

BIBLIOTHECA INDICA

Work No. 265.

VAIKHĀNASA-ŚRAUTASŪTRAM

(SANSKRIT TEXT)

वैखानसश्रौतसूत्रम् ॥

VAIKHANASA-SRAUTASUTRAM

THE DESCRIPTION OF VEDIC RITES ACCORDING TO THE VAIKHĀNASA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED

BY

DR. W. CALAND

Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS
PUBLISHED BY THE ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

CALCUTTA

1941

NOTE.

The late Dr. Willem Caland, Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Utrecht, Holland, who had previously published several works in our *Bibliotheca Indica* Series submitted materials for this present edition of the 'Vaikhānasa-Śrauta-Sūtram' in the latter part of 1930. The work was accepted at the end of 1930 and the manuscript was sent to the press early in 1931. The progress of the work was very steady in the beginning and only 158 pages were left to be seen through the press and the index prepared, but unfortunately the sudden death of Dr. Caland in March 1932 at the age of 73 put a stop to the further progress of the work.

Dr. J. Gonda of V. Beverninghlaan, Gauda, Holland, who was assisting Dr. Caland was entrusted with this task of completing the work by Madame Caland.

Dr. Gonda was good enough to complete the text portion of this work when suddenly all touch with him was lost and the Index remained unfinished. In 1934 arrangements were made with Dr. Raghu Vira of the International Academy of Indian Culture, Lahore, to prepare it. But unfortunately all further progress in this work like many others remained at a stand still till 1939. The Special Enquiry Committee took up the question of completing all work that were lying in the press and made definite arrangements with Dr. Raghu Vira to prepare the index on usual remuneration.

Of the other works published in our *Bibliotheca Indica* Series by Dr. W. Caland, the following may be mentioned:—

- (1) Baudhāyana-Śrauta-Sūtra (text) in 3 vols., published between 1904–1923.
- (2) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra (text) in 1 vol., published in 1927.
- (3) Vaikhānasa-Smārta-Sūtra, Eng. trans., published in 1929.

(4) *Pañcaviṃśa Brāhmaṇa* (text), 1 volume, published in 1931.

The Council of the Society wishes to record its great indebtedness to Dr. W Caland for his great work in our *Bibliotheca Indica* works and to Madame Caland and Dr. Gonda for their labours.

1, PARK STREET,
December 22, 1941.

B S. GUHA,
General Secretary,
Royal Asiatic Society of Bengal.

CONTENTS.

PREFACE.	<i>Page</i>
A. Manuscripts of the Sūtra	ix
B. Manuscripts of the Commentary	xii
C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā	xii
D. Remarks on the Śrautasūtra in general ..	xiv
E. Grammatical, stylistic and general peculiarities of the Śrautasūtra	xvii
F. Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra	xxii
G. The position of the Vaikhānasasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda	xxv
H. The relation of the Vaikhānasaśrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras	xxvii
I. On the Vaikhānasa and their sacred books in general	xxviii
K. Tabular Concordance of the Vaikhānasaśrauta- sūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana	xxxii
L. Acknowledgments	xxxvi
The Vaikhānasaśrautasūtra.	

Agnyādheya, Praśna I. 1-18.

Punarādheya, Praśna I. 19-20.

Agnihotra, Praśna II. 1-9.

Agnibhyaḥ pravāsaḥ, Praśna II. 10, 11.

Darśapūrṇamāsau, Praśnas III-VII.

Āgrayana, Praśna VIII. 1-2.

Cāturmāsya, Praśna VIII. 3-IX. 12.

Nirūdhapaśubandha, Praśna X.

Sautrāmaṇi, Praśna XI. 1-6.

Paribhāsā (yajñāyudhāni) XI. 7-11.

Agniṣṭoma with Pravargya, Praśnas XII-XVI.

Ukthya, Sodaśin, Sandhya, etc., Praśna XVII. 1-6.

Vājapeya, Praśna XVII. 7-18.

Agnicayana, Praśnas XVIII, XIX.

Prāyaścitta at iṣṭis XX; at sacrifices of Soma, XXI.

PREFACE.

A. Manuscripts of the Sūtra.

1. M (Madras), copy of a Ms. belonging to the Government Library of Madras: No. 1605 of “a triennial catalogue of Mss. 1913-14 and 1915-16 collected for the Government Or. Mss. Library”, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2262. In Telugu script. This Ms. contains not only the Śrautasūtra but also the Gr̥hya-dharma- and pravara-chapters. The text is designated throughout as “*gr̥hyasūtra*”, and the praśnas (the gr̥hya: 7 praśnas; the dharma: 3 praśnas; the pravara: one praśna; the śrauta: 21 praśnas) are numbered continuously, sō that the first praśna of the Śrautasūtra here figures as the 12th, and the last as the 32nd praśna.

2. L (Lahore), modern copy on paper made in the year 1926, in Devanāgarī, of the Śrautasūtra only, belonging to the Dāyānand Anglo-Vedic College at Lahore. The praśnas are numbered: 1, etc. up to 21; last words: *iti śrīvaikhānasaśrautasūtre somaprāyaścittividhir nāmaikaviṃśaḥ praśnaḥ | sampūrṇam idaṁ vaikhānasaśrautasūtram.*

3. A (Ākulamannāḍu), palm-leaf Ms. in Telugu script, complete, containing 146 leaves, long 44 c.m., high 3½ c.m., eight lines on a page. The praśnas are numbered from 1 to 21.

4. B, a Ms. belonging to the Adyar Library at Madras, registered x. 8.17; modern copy in Grantha (made in the year 1917), complete on 783 pages; high 21 c.m., broad 17 c.m.; 15 lines on a page. The praśnas are numbered 1-21.

5. T (Telugu), paper Ms. from Ākulamannāḍu, belonging (as does No. 3) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, bound in book-form (octavo); complete: 470 pages, 17 lines a page. Numbered in continuation of the Gr̥hya-dharma-pravarasūtra. So the colophon of the first praśna in the Śrautasūtra runs: *iti śrīvaikhānasaḥgr̥hyasūtre dvādaśapraśnaḥ* and so mutatis mutandis up to *ekaviṃśapraśnaḥ*. The colophon of the 23rd praśna is: *iti śrīmad aukheyasākhāyām vikhanasā prokte*

śrivaikhānasasūtre mūlagrhye trayaviṃśat praśnaḥ. In the second half of this Ms. the upadhmāniya is used before voiceless guttural and labial. The Ms. is neatly written by two different hands; after praśna 15, four pages are left blank, but in the text nothing is missing.

6. V, complete Ms. in Telugu script, 186 palm-leaves, 39 c.m. long, 3 c.m. broad, 6 à 7 lines on a page. Neatly written by one and the same hand with the exception of a few pages. The type of Telugu here used is rather difficult to read, it has a peculiar form of some akṣaras. The praśnas are reckoned as 1-21. This Ms. is peculiar by its verses outside the text proper, which contain some data of importance to ascertain the contents of the sūtra, the age of the Ms. and the locality where it has been written. The Ms. seems not to be very old. It belongs (as do the Nos. 3 and 5) to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar and bears on the cover the number 84.—The Ms. begins :

*śrīlakṣmīvallabhādyantām vikhanām unimadhyamām |
asmadācāryaparyantām vande guruparamparām ||*

After the first praśna follows :

iti śrivaikhānase vikhanasā ṛṣiṇā prokte mūlagrhye śrautasūtre ekaviṃśatipraśnātmake ādhānādisomaprāyaścittānte prathamah viṃśatikhandātmakeḥ.

Thereupon follow the verses :

*śrīmaṅgalaśailanāthakṛpayā śrīkṛṣṇamāryādhvarī |
śrivaikhānasasūtram abhyudaharaj jīrṇam trayivittamaḥ ||
tatsūtrādhikṛtaprayogagamanīm kṛptim karoty ujjvalām |
drṣṭvā tām sudhiyo 'bhīnanandatataṁ traividyaavṛddhaś
ciraṁ ||*

*namucer ugrarūpāya bhaktābhīṣṭapradāya ca |
maṅgalādrinivāsāya śrīṇṛsiṁhāya te namaḥ ||
yo 'rdham guḍodakam pītvā bhaktāyārdham prayacchati |
maṅgalādrau sthito nityam śrīṇṛsiṁhāya te namaḥ ||*

The colophon after the end of the 7th praśna runs :

*iti śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre darśapūrṇamāsaprayoga-
vidhiḥ, and of the last praśna :*

*iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanaśā rṣinā prokte mūlagrihye
ekaviṃśatipraśnātmake ekaviṃśanmahāyajñaprabodhakalpasūtre
ekonāṣaṣṭyadhikatriśatakhandaṭmake pañcāśadadhikapañca-
śatottaracatussahasragranthātmake prāyaścittaridhinyoga ekaviṃ-
śatipraśnaḥ ||*

The closing verses contain some indication of the time when, and the locality where this Ms. was copied :

*samvatsare citrabhānau jyesthe māsi site śubhe |
punarvasu induvāre ca śāharājapure śubhe ||
munmunyayyādhvarīndrasya vedavedārthavedīnaḥ |
sannidhau garudāryasya drṣtvā pustakam āśritam |
aukheya rṣinā proktam śrautasūtram vilikhyate ||¹*

7. H (Haug), the devanāgarī Ms. of Munich, a copy made for M. Haug, see Catal. cod. Mss. bibl. regiae monacensis, No. 119, page 56. From a note of Bühler in Sacred Books of the East, Vol. XXV, page XXIX, we gather that this Ms. is a copy from an original at Baroda, cp. also the Madras Triennial Catalogue 1913-16, Vol. II, part 1, page XVIII. From the clerical errors it is apparent that the original must have been a grantha Ms. At the end a part is missing and here and there parts are left out. The praśna-numbers are 1, etc.

8. R, a rotographic reproduction of 172 palm-leaves, belonging to the University Library of Lahore, 6 lines a page, old and damaged; grantha characters. The last two praśnas are missing. The reproduction is rather bad, many pages are wholly illisible.

9. G, grantha manuscript, belonging to Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar, on 34 palm-leaves, long 45 c.m., broad 4 c.m., 7 à 8 lines on a page. It is old and much damaged and broken off, especially the first leaf. This Ms., which is bound up together with A, contains only a big fragment, from the beginning up to the middle of VI. 11.

¹ At my request Mr S. C. Nandimath, a scholar of Telugu origin, now in London, tried to ascertain the date and place of this Ms. His conclusion is that the most probable identification of the date is 19th May, 1702 A.D. As to the place where the Ms. was written, probably the name Śāharāja points to Sahāji III, ruler of Tanjore 1671-1711; a town or village Śāharājapura seems to be unknown.

B. Manuscripts of the Commentary.

1. A copy of the Vyākhyā by Srīnivāsadīkṣita. belonging to the Madras Gov. Library, registered as No. 1606 in a Triennial Catal. of Mss. (1913-14, 1915-16) for the Government Or. Mss. Library, Madras, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2263. It treats of praśna I up to X.

2. A copy of the same work, in the possession of Paṇḍit Pārthasārathi Iyengar at Ākulamannāḍu, containing the Vyākhyā of praśnas I–XIV and four khaṇḍas of praśna XV.

3. A copy of the Vyākhyā made for me by the already mentioned Paṇḍit, from praśna XV. 4 (middle) unto the end of praśna XVI. In this copy the praśnas are numbered independently from the smārtasūtra, as I–XII, but after these the continuous numbering is taken up, so that the next praśna is designated as XXIV. A further peculiarity is that in this Ms. the chapters are not called *khaṇḍa* but *śakala*.

The Vyākhyā (or Vyākhyāna as it is called also) opens with some verses, of which I cite only the following one :

*yena vedārtham¹ vijñāya¹
lokānugraha-kāmyayā |
praṇītam sūtram aukheyam |
tasmai vikhanase namaḥ ||*

The date of at least the copy of Ākulamannāḍu is contained in the following verse (at the end of the Vyākhyā on the first praśna) :

*saṃvatsare citrabhānau śucau māse caturdaśe |
mantri-harasya sāyāhne nāmnā tirumalāyeti ||*

There is an indication of the region, where this Vyākhyā was composed, in the example given for the passage (śrs. XII. 11) : *vicakṣaṇāntam rājanyasya*, which example runs : *ho rājendra coḷavicakṣana*. This points to Coromandel.

C. The text as handed down in the Mss. and the value of the Vyākhyā.

The nine manuscripts on which our text of the Vaikhānasa-śrautasūtra is based, can be divided in a rough manner into two

¹ *vedārthavijñāya, vedārthavijñeya, vedārthavijñeyo* the Mss.

groups: AHRBG on the one side and MLTV on the other side; in some cases M agrees with the other group.

We note that some omissions have been made, which are common to each group or at least to the plurality of Mss. which constitute such a group. See for instance II. 6, where four words have been overlooked by LTV; in XVIII. 16 more than one sentence is omitted in MAB. In each of these two groups many passages can be noted which disagree more or less, whilst these disagreements cannot be said to rest on faulty tradition or corruptedness of the manuscripts. Sometimes one group has a word which is missing in the other one: *prayāsyān* (XII. 14) only in MLTV; *uttānam* (XII. 9) only in BAH. Striking differences are the following:

<i>dakṣiṇam</i>	AHRGB	..	<i>pradakṣiṇam</i>	MLTV (IV. 10).
<i>yathoktam</i>	„	.	<i>yathāyogam</i>	„ (IV. 9).
<i>abhimantrayate</i>	„	..	<i>anumantrayate</i>	„ (V. 1).
<i>prayājāt</i>	„	..	<i>anūyājāt</i>	„ (V. 4)
<i>vihavyena</i>	„	..	<i>vihavyaiḥ</i>	„ (V. 9).
the sequence in ABH		..	differs from	„ (VII. 11).
<i>nirḍiśyādi</i>	„	..	<i>vyādiśati</i>	„ (VII. 2)
<i>paścīmato</i>	„	..	<i>praticyām</i>	„ (VIII. 7).
<i>piṅgākṣim</i>	„	..	<i>piṅgalākṣim</i>	„ (XII. 16).
<i>samprakliśya</i>	HBR	.	<i>samprakṣudya</i>	MLTAV (XIII. 3).
<i>tatpari</i>	AHRB	..	<i>tān pari</i>	MLTV (XIV. 14).
<i>upare</i>	„	..	<i>upari</i>	„ (XV. 14).

The reading in V. 6 and IX. 2 of MLTV differs widely from that of ABH(R).

Two very striking examples of disagreement are . *anḡulyā-nvavadiśati* AB: *angulyā nirḍiśati* MLTV (VII. 6), *paścādupa-cāro vāgniḥ* AHB: *paścād vopacāro 'gniḥ* (XVIII. 17). These two discrepancies are so striking because in these two cases the group AB(H) is in accord with Hiranyakeśin, the group MLTV with Āpastamba.

Now, as the Ms. A shows many traces which point to a Grantha-original, we may perhaps surmise, that of old there existed two recensions: a Grantha-recension (represented by ABRHG) and a Telugu-recension (represented by MLTV), which were slightly different.

About the single Mss. may be remarked that G is rather independent, as it contains readings which are found only here, e.g., *udācinapṛavanām* and *sītāmātrām* both in V. 1; it is the only Ms. that preserves the correct reading *ata ūrdhvam* in IV. 8. Although the Ms. H (a copy of the Baroḍa Ms.) is very corrupt, it contains valuable readings. Probably the Ms. R is a copy of the same Baroḍa Ms., as it agrees nearly with H.

On the base of these Mss. and with the help of the Vyākhyā the text of the Śrautasūtra can be fairly well established, although the tradition in the Mss. is in many passages very corrupt. But here the comparison with the sūtras of Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin is of great help. Nevertheless, there remains many a passage where the editor had to emend the reading of the Mss. or to leave it ununderstood, in this latter case a sign of interrogation is added before the variants. As has already been mentioned, the Vyākhyā of Śrinivāsadiṣita was also of help, but as this Vyākhyā is properly a *prayogavṛtti* and thus gives rather a periphrase of the text than an explanation of the words, leaving out many passages, which do not bear directly on the rites, the help to be got from the Vyākhyā is not so great as we might have hoped. Especially difficult are of the first praśna the last half of the first and the first half of the second khaṇḍa, and of the XIth praśna the description of the sacrificial utensils, of which the Vyākhyā does not treat.

D. Remarks on the Śrautasūtra in general.

Some years ago (in 1920) I made in my paper "Brāhmaṇa-en Sūtra-aanwinsten" (Versl. en Meded. der K.A.v.W. te Amsterdam, 5e Reeks, dl. IV, page 472) the following remark: "Whether besides the Śrautasūtra a similar Mantrasaṃhitā has existed (as the Mantrasaṃhitā for grhya-rites), is uncertain; to me it seems very probable, as here (in the Śrautasūtra) also many a mantra is indicated by its beginning words, which does not occur in any Saṃhitā, Brāhmaṇa or Sūtra." By a mere fortune we are now enabled to answer the question

put in 1920 : the guess made by me has now come true there exists a separate Mantrasamhitā also for the Śrautasūtra ! In the middle of the bulky Ms., described under A. 3 and 9, lent to me so kindly by the Telugu paṇḍit, I found 39 palm-leaves in Telugu script, which begin as follows .

*darbheṣv āsīno darbhān dhārayamānah patnyā saha prāṇān
āyamyā | agnīn ādhāsyē sarvakratvarthaṃ yair asmy adhikrto
yāṃś ca śaksyāmi prayoktum | adhvaryum tvā vṛṇīmahe | bhavi-
ṣyāmi | vaiśvānarasya rūpam sampad astu (ity) antam | tat
savitur vareṇyam | bhargo devasya dhīmahi | dhiyo yo nah
pracodayāt | bhūh | suvah | vidur (r. vedir) asi | bhuvah |
janah | mahah | ise tvorje tvā | etc., etc.*

Here, then, we have found a great part of the text whose existence was presupposed . the Mantrasamhitā for śrauta purpose , here we find together all the mantras to be used according to the prescripts of our Śrautasūtra in the order in which they are mentioned in this sūtra. But the Samhitā gives more than these mantras : it contains also those which implicitly are to be understood, as for example the saṃkalpa (the first mantra together with its accompanying act). Often the Samhitā works out what is only indicated in the sūtra, giving all the mantras . Now, we remark, that this Samhitā presupposes the Grhyamantrasamhitā, it gives only the pratikas of those mantras which had already been given in full in the other Samhitā. One of the proofs is the mantra which begins : *vaiśvānarasya rūpam* and which ends : *sampad astu*. This is the vaiśvānara-sūkta mentioned in śrs. I. 1 , in note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 21, I cited only the beginning words, the closing words are : *sarvam asmākaṃ sampad astu*. A similar abbreviation is found elsewhere in the Śrautamanttrasamhitā : *prajā sthālīm abhimantrayāmi | prajānann ity antam*, cp. note 13 on the translation of Smārtasūtra III. 5.

This fragment of the Śrautamanttrasamhitā (in the Ms. there is no indication of its name or title) contains the first four praśnas ; the first praśna consists of 13 anuvākas, the second of 12, the third of 21, the fourth of 15. It contains

the mantras mentioned in praśna I—VI (incl.) of the Śrautasūtra.

This point being settled satisfactorily, another difficulty, a new uncertainty arises. If the Vaikhānasas possessed a separate Saṃhitā, which contained all the mantras for sacrificial practice, had they, as, e.g., the Vājasaneyins have, a separate book containing the brāhmaṇas? It is a fact that portions of the brāhmaṇa as they are now found in the Taittirīya-saṃhitā, brāhmaṇa, and āraṇyaka, were known to them; very often in the Śrautasūtra a passage found in those texts is cited ending on *ity uktam* or *iti vijñāyate*, once *iti śrutih*, and oftentimes on *iti brāhmaṇoktam* or *brāhmaṇoktāni*. Nearly all these passages can be traced in the brāhmaṇa-parts of the books of the Taittirīyas, but there are a few that only partly agree with them and others that have not at all been traced in them, see II. 6, VIII. 1 (beg.), IX. 12, XVIII. 1 (beg.), XX. 3, XX. 15. This question, whether the Vaikhānasas possess also a separate brāhmaṇa-book can, for the moment, not be answered definitely. Perhaps, though, it might be answered affirmatively, on the ground of a passage in the Ānandasamhitā (I. 78) :

*vaikhānasam taittirīyam tathā vājasaneyakam |
yajurvedas tridhā proktaḥ śuddham vaikhānasam smṛtam |
aśuddham taittirīyam ca śuddham vājasaneyakam ||*

Here *śuddha* must mean “kept clear” “separated”, so that the yajus-portions and the brāhmaṇas are kept asunder. Just as the Śrautamanttrasaṃhitā after all has been proved to exist perhaps further research will throw light also on this uncertainty. Still the following remarks must be made. It seems that the contents of the Vaikhānasa-yajurveda are the same as of that of the Taittirīyas. In the Ānandasamhitā (II. 55 sqq.) we read :

*tām tu vaikhānasīm śākhām yajurvedataror viduḥ ||
asyās tu mūlaśākhāyāḥ kāṇḍānukramaṇam tv idam |
athādhvaryavatadyāgayājamānāgnihotrikāḥ ||
hautram vidhāyakaś caisām piṭṛmedhaś ca tadvidhiḥ |
prājāpatyākhyakāṇḍe tu yajñakāṇḍān imān viduḥ ||*

somo grahī dakṣiṇāś ca śukriyā vājapeyakāḥ |
savaś ca vidhayaś carṣām somakāṇḍe vidur budhāḥ ||
agnyādhānam cāgnihotram tadvidhiḥ somahomakāḥ |
puronuvākyāyājye ca aśvācchidreṣṭimedhakāḥ ||
sautrāmanīś ca sattrāni sasattrāyaṇatadvidhī |
vaiśvadevākhyakāṇḍe 'sminn uśanti munisattamāḥ ||
āmnāyasya vidhir brāhmaṇ pañcakaṇḍātmikam tu sā |

As long as we do not know this passage better (for it must be incomplete and contains some errors), we cannot say with certainty which parts constituted these five kāṇḍas. The passage may be compared with the description of Baudhāyana (see my paper, "Ueber des rituelle sūtra des Baudhāyana", page 32) and with the kāṇḍānukramaṇa of the Ātreya (Ind. Studien, Vol. II).

In the same book, śloka 7. we read the following statement :

vaikhānasaṃ yajurvedaṃ pañcakāṇḍam udāhṛtam |
saptakāṇḍam yajurvedas tat kṛṣṇaṃ taittirīyakam ||

This statement, however, that the Vaikhānasa-śākhā consisted of five kāṇḍas as against seven of the Taittirīyas, differs from another one, mentioned in note 6 on the Translation of Smārtasūtra II. 10.—This is all confused and uncertain, but I thought it worth while to lay these facts before the reader.

E. Grammatical, stylistic, and general peculiarities of the Śrautasūtra.

Before treating of the interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra it will be useful to collect some grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra.

1. Sandhi. Besides *strṇams triḥ* (IX. 5), *hoṣyams tena* (VI. 2), *pracchādayams triḥ* (IV. 7) we find *srjan tasmin* (IV. 6), *abhicchādayan triḥ* (V. 6); besides *itarāms trīn* (III. 4) we find *tasmin tvāṣṭram* (XX. 39).—Pragṛhya is neglected: *dogdhre 'paḥ* for *dogdhre apāḥ* (XIII. 5).

2. Irregular and faulty gender and number of nouns.—*prṣadājya*, masc. (XX. 36); *mṛd*, plural (XIII.

1, 3); *etam rgdvayam*, masc. (XXI. 2); *chadiḥ* is used correctly as a neuter, but nevertheless the Sūtrakāra says: *madhyamam chadiḥ prāñcam udañcam vā nidhāya* (XIV. 6); *rukma* as a neuter (XI. 3, XVIII. 11, cp. Hir. VIII. 25); *cāturmāsyā* as a masc. (and cp. note 28 on the Translation of Smārtasūtra I. 1), in praśna VIII it is used as a neuter; *asthīn* (XXI. 9), but somewhat further on *asthīni*. Often we find the masc. to which must be understood *mantra* (e.g., *trīn*, *drau* III. 2, V. 4). This never occurs in the older Sūtras.

3. V e r b. Just as in the Smārtasūtra (see Translation, page 236) *ādadyāt* (XIII. 4, end) and *ādadāti* (XI. 10) are used instead of the regular *ādadīta* and *ādatte*; *śiṣyet* instead of *śiṣyeta* occurs XXI. 4.

4. A d v e r b s. *caturdiśam* is used (X. 4) quasiadverbially a. in the Smārtasūtra (see note 8 on the Translation of I. 9). For *ekaikam* in *ekaikam dhavitrāṇy ādatte* (XIII. 9) we would expect *ekaikaśaḥ*.

5. C o m p o u n d s. Besides the older *vaiśyarājanyau* of XV. 31, which is taken from Hir., we find *rājanyavaiśyan* (XI. 5, end; XIII. 12) and *ksatryavaiśyan* (XII. 10, as Āp.). A very strange compound is *purodaye* (XVIII. 12), if it is not a fault for *purodayāt*. Striking is the compound *sapāṇi* in the expression *sapāṇyā raśanayā* X. 9, which must mean: "with the raśanā in his hand". Instead of a compound *prādeśamātra* we find simply *prādeśa* in XVIII. 18.

6. U s e o f c a s e s. On the whole, the Sūtrakāra avoids using the dative-genitive on *ai* (from stems on *ā-* and *i-*), see for instance *agnihotryāḥ* (II. 7), *dvāryāyāḥ* (XIII. 8), where Āp. (XV. 6. 4) has *dvāryāyai*. Only twice we meet with the form on *-ai*, and here the influence of Āp. is apparent: *dakṣiṇāyai śroneḥ* (XVIII. 16), *dakṣiṇata uttaravedyai* (X. 5). Noteworthy are the genitives in the following passage: *mahartvigbhyo dakṣiṇā manovakprāṇacakṣuṣām anudīṣati* and further on: *śrotrātmāṅgalomnām* (XVI. 7). By comparing Āp. XII. 6. 4-6 and Hir. X. 15 we may guess that a dative as *niṣkrāyāya* must be supplied, but the syntactical use of the genitive remains unexplained. The genitive *asya pradāsyān*

(XVIII. 9) is used as against the older dative (as Baudh. uses it here).—Cases dependent on verbs; *krudhyati* with accusative occurs XII. 11; *śrīṇāti* with acc. and loc : *kvalasaktūn āśvine śrīṇāti* (XI. 4); *yajate* with acc. instead of instr.: *tāni* (sc. *cāturmāsyāni*) *yaksyamānaḥ vasante vaiśvadevena yajate* (VIII. 3); *upaviśati* with acc.: *caṣālam upaviśet* (XX. 36) as against Baudh.: *caṣāla upa°*.

7. Syntax of sentence. Asyndetic construction, which seems to occur only in later Sanskrit (Speyer, Sanskrit Syntax §487) occurs often: *somena yaksyamāṇa ādadhīta nartum...sūrket* (I. 1): “should he establish his fires with the intention to perform a sacrifice of soma, he should not mind the season”; similarly XII. 11; XV. 15 (*rathantarasāmā syāt*), XX. 14, XX. 21, 23, 24, 25, 34; XXI. 15.

8. The particles *ca* and *vā* are very often inserted in the wrong place: *pārjanyam carum ca* (VIII. 3); *pāśukīm uttaravedim ca* (VIII. 9); *yajamānaḥ patnyañjalau ca patnī duhituḥ...añjalau samasyati* (IX. 11), correct would be: *patnī ca* instead of *ca patnī*; *vārunam daśakapālam ca* (XI. 4); *dviṭīyam kharam ca* (XI. 2); *śuklām ūrṇāstukām ca* (XII. 19); *paścād dhavirbhyaś ca* (XX. 30).—*anyayā vaiṣṇavyā vā* (XIV. 7); *ghṛte carum vā* (XII. 5); *prathamān mahartviḥ caturō vā* (XII. 1); *vṛṣṇo aśvasya vā* (XVIII. 1); *śadbhir harati vā* (XIX. 6); *ajasya pade vā* (I. 13); *uttaram samasyed vā* (I. 16); *svenāṅgena vā* (I. 19, beg.); *anyām āhṛtya vā* (III. 9); *prāg udayād vā* (II. 1); *purastāt sviṣṭakṛto vā* (VIII. 2); *caitryām paurṇamāsyām vā* (VIII. 3); *punye nakṣatre vā* (X. 1; XVIII. 1); *punye 'hani vā* (XIII. 1).

9. Place of other enclitics. In the correct language of the older Sūtras the enclitics follow immediately after the first (accented) word of the sentence. This rule is in our text very often violated.

(a) Enclitic pronouns at the beginning of the sentence: *enam* in: *enam yajamānaḥ praty apornute* (XII. 19); *enam carmani nidadhāti* (XV. 18); *enam...bahirañjanam sādayati* (XIII. 13); *enam...pūrayati* (XIII. 16); *eṣām* in: *eṣām duivatāny abhighārayati* (XV. 25); *asya* in: *yady aparudhyetāsyā-*

gnir anugacchet (I. 18); *asmai in: asmar daṇḍam dadyāt* (X. 11, beg.); *asmar vratam pradāsyān* (XVIII. 9, beg.), as against Baudh. *athāsmar*, etc.

(b) Enclitic pronouns not in their right place: *yadi pūrvō bhrātrvyo mātīkrāntaḥ* (XVIII. 17), cp. Āp. XVI. 23. 7: *yadi manyeta yajamānaḥ pūrvō mātīkrānto bhrātrvya iti; yaṁ vā prasyandīnyām bhūmyām asya rāṣṭram jānukam syād iti* (XVIII. 7). By inserting *bhūmyām*, which does not belong to the original quotation (see Āp. XVI. 9. 8), the Sūtrakāra violates the law of the enclitics: *dasarātram ajasrā asyāgnayaḥ* (I. 16). *tad etad antarāle 'syāgnihotram bhavati* (II. 9); *triṁśanmānam hiraṇyam asya dakṣiṇā* (I. 16); *pūrvasamjātam aparādham asya tad ahar nivedayeyuh* (II. 10); *dīkṣitavimitād anyatraīnam sūryo 'bhimrocet* (XII. 11); *prṣṭham anyo 'syābhyanakti* (XII. 7), cp. Baudh. VI. 2: 158. 2: *anyo 'sya prṣṭham abhyanakti: indrāya sutrāmṇe tveti* (XI. 4) as against Hir.: *indrāya tvā sutrāmṇa iti; yajamāna ṛtvijaś cainam abhivyāharanti* (XII. 3)—Further, *enam* is used faulty instead of *etam*. *enam mahā-vīram* (XIII. 9), *enam agnim* (XIX. 6).

10. Pleonasm occurs in *avaśiṣṭam..anyatarat* (X. 14); *yāvān puruṣa ūrdhvabāhus tāvatā veṇunā puruṣamātrenāgnim vimimīte* (XVIII. 14, cp. Āp. XVI. 17. 8).

11. Omission of a word must be accepted in *āvasathe pariṣado hiraṇyam nidhāya* (I. 14, end), where apparently *madhye* must be supplied; *apām* in *apām adhiṣṭhati* (XXI. 24) we must take as dependant on an omitted *antam*. A verb seems to be missing in X. 6: *āhavanīyam..anvādhāyedhmābarhiṣi*, probably understand *āharati*.

12. Irregular constructions are not rare: the nominatives *ardhapātram prokṣanīkumbha ikṣuśalākā..prayunakti* (IX. 3); the nominative *viśūlaikaśūlā* stands (X. 7) in the midst of accusatives. In IV. 1 we have: *śamyām colūkhalam cumusalam ca drṣaccopalām ceti*, here the brāhmaṇa (TS. I. 6. 8. 3) gives the explanation of the irregular nominative *drṣad*. The singular of the verb in *yadi rathapurusaḍayo 'ntarāgnī vīyāt* (XX. 19) is simply due to a thoughtless taking over from Āp. (IX. 10. 15), where only *rathaḥ* is given as subject. Illogical

are: *aindrāgnena...nirūdḥapaśubandhena* (X. 1) for *nirūdḥapaśunā* and *yājñikair vrksaiḥ* (III. 5), which means *yājñikānām vrkṣāṇām idhmaiḥ*.

13. Traces of an older stratum of language are not rare, but we can be sure that these all rest on simply taking over. Thus *vai* (X. 18, XXI. 1) and *u vai* (XX. 10 med.) are met with, but all these passages are taken from a brāhmaṇa. Only once a case of tmesis is found: *ubhayam samasyet pra ca krāmed upatiṣṭheta* (XVIII. 9), but it is probable that the Sūtrakāra did not comprehend even his source, otherwise he would not have omitted the second *ca*; the source is the Maitr. saṃhitā (cp. Āp. XVI. 11. 9 *pra ca krāmed upa ca tiṣṭheta*).

14. General remarks. That the Vaikhānasas are devout worshippers of Viṣṇu Nārāyaṇa comes to light very often in their sūtra. The performer should fix during certain acts his thoughts on Nārāyaṇa (*nārāyaṇam dhyāyan* I. 4, I. 14, III. 1), being absorbed in Nārāyaṇa (*nārāyaṇaparāyaṇaḥ*) he should sit silently (XII. 10); see also XVIII. 20, XX. 1, XXI. 18. During the churning of the fire he should think himself as the *mantha*, and the fire as Viṣṇu (I. 10). Whilst stepping on the cart he should think himself to be Viṣṇu (IV. 4), see also II. 5. In the intervals of the sacrifice he should, in order to cover them up, fix his thoughts on Viṣṇu as the Lord of the sacrifice (XVII. 6). In connection with this, attention may be drawn to the *pundra* or (sectarian) mark which is mentioned in our text (II. 6, and cp. note 15 on the translation of Smārtasūtra I. 3): “Brilliantly shaped the Ātman is standing, flaming upward, in the heart, in the middle (as) a crest of fire; in the middle of this crest is the Ātman, according to sacred lore. Therefore, at the end of a sacrifice, the performer (the Yajamāna) should, after having sprinkled himself wholly (with water) and after having taken ashes from the gārhapatya-fire, make on his forehead, on his heart, on his belly, on his arms and on his neck a quadrangular mark in the shape of that flame, as a lamp, upwards pointed. Thereby he gets happiness (during his earthly existence) and finally reaches the unity with the

Ātman.” We may remark that this sectarian remark is post-Vedic: our text seems to be one of the oldest where it is mentioned. That the Sūtrakāra was a fervent Vaikhānasa appears from the fact that certain bricks are designated (XIX 3, end), by him only, as *vaikhānasīḥ*. This is not found in any other source.

15. List of unknown and rare words in the Śrautasūtra.

<i>adhomekhalā</i> I. 2.	<i>nāha</i> XI. 7, 8, XI. 11; XII. 8;
<i>anatinīca</i> IV. 10.	<i>mustināha</i> , <i>sunāha</i> XIV.
<i>anrupta</i> X. 8.	10; <i>yukta</i> (<i>yukti</i>) <i>nāha</i> I. 1,
<i>anucca</i> IV. 10.	XI. 9.
<i>abhibhūya</i> XII 20.	<i>naiṣpurīṣya</i> XII 12.
<i>avakāvila</i> XII 6.	<i>padamdinām</i> (?) XIII. 7.
<i>ākhumūṣā</i> IX. 10.	<i>pratisāmidheni</i> VI. 1.
<i>āchidraka</i> XVII. 2.	<i>pratīcya</i> XII. 12.
<i>upasaṃkucya</i> (gerund) VI. 2.	<i>prastarīkṛtya</i> IX. 5.
<i>ūrdhvamekhalā</i> I. 2	<i>bahupakṣyanavāsa</i> I. 1.
<i>kuḍuva</i> (°pa ?) I. 7.	<i>mekhalā</i> (= <i>vedi</i> of Sm s.) I
<i>kulyā</i> XI. 7.	2, 3.
<i>kuśatīkena</i> XI 7.	<i>yathārtha</i> (adj.) XIII 3
<i>ghana</i> XI. 7, 8.	<i>yāvattālam</i> XI 9.
<i>devatātrayavat</i> XI. 3.	<i>vidārya</i> XII. 5.
<i>devārha</i> III. 5.	<i>śvetamṛttika</i> XII. 4.
<i>dvipuṭa</i> XI. 7.	<i>sunirdīśati</i> XVIII. 1.
<i>nāyaka</i> (?) XVIII 1.	<i>seṣtyādhāna</i> I. 16.
	<i>sṛtvarī</i> (adj. fem.) XI. 3.

F. Interrelation of the Smārta- and the Śrautasūtra.

Now that the Śrautasūtra lays before us, we are better qualified to reconsider the question of priority: whether the Smārtasūtra or the Śrautasūtra comes first in the sacred books of the Vaikhānasas, cp. §3 in the Introduction to the Translation of the Smārtasūtra and the remarks of Prof. B. Keith, who does not agree with my view, in Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. V, pages 923 ff.

1. Arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra :

(a) The words of the Smārtasūtra (III. 6): *udakyaśucyādisamsarge ca vidhānam yajñaprāyaścitte vakṣyāmaḥ* refer to Śrautasūtra XX. 4.

(b) The pīṇḍapitryajña is described in full in the Smārtasūtra (IV. 5-6) and only mentioned in the Śrs. (III. 6).

(c) The Śrautasūtra presupposes the existence of the Smārta, as in XX. 22 it is said: *api vākṛtadahanaṃ kuryus, tad vyākhyātam*. The cremation of the effigy is described in Smārtasūtra V. 12.

2. Arguments which to the letter of the text seem to plead in favour of the priority of the Śrautasūtra :

(a) The Smārtasūtra says (I 8): *pātrasruvādayo yajñ, proktāḥ*, which refers to Śrautasūtra IX. 7-11. Here the Bhāṣya quotes Pāṇini (III. 3. 132) · *āśamsāyām bhūtavac ca | iti nisthāprayogaḥ*, which seems to indicate that according to the Bhāṣyakāra the participle on -ta refers to the future.

(b) In the Dharmasūtra II. 3 (=Smārta IX. 3). *yathoktam agnikunḍāni kuryāt*, which according to the Bhāṣya refers to Śrautasūtra I. 2 ff. The Bhāṣya explains: *vakṣyamāṇaśrautoкта- prakārenāgnisālām tatrāgnikunḍāni gārhapatyādīni kuryāt*.

The arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra strongly prevail, so the two arguments which seem to plead against it, must not be taken too literally. The author of the Smārtasūtra probably had, when he mentioned the passages quoted under No. 2, in his mind the passages of the Śrautasūtra, although they were contained in a later part of the work, just as in the description of the avabhr̥tha at the end of the Varuṇapraghāsa (VIII. 14) the author of the Śrautasūtra refers to the avabhr̥tha of the later described sacrifice of soma; likewise in the same sacrifice he refers (VIII. 8, beg.) to the description of the animal sacrifice, which follows later, in praśna X.

These internal arguments in favour of the priority of the Smārtasūtra, now, are corroborated by some other facts. In the first place there is the tradition of the Mss. In the Mss. MT the numbers of the praśnas of the Śrautasūtra are, not 1-21, but 12-32, considering thus the Smārta (together with the pravara-praśna) and the Śrauta as one continuous text. Moreover, the Mss. T and V design the text as *mūlagr̥hya*, which can only mean: "based on, or following after the

Gr̥hyasūtra". Now, with this fact agrees the tradition of the Vaikhānasas themselves. In their Ānandasamhitā (XVII. 38) we read (cp. my paper "On the sacred books of the Vaikhānasas", page 4): *vaikhānasena muninā dvātriṃśatpraśnasamkhyayā | niṣekādiśmaśānāntam mānuṣam karma sūcitam*. So the rites which relate to man from his birth to his death (including the śrauta-rites!) are contained in 32 praśnas, and that in these praśnas the Smārtasūtra precedes, is distinctly stated by another text (the commentary on Sūtratātparyacintāmaṇi, page 20): *vaikhānasasya vikhanasā praṇītasya sūtrasya dvātriṃśatpraśnātmakasya kṛtsnasya sūtraratnasya tac ca sūtram smārtadharmaśrautaśulbādināmabhir bahudhā pratipādyā visayabhēdena vibhaktam sad vyavahriyate*.

One more argument may be adduced to confirm my thesis about the sequence. It has been remarked (above, page xv) that the Mantrasamhitā which belongs to the Śrautasūtra, presupposes the Mantrasamhitā which belongs to the Smārtasūtra. So this lastly mentioned Samhitā was composed earlier than that which belongs to the Śrautasūtra, just as the Smārtasūtra preceded the Śrautasūtra.

Now comes the question whether the two Sūtras were composed by one and the same author. The term *vakṣyāmaḥ* in Smārtasūtra III. 6 is no definite proof, because "we" might equally well mean: "we, Vaikhānasas", so that for instance a pupil of the author of the Smārtasūtra could be meant. It is a fact that the two Sūtras are in harmony with each other as to the disposition of the material: the Śrautasūtra follows in its arrangement the sequence laid down in the Smārtasūtra I. 1, only the agnicayana and the yajñaprāyaścittas are added, the cayana being not a separate *saṁsthā* but combinable with any sacrifice of soma. The style of the Śrautasūtra is very simple and its contents are for the greatest part directly taken from Baudhāyana, Āpastamba, or Hiraṇyakeśiṇ. Nevertheless, as may be seen from the grammatical and stylistic features of the Śrautasūtra, the knowledge of his Sanskrit is not that of a good old Sūtrakāra; in this respect the Śrautasūtra often stands on one line with the Smārtasūtra, note the placing of

the enclitics, the use of the genitive on *-āyāḥ* and *-yāḥ* (not *°āyai* and *°yai*) of the nouns on *-ā* and *-ī*, the forms *ādadāti* and *ādadyāt* as compared with the Smārtasūtra, see the Translation of the Smārtasūtra pages 236, 237. So we may conclude with some degree of certainty that the two sūtras were composed by one and the same author.

We may also state that the work is complete¹, although, to make it a true Śrautasūtra, much is missing. It is true that once in the Śrauta the aśvamedha is referred to: *yāśva-medhe prāyaścittis tām kṛtvā* (XX. 35), but it is rather probable that the Sūtrakāra has thoughtlessly taken this passage unaltered from Baudhāyana (śrs. XXVIII. 6: 354. 11; note also the word *prāyaścitti* whilst everywhere else the Vaikh. śrs. uses *prāyaścitta*)². The whole Sūtra should, according to the colophon of Ms. V, contain 359 khaṇḍas; but I number 378: this difference of 19 I cannot explain.

G. The position of the Vaikhānasasūtra amongst the texts of the Black Yajurveda.

Although in the Introduction to the Translation of the Smārtasūtra some remarks have been made on this material, it may be useful to reconsider it now. For the sake of completeness some statements that formerly have been made, will be repeated here.

One of the introductory verses of the Vyākhyā on the Śrautasūtra runs:

yena vedāṛtham vijñāya³ lokānugraha-kāmyayā |
praṇītam sūtram aukheyam tasmai vikhanase namaḥ ||

¹ It is a curious difference between the Smārta- and the Śrautasūtra that the last word of each praśna in the Śrs. is put double to indicate the end of the praśna, whilst this is not found in the Smārtasūtra.

² In the commentary on Hir. śrs. Part V (1927), page 241 a quotation, apparently from an aśvamedhapraśna is given, ending *iti vaikhānasaḥ*. This is suspect.

³ This is the better reading, presented by the Ākulamannādu copy of the Vyākhyā.

Here, then, the Śrautasūtra is designated as “*aukheyasūtra*” Now, there is a śloka (13) in the VIIIth chapter of the Ānanda samhitā :

aukheyānām garbhacakraṃ nyāsacakraṃ vanaukasām |
vaikhānasān vinānyeṣām taptacakraṃ prakīrtitam ||

and ib. (śl. 28) :

aukheyānām garbhacakradīksā proktā mahātmanām |

The commentary on the first passage declares the Aukheyas, to be identical with the Vaikhānasas, and this must be right, as precisely for the Vaikhānasas this ceremony of *garbhacakra*, and not the imprinting of the disc on the two arms by means of a heated metal (the *taptacakra*), is required.—To these passages where the Aukheyas are mentioned come the colophons of the two Mss. T and V : *iti śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā prokte śrīvaikhānasasūtre* (such and such) *praśnaḥ*, and : *śrīmadaukheyaśākhāyām vikhanasā ṛṣinā prokte*, etc. The colophon of a Ms. described in the Triennial Catalogue of Madras, vol. IV, No. 3469 presents the variant : *śrīmadaukheyarsiprokte*, etc., with which cp. the colophon at the end of the 7th praśna in the MS. V : *śrīmadaukheyaviracitakalpasūtre*, etc. According to these colophons the Śrautasūtra is either directly composed by Aukheya, or it belongs to the Aukheyaśākhā and is proclaimed by Vikhanas. Now, when we look through the Caranavyūha in its various recensions, through Rāmakṛṣṇa's Saṃskāraganapati and the Purāṇas (see R. Simon, Beiträge Zur Kenntnis der Vedischen Schulen), the fact strikes us, that nowhere any mention is made of the Vaikhānasas. On the other hand, the Aukheyas are mentioned in these texts. The Caranavyūha (ed. of Benares, Samvat 1959, page 28) has :

tatra taittirīyakā nāma dvibhedā bhavanty : aukheyāḥ khāṇḍikeyāś ceti ; tatra khāṇḍikeyā nāma pañca bheda bhavanti : kāletā śātyāyanī hairanyakeśī bhāradvājy āpastambīti.

If this first splitting up of the Taittirīyakas into Aukheyas and Khāṇḍikeyas were right, we might infer that the Aukheyas or Vaikhānasas were not a carana, but a śākhā, possessing a Samhitā, Brāhmaṇa, and Sūtras of their own. This would fit in well with the remark made above. But it is known that

the text of the Caraṇavyūha is unreliable: it presents too many variants, see Simon in his treatise on the Vedic Schools, pages 18 and 19. There is another tradition according to which the Aukheyas (variants Audheyas, Augheyas) are reckoned as the last of the Khāṇḍikeyas, coming after Hiranyakeśin. This agrees more with the tradition as handed down in the Vaijantī, the Bhāṣya of Hiranyakeśisrautasūtra. It is to be hoped that future research will throw light on this important question. As matters stand now, it is impossible to decide. We do not even know whether the name *aukheya* was intended for the whole ritualistic Sūtra of the Vaikhānasas (Smārta- and Śrautasūtra) or for the Śrautasūtra alone. In this context attention may be drawn to the fact, that, whilst in the Smārtasūtra the sage Vikhanas is mentioned a few times, this is not the case with the Śrautasūtra, for the only passage where he is mentioned (at the end of the whole Sūtra) is clearly a later addition: it follows after the repetition of the two words which obviously mark the end of the praśna.

H. The relation of the Vaikhānasasrautasūtra to the (other) Taittirīyasūtras.

The Śrautasūtra of the Vaikhānasas has relatively little original matter: the author draws largely on the work of his predecessors: Baudhāyana, Āpastamba, Hiranyakeśin. The sequence of the material is somewhat different, as he maintains anxiously the order as given in the first praśna of the Smārtasūtra. In two respects he is individual: in inserting in its due place each act of the "Sacrificer" (to which Baudhāyana, Āpastamba and Hiranyakeśin devote a separate chapter: the *yājamāna*), and in inserting the pravargya into the agniṣṭoma, whereas the other Sūtras reserve this matter for a separate chapter. Original work of the author himself is the detailed description of the fire-drill in I. 1, although he here made use of a Kāthaka-text; the precise description of the places (the *kundās*) for the sacrificial fires in I. 1-2; the description of the sacrificial utensils in XI. 7-10. Nearly all the rest has been taken from older sources, though many details are new.

In order to thoroughly comprehend our text, strictly speaking the knowledge of the Mantrasamhitā is a desideratum. But only a small part of it is, as yet, known to us. However, the diligent reader will soon perceive that nearly all the mantras, which are not found in the books of the Taittirīyas, can be traced in Āpastamba or Hiranyakeśin. So the lack of the Mantrasamhitā is not so very great.

Although, then, after all, the Vaikhānasaśrautasūtra does not leave us much that was, up to now, unknown to us, it need not be said that the publication of this late vedic text is superfluous. Of the Veda so much has gone lost, that we must be thankful for every contribution to the knowledge of it. And, apart from the question how much we learn from the text itself, its publication has a special interest, as it enables us to fix some doubtful points, although, it is true, it gives us new riddles to solve.

I. On the Vaikhānasaś and their sacred books in general.

What, up to the present time, is known to Western Scholars about the Vaikhānasaś, rests on very scanty information. As far as I know, all our knowledge about this Vaiṣṇava sect is based on H. H. Wilson's paper: "Religious sects of the Hindus" from the year 1832, reprinted in: "Essays on the Religion of the Hindus," Vol. I, page 16: "The Vaikhānasaś appear to have been but little different from the Vaiṣṇavaś especially so called; at least Ānandagiri has not particularised the difference; they worshipped Nārāyaṇa as supreme God and wore his marks". It is therefore with pleasure that I here may publish "a short note on the Vaikhānasaśsūtra" sent to me by one of their prominent leaders Pandit Pārthasārathī Iyaṅgar of Ākulamannāḍu, a note which contains useful information about this sect, which in Europe is nearly unknown. The "note" of the Pandit runs as follows:

"This Vaikhānasaśsūtram is one of the many kalpasūtramaś and treats of smarta-, dharma- and śrautakarmaś and does not require to be amplified from any other sūtram for any information. It is especially important and noteworthy in that it

treats of no other deity except Śrī Vishnu, while all other sutras treat of many deities. The book known as gr̥hyaparīśiṣṭa is an appendix to this text and this is a supplement and must be read along with the text to get the full amount of information on the above subject¹.

The ascetics of the Viśiṣṭa dvaita² philosophy are enjoined by their sutram to wear the tridandam, tuft of hair, and yajñopavītam³, which is not laid down in any other sutram.

Further their sutram ordains that the God should be worshipped in temples in his form of Vighraha⁴.

This sutram is the oldest of all the sutrams. The four-faced Brahma, desirous of learning the viśiṣṭadvaita⁵, came down to this world in the form of a man named Vaikhanasa, and performed penance in the Naimiśaranya. Śrī Vishnu was much pleased with him and made him understand the Vaishnavasutram⁶. The dharmaśāstras written by Manu and other sages are done after this sutram and have their origin in this sutram. The sutram treats of the duties and obligations of the ascetics: the Vanaprasthas, and it is on this account that the third stage of man's life, known as Vanaprasthāśramam came to be named Vaikhanasaśramam.

Vikhanas, the founder of this sutram, is only an incarnation of Brahma, as stated above. Besides this he has composed a book known as devikasutram, which treats of the method of worship of the God in temples, the performance of puja and also the rules governing the construction, up-keep and maintenance of temples. This book was so voluminous and big, that four of his trusted disciples, as Bhṛgu, Marichi, Atri and Kaśyapa summarized the same. But even these so

¹ This parīśiṣṭa has, as yet, not turned up. The Paṇḍit endeavours to find a Ms. of it. It might be very interesting.

² As the Paṇḍit does not indicate long vowels, this may mean *viśiṣṭādvaita*.

³ This must refer to the Vaikhānasas.

⁴ This is not clear.

⁵ I doubt whether the Paṇḍit is right here!

⁶ Cp. my paper: On the sacred books of the Vaikhānasas, page 6 ff.

called summaries amount to over four lakshas of granthams, known as Bhagavacchastram as exposed by Vikhanas. All the mantras required for the karmas have been separately compiled into a separate book known as the Vaikhanasamantra-prasnam, in the order as in the sutrams themselves. This collection should be read along with the sutram to understand the karma and its corresponding mantra.

All who follow the sutram in their daily life are followers and worshippers of Śrī Vishnu alone at all times and in all places, and no other deity, either publicly or privately. As directed in their sutram these Vaikhanasas officiate in temples as archakas. None of the demerits attached to people of other sutrams and who officiate in temples as archakas, are attached to these Vaikhanasas. These Vaikhanasas officiate in famous temples in Tirupati, one of the most prominent of the well-known places of pilgrimage in India.

This sutram accepts the principle of Tattvatraya, *i.e.*, the principle of the jiva, Ívara and prakṛti, and lays down the principle of archanam of Śrī Mahavishnu Divyamangalavigraha coupled with Bhakti throughout life. This is clear from Lakshmiviśiṣṭādvaitabhashyam of Śrinivasamakhivedanta-deśika, author of Śrivaikhanasasutratatparyachintamanī and other similar works.

Unlike the followers of other sutrams, the Vaikhanasas do not accept the principle of interdining, etc., but unlike these sutrajnas these Vaikhanasas teach each other alike whatever their customs and habits be, which are peculiar to different places.

These Vaikhanasas have not taptachakrankanam¹ unlike the other Vaishnavas who consider this as the essential mark, requisite for one to be called a Vaishnava.

Further, these Vaikhanasas do not worship in their houses the Alvars and Acharyas of the other Śrī Vaishnavites, nor do they recite their prabandhams at home and do not worship in

¹ See above, page xxvi

Mathadhipatis as acharyas. They do not worship the Mathadhipatis of either the Advaita or Dvaita schools of philosophy likewise. Thus they form a separate independant minority within the Vaishnava community, as the followers of their Acharya and Bhashyakara Srinivasa Dikshita.

The existence of Vaikhanasas, their mode of life and form of worship is spoken of at odd places in the Śrutis and old scripture as Mahabharatam and later dated kavyas as Kalidasa's Śakuntala, etc.

These Vaikhanasas are in large numbers in the Andhra districts of Kistna, Guntur and Godavari, but in Ganjam, Vizagapatam, Vellore, Cuduppah, Cochin, Bellary, Anantapuram and Kurnool districts they are few in number. In the Tamil districts of Tanjore, Trichinopoly, Chingleput and Chittoor districts they are fairly large in number, but small in the districts of Tinnevely, Ramnad, Salem, Coimbatore, North Arcot and South Arcot. They are sparingly found on the west coast in Cochin, Coorg and Malabar and also in Mysore. In the Nizam's dominions, in places close to Andhradesa are found many Vaikhanasas. In Karuppur village in the Tanjore district there is a fairly large number of these Vaikhanasas. There are practically no Vaikhanasas in Northern India as far as is known.

There is evidence both oral and documentary of these people having officiated and officiating in big temples under the management of well-known persons and well-to-do people. But at present they mostly follow this profession alone. The reason for this is not quite clear. Perhaps it will be owing to their not being able to find time for their business, having once undertaken this profession, or they have thought themselves destined for this job alone. Yet most of the Vaikhanasas at present are only archakas."

So far the Pandit, who finally draws my attention on the Mythic Journal of Bangalore, 1919, where an article is published by T. V. Seshagiri Aiyer of Madras: "a little-known Vaishnava sect". I regret, not to have been able to consult this Journal.

Of the sacred books belonging to the school of the Vaikhānasas now lay before us :

1. The Smārtasūtra with English translation and the Mantrasamhitā belonging to the same.

2. The Śrautasūtra (its Mantrasamhitā, unpublished, is only partly known).

These are the rites for man. On the books (*āgamas*), describing the rites of the God, which are said to be composed by Marīci, Bhṛgu, Atri and Kaśyapa, see my paper "On the sacred books of the Vaikhānasas, page 4.

Of these are now published.

1. The Ānandasamhitā by Marīci, in four parts (1924-25) edited in the collection Vaikhānasagranthamālā of Ākulamannāḍu.

2. The Vimānārchanakalpa attributed to the same Sage, published in one Volume in the same series (1927).

3. The Prakīrnādhikāra, one of the *āgamas* attributed to Bhṛgu, edited by M. Rāmakṛṣṇa Kavī at Madras (1929).

4. The Yajñādhikāra, attributed to Bhṛgu, edited by Rāṅgāchārya as vol. 21 of the Vaikhānasagranthamālā (1931).

Of the Arcanākāṇḍa ascribed to Kaśyapa (I myself possess the text with commentary, a copy made at Madras) an edition is forthcoming, as I am informed by the often mentioned Paṇḍit. Meanwhile a commentary on this text, the Arcanānavanīta has been printed in the series Vaikhānasagranthamālā (1929). Of the other *āgamas* many seem to be lost, but complete Mss. of some of these exist. It is to be hoped that once also these may be made accessible.

K. Tabular Concordance of the Vaikhānasaśrautasūtra with the corresponding Chapters of Āpastamba and Baudhāyana.

In order not only to comprehend the text of the Vaikhānasaśrautasūtra, but also to test its originality, it may be useful to place at the side of each chapter of the Vaikhānasa-text the corresponding one of Āpastamba (Hiranyakeśin being for the greater part identical with Āpastamba) or Baudhāyana. The comparison of the scattered parts of the *yājñamāna* has been neglected, because this would bring in too many details.

V.	\bar{A}
I. 1	(V. 3)
I. 2, 3	(V. 4).
I. 4	(V. 4), V. 1.
I. 5	V. 4, 5.
I. 6	V. 5-8.
I. 7	V. 1-3; 8
I. 8	V. 8, 9.
I. 9	V. 9, 10
I. 10	V. 10
I. 11	V. 11.
I. 12, 13	V. 12-16
I. 14, 15	V. 17-20.
I. 16	V. 25, 21.
I. 17	V. 22-24.
I. 18	V. 25.
I. 19	V. 26, 27.
I. 20	V. 28, 29.
II. 1	VI. 1, 2.
II. 2	VI. 3-5.
II. 3	VI. 5, 8, 15.
II. 4	VI. 8, 10.
II. 5	VI. 10, 11.
II. 6	VI. 12, 13.
II. 7, 8	VI. 16-19.
II. 9	VI. 15.
II. 10	VI. 24-26.
II. 11	VI. 28.
III. 1, 2	IV. 1; I. 1.
III. 3, 4	I. 1-5.
III. 5	I. 6.
III. 6-9	I. 11-14.
IV. 1	I. 15.
IV. 2	III. 18; I. 16 <i>a</i> .
IV. 3	I. 16 <i>b</i> .
IV. 4-6	I. 17-19.
IV. 7	I. 20.
IV. 8-10	I. 21-25.
IV. 11, 12	II. 1, 2 <i>a</i> .
V. 1-3	II. 2 <i>b</i> , 3.
V. 4	II. 7.
V. 5	II. 8.
V. 6-8	II. 9-11 <i>a</i> .
V. 9	II. 11 <i>b</i> .

V.	\bar{A}
VI. 1, 2	II. 12.
VI. 3	II. 13.
VI. 4-6	II. 14-17 <i>a</i> .
VI. 7, 8	II. 17 <i>b</i> -19.
VI. 9	II. 19, 20 <i>a</i> .
VI. 10	II. 20 <i>b</i> , 21.
VI. 11, 12	III. 1, 2
VII. 1	III. 19 <i>b</i> , 20 <i>a</i> .
VII. 2, 3	III. 3, 4
VII. 4, 5	III. 5, 6 <i>a</i>
VII. 6	III. 6 <i>b</i> -7 <i>a</i> .
VII. 7	III. 7 <i>b</i>
VII. 8, 9	III. 8-10 <i>a</i>
VII. 10, 11	III. 10 <i>b</i> -13 <i>a</i> .
VII. 12	III. 13 <i>b</i> -14.
VIII. 1, 2	VI. 29-30.
VIII. 3	VIII. 1.
VIII. 4-6	VIII. 2; VII. 12-13.
VIII. 7	VIII. 3
VIII. 8	VIII. 4.
VIII. 9-11	VIII. 5, 6 <i>a</i> .
VIII. 12, 13	VIII. 6 <i>b</i> , 7 <i>a</i>
VIII. 14	VIII. 7 <i>b</i> 9.
IX. 1, 2	VIII. 10, 11 <i>a</i> .
IX. 3	VIII. 11 <i>b</i> , 12.
IX. 4, 5	VIII. 13, 14 <i>a</i> .
IX. 6, 7	VIII. 14 <i>b</i> , 15 <i>a</i>
IX. 8, 9	VIII. 15 <i>b</i> .
IX. 10 <i>a</i> .	VIII. 16.
IX. 10 <i>b</i> , 11	VIII. 17, 18.
IX. 12	VIII. 19, 20.
X. 1	VII. 1, 2 <i>a</i> .
X. 2, 3	VII. 2 <i>b</i> -4.
X. 4-6	VII. 5-7.
X. 7, 8	VII. 8-10 <i>a</i> .
X. 9, 10	VII. 10 <i>b</i> -14 <i>a</i> .
X. 11-13	VII. 14 <i>b</i> -17 <i>a</i> .
X. 14	VII. 17 <i>b</i> -18.
X. 15	VII. 19-21 <i>a</i> .
X. 16-18	VII. 21 <i>b</i> -24 <i>a</i> .
X. 19	VII. 24 <i>b</i> , 25.
X. 20	VII. 25, 26.
X. 21	VII. 27 <i>a</i> .

V.	Ā	V.	A
X. 22	VII. 27 <i>b</i> , 28.	XIV. 10, 11	XI. 9 <i>b</i> , 10.
XI. 1, 2	XIX. 4, 1.	XIV. 12, 13	XI. 14, 15 <i>a</i>
XI. 3	XIX. 2, 3.	XIV. 14	XI. 16.
XI. 4, 5	XIX. 3.	XIV. 15	XI. 17 <i>a</i> .
XI. 6	XIX. 4.	XIV. 16	XI. 17 <i>b</i> , 18 <i>a</i> .
XI. 7-11	—	XIV. 17	XI. 18 <i>b</i> -20 <i>a</i>
XII. 1, 2	X. 1.	XIV. 18	XI. 20 <i>b</i> .
XII. 3	X. 2, 3 <i>a</i> .	XIV. 19, 20	XI. 21
XII. 4	X. 3 <i>b</i> , 20.	XV. 1, 2	XII. 1, 2 <i>a</i> .
XII. 5, 6	X. 4-6 <i>a</i> .	XV. 3	XII. 2 <i>b</i> , 3.
XII. 7	X. 6 <i>b</i> -8 <i>a</i> .	XV. 4-6	XII. 4, 5 <i>a</i> .
XII. 8, 9	X. 8 <i>b</i> -10.	XV. 7	XII. 5 <i>b</i> , 6 <i>a</i> .
XII. 10-12	X. 11 <i>b</i> -17.	XV. 8	XII. 6 <i>b</i> , 7 <i>a</i> .
XII. 13	X. 17.	XV. 9-11	XII. 8-10 <i>a</i> .
XII. 14	X. 18.	XV. 12	XII. 10 <i>b</i> -11.
XII. 15	X. 20 <i>b</i> .	XV. 13	XII. 12 <i>a</i> .
XII. 16	X. 21, 22.	XV. 14	XII. 12 <i>b</i> , 13.
XII. 17	X. 23, 24.	XV. 15, 16	XII. 14, 15.
XII. 18, 19	X. 24-28.	XV. 18, 19	XII. 16, 17 <i>a</i> .
XII. 20, 21	X. 29 <i>a</i> .	XV. 20-23	XII. 17 <i>b</i> -20 <i>a</i> .
XII. 22, 23	X. 30-XI. 1.	XV. 24, 25	XII. 20 <i>b</i> , 20 <i>c</i> .
XII. 24	XI. 2 <i>a</i> .	XV. 26-27	XII. 20 <i>d</i> , 21.
XIII. 1	XV. 1	XV. 28, 29	XII. 22, 23 <i>a</i> .
XIII. 2-4	XV. 2, 3 <i>a</i> .	XV. 30	XII. 23 <i>b</i> , 24 <i>a</i> .
XIII. 5	XV. 3 <i>b</i> , 4 <i>a</i> .	XV. 31, 32	XII. 24 <i>b</i> , 25 <i>a</i> .
XIII. 6	XV. 4 <i>b</i> .	XV. 33	XII. 25 <i>b</i> , 26 <i>a</i> .
XIII. 7	XV. 5, 6.	XV. 34	XII. 26 <i>b</i> , 27 <i>a</i> .
XIII. 8, 9	XV. 7.	XV. 35, 36.	XII. 27 <i>b</i> , 28 <i>a</i> .
XIII. 10	XV. 8.	XV. 37, 38	XII. 28 <i>a</i> -29.
XIII. 11	XV. 9.	XVI. 1, 2	XIII. 1, 2.
XIII. 12	XV. 10.	XVI. 3	XIII. 3.
XIII. 13	XV. 11 <i>a</i> .	XVI. 4, 5	XIII. 4.
XIII. 14	XV. 11 <i>b</i> , 12 <i>a</i> .	XVI. 6-8	XIII. 5-8 <i>a</i> .
XIII. 15	XV. 12 <i>b</i> , 13.	XVI. 9, 10	XIII. 8 <i>b</i> , 9 <i>a</i> .
XIII. 16	XV. 14.	XVI. 11	XIII. 9 <i>b</i> .
XIII. 17	XV. 15, 16 <i>a</i> .	XVI. 12, 13	XIII. 10-12 <i>a</i> .
XIII. 18	XV. 16 <i>b</i> .	XVI. 14, 15	XIII. 12 <i>b</i> , 13 <i>a</i> .
XIV. 1-3	XI. 2 <i>b</i> -4.	XVI. 16, 17	XIII. 13 <i>b</i> , 14.
XIV. 4	XI. 5 <i>a</i> .	XVI. 18, 19	XIII. 15.
XIV. 5	XI. 6, 7 <i>a</i> .	XVI. 20	XIII. 16, 17 <i>a</i> .
XIV. 6	XI. 7 <i>b</i> -9 <i>a</i> .	XVI. 21	XIII. 17 <i>b</i> .
XIV. 7, 8	XI. 11-13.	XVI. 22	XIII. 18.
XIV. 9	XI. 13	XVI. 23	XIII. 19.

V.	Ā	V.	Ā.
XVI. 24-27	XIII. 20-24a	XX 9	IX. 4, 5.
XVI. 28	XIII 24b, 25.	XX 10	IX 5
XVII. 1, 2	XIV 1, 2	XX 11	IX 6.
XVII. 3, 4	XIV 3.	XX. 12	IX 6, 7a.
XVII. 5	XIV 4	XX 13	IX 7b, 8a.
XVII. 6	XIV 8	XX. 14	IX. 8b
XVII. 7, 8	XVIII. 1	XX 15	IX 8c
XVII. 9, 10	XVIII. 2	XX 16	IX 9, 10a
XVII 11	XVIII 3	XX 17-19	IX 10b
XVII. 12, 13	XVIII. 4.	XX. 20-22	IX 10c, 11
XVII. 14-16	XVIII. 5, 6.	XX 23	Hir pi sū.
XVII. 17, 18	XVIII. 7.	XX. 24	IX 12.
XVIII. 1	XVI. 1-5a.	XX. 25, 26	IX. 15, 12, 13.
XVIII. 2, 3	XVI. 6b, 7a.	XX 27	IX 13
XVIII. 4	XVI 6b, 7a.	XX. 28	XIV. 32, IX 13.
XVIII. 5	XVI. 7b.	XX 29	IX. 4, Baudh
XVIII. 6	XVI. 8.		XXVII 3.
XVIII. 7	XVI 9, 10a.	XX. 30	B XVII. 6.
XVIII 8	XVI 10b.	XX. 31	B. XVII. 7.
XVIII 9-11	XVI. 11-13a.	XX. 32	IX. 14, 15
XVIII. 12	XVI. 13b-15a.	XX. 33-35	IX. 17. 18; B.
XVIII. 13	XVI. 15b.		XXVIII. 1
XVIII. 14, 15	XVI. 16-18a.		XXVI. 7, 6.
XVIII. 16	XVI 18b-21.	XX. 36	IX. 18, 17.
XVIII. 17	XVI 22-25a.	XX. 37, 38	IX. 18, 19.
XVIII. 18	XVI. 25b, 26a.	XXI. 1	XIV. 29; X. 5; B
XVIII. 19	XVI. 26b-28a.		XXVIII. 9
XVIII. 20	XVI. 28b-32a.	XXI. 2	X. 13, 14
XVIII. 21	XVI. 32b-34.	XXI. 3	B. XXIX. 3, 4.
XIX. 1	XVI. 35.	XXI. 4	B. XXIX. 4; Ā.
XIX. 2	XVII. 1a.		XIV. 18.
XIX. 3	XVII. 1b, 2a.	XXI. 5, 6a.	XIV. 19.
XIX. 4	XVII. 2a-4a.	XXI. 6b-9	XIV. 20.
XIX. 5	XVII. 4b-8.	XXI. 10, 11	XIV. 23-25.
XIX. 6	XVII. 9, 22.	XXI. 12	XIV. 24; B.
XIX. 7	XVII. 23.		XXIX. 1, 2.
XIX. 8	XVII. 24.	XXI 13	XIV. 26.
XX. 1.	(IX. 1).	XXI. 14	XIV. 27.
XX. 2	IX. 1a.	XXI. 15	XIV. 28.
XX. 3, 4	IX. 1b, 2a.	XXI. 16	XIV. 29, 30.
XX. 5, 6	IX. 2b, 3a.	XXI. 17	XIV. 30, 34, 33; B.
XX. 7	IX. 3b.		XXIX. 6.
XX. 8	IX. 3c.	XXI. 18	XIV. 33; B.
			XXIX. 6.

L. Acknowledgment of thanks.

At the end of this Preface I have to acknowledge my heartiest thanks, for putting manuscript material at my disposition, to the Anglo-dāyānand College at Lahore, to the Librarian of the University of Lahore, to the Director of the Adyar Library at Madras, but above all to Pandit Pārthasārathi Iyengar of Ākulamannāḍu, who most kindly and disinterestedly allowed me the use of his valuable manuscripts.

W CALAND.

वैखानसश्रौतसूत्रम् ।

अथान्याधेयं व्याख्यास्यामो^१ ब्राह्मणो वसन्ते राजन्यो ग्रीष्मे
वैश्यः शरदि रथकारो वर्षासु^२ सर्वे शिशिर इत्येके^३ रोहिणी-
कृत्तिकाश्रवणश्रवणः पुनर्वसूत्तरानूराधाश्रवणहस्तविशाखास्वेकस्मि-
न्नक्षत्रे^४ ऽमावास्यायां पौर्णमास्यां वादधीत^५ कृत्तिकाश्रवणि-
५ मादधीतेति ब्राह्मणोक्तानि^६ काम्यानि नक्षत्राणि यथा-
कामं^७ यत्रैतानि त्रीणि संभवन्त्युत्तुर्नक्षत्रं पर्व तद्भद्रं^८ विप्रति-
षेधे तु नक्षत्रमृतुश्च बलीयः^९ सोमेन यज्यमाण आदधीत
नर्तुं न नक्षत्रं सूक्ष्मेद्योपपादं^{१०} शमीगर्भमश्वत्थं^{११} यद्यशमी-
गर्भं शुक्लाङ्कुरमशनिवाय्वनुपहतमग्न्यदग्धं बद्धपक्ष्यनावासमशुष्क-
१० मशीर्णमन्यजात्यनुपहतं^{१२} गत्वा वैश्वानरसूक्तेन^{१३} प्रदक्षिणं कृत्वा
प्रणमेत्^{१४} तेनैव^{१५} प्राचीमुदौचीं वा शाखां प्रागादि प्रदक्षिणं
क्रेदयित्वा प्रागग्रमुदगग्रं वा निपातयेत्^{१६} पतितोत्तरमधरं

१ ०विशाखेष्वे० HR.

२ See TBr. I. 1. 2.

३ सूक्ष्मेद्युत् AMLTV and Vyākhyā (one copy), सूक्ष्मेद्यु GB and Vyākhyā (another copy).

४ Thus AMLTV, बद्धपक्ष्यनावास० H. ; G. incompl. ; to the accusative वक्ष्यम् is to be supplied.

५ Vaikh. Samhitā II. 10 ; see note 15 on the English translation of the Smārtasūtra I. 21.

६ This means : “repeating the same sūkta.”

मूलमयं च यथा ज्ञेयं तथाङ्कयित्वा शाखापत्राणि प्रहापयति ।
तां द्विधा च्छेदयित्वाधोभागेनाधरामरणिं^१ त्वक्पाथ्योर्ध्वभागां
विगतत्वचं विशोषितां चतुर्विंशत्यङ्गुलायतामष्टाङ्गुलिविस्तारां^२
चतुरङ्गुलोन्नतां तथोत्तरभागेनोत्तरामरणिं^३ च गायत्र्या
करोति । तत्र^४ प्रथमानि यानि चत्वार्यङ्गुलानि शिरश्चतुः
श्रोत्रमास्थं च । द्वितीयानि यानि^५ ग्रीवा वक्षो हृदयं^६
स्तनस्तृतीयान्युदरप्रभृतीनि । चतुर्थानि श्रोणी । पञ्चमान्यूरु
षष्ठानि जङ्घे । पादावित्येक । एवमरणी सर्वैरङ्गैः संपूर्णं
भवतो^७ । यच्छीर्षि मन्थति शीर्षक्तिमान्यजमानो भवति ।
यद्ग्रीवायां वेपनो ऽयं निर्मन्येद्यदुदरे ऽनारब्धो^८ ऽस्य यज्ञो
भवत्यूरु रक्षसां योनिर्जङ्घे पादौ पिशाचानां श्रोणी देवानां
योनिस्तस्माच्छ्रोण्यामेव प्रथमं मन्थेन्मूलादष्टाङ्गुलं परित्यज्याग्राच्च

१ भेदयित्वा instead of च्छेद० AHLGB.—अरणीं AHG.

२ Read अष्टाङ्गुलवि० ? thus LB.

३ अरणीं again AHG.

४ With the foll. passage cp. the Kāthaka Agnyādhoya-brāhmaṇa published in Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Lett. 5e Reeks. 4e deel, page 482. This brāhmaṇa must be the source of our passage.

५ Om. in L and added by second hand in B.

६ वक्षोहृदयस्तनं LTV ; ०स्तनास् GRB.

७ एवमरणी....संपूर्णं भवतो AHRB ; G अरणी....संपूर्णं, the rest is broken off ; with this reading agrees the quotation from our text in the Comm. on Hir. śrs., page 286 : एवमरणि..संपूर्णं भवति TV.—एवमरणिः....संपूर्णं भवति ML and the Kāth. brāhmaṇa cited above.

८ Thus AHR and the citation in the Vaijayanti ; नारब्धो T : नारंबोध्यः स यज्ञो M ; नारंबोस्तयज्ञो L ; G omits the two words यदुदरे.

द्वादशाङ्गुलं पार्श्वतस्त्रीणि^१ त्रीण्यङ्गुलानि प्रथममन्यन^२ । एवं
प्रजननं कुर्वीतेत्तरारणेरष्टाङ्गुलयुक्तिनाहं यथायोगपरिणाहं
प्रमन्यं क्त्वित्वा^३ मन्यमूले संधत्ते^४ । तेन सहितः षड्विंशत्य-
ङ्गुलायतो मन्यो भवति । तथा छिद्रमित्युक्तानां^५ प्राक्शिरा
५ अरणिस्तथा वेदिः । ॥ १ ॥

गृहे सौम्ये पश्चिमपूर्वायतां तथानुवंशं^६ पूर्वदक्षिणयोर्द्वार-
युतामग्निशालां^७ कल्पयत्यस्थिरोमकेशाङ्गारतुषकाष्टाश्लोष्ट-
पिपीलिकादीन्वर्जयित्वा^८ मृदा शुद्धया^९ । पश्चिमे भूरिति
गार्हपत्यायतनं रज्ज्वाष्टादशाङ्गुल्या वृत्तं भ्रामयित्वाष्टाङ्गु-
१० लोन्नतं स्थण्डिलं कृत्वा परितश्चतुरङ्गुलिविस्तारं हित्वा^{१०} मध्ये
षडङ्गुलं निम्नं खनति । शिष्टं तदूर्ध्वमेखला^{११} स्यात्तत्परिगतां
चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतामधोमेखलां करोति । तस्मात्प्राच्यामष्ट-

१ MV om. त्रीणि.

२ प्रथमे मन्यने H ; प्रथम मन्यनं AV.

३ ०ङ्गुलं युक्तानाहं यथायोगपरिणाहं प्रथम मन्यं भित्त्वा M ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथमं
क्त्वित्वा ALG ; ०ङ्गुलं युनक्ति यथायोगपरिणाहं प्रमन्यं भित्त्वा H ; ०ङ्गुलपरिणाहं प्रमन्यं
चीर्त्वा cit. in the Vaijayanti ; ०ङ्गुलं युक्तानाहं प्रथम भेदयित्वा T ; ०ङ्गुलं
युक्तानाहं प्रथमं भित्त्वा V ; ०ङ्गुल युक्तिनाहं यथायोगपरिणाहं प्रथममन्यञ्क्त्वित्वा B.
The reconstruction of the original reading is highly difficult !

४ ०मित्युक्ताना MTLAG ; ०मित्युक्ताना HB ; ०मित्युक्तं cit. in the Vaij.

५ तथानुवंशं पूर्व० AG ; तथानुवंशं TV ; तथानुवंशं B ; तथानुवं प्राचीन-
प्रवणं प्रकल्प्य H ; तथानुमतविशालां ML.

६ द्वारयुगां citation in the Vaij. ; मृदतीं शालां citation in Vaij. ;
शालां H.

७ कल्पयति AMBLG ; कल्पयित्वा VT and citation in Vaij. ;
प्रकल्प्य H and Vyākhyā.

८ Thus LAG ; भित्त्वा HB ; वर्जयित्वा M ; कृत्वा V.

९ ०र्ध्वमेखला MLBV ; ०र्ध्वमेखला GAT.

पदप्रक्रमे^१ ब्राह्मणस्यैकादशप्रक्रमे क्षत्रियस्य द्वादशप्रक्रमे वैश्य-
स्यापि सुवरित्याहवनीयाग्न्यायतनं चतुरश्रं चतुर्दिक्षु द्वात्रिंश-
दङ्गुल्यायतमष्टाङ्गुलोननं स्थण्डिलं प्रकल्प्य पूर्ववत्परितो हित्वा
मेखलामूर्ध्वा मध्ये^२ निम्नमधोमेखलां^३ करोति^४ । द्वयोर्मध्ये
वेदिरसीत्युक्त्वा गार्हपत्याहवनीयसंबन्धां दक्षिणोत्तरयोश्चतु- ५
रङ्गुलिविस्तारोन्नतां तदन्तरे षोडशाङ्गुलिविस्तारां^५ वेदिं
कुरुते^६ ॥ २ ॥

वेद्यां^७ दक्षिणस्यां^८ पश्चिमे भागे भुव इत्यन्वाहार्यपचनं
पञ्चविंशत्यङ्गुल्या^९ वृत्तं भ्रामयित्वा दक्षिणार्धे ऽर्धचन्द्राकारं
स्थण्डिलं पूर्ववत्तस्योन्नतं मध्यनिम्नमूर्ध्वाधरा मेखला^{१०} च^१ १०
वेद्युत्तरं^{१०} त्रिधा कृत्वा पूर्वभागोत्तरे^{११} प्रक्रमे^{१२} वेद्युन्नतमुत्करं कुर्या-
द्वाहवनीयात्प्राच्यां जन इति सभ्याग्न्यायतनं द्वादशाङ्गुलोनन-
माहवनीयवच्चतुरश्रं स्थण्डिलं परितस्तथैव हित्वा द्वादशाङ्गुलं^{१३}
मध्यनिम्नं चतुरङ्गुलिविस्तारोन्नतास्तिष्ठो^{१४} मेखलाः पञ्चाङ्गुलि-

१ तत्प्राच्याम् instead of तस्मात्प्रा० (see below) LTV ; अष्टपदप्रक्रमे all exc. H which has the usual अष्टप्रक्रमे.

२ मध्ये निम्न० GH ; मध्यनि० ARTBLV.

३ विस्तारोन्नतां MB only.

४ वेद्या दक्षिणस्याः G ; वेद्या दक्षिणस्यां AV.

५ Understand : रज्ज्वा.

६ मेखले G ; मेखला पूर्वा च RH.

७ Thus all the Mss. ; वेद्युत्तरं the Vyākhyā.

८ ०त्तरे प्रक्रमे HAGRB ; ०त्तर प्रक्रमे T ; ०पूर्वभागान्तरे प्रक्रमे a citation in the Vaijayanti.

९ द्वादशाङ्गुलं AHRGT ; द्वादशाङ्गुलं MLBV and the Vyākhyā.

१० चतुरङ्गुल० H only.

विस्तारा मध्यमा^१ मेखला^१ । तत्राच्यां मह इत्यावसथा-
ग्न्यायतनं त्रिकोणं पश्चिमदक्षिणोत्तरेषु पञ्चचत्वारिंशदङ्गुलायतं
स्थण्डिलं तस्योन्नतं मध्यनिम्नं द्वे मेखले च^२ पूर्ववदावसथं चतु-
रश्रमित्येके^३ । सर्वेषां याज्ञिकानां यजमानस्याध्वर्योर्वा दक्षिण-
५ हस्तस्य मध्यमाङ्गुलेर्मध्यमपर्वणा मानमाचरति । ॥ ३ ॥

युक्तः श्रद्धान्वितो^४ विप्रैरनुज्ञातः केशान् रोमनखानि च
वापयित्वा विधिना स्नात^५ इषे त्वोर्जे त्वेत्यादि स्वाध्याय-
मधीयीत शतं प्राणायामांश्च^६ कृत्वा^६ ध्यायन्नारायणमुपोष्य
सपत्नीको घृतमिश्रं हविष्यं क्षीरेण प्राश्नात्युक्तव्रतमाचरन्पाव-
१० नार्थममात्यहोमान् कूष्माण्डहोमांश्च^७ जुहुयाद्हन्युपवसथे सर्व-
कामार्थमग्नीनाथास्य इत्युक्त्वा यजमानः केशश्मश्रुरोमाणि वपते^८ ।
न वपते^८ इत्येके । ततो ऽभ्युदयश्राद्धं कुर्वीत । दैविकवत्सर्वं ।
द्वौ विश्वेदेवौ चतुरः पितॄन् वृणीते । नान्दीमुखाः पितरः
सानुगाः प्रियन्तामित्याराध्यार्थं ददाति । दूर्वाक्षतयुक्तमुदकुम्भं^९
१५ निधाय पूर्ववद्दैविकं पैतृकं च ऊत्वा तदानीमुदकुम्भाद्भिर्यासु

१ मध्यमा मेखला AHRB ; मध्यमे० GMLTV, Vyākhyā.

२ च om. G only.

३ BG ins. यजमानो.

४ स्नात्वा TML ; स्नात AHGRB and a citation in the Vaijayanti (page 285).

५ ०याम च AGHRB.

६ कुर्यात् AHGRB.

७ कूष्मांडं च AHGRB.

८ Thus GB ; वपते नपचपत H, वापयेत् न वापयत M ; वापयते न वापयत LTV ; वापते न वापयति इ० A ; न वपत R.

९ ०क्षतोदकुम्भं TMLV ; ०क्षतयुक्तोदकुम्भं AHBGR ; the Vyākhyā as given in the text.

गन्धा रसा उति^१ यजमानो ऽभिषिच्य पुण्याहं वाचयति^१
 स्वस्ति नो मिमीतां कृणुष्व पाजः स्वस्तिदा विशस्पतिरिति^२
 प्रतिसरं^३ बद्धा तस्मिन्दिने^४ ब्राह्मणानुक्तलक्षणानृत्विजो वृत्वा
 संपूज्य मधुपर्कं ददाति^१ यजमानः पत्नी च नवैर्वस्त्रोत्तरीय-
 पुष्पाद्यैरलंकृतौ भवतो^१ ऽध्वर्युर्यो अश्वत्यः शमीगर्भ इत्यरणौ^५ ५
 उद्धृत्याश्वत्याद्धव्यवाहादिति संभरत्यायुर्मयि धत्तामिति संभृते^६
 अभिमन्त्रयते^१ ऽधिवृत्तसूर्य औपासनाद्दीप्ताञ्चकलान्यजमान
 आयुषे वो गृह्णामौति पञ्चभिः शरावे गृह्णात्यायुर्मांमाविशत्विति
 गृहीत्वा तान्युपोत्तिष्ठति^७ ॥ ४ ॥

अपरेण गार्हपत्यं पालाश्या शाम्या^८ वा शाखयापेत १०
 वीतेति त्रिविधीस्त्यपक्रममुदगन्तं^९ मार्जयित्वोद्धन्यमानमित्यु-
 द्भृत्य^{१०} शं नो देवीरित्यवोच्य तमग्निं ब्राह्मौदनिकमादधाति^१

१ For the mantra see note 26 on the translation of Vaikh. smārtasūtra I. 3.

२ For the mantras see note 21 on the translation of Vaikh. smārtas. II. 2.

३ Thus AHRG and Vyākhyā ; प्रतिसरां TVML.

४ Thus MLTV : तद्दिने HGB, तदस्मिन्दिने A.

५ Thus BG ; ०त्यरणौ उ० A, ०त्यरणौसु० THMLV, cp. Hir. śrs. III. 2.

६ Thus TLAV, cp. again Hir.; संभृतोभिमन्त्र० M ; संभृतामभि० HB ; संभृतावभि० GR.

७ Thus the Vyākhyā ; ०त्तिष्ठते MLAGTRBV.

८ Thus AG and Vyākhyā ; शम्या the other Mss.

९ Cp. the Smārtasūtra V. 2 : 71. 9 and for वीधी note 15 on the translation ; the Mss. exc. LR read ०विधी० ; G broken off ; स्तिरपक्रमसु० B ; ०स्त्यपक्रम० VML.

१० Thus A and Vyākhyā : उद्धृत्य the other Mss.

निर्मन्थ्यमम्बरौषमुत्तपनीयं वेत्येके^१ यद्यौपासनं न^१ शिष्यते
 सायमत्र जुहुयान्निशायामपरेण ब्राह्मौदनिकं लोहितमानडुहं
 चर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तौर्यं तस्मिंश्चतुःशरावं ब्रह्मौदनं
 निर्वपत्याकृत्यै त्वा कामाय लेति निरुप्तानभिमृश्याद्भिः प्रोक्ष्य
 ५ चर्मण्यलूखलं निधाय निरुप्तानोष्यावहन्ति^२ शूर्पेण तुषान्विविच्य
 प्रजा स्थालीमिति^३ स्थालीं संशोध्य तस्यां ब्रह्मणे जुष्टं
 निर्वपामीति चतुःशरावैश्चतुर्धा तण्डुलानावपति^४ न निर्णेनेति
 नान्ववस्त्रावयति^५ पयसि अपयति^६ चतुर्षु वा पात्रेषु अपयित्वा-
 भिघार्योदगुदास्य दद्याद् ब्रह्मौदनादुद्धृत्य प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य
 १० प्र वेधसे कवये मेध्यायेति जुहोत्युपतिष्ठते वा^७ ॥ ५ ॥

तं चतुर्धा व्युद्धृत्य^८ प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य ऋत्विग्भ्यो
 ददाति^९ ते प्राश्याचम्य^{१०} राड्भस्ते ब्रह्मौदन इति प्रशंसन्ति^{११}
 तेभ्यो वत्सतरं ददाति^{१२} स्थाल्यामाज्यशेषमानयति^{१३} तस्मिन्नार्द्राः
 सपलाशाः प्रादेशमात्रीर्लक्षणाश्चत्यस्य तिस्रः समिधो ऽभ्यज्य
 १५ चित्रियादश्चत्यादित्यभिमन्थ्य समिधाग्निं दुवस्यतोप त्वाग्ने
 हविष्मतीस्तं त्वा समिद्भिरङ्गिर इति तिसृभिर्गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य
 ब्राह्मौदनिके ऽग्रावादधाति समिध्यमानः प्रथमो नु धर्म इति
 त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य त्वामग्ने समिधानं यविष्ठेति जगतीभि-

१ Only H om. न, but cp. Āp. V. 7. 8.

२ See note 13 on the translation of Vaikh. smārtasūtra III. 5.

३ Thus (and cp. Hir. III. 3) RG and the Vyākhyā, ०भ्युद्धृत्य M; ०र्धा उद्धृत्य H; ०र्धाप्युद्धृत्य LTV; ०र्धादुद्धृत्य A.

४ आचम्य om. GTB.

वैश्यस्यात्र मिथुनावसिक्तेतसौ गावौ ददात्येतमग्निमितो
 धारयन्त्येकाहं द्युहं त्यहं चतुरहं द्वादशाहमृतुं संवत्सरं वानुगत
 एतस्मिन्नग्नौ प्रयाणे यजमानस्य च पुनरेवं विहितं ब्रह्मौदनं^१
 ब्राह्मौदनिको^२ यजमानो व्रतं चरति^३ न स्त्रियमुपैति न
 मांसमश्नाति नास्य गृहादग्निं हरन्ति^४ नान्यतश्चाहरन्ति^५
 यदि संवत्सरे नाधातुं शक्नुयात्पुनरेवं ब्रह्मौदनं विहितं^६ श्व
 आधास्यमानश्च^७ ब्रह्मौदनं पचत्यध्वर्युश्चैतां रात्रिमेतद्व्रतं चरति^८
 प्रजा अग्ने संवासयेत्युत्तरेण गार्हपत्यायतनं कल्माषमजं संयच्छे-
 च्छल्कैरग्निमिन्धान इति शल्कैस्तां रात्रिं विनिद्रो यजमानो
 ऽग्निमिन्द्वे^९ ॥ ६ ॥

१०

वेद्यां संभृतान्संभारान् संगृह्णाति^१ वैश्वानरस्य रूपमिति
 सिकता यदिदं दिवो यदद इत्यूषान् ऊतीः कुर्वाण इत्या-
 रूद्धतम्^२ ऊर्जं पृथिव्या इति वल्मीकवपां प्रजापतिसृष्टाना-
 मिति सूदं यस्य रूपमिति वराहोद्धृतं^३ याभिरदृष्टं हृदिति
 शर्कराश्च^४ सप्तैतान्यार्थिवाञ्कुड्डान्प्रत्येकं कुडुवं^५ शरावे पृथगेव^६
 गृहीत्वाश्वो रूपं कृत्वेत्याश्वत्यं प्रादेशमात्रं सपत्रायमूर्जः पृथिव्या
 अध्युत्थितो ऽसीत्यौदुम्बरं गायत्र्या ह्रियमाणस्य देवानां ब्रह्म-

१ Thus GAB ; ०निका TVML ; ०निकं H.

२ हरन्ति AHGVBT ; हरति ML.

३ Thus all exc. M, which has ०मानस्य ; cp. Āp. V. 7. 15.

४ Emended ; ०ग्निमिधेत् AHGTRV ; ०ग्निमन्येत् ML : ०मिन्वे B.

५ Thus AGLV, ०द्धृतम् BMT ; H corrupt.

६ ०द्धृतं again BMT.

७ ? कुडुपं LVTM and Vyākhyā (one copy); कुंडुवं H : कुडुवं AG and Vyākhyā (another copy); B worthless.

वादमिति दाभ्यां पालाशं यथा ते सृष्टस्याग्नेरिति शमीं यत्ते
 सृष्ट्येति वैकङ्कतं यत्ते तान्तस्येत्यग्निहतं यत्पर्यपश्यदिति
 पुष्करपर्णं या ते अग्ने ओजस्विनी तनूरिति मुञ्जकुलाय-
 मित्यष्टौ^१ वानस्पत्यान्पूर्वमसंशुष्कान्^२ क्रिमिलेपवर्जानेकैकं पञ्च-
 ५ दश गृहीतान्सर्वान्यथालाभं वाग्ने रेतश्चन्द्रमिति^३ रजतं हिर-
 ण्येन सह संगृह्णाति^४ । यो अश्वत्यः शमीगर्भ इत्यत्रैके^५ ऽरणी^६
 च संभरन्ति^७ । यं त्वा समभरं जातवेद इति यजमानः सर्वा-
 न्भारान्पुनः संगृह्णात्युपयुधं सर्वाधानिनो^८ ब्राह्मौदनिके ऽग्नौ
 प्रातरौपासनहोम इत्येके^९ । जातवेदो भुवनस्य रेतो ऽयं ते
 १० योनिर्ऋत्विय इति दाभ्यामस्मिन्नग्नावरणी निष्ठतति^{१०} ॥ ७ ॥

मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति दाभ्यामात्मन्यग्निं गृहीत्वा
 दोह्या च त इत्यरणी यजमानाय प्रयच्छति^१ । मही विष्पत्नी-
 त्यरणी^२ प्रदीयमाने यजमानः प्रतीक्षत^३ । आरोहतं दशतमिति
 प्रतिगृह्य ऋत्वियवती स्त्री अग्निरेतसावित्यभिमन्त्य मयि
 १५ गृह्णामि यो नो अग्निरिति दाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णातीदमह-
 मनृतात्सत्यमुपैमीति वाचं यच्छत्यग्नी रक्षाऽसि सेधतीत्यध्वर्यु-

१ अष्टौ om. ATVL.

२ पूर्वमंससंशुष्कान् BM ; पूर्वचमसंशुष्कान् H , पूर्वमसंशुष्कान् LGTV ;
 पूर्वसमसंशुष्कान् A.

३ वा ins. HB.

४ Thus GB, इति त्रैके अरणी H ; इत्येके । अरणि ML ; इत्येके अरणीं
 AV. (Vyākhyā : अत्रैके यो अश्वत्य इत्यरणि च संभरन्ति). All the Mss. exc.
 A संभरन्ति.

५ Thus LTV ; सर्वाधायिनिनो M ; सर्वाधानौ H ; सर्वधानिनो A ; सर्वा-
 धायिनो GB.

६ विष्पत्नी इ० MLTV ; विष्पत्नीरि० HAG.

ब्राह्मौदनिकमभिमन्त्य तमनुगमयति ^१ यजमानः पञ्चधाग्नौ-
न्यक्रामदिति पञ्चधाग्नौ संकल्पयेदिदं^२ विष्णुरिति त्रिधा^३
वा^४ । गार्हपत्यान्वाहार्यपचनाहवनीयसभ्यावसथ्यानामायत-
नानि शुन्धध्वमिति गोमयेनोपलिप्यापेत वीतेति पूर्ववत्संमृज्य
रक्षोहणमेतो^५ न्विद्रमित्यवोचति ^६ शं नो देवीरित्येके मयि ^७
देवा इत्यादिभिश्चतुर्दिशं दर्भान्संन्यस्योद्धन्यमानमिति सौवर्णेन
राजतेन^८ वा नवधा खनेत् ^९ ब्रह्म जज्ञानं पूतं ह्यतन इति^{१०}
द्वाभ्यां प्रादेशसंमिताः प्रागन्तास्तिस्त्रस्तथोत्तरान्ताश्च^{११} लेखा^{१२}
उल्लिख्य^{१३} सावित्यावोच्य शं नो देवीरिति संभारान्प्रोच्याय-
तनेषु हिरण्यं निधायोद्वयं तमस उदुत्यं चित्रमिति पृथक्पृथक् ^{१४}
स्थण्डिले जुहोति ^{१५} ॥ ८ ॥

सिकतार्धं द्विधा कृतार्धं गार्हपत्यायतने निवपत्यर्धं दक्षि-
णाग्नोरितरार्धं^{१६} त्रिधा कृत्वा पूर्वेष्वायतनेषु ^{१७} सभ्यावसथ्ययोरना-
रम्भे सर्वमाहवनीय ^{१८} एवं कृत्वेतरान्यार्थिवान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति

१ Thus HLATBV and the Vyākhyā ; विकल्प० M ; कल्पये० G.

२ त्रिविधा वा M ; विधाया H , त्रिधा वा GTBVL ; त्रिधा A.

३ यतो न्वि० the Vyākhyā, cp. the Calc. ed. of Vaikh. smārtasūtra note 1 on page 10. (रक्षोहणयतो L).

४ Thus GMATB ; रज० H and Vyākhyā ; राजि० L.

५ Thus AMVTBLG ; पूतं ह्यतन इति H ; पूत ह्यतनेन इति the Vyākhyā ; cp. Smārtasūtra, I. 9 : 10. 4, and note on the Translation.

६ प्रागन्तास् TGV and the Vyākhyā (both copies); प्रागन्तास B ; प्रागन्तास् the other Mss.

७ लेखा उल्लिख्य H and Vyākhyā ; लेखाः षड्विलिख्य GTVML ; रेखाः षड्विलिख्य A ; लेखाः षड्विलिख्य B.

८ Thus all the Mss. (understand : आयतने), M only दक्षिणाग्रावि०.

सिकताः । संज्ञानमसौत्यूषान्निवपन्यददश्चन्द्रमसि^१ कृष्णं तदि-
 हास्त्विति^२ मनसा ध्यायत्युदेह्यग्र इत्यखूद्धृतं यत्पृथिव्या इति
 गार्हपत्यायतने वल्मीकवपां निदधाति यदन्तरिक्षस्थेति दक्षि-
 णाग्नेर्यद्विवो ऽनामृतमित्याहवनीयस्य तूष्णीमितरथोरुत्समुद्रा-
 ५ निति सूदमियत्यग्र आसौरिति वराहोद्धृतमदो देवौरिति शर्करा
 निवपन्यं द्वेष्टि तस्य वधं मनसा ध्यायति । लोहान्यौदुम्बराणि
 वा पार्थिवानां स्थाने विकल्पार्थानि भवन्त्यृतं स्तृणामीत्याय-
 तनेषु संभारान्स्तृणाति । सं या व इत्यूषान्सिकताश्च संसृजति ।
 सं वः सृजामीति वानस्पत्यान्संसृज्येतः प्रथमं जज्ञे अग्निरिति
 १० सकृदेवैकैकस्मिन्निवपति । तत्तत्संभारसंग्रहणमन्त्रैरित्येके । ॥ ६ ॥

यास्ते शिवास्तनुव इति गार्हपत्ये सौवर्णं रुक्मशकलमुत्तरतः
 संभारेषूपस्य चन्द्रमग्निमित्युपास्तमभिमन्त्य द्वेधाय राजतं
 रुक्ममतिप्रयच्छति^३ । यदि द्वेधं न विन्देत्तां दिशं प्रति निरस्येन्न
 तत्पुनराददौतैवं सर्वेष्वायतनेषूपस्य निरस्येद्विवस्त्वा वीर्येण
 १५ कल्पेतां द्यावापृथिवी इति द्वाभ्यां सर्वान् न्युप्तान्संभारान्कल्प-
 यति । संभृता अग्नयो मा कश्चनान्तरेण संचारिष्टेति गोप्तार-
 मादिश्य प्रभाते ब्राह्मौदनिकस्य भस्मापोदूह्य तत्र मुञ्जकुलाय-
 मास्तीर्य प्रतीचीनप्रजननामधरारणिं^४ निधाय चित्तिः सुगिति
 दशहोत्रोत्तरारणिं^५ प्रजनने निधायधरामरणीं मन्थमात्मानं^६

१ Thus AHTV ; निवपतियद० ML ; निवपत्यद० GB.

२ AHG ins. चन्द्रमसि कृष्ण ।

३ Thus emended ; रुक्ममितिप्र० the Mss.

४ ०धरामरणीं BGR ; ०णिं H, ०णीं the other Mss.

५ ०त्तरामरणीं BGT.

६ Thus MLGTVB ; ०धरारणिमर्धमा० H ; ०धरामरणीमर्धमा० AR.

विष्णुं जन्यमग्निं च ध्यायन्सहाग्रे ऽग्निनेति मन्यत्युपतिष्ठत्यश्वे ।
मथ्यमाने चतुर्होतृन्यजमानं^१ वाचयत्युपावरोहेति जायमान-
मग्निमभिमन्त्रयते । यजमानो वाचं विष्टुजते^२ । जाते
वरं ददाति । प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभिप्राणिमि प्राणे त्वामृत-
मादधामौति द्वाभ्यां जातमग्निमभिजिघ्रत्यहं त्वदस्मीत्यभि- ५
मन्त्रयते । ॥ १० ॥

अध्वर्युरजन्नग्निरिति तमग्निमभिमन्त्र्याजौजनन्नमृतं^३ मर्त्यास
इत्यञ्जलिना परिगृह्णाति । शरावे करीषादिषु जातमग्निं
निधाय सम्राडसि विराडसीति शल्कैः समिन्द्वे । यजमानः
पत्नी च चौमे परिधायापवृत्ते ऽग्न्याधेये ऽध्वर्यवे दद्यातां । १०
रथन्तरे गीयमाने ऽग्निं प्राञ्चमुद्धृत्यासीनः प्रागुदयाद्गार्हपत्य-
मादधाति प्रथमाभ्यां व्याहृतीभ्यां भृगूणां त्वा देवानामिति
भार्गवस्याङ्गिरसां त्वा देवानामित्याङ्गिरसस्यादित्यानां त्वेत्य-
न्येषां ब्राह्मणानां वरुणस्य त्वेति राज्ञ इन्द्रस्य त्वेति राजन्यस्य
मनोस्त्वेति वैश्यस्य ऋभूणां त्वेति रथकारस्य भूमिर्भूमेति प्रथ- १५
माभ्यां सर्पराज्ञीभ्यां घर्मः शिरस्तदयमिति प्रथमेन च घर्म-
शिरसा यास्ते शिवाः प्राणं^४ त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने गृह-
पते ऽहे बुध्य परिषद्येति चतसृभिर्गार्हपत्यायतने^५ संभारेष्वग्निं
ज्वलन्तमभ्यादधात्यग्न आयाहि सम्राडसि विराडसीति शल्कैः

१ चतुर्होतारं B.

२ विष्टुजति MLTV.

३ Thus all the Mss. exc. H, which omits नम्.

४ प्राणे RB and the Mantrasamhitā ; प्राणं (or प्राणस्) the other Mss. and the Vyākhyā.

५ चतसृभिः om. HR ; त्रिभिः G.

समिन्द्रे^१ यजमानः सुगार्हपत्य इत्याहितं गार्हपत्यमुपतिष्ठते
तत्तदाधानमन्त्रैश्चाध्वर्युर्ग्राम्यारण्यौषधिवीजानि^२ यथालाभमाज्ये
ऽवधाय या ते अग्ने पशुषु पवमाना प्रिया तनूरिति शमन-
होमैराहितमग्निं^३ शमयेत्^४ ॥ ११ ॥

- ५ अन्वग्निरुषसामिति गार्हपत्ये ऽग्निप्रणयनीयानिधानादीष्याश्वं
पुरस्तात्स्थापयत्योजसे^५ बलाय त्वोद्यच्छे यस्त आत्मा दिवः
पृथिव्या उदु त्वा विश्वे देवा इति चतसृभिर्गार्हपत्यादाहवनीयं
शराव उद्धृत्य तं^६ सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्य जानुदघ्न^७
उद्यच्छति^८ तस्मिन्धार्यमाणे वामदेव्ये गीयमाने लौकिकं
१० मयितं वाग्निमाहृत्य दक्षिण्या द्वारोर्ध्वजानुरूपविश्याग्नीध्रो
द्वितीयया व्याहृत्या यथर्थाधानेनायं गौः पृश्निरक्रमीत्त्रिं-
शद्भामेति द्वितीयद्वितीयाभ्यां^९ सर्पराज्ञीभ्यां वातः प्राण इति
द्वितीयेन च घर्मशिरसा यास्ते शिवास्तनुवो व्यानं त्वामृते
दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने ऽन्नपा मयोभुवेति^{१०} संभारेष्वन्वाहार्यपन-
१५ मादधाति^१ गार्हपत्यादग्निमाहृत्येत्येके^१ व्याख्यातो बीजहोमो
यजमानस्य चोपस्थानं^१ या वाजिन्नग्नैरित्यग्नितनूरश्वस्य दक्षिणे
कर्णे यजमानं वाचयति^१ विक्रमस्व महाः असि प्राचीमनु

१ ०षध्वौ० M and Vyākhyā (one copy); ०षधिवी० the other Mss. and the Vyākhyā (another copy).

२ आहितमाहित० G.

३ स्थापयन्ति HRB.

४ त om. HRB.

५ Thus emended; जानुदघ्नौ (ग्नौ) द्यच्छ० MB; ०दघ्नान्नोद्यच्छति the other Mss.; जानुदघ्ने धारयति the Vyākhyā.

६ द्वितीयाभ्यां GRHB.

७ ०भुव इति RHG and Vyākhyā; ०भूरिति BM; ०भुवेति ALTV

प्रदिशं क्रमध्वमग्निनेति तिसृभिरश्वमुखाः प्राचीं गच्छन्ती^१यत्यग्रे
ऽग्निं हरत्यथ मध्यतो नाभिदग्ने तृतीयमास्यदग्ने^२ । नाग्निमादि-
त्यं च व्यवैती^३मा उ मामित्यर्धाध्वे ह्रियमाणं यजमान उपस्थाय
वरं दद्यात्तस्मिन्नध्वर्युर्नाको ऽसीति हिरण्यं निधायातिक्रामति^४
वृहस्पते परिदीयेति दक्षिणतो ब्रह्मा रथं रथचक्रं वा गार्हपत्या- ५
दाहवनीयात्संततं चिः परिवर्तयति^५ । यावत्त्रिः परिवर्तयति^६
तावदभ्यस्यादिति प्राञ्चं पूर्ववाहमश्वं दक्षिणेन^७ पादेनोत्तरपार्श्वतः
संभारानाक्रमयति^८ ॥ १२ ॥

यथाहितस्याग्नेरङ्गारा^९ अभ्यववर्तेरंस्तं प्रदक्षिणं परितो नीत्वा
यदक्रन्द इति पुनरेव तथाक्रमयति^{१०} । पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमश्वं १०
स्थापयत्यश्वाभावे ऽनडुहो ऽजस्य पदे वादधीत^{११} । कमण्डलुपद
आदधीतेत्येके । यदिदं दिव इत्यग्निमभिमन्त्य पुरस्तात्प्रत्य-
ङ्मुखस्तिष्ठन्सर्वाभिर्याह्वतीभिर्यथर्थाधानेन भूमिर्भूनास्य प्राणा-
दिति प्रथमोत्तमाभ्यां सर्पराज्ञीभ्यामर्कश्चचुरित्युत्तमेन च घर्म-
शिरसा यास्ते शिवा अपानं त्वामृते दिवस्त्वा वीर्येणाग्ने १५
सम्रादित्याहवनीयं^{१२} ज्वलन्तमग्निमूर्ध्वज्जुरेव^{१३} संभारेष्वश्वस्य पद

१ ०दग्नेथास्यदग्ने तृतीयं GB.

२ Thus B ; ०वर्तयतीति । वर्त्तिः परिवर्तयति HR ; परिवर्तयति । तावदभ्य० LTV ; परिवर्तयति यावति परिवर्त्यता० A.

३ Thus GRHB ; दक्षिणपादेन VMLT ; दक्षिणपादानुत्तर० A.

४ आक्रमयंति H ; आक्रामयति AMLBG ; आक्रमयति TV, Vyākhyā.

५ This sentence belongs to the preceding khaṇḍa, cp. Āp. V. 14. 14.

६ आहवनीयं om. HGRB ; perhaps it is to be considered as superfluous.

७ ०ग्निमूर्ध्वज्जुरेव G ; ०ग्निमूर्ध्वरेव B ; ०ग्निमूर्ध्वरेतसं M ; all the other Mss. om. जर्ध्वज्जुर, only H has a trace of it.

आदधाति यज्ञायज्ञीये बृहति श्यैते च गीयमान । आहिते
वारवन्तीयं गायति । प्रतिषिद्धान्यग्न्याधेये सामानि व्याहृतौभि-
रेवोद्गीथं^१ भवतीत्येके । लौकिकं मथितं वाग्निमाहृत्याहव-
नीयाद्वा पञ्चम्या व्याहृत्या चतुर्थ्या च यथर्थाधानेन सभ्या-
५ वसथ्यौ संभारेष्वादधाति । व्याख्यातो बीजहोमो यजमानस्य
चोपस्थानमानशे ध्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे ऽहं त्वदस्मि ये ते अग्ने
शिवे तनुवाविति चैतैराहवनीयमुपतिष्ठते^२ । ॥ १३ ॥

अग्न आयूँध्यग्ने पवस्वाग्ने पावकेति तिसृभिराश्वत्थीस्तिस्रः
समिध एकैकस्मिन्नाधानवदादधात्याहवनीये गार्हपत्ये दक्षि-
१० णाग्नौ सभ्यावसथ्ययोरिति वा^३ सर्वकर्मस्वेषामेवानुपूर्व्यं^४ ।
समुद्रादूर्मिर्वयं नाम चत्वारि शृङ्गेति^५ तिसृभिस्तिस्रः शमी-
मयीर्घृताक्ताः प्रेद्धो अग्ने दीदिहीत्यौदुम्बरौ विधेम त इति
वैकङ्कतीं ताँ सवितुर्वरेण्यस्येति शमीमयीं । ततस्तूष्णीं प्रात-
रग्निहोत्रं जुहोत्यथवाज्यं^६ संस्क्रत्य चतुर्गृहीतेनाष्टगृहीतेन वा
१५ सुचं पूरयित्वा ध्यायन्नारायणं जुहोति । साग्निहोत्रस्य स्थाने
भवति । यजमानो ऽपरेण सर्वानग्नींस्तिष्ठन्ये ते अग्ने शिवे
तनुवाविति शिवाभिस्तनूभिरुपतिष्ठते । यास्ते अग्ने घोरास्तनुव-
स्ताभिः पाप्मानं गच्छेति यजुषोपस्थाय यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः

१ ०तं ML only , cp. Āp. V. 16. 8.

२ एतैर् om. HG.

३ वा om. B.

४ एषामेवं वानुपूर्व्यं (०पूर्वं) AVTM.

५ Thus GB, agreeing with the Mantrasamhitā; शृङ्गादिति the other Mss.

६ अपि वा instead of अथ वा B.

क्षुच्च तृष्णा चेति घोराभिश्चात्रासुमिति देवस्य नाम गृह्णात्यप
उपसृशति^१ जुह्वं सुवं च संमृज्य पूर्ववत्सुचं पूरयित्वा पूर्णाहुती^२
जुहोति^३ यजमानो वरं दत्त्वा पुनर्घोराभिरुपस्थाय शिवाभि-
रुपतिष्ठते^४ नर्यं प्रजां मे गोपायार्थं पितुं मे गोपाय शःस्य
पशून्मे गोपाय सप्रथ सभां मे गोपायाहे बुध्य मन्त्रं मे^५
गोपायेति पञ्चभिर्विराङ्गमैः^६ पञ्चाग्नीनुपतिष्ठते पञ्चधाग्नीनिति
सर्वानथाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदुपसन्ने परिदत्ते^७ हविव्यप्रोक्षिते
सभामध्ये ऽधिदेवनमुद्धृत्यावोक्ष्यात्तानोष्य^८ तेषु हिरण्यं निधाय
निषसाद् धृतव्रत इति राजन्यस्य जुहोति^९ प्र नूनमित्यावसथे
परिषदो^{१०} हिरण्यं निधाय तस्मिन् जुहोति^{११} ॥ १४ ॥ १०

उत नो ऽहिर्बुध्य इत्यावसथ्यमभिमन्त्र्य यजमानाय शत-
मक्षानध्वर्युर्ददाति^१ तेषु पणमानो यजमानः कृतं विजित्य
तदन्नं अपयित्वा सभासङ्घो ब्राह्मणेभ्यः प्रददाति^२ त^३ आव-
सथे^४ भुञ्जते^५ कल्पेतां द्यावापृथिवी ये अग्नय इत्येताभ्यां
यथर्तुनाम्ना यजमानो ऽग्नीनुपतिष्ठते^६ प्रोक्षणप्रभृतीनि प्रति- १५

१ Thus L only, in accordance with the Vyākhyā; ०हुति, ०हुति or ०हुतीर् the other Mss.; cp. Smārtasūtra I. 19; 18. 11 and note on the translation.

२ MTV ins. वा, L ins. कर्वा.

३ Uncertain; उपसन्ने परिदत्ते (so BG; परिषत्ते MLATV) missing in H. Read perhaps ऽपरिदत्ते.

४ ०क्षान् न्युष्य (perhaps preferable) GB.

५ Thus LAGTV; परिषथो H; परिषदेषा MB; परिषदो मध्ये the Vyākhyā; आवसथे मध्ये परिषदः Hir. III. 12, Āp. V. 19. 3.

६ Thus AG; ०ददाति आवसथे HLTV; ०ददाति तमवस० B; तस्मि-
न्नवथे M.

पद्यते । वार्चघ्नावाज्यभागावग्निर्मूर्धा भुव इति हविषो याज्या-
नुवाक्ये । अन्वाहार्यमासाद्याग्न्याधेयस्या द्वादशेभ्यो दक्षिणा^१
ददाति । काममूर्ध्वं देयमग्नीधर^२ उपवर्हणं सार्वसूत्रमजं पूर्णपात्रं
च ब्रह्मणे ऽश्वं होत्रे धेनुमध्वर्यवे ऽनद्धाहं । मिथुनौ गावौ वासो
५ रथस्य साधारणानि । यद्यनाढ्यो गामेकां दद्यात्सा सर्वप्रत्या-
न्नायो भवति । शेषो व्याख्यातः ॥ १५ ॥

अथाहिताग्नेर्द्वादशरात्रव्रतानि । न मांसमश्नाति न स्त्रिय-
मुपैति नानृतं वदत्यमृतमयपायी स्वयं पादशोध्यक्षारलवणाश्व-
शमीधान्यं^३ भुञ्जानो ऽन्यत्र तिलेभ्यः^४ स्वयमिध्नहारो^५ ऽग्न्यागारे^६
१० संविशति । द्वादशरात्रमजसा अस्याग्नयो । नास्य ब्राह्मणो
ऽनाश्वान् गृहे वसेदतीतासु द्वादशरात्रिषु^७ पवमानहवींष्यनु-
निर्वपेत्संवत्सर ऋतौ मासे ऽर्धमासे चतुरहे त्र्यहे द्युहे श्वो भूते
सद्यो वाग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये
पावकायाग्नये शुचय इति । त्रीणि हवींषि साकं समस्येत्यूर्व^८
१५ निरूप्योत्तरे^९ समस्येद्वाग्नेयेनाष्टाकपालेन साकमेतानि हवींषि
समस्येदित्येके । ऽग्नेः पवमानस्याग्न आयूँष्यग्ने पवस्वेति याज्यानु-
वाक्ये । त्रिंशन्मानं हिरण्यमस्य दक्षिणाग्नेः पावकस्याग्ने पावक

१ Thus TV ; दक्षिणां the other Mss.

२ Thus GR , देयमाग्नीध्रमुप H , ०मग्नीध्रः ML , ०ग्नीध्रः ATV.

३ Thus G , ०लवणाज्यशमी० M ; ०लवणान्यशमी० B ; ०लवणाशमी०
HR ; ०लवणशमी० LATV.

४ तिलेन HR only.

५ Thus ATVB ; ०हरो MLR.

६ ०ग्न्यागारे RTVHML ; ०ग्न्यगारे GA.

७ द्वादशसु रा० G only.

८ Thus ALGTV ; पूर्वस्मिन् नि० MB ; पूर्ववत् नि० H.

स नः पावकेत्यग्नेः शुचेरग्निः शुचित्रततम उदग्ने शुचयस्तवेति ।
 त्रिंशन्मानं हिरण्यं मध्यमस्य चत्वारिंशन्मानं हिरण्यमुत्तम-
 स्यैन्द्राग्नमेकादशकपालमनुनिर्वपत्यदित्यै घृते चरुं । सप्तदशा-
 दित्यस्य^१ सामिधेन्यो । ऽग्निना रयिं गयस्मान इति पुष्टिमन्ता-
 वाज्यभागाविन्द्राग्नी आगतं गौर्भिर्विप्र इत्यैन्द्राग्नस्योत त्वामदिते ५
 महौमू षु मातरमित्यादित्यस्य प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति
 संयाज्ये । संतिष्ठते सेष्ट्याधानम्^२ ॥ १६ ॥

होष्यन्प्रथममग्निहोत्रं दशहोतारं मनसानुद्रुत्य सग्रहमाह-
 वनीये ऊत्वाथ^३ सायमग्निहोत्रं जुहोति । व्याहृतीभिः प्रथम-
 मग्निहोत्रमुपसादयति संवत्सरे च । द्वादशरात्रमाधानादजस्ते- १०
 ध्याज्येनाहतवासाः^४ स्वयमप्रवसन्यजमानो ऽग्निहोत्रं जुहोति । यां
 प्रथमामग्निहोत्राय दुहन्ति साग्निहोत्रस्य^५ दक्षिणा^६ । प्रथमौ
 दर्शपूर्णमासौ यक्ष्यमाणश्चतुर्होतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये सग्रहं
 ऊत्वा पूर्णां पश्चाद्यत्ते देवा अदधुरिति सारस्वतौ होमौ^६ ऊत्वा
 पूर्वस्मिन्पर्वणि पौर्णमास्यामन्वारम्भणीयामिष्टिं निर्वपत्याग्ना- १५
 वैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते द्वादशकपालमग्नये
 भगिने ऽष्टाकपालमग्नाविष्णू सजोषसाग्नाविष्णू महि धामे-
 त्याग्नावैष्णवस्य । प्र णो देव्या नो दिव इति सरस्वत्याः ।

१ आदित्यस्य om. LATV.

२ Thus GTV and the Vyākhyā, न्येष्ट्याधान ML, सेष्ट्या० A; सेष्ट्या० B; न्याधान H.

३ अथ in LATV, not in GB, the other Mss. are incomplete here.

४ Emended; वाससा or वासा the Mss.

५ साग्निहोत्रहोतुर्द० VTA.

६ होमौ om. HGB.

पौषिवाऽसः सरस्वतो ये ते सरस्व ऊर्मय इति सरस्वत आ-
सवः सवितुर्यथा स नो राधाऽस्याभरेति भगिनः । पुरस्ता-
त्स्विष्टकृतो जयानुपजुहोति मिथुनौ गावौ दक्षिणामावा-
स्यायां भविष्यन्त्यामादधानस्य^१ नान्वारम्भणीयाग्नेयमेवाष्टाकपालं
६ निर्वपेत् । ॥ १७ ॥

दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्वारभमाणो^२ व्याहृतीभिर्हवींथा-
सादयति संवत्सरे पर्यागते^३ चाहिताग्नेर्जतानि । सूर्योढो
ऽतिथिर्वसत्यै नापरुथ्यो^४ । यद्यपरुथ्येतास्याग्निरनुगच्छेन्नवीस-
पकस्याश्रीयात्^५ । क्लिन्नमेधो नाग्नावादध्यान्नाव्यन्तरमपो नाश्री-
१० यात्स्वकृत इरिणे प्रदरे वा नावस्येन्न यजेत । हिंक्तव्य वाग्यतः^६
स्त्रियं संभवेदङ्गते ऽग्निहोत्रे नाश्रीयान्न नक्तमन्यत्रान्नादद्या-
त्पशुनानिष्ट्वा संवत्सरे^७ न मांसमश्रीयादादिष्टस्तु मनसाग्निभ्यः
प्रहिणोमीति भक्षयति । ॥ १८ ॥

पुनरग्न्याधेयस्याधानेन कल्पो व्याख्यातो । ऽग्निष्वाहितेषु
१५ यो ऽस्मिन्संवत्सरे बन्धुज्यानि पुत्रज्यानि वाभ्येति न वर्धते स्वेना-
ङ्गेन^८ वा व्यृध्यते^९ स उदास्य पुनरादधीत । दर्शेन^{१०} पूर्णमासेन

१ Thus LGTV . भविष्यत्यामाधानस्य M भवत्यामाधानस्य ARH.

२ चातुर्मास्यान् (masc.) ATVG , ०मास्यान्वार० the other Mss.

३ संवत्सरे संवत्सरे चा० GBH.

४ Thus BAGV ; यद्यपरुथ्येनास्याग्नि० H ; the other Mss. are more or less corrupt

५ Om LATV.

६ संवत्सरं AG , the word is missing in TMLV.

७ Thus V , स्वेनाङ्गेन वाप्यध्यते LG , स्वेनाङ्गेन वा व्यृध्यते T . स्वेन वाङ्गेनाप्युज्य B , न स्वतनेन व्यृध्यते HR , न्येनाङ्गेवाप्यध्यते M.

८ Om H दर्शपूर्णमासेन LATRV.

वेद्याग्नेयमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन्निर्व-
 पेदग्निर्मूर्धा भुव इत्याग्नेयस्य वैश्वानरो अजीजनत्पृष्ठो दिवीति
 वैश्वानरस्य । या ते अग्ने उत्सीदतः पवमाना या ते अग्ने पावका
 या ते अग्ने सूर्ये शुचिर्यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तोर्यास्ते अग्ने
 संभृतीर्ये ते अग्ने वानस्पत्या अगन्नग्निरिति सप्ताङ्गतीः पुरस्ता- ५
 त्विष्टकृत उपजुहोति । सिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ज्वलतो ऽग्नीनु-
 त्सृजति यावद्दर्शपूर्णमासौ । संवत्सरं द्वादशाहं वा विष्टृष्टाग्नि-
 र्भवति । तदानीमेवाङ्गिरग्नीन्समभ्युक्ष्य ब्रह्मौदनं अपयित्वोप-
 वसति । रोहिणी पुनर्वसू अनूराधाश्च पुनराधाननक्षत्राणि
 प्रावृट्करदावृट् । न संभृत्याः संभाराः । संभृत्या वा । संभार- १०
 मन्त्रा भवन्तीत्येके^१ । यजूंषि न भवन्तीत्येके^२ । ऽग्न्यायतनेषु
 संवत्सरप्रवातान्दर्भान्संस्तौर्य भूमिर्भूमेति सर्पराज्ञीभिर्गार्हपत्य-
 मादधाति मध्यंदिन इतरान्सर्वान्वा मध्यंदिने । पुराणैर्दर्भैराह-
 वनीयं शराव उद्धृत्य यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्यन्वाहार्यपचनमा-
 दधाति यत्ते मन्युपरोपेत्यन्वाहवनीयं । मनो ज्योतिर्जुषता- १५
 मित्याहितमुपतिष्ठते । पुनस्त्वादित्या रुद्रा इति द्वाभ्यामुप-
 समिन्द्वे । मनो ज्योतिर्जुषतामित्याहुतिं^३ जुहोति । सप्त ते
 अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति । सा पूर्णाहुति-
 र्भवति^४ । ॥ १६ ॥

^१ इत्येके om. MLATV (the last three Mss. : संभृत्या वा भवन्ति यजूंषि न भवन्तीत्येके).

^२ This sentence not in GHB (and cp. the Vaijayanti on Hir., page 333); for ATV cp. note 1.

^३ Thus TVMBL; इत्याहुतीर्जुः AG; इति सिंदाहुतीर्जुः H.

^४ पूर्वाहुतिः A only.

आग्नेयमष्टाकपालं पञ्चकपालं वा निर्वपति । प्रागुत्तमा-
 दनूयाजादुपांशु क्रियते ऽग्ने ऽग्निमग्निनाग्निरिति चतुर्षु प्रयाजेषु
 चतस्रो विभक्तीर्दधाति । समिधाग्निं दुवस्यतेति बुधन्वत्याग्नेय-
 स्याज्यभागस्येह्यु षु ब्रवाणि त इतौन्दुमती सौम्यस्याग्ने तमद्याधा
 ५ ह्यग्र इति पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतोऽधा ह्यग्र आभिष्टे
 अद्य गौर्भिरिति वा२ । पुनरुर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाश-
 माज्जती३ जुहोत्यग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराहाभिष्टे४ अद्यैभिर्नो
 अर्कैरिति । त्रिष्टुभौ संयाज्ये । पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा
 पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टो ऽनङ्घानग्नेरग्नाविति द्वयोरनूयाजयोर्द्वे
 १० विभक्ती दधात्युच्चैरुत्तममनूयाजं संप्रेष्यत्यग्निन्यक्ताः पत्नीसं-
 याजानामृचः सुराग्निवारुणमेकादशकपालमनुनिर्वपेत्त्वं नो अग्ने
 स त्वं नो अग्र इति याज्यानुवाक्ये । संतिष्ठते पुनरग्न्याधानं ।
 यस्तृतीयमादधाति लोकः सलोकः सुलोक इति स एतान्होमान्
 जुहुयादर्थायार्थायाहवनीयं गार्हपत्यात्प्रणयेन्नित्यो धार्यो गत-
 १५ श्रिय आयुष्कामस्य वापहताग्नेर्नष्टारणीकस्य च ब्रह्मौदनेनैव
 प्रतिपद्यते प्रतिपद्यते । ॥ २० ॥

इति श्रौतसूत्रे प्रथमः प्रश्नः ॥

१ पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्या भवन्त्य० BV ; M as given in the text but at the end likewise भवत्य० ; cp. Āp. V. 28. 15.

२ वा om ML.

३ ०ज्जती LAB, ०तिं TV ; ०ज्जतीर् MHG.

४ निराह as against उपांशु cp. Baudh. III. 2 : 70. 13.

अथाग्निहोत्रमग्निहोत्रं सायंप्रातर्गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति विज्ञायते^१ । ऽग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोरेक ऋत्विगध्वर्युः^२ । सायमधि-
वृक्षसूर्ये ऽर्धास्त्रमितसूर्ये वा ज्वलन्तं गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धरति
प्रातरुषसि प्रागुदयाद्यापि वा नक्तमाहवनीयं धारयेत्^३ ।
सुगार्हपत्य उदुध्यस्वेति द्वाभ्यां गार्हपत्यमुपस्थायोद्धरेति यज-
मानः संप्रेष्यति^४ । धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्यध्वर्युरूपवेषमादाय वाचा
त्वा होत्रेति तेन गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धरति^५ । इहामेहामिति^६
यथायोन्यन्वाहार्यं निदधाति^७ । भूर्भुवः सुवरित्युद्धृतं यजमानो
ऽभिमन्त्रयते^८ । ऽक्ला यदेन इति सायं रात्र्या यदेन इति
प्रातरमृताङ्गतिमित्यायतने प्रतिष्ठापयत्यग्निमग्नौ स्वाहेति सायं^९
प्रत्यङ्मुखः सूर्यमग्नौ स्वाहेति प्रातः प्राङ्मुखो^{१०} । विश्वदानौ-
माभरन्त इति स्वयमिधमहस्तो यजमानो विहारमभ्येति^{११} । यदग्ने
यानि कानि चेति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रमग्निष्विधानादधात्यग्ने
गृहपते शुन्धस्वेत्येतैः पञ्चभिः पर्युक्षणपरिसमूहनोपरिपुष्पकरणै-
रग्नीनलं करोति^{१२} । पुरस्तादुपरिष्ठाच्च^{१३} । दर्भैः प्रागुत्तरायमग्नौ-
न्यरिस्तृणाति^{१४} ॥ १ ॥

उत्तरेण गार्हपत्यमग्निहोत्रस्थालीं सुवमग्निहोत्रहवणीं च

१ See Taitt. br. II. 1. 5. 3.

२ धारयति ML only.

३ इहामेहामिति AMGB ; इहामेवहामीति the Vyākhyā (one copy) ; इहामोहामीति R. इहाहोमामिति H ; इहमेहमिति VTL and the Vyākhyā (another copy). The mantra (is it a mantra?) is unknown and not mentioned in the Mantrasamhitā.

४ अनुम. HR.

५ पर्युक्ष्य instead of पर्युक्षण MLTV :—परिसमूहनपरिपुष्प. († only (in agreement with a citation in the Vaijayantī, page 341).

प्रक्षाल्य कूर्चे प्रयुनक्ति पालाशौ समिधं चेडासि व्रतमृदिति
 दक्षिणेन विहारमवस्थितां गामग्निहोत्रौ यजमानो ऽनुमन्त्येय-
 मसौति वेदिमभिमृशत्यध्वर्युः पूषासौति वत्सं दक्षिणत उप-
 मृज्य प्राचीमुदीचीं वावृत्यान्यः शूद्रादस्तमित उदिते चाग्नि-
 ५ होत्रस्थाल्या^१ दोग्धि दोहनेन च^२ । दुग्ध्वा स्थाल्यामानयति ।
 न संमृशति^३ । पूर्वौ दद्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्येत्युक्तं^४ । यज-
 मानो विद्युदसौत्यप उपसृश्यापरेणाहवनीयमतिक्रम्य दक्षिणत
 उपविशति पत्नी च स्वलोके । सायं प्रातः संध्योर्होतव्यं^५ ।
 नक्षत्रं दृष्ट्वा प्रदोषे निशायामुपोषसि पुरोदयं समयाविधित
 १० उदिते वा । प्रदोषान्तो होमकालः सायं संगवान्तः प्रातस्त-
 मतिनीय^५ दोषा वस्तोर्नमः स्वाहेति सायं चतुर्गृहीतं जुहुया-
 त्प्रातर्वस्तोर्नमः स्वाहेति प्रातरुभयत्र व्याहृतौर्जपित्वा वरं दत्त्वा
 जुहुयाद्वा प्रातराहुतिकालात्सायमाहुतिकाल आ साय-
 माहुतिकालात्प्रातराहुतिकाल इत्यापत्कल्प । चतुर्त्वा सत्येन
 १५ परिषिञ्चामीति हस्तेन सायं परिषिञ्चति सत्यं त्वर्तेनेति प्रात-
 र्यज्ञस्य संततिरसौति गार्हपत्यात्संततामपां धारां स्वावयत्याह-
 वनीयाद्गार्हपत्यश्रोणिमासाद्य घृष्टिरसौति घृष्टिमादाय भूतकृतः

१ ०स्थाल्या LTV (cp Āp. VI 3. 15): ०स्थाल्यां the other Mss.; स्थाल्यां दोग्धि दोहने वा ARB, the same without वा H.

२ These two words, given by RHG, not by MLATVB. They belong to the text, as appears from the Vyākhyā

३ See Taitt. br. II. 1. 8. 1

४ संध्योर्हो ० TV and the Vyākhyā

५ Thus emended, प्रातस्तमतिनीयं G, प्रातस्तमतिनियचर (or चरन्) ATVB; प्रातरस्तमिते च ML; प्रातः स्तमतिचनीयं H. The Vyākhyā: तं कालमतिक्रम्य.

स्थेत्युदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य व्यन्तान् कृत्वा सगराः स्थेत्यभि-
मन्त्र्याग्नय आदित्यं गृह्णाम्यङ्गे रात्रिमिति सायं होम्यमादा-
येडायाः पदमित्यङ्गारेष्वधिश्रयति ॥ २ ॥

आदित्यायाग्निं गृह्णामि रात्र्या अहरिति प्रातर्होम्यमग्निस्ते
तेजो मा धाक्षीदिति दर्भैरभिद्योत्यामृतमसीति सुवेण दोहन- ५
संचालनं निनीय पुनरेव पूर्ववदभिद्योत्यान्तरितः रक्ष इति त्रिः
पर्यग्निकरोति । घर्मो ऽसि रायस्योषवनिरिति वर्त्म कुर्वन्नुद-
गुद्वासयतीह प्रजां पशून्दृष्ट्वेति वेद्यां प्रतिष्ठाप्य प्रजां मे यच्छे-
त्यन्तिके कृत्वा प्रत्यूढं जन्यं भयमिति गार्हपत्ये ऽङ्गारान्भृश्या
प्रत्यूहति । देवस्य त्वेति सुवमग्निहोत्रहवर्णौ चादाय प्रत्यूष्टमिति १०
निष्टप्य सुपर्णौ त्वेत्यग्निहोत्रहवर्णौ संमार्ष्ट्यरिष्टो यजमानः पत्नी
चेत्युभयं संमृज्योमुन्नेष्यामीति सायं यजमानमामन्त्रयत ओमु-
न्नयामीति प्रातर्यजमानो हविर्देवानामित्युपांशूक्तोमुन्नयेत्युच्चैः
प्रत्याहोन्नयनप्रभृत्या होमान्न चङ्गम्यते^१ । वाचं यच्छत्यग्नये च
त्वा पृथिव्यै चोन्नयामीति चतुर्भिः स्थाल्याश्चतुरः^२ सुवा- १५
न्यूर्णानग्निहोत्रहवर्णामुन्नयत्युत्तमेन द्विः पञ्चावत्तिन । उन्नीतं
दशहोत्राभिमृशति । सजूर्देवैः सायंयावभिरित्युन्नीतं स्थालीं च
सायं संमृशति सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः । ॥ ३ ॥

तां समिधमादायोपरिष्ठात्सुगदण्ड^३ उपसंगृह्य^२ पशून्मे
यच्छेत्यपरेण गार्हपत्यं कूर्चे निदधाति । यजमानो नम ईशा- २०
नाय प्रजा इति जपत्यध्वर्युर्वन्तरिक्षं वीहीति समया गार्ह-

१ चक्रमते M.

२ Thus BHGTV ; स्थाल्यां MA ; स्थाल्या L.

३ Thus AGTV ; सुगदण्डमुपसंगृह्य MLH.

- पत्यार्चिर्हरति । प्राङ् हरन्दशहोतारं व्याख्यायाग्नये त्वा वैश्वा-
नरायेति मध्यदेशे निगृह्य वाताय त्वेत्युद्यम्यायुर्मे यच्छे-
त्यपरेणाहवनीयं कूर्च उपसादयत्येषा ते अग्ने समिदिति
पालाशौ^१ समिधमादधाति^१ । विद्युदसीत्यप उपस्पृश्यादौप्तायां
५ समिधि प्राणायामं कृत्वा पयसा घृतेन दध्ना तण्डुलैर्यवाग्वोदनेन^२
सोमेन वाग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं कनीयसौ पूर्वा-
माहुतिं जुहुयात्सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातरग्नि-
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
स्वाहेति प्रातरित्येवं संसृष्टहोममेके समामनन्ति । ॥ ४ ॥
- १० वर्चो मे यच्छेति पुनरेव कूर्च उपसादयति । लेपमादा-
योत्तरतः कूर्च ओषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेति लेपं निमृज्याग्ने गृहपत
इति गार्हपत्यं दक्षिणावृत्प्रतौक्षते । ऽतिहाय पूर्वामाहुतिं भूर्भुवः
सुवरित्युत्तरां भूयसौ जुहुयात्तूष्णीं वा । भक्षाय भूयः कुर्याद्भुत्वा
भूमानं विष्णुं ध्यायेत् । सुचमुद्गृह्य रुद्र मृडेति सुचोदीचौ
१५ ज्वालां त्रिरतिवल्गायती^३षे त्वेति सायं लेपमभ्यवमाश्रू^४र्जं त्वेत्यूर्ध्वं
प्रातरुन्मार्ष्टि^५ । कूर्चं सुचं निधाय पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेति
दक्षिणतः स्थण्डिले नीचा पाणिना लेपं निमृज्य वृष्टिरसीत्यप
उपस्पृश्य पूषासीति द्विरनामिकाङ्गुल्याग्निञ्जन्तिहाय दतः
प्राश्याचम्य पुनः प्राश्नात्याग्नेयं हविः प्रजननमिति प्राचीनदण्डया
२० सुचा भक्षयति सौर्यं हविः प्रजननमिति प्रातर्दिश्व निर्लेढि^६
दर्भैः सुचं शोधयित्याद्भिः पूरयित्वोच्छिष्टभाजो जिन्वेत्युत्तरेणा-
हवनीयमपो विसृजेत् । ॥ ५ ॥

तामग्निहोत्रहवणीं निष्टप्य पुनस्तोयैः संशोध्य पुनरद्भिः
 पूरयित्वा सर्पेभ्यस्त्वा सर्पाञ्जिन्वेति पूर्वस्यां संस्त्राव्याहितमसीति
 वेदिमध्ये गृहेभ्यस्त्वा गृहाञ्जिन्वेति पत्यञ्जलौ च । सप्त^१
 ऋषीन्प्रोणीहीत्युत्तरेण गार्हपत्यमपां शेषं विसृजेत्सुवेणाग्नये
 गृहपतये स्वाहेति गार्हपत्ये ऽग्नये ऽदाभ्याय स्वाहेत्यन्वाहार्यपचने
 ऽग्नये भूर्भुवः सुवः स्वाहेति सभ्ये ऽग्नये ऽक्षपतये स्वाहेत्यावसथ्ये
 ऊत्वा सर्वेषु विष्णवे स्वाहेति द्वितीयां जुहोति पुनः^२ पूर्ववत्परि-
 षिञ्चति । सुवादीन्प्रक्षाल्योत्तरेणापो विसृज्य वेद्यां निक्षिपे-
 त्तोजोमूर्तिरात्मा हृदये ऽन्तरुर्ध्वं ज्वलन्नग्निशिखामध्ये^३ स्थितस्तस्याः
 शिखाया मध्ये^४ परमात्मेति श्रुतिस्ततो^५ होमान्ते सर्वत्रात्मानं^६
 प्रोक्ष्य गार्हपत्याद्भस्मादाय^७ ललाटे हृदये कुक्षौ बाह्वोः कण्ठे
 च तज्ज्वालारूपं चतुरङ्गुलं दीपवदूर्ध्वाग्रं पुण्ड्रं कुर्याद्यजमानस्तेन
 शुभं^८ लब्ध्वात्मयोगमन्ते^९ प्राप्नोति । ॥ ६ ॥

उत्तरामाहुतिमनु यजमान आयतनादुत्थाय कवातिर्यङ्कि-
 वाहवनीयमुपप्रयन्तो अध्वरमित्यनुवाकेन सायमुपतिष्ठते^{१०} । तत्रा-
 ग्नीषोमाविम^{११} सु म इति पञ्चम्याग्नीषोमीयया पूर्वपक्ष उभा

१ सप्तर्षीन् LGB

२ पुनः not in H.

३ ज्वलन्नग्निशि० AMBTRVLG, ज्वलन्तिशिखाशिखामध्ये H.

४ The words स्थित०... मध्ये are omitted in TVL. (overlooking')

५ This śruti is, at least partly, Taitt. Ār. X 11 (page 828 of the Calcutta edition).

६ गार्हपत्याद् om. HGR.

७ सुखं ML; शुभ TVGH; शुभां A; शुभिल्लब्ध्वा B.

८ ०त्मनो योग० H only.

९ ०तिष्ठते तत्रा० MBLT; ०तिष्ठेतत्रा० HV; ०तिष्ठेत तत्रा० AG.

वामिन्द्राग्नी इत्येन्द्राग्न्या तत्स्थाने ऽपरपक्षे । ऽग्न आयूषीति
 षड्विंशत्तराभिरुपतिष्ठते । ऽग्न आयूष्यग्ने पवस्वेत्याग्निपाव-
 मानौभ्यां संवत्सरे संवत्सरे^१ गार्हपत्यमुपतिष्ठते पवमानहविर्भिर्वा
 यजेतायुर्दा^२ अग्ने ऽस्यायुर्म देहीत्याहवनीयं चित्रावसो स्वस्ति
 ५ ते पारमशीयेति रात्रिमुपतिष्ठत । इन्द्रानास्त्वा शतः हि मा
 इत्युपसमिन्दे । सं त्वमग्न इत्यनुवाकशेषेणाहवनीयमुपतिष्ठते ।
 संपश्यामि प्रजा अहमिति गृहान्यशूंश्चाम्भः स्याम्भो व इति गोष्ठं ।
 रेवती रमध्वमित्यन्तराग्नी तिष्ठन्नपति । संहितासीत्यग्निहोत्र्या
 वत्समभिमृशत्यग्निहोत्री वैप त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभि-
 १० गायत्रीभिरग्ने त्वं न इति^३ द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठते ॥ ७ ॥

ऊर्जा वः पश्यामीति गृहान्यशूंश्च । तत्सवितुर्वरेण्यमिति
 सावित्र्याहवनीयं सोमानः स्वरणमिति च । कदा चन स्तरी-
 रसीति रात्रिं । परि त्वाग्ने पुरं वयमिति गार्हपत्यमग्ने गृहपत
 इति च तामाशिषमाशासे^४ तन्तवे ज्योतिष्मतीमित्यजातपुत्रो
 १५ ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो ऽमुष्मा अमुष्मा इति यावन्तो
 ऽस्य पुत्रा जाता भवन्ति ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति । भुवन-
 मसि सहस्रपोषपुषीति पुनरेव वत्समालभते ऽग्निहोत्री वा ।
 महि त्रीणामवो ऽस्त्विति माहित्रेण तच्चेनाहवनीयमुपतिष्ठते ।
 दूरं प्रवसतः स्वस्तिकामस्तमेतेन तच्चेन पश्येत्स्वस्ति पुनरागच्छे-
 २० च्छुद्धिकामश्चैनं जपेदन्यत्रापि यज्ञादपि वा भूर्भुवः सुवः सुप्रजाः

१ सवत्सरे once in HA.

२ पवमानहवींषि यजेत H only.

३ Thus ALMTV. HGR. दिवेदिव इति त्रिपदद्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप० ;
 B the same, but इति पदाभिर्गा० ।

४ Thus AGB, आशासे MHTV आशासी L.

प्रजया भूयासमिति सायमुपतिष्ठेतापि वा दिवस्परीति वात्सप्रेण
सायं प्रातरुपतिष्ठेत् । ॥ ८ ॥

पयसा मुमुक्षोः श्रीकामस्य वा जुहुयादाज्येन तेजस्कामस्य
दध्नेन्द्रियकामस्य यवाग्वा ग्रामकामस्योदनेनान्नाद्यकामस्य
तण्डुलैरोजस्कामस्य पाप्मानं हन्तुकामस्य वा पिष्टेन विद्या- ५
कामस्य सोमेन ब्रह्मवर्चसकामस्य । दध्नस्तण्डुलानां सोमस्य नाधि-
श्रयणप्रतिषेचने । प्रतिषेककाल आज्यस्य दर्भतरुणौ प्रत्यस्येत्पर्व-
ण्येव राजन्यस्याग्निहोत्रं भवत्यहरहर्नित्यं ब्राह्मणेभ्यो ऽन्नं दीयते ।
तदेतदन्तराले^१ ऽस्याग्निहोत्रं भवति । नित्यमग्निरुपस्थेयो । यः
सोमयाजौ तस्य सदाग्निहोत्रं जुहुयादहरहर्यजमानः^२ स्वयमग्नि- १०
होत्रं जुहुयाच्छिष्यो वा । दौदिहि दौद्यासं दौदिता मे ऽसि
स्वाहेत्यग्नीनुपसमिन्द्वे । ऽपिप्रेरग्ने स्वां तन्वमयाड्^३ द्यावापृथिवी
जर्जमस्मासु धेहीत्यग्निहोत्रस्थाल्यां बर्हिरङ्गाहवनीये ऽनुप्रहरति ।
सा ह्यग्निहोत्रस्य संस्थितिर्न बर्हिरनुप्रहरेदसंस्थितो वा एष यज्ञो
यदग्निहोत्रमिति विज्ञायते । ॥ ९ ॥ १५

यजमानो ऽग्निभ्यः प्रवत्स्यन्नग्नीन्समाधेहीति संप्रेष्यति । शुचिः
स्वायतने तिष्ठन्मम नाम प्रथमं जातवेद इति ज्वलन्तमाहव-
नौयमुपस्थाय^४ तत्सकाशे वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विसृजेताध-

१ BHG^१: भवति यद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं (r ऽन्न) दीयते तदेतदन्तराले स्याग्निहोत्रं भवति ;
TML om. एतद् ; A. भवति अहरहर्यद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं दीयते तन्निदतेदन्तराले
स्याग्नि० ; भवति अहरहर्यद्ब्राह्मणेभ्यो न्नं दीयते तदन्तराले स्याग्नि० TV.

२ यजमानो वा (GHB ; यजमाने A.

३ तन्वम् HG.

४ After उपस्थाय M ins. वसन् वा तामेव विहाराभिमुखो जपेत् । प्रेष्य समिधो
धारय्य ; B : वसदेतामेव विहारमभिमुखो जपेत् प्रेष्य समिधो धारयन् । These
words occur further on !

शय्यस्त्युपायी^१ । न दशमीमतिप्रवसति । न^२ पर्वणि । व्रतकाले
 व्रतं चरति । विहारमभिमुखो ऽग्नौनुपतिष्ठत इहैव सन्तत्र सतो
 वो अग्नय इति च । यद्यनुपस्थाय प्रवसेदेतामेव विहारमभिमुखो
 जपेत्प्रोष्य^३ समिधो धारयञ्छदिर्दर्शं कंचिदप्यनादृत्याग्नीन्पृतीया-
 ५ द्विश्वदानीमाभरन्त^४ इति विहारमभ्येत्याग्नीनामसकाशे^५ वाचं
 यच्छति सकाशे विमृजते । ऽग्नीन्समाधेहीति संप्रेष्यति । मम
 नाम तव च जातवेद इत्याहवनीयमुपतिष्ठते । नमो ऽग्नये
 ऽप्रतिविद्धायेति गार्हपत्यं । त्वत्पितार इत्यन्वाहार्यपचनमयमग्निः
 श्रेष्ठतम इति पुनराहवनीयं च । व्रतभ्रष्टे मनो ज्योतिर्जुषता-
 १० मित्याज्जतिं जुहुयात्प्रवत्स्यन्प्रोष्यागतश्च^६ विराट्कुमैरेवोपतिष्ठत
 इत्येके । प्रवत्स्यतो^७ ऽध्वर्युरग्नीन् समिन्दू इत्याज्जः । कः श्रेयांसं
 विषुप्तं बोधयिष्यतीत्यसमिन्धानो ऽभयंकराभयं^८ मे कुरु स्वस्ति
 मे ऽस्तु प्रवत्स्यामीति प्रवत्स्यन्नुपतिष्ठते ऽभयंकराभयं मे ऽकार्षीः
 स्वस्ति मे ऽस्तु प्रावात्समिति^९ प्रोष्यागतस्तूष्णीमेवाग्नीन्पृणम्य

१ विमृजतेधश्श० BMLG ; विमृजेयः श० H वाचंयमः प्रवसेदसकाशे विमृजते-
 धश्श० ATV.

२ स M.

३ प्रेष्य MHB प्रोष्य L.

४ कंचिदप्यनादृत्या० MVTL ; ०दर्शकच्चि(द)प्यनादृत्या० GB ; दिशौन्नकचि-
 दप्यनद्रुत्यो H ; चनादृत्य A and the Vyākhyā.

५ ०भ्येत्यग्नी० RHBA (read perhaps भ्येत्याग्नी०).

६ Thus G ; प्रवत्स्यन्प्रोष्यागतश्च H, प्रवत्स्यन्प्रोष्यन्नागतश्च AB प्रवत्स्यन्नागतश्च
 MLV ; प्रवत्स्य प्रवासोपस्थानं नागतश्च T and second hand of V.

७ Thus AHGB and the Vyākhyā ; ०त्स्यते MLTV.

८ ०मिंधानोवाभय० AHGB.

९ Thus L ; प्रवात्सौदिति H ; प्रवत्स्यामीति L ; M is incomplete here ;
 प्रवत्समिति the Vyākhyā (one copy) ; प्रावात्समिति another copy.
 प्रवात्समिति AB. प्रवात्सौमिति G, प्रावात्समिति TV

प्रवसेदित्येके । गृहा मा विभीतेति पञ्चभिर्गृहानभ्येति ।
पूर्वसंजातमपराधमस्य तदहर्निवेदयेयुः^१ स चैतान्नापवदेत^२ ।
गृहानहमिति संविशति । विश्वा उत त्वया वयमिति पत्नी
समीक्षते । ॥ १० ॥

अथ सगृहः प्रवत्यन्यत्र पञ्च नव दश रात्रीः^३ संहिता ५
वसति^४ यत्र वा नवरात्रं वास्तु कुतश्चिन्कारणात्पुनरभ्येत्येका-
मुषित्वा^५ प्रवत्यन्वास्तोष्यतीयं^६ जुहुयाद्यद्यनोवाह्यं^७ भाण्डं
स्यात्सर्वमनस्यादधाति यद्वोदुमशक्यं स्यात्तदङ्गत एवोपोद्धरन्त्यग्नि-
ष्ठस्य दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तो ऽथ वास्तोष्यत इत्यनु-
द्रुत्योत्तरया गार्हपत्ये जुहोति । न ऊते ऽभ्यादधाति । न हीन- १०
मन्वाहरन्ति । नावक्षाणान्यसंप्रक्षाप्य^८ प्रयान्त्ययं ते योनि-
र्चत्विय इति पृथगरणौष्वग्नीन्समारोपयते ऽपि वा या ते
अग्ने यज्ञिया तनूरित्यात्मनि^९ हस्तं प्रताप्य वा सुखाया-

१ तदहर्निवे० GBVT.

२ चैतान्तापव० H, चैतान्नापचदेत (†), चैतान्नावपदेत T, चैतान्नापवदेत BV.

३ Thus G, रात्रिभिः the other Mss.

४ वसतिः ML and the Vyākhyā, cp. Hir. III. 20.

५ पुनरभ्यवेत्ये० GH, पुनरभ्येति L, पुनरभ्यवैति A, पुनरभ्येत्ये० VT: पुन-
रभ्यवत्यैकामुषि० B.

६ ०ष्यति MLATV, ०ष्यतिर्जु० B.

७ जुहोति AHGB, जुहुयाद् MLTV and the Vyākhyā.

८ Original reading uncertain; नापक्षाणान्यग्नींशनुप्रक्षाप्य ML, नापक्षा-
णान्यग्नावनुप्रक्षाप्य TV, नावक्षाणान्यग्नीं संप्रक्षाप्य A; नावक्षाणान्यसंप्रक्षाप्य G;
नावक्षाणान्यस्य प्राप्य B; नावक्षाणानलेग्नीं संप्राप्य H.—cp. Hir. III. 20,
Ap. VI. 28. 8.

९ वा ins. ML

हरत^१ उपावरोह जातवेद इत्यात्मन्याऋढमरण्योऽरुपावरोह्य^२
 प्रागस्तमयान्मन्येदपि वा लौकिके ऽद्यावुपावरोहेत्युपावरोहयत^३
 इदं श्रेय इत्यवसिते जुहोति जुहोति ' ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे द्वितीयः प्रश्नः ॥

~~~~~

---

१ प्रताषावाङ्मुखा०. HG, प्रताष वा मुखा ०MLATB.—०हरति M, ०हरत LHAGTBV; read perhaps अवहरत instead of आहरत ।

२ ०रोह्य GMLTV; ०रोष्य HAB.

३ ०रोहयति । ML ०रोहयतीदं TV (B useless).

सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासौ^१ । तान्युगपत्कामयेतापि वा
 पृथक्कामः पृथगाहरेद्दर्शपूर्णमासाभ्यां यावज्जीवं यजेत^२ चिंशतं वा
 वर्षाणि जीर्णो वा विरमेदित्येके^३ । ताभ्यां परमाभेव काष्ठां
 गच्छतीति विज्ञायते^४ । तौ समानोपदेशौ^५ । वचनाद्भवतिष्ठेते ।
 यजमानस्यैव समस्ते क्रतौ श्रूयमाणं^६ कामानां कामनं ब्रह्मचर्यं^७
 द्रव्योपस्थापनं^८ दक्षिणादानमकर्मकरणा मन्त्राः प्रत्यगाग्निषश्चन्द्र-
 मसमूनं^९ पूर्णं वा विज्ञाय पूर्वस्मिन्पर्वणि पौर्णमासेन^{१०} यक्ष्य
 इत्युक्ता केशश्मश्रूणि^{११} वापयित्वापवसति^{१२} । चन्द्रमसं दृष्टमदृष्टं वा
 विज्ञाय चैव^{१३} दर्शेन यक्ष्य इत्युक्तोपवसत्यध्वर्युः प्रातरग्निहोत्रं
 ऊत्वानुगमयित्वापोद्धृत्य वोदित आदित्ये ध्यायन्नारायणं विष्णोर्नु^{१४}
 कमिति जपित्वा गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्याहवनीयायतने ऽग्निं
 प्रतिष्ठाप्य^{१५} देवा गातुविद इति जपित्वा ममाग्ने वर्च इति
 समिधमन्वादधाति^{१६} । ॥ १ ॥

१ Thus GB; यजते MHLATRV.

२ Thus A; श्रूयमाणोपि M; श्रूयमाणः H; श्रूयमाणाः का० RB; श्रूय-
 माणासि L; ०माणानि TV; श्रूयमाणाः कामाः ब्रह्मचर्यं G.; cp. Hir. VI. 1
 (page 494).

३ Thus AG and the Vyākhyā, one copy; (and cp. Hir. l.c. द्रव्यप्रकल्पन), द्रव्योपस्थानं the other Mss. and the Vyākhyā, another copy.

४ Thus AGRT: चंद्रमून पूर्णं वा BML; चन्द्रमससमानं पूर्णं वा H.

५ पौर्णमास्यां पूर्णमासेन MLTV; पूर्णमासेन A (without the preceding पौ०); पौर्णमास्येन G; पौर्णमास्या H; पौर्णमासेन the Vyākhyā.

६ श्मश्रूरोमाणि M only.

७ ०वं LGMTV.

८ The words आहवनीयायतने ऽग्निं प्रतिष्ठाप्य are given by BHG after गातुविद इति जपित्वा; they are not found in LATV.

९ Thus AMLBVG; आदधाति H; अन्वादधात् T.

यजमानो ऽग्निं गृह्णामि सुरथं वसूनुद्रानिमामूर्जमिति
 त्रीणाहवनीये ऽन्वाधीयमाने जपति पौर्णमासं हविरिति पौर्ण-
 मास्यामामावास्थं हविरित्यमावास्यायामन्तराग्नी पशव इत्यन्त-
 राग्नी तिष्ठञ्जपत्यध्वर्युर्मम देवा इति गार्हपत्यमन्वादधातीह
 ५ प्रजा इह पशव इति द्वौ यजमानो जपत्यध्वर्युर्मयि देवा
 इत्यन्वाहार्यपचनमन्वादधात्ययं पितृणामिति यजमानो जपति
 व्याहृतीभिरन्वादधातीत्येके । ऽजस्रं त्वाꣳ सभापाला इत्यध्वर्युः
 सभ्यमन्वादधाति । तमेव यजमानो जपत्यन्ममावसथीयमित्य-
 ध्वर्युरावसथ्यमन्वादधाति तमेव यजमानो जपत्यध्वर्युणान्वा-
 १० हितेष्विदमहमग्निज्येष्ठेभ्य इत्युत्तरत उपविश्य जपति । पयस्वती-
 रोषधय इति प्राग्वर्हिषः पौर्णमास्यां दम्यती माषमांसवर्जं
 सर्पिषा दध्ना पयसा वा मिश्रमश्नीतः प्राग्वत्सेभ्यो ऽमावास्यायां ।
 कामं सुहितौ स्यातां । विद्युदसीत्यप उपस्पृश्यापरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचामति । देवा देवेषु
 १५ पराक्रमध्वमिति देवता उपतिष्ठते । ऽग्ने व्रतपत इति पञ्चभि-
 राहवनीये समिधो ऽभ्यादधाति । समुद्रं मनसा ध्यायन्नग्ने व्रतपते
 व्रतं चरिष्यामीति पञ्चभिर्यथालिङ्गं देवता उपतिष्ठमानो व्रत-
 मुपैति । सम्राडसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यद्यस्तमिते व्रतमुपेया-
 दाहवनीयमेवैतेनोपतिष्ठते । पर्वणि यजमानः स्वयमग्निहोत्रं
 २० जुहोति यवाग्वामावास्यायां संनयन्नग्निहोत्रोच्छेषणमातञ्चनाय
 निदधाति । सत्यवाद्यस्त्युपायी सायमाग्ने ग्राम्यानुपवसत्या-
 रण्यस्याश्नात्यपो वाश्नाति न वा किञ्चन । येन प्रातर्यक्ष्यमाणः
 स्यात्तन्नाश्नीयात् । ॥ २ ॥

उपेतव्रतस्य संनयतो ऽध्वर्युः संगव इषे त्वेति बज्रपणां
 बज्रशाखामशुष्कायां प्राचीमुदीचीं वा पलाशशाखां शमीशाखां
 वाच्छिनत्तूर्जे त्वेत्यनुमार्ष्टि संनमयति वेमां प्राचीमित्याहरति
 वायवः स्येति तथा त्ववरान्वत्सानपाकरोति^१ । सदर्भया तयेत्येके
 दर्भैर्वा^२ । देवो व इति त्ववरा वत्समाहृर्गोचरमभि^३ प्रेरयति^४ ।
 शुद्धा अप इति पेरिता अनुमन्त्रयते^५ । ध्रुवा अस्मिन्निति
 यजमानमीक्षते^६ । ऽयेणाहवनीयं प्रदक्षिणं शाखामाहृत्यापरेण
 गार्हपत्यं यजमानस्य पशून्पाहीत्यग्निष्ठे ऽनसि मेखलायां वा
 निदधाति^७ । देवस्य त्वेत्यश्वपर्शमसिदं वादाय यज्ञस्य घोषदसौ-
 त्यभिमन्त्रयते गार्हपत्यं वोपतिष्ठते^८ । प्रत्युष्टमिति तस्मिन्निष्ट-^{१०}
 पति^९ । प्रेयमगादित्युर्वन्तरिचं प्रेहीति^{१०} चाहवनीयमभि-
 प्रेति^{११} ॥ ३ ॥

इह बर्हिरासद् इति वेदिं प्रत्यवेक्षते^१ । यत्र बर्हिर्दास्य-
 न्भवति तां दिशमेत्य^२ विष्णोः स्तूपो ऽसीत्येकं स्तम्बमुत्सृज्य^३
 देवानां परिषूतमसीत्यन्यं परिषौति^४ । पशूनां त्वा भागमुत्सृजा-^{१५}
 मौति परिषूतस्यैकां दर्भनाडीमुत्सृज्येदं देवानामिति परिषूत-
 मभिमृश्येदं पशूनामित्युत्सृष्टमभिमृश्य देवस्य त्वेति परिषूत-
 मभिगृह्य देवेभ्यस्त्वेत्यूर्ध्वमुन्मृज्य देववर्हिरित्यसिदं निधाय या

१ ०वरान्वत्सान्मातुर्गो० M; ०वरान्वत्समाहृर्गो० H and R (but with ०गो०); ०वरावसमात्यर्गो च० L; वरान् वत्समाहृर्गो० A; ०वरान् समाहृग्दो० (?) G; वरा वत्समात्रार्गोच० TV.

२ प्रेहीति च MLVGT; प्रेहीति HRB.

३ ०मेत्य THABG; ०मवेत्य MLV.

४ स्तम्ब० GHABR; स्तम्भ० MLTV.

- जाता इत्यभिमन्त्र्याच्छेत्ता त इत्याच्छिन्दन्संनखं मुष्टिं दाति^१ ।
 स प्रस्तर^२ । एतयैवावृता परिषवणोत्सर्जनवर्जमितरांस्त्रीन्यञ्च सप्त वा
 मुष्टीन्निधनानि वा दाति यावदाप्तं भवति^३ । देववर्हिरित्या-
 व्रश्चनान्यभिमृशति^४ । सहस्रवल्शा इत्यात्मानं प्रत्यभिमृश्यादित्यै
 ५ रास्त्रासीति प्रदक्षिणं शुल्बमावेष्ट्यायुपिता योनिरिति त्रिधातु
 पञ्चधातु वा प्रतिदधाति^५ । धातौ धातौ मन्त्रमावर्तयति^६ ।
 पृथिव्याः संपृचः पाहीति शुल्बं प्रागग्रमुदगग्रं वास्तीर्यापरि-
 मितानामित्यभिमन्त्र्य सुसंभृता त्वेति यथालूनं^७ शुल्बे मुष्टी-
 निधनानि^८ वा संभरत्यलुभिता योनिरित्युत्तमे प्रस्तरमपां नेधं
 १० यज्ञियमिति पितृभ्यः समूलमुपमूललूनं^९ वा सकृदाच्छिन्नं
 बर्हिराच्छिद्य तूष्णीं संभरति परिभोजनीयं^{१०} चेन्द्राण्यै संनहन-
 मिति सर्वान्संनह्य पूषा त इति प्रदक्षिणं यथाति^{११} । स ते मास्या-
 दिति पश्चात्प्राञ्चं ग्रन्थिमुपगूहत्यापस्वामश्विनाविति सृशतौ^{१२}न्द्रस्य
 त्वेत्युद्यम्य बृहस्पतेरिति शीष्णां हरत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीति प्रत्ये-
 १५ त्यादित्याः सद इत्यपरेणाहवनीयमनधः सादयति^{१३} । देवंगम-

१ Thus TV ; ददाति AMLBHG.

२ मुष्ट्यैन् निधनानि वा ददाति यावदाकू(क)त भवति MB ; मुष्टीनिदधाति
 वा त्वासदेहरणमूर्णाहरण बर्हिराहरण वात यावदासभवति H ; ALG as M, but
 यावदाप्त भवति ; वा दाति यावदप्त भवति TV.

३ Thus ALGTV and a citation in the Vaijayanti ; यथाभागं
 M ; यथालभवन H.

४ मुष्टिं निध० MHLG ; VTB मुष्टिनिध० A.

५ Thus AG ; ०पमूललूनं H ; समूललूनं MLBTV.

६ Thus G only (and cp. V. 9) ; परिभोजनीं ATVH and the
 Vyākhyā ; परिभोजनं MLB. (Baudh. uses परिभोजनीयानि). The
 Vyākhyā explains परिभोजनिग्रहणं परिस्तरणानामुल्लपराज्यस्य प्रदर्शनं ।

मसीत्यभिमन्त्यादित्यास्वा पृष्ठे सादयामीति गार्हपत्यदेश
उपरीव^१ निदधाति^१ ॥ ४ ॥

तूष्णीं त्रिधातु शुल्वं कृत्वा यत्कृष्णो रूपमिति पालाशेन
खादिरेण याज्ञिकैर्वा वृक्षैरेकविंशतिदारुभिर्वा संभृत्य कृष्णो
ऽस्याखरेस्थ इति संनह्य पूषा त इति प्रदक्षिणं ग्रन्थिं कृत्वा^५
बर्हिःकल्पेन^२ बर्हिषा सह निदधाति^१ वेदो ऽसीति वत्सजुं^३
त्रिवृच्छिरसं^४ दार्भं वेदं कृत्वायात्रादेशे परिवासयति^१ परि-
वासितानि वेदाग्राणीध्रप्रवृश्चनैः सह निदधात्यत्रामावास्यायां
वेदिं^५ कृत्वेध्रावर्हिराहरेदित्येके^६ ऽन्तर्वेदि शाखायाः पर्णानि
प्रच्छिद्य मूलतः शाखां परिवास्थोपवेषो ऽसि यज्ञायेत्यपरेण^७ १०
गार्हपत्यं मूलमुपवेषाय निदधाति^१ तृतीयस्यै दिव इति
परिवासनशकलमादाय सुरक्षितं निधाय वसूनां पवित्रमसि
शतधारमिति शाखायां^८ त्रिवृद्दर्भमयं पवित्रं कृत्वा त्रिवृत्पलाशे
दर्भं इति शाखायां शिथिलं मूले मूलान्यग्रे ऽग्राण्यवसजति^१ न
ग्रन्थिं करोत्यग्न्यगारे ऽग्न्यायतनानामुपलेपनादि^९ देवार्हाण्यलं- १५
करणानि^९ दम्पती चालंकुर्वति^१ ॥ ५ ॥

१ Thus AGBH ; उपरिव TV and Vyākhyā (one copy) ; उपरि ML and Vyākhyā (another copy).

२ Thus GTV and Vyākhyā ; ०शकलेन AMBH.

३ Thus B ; वत्सजं LTV ; वसजूं A ; वत्सं MGH.

४ वा ins. A only (rightly ?).

५ वेदं GA only.

६ इत्येके om. AGHB.

७ शाखया G only.

८ ०दीनि LMTV ; Vyākhyā points to ०नादि .

९ Thus BAGLV ; ०देवार्हाण्य० T ; देवार्हाण्य० M ; देवकान्य० H ; देवार्हैरलंकारैः the Vyākhyā.

अत्रोपवसथे ऽमावास्यायामपराह्णे ऽधिवृत्तसूर्ये वा पिण्ड-
 पितृयज्ञेन यजते । कृते सायमग्निहोत्रे वैकङ्कतीमग्निहोत्रहवर्णौ
 कुम्भीमुपवेशं शाखापवित्रमभिधानौ निदाने दोहनं दारुपात्र-
 मयस्यात्र वैतानि^१ सांनाय्यपात्राणि प्रक्षाल्योत्तरेण गार्हपत्यं
 ५ दभैरन्तर्धायावाचीनानि प्रयुनक्ति । समावयवन्तौ दभौ प्रादेश-
 मात्रौ पवित्रे कृत्वा पवित्रे स्थ इति क्षिनत्ति न नखेनेमौ
 प्राणायानावित्यभिमन्त्य विष्णोर्मनसा पृते स्थ इत्यङ्गिरनुमृज्य
 गां दोहपवित्रे इति संप्रेष्यत्यग्निहोत्रहवर्णां पवित्रान्तर्हितायामप
 आनीय देवो व इति पच्छो गायत्र्योदमयाभ्यां पवित्राभ्यां
 १० त्रिरूप्यापो देवीरित्यभिमन्त्रयत^२ उत्तानीकृत्य^३ पात्राणि
 शुन्धध्वमिति^४ प्रोक्षति । सुरक्षिते पवित्रे निधायैता आचरन्तीति
 गा आयतौः प्रतीक्ष्य निष्टप्तमिति^५ सांनाय्यपात्राणि प्रतितप्य
 धृष्टिरसीत्युपवेशमादाय भूतकृतः स्थिति गार्हपत्यादुदीचो
 ऽङ्गारान्व्यस्य मातरिश्वन इति तेषु कुम्भीमधिश्रित्य भृगूणा-
 १५ मङ्गिरसामिति प्रदक्षिणमङ्गारैः पर्यूहति । ॥ ६ ॥

वसूनां पवित्रमसि शतधारमिति कुम्भ्यां शाखापवित्रं

१ Thus supplied and emended; निदाने दोहनेमयस्यात्र वै० GA ;
 निदाने दोहने दोहनेमयस्यात्र वै० MLTV. AH and B are incomplete.
 It is impossible that two dohanapātras are meant, whilst the
 word वा seems to prove that a word has fallen out. Cp. Āp. I.
 11. 5 and below, III. 8. 39 5.

२ GBH ०मन्त्रयते शुद्धं उत्ता०. Incomprehensible.

३ Thus MAGB ; ०कृत्वा H ; उत्तानीकृत्य LTV

४ त्रिः ins. G only.

५ गार्हपत्ये ins. G only ; cp. Āp. I. 12. 1. As the Vyākhyā
 mentions the word, it may belong to the text.

प्रागग्रं सायमधिनिदधाति वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमित्यु-
 दौचौनाग्रं प्रातः । कुम्भीमन्वारभ्य वाचंयमः पवित्रं^१ धारय-
 न्नास्त । उपसृष्टां मे प्रब्रूतादिति संप्रेष्यत्युपसृजामीत्यामन्त्या-
 दित्यै रास्त्रासौत्यभिधानौमादत्ते । पूषासौति वत्समुपसृजति ।
 विहारं गां चोपसृष्टामन्तरेण मा संचारिष्टेति संप्रेष्यति ।
 यद्यन्तरेण^२ संचरेत्सांनायं मा विलोपीति जपेदयत्त्या वः
 प्रजया संसृजामीत्यभिमन्त्रयत । ऊर्जं पय इति दोग्धोप-
 सीदति । द्यौश्चेममिति दुह्यमानामनुमन्त्रयत उत्सं दुहन्ति
 कलशमिति धाराघोषं ऊतः स्तोको ऊतो द्रप्स इति विप्रुषः
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नान् । कामधुक्ष इति पथः ।^{१०}
 प्रत्याहरन्तं दोग्धारं पृच्छत्यमूं यस्यामिति दोग्धा प्रत्याह । सा
 विश्वायुरिति गामध्वर्युरपस्तौति । देवस्त्वा सवितेति पथः
 कुम्भ्यामानयति । कामधुक्ष इत्याह ततोयत्त्या इत्युक्तं । सा
 विश्वव्यचा इति द्वितीयां सा विश्वकर्मेति ततोयामुपस्तौत्येवं
 तिस्रो दोहयित्वा वज्रं दुग्धीन्द्राय देवेभ्य इति त्रिः संप्रेष्यतीन्द्र- ।^{१५}
 याजिन इन्द्रमुपलक्षयेन्महेन्द्रयाजिनो महेन्द्रं । विसृष्टवागनन्वा-
 रभ्य तूष्णीमुत्तरा दोहयति । ॥ ७ ॥

सर्वासु दुग्धासु दोहने ऽप आनीय द्यौश्चेमं यज्ञमिति
 संक्षाल्य संपृच्यध्वमिति कुम्भ्यामाननीय अपयित्वा तूष्णीकेन घृते-
 नाभिघार्यं दृष्ट्वा गा इति कर्षन्निवोदगुदासयति । शीतीकृत्य^३ ।^{२०}

१ पवित्रं वा AMLT ; पवित्रमपान्वारय० G. Cp. Āp. I. 12. 6.

२ स यद्यन्तरेण G only.

३ शीतीकृत्या MLTV ; शीतीकृत्वातनक्ति A, and equally G with इति after it ; धीति कृत्याचनवमौति H points to the same.

यत्पूर्वेद्युर्दुग्धं दध्येकस्या दयोस्तिष्ठणां वा गवां द्युहे त्वहे वा
संततमभिदुग्धमौपवसयाद्भुविरातञ्चनमुपकृप्तं^१ तेन दध्ना सोमेन
त्वातनच्मीत्यातनक्ति^१ यज्ञस्य संततिरसीत्यग्निहोत्रोच्छेषण-
मन्वातच्यायं पय इति पर्णवल्कमन्वातनक्ति तण्डुलैः पूतिकै-
५ रोषधीभिः कलैर्वदरैर्वपो हविष्वित्ययस्याचे दारुपाचे वाप
अनीयादस्तमसि विष्णवे त्वेत्यपिदधाति^१ यदि मृन्मयं त्वणं
काष्ठं वानुप्रविध्येदिमौ पर्णं च दर्भं चेति विमुच्य शाखापवित्रं
सुरक्षितं निधाय विष्णो हव्यं रक्षस्वेति सांनाय्यं गार्हपत्यदेश
उपरीव गुप्तं निदधाति^१ ॥ ८ ॥

- १० पूर्वया शाखयान्यामाहृत्य वा प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरो-
त्युपधाय कपालानि प्रातर्दोग्धि यथा सायं^१ नातनक्ति^१
नासोमयाजौ^२ संनयेदसोमयाज्यपौत्येक^१ ऐन्द्रं सांनाय्यं^१
सोमेनेद्वा महेन्द्रं यजेतापि वा संवत्सरमेवेन्द्रमिद्वाग्नये^३ व्रतपतये
ऽष्टाकपालं निरूप्य कामं महेन्द्रं यजेतौ^१र्वो भारद्वाजो गौतमः
१५ शुश्रुवान् ग्रामणी राजन्य इति सर्वत्र कामं महेन्द्रं यजेरन्परि-
स्तृणीतेति दर्भैरग्नौन्यरिस्तृणात्यारण्यानशित्वा^४ यजमान उभावग्नौ
इति परित्स्तीर्यमाणेषु जपत्याहवनौयागारे गार्हपत्यागारे
वाधः शयीतामावास्यां^५ रात्रिं जागर्त्यपि वा यथाशक्ति जागरणं^१

१ ०मौपवस० all the Mss., as Hir., whilst Āp. I 13. 12 has
ओपव

० Thus H; एवं सोमयाजौ MLAGTV.

३ संवत्सर द्वौ वेन्द्रमिद्वा० G; सवत्सरत्रिद्वे वेन्द्रमिद्वा० B.

४ Original reading uncertain: आरण्यानशित्वा ABTVH;
आरण्येनशित्वा ML; अरण्यानश्रौतापो वाञ्छाति वा G.

५ ०वास्यायां G, as Āp; the other Mss. agree with Hir.

व्रतचारी त्वेव स्थानं विहारादपपर्यावर्तते^१ तत्सर्वममावास्यायां^१ ।
 पौर्णमास्यां तु पूर्वद्युरग्न्यन्वाधानमिध्मावर्हिर्वेदं^२ च करोतीत्यग्नि-
 परिस्तरणं च । सद्यो वा सर्वं भवति भवति । ॥ ६ ॥

इति श्रौतसूत्रे तृतीयः प्रश्नः ॥

^१ Emended (cp. Āp. XXIV. 2. 11, 12); अभिपर्यावर्तेत
 AGBLTV; अपिपर्या० M; अतिपर्या० H.

^२ Thus AGHLTV; वेदिं MB.

श्वो भूते प्रातरग्निहोत्रं ऊत्वोदित आदित्ये धौर्णमास्या-
स्तन्त्रमारभते प्रागुदयादमावास्याया ' दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रत्वो-
श्चत्वार ऋत्विजो ब्रह्मा होताध्वर्युरग्नीदिति^१ ' कर्मणे वामिति
पाणिं प्रक्षाल्य यज्ञस्य संततिरसीति गार्हपत्यात्सततमाहव-
५ नीयादुलपराजिं स्तृणाति तूष्णीं दक्षिणासुत्तरां च^२ दक्षिणे-
नाहवनीयं ब्रह्मयजमानयोरासने करोति पूर्वं ब्रह्मणे ऽपरं
यजमानयोत्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्संस्तौर्यं यज्ञायुधानि द्वन्द्वं
न्यञ्चि सादयति^३ रुफ्यं च कपालानि चाग्निहोत्रहवणीं च शूर्पं
च कृष्णाजिनं च शम्यां चोलूखलं च सुसलं च दृषच्चोपलां^४ चेति^४
१० पञ्च द्वन्द्वानि खादिरं सुवं पालाशीं जुह्ममाश्वत्थीमुपभृतं
वैकङ्कतीं ध्रुवां वेदं पात्रीं मेक्षणं प्राश्निचहरणमिडापात्रं
प्रणीताप्रणयनमिति पञ्च द्वन्द्वान्याज्यस्थालीमन्वाहार्यस्थाली-
मश्मानं^५ सांनाय्यपात्राणि संनयतः कुम्भीं शाखापवित्रमुपवेश-
मभिधानीं निदाने दोहनं च^६ पूर्वद्युः कृते पवित्रे चाष्टौ दारु-
१५ पात्राणि यान्यहोमार्थानि^७ तानि वारणानि येन चार्थो^१ ऽत्र यज-
मानो भूपते भुवनपते इति ब्रह्मिष्ठं ब्रह्माणं वृत्तापरेणाहवनीयं
दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणत उदङ्मुख उपविशति^१ ॥ १ ॥

१ ०श्रौत्र इति GL.

२ Thus LTV and Vyākhyā, दक्षिणां तूष्णीमुत्तरां AGBH, and M, but the last ०त्तरां च .

३ संसादयति AB.

४ To this (ungrammatical) reading (cp. TS. I. 6. 8. 3) point AGB: दृषच्चोपलाश्चेति; दृषच्चोपलाश्चेति TV; दृषच्चोपलश्चेति LM.

५ After आज्यस्थालीम् G ins. निर्वपणस्थालीम्

६ दोहनमयस्यात्र च HG, similarly B.

७ दारुमयानि ins. AMGTBV

वृतो ब्रह्मा सुप्रक्षालितपाणिपाद आचान्तो ऽपरेणाहवनीयं
 दक्षिणातिक्रम्य दक्षिणतस्तिष्ठन्नमो ब्रह्मण इति ब्रह्मसदनमुप-
 स्थायाहे दैधिष्येति सदनात्तृणं निरस्योन्निवत उदुदतश्च
 गेषमित्युपविश्य पातं मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी
 समीक्ष्य भूर्भुवः सुवः क इदं ब्रह्मेत्यहं भूपतिरित्येतौ जपित्वा ५
 संस्थानादास्ते^१ । मन्त्रवत्सु कर्मसु वाचं यच्छति^१ । यदि
 व्याहरेद्वैष्णवीमृचं व्याहृतौश्च जपित्वा वाचं यच्छत्यध्वर्युरत्रा-
 संनयतः पवित्रे कृत्वा दक्षाय त्वेति प्रणीताप्रणयनं चमसमादाय
 वानस्पत्यो ऽसीत्यङ्घ्रिस्त्रिः^२ प्रक्षालयति^१ । गोदोहनेन पशुकामस्य
 प्रणयेन्मृन्मयेनान्नाद्यकामस्य कंसेन^३ ब्रह्मवर्चसकामस्यापरेण १०
 गार्हपत्यं पवित्रान्तर्हिते चमसे को वो गृह्णाति स वो
 गृह्णालित्यप आनयत्यनया वो^४ ग्रहीष्यामीति^५ । पृथिवीं
 ध्यायन्नङ्घ्रिः पूरयित्वा देवो व इति पूर्ववदुत्पूयाभि-
 मन्त्रयते । ॥ २ ॥

ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति संप्रेष्यति^१ १५
 प्रणय यज्ञमिति ब्रह्मणा प्रसूतः प्रणयन्वाचं यच्छत्या हविष्कृतो
 यजमानश्च^१ को^६ वः प्रणयति स वः प्रणयत्विति^६ स्फ्येनोपयस्य

१ Thus GB ; जप्त्वा सं० H ; जपत्या सख्या० AMLTV.

२ Thus G ; ०सीतित्तिहभिः B ; ०सीतित्तिहः H ; ०सीतित्तिहभिः M ;
 ०सीतित्रिः प्रक्षालयति A ; ०सीति प्र० T ; सीति प्रक्षाल्य TV.

३ कांसेन MLTB.

४ Thus GH ; वो MBLATV ; cp., however, the Gr̥hyasūtra
 I. 11 : 12. 12.

५ Thus, in accordance with the Mantrasamhitā, MLT ;
 गृह्णामीति AHGBV.

६ को वः प्रणयत्विति all the Mss., but see the Mantrasamhitā
 and the Vyākhyā : को वः प्रणयति × न्यच्छतीरिति ।

प्राणैः समं धारयमाणो ऽविषिञ्चन्प्रणयति । याः पुरस्ताद्भूश्च
 कश्चेति दाभ्यां यजमानः प्रणीयमाना अनुमन्त्रयते ब्रह्मपूता
 स्येति चानेनाध्वर्युरुत्तरेणाहवनीयं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैरपि-
 दधाति । ताः प्रणीता नेङ्गयन्त्या संस्थानात्यवित्रे आदाय
 ५ संविशन्तामिति सपवित्रेण पाणिना पात्राणि समृशति ।
 दक्षाय त्वा वानस्पत्यो ऽसीत्यग्निहोत्रहवणीमादाय वेषाय त्वेति
 सव्येन शूर्पं च प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्टप्य यजमान हवि-
 र्निर्वप्यामीति यजमानमामन्त्रयत । ओं निर्वपेति यजमानेन
 प्रसूतः प्रवसत्यग्ने हविर्निर्वप्यामीत्युक्तोर्वन्तरिक्षमन्विहोति
 १० गच्छति । ॥ ३ ॥

अपरेण गार्हपत्यं प्रागौषमुदगौषं वाग्निष्ठं शकटमवस्थितं
 ब्रीहिमत्परीणटसहितं^१ भवति यवमद्वा । धूरसीति तस्य
 दक्षिणां धुरमभिमृश्य सव्यां च त्वं देवानामिति शकटमभि-
 मन्त्र्य विष्णुस्वाक्रः स्तेति विष्णुमात्मानं^२ ध्यायन्सव्ये चक्रे दक्षिणं
 १५ पादमादधाति विष्णोः क्रमो ऽसीति वाहुतमित्यारोहति ।
 मित्रस्य त्वेति परीणाहादिकं^३ प्रेक्ष्योर् वातायेति तस्य द्वार-
 मपच्छिद्य^४ मित्रस्य त्वेति पुरोडाश्यांश्च^५ प्रेक्ष्योर्जं धत्स्वेत्यभि-
 मृश्यापहतः रक्ष इति त्वणं किंशारु वा निरस्थाप उपस्पृश्य

१ परिणत्सहित G ; परीणवत्सहित AMHB ; परीणवत् L ; परिणवद्भवति TV.

२ विष्णुमात्मान GAMLTB. विष्णुं मनसा H.

३ परिणाहं BHG ; परिणाहादिक MVL (the last with ०री०) ; परिणाहक A (शकटादिकं the Vyākhyā).

४ अपच्छिद्य GHMLAVTB ; read अपच्छाद्य .

५ Thus GAH ; पुरोडाशौयांश्च MLTBV, and the Vyākhyā.

हविर्निर्वस्यन्द्गृहोत्तारं वाचक्षीत^१ । पवित्रान्तर्हिते शूर्पे हवनीं
 निधाय यच्छन्तामिति सुष्टिं पूरयित्वा हवन्यामोष्य देवस्य त्वेति
 पवित्रान्तर्हिते शूर्पे यथादेवतं^२ चतुरो सुष्टीन्निर्वपति त्रिर्मन्त्रेण
 तूष्णीं चतुर्थं^३ । निरुपान्नावपत्येवमुत्तरं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निं
 होतारमिह तं ऊव इति यजमानो हविर्निरुप्यमाणमभि- ५
 मन्त्रयते निरुप्तं वा^४ । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति
 सर्वमनुवीक्षते । ॥ ४ ॥

यदि शकटं न स्यादपरेण गार्हपत्यं रूप्यं निधाय तस्मि-
 न्पात्रौ तस्यां पुरोडाश्यानोप्य^२ तस्याः पूर्वार्धं धूरसीत्यभिमृश्य
 सर्वाञ्छकटमन्त्रानुक्ते^३ देवानामिति निरुपानमभिमृशती^१ दसु नः १०
 सहेत्यपादानस्थानम्^२ । स्थात्यै त्वेति निरुपानेवेदमहं निर्वरु-
 णस्य पाशादिति पुरोडाश्यानादाय^४ निर्गच्छति । सुवरभि
 विख्येषमिति सर्वं यज्ञमनुवीक्षत । आग्नेयो ऽष्टाकपाल
 उपांशुयाजश्चाज्यं हविः प्राजापत्यो वैष्णवो ऽग्नीषोमीयो
 वाग्नीषोमीयश्चैकादशकपालः पौर्णमास्यां प्रधानानि^१ नासोम- १५
 याजिनो ब्राह्मणस्याग्नीषोमीयः पुरोडाशो विद्यत इत्येक ।
 आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्रं सांनाय्यममावास्यायां संनयतो^१
 ऽसन्नयत आग्नेयो ऽष्टाकपाल ऐन्द्राग्न एकादशकपालो द्वादश-
 कपालो वा^१ । तदङ्गमितरे होमाः^१ । पौर्णमास्यामिन्द्राय वैमृधाय

१ यथादेवतं all the Mss.

२ ०डाशीया० AMLTV ; ०डाश्या० GH.

३ ०स्थानं G and Vyākhyā, ०स्थान् AMLHTBV.

४ ०डाशीया० MLTV ; ०डाश्या० AGH.

पुरोडाशमेकादशकपालमनुनिर्वपेद्यदि^१ समानतन्त्रो^२ वैष्टधो
ऽग्नौषोमाभ्यां^३ निरुषेन्द्राय वैष्टधाय निर्वपति^४ संस्थितायां
पौर्णमास्यां वैष्टधमनुनिर्वपतीत्येके^५ ॥ ५ ॥

वैश्वानरं ज्योतिरित्याहवनीयं प्रतीक्षते^६ हृष्टहन्तां दुर्या
५ इति प्रत्यवरोहति^७ स्वाहा यावापृथिवीभ्यामिति स्कन्नानभि-
मन्त्योर्वन्तरिक्षमन्विहीति^८ हलादित्यास्त्वोपस्थे सादयामी-
त्यपरेण गार्हपत्यं यथादेवतमुपसादयत्युत्तरेण^९ वाग्ने हव्यं
रक्षस्वेति गार्हपत्यं वोपतिष्ठते^{१०} सशूकायां तिरः पवित्रं हवन्यां
प्रोक्षणीः^{११} संस्तृत्य ब्रह्मन्प्रोक्ष्यामीत्यामन्त्य प्रोक्ष यज्ञमिति
१० तेन प्रसूतो देवस्य त्वेति यथादेवतं^{१२} त्रिः प्रोक्षेन्नाग्नि-
मभिप्रोक्षेत्पूर्ववत्पात्राणि^{१३} प्रोक्षति^{१४} वातस्य धाजिरसीति
कृष्णाजिनमादायावधूतं^{१५} रक्ष इत्यूर्ध्वग्रीवं बहिर्विशसनमुत्करे
त्रिरवधूनोत्यदित्यास्त्वगसीति पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
स्तृणात्यधिषवणमसीत्यनुत्सृजन्^{१६} तस्मिन्नुलूखलमधिवर्तयत्यग्ने-
१५ स्तनूरसीत्यनुत्सृजन्नुलूखले हविरावपति त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं
चतुर्थमद्रिरसीति सुसलमादायाव रक्षो दिवः सपत्नं बध्वास-

१ Thus MLGTV, निर्वपेत् समान० A; ०निर्वपति समान० H.

२ Thus AMLGVT; तन्त्रो BH.

३ Thus BTV; वैष्टधाग्नौषो० the other Mss.

४ Thus MLATV and the Vyākhyā; अनुमन्त्रयते BHG.

५ दैवत the Mss.

६ Thus A only; प्रोक्षणीं BMHG; प्रोक्षणी LTV.

७ G ins. हविस्.

८ Thus G; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० A; प्रोक्ष्यन्नाग्निमभि० MLTHV; प्रोक्ष्यान्न-
मग्निमभि० B.

९ Thus ATV; प्रोक्षते ML; प्रोक्षयति GBH.

१० Thus (without स्) the Mss.

मिति चिरवहन्ति । हविष्कृदेहीति चिह्नविष्कृतमाकलयति
ब्राह्मणस्य हविष्कृदागहीति राजन्यस्य हविष्कृदाद्रवेति वैश्यस्य
हविष्कृदाधावेति रथकारस्य । हविष्कृता वाचं विसृज्य
कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति इति यजमानो यज्ञयोगेन
यज्ञं युनक्ति । ॥ ६ ॥

प्रादुर्भूतेषु तण्डुलेषूच्चैः समाहन्तवा इति संप्रेष्यत्यद्रिरसि
श्लोककदित्याग्नीध्रो ऽश्मानमादायेषमावदोर्जमावदेति वृषारवेण
दृषदुपले समाहन्ति शम्यथा वा दिर्दृषदि सकृदुपलायां त्रिः
संचारयन्नव कृत्वः संपादयत्युत्तुषान्कृत्वा^१ वर्षवृद्धमसीति
पुरस्तादुत्तरतो वा शूर्पमुपयच्छति । वर्षवृद्धाः स्येति पुरोडाश्या- १०
नभिमृश्य प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्वित्युदपति । परापूतः रक्ष
इत्युत्करे निष्पुनाति । प्रविद्धः रक्षः पराभ्राता अमित्रा इति
शूर्पात्तुषान्कपाले ध्वंसयति रक्षसां भागो ऽसीति तेन
तुषापूरितेनोत्तरमपरमवान्तरदेशमधस्तात्कृष्णाजिनस्य^२ सव्येन
पाणिना तुषानुपवपति नान्वीचते । ऽवबाढः रक्ष इत्यव- १५
बाधते^३ । रौद्रराक्षसनैर्ऋतपैतृकक्रेदनभेदनखनननिरसनावघ्राणा-
त्माभिमर्शनानि च^४ कृत्वा सर्वत्राप उपस्पृशेदभ्युक्ष्य कपालं
निदधाति । वायुर्व इति विविनक्ति । देवो व इति पात्र्यां
तण्डुलान्प्रस्कन्दयत्यदब्धेन वञ्चक्षुषावपश्यामौत्यवेक्ष्य विविक्तानव-

१ Thus GA; ०यत्युषान् the other Mss. and the Vyākhyā.

२ तषापूरिते AH; तुषपूरिते the other Mss.— ०त्तरापरमवान्तर०
MLGTBV.

३ ०वबाधते AGHTV and the Vyākhyā (one copy); ०वबाढते
ML and the Vyākhyā (another copy).

४ च om. G only.

हन्ते प्रयच्छंस्त्रिष्वलीकर्तवा^१ इति संप्रव्यति^१ देवेभ्यः शुभध्वं
देवेभ्यः शुभध्वं देवेभ्यः शुभध्वमिति त्रिभिस्त्रिष्वली-
करोति^१ ॥ ७ ॥

सुफलीकृतान्प्रक्षाल्य त्रिष्वलीक्रियमाणानामित्यन्तर्वेदि त्रिः
४ प्रक्षालनं^२ निनयति^३ कृष्णाजिनकल्पो व्याख्यातो^३ दिवः
स्कम्भनिरसीति कृष्णाजिन उदीचीनकुम्भां शम्भां निधाय
धिषणासि पर्वत्येति तस्यां प्राचीं दृषदं पश्चार्धेनाधिवर्तयति
धिषणासि पार्वत्येति दृषद्युपलां पूर्ववदनुत्सृजन्^४ शवः स्थ
मधुमन्त इति तण्डुलानवेक्ष्य देवस्य त्वेति दृषदि यथादेवतं^५
१० तण्डुलानधिवपति त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं चतुर्थं^६ प्राणाय त्वेति
प्राचीं प्रोहत्यपानाय त्वेति प्रतीचीं व्यानाय त्वेति मध्यदेशे
दीर्घामन्विति प्राचीमन्ततो^७ ऽत^८ ऊर्ध्वं यथासुखं पिनष्टि^९
देवो व इति कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयेद्दध्नेन त्वा चक्षुषा-
वेक्ष इत्यवेक्ष्यासंवपन्ती पिंषाणूनि कुरुतादिति हविःपेषीं
१५ संप्रेष्यति^{१०} सा पिनष्ट्यत्र मदन्तौरधिप्रयति^{११} गार्हपत्ये हवींषि
अपयति^{१२} धृष्टिरसित्युपवेषमादायापहत^{१३} रक्ष इत्यभिमन्त्र्य
तेनापरेणाग्नेः प्रत्यञ्चावङ्गारौ व्यस्यापाग्ने^{१४} ऽग्निमिति दक्षिण-
मङ्गारं निरस्याप उपसृज्या देवयजं वहेत्यवशिष्टमवस्थाप्य ध्रुव-
मसीति तस्मिन् कपालमुपदधाति^{१५} ॥ ८ ॥

१ ०यच्छस्त्रिः GMBVT ; ०यच्छत्रिः L ; ०यच्छमसत्रिः A.

२ प्रक्षाल्य ML.

३ ०दैवत the Mss.

४ Thus G ; प्राचीनमन्तत ऊर्ध्वं the other Mss.

५ अभिहत^{१३} instead of अपहत^{१३} H ; but Vyākhyā and Mantra-
samhitā have equally अप .

६ बुदस्या० H.

निर्दग्धमिति तस्मिन्ङ्गारमधिवर्तयति^१ धर्ममसीति तस्मा-
 त्पूर्वं धर्माणमसीति तस्मात्पूर्वमष्टाकपालस्य^२ द्वे मध्यमादक्षिणे
 त्रीण्युत्तराणि दक्षिणयोर्धर्मासीति^३ पूर्वं मरुताः^४ शर्ध इत्य-
 परं^५ यन्त्रमसीत्युत्तरेषामपरं विश्वाभ्य इति पूर्वं चिदसीति
 मध्यमं^६ तत^७ उत्तर^८ एकादशकपालस्याष्टाकपालवत्^९
 त्रीण्युपदधाति चिदसीति तत्पूर्वं चतुर्थं यथोक्तमवान्तरदेशेषु^{१०}
 चितः स्थेत्यवशिष्टानि^{११} भृगूणामङ्गिरसामिति वेदेन कपाले-
 ष्वङ्गारानभ्यूहति^{१२} यानि धर्म इत्यनुद्रुत्येन्द्रवायू^{१३} युङ्क्तमिति
 कपालानि युनक्ति^{१४} पात्र्यां^{१५} निष्ठथोपवातायां पवित्रान्त-
 र्हितायां देवस्य त्वेति कृष्णाजिनात्पिष्टानि यथादेवतं^{१६} संवपति^{१०}
 त्रिर्मन्त्रेण तूष्णीं^{१७} चतुर्थं^{१८} संवपन्वाचं यच्छत्यभिवासयन्विमृजते^{१९}
 देवो व इति प्रोक्षणीवत्पिष्टान्युत्पूय सुवेण प्रणीताभ्य आदाय
 वेदेनोपयत्य समाप इति पिष्टेषु निनयति^{२०} यदि प्रणीता
 न विद्येरन्याः^{२१} काश्चापो मन्त्रेणोत्पूय ताभिः संनयेदित्याप-
 त्कल्पो^{२२} ऽङ्गः परि प्रजाताः स्थेति मदन्तीर्निनयति^{२३} समद्भिः^{२४}
 प्रच्यध्वमिति प्रदक्षिणं परिग्रावयति^{२५} ॥ ६ ॥

१ ०धिवर्त० GHATBV; ०तिवर्त० ML.

२ तस्मात्पूर्वमष्टा० GH; तस्मादष्टा० MLATBV.

३ दक्षिणयोर्ध० GHAB; दक्षिणोत्तरयोर्ध० MLTV.

४ तत उत्तर MLTV; उत्तर HAGB.

५ यथोक्तम० BHAG; यथायोगम० MLTV. Which is right?

६ Thus AG; ०त्यनुद्रुत्येन्द्र० VLT; ०नुद्रुत्येन्द्र० M; त्यद्रुद्रुत्येन्द्र० HB.

७ पात्र्यां H (as Hir.); पात्र्यां (as Āp.) VGMLT; पात्र्यं A; पात्र्यां B.

८ यथादेवत the Mss.

९ Thus conjecturally; न विन्देरन् H; न विन्द्यात् MLATV; न
 वद्याप्याः काश्चा० G.

१० ताभिः संनये० GHB; ताभिर्निनये० MLTV; ताभिः संनये० A.

जनयत्यै त्वा संयौमीति संयुत्य मखस्य शिरो ऽसीति पिण्डं
 कृत्वा यथाभागं व्यावर्तयामिति विभजति । समौ पिण्डौ
 कृत्वेदमग्रय^१ इत्याग्नेयमभिमृशतीदममुष्मा इति यथादेवत-
 मिदमहं^२ सेनाया इति वेदेन दक्षिणकपालयोगादङ्गारा-
 ५ नपोहत्युत्तरस्माच्च । मखस्य शिरो ऽसीति दक्षिणं पिण्डमादाय
 घर्मो ऽसि विश्वायुरिति दक्षिणस्मिन्नधिश्रयत्येवमुत्तरमनुच्च-
 मनतिनीचं^३ कूर्मस्येव प्रतिकृतिं करोत्युरु प्रथस्वेति यावत्कपालं
 प्रथयति । पात्यामप आनीय त्वचं गृह्णीष्वेति प्रदक्षिणं सलेपाद्भिः
 स्रक्षणीकुर्वन्ननतिचारयन्ननुपरिमार्ष्टि^४ । दध्युपनिधायान्तरितः
 १० रक्ष इत्युल्मुकेन त्रिः सर्वाणि हवोषि पर्यग्निकरोति । देवस्त्वा
 सविता अपयत्विति दक्षिणं^५ पुरोडाशं दर्भैरभिज्वलयज्जपय-
 त्यग्ने^६ हव्यः रक्षस्वेति गार्हपत्याग्निमभिमन्त्रयते । सं ब्रह्मणा
 पृच्यस्वेति वेदेन पुरोडाशे साङ्गारं भस्माभिवासयत्यविदहन्तः
 अपयतेति वाचं विसृजते । ऽङ्गुलिप्रक्षालनं पात्रनिर्णेजनं^७ चोल्मु-
 १५ केनाभितप्य हत्वान्तर्वेदि^८ स्फ्येनोदीचीस्तिष्ठो लेखाः कृत्वैकताय
 स्वाहेति त्रिभिः पश्चात्तिष्ठुषु लेखास्वसंसृष्टं निनयति । ॥ १० ॥

१ Conjecturally ; कृत्वाग्रय इत्याग्नेयमभि० GBMA ; कृत्वा अभि० L ;
 कृत्वाभि० TV ; कृत्वाग्रमेधारग्न्येयमित्यभि० H.

२ ०देवतं MLHATVB ; ०दे० G.

३ Thus TBV ; ०मानूच्यम० H, ०मनुच्छम० MLA ; ०त्तरस्मिन्नत्युच्च-
 मनति० G.

४ स्रक्षणी कु० VMLT ; स्रक्षणीकु ०AHGB and the Vyākhyā.

५ Thus BHGA ; प्रदक्षिणं VMLT.

६ Thus AG and Vyākhyā ; ०ज्वलयं च HB ; ०ज्वलयंश्च VMLT.

७ पात्री० GHA, पात्र० MLTBV ; and the Vyākhyā.

८ हत्वा० GHAB, ऊत्वा VMLT, Vyākhyā ; see Baudh.

अपरेणाहवनीयं यजमानायतामपरिमितां वा वेदिं
 करोति यावदर्थविस्तारां^१ यजमान इदं तस्मै हर्म्यं करोमीति
 वेदिदेशमभिमृशत्यध्वर्युरयं वेद इति वेदमादाय वेदेन वेदिं
 विविदुरिति वेदिं पुरस्तात्त्रिः संमार्ष्टि^२ चतुःशिखण्डेति
 यजमानः संमृज्यमानामनुमन्त्रयते^३ ऽध्वर्युः पूर्वार्धाद्वेदेर्वि- ५
 ततोयदेशात्स्तम्बयजुर्हरति^४ देवस्य त्वेति स्फ्यमादायेन्द्रस्य
 वाङ्मरसीत्यभिमन्त्र्य वायुरसीति तस्य^५ दर्भेणाग्रं तौक्ष्णीकृत्य^६
 पृथिव्यै वर्मासीति प्रागग्रमुदगग्रं वा दर्भं निधाय पृथिवि
 देवयजनीति तस्मिन्स्पर्शेन^७ प्रहृत्यापहतो ऽरुरिति स्फ्येन
 सदर्भमूलान्पांसूनिपादाय व्रजं गच्छेति हरति^८ यो मा हृदेति १०
 यजमानो ह्रियमाणमभिमन्त्रयते^९ वर्षतु ते द्यौरित्यध्वर्यु-
 र्वेदिमवेक्षते वर्षतु ते पर्जन्य इति यजमानं च^{१०} नमो दिव
 इत्याग्नीध्र उत्तरतः प्रक्रमे ऽपरिमिते वोत्तानौ हस्तौ कृत्वोप-
 विशति^{११} तस्याञ्जलावध्वर्युर्वधान देव सवितरिति सदर्भ-
 मूलान्पांसूनिवपत्यपहतो ऽरुः पृथिव्या इत्याग्नीध्रो न्युप्तं^{१२} १५
 स्थण्डिले^{१३} निक्षिप्याभिगृह्णाति^{१४} स उत्करो भवत्येवं द्वितीय-
 मिदमापः शिवा इति द्वितीयं प्रहृत्यापहतो ऽरुः पृथिव्यै
 देवयजन्या इत्यादायापहता^{१५} यातुधाना इत्याभिगृह्णाति^{१६}
 द्वितीयम्^{१७} ॥ ११ ॥

१ तस्य om. MLTV.

२ तौक्ष्णीकृत्य GMBTVA; ०कृत्या L; ०कृत्वा Vyākhyā; तौक्ष्णं कृत्य H.

३ तस्मिन् given by AHBGTV, om. ML.

४ न्युप्तस्थण्डिले H only.

५ Between आदाय and अपहता VMLT ins. व्रजं गच्छेत्याद्यभिग्रहणे.

६ गृह्णात्येवं द्वितीयं HBG; गृह्णाति द्वि० MLTV; गृह्णात्येवं तृतीयम् A.

द्रुपस्ते दिवं मा स्कानिति तृतीयं प्रहत्यापहतो ऽरुः
 पृथिव्या अदेवयजन इत्यादायापहतो^१ ऽघशः^२ इत्यभि-
 गृह्णाति तृतीयं^३ । तूष्णीं चतुर्थं सर्वं तृणं हरत्यरुस्ते दिवं
 मा स्कानिति चतुर्थमभिगृह्णाति । वेदेः पूर्वं परिग्राहं परि-
 ५ गृह्णाति वसवस्त्वेति स्फ्येन दक्षिणतः प्राचीं लेखां लिखति ।
 यज्ञस्य त्वेति परिगृह्यमाणं यजमानो ऽनुमन्त्रयते । रुद्रा-
 स्त्वेत्यध्वर्युः पश्चादुदीचीं लेखां लिखत्यादित्यास्त्वेत्युत्तरतः
 प्राचीं । ते ऽग्निना प्राञ्चो ऽजयन्नित्युक्तं^४ । प्राञ्चौ वेद्यंसा-
 वुन्नयत्यभित आहवनीयं प्रतीची ओणी अभितो गार्हपत्यं
 १० मध्ये संनता वेदिर्वेदिः । ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे चतुर्थः प्रश्नः ॥

१ After आदय MLT ins. as formerly.

२ तृतीय om. HAGB.

३ See T.Br. III. 2. 9. 7.

इमां नराः कृणुतेति संप्रेष्य देवस्य सवितुः सव इति वेदेः
 स्फ्येनोत्तमां त्वचमुद्धन्ति^१ यदुद्घ्नन्त इति यजमान उद्धन्य-
 मानामनुमन्त्रयते^२ । द्यङ्गुलां चतुरङ्गुलां रथवर्त्ममात्रीं प्रादेश-
 मात्रीं वैता इयतीर्नातिखनेत्पितृदेवत्यातिखातेत्युक्तं^३ । दक्षिणतो
 वर्षीयसीं पुरीषवतीं प्राचीनप्रवणामुदीचीनप्रवणां^४ प्रागुद-
 कप्रवणां वा वेदिं करोति^५ यन्मूलमतिरिक्तं स्फ्येन तच्छिनत्ति
 न नखेन^६ यत्पुरीषमतिरिक्तमुत्करं^७ तद्गमयत्याहार्यपुरीषां
 पशुकामस्य वेदिं करोति^८ यत्प्राक् खननात्तत्कृत्वा यदाहरे-
 त्तन्मन्त्रेण खनेद्भूमिर्भूत्वेति यजमानः कृतां वेदिमनुमन्त्रयते^९
 ऽध्वर्युर्ब्रह्मनुत्तरं परिग्राहं परिग्रहोय्यामीत्यामन्त्र्य बृहस्पते १०
 परिगृहाण वेदिमिति तेन^{१०} प्रसूत ऋतमसीति त्रिभिः पूर्ववद्वेदिं
 परिगृह्णाति^{११} ॥ १ ॥

विपरीतौ परिग्राहावेके^{१२} । धा असौति वेदिं^{१३} स्फ्येन

१ अभिमन्त्रयते HAGRB : अनु० the other Mss. and the Vyākhyā.

२ Thus in accordance with the Vyākhyā ; प्रादेशमात्रीं सौता-
 मात्रीं [वा] वैता इयतीर्नातिखनेत् G ; प्रादेशमात्रीं वा एतौ इतिर्नातिख० TV ;
 प्रादेशमात्रीं वैतामियतिं नातिख० R and nearly the same H ; प्रादेशमात्रीं
 वैतामियतीन्नातःख० A ; प्रादेशमात्रीं वापतो इतौतिख० M . ०मात्रीं वापतो इति-
 र्नातिख० L ; रथमात्रीं वैता इयति नातिख० B.—Although सौतामात्रीं is
 mentioned only by G, it might belong to the text ; cp. Āp. and
 Hir.—For इत्युक्तम् see Taitt. Br. III. 2. 9. 10.

३ Thus G, in acc. with the Vyākhyā ; all the other Mss.
 omit उदीचीनप्रवणां .

४ ०त्करे MLTV.

५ All the Mss. exc. G, omit तेन, but cp. for example V. 4.

६ Thus ABTV ; ०वेका ML ; ०वेतौ G ; ०वेते H ; understand :
 समामनन्ति

७ वेदिं om. GAHBR.

प्रतीची^१ योयुष्येत । पुरा क्रूरस्येत्यभिमन्त्र्य पश्चार्धे वेदेः पूर्वेण
 विटतीयदेशे^२ स्फ्यं तिर्यञ्चं स्तब्धा प्रोक्षणीरासादयेत्याग्नीध्रं
 संप्रेष्यत्याग्नीध्रो हवन्यां तिरः पवित्रमप आनीयोदञ्चं स्फ्यमप-
 कथ्यान्तर्वेदि^३ हवनीं धारयन्स्फ्यस्य वर्त्मन्युपनिनीयर्तसधः
 ५ स्थेति स्फ्यपदे सादयति । यं द्विधात्तं ध्यायेच्छतमृष्टिरसीत्युत्करे
 स्फ्यमुदस्यति । यं द्विधात्तं ध्यायेद्दीडेन्यक्रतूरिति यजमानः
 प्रोक्षणीरासाद्यमाना अनुमन्त्रयत । आग्नीध्रो हस्ताववनेनेक्ति ।
 नानवनिज्य पात्राणि संमृशति न च वेदिमा स्तरणात् स्फ्यं
 प्रक्षालयति नाग्रं परिमृशत्याहवनीयमुत्तरेण^४ प्रणीता इध्मा-
 १० बर्हिरुपसादयति प्रागग्रं दक्षिणमिधमुत्तरं बर्हिर्वेदाग्नैः सुवं
 सुचश्च सह संमार्ष्टि^५ निशिताः^६ स्थ सपत्नक्षयणीरित्यभिमन्त्र्य
 घृताचौरेतेति दक्षिणेन पाणिना सुवं जुहूपमृतौ सव्येन ध्रुवां
 प्राश्निचहरणं वेदाग्राणि चादाय^७ प्रत्युष्टमिति गार्हपत्ये निष्टप्य
 गोष्ठं मा निर्मृक्षमिति सुवमग्रैरन्तरतो ऽभ्याकारं सर्वतो
 १५ बिलमभि समाहारं निर्लेपं चिरभितः संमार्ष्टि वाह्यतो
 मूलैर्दण्डं । वाचं प्राणमिति जुह्वं चक्षुः श्रोत्रमित्युपमृतं प्रजां
 योनिमिति ध्रुवां तूष्णीं प्राश्निचहरणं । पूर्ववत्सुचः प्राश्निच-
 हरणं च निष्टप्योत्तरतो वेदिश्रोण्यां निदधाति । ॥ २ ॥

१ प्राचीं G only.

२ विटतीयदेशं AG ; विटतीयदेशे MLTV ; विटतीय देशं H , the word
 पूर्वेण is the difficulty.

३ अपकथ्य AHGTV ; उप० ML ; अनु० B.

४ Thus ML ; प्रमृशत्य० the other Mss.

५ Thus HGB ; संमृश्य instead of संमार्ष्टि the other Mss.

६ GHBA om. च .

दिवः शिल्पमिति प्रोक्षितानि सुक्संमार्जनान्यग्नौ प्रहरत्य-
 परेण गार्हपत्यं दक्षिणतः पत्नीमुदङ्मुखीमुपवेश्याशासाना
 सौमनसमिति मौञ्जेन योक्त्रेणान्यतरतःपाशेनोर्ध्वञ्जुमासौनां
 प्राङ्मुखीं तिष्ठन्तीं वा संनह्येत्पूषा ते ग्रन्थिं ग्रन्थालित्युत्तरतो
 नाभेर्निष्ठकं ग्रन्थिं कृत्वा दक्षिणतो नाभेः परिकर्षति । ५
 पत्याचम्याग्ने गृहपत इति तिष्ठन्ती गार्हपत्यमुपस्थाय देवानां
 पत्नीरिति देवपत्नीश्चेन्द्राणीवेत्युदङ्मुख्यन्वास्ते । सुप्रजसस्त्वा
 वयमिति जपति मम पुत्रा इति च । पूषा ते बिलं विध्यलित्या-
 ग्नौध्रः सर्पिर्धानस्य बिलमपावृत्येदं विष्णुर्विचक्रम इत्यन्वाहार्य-
 पचने ऽधिश्रित्यादितिरस्यच्छिद्रपत्रेत्याज्यस्थालीमादाय महीनां १०
 पय इति तस्यां पवित्रवत्यां प्रभूतमाज्यं निर्वपती^१षे त्वेति
 दक्षिणार्धं गार्हपत्यस्याधिश्रित्योर्जे त्वेत्यपादाय^२ वेदेनोपयम्य
 महीनां पयो ऽसौति पत्नीं प्रदर्शयति^३ । तत्सा निमील्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्त्यवेक्षते । तेजो ऽसौत्युत्तरार्धं ऽधिश्रित्य तेजसे
 त्वेत्यपादाय^३ तेजो ऽनुप्रेहौत्याहवनीयमभ्युद्गत्याग्निस्ते^४ तेजो १५
 मा विनैदित्याहवनीये ऽधिश्रित्याग्नेर्जिक्कासौत्युत्तरेण प्रोक्षणीः
 स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयती^५डेन्यक्रतूरिति यजमान आसाद्यमाना
 अनुमन्त्रयते^५ । ॥ ३ ॥

१ Emended : त्वेत्युपादाय H, त्वेत्यादाय the other Mss. and the Vyākhyā.

२ दर्शयति H only.

३ Thus TV (the Vyākhyā, with अपादत्ते, points to the same reading) ; त्वेत्यादाय the other Mss.

४ अभ्युद्गत्या० MLG ; अभिद्गत्या० HA ; अभ्युद्गत्य Y.

५ Thus HR ; ०सानामनुम० MLTV ; ०सानानु० A ; ०सानमनु० G.

यदि सांनाय्यस्याज्यस्य वान्यत्र बर्हिषः पुरोत्तमात्प्रयाजा-
 त्स्कन्देत्सं^१ त्वा सिञ्चामीति तस्य स्वयं संभृत्य भूपतये स्वाहेति
 त्रिभिः स्कन्नमनुमन्त्रयते^२ । ऽध्वर्युयजमानावाज्यमसीति^३ निमौल्य
 वीक्ष्यानुच्छसन्तावाज्यमवेक्षते^४ । शुक्रमसीति त्रिभिर्दग्ग्राभ्यां
 ५ पवित्राभ्यामध्वर्युः पुनराहारमाज्यं त्रिरुत्पुनाति । देवो व इति
 त्रिः प्रोक्षणीरद्भिराज्यमिति यजमान आज्यमपश्चोत्पूयमाना
 अनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युरन्तर्वेदि समंबिलं जुह्वं धारयमाण आज्य-
 स्थाल्या वेदेनोपयम्य सुवेण शुक्रं त्वा शुक्रायामिति चतुः
 पञ्चकृत्वो वा जुह्वं प्रभुतमाज्यं गृह्णाति । पञ्चानां त्वा वाताना-
 १० मिति चतुः पञ्चकृत्वो वा यजमानो जपत्यध्वर्युर्ज्योतिस्त्वा
 ज्योतिषि धाम्ने धाम्न^५ इति^६ मध्यदेशे धारयमाण उपभृत्यष्टौ
 दशकृत्वो वाल्पिष्ठं गृह्णाति । पञ्चानां त्वर्तूणामिति त्रौन्यज-
 मानो जपति पञ्चानां त्वा सलिलानां पञ्चानां त्वा पृष्ठाना-
 मिति^५ च^५ द्वौ^५ चरोस्त्वा पञ्चबिलस्येति पञ्चाध्वर्युरर्चिस्त्वा^६र्चि-
 १५ षीति चतुः पञ्चकृत्वो वा भूमौ प्रतिष्ठितायां ध्रुवायां भूयिष्ठं
 गृह्णाति । सुप्रजास्वाय त्वा गृह्णामीति चतुः पञ्च^६ वा
 यजमानो जपति । ॥ ४ ॥

१ Thus AHBGR and Vyākhyā , पूर्वोत्तमादनूयाजाः MLTV.

२ Thus HG ; ०ध्वर्युयजमानश्चाज्यः TMLV : ध्वर्युयजमानो वाज्यः AB.

३ Thus MLH ; ०च्छसन्ताज्यमवेक्षते AB ; च्छसन्ताज्यमवेक्षते G . ०वेक्षते V.

४ ज्योतिषि धाम्ने धाम्न इति मध्यं HA ; धाम्नेरिति B ; the other Mss.

omit धाम्ने धाम्न ।

५ इति द्वौ HA (omitting च).

६ पञ्चकृत्वो G only.

बहिर्वेद्यन्यत्रोत्करादाज्यानि सादयत्याज्यस्थलीं^१ च^२ प्रति-
 चोनं हरति^३ । तथा प्रोक्षणीरभिमन्त्र्य ब्रह्माणमामन्त्र्य तेन
 प्रसूतो मुक्तग्रन्थीनिधान् कृष्णो ऽसीति त्रिः प्रोक्षति तथा
 वेदिरसीति वेदिं बर्हिंससीति बर्हिरन्तर्वेदि पुरोगन्धि तदासा-
 दयति^४ । सुमनसो यजमानाय सन्त्विति यजमानो बर्हिरभि- ५
 मन्त्रयते । ऽध्वर्युर्दिवे त्वेति बर्हिरग्रं प्रोक्षत्यन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं
 पृथिव्यै त्वेति मूलं । यजमानो ऽग्निश्रेम बर्हिरिति प्रोक्ष्यमाणं
 बर्हिरभिमन्त्रयते । ऽध्वर्युर्बर्हिरग्राणि हवन्यां प्रसिच्य मूलानि
 प्रसेचयति । पोषाय त्वेति^५ सह हवन्या पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्धिं
 प्रत्युक्षति । स्वधा पितृभ्य इति वेदेर्दक्षिणायाः ओणेः संततमो- १०
 त्तरस्या अपां शेषं निनयति । पूषा ते ग्रन्धिं विध्यत्विति
 बर्हिषो ग्रन्धिं विध्यति । विष्णोः स्तूपो ऽसीति कर्षन्निवाहवनीयं
 प्रति प्रस्तरमादत्ते । यजमाने^६ प्राणापानौ दधामौति प्रस्तरे^७
 पवित्रे अपिसृज्य प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमीति ब्रह्मणे
 प्रयच्छति ॥ ५ ॥

१५

ब्रह्मा यजमानाय । तृणैरन्तर्धायाच्छाया शुल्बं च निधा-
 योर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीति बज्जलमनतिदृशं प्रागपवर्गं प्रत्यगपवर्गं

१ सादयन्त्य० AGHB.

२ च om. H ; the Vyākhyā : चो ऽवधारणे । आज्यस्थालीमेवेत्यर्थः ।

३ हरन्ति Mss. exc. ML.

४ तथासादयति L only.

५ पोषाय व इति G only.

६ Thus HTV and Vyākhyā ; ०मानो AB ; ०मानः ML ; यजसा G.

७ प्रस्तरे om. ML.

वा बर्हिषा वेदिं^१ स्तृणात्यूर्णामृदु प्रथमानं चतुः शिखण्डेति^२
 दाभ्यां स्तौर्यमाणां यजमानो ऽनुमन्त्रयते^३ । ऽध्वर्युर्यैर्मूलान्यभि-
 च्छादयन्^४ त्रिधातु पाञ्चधातु वा कृत्वा धातौ धातौ मन्त्र-
 मावर्तयति^५ । शिवा च म इति^६ स्तौर्णां वेदिं^७ यजमानो
 ५ ऽनुमन्त्रयते^८ । ऽध्वर्युरनूयाजार्थे प्राञ्चावङ्गारौ निरुह्याहवनीयं
 कल्पयित्वा प्रस्तरं धारयन् गन्धर्वो ऽसीत्युदगग्रं मध्यमं परिधिं
 परिदधात्यस्मिन्यज्ञ उप भूय^९ इति ध्रुवो ऽसि ध्रुवो ऽहमिति
 दाभ्यां^{१०} यजमानो मध्यमं परिधिमनुमन्त्रयते^{११} । ऽध्वर्युरिन्द्रस्य
 बाङ्गरसीति^{१२} मित्रावरुणौ त्वेति दक्षिणोत्तरौ प्रागग्रौ संस्पृष्टौ
 १० मध्यमेन दक्षिणमाहवनीयमभ्यग्रमुत्तरमवाग्रमस्मिन्यज्ञ^{१३} उग्रो
 ऽस्यस्मिन्यज्ञे ऽभिभूरसीति^{१४} यजमानो ऽनुमन्त्रयते^{१५} यथा
 मध्यममध्वर्युः सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पात्विति सूर्येण पुरस्तात्परि-
 दधाति^{१६} । युनज्मि त्वा यन्मे अग्न इति दाभ्यां यजमानो ऽग्निं
 युनक्ति ॥ ६ ॥

१५ वीतिहोत्रमिति दक्षिणामूर्ध्वामाधारसमिधमादधाति समि-

१ वेदि om. H.

२ Thus AG; शिखण्डा इति MLHTRV; ंण्डो इति B.

३ ०यंस्ति ०G only.

४ Thus AGHR; शिवा च मे शग्मा चैधौषमूर्जं म इति दाभ्यां MLTV.

५ वेदि om. MLTV.

६ उपह्वय AG.

७ दाभ्यां om. AGHRB.

८ इति not in AG.

९ Thus G, the other Mss. are more or less corrupt TRV as G, only आहवनीयाभ्यग्र०.

१० उग्रो ऽस्यभिभूरिति AGB.

११ Thus MH; अभिमन्त्रयते the other Mss.

दस्यायुषे त्वेत्युत्तरां तूष्णीं वा । तेजिष्ठा त इति परिहित-
मग्निं यजमानो ऽनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युर्विशो यन्त्रे स्थ इति समा-
वनन्तर्गर्भौ दर्भौ^१ विधृती उदगग्रे निदधाति । विच्छिनद्भि
विशो यन्त्रे नुदमाने इति द्वाभ्यां यजमानो ऽभिमन्त्रयते ।
वसूनाः रुद्राणामित्यध्वर्युस्तयोः प्रस्तरं सादयत्ययं प्रस्तर इति ५
साद्यमानं यजमानो । जुह्वरसीत्यध्वर्युः प्रस्तरे जुह्वं सादयत्यारोह
पथो जुह्वरसि घृताची गायत्रियान्नीति द्वाभ्यां साद्यमानां
जुह्वं यजमान । उपभृदसि घृताचीत्यध्वर्युरुपभृतमधस्तादिधृत्योः
प्रतिकृष्टतरामिव सादयत्युपरिष्ठात्प्रस्तर इत्येके । ऽवाहं बाधे
सुभृदस्युपभृदिति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमानो । ध्रुवासि १०
घृताचीत्यध्वर्युर्ध्रुवां सादयति । यो मा वाचा मनसा ध्रुवासि
धरणी धनस्येति द्वाभ्यां साद्यमानां यजमान । ऋषभो ऽसि
शाकर इत्यध्वर्युः सुवं सादयति । ॥ ७ ॥

स्योनो मे सौदायः सुव इति द्वाभ्यां सुवं यजमान । इयः
स्थालीत्यध्वर्युराज्यस्थालीं सादयति । तथैव^२ तां यजमान । १५
एता असदन्नित्यध्वर्युः सन्नाः सुचो ऽभिमन्त्रयते विष्णूनि
स्येत्याज्यानि चाथ^३ सस्रुवामाज्यस्थालीमादाय^३ सव्येन वेद-
मपरेण गार्हपत्यमुपविश्य कपालवद्देदेन दक्षिणस्मात्पुरोडाशा-
दङ्गारानपोह्योत्तरस्मादपोहति । सूर्य ज्योतिरिति पुरोडाश-
मभिमन्त्याप्यायतां घृतयोनिरित्याग्नेयं पुरोडाशमभिघारयति २०

१ दर्भौ missing in HAB.

२ तथैव AGHB.

३ Thus AGBTV ; ०ज्यानिचाधस्रुवामाज्य०M : ०ज्यानि द्वाधस्रुवामाज्य०
L ; ०ज्यानि चवमाज्य० H.

तूष्णीमुत्तरं यस्त आत्मेति शृतं^१ स्योनं ते सदनं करोमीति
पात्यामुपस्तीर्याद्रिः प्रथस्तुरिति पुरोडाशमभिन्दन्नपर्यावर्तय-
नुदासयति^२ वेदेन भस्म प्रमृज्य तस्मिन्सीदेति पात्यामुप-
स्तीर्णे पुरोडाशं निदधाति^३ तूष्णीं यवमयं पुरोडाशमिरा-
५ भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीदिति कपालान्येकैकशो ऽभिघार्यैकं^४
द्वे त्रीणीत्यादिभिः संख्यायोदासयति शृतं च दधि च^५
देवस्त्वा सविता मध्वानक्तिति सुवेण पुरोडाशं सर्वतो ऽनक्ति^६
सुवेण हस्त आज्यमवदाय^७ पुरोडाशमधस्तादभ्यज्यालंकरो-
त्याज्येन^८ शृतं च दधि च^९ ॥ ८ ॥

१० आज्येन सुवं पूरयित्वान्तरेण पुरोडाशावासाद्य सर्वाणि
हवींषि पात्यां संगृह्य भूर्भुवः सुवरिति व्याहृतौभिर्हवींष्यपरेण
सुचो ऽन्तर्वेद्यासादयेत्प्रथमतस्तथा^४ संवत्सर^५ इतरकालेषु^५
चतुर्होत्रा पौर्णमास्यां पञ्चहोत्रामावास्यायां प्रियेण नाम्ना प्रियं
सद आसीदेत्येतेभ्यो^६ ऽन्यद्विरपरेण सुचः पुरोडाशौ दक्षिणस्थां

१ The passage एकं द्वे . . . . दधि च is only found in GHBV and cp. the Vyākhyā on Hir. śrs. page 175. The words are not commented upon in the Vaikh. Vyākhyā.

२ Thus G; सुवाङ्मतेनाज्यमादाय VMLT, सुवेणद्वस्तादाज्यं वादाय H; सुवेण हस्तादाज्यं वादाय AB.

३ Thus GB; ०भ्यज्य पुनराज्येनालंकरोति शृतं च दधि च MLTV; ०धस्तादाज्यालंकरोत्याज्येन सुचं दधि च H, ०यस्तादभ्यज्यास्थालीं करोत्याज्येन त्रितं च दधि च A.

४ प्रथमतस्तथा AMLVTB, प्रथमस्तु तथा H; प्रथमन्तस्तथा G.

५ संवत्सरे इतर० MLHATV, संवत्सरेन्तर० G; संवत्सरेतर० B. The meaning is not clear.

६ देत्येतेभ्यो AMGTBV; ०देत्येनेन्यभ्यो L; देत्येभ्यो H.

श्रोण्यां^१ शृतमुत्तरस्यां दध्यं वेद इत्यग्रेण ध्रुवां वेदं निधाय
वेद्यन्तान्परिस्तीर्य परिभोजनीयान् दर्भानादाय होतृषदनं
कल्पयति^१ यज्ञो ऽसौत्याग्नेयमासनं यजमानो ऽभिमृशति
प्रजापतिरसौत्यग्नीषोमीयमिदमिन्द्रियममृतमिति प्रातर्दोहं यत्-
पृथिवीमचरदिति दधि यो नः कनीय इत्यैन्द्राग्रमयं यज्ञ ५
इति सर्वाणि ममाग्र इति विहव्येन^२ च^२ पौर्णमास्या-
मभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामावास्यायां^३ होतरेहीत्य-
ध्वर्युर्होतारमामन्त्याग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति
संप्रेष्यति^१ ॥ ६ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे पञ्चमः प्रश्नः ॥

१ श्रोण्यां HAGB; श्रोण्यामन्तर्वेद्यां MLTV.

२ Thus AGRB; विहव्येन H; विहव्यैश्च TMLV.

३ पौर्णमास्यां चतुर्होत्रा चाभिमृशति पञ्चहोत्रामावास्यायां MLTV: पौर्ण-
मास्यामभिमृशति चतुर्होत्रा पञ्चहोत्रामा० H.; BRGA agree with H, only
चतुर्होत्रा च ।

- अथासीनो ऽध्वर्युरिध्मादेकैकां समिधमादाय प्रणवे प्रणवे
प्रतिसामिधेन्यादधाति^१ यावत्पञ्चदशानूयाजेभ्य एकां समिध-
मवशिनिष्टि^१ पुरस्तादुपरिष्ठादा सामिधेनीनां यजमानो दश-
होतारं व्याचक्षीताङ्गिरसो मास्य यज्ञस्येति मध्य उच्छुभो अग्न
५ इति समिध्यमानमग्निमनुमन्त्रयते^२ समिद्धो अग्निराहुत इति
समिद्धमाहुतेत्युच्यमाने ऽध्वर्युरिध्मशेषं प्रक्षिप्य^३ वेदेनाहवनीयं
त्रिरूपवाज्यानूक्तासु सामिधेनीषु सुवेण भुवाया आज्यमादाय
वेदेनोपयम्योत्तरं परिधिसन्धिं स्पृष्ट्वा प्रजापतये स्वाहेति मनसा
संततमृजुं ज्योतिषि प्राजापत्यमाधारमाधारयति^४ ॥ १ ॥
- १० मनो ऽसि प्राजापत्यमिति सुवाधारं यजमानो ऽनुमन्त्रयत^५
आप्यायतां भुवा घृतेनेत्यध्वर्युः सुवेणाज्यस्थाल्या आज्यमादाय
भुवामाप्याययति^५ सर्वत्रैवमग्नीन्यरिधींश्चाग्निं^६ च त्रिस्त्रिः
संमृडूति^५ संप्रेष्यतौ^५ भ्रसंनहनानि स्फ्य उपसंगृह्याग्नीध्रः
प्रदक्षिणमनुपरिक्रामन्यरिधीन्संमार्ष्टि मध्यममुदञ्चं प्राञ्चावितरा-
१५ वग्ने वाजजिदित्यग्निं त्रिः संमार्ष्टि^५ सर्वेषु होमेषूपभृता
जुह्वमुपयच्छत्यसंशब्दयन् सुखतो ऽभिनिनीयोपभृति जुह्वमव-
धाय^५ होम्यस्तेनैव प्रतिनिनीय नाभिं प्रति सुचौ धारयते^५
समं प्राणैरित्येके^५ ॥ २ ॥

सुवाधारमाधारयिष्यन् भुवनमसीति जुह्वपभृतावग्रेण देवेभ्यः

१ Thus TVML ; प्रणवे सामिधेन्य आद० H ; प्रणवे प्रणवे सामिधेन्या आद०
ARB प्रणवेत् प्रणवति सामिधेन्यादधाति G.

२ अनुम० TMLGV and the Vyākhyā ; अभिम० HARB.

३ The words इध्मशेषं प्रक्षिप्य are not given by HAGB.

४ Thus AHGB ; सर्वत्र (or त्रि) कम् MLTV.

५ GARB ins. आग्नीध्र before संप्रेष्यति but cp. VII. 3.

प्राचीनमञ्जलिं करोति खधा पितृभ्य इति पितृभ्यो दक्षिण-
मपरेणाहवनीयं^१ दक्षिणेन पदा दक्षिणातिक्रामति सव्ये-
नोदङ् । जुह्वेहीति जुह्वमादत्त उपभृदेहीत्युपभृतं^२ सुयमे मे
अद्येत्युपभृति जुह्वमवधायाग्नाविष्णू इत्यनवक्रामन्प्रस्तरं^३ दक्षि-
णातिक्रम्य विष्णोः स्थानमसीत्यवस्थायान्तर्वेदि दक्षिणं पादं^४
तत्सृष्टप्रपदं सव्यं कृत्वोर्ध्वस्तिष्ठन्नन्वारब्धे यजमाने दक्षिणं
परिधिसंधिं^५ सृष्टेशानान्तं^६ समारभ्योर्ध्व इति पूर्ववदैन्द्रमाघा-
रयति । ऊत्वाभिप्राणिति^७ । बृहद्वा इति सुचमुद्गृह्णाति ।
वागस्यैन्द्रोति यजमानो ऽनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युः सुचावसंस्पर्शय-
न्याहि माग इत्युदङ्मुखः^८ प्रत्याक्रामत्येते^९ एवाक्रमणप्रत्या-
क्रमणे^{१०} मन्त्रवती । मखस्य शिरो ऽसौति जुह्वा ध्रुवां त्रिः
समनक्ति । ॥ ३ ॥

स्रुवेण ध्रुवाया उन्नीतः राय इत्याज्यमादाय सुवीराय
स्वाहेति जुह्वं प्रत्यभिघारयति यज्ञेन यज्ञः संतत इति जुह्वा
द्विस्त्रिर्वा ध्रुवां । यथास्थानं स्रुचौ सादयति । स्फ्योपसंनद्धानीध-
संनहनानि वेदेश्च तण्मव्यन्तमादायोत्तरतो ऽध्वर्युः प्रवरायाव-
स्थाय क इदमध्वर्युर्भविष्यतीति जपति । तान्यन्वारभ्याध्वर्योः

१ Thus HABG ; दक्षिणापरे० ML ; दक्षिणा अपरे० TV.

२ ०नवक्रामन् M ; ०नघौमं L ; ०नवक्रामन् H ; ०नवक्राम AT : ०नवक्लिन्नन् GB (cp Hir.!).

३ परिधिं ML.

४ Thus the Mss. exc. B. which has सृष्टेशा० ; cp. XV. 14.

५ ऊत्वाग्रिमभिप्रा० ML.

६ उदङ्मुखः प्रत्याक्रा० MLHATBV. ; उदङ् प्रत्याक्रा० G and so also the Vyākhyā. Perhaps this last reading is preferable.

७ Thus MLTV ; एवातिक्रमण० ; HAGB.

पश्चादवस्थायाग्नौध्रः क इदमग्नीदित्यध्वर्युर्ब्रह्मन्^१ प्रवरायाश्रावयि-
 व्यामीत्यामन्त्र्य वाचस्यते वाचमाश्रावयेति तेन प्रसूत आश्रावयो-
 श्रावय आवयेति^२ वाश्रावयत्यस्तु^३ श्रौषडित्यग्नीदुत्करे दक्षिणा-
 मुखस्तिष्ठन् स्फ्यं धारयन्प्रत्याश्रावयति^४ सर्वत्रैवमाश्रुतप्रत्याश्रुते
 ५ भवत^५ ऊर्ध्वजुमासौनं होतारमध्वर्युरग्निर्देवो होतेति वृणीते
 ऽमुवदमुवदिति यथा यजमानस्यार्षेयं सह प्रवरेण^६ त्रीननन्तरा-
 नित^७ ऊर्ध्वान्मन्त्रकृतो ऽध्वर्युर्वृणीते ऽमुतो ऽर्वाचो होतेति
 विज्ञायते^८ ऽपि वैकं द्वौ त्रीन्यञ्च^९ न चतुरो वृणीते न
 पञ्चातिप्रवृणीते^{१०} ॥ ४ ॥

१० पुरोहितस्य प्रवरेण प्रवृणीते^{११} ऽनाज्ञातबन्धोराचार्य-
 प्रवरेणापि वा^{१२} मनुवदिति प्रवृणीते^{१३} द्विगोत्रस्य त्रींस्त्रीने-
 कैकस्माद्गोत्रादुपलक्षयेत्^{१४} ब्रह्मण्वदा च वक्षदिति प्रवरशेषो^{१५}
 ऽसाविति होतुरूपांशु नाम गृह्णाति मानुष इत्युच्चैरास्ते
 होता^{१६} वेद्यां त्वणमपि सृजति^{१७} देवाः पितर इति होत्रध्वर्यु-
 १५ प्रवरयोर्यजमानो जपति मां देवेष्वाश्रावयायुषे वर्चस इति

१ G ins जपति after अग्नीदिति .

२ Thus AGRB; आश्रावयोश्रावयेति वोश्रावयत्यस्तु ML, आश्रावयोश्राव-
 येति श्रावयत्यस्तु H; आश्रावयोश्रावयश्रावयोमाश्रावयेति वोश्रावयति अस्तु TV.

३ Thus all the Mss.; Hir.: सह परेण.

४ Thus AGHRTV; त्रीननन्तराणीतीत M, त्रीननन्तराणीतिनित B,
 त्रीननन्तर्यात L.

५ न पञ्चावृणीते H; न पञ्चावृणीते TV.

६ पुरोहितस्य प्रवरो राजा वृणीतो G only; the word राजा seems to
 belong to the text.

७ ०पिवा सर्वे HARB; ०पिवा सर्वेषां मनुवदिति प्रवृणीते G; TMLV
 om. सर्वेषां—प्रवृ० AGTV, वृणी० MLH.

८ These two words only in HAGRB.

चाध्वर्युप्रवर^१ । आज्यभागप्रधानस्विष्टकृत्पत्नीसंयाजेषु याज्यापुरो-
ऽनुवाक्ये याज्यैव प्रयाजानूयाजेषु सर्वेष्वेतेष्वाश्रुतप्रत्याश्रुते याज्या-
संप्रैषश्च^२ । ये प्रस्तुतास्ते^३ स्वकर्मणो ऽन्यत्र तदनपव्याहरन्तः^४
प्रचरेयुः^५ ॥ ५ ॥

अवर्धन्नवत्ते ऽवदास्यन्वोत्तरतो ऽमुष्मा अनुब्रूहीति यथा- ५
देवतं^६ पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यत्याक्रम्य दक्षिणत आश्राव्य प्रत्या-
श्राविते ऽमुं यजेति यथादेवतं^७ याज्यां संप्रेष्यति । वषट्कृते वष-
ट्क्रियमाणे वा जुहोति चतुरवत्तं पञ्चावत्तं वा । पञ्चावत्तं
जमदग्नीनां चतुरवत्तमितरेषामङ्गुष्ठपर्वमात्राणि दैवतान्यव-
दानानि तेभ्यः स्थवीयांसि सौविष्टकृतानि तथैवैडानि तथा १०
चातुर्धाकरणिकानि^८ । घृतवतीमध्वर्यो सुचमिति यत्र होतुरभि-
जानाति जुहूपभृतावादाय सकृदक्षिणातिक्रान्तः पञ्च प्रयाजा-
न्याचः प्रतिदिशं वा यजति ॥ ६ ॥

आश्राव्य प्रत्याश्राविते समिधो यजेति प्रथमं प्रयाजं
संप्रेष्यति यज यजेत्युत्तरान् । यजमानश्चतुर्होतारं व्याख्याय १५
वसन्तमृत्तूणां प्रीणामीत्येतैः प्रयाजानां ऊतं ऊतमनुमन्त्रयते
ऽध्वर्युः समिधः पुरस्ताज्जुहुयात्तनूनपातं दक्षिणत इडः पश्चा-

१ ०संप्रैषश्च AGBTV · ०संप्रैषैश्च HMLR ; cp. Hir. II. 4.

२ ये प्रस्तुतास्ते MLTV ; प्राप्त HB, ये प्राप्ता A, ये प्राप्त G ; read ये प्रस्तुतास्ते ?

३ स्वकर्मणोन्नतदनपव्याहरन्तः H ; स्वकर्मणोन्यत्र तद० MA ; स्वकर्मणोन्यत्रन-
वदपव्याहरन्तः L ; स्वकर्मणोत्र तदन्यदनपव्याहरन्तः G. ; स्वकर्मणाप्यन्यत्रनपव्याहरन्तः
T ; स्वकर्मणोत्रतदनप० B ; स्वकर्मणोन्यत्रनपव्याहरन्तः V.

४ यथादै० the Mss.

५ चतुर्धा० MLBHG, चातु० ATV, and the Vyākhyā.

दधमौपभृताज्यं^१ जुहामानीय बर्हिरुत्तरतो मध्ये स्वाहाकार-
मुदङ्कृत्याक्रम्य प्रयाजशेषेण हवींष्यभिघारयति यदनुपूर्वाणि
प्रदीयन्ते भ्रुवामभिघार्याग्नेयमभिघारयत्युपभृतमन्तत आज्य-
भागावाज्यहविष्कौ^२ प्रवाङ्गज्योतिष्युत्तरार्धे ऽग्नये दक्षिणार्धे
५ सोमाय तावन्तरेणेतरा आहुतौर्जुहोति ॥ ७ ॥

अग्नीषोमयोरिति यजमानस्तावनुमन्त्रयते^३ । ऽध्वर्युः प्रत्या-
क्रम्य^४ जुह्वासुपस्तीर्य मा भेर्मा संविक्था इत्यवदास्यन्युरो-
डाशमभिमृशति । पञ्चहोतारं यजमानो व्याचक्षीताध्वर्युर्मांस-
संहिताभ्यां दक्षिणानामिकामध्यमाभ्यामङ्गुष्ठेन चाङ्गुष्ठपर्वमात्रं
१० मध्यात्पुरोडाशस्य तिरश्चीनमवद्यति । पूर्वार्धाद्वितीयं चतुर-
वत्तिनो ऽनूचीनं । तद्वत्पश्चार्धात्पञ्चावत्तिनस्तृतीयमवदाना-
न्यभिघार्य भ्रुवामाष्याय यदवदानानीति हविः प्रत्यभि-
घार्याग्नेये ऽनुब्रूहीति दक्षिणातिक्रम्य वषट्कार आज्यं ऊत्वा
सुवेण प्रस्तरवर्हिः समज्यापिदधदिवाप्रक्षिणन्युरोडाशावदानं^५
१५ जुहोत्याज्येनान्ततो ऽन्ववस्त्रावयति । मुखेन पुरोडाशादितरा
आहुतौः स्त्रावयति । पूर्वा पूर्वा संहितामाहुतिं^६ जुहोति ।

१ ०ताज्य TMLRHG, ०तादाज्य ABV cp VII. 4.

२ Thus AHRGB and Vyākhyā; ०हविषौ MLTV.

३ अनुस० AH, अभिम० MLTBV. ४ ध्वर्युरत्याक्रम्य MGT.

५ This passage is given as handed down by AMTV; the words सुवेण प्रस्तरवर्हिः समज्य occur only in A (and also in RHBG); the other Mss differ materially. RHB. अवदाय पूर्वार्धे सुचो निधाय प्रथमं पश्चार्धे जघन्यमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति etc., as the text accepted by me. G is shorter, but probably not complete: तद्वत्पश्चार्धात्तृतीयं पञ्चावत्तिनमाज्येनाभिघार्य यदवदानानीति हविः प्रत्यभिघार्याज्यं ऊत्वा सुवेण प्रस्तर-वर्हिषौ समज्या० etc.

६ आहुति or आहुतौ the Mss., which partly are incomplete here

सुच्यमाधारमभिजुहोत्यग्नेरहमिति^१ ऊतमाग्नेयं यजमानो ऽनु-
मन्त्रयते । ॥ ८ ॥

आज्यहविष्केणोपांशुयाजेन यजते । तस्योच्चैराश्रुतप्रत्याश्रुते
याज्यापुरोऽनुवाक्या संप्रैषौ^२ प्रणव आगूर्वषट्कारश्चातो ऽन्य-
दुपांश्चाज्यसांनाय्ययोः सुवेणावद्यति मेक्षणेन चरुणां । दधि-
रसीत्युपांशुयाजस्य ऊतं यजमानो । यथादेवतमुत्तरेण पुरो-
डाग्नेनाध्वर्युः प्रचरत्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मित्यग्नीषोमौयस्य ऊतं यजमान इन्द्राग्न्योरहं देवयज्ययेन्द्रिया-
व्यन्नादो भूयासमित्यैन्द्राग्नस्य ऊतमनुमन्त्रयते । ऽध्वर्युः समवदाय
सांनाय्याभ्यां प्रचरति । द्विः शृतस्यावद्यति दिर्दध्नस्त्रिस्त्रिः पञ्चा-
वत्तिन । इन्द्रस्याहमित्यैन्द्रस्य सांनाय्यस्य ऊतं यजमानो
ऽनुमन्त्रयते महेन्द्रस्याहमिति माहेन्द्रस्येन्द्रस्य^३ वैमृधस्येति
वैमृधस्य ऊतमध्वर्युर्कृषभं वाजिनं वयममावास्या सुभगेति
यथालिङ्गं विभज्य सुवेण पार्वणौ होमौ जुहोति । ॥ ९ ॥

दश ते तनुवो यज्ञेति षड्भिः प्रतिमन्त्रं नारिष्ठहोमाञ्जुहोति^{१५}
पुरस्तात्समिष्टयजुष इत्येके । जुक्कामुपस्तौर्य सर्वेभ्यो हविर्भ्य
उत्तरार्धात्सकृत्सकृत्स्विष्टकृते ऽवद्यति द्विः पञ्चावत्तिनो यदनु-
पूर्वाणि प्रदीयन्ते । द्विरभिघारयति हविःशेषान्नं प्रत्यभिघारयत्य-
संसृष्टामितराभिराहुतिभिरुत्तरार्धपूर्वार्धे ज्योतिषि जुहोत्यग्नेः
स्विष्टकृतो ऽहमिति यजमानः स्विष्टकृतो ऊतमनुमन्त्रयते ऽग्निर्मा^{२०}
दुरिष्टात्पात्विति चाध्वर्युरुदङ्कुत्याक्रम्य जुक्कामप आनौय वैश्वानरे

१ सुचं वाधार० G ; सुच्यमाधार० BATVH ; सुच्याधार० ML.

२ Thus all the Mss. ; संप्रैषः Hir.

३ महेन्द्र० the Mss.

हविरिदं जुहोमौति मध्यमं परिधिं प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चत्यन्तः-
परिधिं निनयतीत्येके । सुचौ निधाय सुवेण तिर्यञ्चं प्राञ्चं
वाग्नेयं विरुज्याङ्गुष्ठेनानामिकया च व्यूह्य मध्यात्पिप्पलमात्रं
यवमात्रं वाज्यायो यवमात्रादिति प्राश्नित्रं प्राश्नित्रहरणे ऽवद्य-
५ त्येवमविरुज्योत्तरस्मात्पुरोडाशादवदायाभिघारयत्याग्नेयादेवा-
वद्यतीत्येके । मित्रस्य त्वेति ब्रह्मावदीयमानं प्रेक्षते । ॥ १० ॥

तदपरेण प्रणीता निधायेडापात्र उपस्तौर्य^१ मनुना दृष्टा-
मिति चतुरवत्तां पञ्चावत्तां वा सर्वेभ्यो हविर्भ्यः स्विष्टकृद्वत्प्रभूता-
मिडां समवद्यति^२ दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्य पूर्वमवदाय संभेदा-
१० द्वितीयं । पूर्वार्धाद्यजमानभागमणुमिव दीर्घमाज्जेन तमभ्यज्य^३
ध्रुवाया अग्नेण निधायामिघारयति^४ । पश्चार्धात्तृतीयं^५ पञ्चा-
वत्तिन । एवं सर्वस्य हविषो । यो मे ऽन्ति दूर इति यज-
मानभागे ऽवदीयमाने यजमानो जपतीडां सकृदभिघार्य होत्रे
ऽध्वर्युराहरति । सुरूपवर्षवर्ण एहीति यजमान इडामाह्वि-
१५ माणां प्रतीक्षते । ऽध्वर्युर्दक्षिणेन होतारमतिक्रामत्यनुत्सृजन् ।
होताध्वर्युमिडया परिगृह्णाति । पश्चात्प्राडासीनः सुवेण
होतुर्दिः प्रदेशिन्यङ्गुलावनक्ति पर्वणोः । स तदवघ्रायाप
उपसृशति । ॥ ११ ॥

१ ०पात्र उप० GHABTV and to this reading points the Vyākhyā ; ०पात्रमुप० ML and a citation in the Vaijayanti (page 207).

२ समवद्यति ABG ; अवद्यति MLTV ; H incomplete.

३ आज्येनाभ्यज्य MLTV ; आज्येन तमभ्य० H ; आज्येन ध्रुवाया A .
आज्येन समभ्यज्य G.

४ Thus HG ; निदधानि VMLT , निधायान्तृतीयं वङ्गादृक्त्तिनम एव A.

५ पश्चार्धाद्वितीयं HG ; दक्षिणार्धादेव तृतीयं MLTV.

यथेतं प्रत्येत्य प्रत्यग्रेणासीनो^१ दक्षिणे होतुः पाणाविडाया
 अवान्तरेडामवद्यती^२ डालेपादुपस्तौर्य^३ प्रथममध्वर्युरवद्यत्यङ्गुष्ठ-
 प्रसृताङ्गुलीरन्तरेण^४ स्वयं होता द्वितीयं गृह्णाति लेपेन
 चाध्वर्युरभिघारयति^५ द्विः पञ्चावत्तिनो^६ ऽङ्गुष्ठेनोपसंकुच्या-
 मुष्टिं^७ कृत्वा मुखसंमितमिडापात्रं धारयमाणमिडोपहृता^८ सह ^५
 दिवेतीडामुपहृयमानं^९ होतारमध्वर्युरग्नौ यजमानश्चान्वारभन्त
 इड एह्यदित एहीत्युपांशूपहवे यजमानः सप्त देवगवीर्जपति^{१०}
 चिदसि मनासीत्युच्चैरुपहवे सप्त मनुष्यगवीर्विश्वा त्वं भूत्वे-
 तीडामुपहृयमानामनुमन्त्रयते^{११} वायविडा ते मातेति
 होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेत्^{१२} दैव्या अध्वर्यव उपहृतो ^{१०}
 ऽयं यजमान इत्युच्यमाने ऽध्वर्युयजमानावुपहृतः पशुमानसानीति
 क्रमेण जपतः सा मे सत्याशीरित्याशिःषु यजमान इडाया
 अहं देवयज्ययेत्युपहृतामिडां भक्षायाह्नियमाणामभिमन्त्रयत^{१३}
 उपहृतायामिडायामग्रेणाहवनीयमध्वर्युर्ब्रह्मणे प्राशित्रं परि-
 हरति परिहरति^{१४} ॥ १२ ॥

१५

इति श्रौतसूत्रे षष्ठः प्रश्नः ॥

१ प्रत्यङ्ग्रेणा० AGR.

२ With ०वद्यतीडालेपादु the Ms G ends.

३ उत्कृष्ट प्रसृताङ्गुलीरन्तरेण H, अङ्गुष्ठप्रसृताङ्गुलिरन्त० MLTV अङ्गुष्ठं
 प्रसृताङ्गुली अन्त० A; cp. Āśv. I. 7. 4.

४ उपसंकुच्य अमुष्टि L; उपसंकुच्य मुष्टिं MARBH; उपसंकुच्य अमुष्टिं TV;
 cp. Āśv. I. 7. 6.

५ धारयमाणमिडो० MLATVRB; धारयमाणेमिडो० H.

६ उपहृयमान MLTRVBA; उपहृयमानां H and the Vyākhyā.
 The only possible reading would be : उपहृयमानम्.

७ भूत्वेती० MLHATBV and the Vyākhyā; भूवेती० R.

- चतस्र पथा पर्येहीति ब्रह्मा परिह्रियमाणमभिमन्त्य
सूर्यस्य त्वा चक्षुषेत्याह्रियमाणं प्रतीक्ष्य देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य
पृथिव्यास्त्वा नाभाविति पृथिव्यामासाद्य सुपर्णस्य त्वा गरुत्मत
इत्यवेक्ष्याङ्गुष्ठेनानामिकया चोपसंगृह्यातिहाय दतो ऽश्वेस्वास्येन
५ प्राश्नामीति जिह्वाग्रे निधायापश्च ब्राह्मणस्योदरेण बृहस्पते-
ब्रह्मणेन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामीति सहाङ्गिरसंस्तेत्याभिगिरति ।
या अश्वन्तर्देवता इत्यपः प्राश्याचम्य घसौना^१ मे मेति नाभि-
मभिमृश्य वाङ्म आसन्निति यथालिङ्गमिन्द्रियाणि संमृश्यारिष्टा
विश्वानीति सर्वाण्यङ्गानि मयि प्राणापानाविति वा प्राश्निच-
१० हरणं प्रक्षाल्य पूरयित्वा दिशो जिन्वेति पराञ्च निनयति ।
पुनरङ्गिः पूरयित्वा मां जिन्वेत्यभ्यात्मं निनयति तस्मिन्प्राशिते
वाचस्पतये त्वा ऊतं प्राश्नामि सदस्पतये त्वा ऊतं प्राश्नामीति
होतावान्तरेडां प्राश्नाति । जुष्टिरसीति प्राश्यमानां^२ यजमानो
ऽनुमन्त्रयते । ॥ १ ॥
- १५ इडे भागमिति यजमानपञ्चमा वाग्यता इडां भक्षयन्त्या
मार्जनान्मनो ज्योतिरित्यन्तर्वेदि पवित्रवति देशे माजंयन्त ।
आग्नेयं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करोति ब्रध्न पिन्वस्वेति बर्हिषदं
यजमानो ऽनुमन्त्य दिशां कृत्तिरसीति प्रतिदिशं चतुर्धा कृता-
न्व्यूह्येदं ब्रह्मण इदं होतुरिदमध्वर्योरिदमग्नीध इति क्रमेण
२० व्यादिशती^३दं यजमानस्येत्यध्वर्युर्यजमानभागं निर्दिश्य व्यादिष्ट-

^१ Thus H and the Mantrasamhitā ; खसौना the Vyākhyā ;
खसिना the other Mss.

^२ Thus AB ; ०मानं the other Mss.

स्यैकं^१ स्थविष्ठमग्नीध्रे षडवत्तं करोति । सकृदुपस्तौर्यं सकृदवद्यति ।
पुनरुपस्तौर्यं सकृदवदाय तयोर्द्विरभिघारयति । दिवो भागो
ऽसीत्याग्नीध्रः प्राश्नात्युपहृतो द्यौः पितेति द्वाभ्यामाग्नीध्रभागं
यजमानो ऽनुमन्त्रयते । ब्रह्मयजमानभागावध्वर्युः पृथग्दार्-
पात्राभ्यामादाय वेदेन परिहरत्यन्येन दारुपात्रेण होत्रे ॥ २ ॥ ^५

अन्येनाध्वर्यवे । पृथिव्यै भागो ऽसीति होताभ्यवहरत्यन्तरिक्षस्य
भागो ऽसीत्यध्वर्युर्दिवो भागो ऽसीति ब्रह्मा संस्थिते ऽभ्यव-
हरति । दक्षिणाग्नौ पक्वं महान्तमपरिमितमन्वाहार्यमोदनमभि-
घार्योदगुदास्यान्तर्वेद्यासादयति । ब्रह्मन्ब्रह्मासीत्यासन्नं ब्रह्माभि-
मृशति ब्रध्नं पिन्वस्वेत्यान्तादनुवाकस्येयं^२ स्थालीति च यज- ^{१०}
मानो^३ । दक्षिणसङ्घं उपहर्तवा इत्यध्वर्युः संप्रेष्यति दक्षिणत
एतेति यजमानो । ब्राह्मणा अयं व ओदन इति दक्षिणतस्तेभ्यो
ऽन्वाहार्यं चतुर्धा विभज्य दक्षिणां ददाति । प्रतिगृहीताया-
मध्वर्युरुत्तरतः परीतेति संप्रेष्यति । हविःशेषानुदास्यानूयाजार्था-
वङ्गारौ प्रत्यूह्य ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीत्परिधीं- ^{१५}
श्चाग्निं च सकृत्सकृत्संमृद्धौति संप्रेष्यति । देव सवितरेतत्त इति
ब्रह्मणा प्रसूत एषा ते अग्न इत्यनूयाजसमिधमग्नीध्र आदधा-
त्याधीयमानामेतेनैव यजमानो ऽनुमन्त्रयते यं^४ ते^४ अग्न
आवृक्षामीति तिसृभिः समिद्धमग्निम् । ॥ ३ ॥

१ Thus VMLT, निर्दिष्टादि० HAB.

२ Thus TV; ०स्येत्यन्ता० ML; HA are deficient up to the end of next khanda.

३ यजमान ML.

४ यस्ते ML.

स्फ्यादुन्मुचेभ्रसंनहनैरनुपरिक्रामन्नाग्नीध्रः^१ पूर्ववत्परिधी-
नग्निं च सकृत्सकृत्संमार्श्याग्ने वाजजिदाजं त्वा ससृवाऽसमिति
मन्त्रं^२ संनमती^३भ्रसंनहनान्यद्भिः^२ संस्पृश्य यो भूतानामधिपति-
रित्यग्नी प्रहरति^४ वेदिर्वर्हिः शृतं हविरिति यजमानो जपति^५
५ सप्तहोतारं पुरस्तादनूयाजेभ्यो व्याचक्षीतौ^६पभृदाज्यशेषमध्वर्यु-
र्जुहामानीयापरेणाहवनीयं सकृदेव दक्षिणातिक्रम्य चीननू-
याजान्यजत्याश्रुतप्रत्याश्रुते देवान्यजेति प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति
यज यजेत्युत्तरौ^७ समिधि पूर्वार्धे प्रथमं जुहोति मध्ये
द्वितीयं प्राच्यमुत्तमं^८ तेनेतरौ^९ पूर्वावनूयाजौ^९ भिनत्ति^{१०}
१० बर्हिषो ऽहमित्येतैः प्रतिमन्त्रं यजमानो ऽनूयाजानां ऊतं ऊत-
मनुमन्त्रयते^{११} ॥ ४ ॥

उदङ्मुत्याक्रम्याध्वर्युर्यथायतनं सुचौ सादयित्वा वाजस्य
मा प्रसवेनेत्यनुष्टुभ्यां^५ वाजवतीभ्यां व्यूहति^१ वाजस्य मा
प्रसवेनेति दक्षिणेनोत्तानेन पाणिना सप्रस्तरां जुह्मुदङ्मुत्या
१५ सपत्नाऽ इन्द्रो म इति नीचा सव्येनोपभृतं निगृह्णात्युद्राभं
चेति जुह्मुदङ्मुत्या निग्राभं चेत्युपभृतं निगृह्णाति^१ ब्रह्म देवा
अवीवृधन्निति प्राचीं जुह्मूहत्यथा सपत्नाऽ इन्द्राग्नी म इति
प्रतीचीमुपभृतमूहत्येताभ्यामेव यजमानः सुचावनुमन्त्रयते^१

१ ०क्रामन्नाग्नीध्रः HAB ; ०क्राममग्नीध्रः ML ; ०क्राममाग्नीध्रः TV, cp. VI. 2.

२ मन्त्रं संनमति om. AHRB.

३ ०त्युत्तरौ MHARB, ०तीतरौ LTV.

४ तेनेतरपूर्वा० HARB.

५ ०ष्टुभ्यां LT ; ०ष्टुभ्यां M ; ०ष्टुभ्यां H ; ०ष्टुभ्यां ARB ; ०ष्टुभ्यां V.

ऽध्वर्युरपभृतं प्रोच्याहृत्य वसुभ्यस्त्विति त्रिभिः^१ प्रतिमन्त्र जुक्तां
परिधीन्यथाधानमनक्ति । वसून्देवान्यज्ञेनापिप्रेमिति त्रिभिः
प्रतिमन्त्रमेतानभ्यज्यमानान्यजमानो ऽन्यत्र प्रस्तरादध्वर्युर्जुहं
सादयित्वा संजानाथामिति विधृतीभ्यां^२ प्रस्तरमादाय^३ बर्हिषि
विधृती निधाय स्रुतु प्रस्तरमनक्त्यक्तः^४ रिहाणा इति जुक्ता- ५
मग्राणि वियन्तु वय इत्युपभृति मध्यानि प्रजां योनिं मा
निर्मृक्षमिति ध्रुवायां मूलान्येवं पुनरनक्ति तृतीये^५ ध्रुवाया-
मादितो मूलानि मध्यान्युपभृति जुक्तामन्ततो ऽग्राणि ॥ ५ ॥

समङ्गामित्यज्यमानं^६ यजमानो ऽनुमन्त्रयते ऽध्वर्यु-
रक्तस्य तणमपादाय सुरक्षितं निदधात्यपिप्रेरिति^७ तद्यजमानो १०
ऽनुमन्त्रयते । दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यामध्वर्युः प्रस्तरं गृहीत्वा
जुक्तां प्रतिष्ठाप्यासीन आश्राव्य प्रत्याश्रावित इषिता दैव्या
होतार इति संप्रेष्यतीदं द्यावापृथिवी भद्रमिति होत्रा सूक्तवाके
ऽनूच्यमान आषायन्तामाप इति सह शाखया प्रस्तरमाहवनीये
प्रहरति । नात्यग्रं प्रहरेन्न पुरस्तात्प्रत्यस्येदूर्ध्वमुद्यौति^८ । कर्षन्निव १५
न्यञ्चमन्ततः पर्यावर्तयन्नग्नीदमयेति संप्रेष्यत्यञ्जलिनाग्नीत्प्रस्तरं
त्रिरूर्ध्वमुद्यौति^९ । सूक्तवाके होता यां यां देवतामनुब्रूते ऽग्ने-

१ Thus ATBV ; त्रिः H ; in ML this passage is omitted ;
तिद्भिः the Vyākhyā.

२ Thus MLAHB ; ०तिभ्यां TV.

३ ०मपादाय the Vyākhyā.

४ VMLT ins. तु ; so also the Vyākhyā.

५ समङ्ता० H ; समन्ता० ML ; समन्ता० TV ; समक्ता० AB.

६ आपिप्रेरिति H ; अपिप्रेरग्र इति MLV ; अपिप्रेति A . अपितेरग्र इति
T ; ०पिप्रेमिति B.

रहमुज्जितिमनूज्जेषमित्येतैस्तां^१ देवतां यजमानो ऽनुमन्त्रयते
यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात्तर्ह्येमा अगमन्नाशिषो
दोहकामा इति ब्रूयादनुप्रहरेत्यध्वर्युः संप्रेष्यति^२ । स्वगा तनुभ्य^३
इति प्रस्तरस्य तणमग्नीदनुप्रहरत्येतदेतदिति^४ चिरङ्गुल्या
५ निर्दिशति^५ । दिवः खीलो ऽवतत इत्यनुप्रहतं यजमानो
ऽनुमन्त्रयते । ॥ ६ ॥

आयुष्या अग्ने ऽसीत्यध्वर्युर्यथारूपं प्राणायतनानि संमृश्य
ध्रुवासीति वेदिमभिमृश्याग्नीदित्याग्नीध्रमीक्षते^६ । संवदस्वेत्या-
ग्नीध्रो^७ । ऽगा ३ न्नग्नीदित्यध्वर्युराहागन्नित्याग्नीध्रो^८ । मध्यमं
१० परिधिमन्वारभ्य आवयेत्यध्वर्युः^९ । औषडित्याग्नीध्रः स्वगा
दैव्याहोतभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शम्योर्ब्रूहीति संप्रेष्यति^{१०} । तच्छम्यो-
रिति शम्युवाके होत्रोच्यमाने यं परिधिमिति मध्यमं विमु-
च्याग्नी^{११} प्रहरति । वि ते मुञ्चामीति यजमानो विमुञ्चति ।
यज्ञस्य पाथ उपसमितमिति दक्षिणोत्तरौ परिधी युगपत्पाणि-
१५ भ्यामध्वर्युः प्रहरन्नुत्तरस्याग्रं मध्यमस्याधो^{१२} ऽङ्गारेषूपोहति

१ We expect ता तां, but cp VII 8, beg.

२ तनुभ्य VHATB, तनूभ्य ML

३ Thus B; तणमग्निदनु० AHTV; तणमग्नावनु० ML.

४ ०ङ्गुल्या निर्दिशति MLTV (as Āp.), ०ङ्गुल्यान्वदिशति AB (as Hir); ०ङ्गुल्यादनिर्दि० H.

५ Thus MLTV. . ०भिन्दिशति instead of ०न्दिश BA and probably R; H is incomplete.

६ The sign of pluti added by me.

७ Thus MLATV, विमुञ्चन्नग्नी R and the Vyākhyā, विमुचन्नग्नी H, विमुच्यतेग्नी B.

८ मध्यमस्याधो RH (मध्यमस्याधो A, मध्यमस्याहो B) and a citation in the Vaijayanti (page 219); मध्यमस्याग्रम् ML, मध्यमस्यांगारे० TV.

दक्षिणस्याग्रमुपरि । विष्णोः शम्योरहं देवयज्ययेति शम्युवाके
 यजमानो ऽभिमन्त्रयते^१ । यजमानं प्रथतेत्यध्वर्युः प्रहृता-
 न्परिधीनभिमन्त्र्य जुक्का बिल उपभृतो ऽग्रमवधाय संस्त्राव-
 भागाः स्थेति सुचोराज्यशेषमग्नौ संस्त्रावयति । यज्ञं शं च मे
 यज्ञं नमस्ते यज्ञेष्टो^२ यज्ञो भृगुभिरिति च यजमानः संस्त्राव-
 भागान्देवाननुमन्त्रयते । यत् कामयते तदभिवदति । हविः-
 शेषान्प्राश्नाति^३ ॥ ७ ॥

वेदो ऽसि वित्तिरसीति वेदमन्तर्वेद्यासन्नं यजमानो ऽभि-
 मृशति विदेयेत्येतस्य पुरस्ताद्यद्यद्वात्सव्यस्याभिध्यायेत्तस्य नाम
 गृह्णीयात्तदेवास्य सर्वं वृद्धे । सस्रुवामाज्यस्थालीमाग्नीध्र आदत्ते^४
 वेदं होता जुह्वपभृतावध्वर्युः । पत्नीः संयाजयिष्यन्तः प्रत्यञ्चो
 यन्ति । पूर्वेण गार्हपत्यमध्वर्युर्दक्षिणातिक्रम्याग्नेर्वामपन्नगृहस्येति
 युगधुरि सुचौ विमुञ्चति । यदि पात्या निर्वपत्येतेनैव स्फ्ये
 विमुच्यापरेण गार्हपत्यमुपविश्योपांशूच्चैर्वा सुग्म्यां पत्नीः संयाज-
 यति वेदं वोपभृत्य^५ पत्यामन्वारध्यायां दक्षिणो^५ ऽध्वर्युरुत्तर^५
 आग्नीध्रो मध्ये होताज्यस्थाल्याः सुवेण जुक्कां चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 सोमायानुब्रूहीति संप्रेष्याश्राव्य प्रत्याश्राविते सोमं यजेति संप्रेष्य
 वषट्कृत उत्तरार्धं सोमं यजति । ॥ ८ ॥

१ नुमन्त्रयति ML.

२ यज्ञेष्टो ML, यज्ञेष्टो भृगुभिः TV. यज्ञेतीष्टो H, यज्ञेतीष्टो यज्ञो भृगुः
 A; यज्ञोतिष्टो यज्ञो भृः B

३ Thus the Mss. हविःशेषान्दत्तजः प्राश्नन्ति the Vyākhyā.

४ Thus H and cp. Hir.; वेदं वोपयस्य the other Mss. and the
 Vyākhyā.

५ Thus MLATV and the Vyākhyā (one copy); दक्षिणे HB
 and the Vyākhyā (another copy).

एतयैवावृता दक्षिणार्धं त्वष्टारं तावन्तरेण देवपत्नीर्यजति
परिश्रिते ऽपरिश्रिते वा । चतुर्गृहीतेनाज्येन राकां पुत्रकामो
यजेत सिनीवालौ पशुकामः कुहं पुष्टिकामो । देवानां
पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते देवपत्नी-
५ रिष्टाग्निं गृहपतिं यजति । सं पत्नी पत्येति सुवेण गार्ह-
पत्ये संपत्नीयं जुहोति तयान्वारब्धेन सुवेण वा^१ । सोमस्याहं
देवयज्ययेति यजमानः प्रतिमन्त्रं पत्नीसंयाजानां ऊतं ऊतमनु-
मन्त्रयते । ऽध्वर्युः पूर्ववद्धोतुरङ्गुलिपर्वणी अनक्ति । तदवघ्राय
होताप उपस्पृशति । दक्षिणे होतुः पाणावध्वर्युश्चतुर आज्य-
१० विन्दूनिडामवद्यति षडग्नीध्र । इडामुपकथ्यमानं^२ होतारमध्वर्यु-
राग्नीध्रः^३ पत्नी चान्वारभन्त । उपहृतेयं यजमानेत्युच्यमान
उपहृता पशुमत्यसानीति पत्नी जपति । ॥ ६ ॥

उपहृतो द्यौः पितेत्युपहृतामाज्येडामाग्नीध्रः प्राश्नाती^४ डा-
स्माननुवस्तामिति यजमान आज्येडामुपकथ्यमानामनुमन्त्रयत ।
१५ उपहृतामृत्विजः^५ प्राश्याचम्य तूष्णीमद्भिर्मार्जयन्त । इडान्त-
माहवनीये शम्यवन्तं गार्हपत्ये विपरीतं वा । यदि^६ शम्यवन्तं^७
पाश्चात्ये वेदात्तृणमपादाय तस्याग्रं जुक्कामञ्ज्यात्सुवे मध्यमाज्य-
स्थाल्यां मूलं । तत्प्रस्तरेण^८ व्याख्यातमन्वाहार्यपचन इध्मप्रव्रश्च-

१ तयान्वारब्धे सुवेण वा H.

२ उपकथ्यमानां VMLT, उपकथ्यते होता तम० (changed into होतारम०)
AB; H (partly incomplete) आज्यविन्दूनिडामुपकथ्यते होतारमध्वर्युराग्नीध्रः
etc. Do the words इडामुपकथ्यते होता belong to the text? The
Vyākhyā agrees with the text as given above

३ उपहृतामृ० BMLTV, उपहृतायामृ० HA

४ यदि शम्यवन्तं TMLAV; शम्यवन्तो HB without यदि.

५ तत्प्रस्तरे H; तत्प्रस्तरवद् MLTV तत्तत्प्रस्तरवद् A, तत्तत्प्रस्तरे व्या० B.

नान्याधाय चतुर्गृहीत आज्ये जुक्कां फलीकरणानोप्याग्ने
ऽदध्यायो इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पिष्टलेपानो-
प्योलूखले मुसल इति पिष्टलेपं जुहोति । विपरीतमेके या
सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते स्वाहा या सरस्वती वेशभगीना
तस्यै ते स्वाहेति^१ तयोर्यजमानो मुखं विमृष्टे । ॥ १० ॥ ५

वेदो ऽसि वित्तिरसौति वेदं होता पत्यै प्रदाय वाचये-
दिमं विध्यामीति योक्तृपाशं विध्यते^२ तस्याः सयोक्ते ऽञ्जलौ^३
पूर्णपात्रमानयति । समायुषेत्यानौयमाने सा^४ जपति तन्नि-
नौय^५ मुखं विमृज्योत्थाय^६ पुष्टिमती पशुमतीति यथार्थं
गच्छति । घृतवन्तं कुलायिनमिति वेदं गार्हपत्यात्संततं होता- १०
हवनीयात्स्तृणन्नेति । वेदो ऽसि वेदो म आहरेति^७ त्वया
वेदिमिति च वेदं^८ स्तौर्यमाणं^८ यजमानो ऽनुमन्त्रयते यथे-
तमध्वर्युराहवनीयं गत्वा जुक्का सुवेण वा ब्रह्म प्रतिष्ठेत्येषो ऽनु-
वाको यदकर्म यत्प्रमत्ता^९ अन्तरगाम^९ मनो ज्योतिरयाश्चाग्ने
यदस्मिन्यज्ञे स्वस्ति न इन्द्रो यत इन्द्रः स्वस्तिदा भूर्भुवः सुव- १५

१ The second mantra not in ML, it belongs to the text.

२ विमुञ्चते H only.

३ Thus MLTV, तस्या अञ्जलौ सयोक्ते HAB.

४ सा given by AHB, not by MLTV.

५ तन्निनौय BHA, निनौय MLTV.

६ विमृज्योत्थाय H, विमृज्योत्थाय AB; विमृज्योत्तिष्ठति MLTV.

७ आहरेति AHB; आभरेति MLTV and Vyākhyā; आभर the Mantrasamhitā.

८ वेद स्तौर्यमाण VLT; वेदं विस्तौर्यमाण M; वेदि स्तौर्यमाणा HB; वेदैस्तौर्यमाणा A.

९ प्रमत्तान्त० HB; प्रमत्तोत्त० ML; प्रमत्तोत्तर० TV; प्रमत्तान्तरगास्मनो० A. The Mantra acc. to the Mantrasamhitā runs : यत्प्रमत्ता अन्तरगास्मनो० किञ्चिदस्मिन्यज्ञे सन्त्रतो कर्मतो वा । अनयाज्यत्वा etc., as Āp. III. 11. 2 end.

रित्येतैः सर्वप्रायश्चित्ताज्जतीर्ज्जत्वा पूर्ववद्भवामाष्यायान्तर्वेद्यूर्ध्व-
स्तिष्ठन्नुवयाहवनीये देवा गातुविद इति त्रीणि समिष्टयजूषि
संततं जुहोत्येकं द्वे वा ^१ मध्यमे स्वाहाकारे बर्हिः प्रहरति
प्रहृत्य वाभिजुज्जयात् ^१ ॥ ११ ॥

५ प्रवसति यजमाने सह समिष्टयजुषा यजमानभागं
जुज्जयादग्ने ऽदध्यायो इति यजमानो ह्यमानं दिवः खीलो
ऽवतत इति बर्हिः प्रह्रियमाणमनुमन्त्रयते ^१ सं यज्ञपति-
राशिषेति यजमानभागं प्राश्नातीद५ हविः प्रजननं मे अस्त्विति
श्रुतस्य दधिक्राव्णो अकारिषमिति दध्मो ^१ न वैश्यराजन्यौ
१० सांनाय्यं प्राश्नौतो ^१ ऽग्नेणाहवनीयं प्रणीताः पर्याहृत्य को वो
ऽयोक्षीदित्यध्वर्युरन्तर्वेदि विभुञ्चति ^१ तासु संततामुदकधारा-
मानयति ^१ सदसि सन्ने भूया इत्यानीयमानायां धारायां
यजमानो जपति ^१ प्राच्यां दिशि देवा इत्येतैर्यथालिङ्गं परि-
षिच्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यन्तर्वेदि निनीय यदप्सु ते सरस्वतीति
१५ द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे ^१ यं देवा मनुष्येष्वित्युपवेषमादायाध्वर्यु-
र्योपवेषे शुगित्युत्करे निरस्येत् ॥ १२ ॥

निरसुं नुदेत्येताभिर्वा ^१ यानि घर्मे कपालानीत्यध्वर्यु-
यजमानौ विमोचनं जपतो ^१ यजमान उपोत्थाय दक्षिणेन
पदा विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहेति त्रिभिस्त्रीन्विष्णुक्रमान्प्राचः
१० क्रामति ^२ तृतीये पदे तिष्ठन्नाहवनीयं नात्येति ^१ विष्णोः क्रमो
ऽसि शत्रूयत इति चतुर्थं जपत्यग्नम् सुवरित्याहवनीयमुप-
तिष्ठत उद्यन्नद्य मित्रमह इति षड्विरादित्यमैन्द्रीमावृतमन्वावर्त

१ उदधारा० HABTV ; उदकधारा० ML and Vyākhyā.

२ क्रामति VLT ; क्रामयति M ; क्रमते HAB.

इति^१ प्रदक्षिणमावर्तते । समहं प्रजयेत्याहवनीयं पुनरूपावर्तते
समिद्धो अग्न इत्युपसमिन्द्वे । वसुमान्यज्ञ इत्युपतिष्ठते
ऽग्ने वक्त^२ इत्यन्वाहार्यपचनमग्न आयूष्यग्ने पवस्वेति द्वाभ्यां
गार्हपत्यमग्ने गृहपत इति च तामाशिषमाशासे तन्तवे
ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो ऽजातः^३ स्यात्तामाशिषमाशासे ५
ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति जातपुत्रो । वक्तपुत्रः सर्वेषां पुत्राणां
नामान्यनूच्य ज्योतिष्मतीमित्यन्ततो वदति^४ । ॥ १३ ॥

वेदतणान्युपस्थे निधाय ये देवा यज्ञहन इत्यतिमोक्षा-
नन्तर्वेद्यासीनो जपति । कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्विति
यज्ञं विमुञ्चति । सर्वमनुवीक्षते । यथेतमेत्य यजमानायतन १०
उपविश्य पयस्वतीरोषधय इत्यप आचम्याग्ने व्रतपते व्रतमचारिष-
मिति पञ्चभिराहवनीये समिधो ऽभ्याधाय तैरेव व्रतं विसृज्य
यज्ञो बभूव स आबभूवेति यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति । गोमां
अग्न इति प्राङ्मुक्रम्य जपति । ब्राह्मणां स्तुर्पयित्वा इति
संप्रेष्याष्टौ^५ दश वा ब्राह्मणान्भोजयेच्छतं पशौ सहस्रं सोमे । १५
वृष्टिरसीत्यप उपस्पृशति । प्रवसंश्चाहवनीयाभिमुखः सर्वं याज-
मानं जपति । ब्रह्मभागं प्राश्यायाडग्निरिति ब्रह्मा समिध-
माधाय ऊत्वोपस्थाय वा यथेतमुदङ्मुक्तिक्रामति । संतिष्ठेते दर्श-
पूर्णमासौ दर्शपूर्णमासौ । ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे सप्तमः प्रश्नः ॥

१ Thus MLTV ; पञ्चभिरा० HAB, cp. Āp. IV. 15. 1.

२ Thus ABHTV ; पवस्व ML.

३ जातः without avagraha the Mss.

४ वदति THABV ; जपति ML.

५ Thus MLB ; संप्रेष्य दृष्टौ TV ; संप्रेष्यत्यष्टौ AH.

अथाग्रयणेष्टिस्तयानिष्टा नवान्नं^१ नाश्नाति । यावतीर्वै प्रजा
 ओषधीनामज्जतानामाश्रन्ताः पराभवन्नाग्रयणं भवति ऊताद्याय
 यजमानस्यापराभावायेति विज्ञायत^२ । ओषधीनामग्रपाकेन
 यजते^३ । शरदि ब्रीहिभिर्यजेत । पूर्वं पुराणैर्ब्रीहिभिराग्नेय-
 ५ मष्टाकपालं निर्वपेन्नवैरितराणि हवींश्चैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्व-
 देवं पयसि चरुं द्यावापृथिव्यमेककपालं । तस्य वैश्वदेविकैक-
 कपालवत्कल्पो । ऽपि वाज्येन द्यावापृथिव्यमुपांशुयाजवत्कुर्यात्सौम्यं
 श्यामाकं चरुमिद्राग्नी रोचना दिवः श्रथहृत्रमित्यैन्द्राग्नस्य
 याज्यानुवाक्ये । विश्वे देवा ऋतावृधो विश्वे देवाः ष्टुणुतेति
 १० वैश्वदेवस्य । द्यावा नः पृथिवी प्र पूर्वजे इति द्यावापृथिव्यस्य ।
 प्रथमजो वत्सो दक्षिणा ॥ १ ॥

वसन्ते यवैर्यजेत । तेषां ब्रीह्याग्रयणवत्कल्पो । नाग्नेय-
 श्यामाकौ भवतो । ब्रीहिभिरिष्टा ब्रीहिभिरेव यजेत दर्श-
 पूर्णमासावा^४ यवेभ्यो । यवैरिष्टा यवैरेव यजेता^५ ब्रीहिभ्यो ।
 १५ वर्षासु श्यामाकं चरुं निर्वपति^६ । तस्य^७ सप्तदश सामिधेन्यस्त्व-
 मग्ने सप्रथा असि सोम यास्ते मयोभुव इति सदन्तावाज्य-
 भागावाप्यायस्व सं त इति हविषः प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति
 संयाज्ये । यथर्तु वेणुप्रियङ्गुनीवारैः श्यामाकवद्यजेत^८ । यत्प्राक्

१ नवान्नं MLABTV and the Vyākhyā (cp. Ait br. VII. 9. 1) :
 नवानां H.

२ I am unable to point out this śruti in a Brāhmaṇa.

३ Thus the Mss. ; यजेत the Vyākhyā.

४ Thus BAHRTV, नासौवा ML.

५ Thus A ; यजेत the other Mss.

६ निर्वपति LR ; निर्वपतीति M, निर्वपयेतस्य TV, निर्वपतीत्येके HAB.

७ श्यामाकवद्यजेत A ; श्यामाकवद्यायजेत BMLTV ; ०वद्यायजेत RH.

प्रोक्षणात्तत्कृत्वा शतायुधायेति^१ पञ्चाज्यानीर्जुहोति पुरस्ता-
 त्स्विष्टकृतो वाग्निः प्रथमः प्राश्नालिति श्यामाकस्य यजमानभागं
 प्राश्नाति । भद्रान्नः श्रेय इति ब्रीहीणामेतसु त्वं मधुनेति
 यवानामपि वा पौर्णमास्याममावास्यायां वाग्रयणेष्टिमन्वायात-
 येदपि वा नवैरेव पौर्णमास्याममावास्यायां^२ वा^२ यजेत नवै- ५
 र्वाग्निहोत्रं^३ जुहुयात्सर्वासामोषधीनां ग्राम्याणामारण्यानां वौ-
 पासने गार्हपत्ये वा स्थालीपाकं श्रपयित्वाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्ट-
 कृच्चतुर्थीभ्यो^४ जुहुयाच्चतुरो वा ब्राह्मणान्भोजयेदनिष्टे ऽप्या-
 ग्रयणे ब्रह्मणि ऊतं भवति । ॥ २ ॥

अथ चातुर्मास्यान्यक्षय्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्यैर्भवति^५ । १०
 तानि यक्ष्यमाणो वसन्ते प्राचीनप्रवणे वैश्वदेवेन यजते ।
 फाल्गुन्यां चैत्र्यां पौर्णमास्यां वोदगयन आपूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे^६
 वा प्रयुञ्जीत । तस्य पूर्वद्युरग्निर्होतेति मनसानुद्गतेनानुवाके-
 नाहवनीये ऊत्वारम्भणीयामिष्टिं कुर्याद्वैश्वानरं द्वादशकपालं
 पार्जन्यं चरुं च । वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीति वैश्वानरस्य १५
 याज्यानुवाक्ये पार्जन्याय प्रगायताच्चा वद तवसं गौर्भिरिति
 पार्जन्यस्य । वैश्वानरे हिरण्यं दक्षिणा धेनुः पार्जन्ये । ऽतो

१ शतायुधायेति ALRBV ; शतायुधामिति M , शतायुधोमिति H ;
 शतायुधामेति T.

२ Thus ML , पौर्णमासीममावास्यां वा AHRB ; पौर्णमासीममावास्यायां
 वा TV.

३ Thus ALBVT ; निवैर्वा M ; यवैर्वा HR.

४ Thus B ; ०तुर्थिभ्यो TMLV ; ०तुर्थाभ्यो HA and Vyākhyā.

५ Thus ARV ; चातुर्मास्यो भ० H ; चातुर्मास्ये भ० MLT ; चातुर्मास्ये
 भ० B.

६ Thus ATVB ; पुण्याहे ML ; पुण्येऽहनि HR.

ऽन्यत्सिद्धेष्टिश्चातुर्मास्थानां^१ यज्ञक्रतोः पञ्चर्त्विजो ऽधिकः प्रति-
प्रस्थाता^२ यथास्यैतदहर्दवसायानुदवसाय^३ वा वैश्वदेवहविर्भि-
र्यक्ष्यमाणो ऽत्र पशुबन्धवद्गार्हपत्यादग्निं प्रणीय तद्वदग्न्यायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयतीत्येके^४ । ऽग्नीनन्वाधायामिक्षायै वैश्वदेव्यै
५ वत्सानपाकरोति^५ सप्तदश सामिधेन्यस्त्रेधा प्रसूमयं बर्हिः संनद्धं^६
तदेकधा पुनः संनह्यत्येवमिधमुभयत्र पुनःसंनहने मन्त्रः^७ सायं
ऊते ऽग्निहोत्रे सांनाय्यं दोहयति^८ दध्नातनक्ति^९ ॥ ३ ॥

प्रातर्ऊते ऽग्निहोत्रे पाणिप्रक्षालनादि कर्म प्रतिपद्यते ।
पात्रसंसादनकाले द्वे उपभृतौ पृषदाज्यधानी द्वितीया द्वे
१० आज्यस्थाल्यौ दधिधानी द्वितीया^{१०} पालाशं वाजिनपात्रं चमसं^{११}
निर्वपनकाल आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सावित्रं
द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमित्येतानि पञ्च संचराणि ।
मारुतं सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालं^{१२}
त्रिष्फलीकृतेषु यथाभागमन्त्रेण सौम्यं चरुं सारस्वतं चरुं विभज्य
१५ पिष्टेषु संयुतेषु तथा^{१५} पौष्णं चरुं^{१६} विभज्य कपालान्युपधाय चरुं
चाधिश्चित्य प्रातर्दोहवद्गुग्ध्वा तप्ते पयसि सायंदुग्धमानयति^{१७} ।

१ Thus emended ; पार्जन्य इत्यन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० MB ; पर्जन्यत्सिद्धेष्टिश्चा० VT ; पार्जन्यन्यत्सि० etc., L ; पार्जन्येऽत्यन्यत्सिद्धेष्टिदेतिचा० H. ; पार्जन्येत्यन्य-
त्सिद्धेष्टिश्चा० A ; पार्जन्येत्यत्सिद्धेष्टि० R.

२ Thus (difficult to understand!) the Mss. exc. A which has : यास्यै० instead of यथास्यै०.

३ Thus AMLBTV ; तद्वदग्न्यायतने R ; दक्षिणायतनेग्निं प्र० H.

४ द्वितीया च H only.

५ तथा MLAVT ; यथा HRB.

६ चरुं not in MLATBV.

७ सायं दुग्धमानयति H ; सायं दुग्धं दधानयति BMLTV ; सायं दुग्धं दधानयति A.

या 'संहता सामिचा' यद्वति तदाजिनमन्यस्मिन्पात्रे निषिच्य निदधाति ॥ ४ ॥

कालोत्तरं परिग्राहमाज्येन दध्ना चोदेहीति प्रैषं संनम-
त्याज्यं निरूप्य पृषदाज्याय दधि निर्वपति । तस्याज्यधर्मः^१
स्यान्नाधिप्रयत्याज्यग्रहणे जुहूपभृतोश्चतुर्गृहीते गृहीत्वा नि- ५
रुप्ताज्यस्य तृतीयं निरूप्ये दध्नीय^२ महीनां पयो ऽसीति
द्वितीयोपभृति पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृह्णाति । हविरुदासनेषु
द्वयोः पात्रयोरामिचामुद्धृत्य^३ वाजिनैकदेशेनोपसिञ्चत्येककपालं
पात्रे ऽन्यस्मिन्नुदास्य तदाज्येनाभिपूरयित्वाविःपृष्ठं^४ कुर्यादित्येके ।
प्रथमं चातुर्मास्यान्यन्वारभमाणस्य व्याहृतीभिर्हवींश्चासादयति १०
तथा संवत्सर । उत्करे वाजिनमासादयत्यग्निर्होतेति^५ पञ्च-
होत्रा^६ यजमानो हवींश्चासन्नान्यभिमृशति वाजिनं च ।
निर्मन्थं करिष्यन्नग्नेर्जनित्रमसीति शकलमादाय बर्हिष्यपरेणा-
हवनीयं निधाय वृषणौ स्थ इति प्राचीने बर्हिषौ^७ शकले
निधायोर्वश्यसीत्यधरारणिमादाय^८ पुरुरवा इत्युत्तरारणिं च १५

१ या संहता the Vyākhyā; यत्संहता ML; संहता H; संहिता RB; यत्संहिता ATV.

२ तस्याज्यधर्म स्यात् Vyākhyā; तस्याज्यधर्म स्यान्ना० M; तदाज्यधर्मस्यान्ना० LHATB; ०तदाज्यधर्मस्यान्ना० V.

३ दध्नीय LAMTV; दध्नीय H; दध्नीय B; दध्नीय the Vyākhyā.

४ Thus AHR and the Vyākhyā; ०चांबुद्धृत्य (०द्धृत्य) MLTV.

५ ०पूरयित्वाविः० BR.

६ ०साद्याग्नि० HR.

७ होत्रा AMLTV; यहोत्रा H; पहोत्रा RB.

८ Emended; (दर्भौ The Vyākhyā;) बर्हिषि or बर्हि the Mss.

९ धरारणिम० MLV; ०धरारणिम० H; ०धरारणिं B; ०धरा-
रणिम० A.

घृतेनाक्ते इत्याज्यस्थाल्या विले ऽक्तायुरसीति समवदधात्यग्नये^१
मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्याभि त्वा देव सवितरिति होत्रा
त्रिरनूक्तायां गायत्रं कन्दो ऽनु प्रजायस्वेति प्रजातिभिस्त्रिभिस्त्रिः^२
प्रदक्षिणं मन्यमावर्त्य यथाकामं मन्यति^३ । जातायानुब्रूहीति
५ जाते संप्रेष्यति^४ ॥ ५ ॥

प्रह्रियमाणायानुब्रूहीति प्रह्रियमाणे^५ । भवतं नः समनसा-
वित्युत्तरपरिधिसन्धिना निर्मन्थ्यमाहवनीये^६ प्रहरत्यग्नावग्नि-
रिति प्रहृत्याभिजुहोत्यग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति^७ ।
यथाप्रकृति चतुरो दुर उषासानक्ता दैव्या होतारा तिस्रो
१० देवीरिति चतुरः प्रकृतिवदुत्तम इति नव प्रयाजा इज्यन्ते^८ ।
चतुर्थे ऽर्धे समानीयाष्टमे सर्वं समानयते^९ । तेष्वदितश्चतुर्भि-
रनुमन्त्रणैश्चतुरो यजमानो ऽनुमन्त्रयते दुरःप्रभृतींश्चतुरश्चतुर्थ-
स्यानुमन्त्रणेन पञ्चमे नवमं^{१०} । सावित्रैककपालयोर्देवतामुपांश्च-
ध्वर्युजत्यखण्डमेककपालमवदायर्जुं^{११} प्रतिष्ठितमपर्यावर्तयञ्जुहोति
१५ यथायं न दिक्षु पद्येत^{१२} । यदि पद्येत वरं दत्त्वा सुगग्रेण
प्रतिष्ठापयेत्प्रत्यादाय वा पुनः स्थापयेन्न पाणिनेत्येके^{१३} । मधुश्च
माधवश्चेति चतुर्भिर्मासनामभिरेककपालमभिजुहोति^{१४} । प्रथमजो
वत्सो दक्षिणा मिथुनौ वा गावौ^{१५} । पृषदाज्यं यदुपभृति तज्जुक्ता-
मानीय तामेवोपभृत्यैतेन नवानूयाजा इज्यन्ते^{१६} ॥ ६ ॥

१ समदधाति ML; समवदधाति ATV; समवयान्यग्रं० B; in H this whole passage is missing.

२ Thus TV and cp. Baudh. IV. 5 : 115. 10; प्रजावत् त्रिभिस्त्रिभिस्त्रिः A; प्रजापतिभिस्त्रिः० MLB and the Vyākhyā.

३ Thus H and the Vyākhyā: निर्मथ्यम० HB; निर्मथितम० MLTV.

४ R. probably देवता उपांश्च० instead of देवतामुपांश्च०.

पशुवदष्टावाद्यान्यजमानो ऽनुमन्त्रयत उत्तमेनोत्तमं ।
 संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्ते दिव्यं धामाशास्त इति होता
 सूक्तवाकस्याग्निःस्वनुवर्तयति । प्रहृत्य परिधीन्संस्त्रावेणाभिज्जत्य
 वाजिनपात्र उपस्तौर्यं बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनेन तत्पात्रं
 पूरयति । नाभिधारयति । वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य ५
 प्रत्याश्राविते वाजिनो यजेति संप्रेष्यत्यनवानं होता याज्या-
 मन्वाह । वषट्कृते ऽध्वर्युः सुचा स्वावयञ्जुहोति । वाजिनस्याग्ने
 वौहोति होतानुयजति । वाजिनोद्रेकेण प्रतिदिशं यजति दिशः
 स्वाहेति प्राच्यां प्रदिशः स्वाहेति दक्षिणत आदिशः स्वाहेति
 पश्चिमतो२ विदिशः स्वाहेत्युत्तरत उद्दिशः स्वाहेति मध्ये १
 स्वाहा दिग्भ्य इति प्रदक्षिणमनुपरिषिञ्चति नमो दिग्भ्य इति
 ऊत्वोपतिष्ठते । ऽन्तर्वेदि शेषं समुपहृत्य परस्परमसावुपहृत्य-
 स्वेत्यामन्त्रणे कृत उपहृत इति प्रतिवचने च वाजिनां भक्षो
 अवत्विति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति तत्र प्रथमो होता यजमान-
 श्वरमः । ॥ ७ ॥

१५

पशुवत्समिष्टयजूंध्यतो ऽन्यत्सिद्धेष्टिः३ संतिष्ठते । श्वः पौर्ण-
 मास्येष्टा४ यजमानः स्वायतन उपविश्याप उन्दन्वित्यद्भिः शिरो
 ऽभ्युद्य त्रेण्या५ शलल्येक्षुशलाकया वा केशान्विभज्यर्तमेव पर-
 मेष्टौति प्रतिदिशं केशान्विर्वतयति । श्वश्रूण्यग्रे वापयते सर्व

१ Thus ABHR ; सुचास्त्रावं जु० M ; सुचा वा स्वावयन् जु० TV ; सुचा-
 मात्रावयन् जु० L.

२ Thus ABHR ; प्रतीच्यां MLTV.

३ Cp. VIII. 3 ; VIII. 13 end ; IX. 12.

४ पौर्णमास्ये इष्टा ML ; पौर्णमास्येनेष्टा H.

५ त्रेण्या AV.

वा वापयते^१ तदृतमिति^१ यजमानो जपति ब्राह्मण एकहोतेति
चानुवाकमेतेषु पर्वसु मध्ये मांसानशनादिब्रतानि^२ । चतुर्षु
चतुर्षु मासेषु यो यजते स चातुर्मास्ययाजी^३ । वसन्ते वैश्व-
देवेन वर्षासु वरुणप्रघासैः शरदि साकमेधैर्यो यजते स
४ चतुयाजी^४ ॥ ८ ॥

आषाढ्यां आवण्यां वा वरुणप्रघासैर्यजते^५ । वैश्वदेववत्तन्त्र-
मेतेषां वेदौ कृत्वाग्नेण गार्हपत्यं समे द्वे प्राच्यौ वेदौ प्रतिप्रस्थाता
दार्शिकौ दक्षिणं वेदिं करोति पाशुकीमध्वर्युरुत्तरां तत्र
पाशुकीमुत्तरवेदिं च^६ । पृथमात्रेण^७ चतुरङ्गुलेन वा श्रोण्यंसेष्व-
१० संभिन्ने वेदौ^८ । अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारौ ब्रह्माणं संप्रेष्यतो^९ । द्वौ
ब्रह्मा प्रसौति^{१०} । प्रतिप्रस्थातान्तरा वेदौ संचरत्यपरेणोत्तरां वेदिं
स्तम्बयजुर्हरन्नाध्वर्युमभिपरिहरत्युत्तरस्मिन्नेवोत्करे^{११} निवपति ।
यदेवाध्वर्युः करोति प्रतिप्रस्थाता तत्करोत्युत्तरात्परिग्राह्यकृत्वा^{१२}
दक्षिणवेदेरुत्तरश्रोणेः प्रक्रम्योत्तरस्था वेदेर्दक्षिणादंसात्स्फ्येनैक-
१५ स्फ्यामनुसंभिनन्ति^{१३} । पशुबन्धवदुभावाहवनीयौ प्रणीयोभय-
त्रोत्तरवेदिसंभारेष्वग्नी^{१४} प्रतिष्ठापयतो^{१५} । ऽग्नीनन्वाधाय मारुत्या
वारुण्याश्चोभयोरामिच्छयोर्वत्सानपाकुरुतः सायंदोहौ पृथग्दधिनी
कुरुतः^{१६} ॥ ९ ॥

१ तदृतमिति MLAV ; ग्रिं दृतमिति HB ; तदृतोमिति T.

२ Thus HMAR ; मांसाशनादि० LTV.

३ पृथमात्रेण MLTV and the Vyākhyā ; प्रथमात्रेण A ; प्रादेशमात्रेण HR, प्रथममात्रेण B.

४ Thus AR (only ०ध्वर्युरभि०) ; ०यजुर्हरांतंनाध्वर्युमभि० H ; ०यजुर्हर-
न्नध्वर्युरपि परि० MB ; ०यजुर्हरन्नध्वर्युर्नाभिपरि० LTV.

५ Thus MLTV ; उत्तरे परिग्रहे HAB.

६ Thus A ; ०ष्वग्नि THV ; ०ष्वग्नि MLB.

सद्यस्काला वरुणप्रधासा इत्येके । प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे पाणि-
प्रक्षालनादि प्रतिपद्य पृथक् पात्राणि प्रयुक्तः^१ । सुचः शमीमय्यो
हिरण्मय्यो वाध्वर्युः पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं च
निर्वपति प्रतिप्रस्थाता मारुतीमामिक्षां प्रति मारुत्यै मेष्यै
यवान्निर्वपत्यध्वर्युर्वारुणीमामिक्षां प्रति वारुणाय मेषाय यवा-
न्निरुप्य कायमेककपालं निर्वपति । पुंयञ्जनो मेषः स्त्रीयञ्जनी
मेषी । प्रोक्षणीशेषेण यवान्संयुत्यावहन्त्यैन्द्राग्रपर्यन्तानां कपाले-
षूपहितेषु मनागुपतप्तानामवाञ्जनपिष्टानां यवानां प्रतिपुरुषं
करम्भपात्राण्येकातिरिक्तानि तेषामेवाध्वर्युर्वारुणं मेषं प्रति-
प्रस्थाता मारुतीं मेषीमेकादशसु द्वादशसु वा कपालेष्वधि-^{१०}
श्रयत्याप्येभ्यो निनीयाग्री प्रणयत इत्येके । ऽग्नित्युत्तरं परिग्राहं
परिगृह्य सुवं^२ सुचश्च संमृद्धिं पत्नीं संनह्याज्येन दध्ना
चोदेहीति संप्रैषं संनमति । ॥ १० ॥

वैश्वदेववत्पृषदाज्यं गृह्णीतो । हविषामुदासने ऽनैडकी-
भिरुर्णास्तुकाभी रोमशौ कुरुतो । यदि ता न विन्देतां कुशाग्रै-^{१५}
श्चमसे वाजिनोपस्तीर्यामिक्षामुद्धृत्य तस्यां मेषमवदधाति तथा
वारुण्यां मेषीं । तयोः शमीपर्णकरौरसक्तनूपवपतस्तानि करम्भ-
पात्रेषु चोप्योत्तरस्यां वेद्यामाग्नेयादीन्यन्यानि हवींष्यध्वर्युः साद-
यति दक्षिणायां मारुतीं प्रतिप्रस्थाता करम्भपात्राणि च । मेषौ
व्यत्यस्यतो मारुत्यां मेषीं वारुण्यां मेषमुत्करे ऽध्वर्युरेव वाजिने^३ १०

१ Thus emended with the Vyākhyā; प्रयुनक्ति the Mss.; cp. also Hir.

२ A and the Vyākhyā सुवैः; read सुवं च ? cp. lX. 1, XIV. 1.

३ Thus LTV; वाजिन चा० M; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

आसादयति^१ । निर्मन्थ्येन चरित्वा वेदं निधायाग्नये समिध्य-
मानायेति संप्रेष्यति । सामिधेनीष्वनूक्तासु वेदाभ्यामाहवनीयौ
त्रिरूपवाजयत । उत्तरे संमृष्टे ऽसंमृष्टे दक्षिणे प्रघास्याह्वामह
इति प्रतिप्रस्थाता पत्नीं वाचयित्वादानयति । ॥ ११ ॥

५ पत्नि कति ते जारा इति तां पृच्छति । सा यान्प्रब्रूया-
त्तान्वरुणो गृह्णात्विति निर्दिशति । यज्जारं सन्तं न प्रब्रूयात्प्रियं
ज्ञातिं रुन्ध्यादसौ मे जार इति निर्दिशेद्विपरीतौ वान-
यनप्रश्नावैषीके^२ शूर्पं ओष्य करम्भपात्राणि पत्नी शीर्षन्नधि
निधायान्तरा वेदी गत्वाग्रेण दक्षिणमग्निं^३ प्रत्यङ्मुख्यवतिष्ठते
१० प्रत्यङ्मुख्यश्च यजमानस्तानि^४ पत्नी यजमानाय प्रयच्छति । स
शीर्षन्नधि निधाय मो षू ण इति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह यद्गाम
इति पत्नी यजमानश्च^५ याज्यामनुब्रूतो जुहुतश्च शूर्पं चानुप्रहर-
त्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता वा जुहोत्यन्वारभेते^६ इतरावक्रन्कर्म
कर्मकृत इति विपरायन्तौ जपतो ऽध्वर्युर्वा । ॥ १२ ॥

१५ प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमग्निं संमार्ष्ट्यैन्द्राग्नपर्यन्तः प्रचरिते^७
मारुत्या आमिक्षायाः प्रथमेनावदानेन सह प्रतिप्रस्थाता सर्वा

१ Thus LTV ; वाजिन आ० M ; वाजिनमा० AHB. The dual is right, as appears from the Vyākhyā.

२ विपरीतावानयनप्रश्ना० MLTV ; विपरीतौ उभावपि दानप्रश्ना० H ; ०परितौ वा वदन(प्र)ग्नाव० A ; विपरीतौ वीतानयनप्रश्ना० B. (better ?)

३ Thus AMLTV ; अग्रेणान्वाहार्यपचनं HB.

४ Thus AHRB ; यजमानस्ता तानि MLTV.

५ पत्नीयजमानौ R ; पत्नीयजमाना H (preferable reading ?).

६ Thus ABRTV ; ०न्वारभेयातामितरां H ; ०न्वारभे तितरा० M ; ०न्वार-
भेति इतरा० L.

७ Thus ARB and the Vyākhyā ; प्रचरित H ; प्रचरति MLTV.

मेषीमवद्यति । द्वितीयेनावदानेन शमीपर्णकरौरसक्तूनवद्यन्मरु-
 ज्योऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति । वारुण्या आमिचायाः प्रथमेनावदनेन
 सहाध्वर्युः सर्वं मेषमवद्यति । द्वितीयेन शमीपर्णकरौरसक्तूनवद्य-
 न्वरुण्यानुब्रूहीति संप्रेष्य वषट्कृते ऽध्वर्युर्ऋतैककपालमवदाय
 कायानुब्रूहीति संप्रेष्य पूर्ववद्धुत्वा नभश्च नभस्यश्चेति चतुर्भिर्मास- ५
 नामभिरेककपालमभिजुहोति । सप्तभ्यो वारुण्यन्तेभ्यः^१ इडां^२
 समवदाय प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति । तस्मिन्प्रतिप्रस्थाता मारुत्या
 अवदायादधात्युपहृतां यजमानषष्ठाः प्राश्नन्ति । धेनुर्दक्षिणा ।
 परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशिःषु^३ होता पूर्ववदनुवर्तयति ।
 प्रहृत्य परिधीनुभौ वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीति पूर्ववच्चरत । आ मा १०
 विशन्विन्दव इति सर्वे वाजिनं भक्षयन्ति । पूर्णपात्रवर्जमतो^४
 ऽन्यत्सिद्धेष्टिः । ॥ १३ ॥

पूर्णपात्रस्थाने ऽवभृथश्चतुर्गृहीतान्याज्यानि^५ । वारुण्या
 निष्कासं तुषांश्चादाय चात्वालोत्करावन्तरेणोदङ्कुतिक्रम्य यत्रा-
 पस्तत्र सौमिकावभृथमभ्यवयन्ति । नायुर्दादि न साम गीयत । १५
 ऋजौषस्थाने तुषा भवन्ति । वारुणवनिष्कासमप्सु जुहोत्यवभृथा-
 दुदेत्य यजमानः पत्नी च मनोज्ञाय वाससी दत्तो । नैव
 वावभृथस्तूष्णीं तुषनिष्कासमप्सूपवपेदित्येक । इमं विध्यमीति

१ Thus BAH ; वारुण्यां तेभ्य MLTV.

२ Thus H ; इतौडां the other Mss.

३ आशिषु A ; आदिषु MB ; आशिष्टु LTV ; आशिषो H.

४ Thus MLBTV ; वर्जामितो B ; वर्जामौतितो A ; वर्जसिततो H.

५ Emended ; चतुर्गृहीतान्याज्यानि MLTV ; चतुर्गृहीता HAB ; cp. Āp. VIII. 7. 13.

योक्तापाशं विध्यते^१ । देवीराय इति^२ सौमिकवत्समारोष्याग्नी-
नुदवसाय निर्मथ्य^३ श्वोभृते पौर्णमास्येष्टा^४ निवर्तनं वापनं च
व्याख्यातमन्त्र^५ यद्वर्म इति निवर्तनमन्त्रो मन्त्रः । ॥ १४ ॥

इति श्रौतसूत्रे ऽष्टमः प्रश्नः ॥

-
- १ Thus ABTV ; विध्यति MLR , विमुञ्चति H.
२ इति BHAR ; इत्यादि MLTV.
३ निर्मथ्य MLTBV ; निर्मथ्येन H ; निर्मथ्यते A.
४ पौर्णमास्येष्टाति L, पूर्णमास्येष्टाति M, पौर्णमासेनेष्टा H.
५ व्याख्यातमन्त्र HR ; व्याख्यात MLTV ; व्याख्यानमन्त्रा AB.

पूर्ववच्चतुर्षु^१ मासेषु कार्तिकां मार्गशीर्षा वा पूर्वस्मिन्पूर्व-
 ण्यौपवसथ्ये ऽहनि ब्रह्मं साकमेधहविर्भिर्यजते । अग्रे ऽनौकवते
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यतेति यथा
 समान्नाता अनौकवान्त्सांतपनो गृहमेधीय इति तिस्र इष्टयो ।
 यदनौकवतो बर्हिस्तत्सांतपनस्य तद्गृहमेधीयस्य । तत्स्तीर्णं बर्हि- ५
 र्नान्यदिध्वाबर्हिर्न प्रयाजानूयाजास्तूष्णीं^२ गृहमेधीयस्य वत्सा-
 नपाकरोत्यपि वा सायंदोहवदुग्धे चरुर्भवति । सायं ऊते ऽग्नि-
 होत्रे ऽग्नीनन्वाधाय वेदं कृत्वा परिस्तरणादि^३ प्रतिपद्य पात्र-
 संसादनकाले^४ कुम्भीं तिस्रश्च पात्रीः संसादयति । निर्वपण-
 काले मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यश्चतुरो मुष्टीनिरूप्य यावद्यजुरुत्पूता- १०
 भिमन्त्रितदुग्धं प्रभूतान्त्रीहीनन्वावपति । कपालस्थाने ध्रुवो ऽसौति
 मन्त्रं संनम्य चरुमुपदधाति । पिष्टोत्पवनस्थाने तण्डुलानु-
 त्युनाति । प्रोक्षणीरासादय सुवं च सुचश्च संमृद्धिं पत्नीः
 संनह्याज्येनोदेहीति संप्रेष्यति । ॥ १ ॥

आज्यग्रहे ध्रुवायामेव गृहीत्वा ब्रह्माणमामन्त्र्य वेदिं प्रोक्ष्य १५
 तच्छेषं निनीयापिसृज्य^५ पवित्रे अन्तर्वेदि विधृती निधाय
 प्रस्तरमासाद्य ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददित्यभिमन्त्रणं संन-
 मति । विषवसीत्याज्याभिमन्त्रणं । हविरुद्दासने ष्टताड्विषः

१ Perhaps originally the word पूर्ववत् belonged to the preced-
 ing khandā.

२ नप्रयाजनूयाजतू० H ; नप्रयाजाः BMLTV ; संप्रयाजानूयाजाम् A.

३ परिस्तरणादि only in HARB.

४ संसादनकाले AMLTV ; संसादने HRB.

५ निनीय विसृज्य MLBTV.

शरमादाय^१ सुरक्षितं निधाय निर्णिज्य पात्रीषूपस्तीर्य तासु
प्रतिपुरुषमोदनानुद्धरति^२ । त्रीनित्येके^३ निष्कासितां कुम्भीं
निदधात्यनिर्मृष्टं^४ द्रव्युदायुवनमवधायोदनानुद्धृतानभिघारिता-
नुत्पूतानलंकृतानन्तर्वेद्यासादयत्यन्वाहार्यपचने^५ पत्न्यै^६ स्त्रीकुमा-
५ रेभ्यश्च प्रतिवेशमोदनं पचति^७ । तद्वयोः पात्रयोरुद्धृत्योद्धृतयो-
रोदनयोर्विले कृत्वा तयोः प्रभूतमाज्यमासिच्यान्तर्वेद्यासादयति^८ ।
होतृषदनकल्पनान्ते^९ ऽग्निमुपवाज्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य सुच्युपस्तीर्य
सर्वेभ्य ओदनेभ्यो द्विर्द्विः समवदायाभिघार्य^{१०} प्रत्यज्य मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो ऽनुब्रूहीति संप्रेष्य दक्षिणातिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
१० मरुतो गृहमेधिनो यजेति संप्रेष्यति^{११} । वषट्कृते ऊत्वोदङ्कृत्याक्रम्य
सर्वेषामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृत्समवदायाग्निं^{१२} स्विष्टकृतं यजती^{१३} डान्तो
गृहमेधीयः संतिष्ठते^{१४} ॥ २ ॥

हविर्भोजनेभ्य^{१५} ओदनानुपहरति^{१६} । प्रतिवेशपक्वान्पत्नी स्त्री-
कुमाराः प्राश्नन्ति यः स्थाल्यामोदनस्तमन्ये ब्राह्मणाः^{१७} । सर्व
१५ आशिता^{१८} आञ्जते^{१९} ऽभ्यञ्जते^{२०} । ऽनु वत्सान्वासयन्ति^{२१} । सुहिता

१ Thus ATV, शरावमादाय MLHB.

२ ०धायोदनानु० MH, ०धायोदनानु० LATV.

३ पत्न्यै A; पत्नी MLTBV (H. dep.).

४ ? ०सादयति होतृषदन (or न) कल्पनान्तेऽग्निमुप० VMLT: ०सादयत्याज्य-
भृतासु देवतास्वग्निमुप० H, ०सादयत्यवभृतासु देवतास्वग्निमुप० AB, cp. Hir.,
page 481. The other reading is probably (cp. XIV. 2) ऊढासु
देवतास्वग्निमुपवाज्या० ।

५ द्विर्द्विः समव० AHB; द्विर्द्विरव० MLTV.

६ सकृत्समवदाय BHA: सकृत्सकृदवदाय MLTV.

७ हविर्भोजनेभ्य MLTV; हविर्होतेभ्य इवोद० H, हविर्भोजेभ्य ओद० AB.

८ आशिताः H, आशीता TLABV; आशीत M.

९ Thus AB; अञ्जते MLHTV.

एतां रात्रिं वसन्ति । पूर्णदर्व्याय शरनिष्कासं^१ दर्व्युदायुवनं च
 परिशिन्ध्यपररात्रे ऽध्वर्युरभिवान्यवत्साया अग्निहोत्राश्च वत्सौ
 संयम्य पुरा प्रातरग्निहोत्राद्व्यामुपस्तीर्य तस्यां सर्वश एव निष्कासं
 शरं चानिमृष्टं^२ दर्व्युदायुवनमवधाय^३ द्विराज्येनाभिधारय-
 त्वृषभे नर्दति पूर्णा दर्वीत्यनुद्रुत्य^४ देहि म इति गार्हपत्ये ५
 जुहोति । यद्यृषभो न नर्देद्ब्रह्मा हिंकुर्याद्यो^५ नर्दति स^६
 दक्षिणा पयसा प्रातर्जते ऽग्निहोत्रे मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशं
 सप्तकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यता । मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्य
 इत्येके । ऽथ पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रं^७ चरुं वैश्व-
 कर्मणमेककपालमित्यपराण्यष्टौ महान्ति हवींषि वरुणप्रघा- १०
 सोत्तरविहारवत्प्रयुनक्त्यसंसृष्टमैन्द्राग्रमवहत्य सुरक्षितं पृथक्कुषा-
 निदधात्यग्ने वेह्रीं च वेदूत्यमिति सुच्यमाधारमाधारयति ।
 वागस्याग्नेयीति यजमानो ऽनुमन्त्रयते । सहस्र सहस्यश्चेति
 चतुर्भिरेककपालमभिजुहोति । धेनुर्दक्षिणेदावत्सरीणाः स्वस्ति-
 माशास्त इत्याशिःषु^८ होतानुवर्तयत्यैन्द्राग्रतुषैरवभृथमभ्य- १५
 वयन्ति । ॥ ३ ॥

१ शरनिष्कासं HATBV ; सनिष्कासं ML.

२ ? शरांनिमृष्ट H ; शरीरं वा निमृष्ट ML ; शरं च निमृष्टं A ; शरं वा निर्मृष्ट TV ; शरन्तनिमृष्ट B.

३ ०युवनमवधाय AHB ; ०युवनेवधाय MLTV ; read perhaps अवदाय see Āp. and Hir.

४ अनुद्रुत्य ML ; अनूच्य HB ; अनूदत्य A ; ०अनुदत्य TV.

५ Thus ATV ; ०कुर्यात्सो नर्दति H ; ०कुर्याद्योन्नर्दति ML.

६ Read सा ?

७ Thus ATBV ; चरानि (not संचराणि) MLH.

८ आशिषु LTV ; आशिषं MB ; आशिष H ; आशिषु A.

अथ महापितृयज्ञो भवति । वेदं कृत्वान्वाहार्यपचनस्य
 दक्षिणापूर्वस्थां^१ दिशि दिक्षुसक्तिमतौ चतुररत्नीं यजमानमात्रीं
 वा समचतुरश्रां वेदिमुद्धृत्य न खनेत् । देवप्रवादे^२ मन्त्रे
 सर्वत्रोपरि देवशब्दस्य पितृशब्दं संनमति यथा देवेभ्यः पितृभ्यो
 ५ जुष्टं देवानां पितॄणां परिषूतमसि. देवपितृवर्हिरिति । सर्वतः
 परिश्रित्योदीच्यां सक्तौ द्वारं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मि-
 न्परिग्राहे ऽन्वाहार्यपचनादङ्गारानुद्धृत्य वेदिमध्ये निदधात्यय-
 मत्राहवनीय । एतमाहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वा-
 धाय पिण्डपितृयज्ञवद्वर्हिराहरति । वर्षीयानिधम इध्माद्भवति ।
 १० मध्यमोत्तरौ द्वौ परिधी त्रयो वा । पात्रसंसादने^३ ऽर्धपात्रं
 प्रोक्षणीकुम्भ इक्षुशलाका वारणं पात्रं शरावं वा येन चार्थ-
 स्तान्येकैकशः प्रयुनक्ति । निर्वपणकाले सोमाय पितृमते पुरो-
 डाशः षट्कपालं निर्वपतीति यथा समान्नातानि त्रीणि
 हवींषि । दक्षिणतः प्राचीनावीती यवान्निर्वपत्युत्तरत एवोप-
 १५ वीय निर्वपेदिति विज्ञायते^४ । प्रोक्षणीभिर्यवान्संयुत्यावहृत्य
 त्रिष्फलीकृत्य यथाभागमन्त्रेण षट्कपालं विभज्य पिनष्टि । ॥ ४ ॥

दक्षिणतः षट्कपालान्युपधाय ध्रुवमसीति प्रथमेन मन्त्रेणा-
 न्वाहार्यपचने धानाभ्यः कपालमुपदधाति मखस्य शिरो ऽसीति
 षट्कपालमधिश्रित्य तेनैव^५ मन्त्रेण घर्माः स्य विश्वायुव इति

१ पूर्वस्थां instead of दक्षिणापूर्व. AMLTV, but cp. Hir., दक्षिणतः पुरस्तादक्षिणाग्रेः.

२ Thus MLTV : ०खनेर्देवप्रवादे A ; ०त्यसरं निर्वेदप्रवादे H ; B useless.

३ पात्रसादने the Mss.

४ See TBr. I. 6. 8. 2.

५ तेन BLTHAV ; तेनैव M.

संनम्य वा^१ धाना आवपति ताश्च विदह्यमानाः शेरते विदह्य-
माना बज्जरूपा भवन्ति^२ । परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे
पत्नीसंनहनादन्यत्संप्रेष्यति^३ । न पत्न्यन्वास्ते न संयाजयन्तीति
विज्ञायते^४ । चतुर्गृहीतान्युत्तरेण^५ गार्हपत्यमाज्यानि गृह्णाति
द्विर्वोपभृति^६ । वेदिस्तरणे प्राचीनावीत्यग्रेषु बर्हिर्भिगृह्य वेदिं^७
स्तृणंस्त्रिः प्रसव्यं धून्वन्येति^८ । शिष्टानभिगृहीतान्दर्भान्प्रस्तरी-
कृत्योपवीय^९ त्रिरधून्वनस्तृणान्प्रदक्षिणं पर्येति^{१०} । दौ त्रीन्वा
परिधीन्यरिदधाति^{११} । यदि त्रीन्वावाहने परिधीरपोष्वित्युच्य-
माने वा दक्षिणं मध्यमे परिधावुपसमस्यति^{१२} ॥ ५ ॥

विहाय विधृती तूष्णीं प्रस्तरं न्यस्यति^१ । हविषामुदासने^{१०}
यथाभागमन्त्रेण धाना विभज्य पिष्टार्धान्सक्तून्कृत्यार्धं^{११} वारण-
पात्रे ऽभिवान्यवत्साया दुग्धमानीय तस्मिन्सक्तूनोप्येक्षुशलाका-
मन्येन दक्षिणेनाहवनीयं त्रिः प्रसव्यं दक्षिणामुखो^{१२} ऽनारभ्योप-
मन्यत्यन्वाहार्यपचनादेकोल्लुकमादायापरेण^{१३} गार्हपत्यं हत्वा-

१ संनम्य वा MLTV ; संनम्या A ; संनम्ययामि अवपति H ; सन्ना ग्रयश्च
अव० B.

२ बज्जरूपा भवन्ति MLTV ; बज्जरूपा बज्जरूपा विभजति H ; बज्जरूपा-
यति A ; ०रूपा आर्जति B.

३ See TBr. I. 9. 9. 10.

४ Before चतुर्गृही० B ins. समन्वासीनाज्यमवेक्षते ; A : न समन्वासीनाज्य-
मवेक्षते and H : समन्वासीनाज्यमवेक्षते. The words, as given by B, may
belong to the text, cp. Hir. : नान्वास्ते गृहेष्वासीनाज्यमवेक्षते.

५ Thus conjecturally, cp. Hir. ; दव्योपभृति BH ; द्विर्द्विरुपभृति
MLTV and the Vyākhyā ; द्विधद्विरुपभृति A.

६ Thus the Vyākhyā ; प्रस्तरीकृत्यो० the Mss.

७ Thus A ; पिष्टार्धासक्तू० H ; विष्वाधा० B ; पिष्टार्धा० MLTV.

८ Thus ABHTV ; दक्षिणामिमुखो ML.

९ Thus ATV ; तारभ्यो० B ; न्वारभ्यो० MLH.

येणाहवनीयं पर्याहृत्यान्तर्वेदि दक्षिणेनाहवनीयं निदधाति
हवींष्यलंकृत्याज्यानि पुरोडाशं धानाः करम्भमिति हवींष्ये-
कैकमनूचीनान्युदाहरन्ति दक्षिणतः पुरोडाशं मध्यतो धाना
उत्तरतः करम्भं^१ दक्षिणेन परिश्रयणमाञ्जनमभ्यञ्जनं कशि-
५ पूषवर्हणं दशा^२ स्फ्यमुदकुम्भं चैकैकं स्थापयति^३ ब्रह्मा च
यजमानश्च दक्षिणतो होताध्वर्युराग्नीध्रश्चोत्तरतो^४ ऽध्वर्युर्वेदं
निधायाग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिधमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य-
त्युशन्तस्त्वा हवामह इत्येकां सामिधेनीं होता त्रिरन्वाहे-
धमध्वर्युस्त्वैधं विभज्यानूयाजसमिधमवशिष्य प्रणवे प्रणवे^५ चैध-
१० मादधाति^६ ॥ ६ ॥

संमृष्टे ऽग्नौ नार्षेयं वृणीते न होतारमाश्राव्य प्रत्याश्राविते
सीद होतरित्येतावन्तं प्रवरं ब्रूयादपवर्हिषः प्रयाजा^७ औपमृत-
स्थार्धं^८ जुह्वामानीया^९ नो^{१०} ऽग्ने सुकेतुना त्वं सोम महे भग-
मिति जीववन्तावाज्यभागौ^{११} सर्वे प्राचीनावीतिनो विपरि-
१५ क्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्त्युत्तरेणाहवनीयं ब्रह्म-
यजमानौ दक्षिणेनेतरे^{१२} दक्षिणेन जह्नुमुपमृतं^{१३} सादयति तां
दक्षिणेन ध्रुवां दक्षिणेन पुरोडाशं धानाः सादयति तां^{१४} दक्षिणेन
मन्यं^{१५} षडवत्तः पञ्चावत्तिनां पञ्चावत्तश्चतुरवत्तिनामुपांशु

१ दशा (*viz.*, दशाः) H; दशां MLATRBV.

२ प्रणवे once HRB.

३ Thus HR; प्रयाजानौ० AMLTVB.

४ ०भृतस्थार्धं AMLTV; ०भृतस्याजस्य HB; ०भृतस्य जु० R.

५ Thus A; जुह्वामानयमानोऽग्ने MLBHTV; cp. Āp. VIII. 14. 24.

६ Thus AB and Vyākhyā; जुह्वपमृतं MLHTV.

७ तां LHATB; ता V.

पितृयज्ञेन चरन्ति^१ त्रिभ्यो हविर्भ्यः समवदायैकैकां देवतां
यजति^२ तत्तद्देवतायै तत्तद्विषः प्रथममवद्येद्विः पञ्चावत्तिनः
सकृच्चतुरवत्तिनो जुक्कामुपस्तौर्यं पुरोडाशादवदाय धानाभ्यश्च
मन्याच्च^३ सकृत्सकृदवदाय सकृदभिघारयति चतुरवत्तिनः^४
सोमाय पितृमते ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति^५ त्वं सोम प्रचिकितो
मनीषा त्वया हि नः पितरः सोमेति होता दे पुरोऽनुवाक्ये
सप्रणवे अन्वाहायाध्वर्युर्दक्षिणतो^६ हविरादायोदङ्कुतिक्रम्या^७
स्वधा स्वधेति वाश्रावयत्यस्तु स्वधा स्वधेति वा प्रत्या-
श्रावयति^८ ॥ ७ ॥

सोमं पितृमन्तं स्वधेति^९ स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति^{१०}
ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^{११} त्वं सोम पितृभिः संविदान
इति होता यजति^{१२} स्वधा नम इति वषट्करोत्येतयैवावृ-
तोत्तराभ्यां यथादेवतं यजत्यथाश्रुतप्रत्याश्रुतान्येव^{१३} न स्वधाशब्द
इत्येके^{१४} धानाभ्यः पुरोडाशान्मन्याच्चावदाय पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो
ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति बर्हिषदः पितरो ऽहं पितृनिति दे^{१५}
उदङ्कुतिक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते पितृन्बर्हिषदः स्वधा स्वधा
कुर्विति वा संप्रेष्यति^{१६} ये स्वधामह इत्यागूरूपहताः पितर
इति यजति^{१७} स्वधा नम इति वषट्करोत्युदङ्कुतिक्रम्य मन्यात्पूरो-

१ Thus ATV; मध्याच्च MLHB.

२ संप्रेष्य AMLBTV; H reads : स्वधेति स्वधीकुर्वन्ति वा संप्रेष्यति.

३ न्वाहायाध्वर्युं BHA; न्वाहार्याध्वर्युं MT; न्वाहाध्वर्युं LV.

४ ०योदङ्कुति० AH and the Vyākhyā; ०योदगति० MLTBV.
Read अवदाय instead of आदाय.

५ It is striking that इति is given only this first time, not further on.

डाशाद्धानाभ्यश्चावदाय पितृभ्यो ऽग्निष्वात्तेभ्यो ऽनु स्वधेति संप्रेष्य-
त्यग्निष्वात्ताः पितरो ये अग्निष्वात्ता ये ऽनग्निष्वात्ता इति पुरो-
ऽनुवाक्ये । पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा स्वधा कुर्विति वा संप्रेष्यति ।
ये स्वधामह इत्यागूर्भवति^१ वान्यायै^२ दुग्ध इति यजति ।
५ स्वधा नम इति वषट्करोति । जुह्वामुपस्तीर्य चयाणां हविषां
दक्षिणार्धेभ्यः समवदाय द्विरभिघार्याग्नये कव्यवाहनाय स्विष्टकृते
ऽनु स्वधेति संप्रेष्यति । यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्न ईडित इति
हे । अग्निं कव्यवाहनः स्विष्टकृतः स्वधा स्वधा कुर्विति वा
संप्रेष्यति । ॥ ८ ॥

१० ये स्वधामह इत्यागूर्भवति । मातली कव्यैरिति यजति ।
स्वधा नम इति वषट्करोति । दक्षिणपूर्वार्ध इतराभिरसंसक्तां
जुहोति । मेक्षणमिच्छुशलाकां^३ चानुप्रहरति । यज्ञोपवीतिनः
सर्वे विपरिक्रामन्त्याज्यानि हवींषि च विपरिहरन्ति दक्षिणे-
नाहवनीयं ब्रह्मयजमानावुत्तरेणेतरे । जुह्मुत्तरेणोपभृतं ध्रुवां
१५ च पुरोडाशमुत्तरेण धानामन्यौ । न प्राशिन्नावदानं । मन्या-
देवेडामवद्यत्युपहृतायामिडायां ततः^४ किञ्चिदवघ्राय बर्हिषि लेपं
संन्यस्यति । प्राचीनावीतिनो^५ । हविःशेषान्यात्यां संप्रयुज्य^६
चौन्पिण्डान्कृत्वैतत्ते ततासौ ये च त्वामन्विति प्रतिमन्त्रं तिसृषु

१ Thus TV ; ०र्भवति । वास्यायै L ; ०र्भवत्यभिवात्यायै HRB ; ०र्भवति ।
अपिवा स्वधायै M.

२ ०शलाकामयं R and nearly the same H, cp. IX. 6 : 94. 12.

३ ततः om. H.

४ A only ०वीती ; if the plural is correct, the word may be taken
as an abbreviated sentence. Vyākhyā : सर्वे प्राचीनावीतिनः स्युः ।

५ Emended ; संप्रयुज्य the Mss., but the Vyākhyā आलोच्य ।

सक्तिषु पूर्वदक्षिणापरासु पिण्डान्प्रदाय परान्वितपितामहप्र-
 पितामहानन्वाचष्टे षष्ठं प्रथमे पिण्डे पञ्चमं द्वितीये चतुर्थं तृतीयं
 उत्तरस्यां स्रक्त्यां लेपं निमार्ष्ट्य^१ च पितरो यथाभागं मन्दध्व-
 मित्युदञ्चो निष्क्रामन्ति^१ सुसंदृशं त्वा वयमित्यैन्दुर्चा प्रणवा-
 न्तयाहवनीयमा तमितोरुपतिष्ठन्ते ऽचन्नमीमदन्तेति गार्हपत्य- ५
 मचन्पितर इति परिश्रितं प्रविशन्ति^१ ॥ ६ ॥

उदकुम्भमादाय यजमानः शुन्धन्तां पितर इति त्रिः प्रसव्यं
 वेदिमपः परिषिञ्चन्पर्येति^१ निधाय कुम्भमया विष्टा जनय-
 न्ति त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येत्याञ्जनाभ्यञ्जनादि पिण्डपितृयज्ञ-
 वत्त्वा परिश्रितं विस्तृज्य परिधीन्यथापूर्वं निधाय यज्ञोप- १०
 वीतिनो ब्रह्मन्प्रस्थास्याम इत्यपवर्हिर्भ्यामनूयाजाभ्यां संप्रेष्यति
 देवौ यजेति प्रथममनूयाजं यजेत्युत्तरं^१ सुचौ सादयित्वा
 वाजवतीभ्यां व्यूहति^१ होता^१ सूक्तवाकं प्रतिपद्यते^१ न पत्नौः
 संयाजयन्ति न समिष्टयजुः^१ पात्राणि दन्दमुदाहरन्ति^१ सर्व-
 मन्यत्सिद्धं^१ प्रतिपूरुषं त्रैयम्बकान्नौद्रानेककपालान्निर्वपत्येकमति- १५
 रिक्तं यावन्तो यजमानस्यामात्याः सस्त्रीकास्तेषां^१ यावन्तो
 गृह्याः स्म इति निरूप्यमाणेषु व्रीहिषु यजमानो जपत्ययजुष्काः^२
 पुरोडाशा भवन्ति^१ गार्हपत्यादुदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य तेष्वधि-
 श्रित्य नाभिघारयति^१ सते हवीं व्युदास्यान्तर्वेद्यासाद्य^२ पशूनां
 शर्मासीति मूते^४ महत्योषैक एव रुद्र इत्यन्वाहार्यपचना- २०

१ निवीनी ins. A (the Vyākhyā has this word also).

२ Thus ARB ; ०यजुष्काम H ; अयजुषाः LTV ; अशुष्काः M.

३ सते महत्युद्वा० ABR ; सतेहत्युद्वा० H. To this reading the Vyākhyā points.

४ Thus AR ; मूले MLBTV ; मूके H.

देकोल्मुकमादायापरेण गार्हपत्यं गत्वोत्तरपूर्वं चतुष्पथं यन्त्या-
खुस्ते रुद्र पशुरित्याखुमूषायामेकं^१ पुरोडाशमुपवपति^१ ॥ १० ॥

असौ ते रुद्र^२ पशुरिति वा निर्दिशेद्यं^३ द्विध्याच्चतुष्पथे
स्थण्डिलमुत्तिष्ठ्यैकोल्मुकं निधायोपसमिध्य परिस्तीर्य मध्यमेन
४ पलाशपर्णेन सर्वेभ्यः पुरोडाशानामुत्तरार्धेभ्यः सकृत्सकृदवदायैष
ते रुद्र भाग इति तस्मिन्नग्नौ जुहोत्येतत्पर्णं यं द्विध्यात्तस्य संचरे
पशूनां न्यस्येद्भेषजं गव इति द्वाभ्यामग्निमुपतिष्ठन्ते^४ ऽवाम्ब
रुद्रमदिमहीति यजमानो जपति^५ यजमानस्यामात्याः सर्व
एकमेकं पुरोडाशमादाय त्वम्बकं यजामह इत्येतमग्निं प्रदक्षिणं
१० दक्षिणानूरूनाग्नानाः परियन्ति^५ तान्पुरोडाशानूर्ध्वमुदस्य प्रति-
लभ्योत्तरतस्तिष्ठतो यजमानस्याञ्जलौ समोष्य भगः स्य भगस्य
वो लप्सीयेत्युपाददते^६ एवं द्वितीयं तृतीयं च^७ तृतीये पर्याये^७
नोपाददते^७ भगेन त्वा संसृजामि मासरेण सुरामिवेति
यजमानः पत्न्यञ्जलौ च पत्नी दुहितुः पतिकामाया अञ्जलौ
१५ समावपति^८ तान्पुरोडाशान्मूते कृत्वा नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां

१ Thus all the Mss. exc. H which has ०मुषायमेक. The Vyākhyā periphrases आखुकरौषे.

२ रुद्र not in MLTV, in R the word is given, but above each akṣara a dot is placed.

३ निर्दिशेद्यं HAB; निर्दिश्य यं MLTV.

४ ०तिष्ठते ML; ०तिष्ठन्ते HATRBBV.

५ पर्यन्ति all the Mss.

६ लप्सी० MLTV; लिप्सी० HB.

७ Thus ATBV; पर्यायेनोपाददती L; पर्यायेणोपाददते M; पर्यायेरुपा-
ददते H.

संसजन्ति । तमादाय वृक्षे बध्नात्येष^१ते रुद्र भाग इति प्रण-
वान्तेना तमितोरुपतिष्ठन्ते । ऽपः परिषिच्याप्रतीक्षमायन्ति ।
हस्तपादान्प्रक्षाल्य यथेतमेत्य गोष्ठे मार्जयन्ते । ॥ ११ ॥

एधो ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिधो ऽभ्याधायापो ऽन्व-
चारिषमिपत्युतिष्ठन्ते तथा पत्नी गार्हपत्य । आदित्यं घृते ५
चरुमनुनिर्वपति विष्णवे चरुं निर्वपति^२ । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ
एवान्ततः प्रतितिष्ठतीति विज्ञायते^३ । श्वेतो ऽश्वो दक्षिणा
गौर्वा । प्रभाते पौर्णमास्येष्टोन्दनप्रभृति^४ व्याख्यातं । यो अस्याः
पृथिव्या इत्यत्र निवर्तनमितो^५ ऽन्यत्सिद्धं संतिष्ठते । संतिष्ठन्ते
साकमेधहवीं^६ चतुरहे त्र्यहे द्युहे चतुर्षु मासेषु वा^६ वैश्व- १०
देववच्छुनासीरौयहविभिर्मर्यजते । पञ्च संचराण्यैन्द्राग्रं द्वादश-
कपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादश-
कपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं । द्वादशगवं सीरं दक्षिणा ।
यद्युत्तरवेदिर्भवति यथा वारुणप्रघासिकोत्तरविहारवत्स^७सर्पो^७

१ बध्नत्येष some of the Mss. But the Vyākhyā : यजमानो मृतमादाय वृक्षे बध्नाति .

२ विष्णवे चरुं निर्वपति AH and the Vyākhyā ; विष्णवे च MLTV.

३ Partly T.Br. I. 2. 5. 1. ; A reads प्रतितिष्ठतीति .

४ ०मासेनेष्टो० H ; ०मास्येष्टो० MATBV ; ०मास्ये इष्टो० L.

५ After निवर्तनम् BH ins. इदावत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इति होस्तुत ।—
इतो ऽन्यत्सिद्धं संतिष्ठते VMLT ; उतो न्यत्सिद्धं BH ; निवर्तनमिति उतो न्यत्सिद्धं
संतिष्ठते संतिष्ठते साक० A. The other parallel passages point to उतो
ऽन्यत्सिद्धम् .

६ मासेषु HB ; मासेषु वा MLATV and the Vyākhyā (one copy).

७ वारुणप्र० VMLT ; वरुणप्र० HAB—०त्तरतिविहारहवींषि HB ; ०त्तर-
विहारवत् MLTV.

ऽस्य५ हस्यत्याय त्वेत्युत्तमेन मासनाम्नैककपालमभिजुहोत्यनुव-
त्सरीणा५ स्वस्तिमाशास्ते वत्सरीणामिति वापरपक्षे पर्वण्येतानि
समस्यन्यौर्णमास्या स्वकालयेद्वा । व्याख्यातमुन्दनप्रभृत्येकं मास-
मुदसृजदिति निवर्तनमन्त्रः । संतिष्ठन्ते चातुर्मास्यानि चातु-
५ र्मास्यानि । ॥ १२ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे नवमः प्रश्नः ॥

~ ~ ~ ~ ~

ऐन्द्राग्नेन सौर्येण प्राजापत्येन वा निरूढपशुबन्धेन प्रति-
 संवत्सरं प्रत्ययनं^१ प्रतिषाण्मासं^२ वा यज्यमाणः पौर्णमास्या-
 ममावास्यायामापूर्च्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे वा यजेत^३ । मृत्यो-
 रात्मानं निष्क्रीणाति सर्वान्कामानवाप्नोति^४ । पशुबन्धस्य यज्ञ-
 क्रतोः षडृत्विज^५ आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ होता मैत्रावरुणश्च^६
 होतारावध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चाध्वर्यु^७ । सूर्यं त इति मनसानु-
 द्रुतेनानुवाकेन ऊत्वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमन्वारम्भणीयां
 निर्वपत्यपि वाग्नावैष्णव्यर्चाहवनीये चतुर्गृहीतं जुहोति^८ । शेषं
 कृत्वावस्थाप्याहवनीयमुरु विष्णो विक्रमस्वेत्याहवनीये सुवेणाहुतिं^९
 जुहोति^{१०} । ऊतशेषं सुवं चादाय तच्छणे शस्त्रं प्रदाय गच्छन्ति^{११} ।
 पलाशो^{१२} बिल्वो रोहितकः^{१३} खदिरश्च यूपवृक्षाः^{१४} । पालाशो
 निरूढपशुबन्धस्यातो ऽन्ये सौम्याध्वरस्य^{१५} । तांस्त्यवरार्धानतीत्य
 यः समे भूम्यै स्वाद्योने रूढ ऋजुरुर्ध्वशाखो बद्धपर्णो बद्धशाखो
 ऽप्रतिशुष्काग्रो ऽव्रणः प्रत्यङ्मुपनतस्तमत्यन्यानगामित्युपस्थाय^{१६} तं त्वा
 जुष इति स्पृष्ट्वा देवस्त्वा सविता मध्वानत्त्विति सुवेण गुल्फ-^{१७}

१ This word not in HR ; in view of the following word it seems pleonastic.

२ प्रतिषण्मासं AHRB : प्रतिषाण्मासं MLTV ; प्रतिषाण्मासे(न) the Vyākhyā.

३ षडृत्विज आग्नीध्रो ब्रह्मा च ब्रह्माणौ MLTV ; षडृत्विजो ब्रह्मा तृतीय आग्नीध्र-
 ब्राह्मणौ HAB.

४ सुवेण यूपहुतिं A.

५ पालाशो the Mss.

६ Thus BV ; रौहितकः MLT ; बालोहितः H ; रौहीतकः A and the Vyākhyā (one copy) ; रौहितकः another copy.

७ Thus AMLTBV ; प्रत्यङ्मुपनतः H.

मात्रे पर्यज्यौषधे चायस्त्रैनमित्यूर्ध्वाग्रं बर्हिरन्तर्धाय स्वधिते
मैनः हिंस्रीरिति प्रदक्षिणमनक्षसङ्गं वृश्चेत् । ॥ १ ॥

यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्याहरेद्विवमयेणेति प्रागग्र-
मुदगग्रं वा निपातयेदनस्यते शतवल्गो विरोहेत्याव्रश्चने हिरण्यं
५ निधाय परिस्तीर्याभिजुहोति । सहस्रवल्गो इत्यात्मानं
प्रत्यभिमृशति । यं त्वायमिति मूलादग्रान्तं^१ शाखाः^२ प्रहा-
पयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इति पञ्चारत्नावग्रं^३ परिवृश्चति
चतुररत्नौ^४ अरत्नौ^५ वा । सहोपरेण यूपं^६ संचक्षीताष्टाश्रिम-
स्थूलमनणुं^७ गोपुच्छवदानुपूर्व्येणाग्रतो^८ ऽणीयांसं विशिष्टाग्निष्ठा-
१० श्रिमतष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं^९ तक्षयत्येषामेवावतक्षणानां स्वरं
करोत्यधिमन्थनशकलं च । यूपस्यैवाग्रत आदायाष्टाश्रि पृथमात्रं
मध्ये संनतं चषालं करोति द्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं वोर्ध्वं चषालाद्यूपस्या-
तिरेचयत्यतिरिक्ते चषालं संधायातिरिक्तं प्रकाशयति^८ । ॥ २ ॥

वेदं कृत्वायेणाहवनीयं निरुद्धपशुबन्धस्य षड्विररत्निभिः प्राचीं
१५ चतुर्भिः पश्चात्तिरश्चीं त्रिभिः पुरस्तात्तिरश्चीं दर्शपूर्णमास-

१ Thus emended ; मूलादग्रान्तशाखाः L ; मूलादाग्रान्तशाखाः TV ; मूला-
ग्रान्तशाखाः BM ; मूलाग्रान्ता शाखाः HA.

२ Thus AMLTV ; पञ्चारत्नाग्रं H ; पञ्चारत्नाग्रं B.

३ Thus ATV ; चतुररत्नौ अरत्नौ वा H ; चतुररत्ना (तन्या) अरत्ना (तन्या)
वा M ; चतुररत्नास्थ्यरत्नौ वा L.

४ यूपं BHA, not in MLTV.

५ Thus A ; ०स्थूलमरणं M ; ०स्थूलमरणं L ; ०स्थूलमनं HB ; ०स्थूलमरणं TV.

६ आनुपूर्वेणा० LHTV ; आनुपूर्व्येणा० MAB.

७ Emended ; विशिष्टाग्निष्ठाश्रितमष्टद्विप्रादेशोपरं यूपं त० MLTV (the
last three Mss. om. यूप) ; विष्टाग्नीष्टामिताष्टद्विप्रदेशेन परो यूपं त० H ;
विशिष्टाग्निष्ठाश्रिमनुताष्टद्विप्रदेशोपरं A ; विष्टाग्निष्ठाश्रिष्ठांश्राष्टविप्रदोशोपरं यूपं B.

८ प्रकाशयति BMLA ; प्राशयति HR ; प्रवेशयति TV.

वदसंनतां वेदिं करोत्यपरिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राहे वेद्ये
 यूपवटाय^१ देशं शिष्टोत्तरवेदिं शम्यया परिमिमौते^२ । प्रति-
 दिशमुदीचीनायां वा^३ शम्यां निधाय वित्तायनी मे ऽसीति
 चतुर्भिः प्रतिमन्त्रमुदीच्यौ प्राच्यौ च स्फ्येन^४ लेखा अभ्यन्तरं
 परिलिखत्युत्तरवेद्यंसमुत्तरेण^५ प्रक्रमे द्वयोस्त्रिषु वोत्तरवेदि- ५
 वत्तूष्णीं चात्वालं परिलिखति^६ । देवस्य त्वेत्यभिर्मादाय परि-
 लिखितमिति त्रिः प्रदक्षिणं परिलिख्य विदेरग्निर्नभो नामेति
 त्रिवितस्तं खनति^७ ॥ ३ ॥

अग्ने अङ्गिर इत्यभिं निधाय यो ऽस्यां पृथिव्यामसीति
 पांसूनादायायुषा नाम्नेहीति हत्वा^८ यत्ते ऽनाष्टुष्टं नाम १०
 यज्ञियमित्युत्तरवेद्यां निवपति^९ । विदेरग्निरिति^{१०} द्वितीयं
 खात्वाग्ने अङ्गिर इत्यभिं निधाय यो द्वितीयस्यामिति द्वितीय-
 मादाय पूर्ववन्निवपति^{११} । तथा तृतीयं^{१२} । तृतीयस्यामिति विशेष-
 स्तूष्णीं चतुर्थं^{१३} । सिंहीरसि महिषीरसीत्युत्तरवेदिं हत्वा^{१४}
 प्रथस्वेति प्रथयति^{१५} । ध्रुवासीति स्फ्येन शम्यया वा संहन्ति^{१६} । १५
 देवेभ्यः शुन्धस्वेत्यङ्गिरवोक्ष्य देवेभ्यः शुम्भस्वेति सिकताभि-

१ Thus emended with some doubt ; यूपं निधाय H ; यूपमानाय TVML ; यूपनिमानाय A ; यूपनिर्माय B.

२ वा ins. all the Mss. ; read perhaps उदीचीनायां प्राचीनायां च शम्यां निधाय .

३ Thus MLTV ; चरति त्रिवैस्फ्येन लेखाभ्यन्तरं परि० A ; चरतीति तिलौखोभ्यांतरं परि० H ; चरितेलेखाभ्यन्तरं परि० B.

४ Thus emended in accordance with the Vyākhyā ; उत्तरेण वेद्यंसं MLTV ; उदीचीनवेद्यंसमुत्तरेण ABH.

५ Thus ATV ; ऊत्वा MLHB.

६ विदेरग्निर्नभो नामेति AB.

रनुप्रकीर्य यत्ते क्रूरं यदास्थितमित्युत्तरेणोत्तरवेदिं प्रोक्षणी-
निनयति^१ पुनरेव ताभिरवोक्षेदित्येक^२ आपो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरतो दक्षिणतो वा स्फ्येनैकस्फ्यामुल्लिख्यापो रिप्रं निर्वहते-
त्युत्तरवेद्यां प्रोक्षणीशेषं निनयेद्विभ्राड् बृहत्वित्युत्तरवेद्याः
५ पर्यन्तानाकल्प्य चतुःशिखण्डे युवती कनीने इत्युत्तरवेदिं वेदिं
च युगपत्संमृशत्युत्तरवेदिमध्ये चतुर्दिशं प्रादेशमात्रीं मध्यमा-
ङ्गुलोच्छ्रितामुत्तरनाभिं^३ कल्पयेत्^४ ॥ ४ ॥

इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पालित्येतैर्यथारूपं प्रदक्षिणं
परियन्प्रतिदिशमुत्तरवेदिं^५ प्रोक्षत्युपरिष्ठाच्च^६ प्रोक्षण्युच्छेदं पूर्व-
१० वदक्षिणत उत्तरवेद्यै निनयेद्यदि बृहः पशुरौदुम्बरीभिः^७
शाखाभिश्चक्ष्णामुत्तरवेदिं कल्पयेदाहवनीये ऽग्निप्रणयनीया-
निधानादीप्याग्नये प्रणीयमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य दीप्तानिध्मां-
च्छराव^८ उद्धृत्य सिकतापूरितेन पात्रेणोपयम्येधं चोद्यम्य^९
जानुदग्ने ऽग्नौ धार्यमाणे यत्ते पावकेति शिष्टे ऽग्नावुद्यतहोमं
१५ जुहोति^{१०} प्रथमायां त्रिरनूक्तायां हत्वोत्तरवेदिं^{११} प्राप्य जुक्तां
पञ्चगृहीतं गृहीत्वा हिरण्यं निधायोत्तरवेदिं पञ्चगृहीतेन
व्याधारयति सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति दक्षिणं ऽसे
सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेत्युत्तरस्थां श्रोण्यां सिंहीरसि

१ Thus A ; प्रोक्षणीं नि० the other Mss.

२ Thus the Vyākhyā ; मध्याङ्गु० the Mss.

३ पर्यन् (not परियन्) MLTV ; परिधिन् A ; प्रदक्षिणमयन् H.

४ Thus AB ; पशुदौदुम्ब० TV ; पश्वौदुम्ब० H ; पशुमौदुम्ब० ML.

५ Thus the Vyākhyā ; संप्रेष्य दीप्तांश्चराय H ; संप्रेष्योदीप्तानिध्मांश्चराव
MLTV ; संप्रेष्योदीप्तांश्चराव AB.

६ इधं च om. MLTV.

७ ऊत्वा instead of हत्वा MLHB.

रायस्योषवनिः स्वाहेति दक्षिणस्यां ओण्यां सिःह्रीरस्यादित्यवनिः
स्वाहेत्युत्तरं ऽग्ने सिःह्रीरस्यावह देवान्देवयते यजमानाय
स्वाहेति मध्ये^१ भूतेभ्यस्वेति सुचमुद्गृह्णाति हिरण्यं च^१ पौतुद्रवा-
न्यरिधीनादाय विश्वायुरसीति त्रिभिर्मन्त्रैः पूर्ववदुत्तरवेदिं
परिदधाति^१ ॥ ५ ॥

गुग्गुलसुगन्धितेजिने^१ शुक्लोर्णास्तुका पेल्वस्यान्तरा शृङ्गे
यद्रोमैतान्संभारानग्नेर्भस्मासीति^२ सक्तदेवोत्तरनाभौ न्युयोर्णा-
वन्तमित्युच्यमाने ऽग्ने बाधस्व यज्ञ प्रतितिष्ठेति द्वाभ्यां संभारेषु
ज्वलन्तमग्निमभ्यादधात्यग्नेः^३ कुलायमसीति दक्षिणत उपयमनीः
सिकता निवपति^१ मनुष्यत्वा निधीमहीत्युपसमिध्याग्निर्यज्ञं^{१०}
नयतु प्रजानन्निति चतस्रो ऽतिमुक्तीर्ज्ज्वा सप्त त इति पूर्णा-
ज्जतिं जुहोत्ययमचाहवनीयो यस्मादेष प्रणीयते स गार्हपत्य^१
आहवनीयं गार्हपत्यमन्वाहार्यपचनं चान्वाधायेध्मावर्हिषी^४
सप्तदश सामिधेन्य^१ आश्ववालः प्रस्तर ऐक्षवी विष्टती कार्भर्य-
मयाः परिधयो^१ ऽग्नीन्यरिस्तीर्य पात्रसादने वैश्वदेववत्पात्रा-^{१५}
ण्यासादयति^१ ॥ ६ ॥

सुवस्वधितौ^५ वेदसमवत्तधानी^६ द्विगुणां द्विव्यायामां त्रिगुणां
त्रिव्यायामां च रश्ने द्वे द्विशूलैकशूला^७ च द्वे कार्भर्यमय्यौ

१ गुग्गु० ABVHR ; गुग्गु० the Vyākhyā.

२ Thus MLATV ; ०रोम इतान्सं० H ; ०रोमयितत्सं B.

३ Thus ABMLTV ; संभारेष्वाज्व० HR.

४ The verb (apparently आहरति) is missing.

५ सुवस्वधिति all, but cp. X. 11 ; one copy of the Vyākhyā ०तौ.

६ ०धानि all.

७ Thus (nominative!) all.

- वपाश्रपण्यौ कुम्भीं हृदयशूलं स्रक्षशाखां स्वरुमौदुम्बरं मैत्रावरुण-
दण्डमास्थान्तं चुबुकान्तं वा प्रथमपरापातितं शकलमरणी सुवर्ण-
शकलानि येन चार्थः । पवित्रे कृत्वा यजमान वाचं यच्छेति
संप्रेष्य वाग्यतः पात्राणि संमृश्य प्रोक्षितेषु वाचं विसृजते ।
५ परिगृहीत उत्तरस्मिन्परिग्राह आज्येन दध्ना चोदेहीति संनम्य
संप्रेष्यति । पात्रसंमार्जनकाले सुवानन्तरं सुववत्स्वधितिं संमार्ष्टि ।
वैश्वदेववदाज्यसादनान्तं कृत्वा देवस्य त्वेत्यभिमादायार्धमन्तर्वेद्यर्धं
बर्हिर्वेदि सर्वतः प्रादेशसंमितं यूपावटं त्रिः प्रदक्षिणं परि-
लिखितमिति परिलिखत्यग्नौयूपावटं खनोपरसंमितं द्यङ्गुलेन
१० अङ्गुलेन चतुरङ्गुलेन वोपरमतिखनतादिति संप्रेष्यति । यथोपरं
नाविर्भवति तथा खनत्याग्नीध्रः ॥ ७ ॥

- अध्वर्युरग्रेणावटं यूपं प्रागग्रं स्थापयित्वा यत्ते शिक्कः^१ परा-
वधीदिति यूपं प्रक्षालयति । यवमतीः प्रोक्षणीराहृत्य यूपाग्रे
चषालं संधाय पृथिव्यै त्वेति त्रिभिर्मन्त्रैर्यूपस्य मूलमध्याग्राणि^२
१५ प्रोक्षति । शुन्धतां लोकः पितृषदन इति यूपावटे प्रोक्षणीर्निनीय
यवो ऽसीति यवं प्रहृत्य पितृणां सदनमसीत्यवटे प्रागग्रं
बर्हिरवस्तृणाति^३ । स्वावेशो ऽसीति प्रथमपरापातितं शकल-
मधस्त्वक्कमवधाय घृतेन द्यावापृथिवी आपृणेत्यां स्वाहेति
हिरण्यं निधाय सुवेणाभिजुहोति । देवस्त्वा संविता मध्वान-
२० क्तित्यग्रेणाहवनीयमनिरुप्तेनाज्येन^४ यजमानः प्राच्यां प्रत्यङ्मुख-

१ शिक्कः H only.

२ Thus AB ; ०मध्यमाग्राणि MLTV.

३ Thus MLTV ; बर्हिरस्तृ० A ; बर्हिरुपस्तृ० HR ; बर्हिस्तृ० B.

४ Thus MLABTV ; ०नीय निरुप्तेन R ; ०नीयं निर्युत्या० H. The
Vyākhyā : लौकिकेन, Āp. असंस्कृतेन.

स्तिष्ठन् यूपशकलेनानक्ति । चषालमुन्मुच्य तेनैव मन्त्रेण यूपाग्र-
मनक्तैन्द्रमसौति चषालमभ्यज्य सुपिप्पलाभ्य इति तं प्रतिमुच्य
यूपायाज्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्य देवस्त्वा सविता मध्वानक्तिति
सुवेणाग्निष्ठामश्रिं संततमभिधारयति यावदुपरं । नोपरमनक्त्य-
नक्तीत्येके । रश्नादेशे यूपं सर्वतस्त्रिः परिमृशत्यञ्जनप्रभृति ५
यजमानो यूपं नोत्सृजति यावत्परिव्ययति^१ । ॥ ८ ॥

उद्विष्टः स्तभानेति यूपमुच्छ्रयन् यूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहीति^२
संप्रेष्यति । ते ते धामानीति यूपमवटे ऽवदधाति । विष्णोः
कर्माणीति दाभ्यामग्निष्ठामश्रिमाह्वनौयाग्निना सदिशं^३ कल्प-
यति । ब्रह्मवनिं त्वेति प्रदक्षिणं पुरीषेणानाविरूपरं पर्यूह्य ब्रह्म १०
दृष्ट्वेति मैत्रावरुणदण्डेन परितो दृंहत्युन्नम्य पृथिवीमित्यपः
परिषिञ्चति । देवस्य त्वेति त्रिगुणां रश्नामादायेदं विष्णुर्विच-
क्रम इति सपाण्या रश्नया यूपं त्रिरुन्मार्ष्टि^४ । तद्विष्णोः परमं
पदमिति यूपाग्रं पश्येद्रश्नामद्भिः संमृश्य त्रिः संभुज्य^५ मध्यमेन
गुणेन मध्ये नाभिदग्ने वा यूपं परिव्ययन् यूपाय परिवीचमाणा- १५
यानुब्रूहीति संप्रेष्य परिवीरसीति त्रिः प्रदक्षिणं परिवीच
स्थविमदणीयसि प्रवयति^६ । दिवः सूनुरसीति स्वरुशकलमादा-
यान्तरिक्षस्य त्वेत्युत्तमे गुणे ऽग्निष्ठामुत्तरेणावगूहति मध्यमे

१ परिवीचति M. only.

२ Thus RB ; यूपायोच्छ्रय० AMLTV and Vyākhyā ; ०योच्छ्रय० H.

३ Emended ; सदृशं MLVAT ; संमृषा HR ; समृशं B ; see Hir. IV. 7.

४ संमृशति त्रिः संमृज्य ML ; संमृज्य संभुज्य H ; संमृज्य त्रिः संभुज्य ARB ; संमृत्य त्रिः संभुज्य T.V.

५ Read परिव्ययति with the Vyākhyā.

द्वयोर्वा कूटकर्णकाणखण्डखञ्जघृष्टवण्डश्लोणसप्तशफवर्जं पन्नदन्तं
यूथं मातृपितृभ्रातृसखिमन्तं^१ सुपत्नूलितं पट्टानीतं^२ चालालो-
त्करावन्तरेण नीत्वा यूपमग्रेण पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्येषे
त्वेति बर्हिषी आदायोपवीरसीति स्रक्षशाखामुपो^३ देवानिति

५ यजुषा प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुमित्यूग्भ्यां च ताभ्यां तथा
च पशुमुपस्पृशन्निन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादेवत-
मुपाकरोति । ॥ ६ ॥

सुरक्षिते बर्हिषी निधाय स्रक्षशाखां च प्रजानन्तः प्रति-
गृह्णन्तीत्युपाकृत्य^४ पञ्च जुहोत्यग्निं मन्यति । मथिलोपाकुर्या-
१० दित्येके । ऽग्नेर्जनित्रमसीत्यवशिष्टं शकलमादायापरेणाहवनीयं^५
बर्हिषि निधाय तस्मिन्वैश्वदेववद्भौ^६ निदधाति तथारणी^७
चादायाज्यस्थाल्या बिले ऽभ्यज्य घृतेनाक्ते^८ इत्यभिमन्त्यायुरसीति
प्रजनने प्रमन्यं संधायाग्नये मथ्यमानायानुब्रूहीति संप्रेष्यति ।

१ सखिवतं MLTV.

२ पट्टानितं ML; पट्टालितं T, missing in the other Mss. It is uncertain whether this word belongs to the original text. The Vyākhyā makes no mention of it.

३ The redaction of the close of the khaṇḍa is different in H: with MLTV the Vyākhyā agrees. A runs: स्रक्षशाखाम् (उपो देवानिति प्रजापतेर्जायमाना इमं पशुम्) इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति यथादैवत्यं च चतुर्भिस्ताभ्यां तथा च पशुमुपाकरोति, likewise (without the marginal addition) BH, only यथादेवं चतुर्भिः.

४ प्रजानन्तं प्रतिगृह्णाति. VMLT; प्रजननं प्रतिगृह्णीति. H; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णीतीत्यु. A; प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्विति B.

५ शकलमादाय MLATV; शकलमवदाय HB.

६ दभौ नि. ABHRV; दभान्नि. MLT.

७ तथारणी THRAV; तदरणी or ०णिं MLB.

८ ०नाक्ते इत्यु. AMLTV; ०नाक्तावित्यु. HB.

११० वैखानससूत्रे २१, १०-११ (०श्रौतसूत्रे १०, १०-११)

चिरनूक्तायां वैश्वदेववदग्निप्रहरणान्तं करोति । यदि मथ्यमानो
न जायेत तत्स्थाने^१ हिरण्यं व्याहृतीभिर्जुहुयाद्ग्रावग्निरिति^२
प्रहृत्याभिजुत्य देवस्य त्वेति द्विगुणं रशनामादाय तदग्रेण
पशोर्दक्षिणं बाहुमुन्मृज्य ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनारभ इति
दक्षिणे पूर्वपादे ऽर्धशिरसि च^३ प्रतिमुच्य धर्षा मानुषानिति ५
पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमुदङ्मुखं वा यूपे पशुं नियुनक्त्यङ्घ्रिस्त्वौषधीभ्यः
प्रोक्षामीति प्रोक्षत्यपां पेरुरसीत्यपः पाययित्वा स्वात्तं चिदि-
त्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनं मेध्यं करोतीति विज्ञायते^४ ।
वेदनिधानादि । सुच्यमाधार्योदङ्कुतिक्रम्य सं ते प्राण इति
पशोर्दक्षिणे ऽर्धशिरसि जुह्वा समज्य सं यजत्रैरङ्गानीति ककुदि १०
सं यज्ञपतिराग्निषेति भसदि मखस्य शिरो ऽसीति प्रतिपद्य
होतारं वृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ
प्रशास्त्रादिति मैत्रावरुणं वृणीते । ॥ १० ॥

असौ मानुष इत्यस्य नाम गृह्णात्यस्मै दण्डं दद्यादवक्रो
ऽविधुरो^५ भूयासमिति गृह्णाति । जीवति पश्चावेकादश १५
प्रयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽध्वर्युः समिद्भ्यः प्रेष्येति
मैत्रावरुणं प्रति प्रथमं प्रयाजं संप्रेष्यति प्रेष्येत्युत्तरान्होता
यच्चदित्यसौ होतारं चोदयति । चतुर्थे प्रयाजे प्राप्ते ऽर्धे^६ समा-

१ तत्स्थाने HA ; ततस्तत्स्थाने MLTBV.

२ व्याहृती (or ति) भिर्जु० ABMLTV ; व्याहृतीर्जु० H.

३ च om. AMBH.

४ See Ts. VI. 3. 6. 4.

५ अवक्रो विधुरो (विदुरो) MLT ; अविचुरो विडरो H ; अविष्ठो विधुरो A ; अचिचुषोविदुरो B. The last word should be ऽविधुरो (as probably V).

६ ऽर्धं not in HB (ङं A).

नीयाष्टमे सर्वं समानयत । इष्टे दशम एकादशायाज्यमव-
 शिनष्टि । तान्यजमान आद्यैरनुमन्त्रनैश्चतुरो ऽनुमन्त्र्य चतुर्थ-
 स्थानुमन्त्रणेन दुरः प्रभृतौस्त्रीनुत्तमेनेतरानुदङ्कृतिक्रम्याध्वर्यु-
 धृतेनाक्ताविति जुक्ता स्वरुस्वधितौ अनक्ति त्रिः^१ स्वरुं सक्त-
 ५ त्वधितेरेकामश्रिं । धृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथामिति स्वरुस्वधितिभ्यां
 पशुं समनक्ति । ॥ ११ ॥

शमितरेषा ते ऽश्रिः प्रज्ञातास्त्वित्यादिश्य शमित्रे स्वधितिं
 प्रयच्छति । यथापूर्वं स्वरुमवगुह्य^२ पर्यग्नये क्रियमाणायानु-
 ब्रूहीति संप्रेष्यत्याग्नीध्र आहवनीयादुल्मुकमादाय परि वाज-
 १० पतिरिति त्रिः प्रदक्षिणं षट् पर्येति पशुं शमित्रदेशं चात्वालं
 यूपमाहवनीयमाज्यानि च । ये बध्यमानमनु बध्यमाना इति
 त्रिभिरपाथैः प्रतिपर्यायं जुहोत्यपिसृज्याहवनीय उल्मुकं त्रिः
 पुनर्यथेतं प्रतिपर्येति । प्रमुच्य पशुमाश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इति संप्रेष्यत्यग्निं होतानुवक्ति ।
 १५ रेवतीर्यज्ञपतिमित्यध्वर्युयजमानौ वपाश्रपणौभ्यां बर्हिभ्यां सक्त-
 शाखया च पशुमन्वारभेते । ॥ १२ ॥

नाना प्राण इति यजमानमभिमन्त्रयते^३ । प्राप्ता अग्निं
 भरतेत्युच्यमाने तदुल्मुकं^४ पुनरादायाग्नीध्रः प्रथमो ऽन्तरेण
 चात्वालोत्कराबुदङ्कृतिक्रामत्युरो अन्तरिक्षेत्यन्तरेण चात्वालो-

१ Before स्वरुं VAT and the Vyākhyā have त्रिः, this belongs to the text; B. द्विः (as Hir.).

२ ०गूह्य MALTV and the Vyākhyā (one copy).

३ Thus ABRH; अनुमन्त्र० MLTV.

४ Thus R; उच्यमाने त्यतल्मुकं H; उच्यमाने उल्मुकं MLTV; उच्यमानं तदुल्मुकमादाय A; ०मानेल्मुक B.

त्करावुदङ्मुखं पशुं नयन्ति^१ । प्राजहितादुल्मुकमादायाग्रीध्रो
 निष्क्रामतीत्येक^२ । उत्तरेण चात्वालं शामित्रायतनं^३ । तस्मि-
 न्नुल्मुकमाधय^४ शामित्रमुत्तरेणातिक्रामत्युदीचीना^५ अस्य पदो
 निधत्तादित्युच्यमाने समस्य तनुवा^६ भवेत्युपाकरणवर्हिषोरन्य-
 तरदक्षिणेन शामित्रं प्रागग्रमुदगग्रं वा न्यस्यत्यूवध्यगोहं पार्थिवं^७
 खनतादित्युच्यमान ऊवध्यगोहं खनति^८ । तस्मिन्वर्हिषि पशुं
 प्रत्यक्शिरसमुदीचीनपादं^९ संज्ञपयन्त्यमायुं कृण्वन्तं संज्ञपयतेति
 संप्रेष्य^{१०} यथेतं पराञ्च आवर्तन्त^{११} । इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ता-
 मिति पृषदाज्यमवेक्षमाणाः पराञ्च आसत^{१२} । इन्द्रस्य भागः सुविते
 दधातनेत्यध्वर्युर्यदि रौति पशुस्तमभिमन्त्रयते^{१३} । स्वर्विदसीति^{१४}
 चतुरो मन्त्रान्संज्ञयमाने यजमानो जपति नाना प्राण इत्य-
 ध्वर्युर्यत्पशुर्मायुमकृतेति संज्ञप्ते संज्ञप्तहोमं जुहोति^{१५} ॥ १३ ॥

शमितार उपेतनेति पशुमभ्युपयन्नदितिः^{१६} पशुं प्रमुमोक्तिति
 संज्ञप्तात्पाशं प्रमुञ्चति^{१७} । तमेकशूलयादायारातीयन्तमधरं
 कृणोमीतीमां दिशं निरस्यति^{१८} । नमस्त आतानेति पत्न्यादित्य-
 मुपतिष्ठते^{१९} । ऽनवां प्रेहोति^{२०} प्रतिप्रस्थाता पूर्णपात्रेण सह

१ नयन्ति MLTV ; नयति RBH ; this passage is missing in A.

२ आदाय BMLHR and Vyākhyā ; आधाय ATV.

३ ०तिक्रामन् उदीची० ML ; ०तिक्रामन्नुदीची० TV ; ०तिक्रामत्युदीची० HB ; तिक्रामंत्यु०, A.

४ तनुवा BMLTV ; तन्वा RH ; तनवा A.

५ प्रत्यक्शिर० VMLAT ; प्रत्यक्शिर० HB.

६ प्रेष्य the Mss. ; संप्रेष्य the Vyākhyā.

७ पशुस्तमभि० LATV ; पशुमभि० MHB.

८ स्वर्वि० AHB and Vyākhyā ; सुवर्वि० MLTV.

९ The Vyākhyā points to अभ्युपयन्ति ; ०भ्युपयंतदि० A.

- पत्नीमुदानयत्यन्तरेण चालालोत्कराबुदङ् पत्नीं निष्क्रामयत्यापो
 देवीरिति निष्क्रान्तामध्वर्युरपो ऽवमर्शयति ^१ वाक् त आप्या-
 यतामित्येतैर्यथालिङ्गमनुपूर्वं पत्नी पशोः प्राणानाप्याययत्य-
 ध्वर्युर्वाभिषिञ्चति ^२ । या ते प्राणानिति हृदयमभिमृशति ^३
 ५ तानेव प्राणान्पुनः संमृशतीत्येके ^४ नाभिस्त आप्यायतामिति
 नाभिं मेद्रं त आप्यायतामिति मेद्रं पायुस्त आप्यायतामिति
 पायुं शुद्धाश्चरित्रा इति संप्रगृह्य ^५ चतुरः पादान्प्रक्षालयति ^६
 शमहोभ्यामित्यनुपृष्ठं शेषं निनयति दक्षिणतो वेत्तानं पशु-
 मावर्त्य ^७ दक्षिणेन नाभिं द्यङ्गुले त्र्यङ्गुले वा विवर्ते ^८ ऽवशिष्ट-
 १० मुपाकरणबर्हिषोरन्यतरदोषधे त्रायस्त्रैनमिति प्रागग्रं निदधाति ^९
 स्वधिते मैत्रं ^{१०} हिंसीरिति स्वधितिना तिर्यगाच्छिन्नत्यग्र-
 मादाय ^{११} सुरक्षितं निदधाति मूलं लोहितेनाक्ता ^{१२} रक्षसां भागो
 ऽसीतीमां दिशं निरस्येदिदमहं ^{१३} रक्षो ऽधमं तमो नयामीति
 तत्सव्येन पदातिष्ठेत् ^{१४} ॥ १४ ॥
 १५ तौ ^{१५} पाणिपादौ प्रक्षाल्याप उपस्पृश्येते त्वेति वपामुत्खिद्य
 घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णाथामिति वपया द्विशूलां वपाश्रपणीं

१ ०ध्वर्युर्वाभिषि० MLTV ; ०ध्वर्युरभिषि० HAB.

२ Thus ABMLTV , प्रगृह्य H.

३ ०वृत्त्य the Mss. ; ०वर्त्य the Vyākhyā.

४ विवर्ते LTV ; निवर्ते M ; पिवत H ; ०ङ्गुलेवावर्तमन्ववशि० A ; विचत्तमव० B. The Vyākhyā : आवर्ते. Cp. Baudh. : विवृत्त.

५ Thus MLHTBV ; तिर्यगाच्छिन्नत्यग्रमादाय A.

६ Thus A ; लोहितेनाक्ता MLTV ; लहिवा BH ; रुधिरेणाक्ता the Vyākhyā.

७ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (one copy) ; ततः another copy.

प्रोर्णोत्यूर्जे^१ त्वेत्येकशूलयोपहणन्ति वपा यथा विस्तीर्णा^२
भवति^३ देवेभ्यः शुन्धस्वेति तां प्रोक्ष्य देवेभ्यः शुम्भस्वेति
स्वधितिना वपामुन्मृज्य देवेभ्यः कल्पस्वेत्यभिमन्त्याच्छिन्नो रायः
सुवीर इति तामधस्तादुन्तद्धति^४ शमिता वपोद्धरणं मुष्टि-
नापिदधाति यावद्वपां जुहोति^५ वपामद्भिरभ्युक्ष्य प्रत्युष्टमिति ५
शामित्रे प्रतितप्य नमः सूर्यस्य संदृश इत्यादित्यमुपस्थाप्य शामि-
चादेकोल्मुकमादायाग्नीध्रः पूर्वं गच्छत्यन्वगध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यां
वपां धारयन्नुर्वन्तरिक्षमिति^६ गच्छति^७ यजमानो वपाश्रपणी
पुनरन्वारभेतोप^८ त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिराग्नीध्रो
ऽध्वर्युर्यजमानश्चाहवनीयमुपयन्ति^९ तत उल्मुकमपिसृज्याहव- १०
नीयस्थान्तमे ऽङ्गारे वपां निगृह्य^५ वायो वीहि स्तोकानामिति
सुरक्षितं क्षिन्नाग्रमधस्ताद्वपाया अन्तमे ऽङ्गारे प्रास्यत्यन्तरा
यूपमाहवनीयं च प्रतिप्रस्थाता वपामाहृत्य दक्षिणत उदङ्मुखो
वपां श्रपयति^१ त्वामुते दधिरे हव्यवाहमिति वपां सुवेणाभि-
जुहोति^१ प्रादुर्भूतेषु स्तोकेषु स्तोकेभ्यो ऽनुज्ञूहीति संप्रेष्यति^{१५}
जुषस्व सप्रथस्तममिति स्तोकीया होता प्रतिपद्यते^१ ॥ १५ ॥

श्वेनी^६ सुशृतां वपां कृत्वा सुपिप्पला ओषधीः कृधी-

१ प्रोर्णोत्यूर्जे AMTV, प्रोर्णोत्वोर्जे HB; प्रोर्णोत्योर्जे L; this, and प्रच्छाद्य of the Vyākhyā, points to gerund.

२ Thus MLATV; यथावस्ती० H; यथाभस्ती० B.

३ Thus A; इति गच्छन्ति BHR; इत्यनुगच्छन्ति M (LTV omit this passage).

४ Thus A; ०रभेत उप BM; ०रभत उप HR.

५ Thus BAHHR; निगूह्य MLV; निरूह्य T.

६ Thus AHRB; श्वेतां ML; श्वेतां TV.

त्युत्तरवेदिश्रोण्यां दक्षिणस्यां बर्हिषि स्रक्षशाखायां निधाय
 प्रयुता द्वेषाऽसीति वपाश्रपण्यौ प्रवृहति^१ । घृतवतीमध्वर्यो
 सुचमित्युच्यमाने जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
 स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्यति । वषट्कृते ऊत्वा प्रत्याक्रम्य
 ५ प्रयाजशेषेण ध्रुवां पृषदाज्यं च सूक्ष्मसूक्ष्मदभिघार्य वपामभि-
 धारयति^२ नोपभृतं । पशावाज्यभागौ कृत्वा जुह्वामुपस्तीर्य
 हिरण्यशकलं निधाय कृत्स्नां वपामवद्यत्युपरिष्ठाद्विरण्यमव-
 धायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां^३ कागस्य वपाया मेदसो ऽनुब्रूहीति
 संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वपां मेदः^४
 १० प्रस्थितं प्रेष्येति संप्रेष्यति । मैत्रावरुणो होतारं चोदयति ।
 प्राग्वपाहोमात्स्वाहा देवेभ्य इति पूर्वं परिवष्यं ऊत्वा वषट्कृते
 जातवेदो वपया गच्छ देवानिति वपां ऊत्वा देवेभ्यः स्वाहेत्युत्तरं
 परिवष्यं ऊत्वा प्रत्याक्रम्य वपोद्धरणमभिधारयति । स्वाहोर्ध्व-
 नभसमित्याहवनीये विषूच्यौ वपाश्रपण्यौ प्रहरति । संस्वावे-
 १५ णाभिऊत्वा सुचावन्यत्र सादयत्यत्र वरं ददाति यजमानस्तिस्त्रो
 वा दक्षिणाः । ॥ १६ ॥

आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरिदमापः प्रवहत
 निर्मा मुञ्चामीति द्वाभ्यां च सर्वे पत्नौ च चात्वाले ऽद्भि-
 र्माजयन्ते । ऽथाध्वर्युरग्नीत्यशुपुरोडाशं निर्वप प्रतिप्रस्थातः पशुं

१ Thus TBV ; प्रवृहति A ; प्रवृहति L ; प्रवृहति M , प्रहरति HR.

२ Thus MLTV ; वपां द्विरभि० AHRB ; द्विः not in the Vyākhyā.

३ Thus TV ; ०वदाय MLAB (H. incomplete here).

४ Thus L and the Vyākhyā ; वपां मेदसः M ; वपा मेदः VAT ;
 वसाया मेदसः HBR and the Vyākhyā (another copy).

विशाधीति संप्रेष्यति । समानदेवतं^१ पशुनैकादशकपालं
 ब्रौहिमयं पुरोडाशमाग्नीध्रो निर्वपति । प्रतिप्रस्थाता पशुं
 विशास्ति । हृदयजिह्वावक्षांसि तनिम^२ मतसू सव्यं दोरुभे
 पार्श्वे दक्षिणा ओणिर्गुदत्वतीयमित्येकादश दैवतानि । दक्षिणं
 दोः सव्या ओणिर्गुदत्वतीयमिति सौविष्टकृतानि । क्लोमानं^५
 श्लोहानं पुरीततं वनिष्ठुमध्युद्धिं मेदो जाघनीमित्युद्धरति । गुदं
 मा निर्लेषीर्वनिष्ठुं^३ मा निर्लेषीरिति^४ संप्रेष्यति । यद्यच्च मेध्यं
 मन्यते । कुम्भ्यां^४ पशुं समवधाय शामित्रे अपयति । शूले
 हृदयमुपतद्य प्रतपत्यवध्यगोहे शक्तसंप्रविध्यति लोहितं च
 निरस्यति । शृते पशौ पुरोडाशेन प्रचरेज्जुह्वपभृतोरुपस्तीर्या- १०
 वदायाभिघार्येन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य
 प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्येति संप्रेष्यति ।
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यत्यौपभृतं जुक्कां निधायाग्नये ऽनुब्रूहीति
 स्विष्टकृते संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति^५ ।
 मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । ॥ १७ ॥

१५

वषट्कृते ऊत्वा विरुज्य प्राश्निचमवद्यतीडां च न यजमान-
 भागमिडान्तः पशुपुरोडाश । उपहृतामिडां मैत्रावरुणषष्ठाः

१ Thus MLHR ; ०दैवत ATBV.

२ Thus TV ; ०वक्षांसितपम ML ; ०वक्षांसितनिमद् RH ; ०वक्षांसि-
 तमनिमद्वितस्ते B ; ०वक्षांसितनिमन्नतसु A. Cp. X. 19.

३ Thus the Vyākhyā only ; निर्लेषी० V ; निर्लेष्टी० and निर्लेषी०
 T ; निर्लेषी० R ; निर्लेषी० the other Mss.

४ तत्कुम्भ्यां VMLT ; कुम्भ्यां AHRB. Separation of sentences
 uncertain.

५ RHB om. संप्रेष्यति.

- प्राश्नन्ति । प्रस्तरे मार्जयन्ते । कृत्स्नसंस्थेत्येके । जुक्कां पञ्चगृहीतं
गृहीत्वा^१ पृषदाज्यं गृहीत्वा^१ सुवं पृषदाज्यं चादाय शृतः
हविः^२ शमितरित्यभ्यागम्याभ्यागम्य^३ त्रिः पृच्छति । शृतमिति
शमिता त्रिः प्रत्याहोत्तरतः परिक्रम्य शूलाद्धृदयं प्रवृह्य
५ कुम्भ्यामवधाय सं ते मनसा मन इति पृषदाज्येन हृदयमभि-
घारयत्यूष्माणमुद्गतं स्वाहोष्माणो ज्यथिष्या इत्यनुमन्त्य यस्त
आत्मा पशुष्वित्याज्येन पशुमभिघार्य दृष्टं गा इति कुम्भी-
मुद्दास्य^४ यूपाहवनीययोरन्तरेण^५ दक्षिणातिहृत्य वपावत्पञ्चहोत्रा
पशुमासादयति षड्भोत्रा वा । हृदयशूलं सुरक्षितं निदधाति ।
१० जुक्कामुपभृति वसाहवन्यां समवत्तधान्यां च चतसृष्वजाज्येनोप-
स्तृणाति । जुक्कां हिरण्यशकलं निदधात्युपभृति च । स्रक्ष-
शाखायां स्वधितेरश्याक्तया^६ हविषो ज्वदानान्यवद्यन्मनोतायै
हविषो ज्वदीयमानस्यानुब्रूहीति संप्रेष्यति । हृदयस्याग्रे ज्वद्यत्यथ
जिक्काया अथ वक्षस । एतद्वै पशोर्यथापूर्व^७ । यथाकाम-
१५ मुत्तरेषामवद्यति । यथोद्धृतमवद्यतीत्येके । मध्यतो गुदस्या-
वद्यति । दिर्द्विरवदाय दैवतानि जुक्कां । सौविष्टकृतानि सकृत्स-
कृदवदायोपभृति निधाय शेषाणि समवत्तधान्यां निदधाति ।
गुदं द्विधा विभज्य स्ववीय उपयङ्भ्यो निदधाति ॥ १८ ॥

१ पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं गृहीत्वा VLT; पशुं च गृहीतं गृहीत्वा पृषदाज्यं गृहीत्वा M; पञ्चगृहीतं गृहीत्वा HB; पञ्चगृहीतात्पृषदाज्यं गृहीत्वा A. The Vyākhyā agrees with text as constituted above.

२ AHB ins. सु after हविः (perhaps pointing to pluti?).

३ ०भ्यागम्याभ्यागम्य AR; ०भ्याक्रम्याक्रम्य H; ०भ्यागम्य MLTV; ०भ्यागत्य B.

४ From उद्दास्य unto ०न्तरेण missing in A; HB are the corrupt.

५ ०अग्रा० ATVH; ०त्रिया० MLB.

६ Cited from TS. VI. 3. 10. 4 (वै!).

अणीयस्त्रैधं^१ विभज्य मध्यमं द्विधा कृत्वा जुक्कां निधा-
यावशिष्टयोरन्यतरत्स्थवीय उपभृतीतरत्समवत्तधान्यां निदधाति ।
त्रैधं मेदो विभज्य यूष्णवधाय^२ तृतीयेन जुक्कं प्रोणीति
तृतीयेनोपभृतं चोपस्तृतसमवत्तधान्यां^३ हृदयजिक्कावक्षांसि
तनिम मतसू गुदमेदसोस्तृतीयौ भागौ षड्वनिष्ठुं सप्तमं कृत्वा-
नस्थिभिरिडां वर्धयति । क्लोमानं स्त्रीहानं पुरीततमित्यवधाय
यूष्णोपसिञ्चति । शीर्षासाणूकापरसक्थीन्यनवदानीयानि शृतैः
संनिधायैन्द्रः प्राण इति संमृशत्यपां त्रौषधीनामिति वसाहवन्त्या-
मुपस्तीर्य वसां गृह्णाति । श्रीरसौति स्वन्तीं धारां स्वधितिना
सकृच्छिनत्ति द्विः पञ्चावत्तिन । आपः समरिणन्निति पार्श्वेन^४
वसाहोममपिदधाति । दैवतेषु सौविष्टकृतेष्ववत्तेषु^५ यूष्णोपसिक्तं
हिरण्यशकलमवधायामिघार्येन्द्राग्निभ्यां क्वागस्य हविषो ऽनु-
ब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राग्निभ्यां क्वागस्य हविषः
प्रेष्येति संप्रेष्यति^६ । मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । याज्याया
अर्धर्चान्ते प्रतिप्रस्थातोत्तरतस्तिष्ठन् घृतं घृतपावान इति वसा-
होमं जुहोति । वसाहोमोच्छेषेण^७ वाजिनवद्दिशः प्रति यजत्यत्रैव
तिष्ठन् जुक्कामुपस्तीर्य पृषदाज्यात्सकृत्सुवेणादाय^८ जुक्कामवदाय^९

१ वेधा MLH ; त्रैधं HTBV.

२ यूष्णवधाय BHTV : ०वधायवदाय A , यूष्णवदाय L ; in M this passage has been omitted.

३ ? चोपस्तृतसमव० LATV ; चोपस्तीर्य समव० HB.

४ यत्र ins. AHB.

५ H. om. संप्रेष्यति.

६ होमोच्छेषेण AHTBV ; ०होमशेषेण ML ; ०होमोच्छेषणं R.

७ Thus AHR ; ०ज्यात् किचित्सकृत् MLTVB.

८ Thus the Mss. ; read अवधाय instead of अवदाय ?

द्विरभिघारयति । वनस्पतये ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्या-
श्राविते वनस्पतये प्रेष्येति^१ ॥ १६ ॥

मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे
ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यौपमृतानि जुक्वां विपर्यस्याग्नये
५ खिष्टकृते ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽग्नये
खिष्टकृते प्रेष्येति संप्रेष्यति^२ मैत्रावरुणो होतारं प्रेष्यति ।
वषट्कृते वनस्पतिवद्धुत्वा प्रत्याक्रम्य यथायतनं सुचौ सादयति ।
मेदस्विनीमवान्तरेडामवदति । मेदसोपस्तीर्य होतुर्हस्ते प्रकृति-
वदिडामवदाय मेदसाभिघारयति । होत्रे ऽध्युद्धिं हरत्यग्नीध्रे
१० मेदस्विनं वनिष्ठुं ब्रह्मणे वक्षो । वयं सोम व्रते तवेति ब्रह्मा
तप्राश्नाति । प्राश्याचम्यान्तर्वेदि मार्जयन्ते । ऽग्नीदौपयजानङ्गा-
रानाहरोपयष्टरूपसौद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नी-
त्परिधींश्चाग्निं च सकृत्सकृत्संमृडूति संप्रेष्यति । शामिचादाग्नी-
ध्रीयादाग्नीध्रो ऽङ्गारानाहत्योत्तरस्यां वेदिश्रोण्यां होत्रीये वा
१५ बर्हिर्व्यूह्य न्युषोपसमाधाय निहितं स्थवीयो गुदकाण्डमेका-
दशधा तिर्यगसंक्विन्दन्प्रच्छिद्यानूयाजानां ऊतं ऊतमपर्यावर्तय-
न्प्रतिप्रस्थाता समुद्रं गच्छ स्वाहेत्येतैः प्रतिमन्त्रं वसाहवन्या
हस्तेन वोपयजति । ॥ २० ॥

यदुपमृति पृषदाज्यं तज्जुक्कामानीय तामेवोपमृत्य सकृ-
२० इक्षिणातिक्रान्तः पृषदाज्येनैकादशानूयाजान्यजत्याश्राव्य प्रत्या-

१ प्रेष्येति ALTVH ; प्रेष्यति MB. Read probably with the Vyākhyā वनस्पतये प्रेष्येति संप्रेष्यति.

२ Only in MLTV ; H and AR. are incomplete , R omits the word.

आविते देवेभ्यः प्रेष्येति प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति प्रेष्य
 प्रेष्येत्युत्तरान् । यजमानश्चतुर आद्याननूयाजान्प्रथमेनानुमन्त्रयते
 दशमं चानूयाजं पञ्चमप्रभृतींश्चतुरो द्वितीयेनोत्तमेन नवमैका-
 दशौ । पञ्चमप्रभृतिष्वध्वर्युमैत्रावरुणौ^१ यजेति होतारं प्रेष्यतो
 दशमवर्जमुपयष्टा सर्वाणि ऋत्वाङ्गस्त्वौषधीभ्य इत्युत्तरतो लेपं^५
 निमृज्य मनो मे हार्दि यच्छेति हृदयमभिमृशति । तनूं
 त्वचमिति^२ धूमं प्रेक्षते । ऽध्वर्युः^३ प्रत्याक्रम्य जुक्का त्रिः स्वरु-
 मक्ताहवनीये पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन् द्यां^४ ते धूमो गच्छ-
 त्वित्यनूयाजान्ते जुक्का स्वरुं जुहोति । गृह्णाणीवेच्छृङ्गिणा-
 मिति यजमानो ऊतं स्वरुमुपतिष्ठते । ऽध्वर्युः सुगव्यूहनादि^{१०}
 प्रतिपद्याश्राव्य प्रत्याश्राविते सूक्ता प्रेष्येति सूक्तवाके संप्रेष्यत्यग्नि-
 मद्येति स होतारं प्रेष्यति । जुक्का बिले जुह्वपभृतामग्राण्यवधाय^५
 सः स्रावभागाः स्येति तान्परिधीन्प्रहृतानभिप्रस्त्रावयति^६ । प्रत्यञ्चः
 परेत्य पत्नीः संयाजयन्ति । दक्षिणेन विहारं जाघनीमाहृत्य
 तथा पत्नीरग्निं गृहपतिं च यजति । पूर्वस्थोत्तानाया जाघन्या^{१५}
 अवद्यत्युत्तरस्य नीच्यास्तथोत्तानभागयोर्होत्रं^७ इडायामग्नीध्रे
 षडवत्तं च क्रमेण भवतः । प्राशितायां जाघन्यां शेषं पत्न्यै
 प्रयच्छति । साध्वर्यवे । बाहुं शमित्रे यदि ब्राह्मणः । ॥ २१ ॥

१ Doubtful: पञ्चम० MLATV; चतुर्थ० HB (as Hir.).

२ तनू गां चमत्वच० ML; तनूं पंचमत्वच० TV; तनूचत्वमि० B.

३ ऽध्वर्युः BHVTR; ऽध्वर्यु A; ऽध्वुं ML.

४ द्यावं MLTV; यावं A; देवं H; दिवं B and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā; cp. VII. 7.

६ अभिप्रस्त्रावयति HAB; अभिप्रवापयति ML; ऽप्रहापयति TV.

७ ? ऽथोत्तरभागयोर्होत्रे MLTV; ऽथोत्तानन्यभावो होत्र A; ऽथोत्तरानन्य-
 भावो होत्र HB.

ध्रुवामाष्याय यज्ञ यज्ञं गच्छेति त्रीणि समिष्टयजूंषि
 जुहोति^१ हृदयशूलेन चरत्यसंसृशन् हृदयशूलमन्तरेण चात्वालो-
 त्कराबुदङ् गत्वा^२ शुगसि तमभिगोचेति द्वेष्टं मनसा ध्यायन्
 शुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धाबुदासयत्यप उपसृश्य धान्नो धान्न
 ५ इत्युपस्थाय सुमित्रा न इत्यद्भिर्सार्जयन्ते^३ । प्रतीक्षमागत्यैधो
 ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिध आधायापो अन्वचारिष-
 मित्युपतिष्ठन्ते^४ । तथा गार्हपत्ये पत्नी च^५ । सर्वेषां पशुबन्धाना-
 मेष कल्पो^६ । नमः सखिभ्यः^७ सन्नान्मावगाताशासानः सुवीर्य-
 मिति यजमानः संस्थिते यूपमुपतिष्ठत उपतिष्ठते^८ ॥ २२ ॥

इति श्रौतसूत्रे दशमः प्रश्नः ॥

१ उदं गत्वा MB ; उदगत्वा ALHTV.

२ सखिभ्यः A, सखिभ्यः the Vyākhyā ; सखिभ्यः MLBTV ; सक्तिभ्यः H ;
 cop. Āp. VII. 28. 2, but Hir. VI. 25 सखिभ्य.

अथ सौत्रामणी^१ । तथा ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो वा भूति-
 कामो यजेत सोमातिपवितः सोमवामी राजा चापरुद्धो^२
 ऽभिचरन्नभिचर्यमाणो ऽभिषेकेषु च सर्वत्र^३ सौत्रामण्या यज्य-
 माणस्य पुरस्तात् त्रिरात्रे सौसेन क्लीवाच्छष्पाणि ब्रीह्यादीन्
 क्रीणाति^४ । तानि क्षौमे न्युषोपनह्यत्यग्न्यन्वाधानादि परि-
 स्तरणान्तं कृत्वा पाणिप्रक्षालनादि प्रतिपद्य कपालानां स्थाने
 स्थालीं प्रयुनक्त्यश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्रामणे प्रभूता-
 न्ब्रीह्यीन्निर्वपति^५ । तेष्वर्धानवहत्य चरुकल्पेन अपयत्यर्धान्
 गार्हपत्ये लाजान् भर्जयत्यग्रेण^६ गार्हपत्यमवटं खात्वा तस्मिंश्चरुं
 सुरायाः कल्पेन सुरां संदधाति यथा परिस्रुद्धवति^७ । स्वादीं^८
 त्वेति परिस्रुता शष्पाणि संसृजति^९ ॥ १ ॥

सोमो ऽस्यश्विभ्यामिति संसृष्टानभिष्टुतिः^{१०} । तिसृषु रात्रिषु
 व्युष्टासु पशुबन्धस्तायते सौत्रामणिः^{११} । तस्या^{१२} निरुद्धपशुबन्धवत्
 कल्पः । सौमिकवेदिदृतीये^{१३} यजत इति विज्ञायते । पूर्वद्यु-
 रेकमेव यूपं क्षिनन्ति^{१४} । त्रौनित्येके^{१५} प्राक्तनेन वेदेन कार्यं^{१६}

१ राजाचापरुद्धो TBHV ; राजावापरु० MLR ; राजापरु० A ; राजा-
 चापरुध्य the Vyākhyā.

२ Thus B ; हर्जयत्यग्रेण A ; हर्जयत्य० H ; भर्जयत्य० VMLT and the
 Vyākhyā.

३ परिस्रुत् भ० H ; परिगृह्य० VLT ; परिस्रुग्भ० A ; परिस्रुग्भ० M ; परि-
 स्त्रुक् भ० B.

४ संसृष्टान० all the Mss. and the Vyākhyā ; read संसृष्टाम० ?
 (viz. सुराम्).

५ ? सौत्रामण A ; सौत्रामणिः VLT ; ०मणी M ; BH corrupt.

६ तस्या ABMLTV ; तस्य H only.

७ सौमिक० AMLTV ; सौम्य० HB ; cp. Āp. XIX. 1. 14.

- करोत्युत्तरवेदेर्दक्षिणतो विमिता^१ परिस्तृता भवति यदि
 ब्रह्मः कालो^१ यस्मिन्काले ऽध्वर्युत्तरवेदिं करोति तदा
 प्रतिप्रस्थाता चात्वालात्पुरौषमाहृत्योत्तरवेदिं^२ दक्षिणेन खरं
 चतुरश्रं ब्रह्मलोन्नतं करोत्यग्रेणान्वाहार्यपचनं द्वितीयं खरं च^३
 ५ यदाध्वर्युरग्निं प्रणयति तदान्वाहार्यपचनादङ्गारानाहृत्य प्रति-
 प्रस्थाता पूर्वस्मिन्खरे प्रतिष्ठापयत्यत्र पाणी न^४ प्रक्षालयते^५
 ऽश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे त्रीणि वैकङ्कतान्यूर्ध्व-
 पात्राण्यपरस्मिन्खरे प्रयुनक्ति सतं शतादृष्टां स्थालीं रुक्मं
 वालस्त्रावं श्येनपत्नं श्रयणानि^६ पशूपाकरणकाले^७ सुरामुद्भिद्य^८
 १० सते निःषिच्य पुनातु ते परिस्रुतमित्यादिना सदशेन^९ वालमयेन
 पवित्रेण सुरां पुनाति ॥ २ ॥

वायुः पूतः पवित्रेणेति सोमवामिनः सोमातिपवितस्य च
 प्राङ् सोम इति सोमवामिनः प्रत्यङ् सोम इति सोमाति-
 पवितस्य^१ पूतां सुरां ब्राह्मणस्य मूर्ध्नि^२ खरे वासाद्य पशूनुपा-
 १५ करोति^३ समानो यूपः स्वरुश्चाश्विनं धूम्रमजमालभते सारस्वतं
 मेषमैन्द्रमृषभं मेषं वा^४ बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्यालभते

१ ? उत्तरवेदि दक्षोर्विमिता ML; उत्तरवेदेर्विमिता A, उत्तरवेदिविमिता H; उत्तरवेदिर्विमिता TBV.

२ चात्वालात्पुरौष० LTV, चात्वालान्मृदं पुरौष० MB, चात्वालान्मृदपुरौष० HA.

३ अत्र पाणी न प्र० MAB (cp. Hir. XIII. 24), अत्र पाणी प्र० L, अत्र पात्राणि पाणिना प्र० H; अत्र पाणी स प्र० TV.

४ प्राक् before पशू० ins. AHB.

५ ०त्तिखद्य A; ०द्भिद्य VMLTB and the Vyākhyā, ०द्य HR.

६ Thus ATV; सदशेन L; सदसेन M; देशेन HRB.

७ मूर्ध्नि MB and the Vyākhyā; मूर्धनि H, मूर्धन् VAT; मूर्ध L.

सोमवामिनश्च^१ । पाशुकानि पात्राणि संमृज्य जुह्वदूर्ध्वपात्राणि
 संमार्ष्टि^२ । वपासु ऊतासु रुक्ममृषभः सृत्वरी^३ वडवा^४ च
 दक्षिणा । चात्वाले मार्जयित्वोर्ध्वपात्रैः कुविदङ्गेति पुरोरुच-
 मनूच्यापरस्मिन् खरे सुराग्रहान्गृह्णाति । सर्वेषां ग्रहाणामेका
 पुरोरुग्युवः सुराममश्विना पुत्रमिव पितराविति देवतात्रयवत्यौ^५
 याज्यानुवाक्ये भवत । उपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रे-
 णाश्विभ्यां जुष्टं गृह्णामीत्याश्विनं ग्रहमध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतो
 ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेण सरस्वत्यै जुष्टं गृह्णामीति प्रतिप्रस्थाता
 सारस्वतमुपयामगृहीतो ऽस्यच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणेन्द्राय सुत्राम्णे
 जुष्टं गृह्णामीति यजमानो ब्रह्मा वैन्द्रम् । ॥ ३ ॥ १०

कलसक्तून्सिंहलोमानि चाश्विने श्रीणाति^६ वदरसक्तून्छार्दूल-
 लोमानि च सारस्वते कर्कन्धुसक्तून्वृकलोमानि चैन्द्रे । ऽपि वा
 सिंहावध्वर्युर्मनसा ध्यायेच्छार्दूलौ प्रतिप्रस्थाता वृकौ यजमानः ।
 श्येनपक्षेण ग्रहान् परिमृज्यैष^७ ते योनिरश्विभ्यां त्वेत्यध्वर्युर्यथा-
 यतनं सादयत्येष ते योनिः सरस्वत्यै त्वेति प्रतिप्रस्थातैष ते^८
 योनिरिन्द्राय सुत्राम्णे त्वेति यजमानो । ऽपि वा पयो-
 ग्रहान्गृह्णाति^९ न सुराग्रहानित्येकेषां^{१०} । पुरोडाशान्निरूप्येन्द्र-

१ ०वामिनश्च LV ; ०वाजिनश्च AB ; ०याजिनश्च MH ; ०वाविन० T.

२ सृत्वरी वडवा च M ; सृत्वरि च बंधसवाच A ; सृत्वरिर्वडवा H ; सार्व-
 वडवा च L ; सार्विरि TV ; सृत्वरी B also. The Vyākhyā : सार्वरीति
 वडवविशेषणं । नष्टप्रत्यागता सार्वरि (thus !). रुक्मस्य नपुंसकत्वात् । नपुंसक-
 मनपुंसकेनेति नपुंसकमेकशेषत्वात् ।

३ Thus TV ; श्रिणाति L ; शृणाति H ; श्रुणाति A ; गृह्णाति MB.

४ Thus H and the Vyākhyā ; संमृज्य the other Mss.

५ गृह्णाति MLHTV ; गृह्णन्ति AB.

६ ०हानित्येतेषां । पुरः पुरोडा० ML ; ०हानिति एतेषां पुरोडा० TBV ;
 ०हानिति । तेषां पुरोडा० A ; ०हानित्येषां पुरोडा० H.

मेकादशकपालं सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं च
निर्वपति । तानासाद्य तत्तद्गृहैस्ते प्रचरन्त्यश्विभ्यां सरस्वत्या
इन्द्राय सुत्राम्णे सोमानां सुराम्णामनुब्रूहीत्यध्वर्युः संप्रेष्य-
त्याश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे
५ सोमान्सुराम्णः प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति^१ मैत्रावरुणो होतारं
प्रेष्यति । वषट्कृते जुहति सोमस्याग्ने ब्रूहीत्यनुयजत्यहाव्यग्ने
हविरास्ये ते यस्मिन्नश्वास इति द्वाभ्यां यजमानो ऊतमनु-
मन्त्रयते । ॥ ४ ॥

ब्राह्मणस्य यजमानस्य ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य
१० पातारं । यदि ब्राह्मणं न विन्देदल्मीकवपायामवनयेदिति
ब्राह्मणं^२ । नाना हि वां देवहितं सदो मितं यदत्र शिष्टं
रसिन इति द्वाभ्यामुच्छेषणं पिबेद्दे सुतो अष्टण्वं पितृणामिति
वा सर्वऊतं^३ जुहुयादक्षिणे ऽग्नौ^४ शिक्येन धृतायां स्थाल्यां
शतादृष्टायां पवित्रमुदीचीनदशं वितत्य यन्मे मनः परागतमिति
१५ रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं द्वयं वा^५ शतमानमनूनं^६ धारयन्सोम-
प्रतीकाः पितरस्तृप्नुतेति सुरोच्छेशं समवनयति । त्वं सोम
प्रचिकित इत्येताभिः पितृमतीभिः सौमीभिस्तिष्ठभिर्याज्यानु-
वाक्याभिः^७ स्वन्तीं पुरस्तादध्वर्युरपतिष्ठत उत्तराभिस्तिष्ठभि-

१ संप्रेष्यति om. HRB.

२ See TB r. I. 8. 6. 2.

३ सर्वऊतं वा AHRB and the Vyākhyā.

४ दक्षिणेग्नौ AHBV; दक्षिणाग्नौ ML.

५ रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं द्वयं वा शतं MB; रुक्मं कुण्डलं निष्कत्रयं वा शतं
H; रुक्मं शतं LA.; TV om. these four words.

६ Thus AHMLTV; ०मनूनान्वा० B.

७ सौमीभिः given by AHTBV, not by ML

दर्क्षिणतो ब्रह्मोत्तराभिस्तिष्ठभिः पश्चाद्धोता^१ यदग्ने कथ्यवाहनेति
काव्यवाहनीभिराग्नीध्रः शतादृष्टां दक्षिणे ऽग्नौ निदधाति^२
राजन्यवैश्यौ^३ तु सुरोच्छेषं स्वयमेव पिबेताम्^४ ॥ ५ ॥

पुरोडाशैः प्रचर्य पशुभिः प्रचरत्यैन्द्रसावित्रवारुणैः पुरोडाशैः
प्रचरति^५ पशूनां पुरोडाशानां च समानं स्विष्टकदिडं^६ संस्थाप्य
हृदयशूलैर्मासरेण पात्रैश्चावभृथं यन्ति^७ मासरमृजौषकल्पेन
प्रतिपादयति^८ यस्ते देव वरुण गायत्रकृन्दा इत्याश्विनं पात्र-
मवभृथे संप्रविध्यति यस्ते वरुण त्रिष्टुप्कृन्दा इति सारस्वतं पात्रं
यस्ते देव वरुण जगतीकृन्दा इत्यैन्द्रं पात्रं यस्ते देव वरुणानुष्टुप्-
कृन्दा इति शतादृष्टां स्थालीं यस्ते देव वरुण पङ्क्तिकृन्दा इति^९
हृदयशूलं^{१०} तूष्णीं प्रत्यायन्ति^{११} संतिष्ठते सौचामणी^{१२} ॥ ६ ॥

जुह्वादीनां मृचां चतसृणामायामं^{१३} चतुर्विंशत्यङ्गुलं बाहु-
मात्रं वा^{१४} मूलेन मूलमयेणाग्रं त्वक्पाश्वीर्ध्वबिलं^{१५} च कर्तव्यं
दण्डस्यायामं^{१६} द्वादशाङ्गुलं मूलेनाहमष्टाङ्गुलमग्रनाहं^{१७} षडङ्गुलं
तदूर्ध्वं द्वादशाङ्गुलं तस्मिंस्त्यङ्गुलं घनं षडङ्गुलिविस्तारमग्रं^{१८}
गजस्योष्ठवद्वा बिलं निम्नमग्रान्तं घृतधारापातनार्थं^{१९} कुल्यां^{२०} च

१ Thus the Vyākhyā ; वैश्ये the Mss.

२ ०यन्ति AH.

३ ०णामायाम HT ; ०णामायमनं ML ; ०णामायामन A ; ०णामायाम B.
Read probably ०णामायामश्.

४ ? ०पाश्वीर्ध्वबिलं VMTB , ०पाश्वीर्ध्वबिलं L ; ०पाश्वीर्ध्वबिलं A ; ०पाश्वी-
देवलं H.

५ ०मं VLTB० ; म AHR ; ०मे ML.

६ Thus ATRB ; मूलनाभ० H ; मूलनालं ML.— ०मग्रनाहं VLTBA ;
०मग्रनालं M ; missing in H.

७ Thus B ; ०पतनार्थं MLT ; ०पातानां AHR.

८ ? कुल्यां MLVT ; कूल्यां B ; अङ्गुलं HR and first hand of A.

कारयेद्वाया दण्डस्योर्ध्वे चतुरङ्गुलं घनं मध्ये द्वाङ्गुलनिम्नं^१
चेति विशेषो । जुह्वदायामौ दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रार्थौ सुवौ
द्वयोश्च दण्डायतमेकविंशत्यङ्गुलं तन्मूलमग्रं च पूर्ववद्दण्डोर्ध्वे
त्र्यङ्गुलं समवृत्तं द्वाङ्गुलं घनं नासिकवद्विपुटं^२ बिलं । तत्पुटयो-
५ विस्तारघननिम्नं^३ चैकाङ्गुलमेतेषां बाहुमात्रायामे ऽप्यविशेष
ऊर्ध्वे साग्रं बिलमेकमेवेति विज्ञायते । शिष्टं^४ दण्डायामं
कुर्वीत । स्वस्यायामो द्विप्रादेशस्तस्य विस्तारघनं च^५ द्वाङ्गुलं
हंसस्य मुखवन्मूलं खननार्थमग्रं^६ कुशतीक्ष्णं च । ॥ ७ ॥

शम्या जुह्वदायामा तथैव दण्डस्य मूलमग्रं च । दण्डं
१० विंशत्यङ्गुलमूर्ध्वे ऽग्रे चतुरङ्गुलं पद्मस्य मुकुलोपमं कुम्बमेतस्य^७
बाहुप्रमाणे चैवं कुम्बशेषं^८ दण्डायतं कुर्यादष्टाङ्गुलिविस्तारायता
प्रणीता चतुरङ्गुलोन्नता मध्ये षडङ्गुलिविस्तारायता त्र्यङ्गुलिनिम्ना
चतुरश्रा प्रस्थाधौदकपूर्णा वृत्ता वा तथा करोति दोहनी च
प्रस्थपयःपूर्णा । मेक्षणं स्फ्यायामविस्तारं घनमेकाङ्गुलं द्वाङ्गुलं
१५ वा । चतुरङ्गुलिविस्तारायतमग्रं प्राशिचपात्रं द्वादशाङ्गुला-
यामं । तस्य मूलं त्र्यङ्गुलमुन्नतं चतुरङ्गुलं तदूर्ध्वे नवाङ्गुला-
यतं षडङ्गुलिविस्तारं च । मध्ये द्वादशाङ्गुलायतं चतुरङ्गुल-

१ ०ङ्गुलं निम्न AHTB ; ०ङ्गुलनिम्न LM.

२ Thus B ; ०वद्विपुटं AT (first hand)० , वद्विपुलं MLT (sec. hand) ;
०वद्विपुरं H.

३ ०घन निम्न AH ; ०घननिम्न MLTBV.

४ शिष्ट MLVHT ; शिष्ट ARB.

५ च BMLR ; न H ; TA om.

६ Thus BT ; खनोर्थ A ; घनार्थ ML ; घनोर्थ HR.

७ कुंब० AMTR ; कुंभ० HB , कुंच० L.

८ कुंब० AHTV ; कुंभ० MLB.

विस्तारं^१ अङ्गुलनिम्नं^२ तत्प्रमाणाकरौ गोकर्णवद्वा भवेतामिडापात्रं
चतुर्विंशत्यङ्गुलायतं तदूर्ध्वविस्तारमुन्नतं च प्रादेशमूलविस्तृतं^३
प्रादेशार्धं^४ भित्तिः परितश्चैकाङ्गुला मध्यतः शेषविस्तारायतं
दशाङ्गुलं^५ निम्नं चमसं प्रस्थपूर्णं सुवृत्तं चतुरश्रं वा भवेदुलूखलं
हस्तोन्नतं तस्य नाहं^६ द्विगुणं परितोभित्ति द्वाङ्गुलायतमष्टक-
शेषविस्तारायतं^७ विलं^८ तस्य निम्नं षोडशाङ्गुलम्^९ ॥ ८ ॥

मुसलं चतुर्हस्तं यजमानायतं वा युक्तनाहं^८ मूले ऽयसा
निबद्धमेतौ यावता हविर्द्रव्यस्यावघातयोग्यौ तावत्प्रमाणौ वा^१
वेणुवेत्रकरीषकेष्वेकेनारत्निमात्रायतं^९ वृत्तमूलं विंशत्यङ्गुलि-
विस्तारमष्टादशाङ्गुलिविस्तारं वा क्रमान् न्यूनं द्वाङ्गुलायं शूर्पं^{१०}
याज्ञिकं यत्किञ्चित्काष्ठं द्वितालदीर्घं दृष्टिरधरा^{१०} दृषदूर्ध्वोपला
च द्वे पेषण्यौ संपेषणशक्ते^{१०} तथा यावाणौ द्वौ यथोक्तयोग्यौ^१

१ चतुरङ्गुलविस्तार AH; चतुरङ्गुलिविस्तारस् B; चतुरङ्गुलमूल MLT. the same, but ०मूल V.

२ ०लनिम्नं MLT; ०लं नि० AHRB.

३ ? प्रादेशमूल० AHB; प्रादेश मूल० MLTV.

४ प्रादेशार्धं VMLTB; ०शार्धमं AHR.

५ दशाङ्गुलं VMLTB; दशाङ्गुलां or लान् AH.

६ नाहं ALVHTB, नाभि M.

७ ? ०यतमष्टकशेष० A; ०यतमष्टके शे० MLTV; HR corrupt; ०यत-
मस्तशेष० B.

८ युक्त नाहं LTV; युनक्ति ते नाह MAHB; cp. I. 2.

९ ? ०वेत्रकरीषकेष्वे० M and L (but L ०करिषि० and T ०करीषि०);
०वेत्रकरीषेष्केष्वे० A, ०वेत्रकारिवेषिचैव० H; ०वेत्रकरीषैषीकेनष्वे० B.

१० ?? दृष्टिरधरादृषमासूद्रापवाचिद्विपेषस्त्यवेषणशक्ते M; दृष्टिरदृषमद्वोपाचिद्वि०
(etc., as M) L; दृष्टिमधरादृषदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते A; दृष्टिमाद-
दात्यपदृष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषवर्षण्यौ संपेषणशक्ते H; दृष्टिरधरादृषयाध्वोपला च द्वे
पेषण्यौ संपेषणशक्ते T; दृष्टिमाददात्यधरादृष्टदूर्ध्वोपला च द्वेषे पषण्यौ संपेषण्यौ शक्यौ B.

मृन्मयी प्रस्थपूर्णाज्यस्थाली^१ कांस्यादिलोहमयीत्येके^१ विंश-
त्यङ्गुलिविस्तारायता पिष्टसंयवनी पात्री सुवृत्ता चतुःप्रस्थो-
दकपूर्णा मदन्तिपयोदोहस्तावत्पयःपूर्णा^२ सांनाय्यदधिकुम्भयो^३
च^४ संयुक्तेषु पुरोडाशनिधानाय यावत्तालं^४ तदुक्तसंख्या-
५ प्रमाणानि^५ कपालानि द्यङ्गुलायतविस्ताराणि वा सर्वेषां
मानमर्धाङ्गुलं^६ प्रस्थतण्डुलपाका चरुस्थाली हविःशेषदानोक्ते^७
द्विप्रस्थतण्डुलपाका वा^८ प्रस्थार्धतण्डुलपाका प्रस्थचतुर्भागतण्डुल-
पाका वा^८ संस्नावस्रोतोयुक्तौ^९ वृत्तोर्ध्वकपालाग्निहोत्रस्थाली^{१०}
द्रोणार्धतण्डुलपाकान्वाहार्यस्थाली^{११} प्रस्थपूर्णस्तदर्धपूर्णो वा
१० शरावः स्यात्^१ ॥ ६ ॥

कर्मण्यधिके च तथैवाधिकानि पात्राणि प्रक्षेपणीयानि
लौकिकानि भाण्डानि^{१२} तत्तत्कर्माह्वाणि स्युर्दिप्रादेशैः
कुशैर्युग्मैः प्रादेशविस्तृतं द्विकानुबद्धमग्रे ग्रथितं चोपाहरणीयं

१ Thus MLHRA and T (the last at the end पूर्णः, not पूर्णा) :
मदन्तीं पयोदोहस्तावत्पयः पूर्णा B.

२ LT om. ०दधि०

३ च not in MH ; चयः A. ; च given by T ; कुंभय B.

४ यावत्तालं MHLB ; यावत्कालं TA (sec. m.).

५ Thus H ; ०क्तसंख्यांशप्रमाणानि VTA ; ०क्तसंख्यां च प्रमा० ML ;
क्तिसंख्यां सप्रमा० B.

६ मान० M ; घन० VTB ; मस० L ; घ्न० A ; सन० H.

७ ०नोक्ते AB , ०नोक्तेः H ; ०नोक्तेर् ML ; ०शेषधानोक्तेर् T.

८ वा MLHT ; सा AR ; B om.

९ ०युक्तौ वृ० MA : युक्तावृ० the other Mss.

१० वृत्तोर्ध्वक० AHB ; वृत्तार्धक० MLTV (cp. Kāty. IV. 14. 1).

११ ०न्वाहार्यस्थाली MLT ; ०न्वाहार्यपचनस्थाली AHBR.

१२ After भाण्डानि A ins. शस्त्रं, BHR शस्त्रं च.

कूर्चं तथैवोपसादनीयं चमसमाददाति^१ । प्रादेशो वितस्ति-
 स्तालमिति द्वादशाङ्गुलस्य हस्तो ऽरन्विरिति चतुर्विंशत्यङ्गुलस्य
 संज्ञा भवेत्सिकतासूक्तासु शुष्काः सिकता ग्राह्यास्तास्वार्द्राणाम्^२
 उत्काष्ठाश्मलोष्ठलोमादौ न्विसृजेत्परिस्तरणकूर्चपवित्रादीनां बर्हि-
 रक्तौ^३ कुशान्काशानश्चवालान्वा^४ । तदलाभे सुगन्धितेजनमुज्जो-
 लपश्यामाकनौवारसस्यदूर्वाटणान्यन्यानि^५ पलालानि^६ वा
 गृह्णाति । शुण्डशरशूकविशीर्णटणनडदमूतवबल्वजानि^७ वर्जये-
 त्परिधीभोक्तौ पलाशखदिरबिल्वाश्चत्यशमीनां शाखाः समिधः
 परिधयश्च मुख्या^८ । विकङ्कतोदुम्बरन्यग्रोधस्रक्षकार्भ्यर्थापौतुद्रव-
 रोहीतकादीनां यज्ञोक्तवृक्षाणां मध्यमास्तदन्यवनस्पतीनां^९ १०
 गौणाः । स्वयंशुष्का न ग्राह्याः । ॥ १० ॥

त्रिपर्णाः सर्वे पलाशोपमाः । सर्वत्र विहितद्रव्यालाभे^{१०}
 प्रतिनिधिं गृह्णीयादनामिकाङ्गुलिनाहा मुख्याः कनिष्ठाङ्गुलि-
 नाहा मध्यमा न्यूननाहा गौणाः । शम्योदुम्बराः परिधय
 इत्येके । मूलाग्रे विज्ञाय प्रागग्राः समिधो होतव्या^{११} १५
 निम्बश्लेष्मातकनीपतिल्वराजवृक्षविभीतकशल्मलिकोविदारकरञ्ज-

१ ०नीय चमसमाददाति MLTV; ०नीयं कूर्चं च समाददाति AB; ०नीयं कूर्चसमाददाति HR.

२ ग्राह्यास्तास्वार्द्राणाम् MLT; ग्राह्यास्तस्या चार्द्रासृणाम् A; ०तास्वार्द्रासृणाम् HRB.

३ Or बर्हिरक्ता? (०क्तौ TVBM).

४ ? ०नीवारसस्य० HT; ०नीवाररस्य० MLA; नीवारस्य टणान्य० B.

५ पलालानि AHTR; पलाशानि MLB.

६ शुण्ड० HR; शुष्का० MLATB.—०नळदमूतव० A; ०नळमूतव० HR; ०नळर(द)मूत० VLT; ०नळमूत० MB.

७ तदन्यवन० MLT; तदन्यवन० AHB.

८ ०लाभे MLTV; ०भावे AHB.

बाधकनिर्गुण्डिपलाण्डुजपानां समिधः परिधींश्च वर्जयेद्भूविरुक्तौ
यवनीवारवेणुश्यामाकत्रीहिजातिप्रियङ्गवो^१ धान्यानि हवि-
व्याणां^२ तेषामलाभे मूलकन्दफलानि वा ग्राह्याणि^३ सर्वेषु
धान्येषु वरककोदारकोद्रवाणि वर्जनीयान्याज्योक्तौ^४ गव्यं घृतं
५ श्रेष्ठं^५ तदभावे घृतमाजं माद्विषं वा^६ तदभावे पयस्तैलं
सार्धपं प्रतिनिधिः^७ कुसुम्भातसीनारिकेलवृक्षाणां^८ स्नेहमन्यच्च
यद्रसवद्भोज्यं^९ तद्वापि पिष्टमिश्रोदकं च होम्यं भवत्यभोज्यं^{१०}
गन्धरसदुष्टं च वर्जनीयं^{११} सर्वेषां पूर्वं पूर्वं श्रेष्ठतमं^{१२} पूर्वेषामलाभे
ऽपरं गृह्णात्यपरं गृह्णाति^{१३} ॥ ११ ॥

इति श्रौतसूत्रे एकादशः प्रश्नः ॥

१ ०वेणुश्यामाक० AHRB, ०श्यामाकवेणु० MLT.

२ आज्योक्तौ LT; आज्योक्ते HR: आज्योक्तेन A; आज्योक्तासन्न M., आज्यो-
क्तेन B.

३ ०नारिकेल० ML; ०नालिकेर० AHTBV.

४ यद्रसवद्भोज्यं A; यद्रसवच्च भो० M.; यदान्यच्च भो० L, ०वद्भोज्यं TRB.

५ होम्यं भवत्यभोज्यं MLTBR; होम्यं भवत्यभोज्यं AH.

६ L ends: परं गृह्णाति without repetition. पर गृह्णाति पर गृह्णाति
V; T: परंपरगृह्णाति; परं गृह्णात्यपरं गृह्णातीत्याह विखनाः BAR, पर
गृह्णातीत्याह विखनाः M. Originally the Praśna must have ended
with repetition of the closing words; see the reading of BAR.
So it seems certain that इत्याह विखनाः is a later addition.

अथाग्निष्टोमं व्याख्यास्यामो^१ यक्ष्यमाणः अद्वावान्प्रज्ञावान्^२
 शुचिर्विध्युपार्जितोपकरणो^३ यथोत्तरोपयोगं^४ बुद्ध्वा संभारा-
 न्यत्नेन^५ संभरति । ब्राह्मणानार्षेयाननिवृत्तविद्यानन्नशुद्ध्यु-
 पेतान्^६ लक्षणसंपन्नानृत्विजः षोडश ब्रह्मप्रथमान्होत्प्रथमानध्वर्यु-
 प्रथमानुद्गात्प्रथमान्वा वृणीते । प्रथमान्महर्त्विजश्चतुरो^७ वा ।
 तानन्यः कर्मज्ञो यजमानानुज्ञातो ऽभिवदत्यमुष्य सोमो भविष्य-
 तीति^८ । क ऋत्विजः के याजयन्ति कच्चिन्नाहीनः कच्चिन्न
 न्यस्तमार्त्विज्यं कच्चित्कल्याण्यो दक्षिणा इति विज्ञायते^९ एवं
 तमृत्विजः पृच्छन्त्यथैत ऋत्विज एते याजयन्ति नाहीनो ऽग्नि-
 ष्टोमो न न्यस्तमार्त्विज्यं कल्याण्यो दक्षिणा इति स तान्प्रत्याह ।^{१०}
 भूर्भुवः सुवरायुर्मे प्रावोच इति याजयिष्यन् जपत्ययाजयिष्वन्नमः
 सोमाय राज्ञ इति सोमं राजानमुपस्थाय प्रत्याचक्षीत । देवो
 देवमेत्वित्यभिप्रव्रजति । पद्मा नामासीति पन्थानमास्थाय
 पितरो भूरिति त्रिः पितृनभिमन्त्रयते । ब्राह्मणाच्छंसी^{१०} पोता
 चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छावाको^{१०} यावस्तुच्च होतारौ । नेष्टोन्नेता १५

१ ०स्यामो यक्ष्य० BMALTV, ०स्यामः सोमेन यक्ष्य० HR.

२ प्रज्ञावान् BATV ; प्रजावान् ML.

३ ०तोपकरणो AB ; ०तोपाकरणो TV ; ०तोपकरो L ; ०तोपरणो M.

४ Thus MLTBV , यथोक्तरो० A.

५ Thus MLTBV , यत्नेः A.

६ Thus MLTVB ; ०तिवृत्त० A.

७ चतुरो H ; चत्वारो MLATBV.

८ भवतीति MLATVB ; भविष्यतीति H.

९ विज्ञायते seems to be superfluous.

१० Thus B ; ब्राह्मणाच्छंसी पोता चावशिष्टौ ब्राह्मणाव० (ब्रह्मणाव०) HR ;
 ब्राह्मणाच्छं पोता चावशिष्टौ ब्रह्मणावच्छ वा० A ; ब्राह्मणाच्छंसि[नेष्टा] पोताराववशिष्टौ
 ब्राह्मणाव० MLTV.

चाध्वर्यू^१ । उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्यश्चोद्गातारो ।
 ऽभिगरो ध्रुवगोपः संस्त्राव^२ सदस्य इति सदस्याश्चत्वारश्चेत्येके ।
 वासिष्ठभार्गवाङ्गिरसायास्या महर्त्विजः क्रमशो भवन्ति । शेषाः
 काश्यपा भारद्वाजा भार्गवा अङ्गिरसो वा । वैश्वामित्रो
 ५ होतेत्येके । ऽपि वा सर्वेषां योनिर्वृत्तं विद्या च प्रमाणं । दशैकादश
 वा चमसाध्वर्यवस्तानेकैकशो वृणीते । ॥ १ ॥

चन्द्रमा देवो दैव्यो ब्रह्मेत्येतैर्यथालिङ्गमृत्विज उपांशु देवा-
 नृत्वासौ^३ मानुष इत्युच्चैर्मानुषानापो देवीर्दैव्या^४ होत्राश्च^५सिन्य
 इति मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं होतारं नेष्टारमच्छावाक-
 १० माग्नीध्रमित्येतान्होत्रकान् रश्मयो देवा दैव्या इति चमसाध्वर्यूश्च
 तान्यथोपपादमलंकृत्य मधुपर्कं दत्त्वा मावास्यायां पौर्णमास्यां वा
 दौक्षते । संवत्सरादर्वागपरिमिता दौक्षाकल्पा भवन्ति । दर्शपूर्ण-
 मासाभ्यामिष्टाग्निष्टोममाहरेर्देष प्रथमः सोमानामतिरात्र इत्येके ।
 सर्वेभ्यः कामेभ्यो ऽग्निष्टोमस्तान्युगपत्कामयेतापि वा पृथक्कामः
 १५ पृथगाहरेत् । ॥ २ ॥

वसन्ते वसन्ते सोमेन यजेत । तदा तिस्रो दक्षिणा इति
 विज्ञायते । रथन्तरसामा सोमो बृहत्सामा वा । प्रथमं रथ-
 न्तरसामानमाहरेत्पश्चाद्यथाकामं । पौर्णमास्याममावास्यायां वा
 सुत्यमहर्भवति दौक्षते^६ वैका दौक्षा तिस्रो वा । तदा पञ्चमी^७
 २० सप्तमी^८ वा प्रसुतो । देव वरुणेति राजानं देवयजनं याचेत्स चेन्न

१ सस्त्रावः BML and the Vyākhyā ; संस्त्रावः AHR ; संस्त्राव्यः TV.

२ देवान् BMLVTRH ; दैवान् A.

३ दैव्यो BMLTRV ; दैव्यो AH.

४ दौक्षते MLA ; दौक्षिते HTRBV. Incomprehensible ! Read perhaps भवति । दौक्षत । एका, etc.

दद्यादन्यं^१ राजानं याचेद्यदि^२ दद्याद्देवयजनवान्भूया इत्येनमभि-
नन्देत्सं यदि न दद्याद्यदहं देवयजनं वेद तस्मिंस्त्वा देवयजन
आहिनिद्गीत्येतैर्यथालिङ्गं^३ यजमान ऋत्विजश्चैनमभिव्याहरन्ति ।
यदि राजा यजमानो ऽग्निर्होता स मे होतेत्येतैर्यथालिङ्गं ऋत्विजो
देवयजनं याचेदपि वा सर्वे न याचयेयुः^४ सत्तेदं पश्येति देवता ५
एवोपतिष्ठेत । ॥ ३ ॥

यद्दृढस्थण्डिलं शुद्धमुच्चतममच्छिद्रमवल्मीकमनिरिणम-
पाषाणं^५ समं प्रतिष्ठितं प्राक्प्रवणमुदक्प्रवणं वा शुद्धौषधि
शुद्धद्रव्यं^६ प्रदक्षिणोदकं श्वेतमृत्तिकं^७ पीतमृत्तिकं वा देव-
ब्राह्मणजुष्टमनासुरं सुनिमित्रोपलक्षितं । पुरस्ताद्देवयजनाद्देव- १०
यजनमात्रा न शिष्टा^८ देवयजनमित्याचक्षते । कल्याण्यो वा
दक्षिणा देवयजने प्रमाणमेदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इति
यक्ष्यमाणो देवयजनमध्यवस्यति । पुरोहविषि देवयजने याजये-
दिति ब्राह्मणोक्तानि^९ काम्यानि देवयजनानि यथाकाममत्र

१ स चेन्न दद्यादन्यं MLTV, सचेन्न ददात्यन्यं AB; स चेत्तन्न ददात्यन्यं H;
सचेत्यन्नं ददात्यन्यं R.

२ राजानं याचेद्यदि MLT; राजनं स यदि AHRB.

३ ०यजन आहिनिद्गी इति MLT and the Vyākhyā; ०यजन आहिनि-
दृत्यै० H; ०यजनमक्षिन्नदृत्यै० A; B useless.

४ याचेयुः the Vyākhyā only.

५ Thus A; शुद्धं मुच्चंतदमक्षि० H; शुद्धमुच्छन्नदक्षि० MT; शुद्धमुच्छन्ना-
द्र(म)क्षि० L; शुद्धमुच्चंगतम० B; ०मुच्छंददक्षि० V.

६ ? शुद्धव्यं ML; ०सद्रव्यं AHTBV.

७ श्वेतमृत्तिकं AH; श्वेतमृदं MLTV; श्वेतमृतम् B.

८ ? ०मात्रानशिष्टं HR०; मात्रावशिष्टाद् A; ०मात्रावशिष्टं VMLT; B
useless.

९ Cp. Ts. VI. 2. 6.

सर्वतः परिश्रितां पुरस्तादुन्नतां प्रतिदिग्द्वारां प्राचीनवंशां
शालां कुर्वन्त्युत्तरतःपुरस्तात्पञ्चमं दारमवान्तरदिक्षु सक्तयः ।
सक्तिष्वारोकाः । पश्चात्पत्नीशाला प्राग्द्वाराथ प्राग्दीक्षणी-
याया^१ अग्निर्यजुर्भिरिति संभारयजूंष्याहवनीये ऊत्वा वाग्धो-
५ तेति मनसानुद्रत्यानुवाकेन जुहोति । दीक्षितान्नं न भुञ्जते
प्राग्ग्रीषोमीयादिभक्ते यज्ञार्थं शेषाद्भुञ्जीरन् क्रीते वा
राजनि । सोमाय राज्ञे शालायां पायसमन्नं लाजांश्चा
क्रयादुपाहरन्ति । ॥ ४ ॥

अपराह्णे दीक्षते यजमानः पूर्वाह्णे वाधाध्वर्युर्दीक्षणीया-
१० मिष्टिं निर्वपत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं घृते चरुं वा । सप्तदश
सामिधेन्यो । न यजमानभागं करोति । न बर्हिषदं पुरोडाशं
करोति । न दक्षिणा । पत्नीसंयाजान्तैषाज्येडां भक्षयित्वा
विरमन्ति । ध्रुवायाः शेषं करोत्याहवनीयं चावस्थापयत्यत्र^२
प्राचीनवंशां शालामेके समामनन्ति । यत्प्राग्ग्रीषोमीयात्त-
१५ दुपांशु^३ । मन्द्रेण दीक्षणीयायां । वागन्तेनेत्येके । ततो नीचैस्तरां
नीचैस्तरां । मन्द्रतरेण^४ मन्द्रतरेणेत्येक । उपांशूपसत्सूचैरग्री-
षोमीये । ऽथ निर्गत्य पूर्वेण दारेणोत्तरेण शालां परिश्रिते
यजमानस्य केशश्मश्रु वपत । आप उन्दन्तु जीवस इति दक्षिणं

१ प्राग्द्वाराथप्राग्दी० HTV ; प्राग्द्वाराथप्राग्दी० A ; प्राग्द्वारात् अप्राग्दी० ML ; प्राग्द्वाराथीप्रादक्षि० B.

२ Thus MLAT and the Vyākhyā : ०नीयमवस्था० HR ; ०नीय सुपस्था० B.

३ तद् given by AB, om. by MLHTR.

४ The first मन्द्रतरेण only given by A ; om. by MLBH ; TV have ततो नीचैस्तरां नीचैस्त्वामन्तरेणेत्येके.

गोदानं विदार्योनत्योषधे^१ त्रायस्त्रैनमिति प्रागग्रं दर्भमन्तर्धाय
स्वधिते मैत्रं हिंसोरिति चुरं तिर्यञ्चं निदधाति^१ ॥ ५ ॥

देवश्रूरेतानि प्रवप इति प्रोष्य केशान्सानडुहशकद्युदपात्रे^२
प्रक्षिपत्येवमुत्तरं गोदानमुष्ठा यजमान ओषधे त्रायस्त्रैनमिति^३
दर्भे ऽन्तर्धीयमाने जपति स्वधिते मा मा हिंसोरिति चुरे^४
निधीयमाने स्वस्त्युत्तराण्यशीयेति केशेषूष्यमानेषु^५ नापिताय
चुरं प्रयच्छति^६ श्मश्रूण्यगे वपते ऽथोपपक्षावथ केशानभ्यन्तरं
नखानि निकृन्तते प्रथमं दक्षिणहस्तस्याङ्गुष्ठप्रभृति तथा सव्यस्य
तथा पद्यानी^७ दमहममुष्यामुष्यायणस्येति सकेशमुदपात्रमुदुम्बरमूले
गूहयेद्दर्भमूले^८ वान्नाद्याय व्यूहध्वमित्यौदुम्बरेण काष्ठेन दतो^९
धावते^{१०} तीर्थे लोमशे ऽवकाविले^{११} ऽपु स्थावरासु हिरण्यमव-
धाय स्नाति^{१२} यदि दूरे तीर्थमुदपात्रे हिरण्यं निधाय स्नाति^{१३}
महाव्याहृत्या जलमभिमन्त्येदमापः शिवा इति विगाहते^{१४}
हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतस्रः^{१५} आपो अस्मान्मातरः^{१६}

१ विदार्य all the Mss., must be faulty for वितार्य, cp. Śat. br. III. 1. 2. 5.

२ सानडाहशकद्युद० A ; सानडुहशकद्युद० L ; अनडुहशकद्युत० M ; सान-
कुद्युपदात्रे H ; अनडुहं शकद्युदपात्रे T ; सानखाहशकद्युदपात्रे B : सानडुह-
शकद्युद० V.

३ We expect त्रायस्त्र मा instead of त्रायस्त्रैनस्.

४ गूहेत् instead of गूहयेत् TV and the Vyākhyā.

५ वकाविले A ; वकाविते LTV ; वकापिले HB ; वंकाविले M. Bhārad-
vāja has अवकाविले, the Vyākhyā अवकावडले.

६ ०गाहति H only.

७ Thus MLATV ; चतस्रो वृत्रं हिलापो अस्मान्मातरः etc. HB, cp. Hir. X. 3 (page 1023 of the edition). As long as we do not possess the Mantrasamhitā it will be impossible to reconstruct this part with certainty.

शुन्धन्विति च जपित्वा स्नात्युदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युत्तीर्य^१
पयस्वतौरोषधय इत्यपो ऽश्नाति^१ सोमस्य तनूरसीति क्षौम-
महतं वासः प्रदक्षिणं परिधाय सूर्यस्य वासो ऽसीति नीवी-
मनुकल्पयते^२ । ॥ ६ ॥

५ ऊर्जे लेति मनसः प्रतिप्रियमन्नमश्नाति सर्पिर्मिश्रं दध्युप-
सेकमेत ऊर्ध्वं कनीयः कनीयो व्रतयत्याशितस्य केशान्वपतीत्येके
गव्यं नवनीतमुदपात्रे सदर्भे निदधात्यथैनन्महीनां^३ पयो ऽसीति
पाणिभ्यां प्रस्त्राय वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीति मुख-
मारभ्यानुलोममा पादाभ्यां^४ त्रिः पराचीनमङ्गानि सर्वाण्य-
१० भ्यङ्क्ते^५ । पृष्ठमन्यो ऽस्याभ्यनक्ति^५ । वृत्रस्य कनीनिकासीति
त्रैककुदेनाञ्जनपिष्टेनान्येन वाञ्जीत सत्तूलया शरेषीकया दर्भ-
पुञ्जीलेन वानिधावमानस्त्रिः^६ पूर्वं दक्षिणमक्षि द्विः सव्यमपि
वा द्वे^७ पञ्चकृत्वो^७ बहिः^७ शालाया उत्तरेण प्राग्वंशमेकविंशति-
दर्भकूर्चैस्त्रिधा^८ विभक्तैश्चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्येतैः प्रतिमन्त्रं

१ एमीत्युत्तीर्य LTV, एमीत्युत्तार्य M; एमीत्युदेति H; ०त्युतीति B; एमी-
त्युदेति आपः A changed into तीर्य.

२ ०कल्पयते HR; ०कल्पते AMLTBV.

३ अथैत मही० H; अथैतन्मही० AR; ।अथैनं मही० LT; अथैनान्मही०
M; अथैनम् मही० V.

४ पदाभ्यां AHB; पादाभ्यां MLTV.

५ Thus A; पृष्ठमन्योदस्याभ्य० MLTV; पृष्ठमन्योदस्याभ्य० HRB.

६ Thus R; निधावमानं त्रिः MLTV; निधायमानं त्रिः A; निधायमान-
स्त्रिः H; निधायमानं त्रिः B.

७ Uncertain: द्वे पञ्चकृत्वो निधावन (or निधनं) बहिः MB; द्वे पञ्च-
कृत्वो बहिः L; अपि वा पञ्चकृत्वा एनं बहिः H; द्वे यं च एनं बहिः A; द्वे पञ्चकृत्वो
वा निधावनं बहिः TV.

८ त्रिधा VMLAT and the Vyākhyā; त्रेधा HB.

द्विरुपरिणाभ्युन्मृज्य प्रदक्षिणं सकृदवाङ् मार्श्याच्छिद्रेण पवित्रे-
 णेति सर्वत्रानुषजति । राजसूय एकशतेन कूर्चैश्चित्पतिर्मा
 पुनातु पवमानः सुवर्जन इत्येतमनुवाकमुन्मृज्यमानो यजमानो^१
 जपति यद्देवा देवहेडनमिति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेणेति
 चाथैतानि कर्माणि प्रतिप्रस्थातापरस्मिन्परिश्रिते तूष्णीं पत्न्याः^२ ५
 करोत्युन्दनादिवपनान्तं न करोतीत्येक^३ । आ वो देवास
 ईमह इति यजमानः पूर्वेण द्वारेण शालां प्रविश्य विद्युदसीत्यप
 उपस्पृश्येन्द्राग्नी द्यावापृथिवी इत्यपरेणाहवनीयमतिक्रम्य
 दक्षिणतस्तिष्ठंस्त्वं^४ दीक्षाणामधिपतिरसीत्याहवनीयमुपतिष्ठते ।
 तस्यैष संचरो यावत्सुत्यम् । ॥ ७ ॥ १०

आकृत्यै प्रयुजे ऽग्नये स्वाहेत्येतैरध्वर्युर्ध्रुवशेषादौद्ग्रहणानि पञ्च
 जुहोत्याद्यानि चत्वारि सुवेण सुचा पञ्चमीमेता दीक्षाऊतयो ।
 वाचा मे वाग्दीक्षताः^५ स्वाहेत्येतैरेतासु ह्वयमानासु यजमानो
 ऽध्वर्युमन्वारभ्य जपत्यध्वर्युर्द्वादशगृहीतेन^६ सुचं पूरयित्वा विश्वे
 देवस्य नेतुरिति पूर्णाङ्गतिं षष्ठीं जुहोति । वातं प्राणमिति १५
 यजमानस्तामनुमन्त्रयते । ऽथ कृष्णाजिनेन दीक्षते^७ । दक्षिणं
 पूर्वपादं वह्निर्लोममन्तर्मांसं स्यूतं करोतीन्द्र शाक्कर गायत्री-
 मिति दक्षिणेनाहवनीयं तत्राचीनयौवमुत्तरलोमास्तृणात्यृक्सा-

१ यजमानो given by A only.

२ पत्न्याः AHV (sec. hand) and the Vyākhyā; पत्न्यां MLB;
 पत्न T.

३ Thus A; कुरुत इत्येके MH; न कुरुत इत्येके TBV; सकृत इत्येके L.

४ T only ins. the s.

५ दीक्षितां MLAHTV and B first hand.

६ जुहोत्य० MLATV; जपत्य० HB (and the Vyākhyā).

७ दीक्षिते MLAHTV, दक्षिणे B(!).

मयोः शिल्पे स्थ इति शुक्लकृष्णे सन्धी संमृशते शुक्लमङ्गुष्ठेन
कृष्णमङ्गुल्येमां धियमिति दक्षिणं जान्वाच्य भसत्त^१
आरोहतीमा^२ सु नावमारुहमित्याहं दौक्षामिति चारुह्य
जपत्यथ मेखलया दौक्षते^३ । सा शरमुञ्जमिश्रा^४ वेणौ
५ त्रिवृदेकतःपाशा^५ । तयोर्गस्याङ्गिरसीति यजमानमन्तरा वाससः^६
प्रदक्षिणं परिव्ययति । पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नात्वित्युत्तरेण नाभिं
निष्टक्यं ग्रन्थिं ग्रथ्नाति । स ते मास्थादिति नाभेर्दक्षिणतः
पर्युह्य स्थापयति । ॥ ८ ॥

पत्नीं योक्त्रेण दौक्षयति । तां प्रतिप्रस्थाता सं त्वा नह्यामीति
१० पूर्ववत्संनह्यति । ततो ऽस्याः शिरसि जालं प्रतिमुञ्चति । विष्णोः
शर्मासीति यजमानो ऽहतेन वाससा सदक्षिणांसं शिरः प्रोर्णुत ।
इन्द्रस्य योनिरसीति त्रिवलिं पञ्चवलिं वा शाण्या मौञ्ज्या
वा रज्ज्वा परितृष्ठां कृष्णविषाणां^५ यजमानस्य वासोदशायां
बध्नाति । कृष्यै त्वा सुसस्याया इति वेद्या लोष्टमुद्धन्ति ।
१५ सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति कण्डूत्यां शिरः कण्डूयते । विषाणे
विध्यैतमित्यन्येष्वङ्गेषु । पत्न्याश्च प्रतिप्रस्थाता षडङ्गुलमात्रं पृथ्वयं
कण्डूयमानं शङ्कुं बध्नाति । स बैल्वो पालाशो वा यो वान्यस्य

१ जान्वाच्य भसत्ति आरो० L; जान्वाच्य भसत्तमारो० H; जान्वाच्य भसत्त
आ० VT; जान्वाच्य अभसत्तमारो० A, जान्वाच्याङ्गिरस्त्वमारो M. (कटप्रदेशात्
Vyākhyā.)

२ दौक्षते L; दौक्षिते MLATBV.

३ Thus MLT and the Vyākhyā; शरणमुञ्ज० AB; शरणमुञ्ज० H;
शरमंज० V.

४ अन्तरावाससः MLTV; अन्तरायाससः A; अन्तरावाससाः (सा) HB.

५ BA ins. after ०विषाणाम्; उक्तानाम्; H: उक्तानाम्; VMLT om.
this word.

यज्ञियवृक्षस्याथ^१ मुखसंमितमौदुम्बरं दौक्षितदण्डं^२ मुष्टिनाह-
मूर्ध्वसदसौत्यूर्ध्वाग्रं यजमानाय प्रयच्छति^३ । सूपस्था देवो
वनस्पतिरिति प्रतिगृह्य तं^४ दक्षिणत उपधत्ते^५ ॥ ६ ॥

यजमानः स्वाहा यज्ञं मनसेति प्रथमेन यज्ञान्वारभेण^६
दे कनिष्ठिके अङ्गुली न्यच्छति^७ स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति^८
द्वितीयेनानामिके स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति तृतीयेन मध्यमे
स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति चतुर्थेन मुष्टौ करोति^९ ।
संभारयजूंषि चैनमध्वर्युर्वाचयत्यथ^{१०} यजमानो वाचं यच्छति ।
नारायणपरायणस्तूष्णीमास्ते प्रागुदयान्नक्षत्राणां । यदि प्रमत्तो
वाचं विसृजेद्वैष्णवौ व्याहृतीश्चानूच्य पुनर्वाचं यच्छेद्यदि मुष्टौ^{११}
विसृजेत्त्वमग्ने व्रतपा असीति ब्रूयाद्दौक्षिष्टाय ब्राह्मणे ऽसाव-
मुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्तमुष्याः पुत्रो ऽमुष्याः पौत्रो
ऽमुष्या नप्तेति तं गोचपूर्वं त्रिरूपांशु देवेभ्य आवेदयति त्रिरूचै-
र्मन्येभ्यः । क्षत्रियवैश्यावप्यदौक्षिष्टाय ब्राह्मणे इत्येव यथावर्णं
वाथास्यैतानि व्रतानि भवन्ति । न स्त्रियमुपेयान्नानृतं वदेन्न^{१२}

१ यो वान्यस्य यज्ञियवृक्ष० H ; यो वान्यस्य यज्ञीवृक्ष० AB ; योन्यस्य यज्ञवृक्ष० MLV ; यो वान्यस्य यज्ञवृक्ष० T.

२ दौक्षितदण्डं AH ; दण्डं MLTV.

३ तं ins. AR only ; V गृह्यं दण्ड० shows a rest of तं.

४ Thus all the Mss. ; ०न्वारभेण the Vyākhyā (perhaps rightly).

५ Thus all the Mss. and the Vyākhyā (not न्यच्छति).

६ This is the reading as given by MLTV, only they insert तर्जन्यौ after चतुर्थेन ; B agrees with these four but omits तर्जन्यौ ; A differs from B only so far that it inserts after नामिके and मध्यमे the word द्वे. H and probably R replace अनामिके and मध्यमे by द्वे. H omits तर्जन्यौ.

७ अध्वर्युर् om. HRB.

मांसमश्नाति । न दतो धावते । न दर्शयति । न स्मयते । ऽपि-
गृह्य वा स्मयते । न निष्ठीवति । नोपर्यास्ते न शयीत ॥ १० ॥

यदि शयीताधः प्राग्दक्षिणतो ऽग्निमुत्तानो ऽभिमुखो वा
शयीतान्यं न क्रुध्येद्दौक्षितवादं^१ वदति लौकिकीं वाचं चन-
५ सितवतीं विचक्षणवतीं च । चनसितान्तं ब्राह्मणमाह विचक्षणान्तं
राजन्यवैश्यौ । यद्यन्यथा वदति त्वमग्ने व्रतपा असौति जपति^२ ।
स्वप्ननाहवनीयमनेनाभिमन्त्रयते । सुप्ता प्रबुध्य त्वमग्ने व्रतपा
असौति प्रतिपद्य विश्वे देवा अभि मामाववृत्रन्नित्यन्तं^३ जपत्यग्ने
त्वः सु जागृहीति वा स्वप्ननुन्दतीर्बलं धत्तेत्यभिवृध्यमाणो
१० ऽबद्धं मन इत्यमेध्यं दृष्ट्वा । रात्रावग्निर्ज्योतिषाः श्रेष्ठ इति
मन्त्रं संनमति । दौक्षितविमितादन्यत्रैनं सूर्यो ऽभिनिम्नो-
चेदभ्युदियाद्वा यद्यभिनिम्नो वारुणीं जपति यदि वाभ्युदितः
सौरिं । कृष्णाजिनं दण्डं च निधाय निशायां मूत्रपुरिषे
कुर्याद्दिवा कायायां । मेत्स्यन्वेदिमध्यात्कृष्णविषाणयेयं ते
१५ यज्ञिया तनूरिति लोष्टं त्वणमन्यद्वा किञ्चिदपादायापो मुञ्चा-
मौति मेहति । ततो ऽप आचामति । पृथिव्या संभवेत्यपात्तं
प्रतिनिदधाति ॥ ११ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियवैश्या एवं^४ तु प्रपद्येरन्^५ तैरेव संभाषेत ।
यद्येनं शूद्रेण सह संवाद उपपद्येतैतेषामन्यतममित्यमाचक्ष्वे-

१ ०न्य MLABV ; ०न्नं H , ०न्यः न क्रुध्येद् T.

२ जपति ATV and the Vyākhyā , जुहोति MLHB.

३ ०त्यतेन BMLTV ; ०त्यंते H ; त्येनं A ; ०त्यन्त the Vyākhyā.

४ एवं तु MLRHTRV ; येवतु A , एव only the Vyākhyā . B
useless.

५ प्रतिपद्येरन् BMLATV ; प्रपद्ये० HR.

त्याह^१ । न स्त्रिया^२ संभाषेत । कृष्णाजिनान्न व्यवच्छिद्येत^३
 दण्डादन्यत्र कृष्णाजिनान्नासीत शयीत वा । यद्यन्यत्रासीत
 देवाञ्जनमगन्यज्ञ इत्येनदभिमन्त्रयते^४ । न पुरा सोमस्य
 क्रयादपोष्णीत । दीक्षितागारे विहरति । येन केनचित्सहास्ते
 ऽथो^५ वा न कंचनाभिवादयते प्रत्युत्तिष्ठति वा । सर्व एनमभि- ५
 वादयन्ति^६ । न जुहोत्यन्यत्र सोमाङ्गेभ्यो । न ददाति । न
 पचति । कर्शयत्यात्मानं । यदास्य कृष्णं चक्षुषोर्नश्यत्यन्तश्च
 नैष्परीष्यं^७ यदङ्गमस्य मीयते तज्जुहोतीत्याहुर्थ^८दि परावर्तते
 विश्वे देवा अभि मामाववृचन्नित्यभ्यावर्तते । न प्रतीचेन^९
 द्वारेण निर्गच्छति । नैनं^९ स्पृशति । नास्य नाम गृह्णाति । १०
 नास्य पापं कीर्तयत्यथैतानि पत्याश्च मन्त्रवर्जं । सा स्वायतने
 संविशत्यथ नित्यवृत्तावधिवृत्तसूर्ये^{१०} पुरा^{११} वा नक्षत्राणा-

१ उपपद्येत A only, all the other Mss. उत्प०.— ०तममिथ्यमा० H ; ०तममिममर्थमा० MLATBV. The Vyākhyā: इदं (read इत्य) ब्रूहीति ब्रूयात्.

२ सह ins. MLTV. om. AHRB.

३ ०नान्न व्यवच्छिद्यते A ; ०नान्नैवविच्छि० M ; ०नान्नैववि० V, ०नान्नैवविच्छि० L, नान्नैवविच्छि० H ; ०नैवविच्छि० B ; नान्नैवविच्छि० T. ०नैवविच्छि० R. The Vyākhyā विच्छिद्येत.

४ इत्येनदभिम० A ; इत्येनाभिम० H ; इत्येतेनाभिम० MLTV ; ०नमभिम० RB.

५ थो not in A.

६ HR ins. त नाभिवादयति.

७ Thus A ; नैष्परीष्यं H, नैष्टुरिष्य MLATV ; नैरिष्यं B.

८ Thus all the Mss. R.

९ नैन MLAHTRB ; नैवं V.

१० Thus B only ; नित्यवृत्तावधि० AR, नित्यव्यतावधि० H ; निव्रतम् । अधि० ML ; नित्यव्रतमधि० TV ; cp. Hir. VII. 3 (page 599 of the edition).

११ पुरो MLRHTV ; पुरा AB.

मुदयाद्व्रतप्रदो ऽग्नौज्योतिष्मतः कुरुत^१ दौक्षित वाचं यच्छ पन्नि
वाचं यच्छेत्युत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्संप्रेष्यत्यथ पूर्वेण द्वारेण निर्गत्य
वत्सार्थं स्तनमेकमवशिष्येतरान्ब्रतं^२ दोहयति^३ । गार्हपत्ये
ऽग्निहोत्रविधिना ब्रतं अपयित्वा सुरक्षितं निदधात्युदितेषु
५ नक्षत्रेषु याः पशूनामिति जपित्वा भूर्भुवः सुवरिति च ब्रतं
क्षुण्तेति त्रिर्वाचं विसृजत^४ । एष्टीः स्येति चतस्रो ऽङ्गुलीरुत्सृजति
कनिष्ठिके अनामिके च^५ । ताभिर्यथेष्टं चेष्टते^६ । मध्यरात्रे
ब्रतयत्यपररात्र इत्येके^७ ॥ १२ ॥

अपरेणाहवनीयं ब्रतमभ्याहृत्य ब्रतप्रदाने निःषिच्य ब्रत्य
१० ब्रतय ब्रतमुपेहीति दौक्षिताय प्रयच्छति^८ । दैवीं धियं मनामह
इत्यप आचम्य ये देवा मनोजाता मनोयुज इति स्वायतने^९
पूर्वतो ब्रतयति^{१०} । नादौक्षिता दौक्षितं ब्रतयन्तं पश्यन्ति^{११} । शिवाः
पीता भवथेति ब्रतयित्वाप आचामत्येवं पुरा नक्षत्राणा-
मस्तमयाद्वाचं यमयति^{१२} ब्रतं दोहयत्यस्तमितेषु नक्षत्रेषु वाचं
१५ विसृजते^{१३} । मध्याह्ने ब्रतयत्यपि वा पुरोदयादादित्यस्य वाचं
यमयति ब्रतं दोहयत्युदित आदित्ये वाचं विसृजते^{१४} । अपराह्णे
वा ब्रतयति^{१५} । याग्निहोत्रस्य स्कन्नस्य प्रायश्चित्तिः सा ब्रतस्य^{१६} ।
यवागू राजन्यस्य ब्रतमामिक्षा वैश्यस्य पयो ब्राह्मणस्य^{१७} ।
दौक्षास्वेतानि^{१८} । सर्वेषामुपसत्सु स्तनविभागो^{१९} । यदि पयो न

१ कुरु HB.

२ ब्रत LATV, प्रातर MHB.

३ स्वायतने MLTV and the Vyākhyā; स्व आयतने AHB.

४ Emended; एव पुरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं यमयति A, एवं पुन
न पुरा नक्षत्राणामस्तमयाद्वाचं य० H; एव पुनरा नक्षत्राणामस्तमयात्पुरा वाचं य०
MLTV; पुनरानक्षत्राणां स्तयाद्वाचं य० B.

५ दौक्षास्वेतानि HB; दौक्षास्वेतासु MLATV.

स्याद्राजन्यव्रतेन व्रतयेद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः
सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदित्याह^१ । नाव्रतो भवत्यग्निहोत्रस्या-
विच्छित्यै । पत्न्याश्च वाग्यतायाः प्रतिप्रस्थाता दक्षिणेन द्वारेण
निर्गत्य व्रतं दोहयित्वा व्रतश्रपणागारे श्रपयित्वा सुरक्षितं
निदधात्यथ पत्न्यै स्वायतने प्रयच्छति । साप्यत्रैव व्रतं तूष्णीं^५
व्रतयति । यदहर्दोक्षयति^२ तस्य रात्रिं जागर्ति । दीक्षितस्य^३
यूपं क्षिनन्ति क्रौते वा राजनि । तद्वाख्यातं । समानो यूप
आहवनीयः स्वरुरग्रीषोमौयसवनीययोरनूबन्ध्यायाश्च । ॥ १३ ॥

द्वादशरात्रं भृतिं वन्वानः पूषा सन्येति सनौहारान्
प्रहिणोति । चन्द्रमसीत्याद्यैर्यथारूपं हिरण्यादि प्रतिगृह्णीयाद्देवः^{१०}
सविता वसोर्वसुदावेतीतराण्यपरिमिता गावः^४ एकैकं वा^४ ।
तासां नष्टां च वायवे त्वेत्यनुदिशत्यप्सु मृतां वरुणाय त्वेति ।
संशौणीं निर्वर्त्यै त्वेत्यपि वावसन्नां । विद्युद्धृतां मरुद्भ्यस्त्वेति ।
ज्वरहतां रुद्राय त्वेति । सेनाभिगृहीतामिन्द्राय^५ त्वा प्रसक्कन
इत्यविज्ञातव्याधिमृतां यमाय त्वेति । यानुदिष्टास्वधिगता^{१५}
तामनुदिष्टायै देवताया^६ आलभेत दक्षिणाभिर्वा सह दद्याद्यदि

१ See the Brāhmaṇa quoted by Rudradatta on Āp. X. 16. 13.

२ यदहर्दोक्षयति BLATV ; यदहः क्षीयति M ; यदहर्दोक्षितस्तस्या H.

३ दीक्षितस्य H ; दीक्षामध्ये MLATV ; B useless.

४ ? गावयैकैकमितराणि H ; भाव एकैकं वा VMLT ; गा एतैक वा A ; भावयेतैकमितराणि तासां B.

५ सेनाभिगृही० MLTV ; सेनागृही० AHR ; सेनाहंगृही० B.

६ यानुदिष्टास्वधिगता तामनुदिष्टायै देवताया A ; यानुदिष्टां स्वधिगतानामनुदिष्टावै देवताया H and R (only ०तामनुदि०) ; यामनुदिष्टास्वधिगतां तामनुदिष्ट-देवताया MLTV ; यानुदिष्टास्वधितानामनुदिष्टांतेवे B.

त्वरया स्वयं प्रयात्यरणौष्वग्नौ पृथगारोप्य सह प्रयाति ।
भद्रादभि श्रेय इति तं प्रयान्तमध्वर्युरनुमन्त्रयते । यजमानो
ऽरणौ^१ दक्षिणेन परिश्रित्य व्रतयत्यापः सन्ति चेद्देवीरापः^२
इत्यवगाह्याच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुगेषमिति लोष्टं हस्तेन
५ विमृज्या^३ कूलात्सेतुं कुर्वन्निवात्येति । पृथिव्या संभवेत्यतिशिष्टं
निदधात्यथेमवस्य वर आ पृथिव्या इति प्रयास्यन्^४ देव-
यजनमध्यवस्यत्यारे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर इत्युद्यन्तमादित्यमुप-
तिष्ठते । ॥ १४ ॥

दौक्षान्ते सोमक्रयार्थमुपरवदेशे प्रतिप्रस्थाता राजानं
१० नौत्वा रोहिते चर्मण्यानडुहे न्युष्य सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेति
संप्रेष्यति । कौत्सः शूद्रो वा विक्रयी तं^५ संशोधोपास्ते । ऽथ
प्रायणीयमदित्यै पयसि चरुं निर्वपति । प्रायणीयाद्योदवसानौ-
याया इष्टिपशुबन्धेष्वन्वाधानव्रतोपायनजागरणारण्याशनपत्नौ-
संनहनब्रह्मवरणानि न विद्यन्ते । कपालानां स्थाने स्थाली
१५ भवत्यननूयाजः प्रायणीयो भवत्यप्रयाज उदयनीय । आज्यग्रहण-
काले जुक्कां चतुर्गृह्णाति चतुरूपभृति समानयनार्थमुदयनीये
न जुक्कां गृह्णात्युपभृति चतुरनूयाजार्थं । षड्दोत्रा प्रायणीयं

१ रणौ HRB ; रणि LV : रणि MA.

२ ? अपस्सन्ति चेत् MLTV अपोजगाहास्त्रं A , अपभौतिगाह H ; अपो-
भौतिगाह R.

३ Thus TV ; विमृज्य MLAHRB.

४ प्रयास्यं (प्रास्यं) ins. AHRB, not MLTV. I doubt whether
it belongs to the text.

५ विक्रय्येतनं A ; विकर्येण H , विक्रय्येन R ; विक्रयीत T ; विक्रयीत
MLV ; विक्रयेन B. The reading विक्रय्येनं would equally be possible.

चरुमासादयति^१ । व्याख्यातावाज्यभागावाज्येन देवताश्वतसो
यजति^१ ॥ १५ ॥

पूर्वार्धे पथ्यां स्वस्तिमग्निं दक्षिणार्धे ऽपरार्धे सोममुत्तरार्धे
सवितारं मध्ये ऽदितिं यजेद्दितिमिद्धा मरुतो यद्ध वो दिव
इति मारुतीमृचमन्वाह^१ । शम्भ्वन्तः प्रायणीयः संतिष्ठते^५
स्थालीं सक्षामकाषामेतन्मेजणमेतद्वर्हिरेतं वेदमुदयनीयाय
सुरक्षितं निदधाति^१ ध्रौवमाज्यं धारयति^१ तस्माज्जुक्कामष्टौ
चतुरो वा गृहीत्वा दर्भनाद्या हिरण्यं निष्टक्यं प्रग्रथ्य जुक्का-
मवदधातीयं ते शुक्र तनूरिति^१ तदाज्यं जूरसि धृता
मनसेत्याहवनीये ऽन्वारब्धे यजमाने निरुढपशुबन्धलक्षणां^२ १०
पिङ्गाक्षीमेकहायनीं^३ सोमक्रयणीमीक्षमाणो जुहोत्यपरं चतु-
र्गृहीतं गृहीत्वा शुक्रमसीति हिरण्यं घृतादुद्धृत्य सुरक्षितं
निदधाति चतुर्गृहीतं च^१ वैश्वदेवः हविरित्याज्यमभिमन्त्य
सूर्यस्य चक्षुररुहमिति सहिरण्येन पाणिनादित्यमुपतिष्ठते^१
ऽग्रेण शालां प्रत्यङ्मुखीमवस्थाप्य सोमक्रयणीं चिदसि मनासीति^{१५}
संशान्ति^१ मित्रस्त्वा पदि बध्नात्विति दक्षिणे पूर्वपादे बद्धा
पूषाध्वन इति यत्र सोमस्तत्र गमयति^१ दक्षिणेन पदा
वस्थसि रुद्रासीत्याद्यैर्दक्षिणानि षट् पदान्यनुनिक्रामत्येकमिषे^४
विष्णुर्होतृत्वेनैर्निक्रम्यमाणेषु^४ यजमानो ऽनुवर्तयति^५ ।

१ यजति MLTV ; यजन्तीति AHRB.

२ Thus (and cp. XII. 20, end) TV ; ०बन्ध० om. the other Mss.

३ पिङ्गलाक्षी० TVML.

४ ०निक्रामति TVB and the Vyākhyā ; ०निष्क्रा० (and निष्क्र०) the other Mss.

५ Thus HR, अनुवर्त्य the Vyākhyā ; ०नुसंवयते the other Mss.

सखाय इति सप्तमं पदमभिमन्त्रयते । ऽध्वर्युर्वृहस्पतिस्त्वा सुमे
रएवत्विति सप्तमं पदमभिगृह्णाति । तद्धिरण्यं तस्मिन्निधाय
परिस्तीर्य पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षीति तच्चतुर्गृहीतमभि-
जुहोति^१ ॥ १६ ॥

५ हिरण्यमपोद्धृत्य परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरातय
इति स्फ्येन^२ दक्षिणं^३ पदं त्रिः परिलिखति यावद्वृत्तान्वक्तमथ
स्फ्येनोपसंग्राहं पदं स्यात्स्यामन्मे राय इति समोष्य^४ त्वे राय
इति यजमानाय प्रयच्छति । तोते^५ राय इति यजमानः पत्न्यै ।
सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्वेति पत्नीं सोमक्रयण्यां समीक्षयति ।
१० त्वष्टीमती ते सपेयेति यजमानं पत्न्या । माह^६ रायस्पोषेण
वियोषमिति सोमक्रयणीं यजमानो ऽभिमन्त्रयते । तद्धिरण्यं
प्रक्षाल्यानामिकायां^७ बध्नात्याप्यायनाभिषवांश्चदाभ्यर्थं च^८ ।
यतः पदगर्तं^९ तदुन्नम्य पृथिवीमित्यद्भिरुपनिनीय सोमक्रयणी-

१ Thus MLTV ; ०गृहीतेनाभिजु० A ; ०गृहीतानभिजु० BH.

२ These two words om. H. Instead of दक्षिण the Vyākhyā : प्रदक्षिण. This probably is right, cp. Āp. X. 23. 2.

३ Thus MLTV and the Vyākhyā and A, where originally was a gape ; राय इयावत्तनून सवति H. राय इति यावत्तनून(?) सपवति ; यावत् सूत सवपति B. In A later on, is added on the margin : यावत्तनून संवपति. This points to a reading यावत् सूत संवपति, cp. Āp. 1. c. 3.

४ Thus TV ; तेते the Vyākhyā ; त्वेते MHB : A (sec. h.) तो.. ; ततो L.

५ Thus BMLATV ; आवध्नाति HR.

६ Thus TV ; आप्यायनाभिषणंश्चदाभ्यर्थं च ML ; आप्यायनाभिष्वजंश्चदाभ्य
A ; आप्यायनाभिष्वजंश्चदाभ्येषु चैतत् H ; आप्यायनाभिषवांश्चदाभ्येषु चैत० B.

७ Thus TV and Vy. ; यतदगर्तं ML ; चैतत्पादपटमोन्नं भय H ; A. incomplete ; चैदं पादवगमान्न भय B.

मुत्सृजति । पत्नी पदं सुरक्षितं निदधात्यथ सूर्यस्य चक्षुररुह-
मित्यादित्यमुपतिष्ठते । सोमविक्रयिणं शुद्धस्ते^१ सोम इति
पृच्छति । शुद्ध^२ इतीतरः प्रत्याहैष ते गायत्रो भाग इत्ये-
तैर्विचितं राजानमुपतिष्ठते । तच्चर्मण उत्तरार्धे क्षौमं वासो
द्विगुणं प्राचीनदशमास्तौर्याऽशुना^३ ते अशुः पृच्यतामिति ५
राजानं सहिरण्येन पाणिनाभिमृश्याभि त्वं देवः सवितार-
मित्यतिच्छन्दसर्चा स्तीर्णे क्षौमे मिमीते कनिष्ठाद्यैकैकाङ्गुल्या
साङ्गुष्ठ्या प्रसारितयांशून् समुपगृह्य^४ मिमीते । न कनिष्ठया
पञ्चमं । कनिष्ठयैव दशमं । पञ्चकृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चकृत्व-
स्त्वृणीमेवं द्विस्त्रिरपरिमितकृत्वो वा । ॥ १७ ॥ १०

अवशिष्टं राजानं प्रजाभ्यस्वेत्युपसमृह्य वाससो ऽन्ता-
न्समुच्चित्य द्विगुणेनोष्णीषेण प्राणाय त्वेति प्रदक्षिणमुपनहति ।
व्यानाय त्वेत्यनुष्टन्यति^५ । प्रजास्वमनु प्राणिहि प्रजास्वामनु
प्राणन्विति राजानं यजमानमवेक्ष्यत्येनं चर्मणि निदधाति ।
देव सूर्य सोमं क्रेष्याम इत्यादित्यमुपतिष्ठते सोमविक्रयी च १५
राजानं चर्मण आदत्ते । सोमविक्रयिन् क्रय्यस्ते^६ सोमो राजेति
सोमविक्रयिणं पृच्छति । क्रय्य^६ इतीतरः प्रत्याह । सोमं ते

१ शुद्धस्ते A and the Vyākhyā; शुद्धस्ते MLHTRBV. — The Vyākhyā has . सोमा, pointing to सोमाः.

२ Thus the Vy. only ; शुद्धमि० the Mss.

३ Thus H ; प्राचीनोपरिदश० the other Mss.

४ उपसंगृह्य the Vyākhyā.

५ ०नुश्रुयति M ; ०नुष्टन्यति L ; ०नुग्रयति ABHR ; ०नुश्रिंयति T ; ०नुश्रयति V.

६ कार्यस् and कार्य H (as Maitr. Samh.) ; कार्यस् (first time) also B.

क्रीणामीत्युक्ता गोर्भहिमा महानिति^१ मन्वानः कलया ते
 क्रीणानि कुष्ठया ते क्रीणानि शफेन ते क्रीणानि पदा ते
 क्रीणानीति प्रत्येकं तिस्रः^२ पणते^३ । स्वयं गोस्त्रीन्यादान्यणितान्^४
 प्रतिषिध्य^५ गवा ते क्रीणानीति गामेव पणते^६ । भूयो वा अतः^५
 ५ सोमो राजार्हतीत्या संख्यासंपदः^६ सोमविक्रयी प्रत्याह^७ । भूय
 एवातः सोमो राजार्हतीत्यध्वर्युः प्रतिनन्द्य शुक्रं ते शुक्लेण
 क्रीणामीति हिरण्यं^८ पणते^९ । विक्रय्येतदादत्ते^८ । तपसस्तनू-
 रसौत्यजां^१ वाससा ते क्रीणानीति वासश्चतुर्भिः संख्यां
 संपादयति ॥ १८ ॥

१० द्वादशशतदक्षिणस्य क्रतोर्दशभिर्वा^१ । तदा सप्त गावो हिरण्यं
 वासो ऽजा च दश भवन्ति^२ । भूयसा वैकयैकविंशतिदक्षिणस्य
 तिसृभिः षष्टिदक्षिणस्योक्तसंख्यां संपाद्य संयत्ते^३ गोरस्मे चन्द्रा-
 णीति सोमविक्रयिणो हिरण्यं प्रत्यादाय यजमानाय प्रयच्छत्यस्मे
 त बन्धुरिति शुक्लामूर्णास्तुकां च^४ । तथा यजमानो दशापवित्रस्य

१ ? महांस्तु गोर्भहिमहिमेति HB, गोर्भहिमेति A; गोर्भहिमान हानिति ML, गोर्भहिमा महानिति TV and the Vyākhyā.

२ तिस्रिः TVB. (preferable ? cp. Āp. X. 25. 8.)

३ पदान् AB, पादान् H, पदादीन् MLTV.

४ Thus TV; पणिता प्रतिषिध्य H; पणिता प्रतिषिच्य MB; पणिगा-
 न्प्रदिष्य L; प्रणौतान्प्रतिषिध्य A.

५ Emended; वातः MLATBV, च भूयोवातः H.

६ Thus BHTV, ०तौत्यासंख्यसुपदः A, ०तौत्याख्यां सपदः M; ०तौत्याख्या-
 संपदिः L.

७ हिरण्य H; सहिरण्यं MLATBV.

८ Thus TV; विक्रय्येतदादत्ते A; विक्रयततदादत्ते H; क्रय्येवदादत्ते ML.

९ Thus T; संयत्ते MLAH and Vyākhyā; सम्यक्ते B, विक्रय-
 तदादत्ते B.

नाभिं करोती^१दमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपग्रथ्ना-
मीति कृष्णामूर्णास्तुकामुपग्रन्थाति^१ सोमविक्रयिणि तम इति
तथा जलेन सोमविक्रयिणं ललाटे विध्यति^१ स्नान भ्राजाङ्गार
इत्यान्तादनुवाकस्य सोमक्रयणाननुदिशति^१ मित्रो न एहि
सुमित्रधा इति राजानं सोमविक्रयिणो ऽपादत्त इन्द्रस्योरु- ५
माविशेति^१ यजमानस्य दक्षिण ऊरावासादयत्यैनं यजमानः
प्रत्यपोर्णते वयः सुपर्णा इत्यभ्युक्षितमुष्णीषं परिकर्म्मणे प्रयच्छति^१
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्तोः प्रशिषा प्रयच्छाम्यवक्रो ऽविधुरो^२
भूयासमिति मैत्रावरुणाय दीक्षितदण्डं प्रयच्छति^१ रुद्रस्त्वावर्तय-
त्विति सोमक्रयणीं प्रदक्षिणमावर्त्यान्यथा गवा निष्क्रीय गोष्ठे १०
यजमानस्योत्सृजत्यथ यजमानो राजानं हस्ताभ्यामुपादाय शीर्ष्णि
कृत्वोदायुषेत्युत्तिष्ठति^१ प्रागौषं सोमवाहनमनो दक्षिणत उपस्थितं
भवत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यभिप्रव्रजति^१ तस्य नीडे ऽध्वर्युरदित्याः
सदो ऽसीति प्राचीनग्रीवं कृष्णाजिनमुत्तरलोमोपमृणात्यदित्याः
सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमासादयत्यस्तभ्राह्मामृषभ १५
इत्येनमुपतिष्ठते^१ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततानेति वाससा परितनोति^१
सौर्यर्चा पुरस्तात्कृष्णाजिनं प्रत्यानह्यत्युदुत्यं जातवेदसमित्यूर्ध्व-
ग्रीवं बहिर्विशसनं^१ धूरसीति धुरावभिमृश्य वारुणमसीति
शकटमाखिद्य वरुणस्त्वोत्तभ्रात्वित्युपस्तभ्य वरुणस्य स्कम्भनमसीति
शम्यां प्रतिमुच्योस्त्रावेतं धूर्षाहावित्युन्नीयमानौ सोमवाहना- २०
वन्वीक्षते^३ ॥ १६ ॥

१ Thus MLHTVB ; ०दत्ते तमिन्द्र० A.

२ Cp. X. 11 (page 110, line 15).

३ Thus AHTBV ; ०वाहनान्वीक्षते ML.

वरुणस्य स्कम्भनमसीति तयोर्दक्षिणं प्रथमं युनक्ति । वरुणस्य
 स्कम्भसर्जनमसीति शम्यामवगूह्य प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश इति
 योक्तृपाशं प्रत्यस्यत्येतयैवावृतोत्तरमनद्वाहं युनक्ति । पलाशशाखे
 विभ्रदन्तरेणेषे सुब्रह्मण्य उपसर्पत्यध्वर्युरीषां दक्षिणामन्वारभ्य
 ५ सोमाय क्रीताय प्रोह्यमाणायानुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य
 सुब्रह्मण्यामाकुर्येति संप्रेष्यत्यो भूः सासि सुब्रह्मण्ये तस्यास्ते पृथिवी
 पाद इति सुब्रह्मण्यासु सर्वासु यजमानः सुब्रह्मण्यमन्वारभ्याहता-
 माहतां जपत्यध्वर्युयजमानो प्रथमायां त्रिरुक्तायां प्रच्यवस्व
 भुवस्पत इति राजानं प्रच्यावयतः । सर्वे प्राञ्चो ऽभिभूयाथ^१
 १० प्रदक्षिणं परिचरन्ति । श्येनो भूत्वा परापतेति राजानमध्वर्युरभि-
 मन्त्रयते । यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीति दक्षिणेनोत्तरेण वाध्वर्यु-
 र्यजमानश्चाञ्जसा राजानमुपसंक्रामतो । ऽग्रेण शालां तिष्ठन्
 राज्ञे प्रोह्यमाणायोपदां मन्वानो^२ ऽजेनाग्नीषोमीयेण कर्णगृहीतेन
 नमो मित्रस्येति राजानं यजमानः प्रतीक्षते । स कृष्णसारङ्गो
 १५ लोहितसारङ्गो वा निरुद्धपशुबन्धलक्षणः श्मश्रुलः^३ स्थूलः
 पौवा^४ । ॥ २० ॥

ओह्यमाने राजन्यग्रेण शालामासन्दौमध्वर्यव उद्गृह्णन्त्यौ-
 दुम्बरी नाभिदघ्नपादारत्निमात्रशीर्षणानूच्या मोञ्जविवाना^५
 भवत्यथाग्नीन्प्रज्वलयन्ति । तदनः सोमवाहनमग्रेण प्राग्वंशमुद-

१ Thus RMLTV ; ०भिर्भूयाथ A ; रुभयाथ B ; विर्भूयाथ H ; अभिप्रयाथ the Vyākhyā.

२ ? ०पदां मन्वानो MLTV ; पादान्मन्वानो A ; ०पादानान्वानानो H ; ०पादान्वानो R ; ०पादानान् मन्वानो B.

३ श्मश्रुल MLA ; श्मश्रुणः HB ; ०ळः TV.

४ Emended ; पौवान् MLAHTV ; पौलन् B.

५ Thus VT and the Vyākhyā ; ०विधाना the other Mss.

गौषमवस्थाप्य वारुणमसीत्युत्तिवदति । वरुणस्त्वोत्तम्नात्वित्युप-
 स्तम्नाति । दक्षिणमनद्वाहं विमुञ्चति । वारुणमसीति योक्त्रं
 परिकर्षति । वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसीति शम्भ्यां प्रवृहत्युन्मुक्तो
 वरुणस्य पाश इति योक्त्रपाशं विमुञ्चत्येवमुत्तरमनद्वाहं विमुञ्च-
 त्यविमुक्तो वा स भवत्यथातिथ्यायां सप्तदश सामिधेन्य । इक्षु- ५
 शलाके विधृती । कार्ग्यमयान्यरिधीनिध्न उपसंनह्यत्याश्ववालं
 प्रस्तरं बर्हिषि । देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपद्याग्ने-
 रातिथ्यमसीत्येतैः प्रतिमन्त्रं जुष्टं निर्वपामीत्येतैः पञ्चकृत्वो ।
 वैष्णवं नवकपालमातिथ्यं पत्न्यान्वारब्धो निर्वपति । हविष्कृता
 वाच विसृज्योत्तरमनद्वाहं विमुञ्चति । वारुणमसीति यजमानो १०
 वासो ऽपादाय या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा
 परिभूरस्तु यज्ञमिति नौडाद्राजानमादत्त । उर्वन्तरिक्षमन्वि-
 हीति प्रव्रजति । प्रतिप्रस्थातासन्दीमादाय पूर्वेण^१ द्वारेण^२
 शालां प्रविश्याग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य^३ वरुणस्यर्तसदन्यसीति
 दक्षिणेनाहवनीयमासन्दौ निदधाति । ॥ २१ ॥ १५

तस्यां कृष्णाजिनमदित्याः सदो ऽसीति तथास्तृणात्यदित्याः
 सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमासादयति । वरुणो ऽसि
 धृतव्रतो वारुणमसीति राजानमुपतिष्ठते । वारुणमसीति
 वाससा पर्यानह्यति^३ । तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
 वारुण्यर्चा सर्वत्र राजानं परिचरत्यग्निं राजानं चान्तरेण मा १०
 संचारिष्टेति संप्रेष्यत्यत्राप्यस्मै पायसमन्नमर्थं लाजानपूपांश्चोप-

१ पूर्वद्वारेण MLTV.

२ Thus AHB ; परिहृत्य MLTV.

३ पर्यानह्यति BH ; परिर्यानह्यति A ; परिणह्यति MLTV.

हरन्त्यथावहननादि^१ कर्म प्रतिपद्यते । अपणकाले सह पुरो-
डाशेन मदन्तीरधिश्यति^२ । चतुर्गृहीतान्याज्यानि गृह्णाति ।
चतुर्होचातिथ्यमासादयत्यत्र संभारयजूंषि व्याचष्टे । पशु-
वन्निर्मन्थ्येन^३ चरति^४ । वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः संप्रेष्यति ।
५ पञ्च प्रयाजान्यजति । सर्वमौपभृतं चतुर्थे जुक्कां समानयत्युपांशु
चरति । विष्णवे ऽनुब्रूहीति^५ विष्णुं यजेतौडान्तातिथ्या ।
धौवाज्यमाप्याय्यान्तर्वेदि चमसं निधाय तस्मिंस्तानूनघ्नमापतये
त्वा गृह्णामीति पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चावत्तमभिगृह्णाति ।
तद्वक्षिणश्रोण्यां निधायानाष्टष्टमसीति सर्वं ऋत्विजो यजमानश्च
१० समवमृष्टान्त्यनु मे दीक्षामिति यजमानं वाचयति । ॥ २२ ॥

यावन्त ऋत्विजस्तेषूपहवमिद्धा तैरुपहृतः प्रजापतौ त्वा
मनसि जुहोमीति यजमान एव समवमृष्टं त्रिरवजिघ्रति ।
तस्मिन्नपो निनीयोत्तरतः सिञ्चत्यथाग्नीन्मदन्त्यापा^६ इत्यध्वर्युः
पृच्छतीदं मदन्ति देवीरमृता ऋतावृध इत्याग्नीध्रः प्रत्याह ।
१५ ताभिराद्रवेति संप्रेष्यति । तेनाहताभिर्मदन्तीभिः पाणीन्
प्रक्षाल्य तानूनघ्निणो हिरण्यपाणयो राजानं विस्त्रस्यांशुरंशुस्ते
देव सोमाप्यायतामित्याप्याययन्त्याप्यायय सखीनित्यध्वर्युर्यज-

१ Thus TV ; ०थाहनादि L ; ०थावमाननादि M ; ०थावाहनादिकं MB ;
०थवाहनादिकं H.

२ ०त्रयति BMLTV ; ०त्रयति AHR.

३ Thus MLTV ; ०निमथ्येन AHRB.

४ Thus AHRB ; चरन्ति MLTV.

५ ०ब्रूहि LTV ; ०ब्रूहीति MAHRB.

६ The sign of pluti not in the Mss.

मानमपि वाचयति^१ । दक्षिणार्धे वेद्याः^२ प्रस्तरं निधायोत्ताना-
न्दक्षिणान्याणीन् कृत्वा सथान्नीच एष्टा रायः प्रेषे भगायेति
निष्कृवते । यजमानमवान्तरदीक्षामुपनयत्यग्ने व्रतपते त्वमित्या-
हवनीयमुपस्थापयति । ॥ २३ ॥

यजमानो गाढतरं मेखलां समायच्छते गाढतरं मुष्टी^३ ५
कुरुते । पत्नी तु योक्तां । तप्तव्रतो भवति । मदन्तीभिर्मार्जयते ।
पूर्वव्रतमुत्सृजति । या ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्येतेनातो ऽधि
व्रतयति । दैक्षमेतदहर्व्रतपरिमाणं भवत्यौपसदो ऽत ऊर्ध्वं व्रत-
संकल्पस्तिस्त्र उपसदो भवन्ति षड् द्वादश चतुर्विंशतिर्वा ।
चतुःस्तनमेतां रात्रिं व्रतं भवति त्रिस्तनं मध्यमे ऽहनि द्विस्तनं १०
रात्रावेकस्तनमुत्तमे ऽहोरात्र । आराग्रामवान्तरदीक्षामुपेयादिति
ब्राह्मणोक्तानि^४ काम्यानि व्रतपरिमाणानि । तेषां यथाकाममथ
प्रवर्ग्येण चरन्ति चरन्ति । ॥ २४ ॥

॥ इति श्रौतसूत्रे द्वादशः प्रश्नः ॥

~~~~~

१ ०पिवाच० the Mss. ; read probably ०तिवाच०.

२ वेद्यैः AB ; वेद्यैः R ; वेद्या LTV ; विद्या M ; missing in H.

३ Thus TVH and the Vyākhyā ; मुष्टिं MLARB.

४ Cp. Ts. VI. 2. 3. 5.

प्रवर्ग्येण चरिष्यन्मावास्यायां पौर्णमास्यां शुक्लपक्षे पुण्ये
 ऽहनि वा^१ संभाराहर्तुर्नमो^२ वाच इत्यनुवाकेन शान्तिं कृत्वा
 वैकङ्कतीं खादिरीं वैणवीं वा समिधमाधाय^३ युञ्जते मन
 इति चतुर्गृहीतं जुहोति^४ न दीक्षितस्य जुहुयात्^५ काण्टकी-
 ५ भैवेतया समिधमादध्यादेतां वा जपेद्देवस्य त्वेति खादिरी-
 मौदुम्बरीं वैकङ्कतीं वैणवीं वा व्यायाममात्रीमरन्निमात्रीं
 वा कल्माषीमुभयतः क्षूणमग्निमादायाभिरसि नारिरसौत्यभि-
 मन्त्योत्थायोत्तिष्ठ ब्रह्माणस्यत इति ब्रह्माणमामन्त्रयते^६ ब्रह्मोपो-
 त्तिष्ठत्युभावुपप्रयन्वित्युत्तरमर्धं च जपत^७ आददते^८ कृष्णाजिनं^९
 १० यतः कुतश्चिन्मृदं खनित्वाहरन्ति तत्र प्रैतु ब्रह्माणस्यतिरित्यश्व-
 प्रथमाः प्राञ्चो यन्त्यपि वाचैते संभाराः परिश्रिते^{१०} भवन्ति^{११}
 पुरस्तादाहवनीयान्मृत्वनः^{१२} पूर्वः पूर्व उत्तरोत्तरो^{१३} भवत्युत्तरेण
 मृत्वनं प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-
 स्तृणाति^{१४} देवी द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी उपस्थाय
 १५ ऋध्यासमद्येत्यभिया मृत्वने प्रहृत्य मखस्य शिर इत्यपादाय^{१५}
 मखाय त्वेति हत्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इति कृष्णाजिने निवप-
 त्येवं द्वितीयं तृतीयं च हत्वा निवपति^{१६} तूष्णीं चतुर्थमपरि-

१ HBAMLR om. वा, given by TV; पुण्यनक्षत्रे वा the Vyākhyā.
 २ ? संभारानाहर्तुं व० MLTV; संभाराहर्तुर्नमो AB; संभाराहर्तुं HR.
 ३ आददते MLATV, आददे B; आदत्ते HR. The Vyākhyā points
 to plural.

४ परिश्रिता MLATV; परिश्रितो HRB; परिश्रिते देशे the Vyākhyā.

५ Thus MLTAV; पुरस्तादाहवनीयं नृ० BH; ०नीय नृ० R.

६ Thus MLATV; उत्तरो H; पूर्वमुत्तरो RB.

७ Thus HTV; ०त्यादाय MAB; ०त्युपादाय L.

मितं^१ वा यावत्यो मृदः प्रवर्ग्यपात्रेभ्य^२ आप्ताः^३ स्युः^४ प्राय-
श्चित्ताय परिश्रिनष्टि शेषमेवमितरेषां संभाराणाम्^५ ॥ १ ॥

इत्यत्र आसीरिति वराहविहतमुपतिष्ठते^६ देवीर्वस्रोरिति
वल्मीकवपामिन्द्रस्यौजो ऽसीति पूतिकानग्निजा^७ असि प्रजापते
रेत इत्यजलोमसंमृष्टानि कृष्णाजिनलोमानि पृथगुपस्थाय
प्रहत्योपगृह्य^८ कृष्णाजिने निवपति^९ पञ्च संभारानायुर्ध्वहि^{१०}
प्राणं धेहौत्यश्वेनावघ्राप्य मधु त्वा मधुला करोत्विति न्युप्तेषु
संभारेष्वेकामजां पुंवत्सामभितो दोग्धृत्वजः सर्वे प्रवर्ग्यमाददत
उत्तरेण विहारं परिश्रित उद्धृत्यावोक्ष्य सिकता न्युष्य तान्नि-
दधति^{११} गार्हपत्ये मदन्तीः पूर्वमधिश्रित्य^{१२} मधु त्वा मधुला
करोत्विति ताभिरेनमुपसृजति^{१३} ॥ २ ॥

यान्यथन्यान्यखासंसर्जनान्यर्मकलालानि^{१४, १५} शर्करावाञ्जन-
पिष्टादीनि^{१६} दृढार्थं^{१७} तैश्चोपसृजत्यस्मिन्प्रवर्ग्ये यत्किञ्चोदककृत्यं

१ ०मित B.AHR; मितं MLTV.

२ ०पात्रेभ्य आप्ता H; ०पात्रभ्यश्चाप्ताः MLATRB, ०भ्य चाप्ताः V.

३ पूतिका० M.LAHTRV and the Vyākhyā; with ०ति० B first hand, ०तौ० second hand.

४ ? ०पगृह्य MLATV; ०गूह्य H; ०गुह्य RB.

५ पञ्चसंभारान् VHTR and the Vyākhyā; पञ्चसंभारान् A, पञ्च-
संभाराणाम् MB, पञ्चभान् or पञ्चभान् L.

६ ०दधति VMLT and the Vyākhyā; ०दधाति AHRB.

७ मदन्तीः पूर्वमधिश्रिता MLTV, पयोधिश्रित्य AHRB.

८ ताभिरेनमुप० L, ताभिस्त्रिभिरेनमु० M, मदन्तीभिरेनमु० ABHR;
ताभिस्त्रिभिरेनमुप० T; ताभिर्मदन्तीभिरेनमुप० the Vyākhyā.

९ Thus MLTV; ये चाप्यन्ये उ० HR; येवाप्यन्ये उ० A; योवाप्यन्ये B.

१० Thus LATV; ०सर्जनाश्मकपालानि M; ०सर्जना अश्मकपालानि HB.

११ Thus MLTV; ०पिष्टादि दृढार्थास्तैश्चो० A; पिष्टार्थास्तैश्चो० H.

तथाधिश्रित्य^१ मदन्तीभिः क्रियते । नैनं स्त्री प्रेक्षते न शूद्रो^२
 न पात्राणि कुर्वन्भिप्राण्यादपहाय मुखमनभिप्राणन्वेणुना
 करोति । न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तरा व्यवेयाद्यत्र क्व च प्रवर्ग्यं
 प्रक्रान्त आदित्यो ऽस्त्वमियात्तद्विरम्य^३ तच्छिष्टं श्वो भूते समा-
 ५ पयति । ता मृदः संप्रक्षुद्य^४ मखस्य शिरो ऽसीति पिण्डं कृत्वा-
 ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुलीभ्यां^५ च यज्ञस्य पदे स्थ इति निगृह्य
 तत्त्रिधावच्छिद्य त्रीन्पिण्डान् कृत्वा गायत्रो ऽसीति प्रथमं कर्त्तुं
 प्रयच्छति त्रैष्टुभो ऽसीति द्वितीयं जागतो ऽसीति तृतीयं च ।
 गायत्रेण त्वा कन्दसा करोमौति त्रिभिश्चकन्दोभिस्त्वौन्महा-
 १० वीरान्वायव्यप्रकारांस्त्युद्धौन्यञ्चोद्धौनपरिमितोद्धौन्वा^६ प्रादेश-
 मात्रानूर्ध्वसानूनासेचनवदुपरिभागान्मध्ये संनतान् करोति ।
 मखस्य रास्त्रासीत्युपविलं रास्त्रां कृत्वादितिस्ते विलं गृह्णात्विति
 वेणुपर्वणा विलं करोति ॥ ३ ॥

यावता विलेन दैवताय सौविष्टकृतायाग्निहोत्राय भक्षेभ्यो
 १५ ऽलं मन्यते । तानुत्तरतः सिकतासु प्रतिष्ठाप्य सूर्यस्य हरसा
 आयेत्यातपेन^७ प्रत्येकमभितपति । मखो ऽसीत्यनुवीक्षते ।
 तूष्णीमितराण्यासेचनवन्ति । हस्त्योष्ठ्यास्ये द्वे दोग्ध्रं मृदैतया

१ तथाधि० LHRB ; तदाधि० MATV.

२ Thus MTV, तद्विरम्यतमिष्टं L ; तद्वारम्यतमिष्ट A यमेव्युत्तुष्टिष्ट H.

३ Thus MLATV ; संप्रक्ष...H. संप्रक्षुद्य(?) R, संप्रकाश्य B : these readings point to संप्रक्षिश्य.

४ Thus MLTV and the Vyākhyā : ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामङ्गुली० A ;
 ०ङ्गुष्ठाभ्यां यथार्थाभ्यामिष्टतराङ्गुली० HR ; यथार्थाभ्यामितराङ्गुलिश्च B.

५ महावीरान् given by HR ; it cannot be missed.

६ ०तपे ML and Vyākhyā ; ०तपि TV ; ०तपेन the other Mss.

करोति यथा सुगदण्डैवं^१ वर्षीय आध्वर्यवं दोग्धं प्रतिप्रस्थाना-
 दाज्यस्थालीं दधिस्थालीं^२ द्वे परिमण्डले रौहिणकपाले^३ । यदि
 क्रतुः साग्निचित्यो घर्मेष्टकां कुलायिनीं च^४ शिष्टया मृदा
 प्रलिप्य तान्युपवातयत्युपवातेषु स्रक्षणीकरणैः स्रक्षणीकुर्वन्ति^५
 गार्हपत्ये वृषाश्वशकृदादीन्पृदीप्य वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीति प्रथमं^६
 महावीरं शफाभ्यां गृहीत्वान्तर्बहिर्धूपयत्येवमितरौ^७ । तूष्णी-
 मितराण्यतः प्रभृति शफाभ्यामेव^८ महावीरानादद्यात्^९ ॥ ४ ॥

गार्हपत्यस्य पुरस्तादवटं खनति^१ तस्मिन् लोहितपचना-
 त्संभारानवकीर्य^२ देव पुरश्चर सध्यासं त्वेति महावीरान् क्रमेण
 प्राचो वोदीचो वोपावहरति^३ । पुरस्तादोग्ध्रे ऽपरस्ताद्रौहिणकपाले^४ १०
 चाज्यदधिस्थाल्या उपरिष्ठान्निधाय^५ तैः पचनैः संप्रच्छाद्य
 मृदावलिप्यति^६ । प्रतिदिशमुपोषणाय चतुरङ्गुलं विशिनष्टि^७
 गार्हपत्ये मुञ्जप्रलवानादीष्यार्चिषे त्वेत्याद्यैः प्रतिमन्त्रं प्रतिदिश-
 मुपोषत्यपि वा सर्वैः सर्वतस्तान्यहनि रात्रौ वा पच्यन्ते^८ । यदि
 सायमुपोषति प्रातरूपैति यदि प्रातः सायमभीमं महिनेति^९ १५
 मैत्रीभ्यां पच्यमानान्युपचरति^{१०} । पक्वेषु सिद्धौ त्वेति धृष्टी आदाय
 ताभ्यामङ्गारानपोहति^{११} । देवस्त्वा सवितोदपत्विति प्रथमं महावीरं

१ Thus TV (and cp. Āp. XV. 3. 10) ; सुगदण्डैवं MLAB ; सुदण्डैवं HR.

२ दधिस्थालीं om. L.

३ Thus MLTV ; एवं AHB.

४ Thus the Vyākhyā ; ०पचनात्संभारा० the Mss., only B : ०पचनान्सं०.

५ Read ०दोग्ध्रे अपर० ?

६ Thus MLTV (०स्थाल्या must be dual) ; चाज्यस्थाल्योपरि० HB ; चाज्यदधिस्थाल्यादपरि० A ; cp. khaṇḍa 6.

शफाभ्यामुद्वासयत्यपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आष्टुणेत्युत्तरतः
सिकतासु प्रतिष्ठापयत्येवमितरौ । तूष्णीमितराणि । सूर्यस्य त्वा
चक्षुषान्वीक्ष इत्यनुवीक्षते । ॥ ५ ॥

ब्राह्मणस्यैतानीदमहममुमासुधायणं ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामीति
५ सिकताभिः प्रदक्षिणं पर्यूहति । विशा पर्यूहामीति संनमति
राजन्यस्य । पशुभिरिति वैश्यस्यैकैकं महावीरं शफाभ्यां गृहीत्वा
सते^१ ऽवधाय गायत्रेण त्वा छन्दसाच्छृण्वीत्येतैस्त्रिभिः प्रति-
मन्त्रं प्रभूतेनाजापयसाच्छृण्वत्यन्तरतो बाह्यतश्च । स्वाच्छृण्वं गोपय-
साभिविष्यन्दयति । तूष्णीं दोग्ध्रे रौहिणकपाले चाज्यदधि-
१० स्थाल्यौ च । यदि विधुः प्रदरो वा जायते शिष्टेभ्यः किञ्चि-
दादाय चूर्णयित्वाजापयसि प्रकीर्य तेनात्र प्रलिप्य विधुं दद्राणं
यदृते चिदभिश्चिष इति द्वाभ्यामुपोषयति । यद्यु वै सर्वश एव
भिद्यते तानि कपालानि पिष्ट्वा शिष्ट्या मृदा संसृज्य तथा
कृत्वोपोषति^२ । प्रवर्ग्यपात्राणि कृष्णाजिनेनोपनह्योत्तरेण शालां
१५ देव पुरश्चर सध्यासं त्वेति शिष्य आसज्य तद्यथा पत्नी न
पश्यत्या प्रयोगात्तथा^३ निदधाति । शं नो वात इत्युत्तरां
शान्तिमुपयन्ति । ॥ ६ ॥

प्रचरणकाले प्रवर्ग्येण प्रचर्योपसदा प्रचरन्त्युपसदा^४ वा प्रचर्य
प्रवर्ग्येण । तेन चरिष्यन्तः संवृण्वन्ति द्वाराणि स्त्रियो यथा न
२० पश्यन्ति परिश्रयन्ति पत्नीसंचारान्^५ । पुरस्तादध्वर्युः पश्चाद्धोतो-

१ सते MLTV ; सिकते ARB ; धिक्तते H.

२ ०पोषति MLHTVB ; ०पोषयति A. (as above !)

३ Thus AB ; प्रयोगात्तदा HR ; प्रयोगांत तथा MLTV.

४ प्रचरन्ति MLTV and the Vyākhyā ; प्रचरति AHR.

५ पत्नी सं० MLTV.

पविशति दक्षिणतः पश्चात्प्रस्तोता दक्षिणतो ब्रह्मा यजमानश्चोत्तरतः
 प्रतिप्रस्थाता ग्रीधश्चाप उपस्पृश्य मदन्तीर्नमो वाच इति शान्तिं
 जपित्वा पुरस्ताद्गार्हपत्यस्य मुञ्जप्रलवान्संस्तीर्य तेषु देव
 पुरश्चर सध्यासं त्वेति प्रथमं महावीरमुपावहरत्येवमितरौ
 तृष्णीमितराण्यत्रैव प्रवर्ग्यार्थान्संभारान्संसादयति^१ सोमासन्दौ-
 प्रकारा वर्षीयसी^२ सम्राडासन्दौ ह्रसीयसी वा^३ चतस्रः
 सुचस्तासु द्वे रौहिणहवन्यावनिम्ने^४ इतरे द्वे सनिम्ने^५
 तयोर्वर्षीयस्युपयमनी प्रोक्षणीधानी ह्रसीयसी^६ द्वौ स्रुवौ द्वे^७
 धृष्टौ च^८ महावीरसंमितौ पार्श्वतश्चिह्ननावन्यतरतः संदृष्टौ संदंशौ
 शफावित्याचक्षते^९ स्थूलशङ्कुर्धर्मदुघार्थस्त्रयो^{१०} स्थूलशङ्कुवो^{११}
 वत्साद्यर्था अमी अवत्सशङ्कुरिति पदंदिनां^{१२} षट्ककला-
 श्रैतान्यौदुम्बराणि^{१३} वैकङ्कती समित्यरिधयो वैकङ्कतास्त्रयो-
 दशन्धनानि^{१४} पालाशानि वैणवानि वैकङ्कतानि खादि-
 राण्यर्काण्यौदुम्बराणि शमीमयानि वा^{१५} शुक्लकृष्णरोमाणि
 कार्णाजिनानि धवित्राणि त्रीणि बाहुप्रमाणदण्डानि^{१६} वैणवा^{१७}
 औदुम्बरा वा दण्डाः^{१८} शतमानं रजतं सुवर्णं च^{१९} सायश्चिह्ना-

१ ०सदिप्रकारावर्षीयसि ML and VT (but with ०सौ at the end);
 read perhaps सोमौसन्दोप्रकाराद्; ०सदिप्रकारा वर्षयसि A : ०सदौप्राप्रकारा
 वर्षीयसी H ; ०प्रा० also R.

२ Thus B ; ०निम्न MLATRV , ०निम्नेयितरो द्वे H.

३ द्वे only in TV and the Vyākhyā.

४ Thus ATVB ; ०स्त्रयः ML ; in HRB the words स्थूल...यार्थास्
 are missing ; then they have त्रयस्थूलशङ्कुवोवत्सशङ्कुषट् etc.

५ Meaning ?

६ Thus MLTV ; ०श्रेष्ठानि AHRB.

७ शमीमयानि वा शुक्ल० LATV ; ०मयानि मौञ्जानि शुक्ल० M : ०मयानि
 मौञ्जानि वा शुक्ल० HRB.

ग्रश्च द्वौ वेदावभिधानौ द्वे निदाने त्रीणि विशाखदामान्येतानि
मौञ्जान्यफलीकृतानि रौहिण्योः पिष्टानि । प्रभूता सुञ्जप्रलवाः ।
खरेभ्यः सिकता । मौञ्जे पवित्रे दर्भमये वोत्तरेण गार्हपत्यं
स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता न्युष्य प्रादेशमाचं^१ परिमण्डलं
५ प्रवृञ्जनीयमुत्तरेणाहवनीयं तथोद्वासनीयमुत्तरेण शालां चतुरश्रं
निथ्यन्दवन्तमुच्छिष्टखरमेवं त्रीन् खरान्कृत्वा शिष्टाः सिकता
उत्तरार्धे^२ निधेयाः^३ स्युरथ प्रोक्षणीः^४ संस्कृत्य ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण
प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुह्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्चय
प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्य^५ विहर प्रस्तोतः सामानि गायेति ब्रह्मादौ-
१० न्संप्रेष्यति । ॥ ७ ॥

अथ ब्रह्मा यजुर्युक्तमित्युपांश्चनुद्धृत्योमिन्द्रवन्तः प्रचरतेत्युच्चैः
प्रसौत्यध्वर्युः प्रसूतो मदन्तीभिर्यमाय त्वा मखाय त्वेति
सर्वान्प्रवर्ग्यसंभारांस्त्रिस्त्रिः प्रोक्षति यथा परान्संभारानभि-
प्राप्नुयात्प्रोक्षितानि^५ व्यायातयति । प्रेषितो होता ब्रह्म जज्ञान-
१५ मिति प्रतिपद्याभिष्टुयाद्दृगावानं प्रणुत्य व्यवसेदग्नीध्रो रौहिणौ
पुरोडाशावधिश्चयति । प्रतिप्रस्थाता दर्विहोमवदाज्यं संस्कृत्य
दध्यधिश्चयत्यग्रेणाहवनीयं सम्राडासन्दीं पर्याहृत्य राजासन्द्याः

१ All the Mss. om. the anusvāra; by the Vyākhyā it is given.

२ उत्तरार्धे निधेया A ; उत्तरार्धा निधया ML ; उत्तरार्धा स्यु० HB ; उत्तरार्धा निधिया TV.

३ प्रोक्षणीं all exc. B which has ०णी.

४ प्रवर्ग्ये विहर MBH and the Vyākhyā; without प्रवर्ग्ये LATV.

५ Thus (cp. Baudh. IX. 6 : 273 8) BMH ; यथा सर्वा A ; यथा सर्वतः LTV.

पुरस्तादुत्तरतो वा निदधाति^१ तस्यां प्राग्ग्रीवं कृष्णाजिन-
मूर्ध्वलोमास्तृणाति^२ तस्मिंस्तथोत्तरौ महावीरावुपशयौ निद-
धाति^३ तावप्रचरणीयौ^४ स्थूलशङ्कुं^५ वत्सशङ्कुं^६ निशाखदामानी-
त्यादायाग्रेण होतारं दक्षिणातिक्रम्य दक्षिण्या दारोपहत्य
दक्षिणेन दक्षिणं द्वारं होतुः समीक्षायां मातुः शङ्कुं^७ निहन्ति^८ ५
पूर्वस्था एव दार्याया दक्षिणतो घर्मदुहो वत्सस्यापरस्था एव
दक्षिणतो ऽजाया अभ्यन्तरमुत्तरतो बर्करस्य शङ्कुं निहत्य तत्र
विशाखदामानि व्यायातयत्योद्वासनादत्र काले बद्धा दुहन्ति^९
खरांस्त्रीज्युष्योत्तरेणाहवनीयं शृतं दधि शकलानुपसादयति
वैकङ्कतौ च समिधम्^{१०} ॥ ८ ॥

अथाध्वर्युर्देव पुरश्चर सव्यासं त्वेति प्रचरणीयं महावीरं
संदंशाभ्यां परिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा तमुपरिष्ठात्साग्रेण परि-
मार्श्याज्यस्थाल्याः^४ सुवेण सकृदुपहतेनाज्येन गार्हपत्ये ऽनवानं
संततं प्राणाय स्वाहेति सप्त प्राणाहुतीर्जुहोत्येकादश वथैनं
महावीरं देवस्त्वा सविता मध्वानक्तित्युत्तमस्य^५ शेषेणाज्येन^{१५}
सुवेणानक्ति^६ पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता
राजतं शतमानं प्रवृञ्जनीये खर उपगूहति^७ मुञ्जप्रलवाना-
दायार्चिरसीति दक्षिणेषामग्राणि^८ गार्हपत्य आदीपयति
शोचिरसीति तेषामग्रैरुत्तरेषां मूलानि ज्योतिरसीति तेषां

१ Thus MLA ; उपस्तृणाति HTVB.

२ ०शङ्कुं ML ; शङ्कुं HB ; शङ्कुं ATV.

३ शङ्कुं निहन्ति MAB ; शङ्कुं निहन्ति LHTV.

४ ०स्थाल्या LAHTV ; स्थाल्यां MRB.

५ Thus BMLHTV ; ०त्तमसस्य A.

६ दक्षिणेषां instead of तेषां VT.

मूलैर्दक्षिणेषां मूलानि तपो ऽसीति तेषां मूलैरुत्तरेषामग्राणि ।
तान्व्यतिषक्तानुपरि शतमाने निधाय तेषु सःसीदस्वेति महा-
वीरं सादयत्यञ्जन्ति यमित्येनमाज्येनाभिपूरयत्यनाधृष्या पुरस्ता-
दित्येतैर्यथालिङ्गं महावीरमसंस्पृशन्त्यजमानः प्रादेशेन दिशो
५ व्यवस्थापयति । मनोरश्वासि भूदिपुत्रेत्युत्तरतः पृथिवीमभि-
मृशति । सिद्धौ त्वेति धृष्टौ आदायाध्वर्युः^१ प्रतिप्रस्थाता च तपो
व्यग्र इति गार्हपत्यादुदीचो ऽङ्गारान्निरुह्य चितः स्य परिचित
इत्येनं प्रदक्षिणं न्युष्य त्रयोदश परिधीन्यरिधत्तः^२ ॥ ६ ॥

मा असौति प्राञ्चावध्वर्युः परिदधाति । प्रमा असौत्युदञ्चौ
१० प्रतिप्रस्थातैवं द्वौ द्वौ पूर्वेण पूर्वेण^३ मन्त्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण
प्रतिप्रस्थातान्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्यध्वर्युरेव त्रयोदशं दक्षिणतः
परिदधाति । दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठात्सौवर्णेन रुक्मेनापि-
धायाभिगौर्भिरिति तिसृभिरुपतिष्ठते । गायत्रमसीत्येतैरेकैकं
धवित्राण्यादत्ते । पश्चात्प्राङ् जान्वाच्य तैरेनं मधु मध्विति
१५ त्रिरुर्ध्वमभिधूनोति^४ । तेषां प्रथमं स्वयं गृहीत्वा मध्यमं प्रति-
प्रस्थात्रे प्रयच्छतीतरदाग्नीध्राय । मधु^५ मध्वित्याग्नीध्राया^६
ऊर्ध्वं धून्वन्तस्त्रिः^७ प्रदक्षिणं महावीरं परियन्ति । प्रणवेन
संराधयन्ति । यथावकाशमुपविश्य महावीरं समञ्जन्तो वाग्यता

१ आदायाध्वर्युः HMB (LTV corrupt) ; आदत्तोध्वर्युः A.

२ Thus LV ; परिधत्त M ; परिधत्तेः A , परिदधाति H , परिदधाति B.

३ 'पूर्वेण once the Mss.

४ Thus MLATV ; ०धूनोति HB.

५ मधु twice H only.

६ ०ग्नीध्राय LTV ; ०ग्नीध्राये M ; ०ग्नीध्रायमूर्ध्वं AHB.

७ ०धू० BMLATV , ०धु० H.

इन्धाना आसते । प्रज्वलिते सुवर्णे शतमानमपादत्ते । याभि-
र्वर्तिकां ग्रसिताममुञ्चतमिति होतुरभिज्ञाय दश प्राचीर्दश
भासि दक्षिणेत्यनुवाकेनाध्वर्युर्महावीरमभिमन्त्रयते । ऽप्रस्वती-
मश्विना वाचमस्मे इत्यभिज्ञाय धवित्राण्युपोद्यच्छन्ते^१ । ऽरुरुच-
दुषसः पृश्निरग्रिय इत्यभिज्ञाय रुचितो घर्म इत्युक्ता यथेतं^५
त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति । धवित्राणि प्रत्यादायाध्वर्युरग्रेणा-
हवनीयं पर्याहृत्य स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
सम्नाडासन्धां सादयति^२ स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं ।
यथास्थानमवस्थायापश्यं गोपामिति सर्व ऋत्विजो यजमान-
श्चाधीयन्तो महावीरमवेक्षन्ते । त्वमग्ने गृहपतिरित्यध्वर्युर्गार्हपत्य-^{१०}
मुपतिष्ठते । ऽन्तर्हिते प्रतिप्रस्थाता त्वष्टौमतौ ते सपेयेति पत्नीं
वाचयत्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावासादयेति संप्रेष्यति । ॥ १० ॥

अनिम्नयोराग्नीध्र उपस्तीर्णाभिघारितौ रौहिणौ पुरोडाशौ
पूर्वाह्णे प्राच्यौ सुचौ^३ दक्षिणोत्तरपरिधिसंधौ^४ अन्वासादयति^४
प्रतीच्यावपराह्ण इत्येके । देवस्य त्वेति रशनामादायादित्यै^{१५}
रास्नासौति रशनामभिमन्त्र्य पूर्वदारोपनिष्क्रम्याध्वर्युरिड एह्य-
दित एहि सरस्वत्येहौति घर्मदुधमाकलयति^५ त्रिरूपांश्च-
सावेह्यसावेह्यौति त्रिरूचैर्यथानाम । प्रत्येत्याभिधानौ निदाने
दोग्ध्रे चादायाध्वर्युराग्नीध्रः प्रतिप्रस्थाता च दक्षिण्या दारोप-

१ Thus AHTVB and the Vyākhyā ; ०त्राण्युपोद्यच्छन्ते ML.

२ Thus BTVHR and the Vyākhyā ; ०यते MLA.

३ सुचौ LBV ; सुचोर् HA ; om. by M, प्राच्यौ om. T ; cp. Baudh. IX. 6 : 273. 21.

४ ०परिधिसंध्यन्वा० ML ; ०परिधिसंधि अन्वा० HATBV.

५ ०दुधस० H only.

निर्हत्यादित्या उष्णीषमसीति घर्मदुधमध्वर्युरभिधान्या कण्ठे^१
 बध्नाति वायुरस्यैड^२ इति वत्सं^३ । पूषा त्वोपावसृजत्विति वत्स-
 मुपावसृजति^४ । यस्ते स्तनः शशय इत्यध्वर्युर्घर्मदुधमभिमन्त्योस्त्र
 घर्मः शिषेति वत्समादाय नियुज्य बृहस्पतिस्त्रोपसीदत्वित्युप-
 ५ सीदति^५ । दानवः स्थ पेरेव इति स्तनान्संमृशत्या दशभिर्विवस्वत
 इत्यभिज्ञाय स्तनानश्विभ्यां^६ पिन्वस्वेत्येतैर्वर्षीयसि दोग्ध्रे
 पिन्वयत्येतस्मिन् काले प्रतिप्रस्थाता तूष्णीमजां ह्रसीयस्यग्रीधे
 पयसी प्रदाये यथेतं प्रत्येत्य गायत्रो ऽसि चैष्टुभो ऽसीति
 शफावध्वर्युरादत्ते जागतमसीति प्रतिप्रस्थातोपयमनमुपद्रव पयसा
 १० गोधुगित्यभिज्ञायाग्रीध्रः प्रतिपद्यते^७ । सहोर्जो भागेनोप मेहीत्या-
 ह्रियमाणं पयो ऽध्वर्युः प्रतीक्षते^८ ॥ ११ ॥

इन्द्राश्विनेति महावीरे गोपय आनयति^९ । स्वाहा त्वा
 सूर्यस्य रश्मय इत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते^{१०} । मधु हविरसीत्यजापयः
 प्रतिप्रस्थाता^{११} । सूर्यस्य तपस्तपेत्युद्यन्तमूष्माणमुपतिष्ठते^{१२} । द्यावा-
 १५ पृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्यध्वर्युः संदंशनेन महावीरं परि-
 गृह्णाती^{१३} । वेदेन प्रमृज्यान्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्युपयमनेन
 प्रतिप्रस्थातोपयच्छति^{१४} । देवानां त्वेत्यादायोत्तिष्ठति^{१५} । तेजो
 ऽसि तेजो ऽनुप्रेहीति प्रागाहरत्यग्निर्मा पृथिव्याः पातु वायु-
 रन्तरिक्षात्सूर्यो दिवः^{१६} इति^{१७} दिविस्पृङ्^{१८} मा मा हिंस्रीरिति

१ Thus MLTVH and the Vyākhyā ; कण्ठे AB.

२ Thus T and the Vyākhyā ; ०स्येड the other Mss.

३ स्तनान् depends on पिन्वयति.

४ Thus TV ; ०सृते MLAHB.

५ Read probably: दिवो दिविस्पृङ्; but the Vyākhyā दिव इति
 चरन् दिविस्पृ०.

जपित्वा समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति पञ्च वातनामानि
गच्छन्नेवानवानं व्याचष्टे सप्त वांपान्याग्नये त्वा वसुमते स्वाहेति
पञ्चोत्तराण्यवशिष्टानि^१ शिष्टा विकल्पार्थमेतस्मिन्^२ काले
प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमहर्ज्योतिः केतुनेति प्रातर्जुहोति रात्रिरिति
सायमपरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य विश्वा आशा दक्षिणस- ५
दिति ब्रह्माणमभिसमौक्ष्य विश्वान्देवानयाडिहेति पश्चादासीनं
होतारं स्वाहाकृतस्य घर्मस्येति घर्ममभिसमौक्ष्याश्राव्य प्रत्या-
श्राविते घर्मस्य यजेति संप्रेष्यत्युत्तमया वाचा प्रचरत्यश्विना^३
घर्मं पातमिति वषट्कृते जुहोति स्वाहेन्द्रावडित्यनुवषट्कृते^४ घर्म-
मपातमश्विनेति ऊतं घर्ममुपतिष्ठते^५ नमो दिवे नमः पृथिव्या १०
इत्यनुवाकशेषेणोपर्याहवनीये धार्यमाणं^६ महावीरं यजमान
उपतिष्ठते^७ तं^८ प्रतिप्रस्थाता गृह्यदध्नाभिपूरयति^९ ॥ १२ ॥

दूषे पीपिहीहि विक्षरन्तं यजमानो ऽनुमन्त्रयते मह्यमि-
त्युपांशु वाथैनं^५ दिशो ऽनु प्रहावयति^६ त्विष्यै त्वेति पूर्वस्यां
द्युन्नाय त्वेति दक्षिणस्यामिन्द्रियाय^७ त्वेति प्रतौच्यां भूत्यै १५

१ ०वशिष्टानि शिष्टा (ष्टां) विकल्पार्थमे० MLA, ०वशिष्टा विकल्पार्था एत० H; ०वशिष्टानिशिष्टां विकल्पार्थमे० TV, ०वशिष्टावशिष्टविकल्पार्था एत० B.

२ प्रचरन्त्य० MLA, प्रचरत्य० THBV.

३ Thus emended in accordance with the Vyākhyā; धार्यमाणं all the Mss.

४ तं om. H only.

५ Thus MLTAV; H has: ०त्युपांशवावाज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्युच्चैरन्तःपरिधि दिशो नु०. similarly B; cp. Baudh. IX. 10: 280. 4.

६ ०हावयति ATV; ०हापयति H and Vyākhyā; ०हादयति L; ०क्लादयति M; ०वाहयति B.

७ इन्द्रियाय TV; उन्द्राय MLAHB.

लेत्युदीचां^१ प्रत्याक्रम्योपयमने महावीरपयःशेषमानीयोद्वास-
नीये खरे राजतं शतमानं निधाय धर्मासौति तस्मिन्महावीरं
निदधाति नेत्वा वात स्कन्दयादित्यभिचरतो^१ ऽप उप-
स्पृश्योदुम्बरशकलान्^२ षडादाय तेषामेकैकेनोपयमनद्रव्यस्योप-
५ घातेन पूष्णे शरसे स्वाहेति पूर्वार्धं, आहवनीयस्य तत्प्रश्नोत्थेन-
मन्तराञ्जनं^३ मध्यमे^४ परिधौ संस्पृष्टं सादयत्येवं^५ द्वितीय-
शकलेन ग्रावभ्यः स्वाहेति प्रश्नोत्थत्येनं पूर्ववत्सादयति^६ तथा
तृतीयेन मध्यतः प्रतिरेभ्यः स्वाहेति चतुर्थेन द्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहेत्यपरतो^७ ऽथैनमूर्ध्वाञ्जनं भस्मान्त उपगूहत्येवं पञ्चमेन
१० दक्षिणार्धे पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्येनं बहिरञ्जनं दक्षिणे^८
परिधौ संस्पृष्टं सादयत्यथ षष्ठं सर्वेषु लेपेषु समज्योप-
यमनादन्तत^९ उपहत्योत्तरार्धे^८ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्यथैन-
मुत्तरेण शालाया अतीकाशेनानन्वीक्षमाणो^९ ऽमुना सह
निरर्थं गच्छेति निरस्याप^{१०} उपस्पृश्यातिशिष्टाञ्चकलानङ्घ्रिः^{११}

१ इत्यभिचरतो MLTAVB ; इति यद्यभिचरेतोपस्पृश्य H.

२ ०दुम्बरशकलान् MLTV ; ०दुम्बरान् शकलान् AB ; ०दुम्बराः शकलाः H.

३ ०न्तराञ्जनं H ; ०न्तर जन MLTV and Vyākhyā , ०न्तरंजन AB ;
cp. Baudh. IX. 11 : 280. 16.

४ Thus the Vyākhyā ; मध्ये AB ; मध्य MLTV.

५ सादयति MLTABV and the Vyākhyā ; आसा H.

६ Thus MAHR and the Vyākhyā ; दक्षिण TLBV.

७ Thus HB ; समज्य MLTAV and the Vyākhyā.

८ Thus the Vyākhyā ; ०नादन्तपहत्योत्तरार्धे A , ०नान्तत उपगूहत्युत्त-
रार्धे HB , ०नादन्तत उत्तरार्धे TV ; ०नादन्ततमुत्तरार्धे L ; ०नादन्ततमुपगूहति ।
उत्तरार्धे M.

९ अतीकाशे H RB ; अति MLATV and the Vyākhyā.

१० निरस्याप MLATV and the Vyākhyā ; निरस्यत्यप H RB.

११ ०शिष्टाञ्च ० all the Mss.

संस्पृश्याहवनीये ऽनुप्रहरति । प्रतिप्रस्थाता पूर्ववदुत्तरं रौहिणं
जुहोत्यपीपरो मा रात्र्या अक्लो मा पाहोत्यध्वर्युर्वैकङ्कती^१
समिधं प्रातरादध्यादपीपरो माक्लो रात्र्यै मा पाहोति
सायम् । ॥ १३ ॥

शेषादुपयमनेनाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति ५
सायं सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातर्याहृत्या वोभयत्र
तूष्णीं वा । शेषं समुपह्वय ऊतः हविर्मधु हविरिति यजमान
एव प्रत्यक्षं भक्षयति होत्रादयो ऽवघ्नेणाग्नीध्र उपयमनमुच्छिष्टखरे
मार्जयित्वान्तर्वेदि प्राचीनविलं सादयति । तस्मिन्सुवर्णरजतौ
शतमानौ प्रास्य मदन्तीर्निनीय हिरण्यवतीभिस्ताभिर्यजमानषष्ठा १०
हिरण्यवर्णाः शुचय इति चतसृभिर्मार्जयन्त । आज्यस्थाल्या^२
स्रुवेणाज्यमादाय प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्येताभ्यामनु-
वाकाभ्यां प्रवर्ग्यप्रायश्चित्तानि ऊत्वोपयमनादपो निःसार्य
तन्सस्मिर्व घर्मपात्रं समवधाय तत्समवमृशन् घर्माय सःसाद्य-
मानायानुब्रूहीति संप्रेष्यत्या यस्मिन्सप्त वासवा इत्यभिज्ञाय १५
तदेतदुपयमनमग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्धां
कृष्णाजिने प्राचीनविलं स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः
संसादयति स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायं प्रतीचीनविलमद्वि
दणमघ्ने^३ विश्वदानीमित्यभिज्ञाय घर्मदुधमुत्सृज्यैतस्मिन् काले
शं नो वातः पवतामित्युत्तमेनानुवाकेन शान्तिमुपयन्त्येवं २०

१ वैकङ्कतीं all the Mss. (not काण्टकीं).

२ This must mean : ०स्थाल्याः (०ल्यां B).

३ अघ्ने MT ; अघ्निये LTV ; अघ्ने A : B useless.

त्रिरात्रं षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा सायंप्रातः प्रवर्ग्योपसङ्गां
प्रचरन्ति । ॥ १४ ॥

प्रवर्ग्यं भक्षयित्वा न मांसमश्रीयतात्संवत्सरं चतुरो वा मासान्न
राममुपेयान्न मृन्मयेन पिबेन्नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत् ।
५ तेज एव तत्संश्रयतीति^१ ब्राह्मणमग्निष्टोमे प्रवृणक्ति नोक्थ्ये
प्रवृज्यादिश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति न प्रथमयज्ञे प्रवृज्या-
त्प्रवृज्यादा^२ श्रोत्रियानूचानस्य प्रवृज्यादुर्ब्राह्मणस्य च ब्रह्मवर्चस-
कामस्य च प्रवृज्यात् । प्रवर्ग्यमुद्वासयिव्यन्नजामग्रीधे ददाति
पष्ठौहौं ब्रह्मणे घर्मदुग्धं होत्रे शतमानावध्वर्यवे । ऽथ पूर्वशान्ति-
१० मुपेत्य तृणानि संस्तीर्याग्नेणाहवनीयं सर्वं परिधर्म्यं सम्राडासन्धां^३
सादयत्यथाग्रीधः प्रवृज्जनीयोद्वासनीयौ खरौ सते समोष्यो-
त्तरतः सम्राडासन्धां^३ सादयत्युच्छिष्टखरमन्यस्मिन्सते समोष्य^४
दक्षिणया^५ द्वारोपनिर्हृत्य मार्जालीयदेशे निदधाति । यथेत-
नेत्योदग्दशेन वाससा पत्न्याश्चक्षुः प्रोर्णोति । प्रतिप्रस्थाता
१५ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूयौदुम्बर्या सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
त्रीन् संनखाञ्जलाकामुष्टीनादाय तेषामेकमाहवनीय आदी-
ष्यास्यदग्ने धारयति । तस्मिन्नध्वर्युर्घर्म या ते दिवि शुगिति
प्रथमामाहुतिं^६ जुहोति । तस्मिन्नपरमादीष्याहवनीये पूर्वं
प्रहृत्य घर्म या ते ऽन्तरिक्ष इति नाभिदग्ने द्वितीयामाहुतिं^६

१ See Taitt. Ār. V. 8. 13.

२ ०न्धां सा० H ; ०न्धा सह साद० MLABV ; ०न्धासहासाद० T.

३ ०न्धां MLATBV ; in H these words are missing , read ०न्धाः ?

४ समुष्य AHB ; समोष्य MLTV and the Vyākhyā.

५ दक्षिणया द्वा० H ; दक्षिणद्वा० MLATBV.

६ प्रथमामा० and द्वितीयामा० A , प्रथमाहुतिं and द्वितीयाहु० MLTHBV ;
प्रथममाहुतिं B.

१७० वैखानससूत्रे २४, १५-१६ (० श्रौतसूत्रे १३, १५-१६)

तथापरमादीष्य जानुदग्ने घर्म या ते पृथिव्यामिति तृतीयामपि
वा मुष्टीन्विहाय यथाप्रदेशमाहवनीये तिस्र आहुतीर्जुहाति ।
संवृत्य द्वाराणि प्रवर्ग्यमादायानु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते
त्वमिति द्वाभ्यां पूर्वया द्वारा निष्क्रामन्ति । प्रतिप्रस्थाता
वाससा पत्नीं नयति^१ । महावेदिमाक्रम्य प्रस्तोतः साम^२ ५
गायेति संप्रेष्यति । ॥ १५ ॥

सह पत्न्या यजमानः सर्वर्त्विजस्त्रिः सान्नो निधनमुपयन्ति
पुरुषः पुरुषः निधनमुपैतीति विज्ञायते^३ । दिवस्त्वा परस्याया
इति प्रथमं प्राप्य मध्यदेशे^४ द्वितीयं निधनं । प्राञ्चो ऽति-
क्रामन्ति^५ । ब्रह्मणस्त्वा परस्याया इति द्वितीयमभिक्रामन्त्यु- १०
परवदेशं प्राप्य तृतीयं निधनमुपयन्ति प्राणस्य त्वा परस्याया
इति तृतीयमभिक्रामन्त्युद्वासनदेशमुत्तरेणोत्तरवेदिं^६ प्राप्य
सम्राडासन्दौ^७ प्रतिष्ठाप्य प्रस्तोतर्वाषाहरं साम गायेष्टाहोत्रीयं
साम गायेति संप्रेष्यतीष्टाहोत्रीयस्य पूर्ववन्निधनमुपयन्ति न
वाषाहरस्योदकुम्भमादायानेन संततधारया वल्गुरसीति सर्वं १५
परिघर्म्यमुत्तरवेदिं^८ परिषिञ्चन्पर्येति । निधाय कुम्भं शं च

१ नयति महा० MLTABV ; नयत्यमहा० H (pointing to नयत्यध्वर्यु-
महा० ?).

२ सामानि A only.

३ See Taitt. Ār. V 9. 4

४ मध्यदेशे om. HB.

५ The words प्राञ्चोतिक्रामन्ति only give by MHB, (Vyākhyā ;
प्राञ्चोभिक्रामन्ति) : moreover H has after them : मध्यदेशमुपयन्ति.

६ उद्वासनदेशम् om. HB— उद्वासनदेश० T and the Vyākhyā :
उद्वासदेश० MLA.

७ ० घर्म्यमुत्तरवेदि A ; परिघर्म्य उत्तर० MLTVB : परिघर्म्य उत्तर० H.

वक्षीति त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येति । चतुस्त्रिर्नाभिर्ऋतस्येत्युत्तर-
 नाभिमभिम्भशति^१ । सदो विश्वायुरित्युत्तरेण नाभिं खरावुप-
 निवपत्यप^२ द्वेषो अप ऋर इति मार्जालीय उच्छिष्टखरं पाणी
 प्रक्षाल्योत्तरवेद्यां कृष्णाजिनमास्तीर्य तस्मिन् हिरण्यं निधाय
 ५ रौहिणपिष्टान्मुञ्चप्रलवान्सिकताश्चानुप्रकीर्य देव पुरश्चर सध्यासं
 त्वेति प्रचरणीयं महावीरमुपावहरत्येनं महीनां पयो ऽसौति
 दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्येवमेतरौ पूर्वापरौ दक्षिणोत्तरौ वा ।
 तूष्णीमितराण्यादित्यस्येव मण्डलं भवत्यपि वा महीनां पयो
 ऽसौति प्रचरणीय आज्यं ज्योतिर्भा असि वनस्पतिनामोषधीनाः
 १० रस इति मधु वाजिनं त्वा वाजिनो ऽवनयाम इति दध्येव-
 मितरयोरपि वाज्यमेव प्रथमे मधु द्वितीये दधि तृतीये ।
 घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषमिति यान्यासेचनवन्ति तानि दध्ना
 मधुमिश्रेण पूरयत्यरिक्ताया इति विज्ञायते ॥ १६ ॥

अपि वा पुरुषाकृतिं कुर्यान्तां चिकीर्षन्समानमा प्र-
 १५ चरणीयोपावहरणान्तच्छिरो भवत्युपरिष्ठात्साग्रं वेदं प्राञ्चं नि-
 दधाति । सा शिखा । शिरो ऽभितो दोग्ध्रे कर्णौ । प्रोक्षणी-
 धानी मुखं । सुवौ नासिके । अभितः सुवौ हिरण्यशकला-
 वक्षिणी^३ । आज्यस्थाली ग्रीवा । धृष्टी जत्रूणां अभितः शफावंसौ ।
 रौहिणहवन्यौ बाहू । प्राची मेथी पृष्ठयो । ऽभितो द्वे धवित्रे
 २० पार्श्वे । तृतीयधवित्रमुरो । मध्य उपयमनमुदरो । ऽभितो

१ संभ्रशति H only.

२ उपवपति MLATVB; उपनीयपति H; खरौ निवपति the Vyākhyā.

३ अक्षिणी A; (also Vyākhyā); अक्षीणी TV, अक्षीणि B; अक्षणी HR; अक्षिण ML.

ऽग्निः ओणी^१ । अभितः शङ्खू सक्थिनी^२ । मध्ये तृतीयं मेद्र-
मभितो रौहिणकपाले पाष्णी^३ । तस्मिन्सर्वं रज्जुमयं दधाति
तान्यन्त्राणि । रौहिणपिष्ठानि सर्वतः प्रध्वंसयति तानि मज्जा ।
वेदं विस्मृज्यानुप्रकिरति स स्नायवो^४ । ऽवकाभिस्तृणैः प्रच्छादयति
सिरा^१ । घर्मेतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषमित्यतिशिष्टं दध्ना मधुमिश्रेण^५
संमृज्यान्तरेण सक्थिनी निवपति तन्मांसं । दध्ना मधुमिश्रेण
सर्वतो ऽवोक्षति तल्लोहितं । प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना कृष्णा-
जिनेन प्रोर्णते त्वलोमानि च । सम्राडासन्द्रीं विस्त्रस्योपरिष्ठा-
न्निदधाति । साम्राज्यं^२ भवति । ॥ १७ ॥

उत्तरवेद्यां नित्यं कल्पं ब्रुवत । उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेज-^{१०}
स्कामस्येति ब्राह्मणोक्ताणि^३ यथाकामं । नैनमुद्वासितं वयांसि
पर्यासीरन्नाग्निप्रणयनादत्रोदकुम्भपरिषेचनमेके समामनन्ति ।
रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्येनमुपतिष्ठते । ऽचिक्रददृषा
हरिरिति यजमानो । ऽध्वर्युरेतत्त्वं देव घर्मेत्यभिमन्त्र्येदमहं
मनुष्यो मनुष्यानि प्रदक्षिणमावृत्योच्छिष्टखरे मार्जयित्वान-^{१५}
वेक्षमाणः प्रत्येत्योदयं तमस इत्यादित्यमुपस्थायोदु त्वं चित्र-
मिति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्युपतिष्ठत इत्येक^४ । इममू षु
त्यमित्याहवनीयमुपतिष्ठते गार्हपत्यं वा । शं नो वातः पवता-
मित्युत्तरां शान्तिमुपयन्त्युपयन्ति । ॥ १८ ॥

इति त्रयोदशः प्रश्नः ॥

१ Read सा सिरा ?

२ साम्राज्यं भ० HTBV ; साम्राज्यं भोज्यं भ० ML ; संमृज्य भ० A.

३ See Taitt. Ār. V. 10. 2-3.

४ ०तिष्ठतीत्येक ATHVB ; ML have only जुहोतीत्येके .

अथोपसत्कल्प^१ उपांशुयाजवद्यदातिथ्याया बर्हिः^२ परिधयः
 प्रस्तरश्चोपसदामग्नीषोमीयस्य च भवन्त्युपसत्सु तद्वर्हिः स्त्रीर्ण^३
 प्रस्तरश्च परिहिताः परिधयः^४ षोडशदारुमिध्नां संनह्य स्फ्य-
 मग्निहोत्रहवणीं सुवं जुह्वमुपभृतं ध्रुवां वेदमाज्यस्थालीमिति
 ५ द्वन्द्वं प्रयुज्य यजमानं वाचं यच्छेति संप्रेष्य प्रणीताः कृत्वा
 वाचंयमः पात्राणि संमृश्य मदन्तीः संस्कृत्य ब्रह्माणमामन्त्य
 पात्राणि प्रोक्ष्य वाचं विसृज्याज्यं निरुप्याधिश्रित्य स्फ्यमादाय
 वेदेः^६ स्त्रीर्णाया^७ उपरि स्तम्बयजुर्हरत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य
 मदन्तीरासादयेधमुपसादय सुवं च सुचश्च संमृड्वाज्जेनो-
 १० देहीति संप्रेष्यति^८ ॥ १ ॥

निरुप्तमाज्यं ध्रुवायामेव गृहीत्वा मदन्तीरभिमन्त्य ब्रह्माण-
 मिध्नां वेदिं च प्रोक्ष्य मदन्त्यवशेषं निनीय प्रस्तरे पवित्रे अपिसृज्य^९
 सूर्यस्वेत्यग्निमभिमन्त्य पूर्वाधारसमिधमाधाय^{१०} विधृत्योराश्ववालं
 प्रस्तरं निधाय तस्मिन्^{११} बर्हिषि वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येताव-
 १५ सदतामिति^{१२} मन्त्रं संनम्य विष्णवसि वैष्णवं धामासि प्राजा-
 पत्यमित्याज्यमभिमन्त्य^{१३} सामिधेनौषु नवधेध्नां प्रतिविभज्य सर्व-

१ ०याजवद्यथातिथ्यायाबर्हिः AB ; ०याजवद्यदातिथ्याबर्हिः M ; ०याजवद्व-
 दातिथ्याब० L ; ०याजवद्यदानिथ्याब० TV ; ०याजयतिथ्यं ब० HR. cp. Hir.
 VII. 12, beg.

२ वेदे स्त्रीर्णाया MLTV ; वेदेस्त्रीर्णावा A ; वेदे स्त्रीर्णा HB.

३ अपिसृज्य ATVBR ; अपिविसृज्य L ; ऽपिविसृज्य M ; अभिमन्त्य H.

४ आधाय AB ; आदाय MLTH.

५ जुह्वं ins. MHRB.

६ Thus ATRVH ; एते असदतामिति B ; the other Mss. are
 badly corrupt.

७ ०मन्त्य TMLV ; ०मन्त्रयते AHRB.

मादधात्यूढासु^१ देवतास्वग्निमुपवाज्य नान्यामाहुतिं पुरस्ता-
ज्जुहुयात्सुवेणाधारमाधारयति^१ । संमृष्टेषु महापितृयज्ञवत्प्रवरं
प्रवृणीते^२ । ध्रुवाया अष्टगृहीतं जुक्कां कृत्वा चतुर्गृहीतमुपभृति
कुर्यादाज्यस्थाल्या इत्येके^३ ॥ २ ॥

घृतवतौमिति होतुरभिज्ञाय जुहूपभृतावादाय दक्षिणा ५
सकृदतिक्रान्त उपांशुयाजवत्तिस्रो देवता यजत्युत्तरतः प्रथमायाः
पुरोऽनुवाक्यां संप्रेष्यति दक्षिणत इतरयोर्ध्वं जुह्वामाज्यं तस्यार्ध-
नाग्निं पूर्वार्धं यजत्यर्धेन मध्ये सोमं यदुपभृति तज्जुह्वामानीय
तेन पश्चार्धं विष्णुं यजत्युदङ्गावृत्य यथायतनं सुचौ सादयित्वा
प्रस्तरमक्त्वा सव्ये पाणौ कृत्वाज्यस्थाल्याः सुवेणोपहत्य या ते अग्ने १०
ऽयाश्रया तनूरिति प्रथममौपसदमाहवनीये जुहुयाद्या ते अग्ने
रजाश्रयेति द्वितीयं या ते अग्ने हराश्रयेति तृतीयं^४ । ये^२ युध्येयु-
रयज्ञसंयुक्तानेतान् होमान् जुहुयादयो ऽवधाय प्रथमं रजत-
मवधाय द्वितीयं हरितमवधाय तृतीयमग्नीन्मदत्यापा^४ इत्ये-
तदादि निह्वान्तं व्याख्यातं^५ । दक्षिणोत्तानैः पूर्वार्धे सव्योत्तानैः १५
रपरार्धे निह्ववते^६ । ऽग्नीदेवपत्नीर्व्याचक्ष्व सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माह्वयेति संप्रेष्यत्यपरेण गार्हपत्यमाग्नीध्र उपविश्य सेनेन्द्रस्येति
देवपत्नीर्व्याचष्टे^७ । सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयति^८ । सासि सुब्रह्मण्य
इति तां यजमानो ऽनुमन्त्रयते यथा पुरस्तादनूपसदमेतानि

१ Thus all instead of ओढासु.

२ वृणीते MLTARBV, प्रवृणीते H.

३ यजेयुर्ध्वयुर० M; यजेयुर्ध्वयुर० L; ये(or या)युध्येयुर० ATVB, यंयुध्ये-
युर० R; ययुग्मोर० HR perhaps यदि यु०.

४ The sign of pluti here also (cp. XIV. 23) added by me.

क्रियन्त^१ । एवं सायं प्रातस्त्रिरात्रं प्रवर्ग्योपसदौ कार्ये^१ । याः प्रातर्याज्या स्युस्ताः सायं पुरोऽनुवाक्याः कुर्याद्याः प्रातरनुवाक्यास्ता याज्यास्तिस्र एव साङ्गस्योपसदो^२ द्वादशाहीनस्येत्युक्तं^३ । मध्यमे ऽहनि पौर्वाह्निकीभ्यां प्रचर्याग्रेण प्राग्वंशं^४ त्रिषु प्रक्रमेषु^५ शङ्खं निहत्य दर्शवत्संनमनवर्जं स्फ्येन परशुना वा वेदिं विमिमौते^६ । ॥ ३ ॥

स पाश्चात्यो वेदेर्मध्यमः शङ्खस्तस्मात्पुरस्तात्प्रक्रमेषु षट्-त्रिंशति^५ शङ्खः पौरस्त्यः^१ । पाश्चात्याद्दक्षिणोत्तरौ पञ्चदशसु पञ्चदशसु शङ्खौ तौ ओण्यौ पौरस्त्याद्द्वादशसु द्वादशसु शङ्खौ^{१०} तावन्सावच्छ्रणयामानं विधाय^६ सर्वं स्पन्द्यया शक्तिविषये दक्षिणावृत्तया प्रदक्षिणं विमिमे त्वा पयस्वतीमिति वेदिं परिमिमौते^७ । मध्ये प्रागग्रां पृष्ठ्यां करोतीदं तस्मै वेदेन वेदिमित्यभिमर्शनसंमार्गौ^७ । पौरस्त्यात्पश्चात्प्रक्रम उत्तरवेदेः पौरस्त्यात्पश्चाद्दशमे^८ पदे शङ्खोत्तरवेदेः पाश्चात्यस्ततः^९ षष्ठात्पदाद्दक्षिणतः सप्तम

१ कार्ये TV ; कार्येण HB , कार्यौ MLAR.

२ Thus TVBLR ; all the other Mss. are corrupt cp. Āp. XI. 4. 7.

३ प्राग्वंशं HR ; प्राग्वंशात् MLATBV.

४ विमि० LTV ; मिमौते MAHRB and the Vyākhyā.

५ Thus all the Mss.

६ विधाय MATV ; पिधाय L ; विसाय B ; व्यवसाय HR and the Vyākhyā.

७ Thus MLTAV ; ०मर्शनसमग्रीव्यामौतौ पौर० H ; ०मर्शनसमानौव्यामौतौपौ० R ; ०मर्शनसमार्गौ व्यावयामौ तौ पौर० B.

८ पौरस्त्यात्पश्चा० all, read probably पौरस्त्यः पश्चा०.

९ Thus B only ; पश्चा० (not पाश्चा०) all the other Mss.

उपरवदेशस्तस्मात्स्तम्बयजुर्हरत्युत्तरादंसात्पश्चिमे^१ द्वादशा-
दुत्तरतः प्रक्रम उत्करदेशे^२ नमो दिव इत्याग्नीध्रो^३ ऽञ्जलिं
कृत्वोपविशति । तदञ्जलौ स्तम्बयजुर्वाख्यातं । स उत्करस्तदंस-
स्योत्तरेण प्रक्रमे चात्वाल । इमां नराः कृणुत वेदिमेत्येति
संप्रेष्यति । व्याख्यातं खननं । चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशा ५
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये । तस्यां सुपर्णावधि यौ निविष्टौ
तयोर्देवानामधि भागधेयमिति वेदिमभिमन्त्योत्तरवेद्यावृता
दशपदामुत्तरवेदिं पुरस्तादंहीयसीं करोत्युदुम्बरशाखाभिः प्रक्ष-
शाखाभिर्वा प्रच्छन्नां कृत्वापराह्लिक्यौ श्वो भूते चरमे^४
पूर्वाह्लिक्यौ । व्रतार्धे^५ प्रयच्छति सर्वं वा । तथैवापराह्लिक्यौ १०
समस्य^६ प्रवर्ग्यमुदास्योपसदं कुर्याद्यदि पूर्वः प्रवर्ग्यः । पशुबन्धे
ऽग्निप्रणयनं व्याख्यातम् । ॥ ४ ॥

एष एव सौमिक आहवनीयो । ऽग्निमत्यामुत्तरवेद्यामुत्तरं
परिग्राहं परिगृह्याप्रोक्षितायां^७ न विचरन्त्या स्तरणात्प्रति-
प्रस्थाता पयस्यायै मैत्रावरुण्यै सायं दोहाय वत्सानपाकरोति १५
घर्मदुघश्च^८ वत्सं दधिघर्माय । सौत्यं काष्ठं वेद्यर्थं वर्हिश्च

१ उपरवदेश० ARB ; उपरदेश० H and the Vyākhyā ; उत्तरदेश० ML ; उत्तरवेदेश० TV.

२ ०देशे HR ; ०देशो MLATVB.

३ ०धोञ्जलिं HRB ; ०ध्राञ्जलिं MLATV.

४ Thus emended ; चरमौ all the Mss.

५ व्रतार्थे the Mss.

६ समस्य H (R is missing) ; समस्यन् the Vyākhyā ; समाप्य MLATBV.

७ ०गृह्याप्रोक्षि० AHR ; ०गृह्याप्रोक्षि० MLTVB.

८ ०दुघश्च ALTV and the Vyākhyā ; ०दुघश्च MHRB.

संभ्रियते^१ काष्ठं वेदिं बर्हिश्च त्रिस्त्रिः प्रोक्ष्या घा ये अग्नि-
 मिन्धत इति बज्जलं वेदिं प्राचीनं बर्हिः स्तृणाति^२ पूर्व प्रयुक्ते
 प्रक्षालिते अनसौ युग्मकृते^३ शालामयेणाभितः पृष्ठ्यां परिश्रिते
 सच्छदिषी प्राची स्थापयतो दक्षिणमध्वर्युरुत्तरं प्रतिप्रस्थाति^४
 ५ कुरुतः कर्माण्युत्तरत्र^५ तयोर्दक्षिणं वर्षीय उद्धृतफलकं तथो-
 त्तरं^६ तयोरक्षबन्धान्प्रसक्तान्विस्रस्य^७ पुनस्तान्सुरक्षितान्वध्नाति^८
 वैष्णवी विष्णवे शुन्धेयामिति^९ हविर्धाने प्रोक्षति^{१०} शाला-
 मुखीय आज्यं विलाप्योत्पूय शुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा युञ्जते
 मन इति सावित्रेणोत्तरवेदिके^{११} जुहोति^{१२} देवश्रुताविति पत्नी
 १० पदतृतीयस्यैकदेशमादाय साज्येन तेन दक्षिणस्य हविर्धानस्य
 दक्षिणामक्षधुरं दक्षिणेन हस्तेनोत्तानेन त्रिः प्रदक्षिणमुपानक्त्येव-
 मुत्तरस्य^{१३} पदनाश आज्येनोपानक्त्यध्वर्युर्हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्य-
 मानाभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति^{१४} युजे वां ब्रह्म पूर्यमित्येतां
 त्रिरुक्तामभिज्ञाय प्राची प्रेतमिति हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुर्य-
 १५ द्यक्षघोषः सुवागिति जपति^{१५} यदा हविर्धाने वेदिमवक्रामतस्तदा
 दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यामन्तर्वेदि हिरण्यं निधाय
 परिस्तीर्येदं विष्णुर्विचक्रम इति जुहोत्येवमुत्तरस्य प्रतिप्रस्थातेरावती

१ युग्यकृते HR and cp. Hir. VII. 16 ; युग्ययुक्ते MLTABV.

२ प्रसक्तान्विस्रस्य H ; प्रसिक्तान्वि० ALBR ; प्रनिक्तान्वि० V ; प्रसिक्तावि० T ; प्रसिक्तान् वि० M.

३ पुनस्तान् MBV ; पुरस्तात् LATH.

४ शुन्धेया० TV and Vyākhyā ; शुन्धेया० AMLHB.

५ Most of the Mss. ०णोत्तर०.

धेनुमती इत्यपि जन्यं भयं नुदेति^१ वेदेः पश्चार्धे विद्वतीयदेशे^२
मनसापि जन्यं भयं नुदेति ब्रह्मा होताध्वर्युर्वा पादेन पांसून्
लोष्टं वा बहिर्वेदि निरस्यति^३ ॥ ५ ॥

अपरेणाहवनीयं त्रिषु प्रक्रमेष्वत्र रमेथामिति नभ्यस्थे हवि-
धाने स्थापयित्वाभिमन्त्रयते^४ । यावदर्थमेतयोरन्तरालं^५ वैष्णव- ५
मसि विष्णुस्त्वोत्तमभाविति तयोश्चबुके उत्तमयतो^६ । दिवो वा
विष्णवित्याशीर्षदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं निहन्ति
दक्षिणं^७ तूष्णीमुत्तरं^८ च । विष्णोर्नु कमिति तथोत्तरस्य^९ ।
विष्णोर्ध्रुवमसीति स्पन्दया मेथिष्वेते निबध्नीतो^५ विष्णोर्ध्रुवो
ऽसीति ग्रन्थिं कुरुतस्तौ^{१०} सुरक्षितौ बद्धोर्ध्वाः शम्याः समुत्क्षव्योपरि १०
धारयतो^१ दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्राञ्चमरत्निं मौत्वा महो वा
विष्णविति प्राचीनकर्णास्तिस्त्र उदगपवर्गाः स्थूणाः स्थापयत्येव-
मुत्तरस्य प्रतिप्रस्थातैर्वमपराः षट् स्थूणाः स्थापयतस्तस्मिन् दक्षौ वंशौ
प्रोहतः प्राचश्च^१ विष्णो रराटमसीति पुरस्ताद्रराटं^६ वंशे
बध्नीतस्तथा परितो^१ विष्णोः पृष्ठमसीति त्वरन्निविस्तारं १५

१ Probably the words अप..नुदेति (found in all the Mss.) are interpolated.

२ विद्वतीय० HRB ; द्वितीय० LMTV ; सद्वितीये A ; विगतद्वितीयदेशे the Vyākhyā.

३ ०यतो LTV and the Vyākhyā ; ०यते MAHRB.

४ उत्तरं and दक्षिण (not ०रां, ०णां) MLATV and the Vyākhyā ; दक्षिण and उत्तरतो (the last instead of उत्तरं च) H ; दक्षिणं तूष्णीमुत्तरतो B (perhaps preferable).

५ निबध्नी० HR ; बध्नी० MLTAV ; नब० B.

६ Not quite certain. रराटं HALMB ; रवीपिं रराविं V ; the Vyākhyā seems to read रराति.

नवायामं मध्यमं कृदिः प्राञ्चमुदञ्चं वा निधाय विष्णो अग्ने स्थ
इति तदभितश्चदिषी च^१ परि त्वा गिर्वण इति सर्वतः
परिश्रयति^१ । पृष्ठ्यामभितः पूर्वमपरं च द्वारे कुरुतो^१ विष्णोः
सूरसीति दर्भैर्द्वारस्थूणे वेद्यतो^१ विष्णोर्ध्रुवोऽसीति^२ ग्रन्थी
५ कुरुतस्तौ^१ सुरक्षितार्वेवमपरे द्वारस्थूणे^१ प्रागुन्नतं पश्चादवनतमेत-
द्वैष्णवमसि विष्णवे त्वेत्यभिमृशतः^१ ॥ ६ ॥

प्र तद्विष्णुरिति पूर्वेण द्वारेण निष्क्रामत^१ ऊर्ध्वमन्यया
वैष्णव्या वा^१ दक्षिणस्य पुरोऽक्षमुक्तमुपरवकर्म^१ देवस्य त्वेत्यभि-
मादायाभिरसीत्यभिमन्त्य व्याघारवदक्ष्णया चतुरः प्रादेश-
१० मुखान्प्रादेशमध्यानुपरवान्परिलिखितमिति त्रिः परिलिख्य
रक्षोहणो वलगहन इति बाहुमात्रमुपरवानधस्तात्संढस्थानुपर्य-
संभिन्नान्^३ खात्वा बृहन्नसीत्यभिं निदधात्येषां पुरीषमुदुष्य
दक्षिणस्थानसः पूर्वेणोपस्तम्भनं तेन खरं चतुरश्रं करोति यावदलं
सोमपात्रेभ्यः^१ पुरस्तात्संचरं शिनष्टि^१ रक्षोहणो वलगहनो
१५ वैष्णवान् खनामीति पुनरभ्रिया खात्वा विराडसि सपत्नहेति
पूर्वयोर्दक्षिणस्मिन्नुपरवे बाहुमुपावहत्येदमहं तं वलगमुद्वपामीति
पांसूनादायेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो यो ऽसमानो
ऽरातीयतीति तद्विले ऽवबाध्य निरस्तो वलग इति हत्वा गायत्रेण
कृन्दसावबाढो वलग इति यजमानस्याधस्पदं तान्यांसू-
२० निवपति^१ सम्राडसि भ्रातृव्यहेत्यपरयोरुत्तरस्मिन्बाहुमुपावहत्य

१ ,०श्रयति A, Vyākhyā ; ०श्रयत MLTVB ; ०श्रयत HR.

२ ध्रुवोसी० AB, Vyākhyā ; ध्रुवमसी० MLTHV.

३ संढस्थान् MLTHVB ; संढद्य A. — ०संभिन्दन् MLBV ; ०संभिन्नान् H ; ०संभिदा A.

पूर्ववदादानवाधनहरणानि । त्रैष्टुभेन कन्दसाववाढो वलग
इति तथा निवपत्यपरयोर्दक्षिणस्मिन् स्वराडस्यभिमातिहेति
वाङ्मुपावह्य तथादानाववाधनहरणानि । जागतेन कन्द-
साववाढो वलग इति तथा निवपति ॥ ७ ॥

विश्वाराडसि विश्वासां-नाद्वाणां हन्तेति पूर्ययोरुत्तरस्मिन् ५
वाङ्मुपावह्य तथादानाववाधनहरणान्यानुष्टुभेन कन्दसाव-
वाढो वलग इति तथा निवपति । तांश्च पदपांसून्यं द्वेष्टि तस्य
संचरे परावपत्यप उपस्पृशति । पूर्वदक्षिणस्मिन्यजमानो ऽपरो-
त्तरस्मिन्नध्वर्युस्तत्तद्यजुषावमृश्य संमृश इमानायुष इत्यधस्ता-
द्वाङ्भ्यां संमृशेते । किमत्रेत्यध्वर्युर्यजमानं पृच्छति । भद्रमिति १०
स प्रत्याह । तन्नौ सहेत्याहाध्वर्युर्यजमानो ऽपरदक्षिणस्मिन्
पूर्वोत्तरस्मिन्नध्वर्युस्तथावमृश्य संमृशेते । किमत्रेति यजमानो
ऽध्वर्युं पृच्छति । भद्रमिति स प्रत्याह । तन्म^१ इत्याह
यजमानो । ऽध्वर्युरपरवान्यथाखातं रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि
वैष्णवानिति यवमतीभिरद्भिस्त्रिः प्रोक्षत्युत्तरैर्यजुर्भिर्यथालिङ्गं १५
प्रोक्षण्यवनयनयवप्रासनवर्हिरवस्तरणस्रुवाभिहीमान् हिरण्यमन्त-
र्धाय जुहुयात् ॥ ८ ॥

अधिषवणफलके असंतप्ते श्रौदुम्बरे पालाशे कार्श्र्यमये
वा दीर्घसोमे संतप्ये तूष्णीं प्रोक्ष्य रक्षोहणौ वलगहनावुप-
दधामि वैष्णवी इति ताभ्यामुपरवानपिदधाति । द्वौ दक्षिणेन २०
द्वावुत्तरेणाभितो मयूखान्निहन्ति । रक्षोहणौ वलगहनौ पर्यू-
हामि वैष्णवी इति प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति । रक्षोहणौ

वल्लगहनौ परितृणामि वैष्णवी इति बर्हिषा परितृणाति ।
 रक्षोहणौ वल्लगहनौ वैष्णवी इत्यनेनाभिमृशत्यभिमन्त्रयते^१ वा ।
 लोहितमानडुहमधिषवणचर्मोपरिष्ठाद्यथासेचनवदभिषवायालं^२
 तूष्णीं^३ प्रोक्ष्य फलकयोर्यज्ञ प्रतितिष्ठेति प्राचीनग्रीवमुत्तर-
^५ लोमोपतृणाति । पञ्च ग्रावणस्तस्मिन्प्रतिदिशं^४ मध्ये च बृह-
 न्नीसीति प्रत्येकं संमुखान्सादयति । प्रथिष्ठं मध्यमं । रक्षघ्नो वो
 वल्लघ्नः प्रोक्षामि वैष्णवानिति तान्प्रोक्षति । ॥ ६ ॥

अपरेणोत्करं षट् प्रक्रमानपरेणार्धं बर्हिर्वेद्यर्धमन्तर्वेदि चतु-
 स्थूणं सर्वतः षट्प्रक्रमं दक्षिणद्वारं प्राचीनवंशं परिश्रितमाग्नीध्रं
^{१०} मिनोति । वैश्वदेवमसि विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वेति संमितमभि-
 मृशति । पूर्वणापरवेद्यन्तं त्रीन् प्रक्रमान्पूर्वेणापरिमितान्वा प्राक्^५
 प्रत्यङ्^५ नवारत्यष्टादशोदगायतमुदग्वंशं^५ दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रति-
 कृष्टतरं यथर्त्विग्भ्यः प्रसर्पकेभ्यो धिष्णिणेभ्यश्चालं भवति तथा
 सदो मिनुयात्तन्मध्ये दक्षिणेन पृष्ठ्यां प्रक्रम^६ उपरात्परं^६
^{१५} यजमानसंमितां सुनाहं^७ यथा यूपस्य प्रक्षालितामौदुम्बरीं

१ इत्येनानाभि० AB; इत्यनेनाभि० TMLHVR.

२ ०परिष्ठाद्यथासे० AHBR, ०परिष्ठाद्यासे० MTV, ०परिष्ठावसे० L.

३ Before तूष्णीं AHR ins. त.

४ ग्रावाणस्त० MLTVB; गृह्णवाणस्ति० A, ग्रावाप्रतिदिशं HR; ग्रावुः
 the Vyākhyā, which points to ग्रावणः.

५ Thus MLTV; प्रत्यङ्नादशोदग्वंशं A; पृथक् प्राग्द्वारेत्यष्टादशारत्नयो दशा-
 यतिसुदग्वंशं H; B useless.

६ Thus ATV; प्रक्रम उपरवात्परं L; प्रक्रमपरात्परं MHRB.

७ ? सुनाह T; सुनाहं MLAV—RH read this and the foll.:
 सुनामानाभिदध्नामौदुम्बर्यवदो यथा यूपस्य; B: सन्नाहनाभिदध्नामौ etc., as RH.

प्राचीनाग्रामवटे संधाय दिवे त्वेति प्रतिमन्त्रं परस्तादर्वाची^१
 प्रोक्षति । शुन्धन्तां लोको यवो ऽसि पितृणां^२ सदनमसीत्यवटे
 ऽपामानयनादीन्युक्तान्युद्विव^३ स्तभानेति प्राचीनकर्णामौदुम्बरौ^४
 स्थूणामुद्गात्रा सहोच्छ्रयति द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्विति ।
 यथा प्राग्वंशस्य सदोहविधानयोश्च समानः^५ संकाशस्तथावटे^६
 मिनोति । ॥ १० ॥

ब्रह्मवनिं त्वा ब्रह्म दृष्ट्वोन्नमय पृथिवीमित्येतैरौदुम्बराः
 पर्यूहणादीन्युक्तानि । तस्या विशाखे हिरण्यं निधाय घृतेन
 द्यावापृथिवी आपृणेत्यामिति सुवेणाभिजुहोत्यान्तमन्ववस्त्रावयति ।
 यदा^७ भूमिं प्राप्नुयात्तदा^८ स्वाहेति ब्रूयात्तां सर्वतः परिमृज्यौ- १०
 दुम्बरीमन्वगाः^९ सदसः स्थूणा^{१०} हविर्धानवदवटे ऽवधाय तासूद-
 ग्वंशान् प्रोक्ष्य प्राग्वंशानध्यस्येन्द्रमसीति^{११} त्रीण्युदक्कुक्षदौषि
 मध्यमानि प्रोक्ष्येन्द्रस्य सदो ऽसीति त्रीणि दक्षिणानि विश्वजनस्य
 क्षायेति त्रीण्युत्तराण्यौदुम्बरीमभ्यग्राणि । दक्षिणान्युत्तराणि
 करोत्येकादशच्छदिः प्रभृतीनि ब्राह्मणोक्तानि^{१२} काम्यानि यथा- १५
 कामं । हविर्धानवत्परिश्रित्य^{१३} द्वारे कृत्वेन्द्रस्य सूरसीति परिश्रि-

१ अर्वाचीन L only, अर्वाच्च B.

२ Emended : ०नाद्युक्तानु० MHR, ०नाद्युक्तान्यु० AB; ०नाद्युक्तानु०
 LT; ०नाद्युक्तान्यु० V.

३ ? समानः संकाशस्त० A; समानाः सका(पा)शस्त० MLTV; समाः
 संकाशस्त० HR; समानसंकाशस्त० B.

४ यदा..तदा TBH; यथा..तथा MLARV.

५ परिमृज्यौ० MLTV; परिमृज्यौ० A; परिमृज्यौ० HRB.

६ Thus B; ०न्वगां..स्थूणान् or स्थूणां the other Mss.

७ अभ्यध्यस्यति instead of अध्यस्य H.

८ See Taitt. Samh. VI. 2. 10. 6.

९ परिश्रितस्य TV only.

त्येन्द्रस्य ध्रुवो ऽसीति ग्रन्थी सुरक्षितौ कुरुत । ऐन्द्रमसौन्द्राय त्वेति
संमितमभिमृशतः । सोमस्य पुरा संस्थानादध्वर्युः पूर्वेण द्वारेण
हविर्धाने प्रविश्य प्रत्यङ् नातीयाद्यतीयादिदं विष्णुर्विचक्रम
इति जपेदपरेण सदः प्रविश्य प्राङ् नातीयात् । ॥ ११ ॥

- ५ यद्यतीयादुत्तिष्ठन्नोजसा सहेति जपेत्सदोहविर्धानयोर्विपरीतं
च^१ नातीयाद्विष्णिष्यान्होतारं च प्रत्यङ् नातिसर्पेद्यदि सर्पेदैन्द्रौ
जपेन्नाध्वर्युरूपगायेदित्युक्तमत्र वोपरवकर्म^२ । चात्वालात्स्फ्येनोद्धृत्य
पुरीषमाहृत्य चतुरश्रान्परिमण्डलान्वा धिष्णिष्यानुपवपत्याग्नी-
ध्रागारे विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिष्टहि
१० मा मा मा हिः सौरित्याग्नीध्रीयमुपवपति^३ यथोत्तरेणान्तर्वेदि
संचरः स्यात्सदसि षड् धिष्णिष्यान्प्रत्यङ्मुखः^४ सदोद्वारमपरेण
पृष्ठ्यायां^५ प्रक्रमे वक्त्रिरसि हव्यवाहनो रौद्रेणानीकेनेति होतुः ।
श्वाचो^६ ऽसि प्रचेता रौद्रेणेति^७ दक्षिणेन होत्रीयं पूर्वणौदुम्बरीं
मैत्रावरुणस्योत्तरेण होत्रीयं चतुरो धिष्णिष्यान्समान्तरालानुद-
१५ गन्तान् तुथो ऽसि विश्ववेदा रौद्रेणोशिगसि कवी रौद्रेणाङ्गारि-
रसि बभ्रारी रौद्रेणावस्युरसि दुवस्वान् रौद्रेणेत्येतैर्ब्राह्मणाच्छंसि-
पोतनेष्ट्रच्छावाकानं प्रतिमन्त्रमुपवपति । शुन्ध्यूरसि मार्जालीयो
रौद्रेणेति सदसो बहिर्दक्षणे वेद्यन्ते सममाग्नीध्रीयेण मार्जालीयं

१ च MLATBV : om. HR.

२ ०त्याग्नीध्रसु० ML ; ०त्याग्निध्रयसु० TV ; ०त्याग्नीयसु० A ; ०त्याग्नीध्रियसु० HB.

३ प्रत्यङ्मुखः H (and cp. Kāty. VIII. 6. 19), प्राङ्मुखः MLATBV and the Vyākhyā.

४ MHB ins. दक्षिणेन.

५ These words only in MAHB.

दक्षिणामुख उपवपति यथा दक्षिणेनान्तर्वेदि संचरः
स्यात् । ॥ १२ ॥

यथोपदिष्टं^१ यजमानो यजुर्भिस्तैस्तैरेव धिष्णिन्यानुपतिष्ठते ।
ऽध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु मा मा हिंसोरिति तं तमभिक्रम्य
जपति । सम्राडसि कृशानू रौद्रेणेत्याहवनीयं । परिषद्यो ऽसि ५
पवमानो रौद्रेणेति बहिष्पवमानदेशं । प्रतक्कासि नभस्वान्वौद्रे-
णेति चात्वालमसंमृष्टो ऽसि हव्यसूदो रौद्रेणेति शामित्रं ।
समूह्यो ऽसि विश्वभरा रौद्रेणेत्युत्करमृतधामासि सुवर्ज्योती
रौद्रेणेत्यौदुम्बरीं । ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामा रौद्रेणेति ब्रह्मसदनं ।
सदस्यो ऽसि मलिस्तुचो रौद्रेणेति सदस्यमजो ऽस्येकपाद्रौद्रेणेति १०
शालामुखीयमहिरसि बुध्नियो रौद्रेणेति प्राजहितं । कव्यो ऽसि
कव्यवाहनो रौद्रेणेत्यन्वाहार्यपचनमत्र वा वेदिं स्तृणाति ।
धिष्णिन्यानुपरवान्खरमुत्तरवेदिं च न^२ स्तृणाति । ॥ १३ ॥

दौक्षितस्याग्नीषोमीयः पशुरालभ्यस्तस्य निरूढपशुबन्धव-
त्कल्पो । न षड्भूतेष्टिश्चाङ्गभूतेषु विद्यते^३ । तूष्णीमातिथ्याबर्हिः १५
संनह्य तान्परिधीनिधे^४ संनह्यति । वेदिकरणपरिस्तरणपाणि-
प्रक्षालनास्तरणानि कृत्वा पाशुकानि पात्राणि सुगादीनि
प्रचरणीमधिकां प्रयुज्य यावदाज्यग्रहणं कृत्वा गार्हपत्ये प्रचरण्या-
माज्यं चतुर्गृहीत्वात्रैव पाशुकान्याज्यानि गृह्णाति । प्रैतु
ब्रह्मणस्पतीति नेष्टा पत्नीमुदानयत्यथाहमनुकामिनीति पत्नी २०

१ यथोपदिष्टं MLATBV ; यथोपवापं H ; उपवापक्रमेण Vyākhyā.

२ च न स्तृ० RTAVB, MLH om. न.

३ न वितते H ; न विते R ; the word is missing in MLABTV.

४ तान्परि० MLTV ; तत्परि० AHRB.

जपित्वापरेण शालामुखीयमुपविश्य सुप्रजसस्त्वा वयमित्यादि
जपत्येवा वन्दस्वेत्युपस्थे ब्रह्मा राजानं प्रतिपादयति । समपि-
त्रतान्क्वयध्वमिति संप्रेष्यति । यजमानस्यामात्यान्संक्वयन्ते । यज-
मानो ऽध्वर्युमन्वारभते यजमानं पत्नी ताममात्या । वाससाह-
५ तेनैतान्संप्रच्छाद्य तस्य दशासु हिरण्यं बद्धाज्ये ऽवधाय प्रचरणी-
दण्डे दशान्तं^१ निबध्य त्वं सोम तनुकृद्भ्यो जुषाणो अमुरिति
द्वाभ्यां प्रचरण्या वैसर्जने शालामुखीये^२ जुहोत्याज्यार्धं विशि-
नष्टि । ॥ १४ ॥

सोमं याव्णो वायव्यानि प्राशिन्नाकृति बृहद् द्रोणकलशं
१० चमसानिध्मावर्हिर्गृहीत्वाज्यान्याददते यानि चात्र शस्तान्यग्नी-
षोमीयपशुं^३ चानयन्ति । शालामुखीये ऽग्निप्रणयनीयानादी-
योपयमनीभिः^४ सिकताभिरग्निप्रणयनीयं सतमुपयम्य तस्मि-
न्नग्निमुद्यम्य निधाय धार्यमाणे ऽग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्या-
मनुब्रूहीति संप्रेष्यति । सावीर्हि देव प्रसवाय^५ पित्र इत्यस्यां
१५ त्रिरनूक्तायामयं नो अग्निरित्यग्निप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति तूष्णीं^६

१ Thus AV, दशास्ताः M; दशास्त L, दशास्ता B; दशा HR; दशां the Vyākhyā.

२ गार्हपत्ये ms. HRB.

३ यानि चात्र शस्तान्य० TAV, शस्ताण्य० L, शस्ताण्य० MB; शस्तान्य० H; शस्तान्य० R. This must refer to Taitt. Samh. VI. 3. 2. 3, cp. the Vyākhyā: यानि चात्र शस्तनिति (sic!) वचनात्पत्न्युदानयनमनसासनु-प्रवर्तनं च गम्यते.

४ ०ग्निप्रणयनान्या० RHB; ०ग्निप्रणनीयान्या० ML, ०ग्निप्रणनानान्या० A; ०ग्निप्रणयनाना० TV; प्रणयनीयानिध्मान् the Vyākhyā.

५ प्रसवाय HRB; पथमाय ATV; प्रसवायमाय ML.

६ तूष्णीं om. HR. Acc. to the Vyākhyā it belongs to the text.

१८६ वैखानससूत्रे २५, १५-१६ (०श्रौतसूत्रे १४, १५-१६)

सोमप्रथमा वा ^१ यथोक्तानि तथानुहरन्त्यन्वनांसि^१ प्रवर्तयन्त्य-
नुनयन्त्यग्रीधोमीयमनुगच्छन्त्यमात्या ^१ आग्रीध्रीये ऽग्निं प्रतिष्ठा-
प्याग्ने नयेति नयवत्यर्चा तस्मिन्नाज्यशेषं ऊत्वा पुनराज्यशेषं
शिनष्टि ^१ ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्रीध्र उपवासयति
चमसांश्चेत्तरेणाग्रीध्रीयं धिष्णिथं परीत्य पाशुकैरिध्माबर्हि- ५
राज्यप्रभृतीनि^२ नयन्त्युत्तरवेदिं प्राप्योरु विष्णो विक्रमस्वेति
सर्वमाज्यशेषमौत्तरवेदिके जुहोति ^१ ॥ १५ ॥

ऊते ऽमात्याः प्रदक्षिणमावृत्य यथेतं प्रतिगच्छन्ति ^१ सोमो
जिगाति गातुविदिति सौम्यर्चा^३ ब्रह्मापरद्वारेण प्रविश्य हविर्धानं
राजानं प्रपादयति^४ ^१ गतश्रियः पूर्वेण द्वारेणोर्वन्तरिक्षमित्य- १०
ध्वर्युर्यजमानश्च पूर्वेण प्रविशतो ^१ दक्षिणस्य हविर्धानस्य नीडे
कृष्णाजिनास्तरणं तस्मिन्प्रवृत्तस्य राज्ञश्चासादनं^५ चोक्तमेष वो
देव सवितः सोम इति यजमानो राजानं देवताभ्यः संप्रयच्छ-
त्येतत्त्व^५ सोमेत्यभिमन्त्येदमहं मनुष्यो मनुष्यानिति प्रदक्षिणं
परीत्य नमो देवेभ्य इति प्राचीनमञ्जलिं करोति ^१ स्वधा १५
पितृभ्य इति दक्षिणेदमहं निर्वरुणस्य पाशादिति पूर्वया द्वारोप-

१ Thus H, ०हरन्ति हिरण्यं चानांसि प्रव० AB ; हिरण्यं वासांसि प्र० M ;
हिरण्य चानांसि प्र० TV ; हिरण्य च नांसि प्र० L.

२ पाशुकैर् or पशुकैर् MLAHB ; पाशकेध्मा० TV. The instru-
mental is inexplicable to me ; perhaps the reading of TV, al-
though it stands alone, is preferable.

३ Emended ; सौम्यया MATBV ; सौम्यय L ; सौम्याया H.

४ Thus the Vyākhyā and B second hand ; प्रतिपा० all the
other Mss.

५ ? प्रवृत्तस्य राज्ञश्चासादनं MLATV ; B has the same, only प्रवर्तस्य ;
प्रवृत्तश्च राज्ञश्च सादनं HR.

निष्क्रम्य सुवरभिविख्येषमिति सर्वे^१ यज्ञमनुवीक्षते वैश्वानरं
ज्योतिरित्याहवनीयमैत्रावान्तरदीक्षां विस्ृजते ऽग्ने व्रतपते त्वं
व्रतानामित्याहवनीयमुपस्थाय तेनैव समिधमाधाय वितरां
मेखलां विस्ृजते वितरां मुष्टी कुरुते । ॥ १६ ॥

- ५ स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहोरो-
रन्तरिक्षात्स्वाहा यज्ञं वातादारभ इति विस्ृज्य स्वाहा वाचि
वाते विस्ृज इति वाचं विस्ृजते । पयोव्रतं निवर्त्य हविः-
शेषानेव सुत्ये व्रतयत्यध्वर्युरुत्तरेणाहवनीयं पाशुकानि पूर्ववदु-
पसाद्य दर्शवत्प्रोक्ष्यभिमन्त्रणाद्याज्यसादनं^२ पशुवद्यूपसंमानादि
१० चा प्रवराद्याख्यातमग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति मन्त्रं
संनमति । प्रवरं प्रवृत्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्रं होत्रात्सजूर्दिव
आ पृथिव्या^३ इत्यृतुप्रेषादिभिर्यथालिङ्गं^४ होतारमाग्नीध्रमध्वर्युं
प्रतिप्रस्थातारं मैत्रावरुणं ब्राह्मणाच्छंसिनं पितारं नेष्टारं यजमानं
चैतान्सौमिकानध्वर्युर्वृणीते वेद्यां त्वणमपिस्ृज्यास्प्य आग्नी-
१५ ध्रादींस्तु^५ तन्नामग्रहणमुपांशु^६ मानुष इत्युच्चैर्जुष्टो वाचो भूयास-
मृचा स्तोममिति द्वाभ्यां वृतो वृतो^७ जुहोति । प्रयाजादिवपान्ते
प्रचरिते मार्जयित्वा सुब्रह्मण्य पितापुत्रीयाः सुब्रह्मण्यामाकुर्येति
संप्रेष्यति । पितापुत्रीयात ऊर्ध्वं सुब्रह्मण्या । यद्देवत्यः पशु-
स्तद्देवत्यः पशुपुरोडाशः । ॥ १७ ॥

१ सर्वे R and Vyākhyā; सर्व MLATBV; सर्वे H.

२ मन्त्रणाद्याज्य० ATBV; ०मन्त्रणादाज्य० MLH.

३ पृथिव्येत्य० the Mss.

४ आग्नीध्रादींस्तुतं नाम० AHRB; आग्नीध्रादिस्तुतं नाम० ML; आग्नीध्रादि-
स्तुतन्नाम० TV.

५ वृतो twice ATV, once MLHRB.

अपराह्णे नवकुम्भं कुम्भौ^१ वादाय^२ चात्वालोत्करयोरन्तरा-
 तीर्थेन निष्क्रम्य यत्र वहन्त्य^३ आपस्तद्गत्वा^४ हविश्वतीरिमा आप-
 इति प्रतीपं तिष्ठन्वसतीवरीर्गृह्णाति^५ । नान्तमा वहन्तीरती-
 यादित्युक्तं^६ । यस्यागृहीता अभिनिम्नोचेद्यो ब्राह्मणो वज्रयाजी
 तस्य गृहाद्गृहीयाद्यदि न विद्यते वज्रयाज्यग्निमुपरि धारय- ५
 हिरण्यं वा वहन्तीष्ववधाय वरे दत्ते सशुक्राणां गृह्णाति ।
 यथेतमेत्य सव्ये ऽसे कृत्वापरेण शालामुखीयं^७ वेद्यां सादयति
 सुन्नाय सुन्निनीः सुन्ने मा धत्तेति वसतीवरीणां सादनेषु
 यजमानो जपति । प्राग्वत्प्रभृत्येडान्तः^८ पशुपुरोडाशो^९ ऽस्त-
 मिते संवादादिना प्रचरति । पत्नीसंयाजान्तः पशुरग्नौ- १०
 षोमीयः । ॥ १८ ॥

निशायां वसतीवरीः परिहरन्ध्वर्युर्न पुरस्ताद्युत्क्रामत^{१०} मा
 वो परिहर्षमित्युक्त्वा नादीक्षितमभिपरिहरत्यन्तर्वेदि यजमानः
 पत्नी चासाते । आदाय कुम्भं सव्ये ऽसे संनिधायपरेण प्राज-
 हितं परीत्य^८ दक्षिणद्वारोपनिष्क्रम्य दक्षिणेन सदो मार्जालीयं १५
 च परीत्येन्द्राग्नियोर्भागधेयी स्येति दक्षिणस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
 सादयत्युक्तं याजमानमादाय कुम्भं दक्षिणे ऽसे निधाय यथेतं

१ कुम्भौ वादाय MALTBV, कुम्भौमादाय H and Vyākhyā.

२ Thus the Vyākhyā; वहन्त्याप० the Mss

३ तत्र गत्वा ML; तद्गत्वा THABV.

४ See Taitt. Samh. VI. 4. 2. 3.

५ ०खीयं AHB; ०खीय MLTV.

६ Thus the Mss.

७ Thus the Vyākhyā only; पुरस्ताद्युत्क्रा० the Mss.

८ परीत्य MLTVB; परिहृत्य H; परिहृत्य A.

प्रत्येत्योत्तरया द्वारोपनिष्क्रम्योत्तरेण वेदिं गत्वोत्तरेणाग्नीध्रीयं
परीत्य मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्वेत्युत्तरस्यामुत्तरवेदिश्रोण्यां
सादयति । ॥ १६ ॥

आदाय कुम्भं सव्यं ऽसे निधाय यथेतं प्रत्येत्य विश्वेषां
५ देवानां भागधेयी स्वेत्यपरेणाग्नीध्रीयं सादयति । यज्ञे जागृ-
तेति वसतीवरीः सन्ना अभिमन्त्रयते । सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्या-
माह्वयेति संप्रेष्यति । पितापुत्रीया सुब्रह्मण्यात्र प्रतिप्रस्थाता-
मिक्षायै सायंदोहं दोहयति । या यजमानस्य व्रतधुक्तामाशिरे
दुहन्त या पत्न्यास्तां दधिग्रहाय या घर्मधुक्तां दधिघर्माय
१० तप्तमनातक्तं पयो मैत्रावरुणाय श्रुतातक्त्वं दध्यादित्यग्रहाय
कुरुतेत्यध्वर्युः^१ संप्रेष्यत्याग्नीध्र एतां रात्रिमृत्विजो ऽलंकृत्य^२
वसन्ति । प्राग्वंशे पत्नी जागर्ति हविधाने यजमानो राजानं
गोपायन् जागर्ति । महारात्रे बुध्येरन्यथा पुरा शकुनिप्रवादा-
त्प्रातरनुवाको भवति भवति । ॥ २० ॥

॥ इति चतुर्दशः प्रश्नः ॥

~~~~~

१ कुरुतेत्यध्व० T; कुरुतेध्वर्युः० LV; कुरुते इत्यध्व० M; कुरुतादित्यध्व०
AHB.

२ लंकृत्य MLAV; ०लंकृत्य T; ०लंकृत्या B; ०लंकृत्या H. R pro-
bably ०लंकृता.

अथाग्नेयः पशुरेको ऽग्निष्टोम आलभ्यः सवनीयस्तस्य रूप-
 नियमो न विद्यते । दैक्षपशुवत्कल्पो । न बर्हिराहरति^१ ।
 प्रस्तरमेव हरेदाज्यग्रहे प्रचरण्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वेतरासु
 मृक्षु पूर्ववद्गृह्णाति । पाणिप्रक्षालनप्रस्तराहरणाद्याज्यसादनान्तं^२
 कुर्विति प्रतिप्रस्थातारमुक्ताध्वर्युरग्ने नयेत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि- ५
 मृशेदिदं विष्णुर्विचक्रम इति दैष्णव्या हविर्धानमयमग्निः सह-
 स्त्रिण इत्याग्नेय्या सुचो वायो शतं हरीणामिति वायव्यया
 वायव्यानीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्यैन्द्रिया सदः । प्रजापति-
 र्मनसान्वो ऽच्छेत इति त्रयस्त्रिंशतं यज्ञतनूराग्नीध्रे जुहोति ।
 प्रथमया यज्ञतन्वा पूर्वा पूर्वा यज्ञतनूमनुद्रुत्योत्तरयोत्तरया १०
 यज्ञतन्वा जुहोति । ॥ १ ॥

अग्निर्देवता गायत्री कन्द इत्येतैर्यथालिङ्गं सोमपात्राणि
 प्रयुनक्ति । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तित्यवशिष्टानि । दक्षिणं
 ऽसे दक्षिणमुपांशुपात्रमुत्तरमन्तर्यामपात्रं । तन्मध्ये व्यानाय
 त्वेत्युपांशुसवनं जन्तुप्रतिमं यावाणं दक्षिणशीर्षमुपांशुपात्रेण स्पृष्टं १५
 प्रयुनक्ति । तदपरेण परितःस्रगङ्कितमैन्द्रवायवपात्रं^३ । तदपरे-
 णाजगावं मैत्रावरुणपात्रं द्विस्त्रित्याश्विनपात्रमपरेण शुक्रामन्थिनोः
 पात्रे दक्षिणं शुक्रपात्रं वैश्वमुत्तरं वैकङ्कतं मन्थिपात्रमपरेणाश्वत्ये
 उभयतोमुखे अश्वशफबुध्ने कार्त्तर्यमये वर्तुपात्रे दक्षिणमध्वर्यो-
 रुत्तरं प्रतिप्रस्थातुराग्रयणस्थालीं दक्षिणश्रोण्यामुक्थस्थालीमुत्तर- २०

१ न बर्हिराहरति TV ; न बर्हिराहृत्य A ; बर्हिर्हरति ML ; न बहिराहृत्य HB.

२ Thus TVMLR ; ०हरणान्याज्यसादनान्ता BH ; ०हरणाद्यासादनान्त A.

३ परितस्त्रुगं TV ; परितस्त्रुगं MLB ; परितस्त्रुगं A ; परितस्त्रुगं H.

स्यामश्वशफबुधसुकथपात्रं च । तन्मध्ये दक्षिणोत्तराण्यतिग्राह्य-
पात्राण्युत्तरस्मिन् खरांसे दधिग्रहपात्रं चतुस्रत्तयौदुम्बरं ।
दक्षिणस्थानसः पूर्वणोपस्तम्भनमादित्यस्थालीमणुशफबुधमादित्य-
पात्रं चोत्तरस्थानसः पूर्वणोपस्तम्भनमनुपोत्ते ध्रुवस्थालीमदण्डस्रुगा-
५ कृतिं परिप्लवामुत्तरस्मिन् खरान्ते । रौहीतकान् न्यग्रोधकान्वा
दशैकादश वा चमसानत्सरुकान् त्सरुमतो वा यथाव-
काशम् । ॥ २ ॥

पात्राण्यनुक्तवृक्षाणि वैकङ्कतानि । यान्यहोमार्थानि वार-
णानि । प्रादेशमात्राण्यूर्ध्वसानूयुपर्यासेचनवन्ति मध्ये संनतानि
१० वायव्यानि । युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सहेति दक्षिण-
स्थानसो ऽपरेणाक्षमधस्तात्सदशापवित्रं द्रोणकलशं प्रयुनक्ति ।
युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सहेत्युत्तरस्थानसो नीड आधवनीयं ।
युनज्मि वाचः सह सूर्येण त इति तस्थानसः प्रधुरे पूतभृतं ।
तदक्षमपरेणाधस्तात् चीनेकधनान् घटान्पञ्च सप्त नवैकादश
१५ वा । युनज्मि तिस्र इति सुचो ऽभिमन्त्र्यापां क्षया चृतस्य
गर्भा इति ग्रावणश्चर्मन्तः संमुखान् कृत्वाभिमन्त्रयत । आस-
न्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यश्चिदभिग्रह्या इति पुरा प्रातरनु-
वाकादाग्नीध्रे जुहुयात्पञ्चहोतारं च । हृदे त्वा मनसे त्वेति
दाभ्यामन्तरेणेषे राजानं ग्रावसूपावहृत्य पुरा शकुनिप्रवादा-
२० देवेभ्यः प्रातर्यावभ्यो होतरनुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य
सुब्रह्मण्यामाङ्गयाग्नीत्सवनीयान्निर्वपेति संप्रेष्यति । ॥ ३ ॥

होता यथोक्तं कृत्वा हविर्धानं प्रविश्यान्तरेण युगधुरौ
निरसनोपवेशने कृत्वोपविश्याभिहिङ्कृत्यापो^१ रेवतीः क्षयथा हि

वस्व इति प्रातरनुवाकमन्त्रे प्रतिपद्यते । ऽध्वर्युस्तिष्ठन्मनसा ते
वाचं प्रतिगृह्णामीति होतारमुक्त्वा कर्माण्यनुप्रेक्षमाण आस्त ।
इन्द्राय हरिवते धाना निर्वपतीन्द्राय पूषण्वते करम्भं सरस्वत्यै
भारत्यै परिवापलाजानिन्द्राय^१ पुरोडाशमष्टाकपालं मैत्रा-
वरुणीमामिक्षां^२ । सवनीयहवीं^३येतान्यग्नीन्याणी प्रक्षाल्य^४ पात्राणि
यथार्थं शालामुखीये प्रयुनक्ति द्वे भर्जनार्थं कपाले अष्टौ
कपालान्यामिक्षार्थं च स्थालीं^५ । प्रोक्षितेषु विभज्यार्धानवह-
त्यार्धान् लाजार्थान्निधाय ध्रुवमसीति द्वे भर्जनार्थं कपाले
उपदधाति पुरोडाशकपालानि च । वरुणप्रघासवदामिक्षां
करोति । ॥ ४ ॥

१०

कपालयोर्धानालाजान्भर्जयित्वा निधाय पुरोडाशस्य प्राग-
लंकरणात्क्षत्वा धाना विभज्यार्धान्पिष्टान्येन दध्ना मदन्तीभिर्वा
संयौति । स करम्भो । ऽभूदुषा रुशत्पशुरिति होतुरभिज्ञाय
ष्टणोत्वग्निः समिधा हवं म इति प्रचरण्या चतुर्गृहीतमाहवनीये
जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोदङ् तिष्ठन्दर्भमुष्टिं^६ धारयन्नप^{१५}
इष्य होतर्मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रवैकधनिन आद्रवत नेष्टः
पत्नीमुदानयाग्नीद्धोतचमसेन वसतीवरीभिश्च चात्वालं प्रत्युप-
लम्बस्वेति संप्रेष्यति । ॥ ५ ॥

१ Thus B; परिवाप लाजानिन्द्राय H and cp. Hir.; परिवापमिन्द्राय AMLTV.

२ Thus B; पाणौप्रक्षाल्य पात्राणि प्रक्षाल्य H; पात्राणि प्रक्षाल्य MLA; पाणी प्रक्षाल्य TV.

३ च स्थालीं AMLBV; चस्थालीं THR.

४ Thus (or उदक् ति०) HTV; लोत्तिष्ठन्दर्भ० MLAB; cp. Śat. Br. III. 9. 3. 15.

मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्युश्चमसमादायाद्रवत्येकधनिनस्थव-
रानेकधनान् घटानादायाद्रवेयुः । प्रेक्षुदेहीति नेष्टा पान्ने-
जनपात्रमादाय पत्नीभुदानयति । तेनैव मन्त्रेण सा तीर्थेन
निष्क्रामति । यत्र प्रातरनुवाकमुपशृणुयात्तत्र वहन्तीष्वप्सु बर्हिः
५ प्रास्य तस्मिन्देवीराप इति तेन, चतुर्गृहीतेनाध्वर्युरभिज्जत्य
काशीरसीति बर्हिषाज्जतिमपप्लाव्य समुद्रस्य वो ऽक्षित्या
उन्नय इति घृतलिप्ता^१ अभिज्जता अपो मैत्रावरुणचमसेन
गृह्णाति । ॥ ६ ॥

सोमस्य त्वा मूजवतो रसं गृह्णामीत्येकधना घटैर्गृह्णाति
१० वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इति प्राङ्मुखी^२
पत्नी पन्नेजनौर्गृह्णाति । यदि दूरे स्युरापो होतुरन्तिकं
प्रत्युदूह्य तासु बर्हिः प्रास्याभिज्जत्य ग्राह्याः । प्रेक्षुदेहीति
नेष्टा पत्नीं यथेतं प्रत्यानयति । पूर्वेण द्वारेण सदः प्रविश्य
प्रशास्तुर्धिष्णिचं परीत्यापरेण नेष्टुर्धिष्णिचं वसुभ्यो रुद्रेभ्य इति
१५ पत्नी प्राङ्मुखी पन्नजनीः सादयति । चात्वालमितरे प्रतियन्ति ।
सं वो दधातु वरुण इत्युपरि चात्वाले होतचमसं मैत्रावरुण-
चमसं च संस्पर्श्य वसतीवरौर्व्यानयति । समन्या यन्तीति
होतुरभिज्ञाय होतचमसान्मैत्रावरुणचमसे प्रस्कन्दयति मैत्रा-
वरुणचमसाद्धोतचमसे । सं वो ऽनक्तु वरुण इत्येते द्वे चमसे
२० प्रचरण्या समनक्ति । ॥ ७ ॥

१ इति घृतलि० MLTABV; the Vyākhyā points to the same;
इत्यघृतलि० H and thus also Hir. VIII. 3.

२ Thus all the Mss.; प्रत्यङ्मुखी the Vyākhyā.

होतुरन्तिकमायन्ध्वर्यो^१ ऽवेरपा^२ इत्यध्वर्यु होता
 त्रिराहो^३ तेमनन्नसुरिति त्रिः प्रत्याह^४ प्रचरण्यां चतुर्गृहीतं
 गृहीत्वा यमग्ने पृत्सु मर्त्यमिति क्रतुकरणं यद्यग्निष्टोमो जुहोति
 यद्युक्थः परिधौ निमार्ष्टि यद्यतिरात्रो यजुरेतददन् हविर्धानं
 प्रपद्यते^५ दक्षिणस्यानसः प्रधुरे प्रचरणौ सादयति^६ पूर्वेण
 द्वारेण हविर्धानमपः प्रपादयन्ति^७ ता यजमानो ऽनुप्रपद्यते^८
 दक्षिणस्यानसो ऽधस्तान्मैत्रावरुणचमसीयाः सादयत्युत्तरस्यां
 वर्तन्यां पुरश्चक्रं होतृचमसीया उत्तरस्यानसो ऽधस्तात्पुरोऽक्षमेक-
 धना अपरेणाक्षं वसतीवरौ^९ निर्ग्राभ्या स्थ देवश्रुत इति होतृ-
 चमसीयासु यजमानं वाचयति^{१०} ता निर्ग्राभ्या^{११} उपयाम-
 गृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीति
 दधिग्रहपात्रे बर्हिर्नन्तर्धाय प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीत्वा दिवे
 त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति तमादायोत्यायापेन्द्र द्विषतो
 मन इति हत्वा प्राणाय त्वापानाय त्वेति जुहोत्येतत्पात्रं
 संचाल्यान्तःपरिधि निनयत्यत्र यजमानो वरं ददात्यं^{१२} श्वदाभ्य-
 ग्रहयोरप्येतत्समानं पात्रम्^{१३} ॥ ८ ॥

अंशं गृह्णन्नाजानमेकग्रहायालमादायोपरे न्युष्य वसती-
 वरीभिरुपसृज्यावौवृधं वो मनसेत्यभिमन्त्य ग्रावणा हिरण्य-

१ ०कमायास्विन्त्य० MLB, ०कमायात्य० TV; ०कमयन्त्य० A, ०सायं
 त्व० H.

२ The sign, of pluti only in H; written thus: ०पाभ्य;
 Vyākhyā: ०पाण्य.

३ ? तान्गृहीत्वानुपयाम० M; तान्गृहीत्वानुपयाम० L; तासु गृहीतासुप-
 याम० TV; तासु निर्ग्राह्या तासुपयाम० A (corrected: तासु निर्गृहीतासुप-
 याम०); तानिर्ग्राह्यासुपयाम० HRB (the last only ०ह्यासु उपया०). See
 Hir. VIII. 4.

पाणिः सकृदभिषुत्या मास्कानिति प्रथमस्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते ।
 द्रप्सश्चस्कन्देति विप्रषो ऽनुमन्त्रयते । सर्वत्रैवमभिषवकल्पः ।
 सकृदभिषुतस्य प्राण्यापान्याप्राणन्मनसा वामदेव्यं गायमानो
 गृह्णाति कथा नश्चित्र आभुवदिति वामदेव्यस्य वर्चा मनसा ।
 ५ यद्यप्राणन् गृहीतुं न शक्नुयादा नः प्राण एतु परावत इति
 हिरण्यं शतमानमभिव्यनेयातामध्वर्युर्यजमानश्च । वरे दत्ते
 गृहीत्वा हिरण्येन शतमानेन संस्पृश्य^१ तेन तमपिधायेन्द्राग्नी मे
 वर्चः कृणुतामिति हत्वा दधन्वे वा यदीमन्वित्यप्राणन्ननिरुक्तया^२
 प्राजापत्यया हिरण्यपाणिः प्राङ्मुखस्तिष्ठन् जुहोति । प्रतिप्रस्थाता
 १० हिरण्यपाणिरध्वर्युर्यजमानौ हिरण्येन संस्पृश्य प्रत्युचति । ॥ ६ ॥

अदाभ्यग्रहं^३ । वसवस्त्वा प्रवृहन्वित्येतैरुपनद्धस्य राज्ञस्त्रीनंशू-
 नादायैकैकमंशुमङ्गुल्यन्तरेष्वसंस्निष्टान्प्रवृह्य दध्नी निग्राभ्याणां^४
 पयसो वान्यस्मिन्यात्रे निःषिच्य मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनी-
 मीत्येतैः प्रतिमन्त्रं तस्मिन्नेतानंशूस्त्रिः प्रदक्षिणमनुपर्यूह्य^५ धूनोति^६
 १५ चतुः पञ्चकृत्वः सप्तकृत्व एकादशकृत्वो वा । शुक्रं ते शुक्रेण
 गृह्णामीत्येतैरुपयामान्तैरदाभ्यग्रहं^५ गृह्णात्यास्मिन्नुया अचुच्यवु-
 रित्यादाय ककुहः रूपमित्यभिमन्त्र्य हत्वा सोमः सोमस्य
 पुरोगा इति जुहोति । ॥ १० ॥

१ Thus the Mss , read संस्पृश्य.

२ ०मन्वित्यप्राणन्ननिरु० ATBV , मन्वित्यप्राणं निरु० H ०मन्विति प्राणन्ननिरु० ML.

३ निग्राभ्या० LTV ; निग्राह्या० the other Mss. and the Vyākhyā.

४ Thus MLTVAB ; ०पर्याधूनोति H.

५ The words एतैरुपयामान्तैर् only in HB ; they are supported by the text of Hiranyakeśin.

आधवनानंशून्सुरक्षितान्निदधाति । द्वादश धेनूः पष्ठौही-
 वांशुग्रहे ददात्यदाभ्ये च । पौर्वापर्यमेतयोर्यथाकामं^१ अद्-
 धानस्य^२ स्वाप्रियस्याध्वर्युणैतावग्राह्यौ^३ । देवस्य त्वेति जन्तु-
 प्रतिमं ग्रावाणमादाय वाचं यच्छत्याग्रयणस्य प्राग्धिंकाराद् ।
 ग्रावासीति तमभिमन्त्याधिषवण ऊर्ध्वसानुं निधायेन्द्राय त्वा ५
 वृत्रघ्न इति पञ्चभिर्यजुर्भिः क्रयवद्राजानमभिमिमौते पञ्चकत्व-
 स्तूष्णीं^४ । नोपसमूहत्युपरैकदेशे राजानं व्यूह्यैकग्रहायाप्तमंशू-
 नादायेतरानुपनह्य^५ निधाय तानुपरे^६ न्युष्य श्वात्रा स्य वृत्रतुर
 इति होतृचमसीया निःषिच्य यत्ते सोम दिवि ज्योति-
 रित्यभिमृशति । निःषिक्तेभ्यो ऽंशुभ्यः षडंशूनादायाङ्गुल्यन्तरेषु १०
 द्वौ द्वावसंश्लिष्टान्^७ कृत्वा सुरक्षितान्^८ निधायेतरान्होतृचमसे
 निधायोपरि जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं धारयन् प्रागपाशुदगिति त्रिः
 प्रदक्षिणमंशून्यरिज्ञावयति । स निग्राभः स्यात्तानुपरे न्युष्य
 वसतौवरौभिः संतर्प्यावौवृधं वो मनसेत्यभिमन्त्यामुष्मा अहं
 यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः सोमेति द्वेष्ट्यं मनसा ध्वायन् ग्रावाण- १५
 मुद्यम्य धिषणे विडू सतौ इत्यधिषवणफलके अभिमन्त्य मा
 भेर्मा संविक्त्वा मा त्वा हिः सिषमिति संदृष्टं राजानमभिमन्त्या-
 नागसस्त्वा वयमिन्द्रेण प्रेषिता उपेति ग्रावणा यथार्थमभि-

१ Thus B; ०काममयदधानस्य स्वाप्रियस्या० TV; ०कामाग्रदधानस्य स्वा-
 प्रियस्या० H; ०कामः अदधानस्य वाप्रियस्या० A; ०कामि अदधानस्य स्वाप्रियस्या०
 ML.

२ Thus TV and the Vyākhyā; ०तरंनुपनह्य A; ०तरानुपसमूह्य
 ML; ०पनह्यति H (what precedes is corrupt); ०तनदुपनह्यति B.

३ Thus AB; तानुपरि LV; तास्तुपरि M. तान् नुपरि T; नुपरे H.

४ Acc. pl. LHTV; Dual. acc. MA; ०ष्टां B.

५ ०क्षितान् MLHTVB; ०क्षितौ A.

षुणोत्या॑ मा स्कानिति॑ स्कन्नमंशुमभिमन्त्रयते॑ द्रष्टृश्चस्कन्देति॑
विप्रुषो॑ ऽष्टौ कृत्वो ऽभिषुणोति॑ पूर्ववन्निग्राभरुपैति॑ सुरक्षितानां
षष्ठां द्वाभ्यामंशुभ्यामुपांशुपात्रमपिधाय॑ तयोरन्तौ१ प्रतिप्रस्थातोप-
यच्छति॑ वाचस्पतये॑ पवस्व वाजिनित्यञ्जलिनाध्वर्युस्तस्मि-
५ न्वाजानमासिञ्चति॑ ॥ ११ ॥

एवं द्वितीयतृतीयावभिषवौ॑ प्रथमावंशू अपोद्धृत्य मध्य-
माभ्यां पात्रमपिधाय॑ द्वितीये ऽभिषवे॑ प्रतिप्रस्थातोपयच्छति॑
देवो देवानामिति॑ रसमध्वर्युरासिञ्चति॑ तावंशू अपोद्धृत्यो-
त्तमाभ्यां पात्रमपिधाय॑ तृतीये ऽभिषवे॑ प्रतिप्रस्थातोपयच्छति॑
१० मधुमतीर्न॑ इषस्त्रधीति॑ रसमध्वर्युरासिञ्चति॑ तत्पात्रमादाय॑
स्वांकृतो ऽसीत्युत्तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीति॑ हरत्युत्तरेण॑ होतार-
मतीत्य॑ मनस्वादित्युत्तरतः॑ परिधौ२ स्पृष्ट्वा दक्षिणाप्राञ्चं॑ स्वाहा
त्वा सुभवः॑ सूर्यायेति॑ दीर्घमृजुमविच्छिन्नमास्त्रावयन् प्रक्लृप्तिष्ठन्
जुहोति॑ ऊत्वानुप्राण्यात्॑ प्रथमे परिधौ॑ देवेभ्यस्त्वा मरीचि-
१५ पेभ्य॑ इति लेपं॑ निमार्ष्टि॑ ऊतशेषं॑ सर्वमाग्रयणस्थाल्यामवनय-
त्येष॑ ते योनिः प्राणाय॑ त्वेत्युपांशुपात्रं॑ यथायतनं॑ सादयत्युपांशु-
पात्रे ऽंशुमवास्यत्या॑ तृतीयसवनात्परिशेते॑ ॥ १२ ॥

महाभिषवाय॑ चतुर्दिशमध्वर्यवश्चत्वारो॑ यथाक्रमं॑ पर्युप-
विशन्ते३ प्रातःसवनायालमुपनद्धस्य४ राज्ञो॑ ऽर्धमादत्तः५

१ ? तयोरन्तौ A; तयोरन्ता LTV; तयोरन्तरेण MB; ०पिधायोत्तरेण H and cp. Hir.

२ Thus H; परिधि MLABV; परिधी T.

३ ०शन्ते MLAHBV; ०शन्ति T.

४ ०सवनायालमुपन० AHB; ०सवनायासुपन० M; ०सवनाया असुपन० TV; ०सवनाय असुप० L.

५ आददत TV; आदत AHB; आहते ML; आदत्ते the Vyākhyā.

इतरमुष्णीषेणोपनह्योद्गृह्य पूर्ववत्सादयत्यर्धमुपरे न्युष्यादाभ्यांशूनां
प्रथममुष्णिकं त्वं देव सोमेति प्रातःसवने ऽपिसृज्याभिषुण्णया-
न्माध्यन्दिने मध्यममुत्तमं तृतीयसवने यत्ते सोमादाभ्यं नाम
जागृवीति षडंशूनां द्वौ प्रथमौ मध्यमावुत्तमावनुसवनमपि-
सृजति । तान्सर्वानंशून्वसतीवरौभिः संतर्प्य दक्षिणैः पाणिभि- ५
र्ग्रावभिरभिषुण्वन्ति । पूर्ववन्निग्राभमुपयन्त्येवं द्वितीयो ऽभिषव-
स्तृतीयश्चैवं त्रिरभिषुतमध्वर्युणाञ्जलिसंसिक्तं राजानमुन्नेता-
न्तरेषे^१ उद्धृत्याधवनीये ऽवनयत्येषो ऽपरयोरुन्नयनयोरुन्नेतुरेवं
विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च पर्याय । उत्तमे पर्याये सर्वानभि-
षुतान्संभृत्य दशापवित्रेण प्रपीड्य तमाधवनीये ऽवनयति ॥ १३ ॥ १०

उपरे^२ ग्रावणः संमुखीकृत्य तानृजीषमुखान् करोति ।
प्राङ्मुखं द्रोणकलशं ग्रावस्वधूहन्त^३ उद्गातारो ऽधोऽधोऽक्षमुप-
कर्षन्ति । पवित्रं ते विततमिति द्रोणकलशस्योपरिष्ठादुदीचीनं
दशापवित्रं वितत्योद्गातारो धारयन्त्येतयैवर्चा यजमानो ऽध्वर्युर्वा
पवित्रं विततमनुमन्त्रयते । यजमानो ऽस्य नाभिं करोति । १५
दशापवित्रे होतृचमसेन राजानं संततं धारयन्^४ स्वावयत्यु-
न्नेताधवनीयादुदचनेन^५ होतृचमसे राजानमानयत्यध्वर्युर्धारायां^६
ग्रहान् गृह्णात्युदित आदित्ये ऽन्तर्याममुपयामगृहीतो अस्यन्त-

१ ०ान्तरेषे ALV; ०ान्तरे T; ०ान्तरेषो H; ०ान्तरेषेण MB (but वे is struck off in M).

२ Thus AHRB; उपरि MLTV.

३ ०दूहन्त ARHTVB; ०दूहन्ति ML.

४ धारयन् (धरयं) all.

५ उदचनेन MLAB; उदचनेन H; उदीचीनेन TV.

६ धारायां MLAV; धारयां T; धारया HR; धारय B.

र्यच्छेत्युपांशुग्रहवद्गृह्णाति लेपनिमार्जनशेषावनयनांशुनिधान-
वर्जं^१ । दक्षिणेन होतारमतीत्य मनस्वाद्धिति दक्षिणतः परिधीः^२
सृष्ट्वा नैर्ऋत्यादीशानान्तं स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेति दीर्घ-
मृजुं संततमास्त्रावयन् जुहोति^३ ॥ १४ ॥

५ ऊत्वापान्यादेष ते योनिरपानाय त्वेति पात्रं यथाय-
तनं सादयति व्यानाय त्वेति पूर्ववज्जन्तुप्रतिमं ग्रावाणं चान्त-
र्याममप्यनुदिते गृह्णातीत्येके^४ । रथन्तरसामा सोमः स्यादैन्द्र-
वायवाग्रान् ग्रहान् गृह्णाति बृहत्सामा शुक्राग्रान्^५ । ऐन्द्र-
वायवस्य पात्रमादाया वायो भूषेत्युक्त्वोपयम्योपयामगृहीतो ऽसि
१० वायवे त्वेति तस्मिन्धारायां^६ गृहीत्वा तदपयम्येन्द्रवायू द्वमे
सुता इत्युक्त्वा पुनरुपयम्योपयामगृहीतो ऽसौन्द्रवायुभ्यां त्वेति
तस्मिन्पुनर्गृह्णाति^७ । पवित्रान्तेन तत्परिमृज्यैष ते योनिः सजोषाभ्यां
त्वेति यथायतनं यथादेवतं सादयत्येवमूर्ध्वं सर्वग्रहाणां मार्जन-
सादने भवतः^८ ॥ १५ ॥

१५ पुरस्तादैन्द्रवायवाद्धे काम्या ब्राह्मणोक्तास्त^९ ऐन्द्रवायवे
सादिते साद्यन्ते^{१०} । ऽयं वां मित्रावरुणेति मैत्रावरुणं गृह्णाति^{११} ।
राया वयमिति श्रुतश्रौतेन पयसा श्रीलैष ते योनिर्ऋतायुभ्यां
त्वेति सादयत्ययं वेन इति शुक्रं गृह्णाति^{१२} । हिरण्येन श्रीलैष ते
योनिर्वीरतां पाहोति सादयति^{१३} । तं प्रत्नथेति मन्थिनं गृहीत्वा
१० मनो न येष्विति यवसक्तुभिः श्रीलैष ते योनिः प्रजाः पाहोति

१ परिधीन् HB; परिधिं MLATV.

२ धारायां all, only B धारया.

३ See Taitt. Samh. VII. 2. 7.

यथायतनं सादयति । य आग्रयणस्थाल्यामवनीतस्तस्य राज्ञ
एकदेशमन्यस्मिन्यात्रे समवनीय द्वितीयां धारां कृत्वा ये देवा
दिव्येकादश स्वेत्युक्तोपयामगृहीतो ऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य
इत्युपरिष्ठादुपयामर्चाग्रयणस्थाल्याग्रयणं द्वाभ्यां धाराभ्यां
गृह्णाति । ॥ १६ ॥

५

आग्रयणो ऽसीति पुरस्तादुपयमेन यजुषा वाग्रयणं गृहीत्वा
त्रिर्हिकरोत्युपांश्वग्ने ऽयोच्चमथोच्चतरं । तथा सोम पवत इत्या-
हास्मै ब्रह्मणे पवत इति सोममभिमन्त्य वाचं विसृज्य स्थालीं
परिमृज्यैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्यायतने सादयत्यग्नि-
ष्टोमेः ऽतिग्राह्यांस्त्रीन् गृह्णात्यग्न आयूँषि पवस इत्याग्नेय- १०
मुत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्यैन्द्रं तरणिर्विश्वदर्शत इति सौर्यं गृहीत्वा
परिमृज्य यथादेवतमायतने सादयत्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय
त्वा बृहद्वत इति पुरस्तादुपयामेन यजुषोक्थ्यं गृह्णाति । ॥ १७ ॥

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इति ध्रुवस्थाल्या ध्रुवं पूर्णं
गृह्णाति । ध्रुवो ऽसीति पुरस्तादुपयामेन वा यजुषा । यजमानो १५
न मेहेदा होमादेष ते योनिरग्नये त्वा वैश्वानरायेत्यायतने
हिरण्यं निधाय तस्मिन्सादयत्युपविष्टो दक्षिणे हविर्धाने तमा-
वनयनाद्राजपुत्रो गोपायति । स१ ध्रुवगोपो । विरमति धारा ।
पवित्रं प्रपौड्य पूतभृतो विले वितनोति । मैत्रावरुणचमसौया-
श्चैकधनैकदेशांश्चाधवनीये ऽवनयति । ततो यावान्प्रातःसवनायालं १०

१ Only AH are in good order and complete. M is confused;
LTV omit the atigrāhyas.

१ स ध्रुव० R; सध्रुव० H; MLAV om. स; सध्रुव० B.

तावन्तं पूतभृति च^१ पञ्चहोत्रा यजमानः सर्वान् ग्रहानभि-
मृशति^१ ॥ १८ ॥

द्रुपश्चस्कन्देत्येतैः प्रतिमन्त्रमध्वर्युप्रस्तोतप्रतिहर्षुद्गातब्रह्मयज-
मानप्रतिप्रस्थातारः सप्त यथावेदं वैप्रषान्सप्तहोतारं च ऊत्वा
* यथोक्तक्रमसमन्वारब्धा अध्वर्युप्रथमाः प्रक्वा उदञ्चो निष्क्रामन्ति^१
गायत्रः पन्था वागयेगा इति द्वाभ्यां बर्हिर्मुष्टिमध्वर्युरीषद्रून्वन्पूर्व^२
निष्क्रामति^१ दक्षिणेन चात्वालमन्तर्वेद्युत्तरस्मिन्वेद्यंस उपविश्य
चात्वालमवेक्षमाणास्त्रिवृता बहिष्पवमानेन स्तुवते^१ पवमान-
स्तोत्राण्युपाकुर्वन्वायुर्हिं कर्तेति प्रस्तोत्रे बर्हिर्मुष्टिं प्रयच्छत्यन्यानि
१० स्तोत्राण्युपाकुर्वन्सर्ज्यसर्जीति बर्हिषौ प्रयच्छति^१ ॥ १९ ॥

वस्थौ हिंकुर्विति पुरा बहिष्पवमानाद्यजमानो जपति
व्याहतीर्दशहोतारं च^१ तत्र पञ्चम्यां प्रस्तुतायां श्येनो ऽसि
गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेति यथालिङ्गं
जपति^१ तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै
१५ बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयत इत्युक्तमध्वर्युवर्ज^२ यजमानः
स्तुतस्य स्तुतमसीति सर्वं स्तोत्रमनुमन्त्रयते शस्त्रस्य शस्त्रमसीति
सर्वं शस्त्रमिन्द्रियावन्त इत्युभयत्रानुषजति^१ स्तोत्रान्ते ऽध्वर्यु-
स्तिष्ठन्नग्नीदग्नीन्विहर बर्हिं स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु प्रति-
प्रस्थातः पशुनेहीति संप्रेष्यत्याग्नीध्रीयादाग्नीध्रो ऽङ्गारैर्धिष्ण्या-

१ च ins. ATV, om. MLHR.—Moreover, as RHB present the reading पूतभृत्, it is possible that a passage corresponding to Āp. XII. 16. 11, where the three pavamānagrahas are treated, has fallen out. At least the Vyākhyā treats of these “grahas”

२ पूर्वं HRM; पूर्ववत् TLABV.

३ See TS. VI. 4. 9. 2.

न्यथान्युप्तं तैरेव मन्त्रैर्द्वे सवने विहरति शलाकाभिस्तृतीयं^१
सवनमध्वर्युर्होतृचमसे परिस्रवया द्रोणकलशाद्राजानं चतुर्गृहीतं
प्रचरण्यामाज्यं पञ्चगृहीतं च गृहीत्वा पुरस्तात्प्रत्यङ्मासीनस्त्रैरेव
मन्त्रैर्यथान्युप्तं धिष्ण्यान्व्याधारयति सोमेनाहवनीयमाग्नीध्रीयं
होत्रीयं मार्जालीयं चाज्येनेतरानतिहाय वषट्करोति । भक्षे- ५
ह्यश्विनोस्वेत्यवेक्षणसंग्रहणावन्येनाह्वियमाणे सोमभक्षे स्वगते तु
सोमे नृचक्षसं त्वेत्यवेक्षते । ॥ २० ॥

मन्द्राभिभूतिरिति यथालिङ्गं त्रिषु सवनेषु सर्वसोमान्भक्ष-
यति । वाग्देवौ सोमस्य पिबत्विति वा सर्वत्र भक्षयति ।
हिन्व म इति भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिमृश्य मार्जालीये पात्रं १०
प्रक्षाल्य यथायतनं सादयति । गार्हपत्याद्यज्ञस्य संततिरसी-
त्याग्नीध्रः संततमनुपृष्ठ्यमाहवनीयाद्वर्हिः स्तीर्त्वा पुरोडाशानलं-
करोति । यजमानो वैष्णव्यर्चा पुनरेत्य ग्रहानुपतिष्ठते विष्णो
त्वं नो अन्तम इत्येतयैवाध्वर्युः पात्राणि संमृशति । प्रति-
प्रस्थाता पशुनैति^२ । या वां कशा मधुमत्यश्विनेत्याश्विनं ग्रह- १५
मध्वर्युर्गृह्णाति । परिश्रुना^३ द्विस्रक्तिपात्रे द्रोणकलशादुपस्तीर्य
पूतभृत उन्नीय द्रोणकलशादभिघारयत्येवमधाराग्रहाणां सर्वेषां
कल्पस्त्रिवृता दैक्षमेव यूपं परिवीयाग्नये त्वा जुष्टमुपाकरो-
मीति तं सवनौयमुपाकरोति । ऊतायां वपायां प्रातःसवनाय
प्रसर्पन्ति । दौ समुद्राविति ग्रहावकाशैर्ग्रहानवेक्षते ॥ २१ ॥ २०

१ तृतीयसव० H; तृतीयं स० MLATBV.

२ पशुनैति AH; पशुनैति LTV; पशुनैहीति M; पशुनेहीति B.

३ परिश्रुना MAVT; परिश्रवाना L; परिश्रवा B; परिश्रवना H: cp.
XV. 27; above (XV. 2) it is called परिश्रवा.

द्वौ समुद्राविति पूतभृदाधवनीयौ । द्वे द्रधसौ इति
 द्रोणकलशं । परिभूरग्निमिति सर्वं सोमं । प्रणाय म इत्यु-
 पांशुग्रहमपानाय म इत्यन्तर्यामं । व्यानाय म इति जन्तुप्रतिमं
 ग्रावाणं । वाचे म इत्यैन्द्रवायवं । दक्षक्रतुभ्यां म इति मैत्रा-
 ५ वरुणं । चक्षुर्भ्या म इति शुक्रामन्थिनौ । ओत्राय म इत्याश्विन-
 मात्मने म इत्याययणमङ्गेभ्यो म इत्युक्थ्यमायुषे म इति
 ध्रुवं । तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्याज्यानि । पशुभ्यो मे
 वर्चोदा वर्चसे पवस्वेति पृषदाज्यं । पुष्ट्यै मे वर्चोदा वर्चसे
 पवध्वमिति सर्वान्ग्रहान्स्तनाभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा-
 १० मित्यूतुपात्रे । वीर्याय म इति षोडशिनं । तेजसे म ओजसे
 मे वर्चसे म इत्यतिग्राह्यान्विष्णोर्जठरमसीति द्रोणकलशमिन्द्रस्य
 जठरमसीत्याधवनीयं । विश्वेषां देवानामिति पूतभृतं । वर्चोदा
 वर्चसे पवस्वेति सर्वत्रानुषजति । को ऽसि को नामेति सर्वं
 राजानमाहवनीयं वा । बुभूषन्ब्रह्मवर्चसकाम आमयाव्यभि-
 १५ चरन्वा सर्वं राजानमवेक्षेत ॥ २२ ॥

स्फ्यः स्वस्तिरित्युत्करे निक्षिप्य वेदिकरणानि यथारूप-
 मुपतिष्ठते । यज्ञिया^१ यज्ञकृतः^१ स्येति सर्वाणि यज्ञोपकरणान्युप
 मा द्यावापृथिवी इति द्यावापृथिवी । उपास्ताव इति वेद्यु-
 त्तरांसवहिष्पवमानास्तावमुप कलश इति कलशमुप सोम इति
 २० सोममुपाग्निरित्यग्निमुप देवा इति देवानुप यज्ञ इति यज्ञमुप
 मा होत्रा उपहवे ऋयन्तामिति होत्रकान् । ऋयन्तां ऋयेतां
 ऋयतामिति यथारूपं सर्वत्रानुषजति । नमो ऽग्नये मखघ्न

इत्याहवनीयं^१ नमो रुद्राय मखघ्न इत्याग्नीध्रीयं^२ नम इन्द्राय
मखघ्न इति होत्रीयं^३ नमो अमाय मखघ्ने नमस्तुत्या मा
पाहीति मार्जालीयं^४ दृढे स्थः शिथिरे समीची इति द्यावा-
पृथिवी अधिषवणफलके वा^५ सूर्यो मा देवो दिव्यादह-
सस्यात्विति सूर्यं^६ वायुरन्तरिक्षादिति वायुमग्निः पृथिव्या
इत्यग्निं^७ यमः पितृभ्य इति यमं^८ सरस्वती मनुष्येभ्य इति
सरस्वतीं^९ पाल्विति सर्वत्रानुषजति^{१०} देवी द्वाराविति सदसः
पूर्वद्वारबाह्व^{११} नमः सदस इति सदो^{१२} नमः सदसस्तय इति
ब्रह्माणं^{१३} नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुष इत्यृत्विजो^{१४} नमो
दिव इति दिवं^{१५} नमः पृथिव्या इति पृथिवीमुपस्थाय पूर्वण^{१६}
ब्रह्मसदनं यजमानसदनमपरेणाहे दैधिष्येति स्वायतनान्तृणं
लोष्टं वा वह्निःसदनं^{१७} निरस्योन्निवत उदुदतश्च गेषमिति
यजमान उपविशति^{१८} ॥ २३ ॥

पातं मा द्यावापृथिवी इत्युपविश्य जपति^{१९} द्यावापृथिवी
समीक्षत इत्येक^{२०} आगन्त पितरः पितृमानिति दक्षिणार्धं^{२१}
परेक्षते^{२२} ऽध्वर्युः सदसः पूर्वद्वारस्य दक्षिणबाहुमपरेणैव^{२३} तण-
निरसनादि कृत्वा यजमानवज्जपत्येवं प्रतिप्रस्थाताहवनीयादी-
नुपस्थायोत्तरेण द्वाबाहुमुपविश्य तणनिरसनादि कृत्वा जपति^{२४}
वषट्कर्तारश्चैवं^{२५} स्वस्वमेव धिष्यमनूपविश्य^{२६} जपन्ति^{२७} तथोद्गातार
औदुम्बरीं पर्युपविशन्ति^{२८} एवं ब्रह्मा सदस्यश्च दक्षिणत^{२९}

१ ? ०सदसान्निरस्य A ; ०सदनं नि० MLTHV ; ०सदसो नि० B.

२ ०नैवं AHB ; ०नैव MLTV.

३ ०श्चैवं MLTHBV ; ०श्चैव A.

४ अनूपविश्य HB ; अनुप्रविश्य A ; प्रविश्य MLTV.

उदङ्मुखानुपविशतो^१ ऽत्र पशं विशास्याधिश्यति^२ । सर्वाणि
सवनानि श्रयमाणो भवति^३ ॥ २४ ॥

अथाग्नीध्रो ऽपरेण गार्हपत्यमुपविश्य पात्र्यां मध्यतः पुरो-
डाशस्योपस्तृणाति पूर्वेण धानानां दक्षिणेन करम्भस्यापरेण परि-
५ वापस्योत्तरेणामिक्षायास्तान्युदास्योपस्तौर्णेषु पात्र्यां निधायालं-
कृत्यादाय निष्क्रम्योत्तरेणाग्नीध्रीयं पर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयति^४ ।
तैरध्वर्युः प्रचरत्येषां दैवतानि जुक्कामुपस्तौर्वावदायाभिघारयत्येव-
मुपभृति^५ सौविष्टकृतानि । प्रातः प्रातःसावस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते प्रातः प्रातःसावस्येन्द्राय
१० पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति संप्रेष्यति । वषट्कृते जुहोत्यौपभृतं जुक्कां
विपर्यस्याग्नये ऽनुब्रूहीति स्विष्टकृति^६ संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते
ऽग्नये प्रेष्येति संप्रेष्यति । वषट्कृते ऊत्वा प्राश्निचमवदायेडामव-
द्यति । तां परिहृत्य होत्रे दिदेवत्यैः प्रचरितुं हविर्धानं गच्छ-
न्वायव^७ इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहीति संप्रेष्यति । तच्छ्रुत्वा प्रति-
१५ प्रस्थातादित्यपात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि वाक्षसदसीति द्रोण-
कलशादैन्द्रवायवस्य प्रतिनिर्ग्राह्यं गृहीत्वा न सादयति । ततः
परिस्रवया च राजानमध्वर्युरैन्द्रवायवमादत्ते ॥ २५ ॥

प्रतिप्रस्थातोत्तरतः परिधी^८ स्पृष्टाध्वरो यज्ञो ऽयमस्तु देवा

१ ०श्रयति MLATV ; ०श्रयन्ति HB.

२ The last two words missing in TL: in V a blank has been filled up with these two words; cp. Hir. VIII. 14, end.

३ ०वेद्यासाद० LH ; वेद्या आसाद० M ; ०वेद्यां साद० ATBV.

४ एवम् om. H.

५ ०कृति ML ; ०कृत H ; ०कृदिति TVB (A incomplete).

६ गत्वा H instead of गच्छन्.

७ परिधीं H ; परिधि A ; परिधिं MLTV ; परिधीन् B.

इति परिश्रवयाधारयति । यथोपांशुग्रहो ह्यते । ऽत्र सर्वाः
 सोमाज्जतीर्जुहोत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेक्ष्येति
 संप्रेष्यति । वषट्कृत उभौ जुजतः । पुनर्वषट्कृते च यजमानो
 ह्यमाने ऊते वा भूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठते । यो न इन्द्रवायू
 अभिदासतीति यदि श्रेयसा स्पर्धेत ऊते ऽङ्गुल्याङ्गुष्ठमवबाधते । ५
 यदि पापीयसा विपरीतमथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे प्रतिनर्गाह्य-
 पात्रस्य शेषमवनयत्यध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थातुः पात्रे । देवेभ्यस्त्वेति
 प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामादित्यपात्रेण संस्त्रावयत्यध्वर्युर्होतार-
 मभ्येत्य^१ मयि वसुः पुरोवसुरित्वैन्द्रवायवं होत्रे भक्षं प्रयच्छत्येतेन
 यजुषा प्रतिगृह्य होता दक्षिणोरौ निधाय हस्ताभ्यां निगृह्यास्ते । १०
 तथोत्तराभ्यां यथादेवतं प्रचरतस्तयोराधारपुनर्वषट्कारौ न
 भवतः । ॥ २६ ॥

उपयामगृहीतो ऽस्युतसदसीति मित्रावरुणस्य प्रतिप्रस्थान-
 ग्रहो । मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि मित्रावरुणाभ्यां प्रेक्ष्येति संप्रैषौ ।
 धूरसीत्यादित्योपस्थानं । यो नो मित्रावरुणावभिदासतीत्यङ्गु- १५
 ष्ठावबाधनं । विश्वेदेवेभ्यस्त्वेत्यवनयनं । मयि वसुर्विदद्वसुरिति
 प्रदानप्रतिग्रहावुपयामगृहीतो ऽसि अतसदसीत्याश्विनस्य प्रति-
 स्थानग्रहो । ऽश्विभ्यामनुब्रूह्यश्विभ्यां प्रेक्ष्येति संप्रैषौ । विभूरसि
 श्रेष्ठो रश्मिनां व्यानपा व्यानं मे पाहीत्यादित्योपस्थानं । यो
 न ऽश्विनावभिदासतीत्यङ्गुष्ठावबाधनं । विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य २०
 दत्यवनयनं । मयि वसुः संयद्वसुरिति प्रदानप्रतिग्रहौ । विष्णु-
 वरुक्रमेत्युपर्यर्धं सोम आदित्यपात्रेणादित्यस्थालीमपिदधात्या-

धवनीयं पूतभृत्यवनीयं दशापवित्रेण कलशं मृदा न्युज्युनीय-
 मानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतः शुक्रान्कुरुध्व-
 मच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो मा त्वमुन्नेष्टाः प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा
 शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति
 ५ संप्रेष्यत्या त्वा वहन्तु हरयो वृषणं सोमपीतय इत्युनीयमान-
 सूक्तमुपस्थितेषु^१ मैत्रावरुणाद्या होत्रकाश्चमसिनो^१ होता ब्रह्मो-
 द्गाता यजमानः सदस्य इति मध्यतःकारिणश्चमसिनः^१ प्रति-
 पुरुषं चमसाध्वर्यवो भवन्ति^१ नव दश वा चमसानुन्नयत्य-
 च्छावाकचमसवर्जान्^१ परिह्वना^२ द्रोणकलशादुपस्तीर्य पूतभृत
 १० उनीय द्रोणकलशादभिधारयत्येवं सर्वचमसानां^१ तेषूनीतेषु
 सूक्ते चोपरते सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्विति
 शुक्रग्रहमध्वर्युः सावित्रेणादत्ते^१ सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा
 मन्थिपाः प्रणयन्त्विति मन्थिग्रहं प्रतिप्रस्थाता सावित्रेणादत्ते^१
 चमसांश्चमसाध्वर्यव आददते^१ प्रोक्षिताभ्यां शकलाभ्यां शुक्रा-
 १५ मन्थिनावपिधायापनुत्तौ शण्डामकौ^१ सहामुनेत्यप्रोक्षिताभ्या-
 मधस्तात्पांसूनपध्वंसयतः^१ ॥ २७ ॥

ताभ्यामुपयम्योर्वन्तरिक्षमन्विहीति प्राञ्चौ निष्क्रामतः सुतो
 ऽसीति वा यथालिङ्गमिन्द्रेण^३ सयुजो वयमित्यान्तादनुवाकस्य
 शुक्रं यजमानो ऽन्वारभत आ होमादपरेणोत्तरवेदिं ब्रह्म
 १० संधत्तं तन्मे जिन्वतमित्यष्टाभिः संधाभिररत्नी पात्रे वा

१ ? ० सूक्तमुपस्थितेषु AHB ; सूक्त उपस्थिते MLTV.

२ Thus (not परिह्वयया) the Mss., cp. XV. 21.

३ Before इन्द्रेण HB ins. अच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य, cp. Hir.

संधत्तो^१ विसृजन्तावुत्तरवेदिश्रोण्यां पात्रे निधत्तो दक्षिणस्या-
मध्वर्युत्तरस्यां प्रतिप्रस्थातानाधृष्टासीत्यङ्गुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिमव-
गृह्य व्यपरिफन्ताविवोत्तरवेदिं^२ विपरिक्रामतः^३ सुवीराः प्रजा
इति दक्षिणेनाध्वर्युर्ग्रहं प्राङ्^४ हरति^५ सुप्रजाः प्रजा इत्युत्तरेण
प्रतिप्रस्थाता संजग्मानौ दिव आ पृथिव्याः^६ शुक्रः शुक्रशोचिषेति^७
चाध्वर्युः संजग्मानौ दिव आ पृथिव्या^८ मन्यौ मन्यिशोचिषेति
च प्रतिप्रस्थातान्तरेण यूपमाहवनीयं चारत्नौ पात्रे वा संधत्त
आयुः संधत्तं तन्मे जिवन्तमित्यष्टाभिरायुः स्य आयुर्म धत्त-
मिति शुक्रामन्यिनावभिमन्त्रयते^९ ॥ २८ ॥

संधाभिश्च संधाय व्युत्क्रामतस्तौ देवौ शुक्रामन्यिनावित्यथा- १०
प्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्थतो निरस्तः शण्डः सहा-
मुनेत्यध्वर्युर्निरस्तो मर्कः सहामुनेति प्रतिप्रस्थातापनुत्तौ शण्डा-
मर्कौ सहामुनेत्यप्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्थतो^१ यं
द्विष्यात्तं मनसा ध्यायतो^२ ऽध्वर्युः शुक्रस्य समिदसि शुक्रैषा ते
समित्तया समिध्यस्वेति प्रोक्षितं शकलमभिदधाति^३ मन्यिनः^४
समिदसि मन्यिन्नेषा ते समित्तया समिध्यस्वेति प्रोक्षितं शकलं
प्रतिप्रस्थातै^५ तस्मिन्काले चमसाध्वर्यवश्चमसानुपोद्यच्छन्ते^६ दक्षि-
णेन यूपमध्वर्युः प्रत्यङ् तिष्ठत्युत्तरेण प्रतिप्रस्थातापरेणोत्तरवेदिं
प्राञ्चश्चमसाध्वर्यवस्तिष्ठन्त्यध्वर्युः प्रातः प्रातःसावस्य शुक्रवतो

१ व्यपरिफन्ता० A; व्यपरिफरिता० M; व्यपरिघन्ता० LTV; HB cor-
rupt. The Vyākhyā periphrases: पौडयन्तौ; cp. Āp. XII. 22. 7.

२ प्राङ् MB; प्रां H; प्राघघरति LTV.

३ पृथिवी MLATV; पृथिव्यायः HB; cp. Hir. VIII. 17.

४ पृथिव्यायुर्मन्यौ MLB; पृथिवी A; पृथिव्या H; पृथिवी TV.

५ Thus the Mss.; read perhaps निरस्थ.

मन्थिवतो मधुश्रुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतःकारिणां
चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृताञ्जुजत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः
सकृत्सकृद्धुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयोपवर्तध्वमिति संप्रेष्यति । ॥ २६ ॥

- वषट्कृते युगपत्सर्वे जुह्वत्यनुवषट्कृते न होत्रकाणां चमसाध्वर्यवो
५ जुह्वति । ते चमसेषु द्रोणकलशात्पुनः सोममभ्युन्नीयोपवर्तन्ते ।
तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि स्वाहेत्यध्वर्युस्तस्मै मित्राय सुतमा-
जुहोमि स्वाहेति प्रतिप्रस्थाता । सूदवच्छुक्रपात्रं सादयत्युत्तर-
पूर्वस्थां वह्निःपरिध्याहवनीयादङ्गारान्निर्वर्त्यैष ते रुद्र भागो यं
निरयाचथा इति तस्मिन्नेतं मंथिनः संस्त्रावं प्रतिप्रस्थाता जुहोति^१ ।
१० प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोक्षादृणां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सद-
स्थानामिति संप्रेष्यति । मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवः सदो भक्षान्
हरन्ति । पुनरभ्युन्नीतैश्चमसैर्होत्रकानध्वर्युर्याजयति । मैत्रावरुण-
चमसमादायाश्राव्य प्रत्याश्राविते प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्य वषट्कृतानु-
वषट्कृते च ऊत्वा तं चमसाध्वर्यवे प्रयच्छति । स च तं प्रशास्त्रे
१५ हरत्येवं ब्रह्मचमसमादायाश्राव्य प्रत्याश्राविते ब्रह्मन्यजेति
संप्रेष्यति । पूर्ववद्धुत्वा भक्षं हरत्येवं पोतर्यजेति पोतारं
नेष्टर्यजेति नेष्टारमग्नीद्यजेत्याग्नीध्रं संप्रेष्य वषट्कृतानुवषट्कृतेषु
ऊतेषु भक्षेषु सदो हतेष्वयाडग्नीदिति होतुराचष्टे । ॥ ३० ॥

- स भद्रमकथो नः सोमं राजानां पाययिष्यतीतीरे प्रत्याऊर्न
२० वैश्वराजन्यौ सोमं भक्षयतस्तौ यदि पिपासेते न्यग्रोधस्तिभिनीः
संपिष्य रसं दधन्युन्नीय यजमानचमसोन्नयनक्रमे ऽस्माद्यजमान-
चमसमुन्नयत्यन्येषु^२ सोमचमसेषु ह्वयमानेषु यजमानचमसादर्भ-

१ This word seems to be missing in all my Mss.

२ ०क्रमेऽस्माद्यजमान० MLTV ; ०क्रमेद्यस्माद्यजमान० AHB.

२१० वैखानससूत्रे २६, ३१-३२ (०श्रौतसूत्रे १५, ३१-३२)

तरुणेनोपहत्यान्तःपरिध्यङ्गारान्व्यस्य तस्मिन्नहं त्वदस्मीति ऊत्वा
तं यजमानाय भक्षं प्रयच्छेद्विदेवत्यान् भक्षयन्ति^१ होमाभिषव-
निमित्तो ऽध्वर्युभक्षो वषट्कारनिमित्तो वषट्कर्तृणां भक्षः समा-
ख्यानाच्चमसिनां^२ वषट्कर्ता प्रथमं भक्षयति ततो ऽध्वर्युरथ
चमसी^३ द्विदेवत्यभक्षेषु होताध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता चैवमनुपूर्वा^४
भवेयुरन्योऽन्यस्मिन्नुपहवमिच्छेयुरूपकयस्वेत्यनुमन्त्रण उपहृत इति
प्रतिवचनो^५ नानुपहृतेन सोमः पातवै सोमपीथेन ह व्यर्धुको
भवतीति विज्ञायते^६ द्विरैन्द्रवायवं भक्षयतीतरौ सकृत्^७
पुरस्तादैन्द्रवायवमादाय प्राणेषूपनिगृह्याव्युत्सृजन्तौ पात्रं समुप-
हृत्य भक्षयतः^८ ॥ ३१ ॥

१०

अन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता भक्षयति^९ तथान्वारब्धे होत्राध्वर्यु-
र्मयि^{१०} वसुः पुरोवसुरिति भक्षयत्यथ होता भक्षयत्यथाध्वर्युस्त-
द्धोता^{११} सूदवद्यथायतनं सादयत्येवं मैत्रावरुणमादाय चक्षुषो-
रूपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ भक्षयति^{१२} तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः
विददसुरिति^{१३} तदपि सूदवद्यथायतनं सादयति^{१४} सर्वतः परि-
हारमाश्विनमादाय ओत्रयोरूपनिग्राहमन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होता
तथा होत्राध्वर्युर्मयि वसुः संयदसुरिति भक्षयति^{१५} यथायतनं
सूदवत्सादयति^{१६} भक्षितानि पात्राणि^{१७} नोत्सृजत्यावनयनाच्छेषं^{१८}

१ चमसी H (and cp. Hir.); चमसिनो MLATV; चमसीन्द्रि० B.

२ In the Kāthaka, cp. Āp. XIV. 24. 14.

३ Thus TV; होताध्व० MLATB.

४ The words : अथ होता भक्षयति given by AH, are omitted by MLTBV.

५ पात्राणि नोत्सृजत्या० ALTV; पात्राण्यभ्युत्सृ० M; पात्रानभ्युत्सृ० H;
पात्रानभ्युत्सृ० B.

होतृचमसे ऽवनीय पुरोडाशशकलमैन्द्रवायवस्य पात्रे ऽवदधाति
 पयस्यां भैत्रावरुणस्य धाना आश्विनस्य । तानि दक्षिणस्य
 हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां सादयत्या । तृतीयसवनात्परिशेरे
 यज्ञस्य संतत्या इति विज्ञायते^१ । द्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप-
 ५ ऋयत । उपह्वयमानामुपोद्यच्छन्ते^२ चमसांश्चमसाध्वर्यवो । होतृ-
 चमसमास्पृष्टं^३ धारयत्युपह्वतामिडां ब्रह्मा होताध्वर्युरग्नीद्यज-
 मानश्चाग्नीध्रे प्राश्रन्ति । ॥ ३२ ॥

इडाशकलमच्छावाकायाग्नीध्रे निदधाति । सवनीयानां
 पुरोडाशानां शाखाप्रहरणान्ते कृते वाजिनमासन्नमुत्करादादाय
 १० तेन वैश्वदेववच्चरति । सवनीयानां वेदो ऽसि वित्तिरसीति
 वेदाभिमर्शनादि कर्म प्रतिपद्यते । स्वं स्वं चमसं चमसिनो
 भक्षयन्ति भक्षमन्त्रेण । सर्वांश्चमसान्प्रथमो होता सक्तसक्तङ्गक्षयति ।
 पुनरभ्युनीतानध्वर्युस्तैस्तैर्भक्षितान्भक्षयति^४ । तृतीयं होत्रका
 भक्षयित्वा सशेषांश्चमसानायायस्व समेतु त इत्यायाययन्ति ।
 १५ तान्दक्षिणस्य हविर्धानस्यापरेणाक्षमुदगपवर्गानधो निदधति^५ ।
 ते नाराशंसा भवन्त्यच्छावाको ऽग्रेण स्वं धिष्णिथं बहिःसदस-
 मास्त^६ । ऽच्छावाक वदस्व यत्ते वाद्यमिति तस्मै महत् पुरो-
 डाशशकलं प्रयच्छन्ध्वर्युराहोपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ऋयध्व-

१ See TS. VI. 4. 9. 5.

२ ०ह्वयमानामुपो० H ; ०ह्वयमानामुपो० MLATV ; उपह्वययजमानामुपो० B.

३ Thus B ; होतृचमसमास्पृष्टं A ; होतृचमसास्पृष्ट H ; होतृचमसमिडास्पृष्टं MLTV.

४ ध्वर्युस्तैस्तैर्भक्षितान्भक्षयति MLTV ; ०ध्वर्युभक्षितान्भक्षयति AHB.

५ निदधाति AHB ; निदधति MLTV ; cp. XV. 36, end.

६ Thus HB ; ०सदस आस्त MLTAV.

मित्यनुब्रुवत्यच्चावाके प्रत्युपहवमयं^१ ब्राह्मण इच्छते तं होतरूप-
 कयस्वेत्याह^२ । तमृचा होतोपकयत^३ । उन्नयस्वोभयतःशुक्रं कृणुष्वेति
 संप्रेष्यति । तथा करोति । तस्मिन्परिहिते ऽच्चावाकचमस-
 मादायाश्राव्य प्रत्याश्राविते ऽच्चावाक यजेति संप्रेष्य वषट्कृतानु-
 वषट्कृते ऊत्वा हरति भक्षं । नास्मिन्नुपहवमिच्छते । यद्यस्मि-
 न्नाच्चावाक उपहवमिच्छेत भक्षयेत्येव ब्रूयाद्भक्षिताप्यायित-
 मन्तरा नेष्टुराग्नीध्रस्य च चमसौ सादयति । स नाराशंसो
 भवति । ॥ ३३ ॥

उपयामगृहीतो ऽसि मधुश्चेति प्रतिमन्त्रं पूर्वेण पूर्वेण
 मन्त्रेणाध्वर्युरुत्तरेणोत्तरेण प्रतिप्रस्थाता ग्रहेण परिगृह्णाति ।^{१०}
 दक्षिणेन निष्क्रामन्तमितरेण^९ प्रविशन्तं पात्रेण पूर्वस्य पूर्वस्य
 शेषमुत्तरमुत्तरमभिगृह्णीत । आश्राव्य प्रात्याश्रावित ऋतुना
 प्रेष्येति त्रिरध्वर्युराह त्रिः प्रतिप्रस्थाता । पात्रयोर्मुखे विपर्यस्था-
 श्राव्य प्रत्याश्रावित ऋतुभिः प्रेष्येति द्विरध्वर्युराह द्विः प्रति-
 प्रस्थाता । पुनर्मुखे विपर्यस्थाश्राव्य प्रत्याश्रावित ऋतुना प्रेष्येति^{१५}
 सकृदध्वर्युराह सकृत्प्रतिप्रस्थाता । यस्य त्रयोदशचतुर्दशावृतुग्रहौ^४
 गृह्येते तस्योपयामगृहीतो ऽसि सः सर्पो ऽस्यः हस्पत्याय त्वेति
 गृह्णीतः । ॥ ३४ ॥

१ ? प्रत्युपहव० ALTV ; सत्युप० HMB.

२ तमृचा होतोपकयते MLTV ; तमृचाहोपकयस्वे(ति) होतारं प्रेष्यत्यु०
 HAB.

३ निष्क्रामन्तमितरेण प्रविशन्तपात्रेण H ; निष्क्रामन्तरेण प्रविशन्तपात्रेण A ;
 निष्क्रामन्तमन्तरेण प्रविशन्तं पात्रेण MLTV ; निष्क्रामन्तमन्तरेण प्रविशन्तपात्रेण B.

४ ? ०चतुर्दशवर्तुग्रहौ TV , ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहौ H ; ०चतुर्दशग्रहौ M ;
 चतुर्दशवर्तुग्रहौ L ; ०चतुर्दशावृतुग्रहेण A ; ०चतुर्दश वा ऋतुग्रहेण B.

अध्वर्युं यजतमित्यभिज्ञाय होतरेतद्यजेति संप्रेष्यति स्वयं वा
 निषद्य यजतो । गृहपते यजेत्यभिज्ञायैवं गृहपतिर्द्विदेवत्य-
 वदध्वर्योः पात्रे प्रतिप्रस्थाता शेषमवनयत्यतिरिक्तस्यैकदेशमध्वर्युः
 प्रतिप्रस्थातुः पात्रे । यस्य यद्वषट्कारे जुहुतस्तं तं होतारं पोतारं
 ५ नेष्टारमाग्नीध्रं ब्राह्मणाच्छंसिनं मैत्रावरुणं प्रतिसंभक्षतो । ऽप्यन्य-
 देवतमिन्द्रपीतस्येत्येव^१ ब्रूयादृतुना पीतस्येति यथादेवतं वा ।
 विपर्यस्य पात्रं होतारं पोतारं नेष्टारमच्छावाकमृतुभिः पीत-
 स्येति संभक्षयतो । विपर्यस्य होतारं प्रतिभक्षयत चतुना
 पीतस्येति । मार्जालीये प्रतिप्रस्थाता पात्रं प्रक्षाल्यायतने
 १० सादयतीन्द्राग्नी आगतं सुतमित्यध्वर्युः स्वेन पात्रेणाभक्षिते-
 नैन्द्राग्रं ग्रहं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृह्णाति । तं सादयित्वा होतुः
 पुरस्तात्प्राङासीन इडा देवह्वरिति शस्त्रं प्रतिगरिष्यन् जपत्यध्वर्यो
 शोऽसावोमिति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते तस्मिन्काल उतिष्ठ-
 न्प्रदक्षिणं पर्यावर्तमानः शोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते । ततो
 १५ ऽभिमुखस्तिष्ठन्प्रक्षो मोदा मोद इवोमिति त्रिरध्वं प्रति-
 गृह्णाति । ॥ ३५ ॥

प्र वो देवायामय इत्यभिज्ञायोथा^२ मोद इवेत्यध्वं
 ओमोथा मोद इवोमित्यवसाने^३ । नार्धर्चाक्षुष्यते । नाभि-
 प्रतिगृह्णात्युभयं व्याहावे करोति शोऽसा मोद इवोथा मोद

१ एवं all the Mss.

२ Thus MLTV; after अभिज्ञाय AB read: तन्नास्ते (तन्नास्ति)
 प्रतिकरस्त ओ ओथा मोदेवेति द्विरध्वं ओम्; H: तन्नास्ति प्रतिप्रस्थाता ओथा
 मोदेवेति द्विरध्वं ओम्.

३ After अवसाने BMA ins.: उक्थशा इत्यन्ते सर्वेष्वपिकारेण वा; simi-
 larly H.

द्वेति^१ । यत्र क च होता विरमेदोथा मोद द्वेति ब्रूयात्सर्व-
 शस्त्राणमेवं कल्प । उक्थशा इति सर्वशस्त्रान्ते सवनान्ते
 वा जपति^२ । शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडेत्यैन्द्राग्रं ग्रहमादत्ते
 तमनूयच्छन्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित
 उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति । वषट्कारादनु जुहोति^३ ५
 नाराशंसांश्चानुप्रकम्पयन्ति । ग्रहनाराशंसानामुक्तानि भक्षणा-
 ध्यायनसादनात्योमासश्चर्षणीधृत इति शुक्रपात्रेण वैश्वदेवं
 कलशात्स्तुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्यसर्ज्यसर्जीति बर्हिर्भ्या पञ्चदशस्तोत्र-
 मुपाकरोती^४ डायै हिंकुरु तस्यै प्रस्तुहि तस्यै स्तुहि तस्यै मे
 ऽवरुद्धा इति पुरस्तादाज्यानामेकैकस्य स्तोत्रस्य यजमानो १०
 जपति व्याहृतीश्च चतुर्होतारं पञ्चहोतारं च । प्रवृत्ते स्तोत्र
 इडा देवह्वरिति पूर्ववज्जपित्वा शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राडायन्वैश्वदेव-
 ग्रहमादायाश्राव्योक्थशा^५ यज सोमस्येति संप्रेष्य वषट्कारानु-
 वषट्कारे ऊत्त्वानुप्रकम्प्य सर्वभक्षा ग्रहनाराशंसास्तान्मार्जालीये^६
 प्रक्षाल्य निदधति^७ । ॥ ३६ ॥

१५

उपयामगृहीतो ऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्युक्थस्थाल्यास्तृतीयं
 राजानं स्तुतशस्त्रवन्तं गृह्णात्येष ते योनिर्मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्याय-
 तने सादयति । पुनर्हविरसीति स्थालीं प्रत्यभिमुख्यति । मैत्रा-

१ Thus MLTV ; सर्वत्र प्रातः प्रातः सवने जपति HAB.

२ ? ०कारादनुजुहोति MLA ; ०कारावनुजु० TVB ; वषट्कारवज्जुहोति H.

३ ? प्राग्दया A ; प्रदायन् H ; प्रजायन् ML , प्राजाय् T ; प्राजायन् V ;
 प्राङ्दायन् B.

४ Thus MLTV ; सर्वभक्षान् ग्रहचमसान्न मार्जालीये० A ; समुभक्षयाश्चमसांस्त
 मार्जालीये० H ; सर्वभक्षागृहश्चमसास्तान्मार्जालीये० I am uncertain about the
 right reading.

५ निदधति MLA ; निदधाति THBV ; cp. XV. 33.

वरुणचमसमुख्यान् दशं चमसानुन्नयति । पूर्ववत्स्तोत्रमुपाकृत्य
 स्तुते शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति । वषट्कृतानु-
 वषट्कृते जुहति । हरन्ति भक्षंस्त्रिषूकथ्यविग्रहेषु नाराशंसा न
 ५ भवन्ति । देवेभ्यस्त्वा देवयुवं पृणज्म यज्ञस्यायुषे जुष्टमिति
 मैत्रावरुणचमसे ग्रहशेषमवनयति बाह्यतः सद आलभ्य ऊतं
 त्वाऊते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा ।
 मैत्रावरुणं चमसमध्वर्युरपह्वय भक्षयति यथाचमसं चमसान्प्रथमो
 मैत्रावरुणो सक्कङ्गक्षयति स्वचमसे द्विर्भक्षिते ऽध्वर्युः सक्कङ्गक्षयति ।
 १० तृतीयं मैत्रावरुणो ऽन्ततो भक्षयित्वा चमसान्खरे सादयन्ति ।
 प्रतिप्रस्थातैवं विहितावुत्तरौ गणौ । ताभ्यां प्रतिप्रस्थाता चर-
 त्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वेत्युक्थस्याल्या अर्धं राजानं स्तुत-
 शस्त्रवन्तं गृह्णाति । ॥ ३७ ॥

एष ते योनिरिन्द्राय त्वेत्यायतने सादयति । पुनर्हविरसीति
 १५ स्थालीं प्रत्यभिमुशति । ब्राह्मणाच्छंसिचमसमुख्यांश्चमसानुन्नय-
 न्नेकस्मै चमसगणाय राजानमतिरेचयति । न प्रतिप्रस्थाता
 वायव्यपात्रे भक्षयति । ब्राह्मणाच्छंसिचमसे शेषमवनयत्यच्छा-
 वाकस्य चमसमनुन्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय माति-
 रौरिचो दशाभिः कलशौ मृद्धा न्युञ्जेति संप्रेष्यत्युपयामगृहीतो
 २० ऽसौन्द्राग्निभ्यां त्वेत्युक्थस्याल्याः सर्वं राजानं स्तुतशस्त्रवन्तं गृह्णा-
 त्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेत्यायतने पूर्ववत्सादयति । न

१ The original reading of this passage is doubtful. AH differ considerably from MLT; cp. Hir., Vol. I, page 900.

२ Could प्रतिप्रस्थाता be interpolated ?

स्थालीं प्रत्यभिमृशति । स्तोत्रमुपाकृत्य शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते
 चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्थशा यज
 सोमानामिति संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृतान्जुक्त्यच्छावाक-
 चमसे^१ ग्रहशेषमवनयति । यथाचमसं चमसान्पूर्ववद्भक्षयत्यग्निः
 प्रातःसवने पात्वस्मानिति संस्थिते सवनाहुतिं जुहोति । प्रशास्तः ५
 प्रसुहोति संप्रेष्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता । यथेतं निःसृष्य^२
 माध्यंदिनाय सवनाय देवी दाराविति यथायतनं सर्वे
 संप्रसर्पन्ति संप्रसर्पन्ति । ॥ ३८ ॥

इति पञ्चदशः प्रश्नः ॥

१ ऽकृते जु० MLTV; ऽकृता जु० AH; ऽकृताञ्जुहोति B.

२ निःसृष्य LATV; प्रसृष्य HMB.

देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुरिति प्रतिप्रस्थाता
ग्रावणो ऽनुमोदत । एकादशकपालं पशुपुरोडाशं निरूप्यामिक्षावर्जं

५ Instead of इहा probably each time इहा इ is to be read.

सवनीयान्निर्वपति नास्य^१ पशुपुरोडाश इत्येके ऽलंकृतेषु
 सवनीयेषु द्रोणकलशं ग्रावस्वधूहन्त उद्गातारो ऽधोऽधोऽक्ष-
 मुपकर्षन्ति^२ । धाराग्रहकाले^३ शुक्रामन्थिनावगयणमुक्थं च
 चतुरो ग्रहान् गृह्णात्यागयणं तिसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यन्याच्च^४
 तृतीयां धारां करोति मरुत्वन्तं वृषभमित्यूतुपात्रेणाध्वर्यु- ५
 मरुत्वतीयं गृह्णातीन्द्र मरुत्व इत्युतुपात्रेण द्वितीयं प्रतिप्रस्थातात्र
 धारां विरम्य प्रपीड्य पवित्रं पूतभृति वितनोति । प्रसिद्धमेक-
 धनानामाधवनीये ऽवनयनं । ५राजानमतिपावयति । याव-
 न्माध्यंदिनाय^६ सवनायालं तावन्तं पूतभृत्यवनीय^५ पवमान-
 ग्रहान् कलशं शुक्रामन्थिनावगयणमुक्थं च ग्रहावकाशैरुपस्थाय १०
 पूर्ववद्धुत्वा समन्वारब्धा माध्यंदिनाय पवमानाय निष्क्रामन्ति ।
 त्रैष्टुभः पन्था रुद्रा देवता वागग्नेगा इति द्वाभ्यां दर्भमुष्टि-
 मध्वर्युरीषद्धून्वन्यूर्वो^७ निष्क्रामत्युत्तरेण हविर्धाने गत्वोत्तरे-
 णाग्नीध्रीयं धिष्णियं परीत्य पूर्वया द्वारा सदः प्रविश्याग्नेण
 होतारं ब्रह्मयजमानाध्वर्यवो ऽवतिष्ठन्ते । ॥ २ ॥ १५

दक्षिणेनोद्गातारः प्रशास्तुर्धिष्णियं परीत्य माध्यंदिनेन पव-
 मानेन पञ्चदशेन सुवते । ऽच सर्वे यथायतनमुपविशन्ति ।

१ नास्य LTV, नस्य AB, नस्या H (M defective).

२ ०मुपकर्षन्ति HAB; ०क्षदुक् ० MLTV; cp. XV. 13.

३ धाराग्रह ० MH; धाराग्राह ० LTV; ०ग्रहण ० AB.

४ ?? ०न्वागच्छ ML; ०न्याच्च TV, ०धिष्ण्यच्च AB; आत्राय च H. The Vyākhyā: धाराद्वयं प्रागुक्तवत् तृतीया तदन्तेन (?).

५ In AHB the words राजानमतिपावयति... पूतभृत्यवनीय are inserted before अत्र धारां विरम्य.

६ R probably यावान् i.e. यावन्, cp. XV. 18 (end).

७ MLV ins. ऊर्ध्व before धून्वन्.

- ज्योतिषे हिंकुर्विति यजमानो जपति प्राक् स्तुतेः व्याहृतीश्चतु-
 र्होतारं च ^१ तस्यामष्टम्यां प्रस्तुतायां सुपर्णे ऽसि त्रिष्टुप्कन्दा
 इति जपति ^१ स्तुते ऽध्वर्युरग्नौदग्नौन्विहर बर्हि स्तृणाहि
 पुरोडाशः अलंकुरु प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मणोदेहोति संप्रेष्यत्युक्तं
 ४ धिष्णिष्यानां व्याधारणं ^१ पूर्वया दारा हविर्धानं प्रविश्य
 विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुपतिष्ठते पात्राणि च
 संमृशति ^१ प्रतिप्रस्थाता ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्निष्यै दुग्धमिति
 दधिघर्ममवेक्ष्यौदुम्बर्यां सुचि कंसे चमसे वोपस्तौर्यं यावती
 द्यावापृथिवी इति दधि गृह्णात्यभिघार्यं वाक्च त्वा मनश्च
 १० श्रीणीतामित्याग्नीध्रीये ऽधिश्चित्य होतर्वदस्वेति संप्रेष्यति ^१
 यदि आतो जुहोतन यद्यश्रातो ममत्तनेति होतुरभिज्ञाय
 आतः हविरिति प्रत्युक्ताहवनीयं गत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते दधि-
 घर्मस्य यजेति संप्रेष्यति ^१ यमिन्द्रमाज्जर्वरुणं यमाज्जरिति वषट्कृते
 जुहोति ^१ ॥ ३ ॥
- १५ स्वाहा वडिन्द्रायेत्यनुवषट्कृते तूष्णीं वा ऊत्वा हरति भक्षं ^१
 यावन्तः प्रवर्ग्यस्यर्त्विजस्तेषूपहवमिद्धा भूर्भुवः सुवर्मयि त्यदिन्द्रियं
 महदिति यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति सर्वे वाप्रवर्ग्ये सोमे
 दधिघर्मो न स्यान्मित्रो जनान्प्र स मित्रेति नाभिदेशमभि-
 मृशन्ते ^१ ऽत्र पूर्ववत्सवननीयप्रचारो ^१ माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
 १० पुरोडाशानामनुब्रूहीति संनमति तथा माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय
 पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति ^१ वषट्कृते ऊत्वा जुक्कामौपमृतं समो-

१ After जपति MBA and H ins. चतुर्होतारं व्याचष्टे, these words are not found in TLV.

प्याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेष्येति स्विष्टकृति संप्रेष्य ऊत्वा प्राशिच-
मवदायेडामवयती^१डां होत्रे हत्वाधवनीयं पूतभृत्यवनीय दशाभिः
कलशं मृष्ट्वा न्युजत्युन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्व-
मुभयतः शुक्रान् कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो त्वमप्युन्नयस्व
प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वोन्नेतः ५
सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति^१ होतृचमसमुख्यान् दशैकादश वा
चमसानुन्नयति^१ ॥ ४ ॥

संप्रेषितं कृत्वाश्राव्य प्रत्याश्राविते माध्वंदिनस्य सवनस्य
निष्केवल्यस्य भागस्य शुक्रवतो मन्थिवतो मधुश्रुत इन्द्राय
सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानु- १०
वषट्कृताञ्जुङ्गत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्भुत्वा शुक्रस्था-
भ्युन्नीयोपावर्तध्वमिति संप्रेष्यति^१ वषट्कृते ऊत्वा प्रैतु होतुश्चमसः
प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातृणं प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्थानामिति
संप्रेष्यति^१ प्रयन्त्येते मध्यतःकारिणां चमसा भक्षाय^१ पुनरभ्यु-
न्नीतेषु सोमेषु होत्रकाः^१ प्रसर्पणमन्त्रैः प्रष्टव्य यथायतनमुपविश्य १५
पुनरभ्युन्नीतान्यजन्ययाडग्नीदिति होतुराख्यायेडामुपह्वयमाना-
मुपोद्यच्छन्ते ॥ ५ ॥

चमसांश्चमसाध्वर्यवो^१ रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो
माध्वंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्कन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति^१
नाच्छावाकाय शकलं भवति^१ सन्नेषु नाराशंसेषु गवां द्वादशशतं २०
सहस्रमपरिमितं सर्वस्वं वा शतं षष्टिश्चतुर्विंशतिरेकविंशति-
र्द्वादश सप्त तिस्रो वा मन्योदनं तिला माषा हिरण्यं वासश्चेति^१

दक्षिणासु दक्षिणेन वेदिं तिष्ठन्तीषु वैसर्जनहोमवद्दक्षिणानि
जुहोत्युदु त्वं चित्रमिति सौरौभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्याग्नीध्रीयं
गत्वा चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्ने नयेति नयवत्यर्चाग्नीध्रीये जुहोति ।
दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं ऊत्वोद्गृह्णाति । यजमानो
५ हिरण्यमुद्गृहीतमादाय रूपेण वो रूपमभ्यैमीति दक्षिणाः
प्रदक्षिणमभ्येति । तुथो वो विश्ववेदा विभजत्विति गवां मध्यं
प्रविश्य कृष्णाजिनेन संत्रास्य चतुर्धा विभजति । तांश्चतुरो
भागात्महर्त्विग्भ्यो ददाति । ॥ ६ ॥

यावन्महर्त्विग्भ्यो ददाति तस्यार्धं द्वितीयेभ्यस्तस्य तृतीयं
१० तृतीयेभ्यश्चतुर्थं चतुर्थेभ्य । एतत्ते अग्ने राध इति सदो ऽभ्येति ।
विभक्ता दक्षिणा नयत्यृतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा इति ।
गार्हपत्यं सदश्चान्तरेण दक्षिणेनाग्नीध्रीयं तीर्थेनोदीचीरुत्सृजति ।
ब्राह्मणमद्य राध्यासमिति हिरण्यं दक्षिणाभागं चादायाग्नीध्रं
गत्वा तेणैव मन्त्रेणाग्नीध्रे ददाति । वि सुवः पथ्य व्यन्तरिक्ष-
१५ मिति सदः प्रेक्षते ऽस्माद्वात्रा देवत्रा गच्छतेति दक्षिणाः ।
पूर्वया द्वारा सद आगत्याग्नेण सद आसीनायात्रेयाय ब्राह्मणमद्य
राध्यासमिति हिरण्यं दद्यात्तदभावे ऽनूचानाय । महर्त्विग्भ्यो
दक्षिणा मनोवाक्प्राणचक्षुषामनुदिशति^१ । ब्रह्मन्मनस्ते ददामि
तदनेन निष्क्रीणामीति ब्रह्मणे ब्रह्मसदन आसीनाय ददाति ।
२० यद्वास्यन्भवति तत्तस्यानुदिशत्येवमितरेभ्यो यथायतनमासीनेभ्यो
होत्रकसदस्यचमसाध्वर्युप्रसर्पकेभ्यश्च ओचात्माङ्गलोन्नामेवमनु-
दिशति^१ । ॥ ७ ॥

न देयं बहिर्वेदि नाब्राह्मणाय ब्राह्मणायाप्यविदुषे न
 कण्वकश्यपेभ्यो ऽप्यब्राह्मणाय वेदविदे दद्याद्यदा मरुत्वतीयाय
 प्रेष्यत्यथ न देयं न प्रतिग्राह्यं । यदि दद्यादनूबन्ध्यावपायां
 ऊतायां दद्यात्प्रतिगृह्णीयादोदवसानीयायां पूर्णाऊतायां वा ।
 यद्यनो रथो वा दीयते नयवत्यां ऊतायां वनेषु व्यन्तरिचं ५
 ततानेति द्वितीयामाऊति जुहोति । यद्यश्वो पुरुषो हस्ती वा
 दीयते प्रजापते न त्वदेतानीति तृतीयां । दक्षिणासु नीतासु
 हरिणस्य रघुव्यत इति कृष्णविषाणाग्रन्थिं विस्त्रस्यानु^१ त्वा
 हरिणो मृग इति चात्वाले प्रास्यत्यथाध्वर्युर्यज्ञपतिमृषय एन-
 साऊरिति पञ्च वैश्वकर्मणान्याग्नीध्रे जुहोतीन्द्राय मरुत्वते ऽनु- १०
 ब्रूहीत्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता च स्वं स्वं मरुत्वतीयमादाय दक्षिणत-
 स्तिष्ठन्नध्वर्युराश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय मरुत्वते प्रेष्येति
 संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृत उभौ^२ ऊत्वर्तग्रहवच्छेषमवनयतो
 ऽननुवषट्कारौ वा । प्रतिप्रस्थानेन^३ भक्षयन्ति^३ द्विर्होता सकृ-
 दितरौ । मार्जालीये पात्रं प्रक्षाल्य होतुरग्रे निदधाति । ॥ ८ ॥ १५

मरुत्वाः इन्द्र वृषभो रणायेति स्वेनर्तुपात्रेण तृतीयं मरुत्व-
 तीयं कलशाच्छस्त्रवन्तं गृहीत्वर्तुपात्रमालभ्येन्द्राग्नवच्छस्त्रं प्रति-
 गृणात्युक्थं वाचीति माध्यंदिनसवनशस्त्रं प्रतिगीर्य जपति ।
 ग्रहमादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव । आश्राव्य प्रत्याश्रावित उक्थशा
 यज सोमस्येति संप्रेष्यति । वषट्कृतानुवषट्कृते जुहोति पूर्ववद्वि- २०

१ विस्त्रज्य MLATVB (in H this kh. is missing), विस्त्रस्य the Vyākhyā.

२ वषट्कृतानुवषट्कृते उभौ M; ०कृत उभौ LTV; वषट्कृते सहोभौ AB.

३ प्रतिप्रस्थातेन भक्षयन्ति A; प्रतिप्रस्थाता भक्षं हरति MLTV; प्रतिप्रस्थातानेन भक्षयन्ति B.

द्विर्नाराशंसाननुप्रकम्पयन्त्युक्तो भक्षमन्त्रो । यथाचमसं चमसिनो
 भक्षयन्त्याधायननिधाने च नाराशंसानां । महाऽ इन्द्रो य
 ओजसा महाऽ इन्द्रो नृवदित्यन्यतरयर्चा शुक्रपात्रेण माहेन्द्रं
 कलशात्सुतशस्त्रवन्तं गृह्णाति । परिमृज्य सादयित्वा पृष्ठस्तोत्र-
 ५ मुपाकरोति । यजमानो रथन्तरे वरं ददाति । स्तोत्रे वृत्ते^१
 शस्त्रमुपाकृत्य प्रतिगीर्याध्वर्युर्ग्रहमादत्त इतरे नाराशंसांश्चाति-
 ग्राह्यांश्च सहैवाध्वर्युणाग्नेयं प्रतिप्रस्थातैन्द्रं नेष्टा सौर्यमुन्नेताश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमस्येति संप्रेष्यति । ऊते माहेन्द्रे
 ऽग्ने तेजस्विनिन्द्रौजस्विन् सूर्य भ्राजस्विन्नित्येतैरतिग्राह्यान्नु-
 १० जुह्वति । ॥ ६ ॥

तेजोविदस्योजोविदसि सुवर्विदसीत्येतैस्तान्ऊताननुमन्त्रयते ।
 सदसि प्रत्यञ्चो मयि मेधामित्येतैः प्रतिमन्त्रं भक्षयन्ति । सर्व-
 भक्षाश्चमसा । उपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वेति त्रिभिरुक्थ-
 विग्रहैः पूर्ववत्प्रचरतो । विश्वे देवा मरुत इति संस्थिते
 १५ जुह्वति^२ । प्रशास्तः प्रसुह्वीति संप्रेष्यति सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
 यथेतं निःसृप्य^३ तृतीयसवनाय देवीद्वारौप्रभृति यथावज्जपन्तः^४
 सर्वे प्रसर्पन्त्यध्वर्युरभिषोढनाग्नीध्रं प्रतिप्रस्थातारमाशिरं^५ चाभि-
 ज्ञायाभिषोतारो ऽभिषुण्णताग्नीत्सवनीयान्निर्वप परिश्रयणमाहर

१ नुष्टत्ते A ; सुष्टत्ते HB ; वृत्ते MLTV ; read probably उपवृत्ते.

२ यथावेदमितरे ins. MAHB, not TLV. The Vyākhyā makes no mention of these words.

३ निः (or नि)सृप्य MLHV, प्रसृप्य AHB.

४ तथाव० AHB.

५ The insertion of चाशिरम् here is rather strange. It is not mentioned in the Vyākhyā. Probably it is inserted wrongly, see the immediately following sampraiṣa.

प्रतिप्रस्थातराशिरं श्रुतातङ्क्यं दध्नादित्यग्रहायाहरेति संप्रेष्यति
 होतृचमसे वसतीवरौभ्यो ऽपो निःषिच्य निग्राभ्यं^१ कृत्वादाभ्यांशु-
 मुपांशुपावनौ^२ यज्ञोपांशुपात्रे ऽंशुस्तानृजौषे ऽपि सृज्य प्रातःसवन-
 वन्महाभिषव ऋजौषमेव तूष्णीमभिषुण्वन्त्यामिक्षावर्जमग्नीत्सव-
 नीयान्निर्वपति । द्वादशकपालो ऽत्र पुरोडाशो^३ हविर्धानस्थोभे^४
 द्वारे परिश्रयति । ब्रह्माध्वर्युर्यजमानः प्रतिप्रस्थाताग्नीध्र उन्नेता
 पत्नी च हविर्धानस्थान्तर्भवन्त्यध्वर्युरादित्यपात्रमादाय कदा चन
 स्तरौरसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्वेत्यादित्यस्थाल्या
 आदित्यं^५ गृह्णाति ॥ १० ॥

कदा चन प्रयुच्छसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्य-^{१०}
 स्वेति श्रुतातङ्क्येन दध्ना श्रीणाति । यज्ञो देवानामित्यनु-
 द्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्वेत्यादित्यस्थाल्याः सर्वं राजानं
 गृह्णाति । विवस्व आदित्येत्युपांशुसवनेनैनं मेक्षयित्वा या दिव्या
 वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति श्रुतातङ्क्येन दध्ना पयसा वा
 वृष्टिकामस्य श्रीत्वा यावाणमुद्गृह्णात्यत्र विज्ञानमुपैति । यद्यु-^{१५}
 द्गृहीतस्य ताजग्बिन्दुः प्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिर-
 मवर्षुको । न सादयति । यदि कामयेत गर्भान्यश्वः श्रीव्येयु-
 रित्युद्गृह्णादित्यमवेक्षेत । दशापवित्रेणोपांशुसवनं परिवेष्ट्य तेनाधः
 पात्रमुपयम्या समुद्रादिति दर्भानन्तराच्याव्य हस्तेन दर्भैश्चापि-
 दधात्यहं परस्तादित्येनमा होमाद्यजमानो ऽन्वारभते । ऽध्वर्युः^{२०}
 सूर्यो मा देवेभ्यः पात्वित्युत्तिष्ठत्यविषिञ्चन्नुपांशुसवनं दशापवित्रेण

१ Thus V ; निग्राभ्यां L ; निग्राभ्यां T ; निग्राह्यं HAMB.

२ MLVTB (not AH) ins. यज्ञोपांशुपावनौ (cp. Āp. XIII. 10. 5).

३ आदित्यग्रहं H only.

परिमृज्य ग्रावस्त्रपिमृजति । विवृण्वन्ति द्वारौ । कविर्यज्ञस्य
वितनोति पन्थामित्यादित्यं हरति । ॥ ११ ॥

आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महास्वसरस्य
पतिभ्य उरोरन्तरिक्षस्याध्यक्षेभ्यः प्रेष्येति संप्रेष्य यास्ते विश्वाः
५ समिधः सन्त्यग्र इत्याहवनीये दर्भानधिप्रास्थानन्वीक्षमाणो^१
वषट्कृत आदित्यं जुहोत्युन्नमय पृथिवीमिति वृष्टिकामस्य
जुहुयान्न जुत्वान्वीक्षेत नानुवषट्करोति न भक्षयति । सूद-
वदादित्यपात्रं सादयति । प्रस्तोता प्रतिहर्ता वा पवित्रं वितत्य
माध्यंदिनवदाग्रयणमेव चतसृभ्यो धाराभ्यो गृह्णात्यादित्यपात्रा-
१० चतुर्थी^२ धारां करोत्याग्रयणं गृहीत्वा राजानमतिपावयति^३
यावान्तृतीयसवनायालमुक्थ्यो यज्ञश्चेदत्रोक्थ्यमेव^३ गृह्णाति ।
धारां विरम्य प्रपौड्य पवित्रं निदधाति । यत्प्राक् पवमान-
ग्रहेभ्यस्तस्मिन् कृत आग्नीध्रे पत्याशिरं मथित्वापरया द्वारा
हविर्धानं प्रपादयति । पूर्वया गतश्रियः । पूर्वया यजमानः
१५ प्रपद्यते । ऽस्मे देवासो वपुषे चिकित्सतेति चतसृभिः प्रति-
मन्त्रमाशिरं यजमानः पत्नी च तिरः पवित्रं पूतभृत्यवनयतो ।
द्वौ पवमानग्रहौ गृह्णातीत्येके । पवमानग्रहान् कलशानाग्रयणं
च ग्रहावकाशैरुपस्थाय निःसर्पन्तः समन्वारभन्ते । तृतीयसवने
ग्रहावकाशैर्नोपतिष्ठत इत्येके । पूर्ववद्धुत्वान्वारब्धा आर्भवाय
२० पवमानाय निष्क्रामन्ति माध्यंदिनपवमानवज्जागतः पन्था
आदित्या देवता वागग्रेणा इत्यादि माध्यंदिनवदायुषे हिंकुरु

१ अतिप्रास्य MLTV ; अधिप्रास्य AB ; अधीःप्रास्य H.

२ After ०पवमानवत् AHB ins. जुहुते.

३ ०मेव BH ; ०सव V ; ०सपि ML.

तस्यै प्रसुहि^१ तस्यै सुहि तस्यै मे ऽवरुद्धा इति व्याहृतौः पञ्च-
होतारं च पुरस्तादार्भवपवमानाद्यजमानो जपति^१ तस्य
नवम्यां प्रसुतायां सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति
मा संपारयेत्यनुमन्त्रयते^१ ॥ १२ ॥

अग्नीच्छलाकान्विहर बर्हि स्तृणाहि पुरोडाशाः अलंकुरु ५
प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेति स्तुते ऽध्वर्युः संप्रेष्यति^१ पूर्वया
द्वारा हविर्धानं प्रविश्य विष्णो त्वं नो अन्तम इति ग्रहानुप-
तिष्ठते पात्राणि च संमृशति^१ विहृतांच्छलाकान्व्याधारयति
यथा पुरस्ताच्छृतं हविः शमितरिति संवादादिना पशुतन्त्रेण
प्रचरती^१ डान्तः पशुर्नात्र पुरोडाशः स्यादत्र पूर्ववत्सवनीयप्रचार- १०
स्तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशानामनुब्रूहीति तथा तृतीयस्य
सवनस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति च^१ वषट्कृते ऊत्वौप-
भृतं समोष्याग्नये ऽनुब्रूह्यग्नये प्रेष्येति स्विष्टकृतं^२ ऊत्वा^२ प्राशिच-
मवदायेडामवद्यती^१ डां होत्रे हत्वाधवनीयं पूतभृत्यवनीयं दशाभिः
कलशं मृष्ट्वा न्युज्यन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वं १५
तौब्राः आशीर्वतः कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो ऽपि त्वमु-
न्नयस्वोन्नेतः सोमं प्रभावयेति संप्रेष्यति^१ प्रचरणकाले होत-
चमसमध्वर्युरादत्ते चमसांश्चमसाध्वर्यव^१ आश्राव्यं प्रत्याश्राविते
तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितृवतो
बृहस्पतिवतो विश्वेदेव्यावतस्तीब्राः आशीर्वत इन्द्राय सोमा- २०
न्प्रस्थितान्प्रेष्य मध्यतःकारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कृतानुवषट्कृता-
ञ्जुजत होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्भुत्वा शुक्रस्याभ्युन्नीयो-

१ प्रसुहि (originally the right reading) MB only.

२ Thus MLATVB; प्रेष्येति स्विष्टकृति संप्रेष्यति स्विष्टकृतिं ऊत्वा H.

पावर्तध्वमिति संप्रेष्यति ' श्येनाय पत्वने स्वाहेति वषट्कृते
ऽध्वर्युर्जुहोति ' ॥ १३ ॥

इतरे तूष्णीं जुहति ' वट् स्वयमभिगूताय नमः स्वाहेत्यनु-
वषट्कृते महर्त्विजां यजमानस्य च चमसाध्वर्यवो जुहति ' प्रैतु
५ होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोक्ताह्मणां प्र यजमानस्य प्रयन्तु सदस्याना-
मिति संप्रेष्यति ' प्रयन्त्येते मध्यतःकारिणां चमसा भक्षाय '
होत्रकाणां चमसैरध्वर्युः प्रचरति ' मैत्रावरुणचमसमादायाश्राव्य
प्रशास्तर्यजेति संप्रेष्यत्येवमितरान्विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहेत्येतैः प्रति-
वषट्कारं प्रतिमन्त्रं जुहोति वट् स्वयमभिगूताय नमः स्वाहेति
१० सर्वचानुवषट्कृतौ ' तम्पन्ताः होत्रा इति ऊतान्सर्वाननुमन्त्रयते^१ '
प्रसिद्धो भक्ष ' आदित्यवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य
सवनस्य जगतीच्छन्दस इति विशेषो ' न भक्षयतीडां^२ ' सन्नेषु
नाराशंसेषु स्वं स्वं चमसमनु न्यन्ते^३ ' ॥ १४ ॥

त्रौस्त्रीन्युरोडाशशकलान्प्राचीनावीतिनः पिण्डदानमन्त्रै-
१५ र्दक्षिणतो यजमानपितृभ्यो निवपतीत्येवमादिप्रत्यायनान्तान्^४

१ इति सर्वाननु म० MLTV ; इति ऊता सर्वहोत इति म० A ; इति ऊता सर्वत्र होता इति म० H ; B useless.

२ This sentence is given by MA and, in corrupted state by HB ; it is omitted in TLV.

३ चमसमनुन्यते TV ; चमसमनुमन्यते HRBLAM ; cp. Āp. XIII. 12. 9. The sentence runs on at the end of this khaṇḍa.

४ The expression प्रत्यायनान्तान् is taken over from Hiraṇyakeśin, it is not in harmony with the description of the Pinda-pitryajña acc. to the Vaikhānasiyas. The verb, belonging to the subject expressed at the end of the preceding khaṇḍa, is not निवपति (mark इति) but जपन्ति. The Sūtrakāra does not express his thought very clearly.—Cp. XVI. 21.

पिण्डपितृयज्ञस्य मन्त्रान्सर्वे जपन्ति । षड्भूतारं यजमानो
जपत्युपांश्चन्तर्यामपात्रयोरन्यतरेण वाममद्य सवितरिति सावित्रं^१
ग्रहमाग्रयणाद्गृहीत्वा न सादयत्युपनिष्क्रम्य देवाय सवित्रे
ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते देवाय सवित्रे प्रेष्यति
संप्रेष्यति^२ । वषट्कृते जुहोति, नानुवषट्करोति^३ न च भक्षयत्येते- ५
नैव पात्रेणोपयामगृहीतो ऽसि सशर्मासि सुप्रतिष्ठान इति
वैश्वदेवं ग्रहं पूतभृतः शस्त्रवन्तं गृह्णात्येकया च दशभिश्च स्वभूत
इत्यभिज्ञाय प्रातर्युजौ विमुचेथामिति द्विदेवत्यपात्राणि विमुच्य
प्रतिप्रस्थाता मार्जालीये प्रक्षाल्यायतने सादयति । प्र द्यावा
यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधेत्यभिज्ञाय मदा मोद इव मोदा मोद १०
इत्युभयतो मोदं प्रतिगृणात्या व्याहावात् ॥ १५ ॥

अथ यत्र होतुरभिजानाति तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यमिति
मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्यन्यतरतोमोदं प्रतिगृणात्या
व्याहावादुक्त्यं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने जपति । शस्त्रं
प्रतिगीर्य प्रातःसवने वैश्वदेववद्गृहा नाराशंसाः । सौम्यश्चरु- १५
र्भवति । व्याख्यातस्तस्य कल्पश्चरुमासाद्याग्नावैष्णव्यर्चोपांशुयाज-
वहुतस्य प्रयजति । प्राचीनावीती हस्तेन सौम्यस्य प्रथममवदान-
मवदाय मेक्षणेन द्वितीयमवद्यति । दक्षिणतो ऽवदायाभिघार्योद-
ङ्कृतिक्रम्य दक्षिणामुखस्तिष्ठन्नाश्राव्य सौम्यस्य यजेति वषट्कृते
दक्षिणार्धपूर्वार्धं जुहोति । पुनः पूर्ववहुतस्य यजति । विष्णो त्वं १०

१ सावित्र्याग्रयणाद्गृ० MLTV.

२ संप्रेष्यति om. MLTV.

३ नानुवषट्करोति only in TV and somewhat corrupt in AHB.

नो अन्तम इति वैष्णव्यर्चा सुवाङ्मतिमभिजुहोति प्रत्याक्रम्य
चरावाज्यमानीयोद्गातृभ्यो हरन्ति । ॥ १६ ॥

सचो त एतद्यदु त इहेत्युद्गातारो ऽवेक्षन्ते । य आत्मानं
न परिपश्येदितासुः स्यादित्युक्तमाज्येन सो ऽभिददिं कृत्वा यन्मे
५ मनः परागतमित्यवेक्षेत । पुनरग्नीध्रः शलाकाभिर्धिष्णिगान्
विहरत्यध्वर्युर्नवगृहीतमाज्यं गृहीत्वा यथान्युप्तं व्याघारय-
त्याग्नीध्रीयमादितो ऽन्ततश्च । शेषमाज्यस्य करोति । ध्रियन्ते
धिष्णिगा । उपांशुपात्रमादायोपयामगृहीतो ऽसि बृहस्पति-
सुतस्य त इत्याग्रयणात्पान्नीवतं गृह्णाति । न सादयत्याज्य-
१० शेषेण श्रीत्वात्याक्रम्याश्राव्य^१ प्रत्याश्रविते ऽग्नीत्पान्नीवतस्य
यजेति संप्रेष्यत्यग्ना^२ इ^२ पत्नीवा^३ सजूर्देवेन त्वष्टा सोमं
पिव स्वाहेति । वषट्कृत उत्तरार्धं जुहोत्युपांश्वनुवषट्करोति ।
ऊत्वा हरति भक्षं । यद्याग्नीध्र उपहवमिच्छते भक्षयेत्येव
ब्रूयात् । ॥ १७ ॥

१५ अगौन्नेष्टुरूपस्यमासीद नेष्टः पत्नीमुदानयोन्नेतर्होतुश्चमस-
मनून्नय होतृचमसे ध्रुवायावकाशं कुरुद्गात्रा पत्नीं संख्यापय
सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरीरिचो दशभिः कलशौ मृद्धा
न्युजेति संप्रेष्यत्युत्तरासु संस्थासु सर्वश एव राजानमुन्नयेति^३
प्रेषशेषं तत्तत्संस्थाचमसगणानामुत्तमुन्नयन्संप्रेष्यत्यन्तरा नेष्टारं

१ श्रीत्वात्याक्रम्य TV; श्रीणात्यत्याक्र० HAB; श्रीत्वा प्रत्याक्र० ML.

२ The signs of pluti are only given for the first word and only in some of the Mss.

३ ०मुन्नयति H, but cp. the Vyākhyā : उत्तरासन्ध्यादिसंस्थासु सर्वश एव राजानमित्यादि प्रेषांश्च उत्तम एव चमसगणे स्यात् T or the rest, instead of प्रेषशेषं, A reads प्रतिप्रेषशेष and HB प्रभृतिप्रेषशेष.

धिष्णियं चाग्नीध्रो व्यवस्थाग्नौ तस्येति भक्षमन्त्रं संनम्य
 भक्षयति^१ नोपस्थ आसीत क्लीबः स्यादिति^२ होतृचमसमुख्यां-
 श्वमसानुन्नयन्सर्वश एव राजानमुन्नोय दशाभिः कलशौ मृष्ट्वा
 न्युञ्जत्युत्तरवेद्यां चमसान् संसाद्य यज्ञायज्ञियस्तोत्रमुपाकरोति^३
 दीपयन्ति धिष्ण्यान्विस्त्रस्य^४ नौवीं^५ कर्णप्रावृता आविरिव
 नाभिं कुर्वाणा भवन्ति^६ ये सदस्याः सन्त ऋत्विजो यज-
 मानश्च^७ ते सर्वे ऽग्निष्टोममुपगाथेयुः^८ सकर्णमकर्णं वा प्रोर्णुत्य^९
 यज्ञायज्ञियैः स्तुवते^{१०} सप्तहोतारं यजमानो व्याचष्टे^{११} प्रस्तुते
 सान्नि हिंकारमनु विश्वस्य ते विश्वावत इति नेष्टा पत्नीमुद्गात्रा
 संख्याय वाचयति^{१२} यद्येनामुद्गातोपमीवति^{१३} तदेषा^{१४} पत्य-
 गन्देवान्यज्ञ इति नग्नं कृत्य वङ्गणावाविष्कृत्य स्वाह्वाकृताः
 समुद्रेष्टा गन्धर्वमित्यस्या अन्तरमूर्वोः पन्नेजनीरुदीचीर्दक्षिणे-
 नोरुणा संवर्तयत्या तृतीयाया स्तोत्रीयायाः संख्यापनोपप्रवर्तने
 भवतः^{१५} ॥ १८ ॥

अपवृत्ते ऽग्निष्टोमीयस्तोत्र आग्निमारुतं शस्त्रमुपाकरोत्य-
 भ्यग्रे^{१६} प्रतिगृणात्यापो हि ष्टा मयोभव इत्यभिज्ञायापो विषिञ्च-
 त्प्रतिगृणाति^{१७} स्वादुष्किलायं मधुमा^{१८} उतायमित्यभिज्ञायो-

१ ०यस्तोत्रं THBV ; ०य स्तोत्रं MLA.

२ विस्त्रज्य TV ; विस्त्रज्य MLAB ; H corrupt.

३ नौविं TV ; नौवीं ML.

४ भवन्ति H ; भवति MLATBV.

५ यजमानश्चेत्येक AHB.

६ प्रोर्णुत्य HAB ; प्रोर्णयति ML ; प्रोर्णुता TV.

७ उपमीवति TV ; उपमवति L ; उपमीयति AHB ; उपवदति M.

८ तदेषा MTL ; तद्देषा ABV ; तद्दोषो H.

९ ०भ्यग्रे HA ; ०त्यग्रे B ; ०भ्यग्रं T ; missing in ML ; शस्त्रमभ्यग्रं V.

भयतोमोदं प्रतिगृणाति मदा मोद इव मोदा मोद इवेत्या-
 व्याहावात्तन्तुं तन्वन्नजस इत्यभिज्ञाय प्रतिप्रस्थाता ध्रुवं भूतमसि
 भूते मा धा इत्यभिमन्त्य द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीति
 परिगृह्णाति ^१ सादनादि^१ ध्रुवस्य यजमानो न मूत्रं करोत्याव-
 ५ नयनाद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्विति ध्रुवस्थाना-
 च्यावयति ^१ दिवि देवान्दृष्ट्वेति हत्वा ध्रुवं ध्रुवेण हविषेत्यान्ता-
 दनुवाकस्य पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखासीनो होतृचमसे ध्रुवमवनयति ^१ ॥१६॥

पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्युक्तमुत नो ऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज
 एकपादिति वोक्थं वाचीन्द्रायेति तृतीयसवने शस्त्रं प्रतिगीर्य
 १० होतृचमसमध्वर्युरादत्ते चमसानितरांश्चमसाध्वर्यव ^१ आश्राव्य
 प्रत्याश्रावित उक्थशा यज सोमानामिति संप्रेष्यति ^१ वषट्कृतानु-
 वषट्कृते च^२ सर्वांश्चमसान् जुह्वत्यत्र सर्वभक्षाश्चमसाः सुभूरसि^३
 श्रेष्ठो रक्ष्मीनां प्रियो देवानामिति होतृचमसमध्वर्युः प्रति-
 भक्षयति ^१ यथा त्व^४ सूर्यासीत्यादित्यमुपतिष्ठते यजमान
 १५ आयुर्म इन्द्रियं धेहीष्टं म आगच्छत्वित्याहवनीयमग्नीदौपयजा-
 नित्यादि पाशुकेन प्रचरति ^१ प्रहृतेषु परिधिषु संस्त्रावेणाभि-
 जुह्वत्योपयामगृहीतो ऽसि हरिरसीत्युन्नेता द्रोणकलशेन सर्वमा-
 ग्रयणं हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति ^१ हरौ स्य हर्योर्धाना इति
 बक्त्रीभिर्धानाभिः श्रीणात्यथैनमादायोपोत्तिष्ठन्निन्द्राय हरिवते
 २० धानासोमानामनुब्रूहीति संप्रेष्योपनिष्क्रम्य शीर्षन्नधि निधाय

१ सादनादि MLTV; सादनानि AHB. The grammatical sense is not quite clear.

२ च given by LTAHV; om. by MB.

३ सुभू० the Vyākhyā; विभू० MLTV, and prob. H, A incomplete.

२३२ वैखानससूत्रे २७, २०-२२ (०श्रौतसूत्रे १६, २०-२२)

विक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्रावित इन्द्राय हरिवते धानासोमा-
न्रस्थितान्प्रेष्येति वषट्कृते सहसोमा इन्द्राय स्वाहेत
जुहोति । ॥ २० ॥

अनुवषट्कृते ऊत्वा हरति भक्षमपरेणाहवनीयं द्रोणकलश-
मवस्थाप्योतनेर्युपहवमिष्टेष्टयजुषस्ते देव सोमेति यावन्त ऋत्विजस्ते ५
सर्षे भक्षयन्ति । दद्भिरसंभिन्दन्तो^१ निर्धयन्त इव निरिव
धयन्तश्चिषिषाकारं भक्षयन्तः । कृष्यै क्षेमाय रथ्यै पोषायेति
जपित्वोत्तरवेद्यामापूर्या स्था मा पूरयतेति निष्ठीव्योपवपन्ति ।
स्फ्यमुदपात्रं बर्हिरित्येतत्समादाय जघनेन दक्षिणेन हविर्धाने
परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्णिण्यं स्फ्येनोपहत्यावोच्य १०
दक्षिणाग्रं बर्हिः स्तौर्त्वाद्भिर्मार्जयति मार्जयन्तां पितरः सोम्यास
इत्येतैः प्रतिमन्त्रमथ तिस्रो धाना ददात्येतत्ते ततासौ ये च
त्वामन्वित्येतदादिप्रत्यायनान्तान्^२ पिण्डपितृयज्ञमन्त्रान् जपित्वा
षड्भूतारमनूच्य यथेतमेत्याग्नीध्रीये यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चक्षु-
रिति द्वे मिन्दाऊती जुहोति । ॥ २१ ॥

१५

एकधनपरिशिष्टा अपः स्वे स्वे चमसे निःषिच्य प्रक्ष्माय
तीव्रीकृताभिर्दूर्वाभिः सरसा अशु धौतस्य सोम देव त इत्य-
परेण चालालमास्तावे वा प्रत्यञ्चश्चमसिनो भक्षयित्वा समुद्रं
वः प्रहिणोम्यच्छायं वो मरुत इति चालाले निनीयाग्नीध्रे
दधिकाव्ण इति दधिद्रप्सान्भक्षयन्त्युभा कवौ युवाना सत्येति २०

१ Thus TV only; दद्भिः संभि० or संक्षि० MLAHB; Vyākhyā:
दन्तैर्न धानाः संभिन्दन्ति; after ०भिन्दन्तो HAB ins. धाना.

२ Cp. XVI. 15, where, however, the wording is a little
different.

तनूनग्निः सख्यविसर्जनं जपन्त्यपाम सोमममृता अभूमेत्यादित्य-
 सुपतिष्ठन्ते । देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहेति सप्तभिराह-
 वनीये शकलानभ्यादधत्यभिष्टुष्टे वेदे पत्नीः संयाजयन्ति । स्तीर्णे
 वेदे भ्रुवामाष्याय धाता रातिः सवितेत्यन्तर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठन् संततं
 ५ जुक्ता नव समिष्टयजूंषि जुहोति षडृग्मियाणि^१ यजूंष्यत्र
 विषाणकृष्णाजिनयोः^२ प्रासनमेकेषामग्निना देवेनेन्द्रेण देवेन
 विश्वेभिर्देवेभिरिति त्रिभिर्विष्णवतिक्रमैर्यजमानस्तीन्विष्णवति-
 क्रमान् कृत्वा दक्षिणेनाहवनीयं तिष्ठन्सर्वेभिर्देवेभिरिति चतुर्थं
 विष्णवतिक्रमं जपतीन्द्रेण सयुजो वयमित्याहवनीयमुपतिष्ठते ।
 १० ऽध्वर्युरिदं तृतीयः सवनं कवीनामिति संस्थिते सवनाज्जतिं
 जुहोति^३ । प्रशास्तः प्रसुहोति संप्रेष्यति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता ।
 संतिष्ठते तृतीयसवनम् । ॥ २२ ॥

आग्रयणोक्थ्यादित्यध्रुवस्थालीभ्यश्चतसृभ्यो ऽन्यत्रापराः^४
 स्थालीश्चात्वाले प्रास्यौदुम्बरीमधिषवणचर्मफलके^५ ग्राणो वाय-
 १५ यानि चमसान् द्रोणकलशं खरपांसून्यदन्यत्सोमलिप्तं सुरक्षितं
 कृत्वा वेदं^६ कृत्वाग्निपरिस्तरणादि प्रतिपद्य प्रणीतावर्जं पात्राणि
 प्रयुज्य निर्वपणकाले वारुणमेककपालं निरूप्य पुरोडाशं यजु-
 रूत्पूताभिरद्भिः^७ संयुत्यायलेपं निनीय प्रोक्षणीरासादय सुवं च

१ AHB ins. after ०याणि : उत्तराण्, V : ०याण्यजुः.

२ Thus (not विषाण०) all the Mss.

३ HAB ins. यथावेदमितरे, cp. XVI. 10.

४ न्यत्रपरां स्थालीं A ; ०न्यत्रापरां H ; न्यत्रपरस्थाली० MLTV ; ०न्यत्रपरा...
 मस्थालीं B.

५ ०दुम्बरीमधि० MLTV ; ०दुम्बर्यामधि० AHB.

६ वेद कृत्वा only in H, वेदिं कृत्वा B.

७ अद्भिः given by VHT, om. MLAB.

सुचश्च संमृङ्ख्याज्येनोदेहीति संप्रेष्यत्याज्यानि चतुर्गृहीतानि ।
वारुणं पुरोडाशमलंकृत्योत्तरेण ऽसे सादयत्यन्तरेण चात्वालो-
त्करावौदुम्बरीमासन्दौ निधाय तत्र^१ सुरक्षितानौदुम्बर्यादीन्
सादयति^२ । ॥ २३ ॥

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यन् जुहुयान्नमो ५
रुद्राय वास्तोष्पतय इति च^३ वारुणं पुरोडाशं सुवमाज्यस्थालीं
सुचो बर्हिः सोमोष्णीषं सोमोपनहनं सोमपरिश्रयणं चेत्ये-
तत्समादाय प्रस्तोतः साम गायेति संप्रेष्यति । सान्नि प्रस्तुत
उरुः हि राजा वरुणश्चकारेति तीर्थेन निष्क्रामन्ति । सान्ना
प्रस्तोतान्ववैति । सह पत्न्या सर्वे सान्नस्त्रिर्निधनमुपयन्ति । १०
सर्वा दिशो ऽवभृथायाभ्यवयन्ति । यां दिशं गच्छेयुस्तथामुखाः
प्रचरेयुरित्येके । वहन्तीनां स्थावरा अभ्यवेत्यास्तदभावे यथा-
कामं । मध्ये प्रस्तोतः साम गायेति द्वितीयं संप्रेष्यति । तथा
निधनमुपयन्त्यपो दृष्ट्वा शतं ते राजन्निति जपत्युदकान्ते तृतीयं
प्रस्तोतः साम गायेत्यादि पूर्ववदुदकान्ते स्तरणान्तां वेदिं कृत्वा १५
तस्यां हवींषि सादयत्यपि वा न वेदिरभिष्ठितो वरुणस्य
पाश इत्यपामधितिष्ठति^४ । प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येदिति
बर्हिः प्रहृत्य सुवेणाभिजुहोति^५ । विगाह्य तिष्ठन्तो ऽवभृथेन
चरन्ति । ॥ २४ ॥

१ ततः VTML.

२ औदुम्बर्यादीन् सादयति VTMAAB ; ०बरान् सादयति L ; औदुम्बर्यासं-
संदौन् सादयति H.

३ The genitive अपाम् is incomprehensible. The original
text should have been : अपामन्तमभितिष्ठन्ति.

४ Thus MLTV ; AHB have सुचा कृत्वाभिजुहोति instead of बर्हिः
प्रहृत्य सुवेणाभि०.

- अप^१ उपवाज्य सुवाधारमाधार्याग्नीदपस्त्रिः^२ संमृडूति
 संप्रेष्यत्यापो वाजजितो वाजं वः सरिष्यन्तीर्वाजं जेष्यन्तीर्वाजिनी-
 र्वाजजितो वाजजित्यायै संमाज्म्यपो ऽन्नादा अन्नाद्यायेति
 मार्जनमन्त्रं संनमत्यग्नेरनीकमप आविवेशेति सुच्यमाधारयति ।
 ५ वागस्याग्नेयीत्यनुमन्त्रयते यजमानस्तिष्ठ होतरित्येतावान्प्रवरो ।
 ऽपवर्हिषः प्रयाजान्यजत्यभुमन्तावाज्यभागावप्सुग्ने सधिष्ठवाप्सु मे
 सोमो अब्रवीदित्यनूच्येत^३ । पुरोडाशस्यावदाय वरुणं यजति ।
 कृत्स्नं पुरोडाशमवदायाग्नीवरुणौ स्विष्टकृतौ यजत्यग्नीदपः सकृ-
 त्संमृडूति संप्रेष्यत्यपवर्हिषावनूयाजौ यजति । देवौ यजेति
 १० प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति यजेत्युत्तरमेतावत्क्रियते । समुद्रे ते
 हृदयमप्सवन्तरित्यप्सु सुचं प्रतिष्ठाप्य सं त्वा विशन्त्वोषधीरुत्ताप
 इति सुचमद्भिः पूरयित्वा यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः सूक्तवाके
 नमोवाके विधेम स्वाहेत्यप्सु वा जुहोत्युपतिष्ठते वावमृथ
 निचङ्कुणेति यत्किंचित्सोमलिप्तमवमृथे संप्रकिरति । सुमित्रा न
 १५ इत्यञ्जलिनाप उपहरन्ति^४ । दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्देष्टि
 यं च वयं दिश इति द्वेष्टदिशि निरस्यति । ॥ २५ ॥

यत्ते गाव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्निति दशभिः सोम-
 द्रप्सवतीभिर्दध्नौदुम्बरशाखयजीषं प्रोक्षति प्रहृत्य वाभिजुङ्गया-
 देकादशभिर्नवभिः सप्तभिः पञ्चभिश्चतसृभिर्वा । सुचमृजीषेण
 २० पूरयित्वा समुद्रे ते हृदयमप्सवन्तरित्यप्सूपमारयति । देवीराप

१ Before अप AHB ins. जडासु देवतासु.

२ सुवाधार० AHB ; स्वीवाधार० MLTV.

३ इत्यनूच्येत B ; इत्यनुच्येत MLTAV. The word is not clear.

४ उपहरन्ति AB ; उपहरति MLTV ; पहरन्ति H. Read with Baudh. VIII. 20 : उपहन्ति.

२३६ वैखानससूत्रे २७, २६-२७ (०श्रौतसूत्रे १६, २६-२७)

इत्युपतिष्ठते । यो विन्दुरुत्सुतस्तमप्सु धौतस्येत्युपसृशेदवजिघ्रेदा-
नुपमज्जन्तो दम्पती सशिरस्कौ स्नात्वान्योऽन्यस्य पृष्ठं चालयतो ।
वि ते मुञ्चामीति यजमानो मेखलामुन्मुञ्चतीमं विध्यामीति
योक्तां पत्नी । दौक्षितवसने मेखलां जालं चावभृथे प्रास्य यज-
मानः सोमोपनहनं परिधत्ते पत्नी सोमपरिश्रयणमुन्नेतरुन्नये- ५
त्युन्नेतारं प्राहोदयं तमसम्यर्च्युदुत्यं चित्रमिति तिसृभिरुदतीभि-
रुन्नेता यजमानप्रथमान्होतृप्रथमान्वावभृथादुन्नयति । ॥ २६ ॥

प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्यपामन्तं प्रतियौति प्रत्यस्तो
वरुणस्य पाश इत्यपामन्तं प्रत्यस्यति । पुरस्कृत्योन्नेतारं समि-
त्पाण्यो ऽपाम सोममिति महीयां जपन्तो ऽप्रतीचमागत्यैधो १०
ऽस्येधिषीमहीत्याहवनीये समिधमाधायापोः अन्वचारिष-
मित्युपतिष्ठन्ते तथा गार्हपत्ये पत्नी । प्राग्वंशे प्रायणीयवदुदय-
नीयेष्टिरिध्मे ऽनूयाजसमिधमुपसंनह्य सक्षामकाषायां प्रायणीय-
स्याख्यामुदयनीयं चरुं अपयति । पत्नी संनह्यति । न जुक्का-
माज्यं गृह्णाति । न प्रयाजा । आज्यभागानां पथ्यां स्वस्ति- १५
मुत्तमां यजति । याः प्रायणीयस्य याज्या इत्युक्तं । यास्ते
विश्वाः समिधः सन्त्यग्र इति पुरस्तात्स्विष्टकृतः सुवाङ्मतिं
जुहोति । शंखन्त उदयनीयः संतिष्ठते । मैत्रावरुणीं वशां
गामनूबन्ध्यामालभते । ऊतायां वपायां दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां
यजमानः केशश्शश्रु वपते । वरं न ददात्यनूबन्ध्यायाः पशु- २०
पुरोडाशं निरुप्य देविकाहवींषि निर्वपति । धात्रे पुरोडाशं
द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै

चरुं कुक्कै चरुमिति । तासु सोमस्थालीध्वेतांश्चरुन् पयसि^१
अपयति^१ । ॥ २७ ॥

पशुपुरोडाशस्य देविकाहविषां च समानं स्विष्टकृदिडमनू-
याजान्ते स्वरुं जुहोति हृदयशूलमुदासयत्यनूबन्ध्यायाः स्थाने
५ मैत्रावरुणीमामिक्षां कुर्वन्ति । सेडान्ता संतिष्ठते । सदोहवि-
धानानां पूर्वसुरक्षितान् ग्रन्थीन्विस्त्रस्योदीची हविधानि बर्हिर्वेदि
निर्वर्त्य यत्कुसीदमप्रतीक्षमिथ्याहवनीयादुल्मुकमादाय वेदि-
मुपोषति । यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये विश्व-
लोपेति जुहुयाद्यजमानो ऽयं नो नभसा पुर इत्यग्निमुपतिष्ठते ।
१० यदाकृतादिति तिसृभिर्धूममनुमन्त्रयते । ऽङ्गां विधान्या-
मित्युक्तमन्तर्वेद्यासीनो ऽतिमोक्षज्जपत्यत्र विष्णुक्रमानेके समा-
मनन्ति । प्राजहितं शालामुखीयं पृथगरण्योः समारोपयति ।
प्राङ्मुदङ् वोदवसाय देवयजनमध्यवस्य मथित्वाग्नीन्विहृत्याष्ट-
गृहीतेन वा स्रुचं पूरयित्वोरु विष्णो विक्रमस्वेदं विष्णुर्विचक्रम
१५ इति वोदवसानीयां वैष्णवीं पूर्णाङ्गतिं जुहोति । स्वायतने
ऽग्निं प्रतिष्ठापयति । तदानीमेव सायमग्निहोत्रं जुहोति ।
काले प्रातरग्निहोत्रं जुहुयात्संतिष्ठते ऽग्निष्टोमो । यदि राजन्यो
ऽग्निष्टोमेन यजेत सो ऽत्र षोडशिनं ग्रहं गृह्णीयादेष एवा-
त्यग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः । ॥ २८ ॥

इति श्रौतसूत्रे षोडशः प्रश्नः ॥

अथोक्थप्रभृतिसंस्था व्याख्यास्यामस्ता अग्निष्टोमकल्पास्तुष्टुण-
विकारास्तृतीयसवने पशुकाम उक्थं ग्रहं गृह्णीयात्पञ्चदशब्दः
सदः । क्रतुकरणेनोक्ते होममार्जने । द्वितीयः पशुरैन्द्राग्नः
सवनीय आलभ्यो । ऽग्निष्टोमचमसगणादुपरि माध्यंदिनव-
त्त्रिभिर्ऋक्थविग्रहैः प्रचरतीन्द्रावरुणाभ्यां त्वेति प्रथमे ग्रहण- ५
सादनाविन्द्रावृहस्पतिभ्यां त्वेति द्वितीय इन्द्राविष्णुभ्यां त्वेति
तृतीये । ऽग्नौदौपयजानित्यादि पाशुकं सिद्धं सर्वसंस्थासु । ॥१॥

षोडशिना वीर्यकामो यजेताधिलोककर्णया^१ शुण्डया
राजानं क्रीणाति । सदः सप्तदशच्छदिर्भवति । खरस्योत्तरे ऽसे
खादिरं चतुःस्रक्ति षोडशिपात्रं^२ प्रयुनक्ति । क्रतुकरणं ऊत्वा तेनैव १०
द्रोणकलशं स्पृशति । यूपं परिवीर्यैन्द्रं वृष्णिं तृतीयं सवनीयमा-
लभते । तृतीयसवने प्रचरित उक्थविग्रहैरातिष्ठ वृत्रहन्निति
मन्त्रेणोक्थ्यादाग्रयणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति । धाराग्रहाणा-
मुत्तमं षोडशिनं । सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके^३ । यस्मान्न जात
इति चतसृभिराक्षिद्रकोभिः^४ षोडशिनं सन्नमभिमन्त्रयते^५ । ॥२॥ १५

१ With क the Mss. (अधीलोध Āp. Hir.); cp. Journal of the Germ. Or. Soc., Vol. 72, page 4.

२ Emended ; षोडशिन MATVH ; षोडशं L.

३ ? मन्त्रेणोक्थ्यामा (थ्यमा०) ग्रयणाद्या (द्वा) षोडशिनं ग्रहं गृह्णाति धारा-
ग्रहंणामुत्तमं षोडशिन सवने सवने ऽभिगृह्णातीत्येके HRB; A: मन्त्रेणाग्रयणात्षोड-
शिनं ग्रहं गृह्णाति धाराग्रहणमुत्तमं षोडशिनं सवने सवने भिगृ० etc., as HR;
मन्त्रेणाग्रयणाद्वा षोडशिनं ग्रहं गृह्णातीत्येके M; TV: मन्त्रेणाग्रयत्षोडशिन ग्रहं
etc., as M; L: मन्त्रणग्रयत्षोडशिनं etc., as M.

४ आक्षिद्रकोभिः RB; H corrupt (आक्षिका only); आक्षिद्रिकीभिः
TV; आक्षिद्रिकाभिः A; आक्षिद्रिभिः ML. This designation of these
verses is unknown from elsewhere.

५ षडशिनं सन्नमभि० R; षोडशिनं सन्नभि० H; षोडशिनं सन्नभि० AB;
षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोतीति सन्नभि० MLVT.

उत्तमादुक्थपर्यायात्पुरस्तादुक्थे षोडशिनं गृह्णीयाद्वा
 समयाविधिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोति
 श्वेतमरुणपिशङ्गं वाश्वं पुरस्तात्स्थापयन्ति । हरिवच्छस्त्रं भव-
 त्युपरिष्ठात्स्तोत्रीयानुरूपादानुष्टुभ्य ओथा मोद इव मदे
 ५ मदा मोद इवोमथेति व्यत्यासमुभयतोमोदं प्रतिगृणाति ।
 शस्त्रं प्रतिगीर्य ग्रहमादत्ते चमसांश्चाक्यशा यज सोमानामिति
 संप्रेष्यतीन्द्राधिपते ऽधिपतिरिति वषट्कृते षोडशिनं जुहोतीन्द्रश्च
 सम्रादिति षोडशिनं भक्षयति । पूर्ववच्चमसानां भक्षमन्त्रमनुष्टु-
 प्कन्दस इति संनमत्यरुणपिशङ्गो ऽश्वो दक्षिणातिरात्रेण ब्रह्म-
 १० वर्चसकामो यजेत । सद एकविंशतिच्छदिर्भवति । क्रतुकरण-
 यजुर्वदङ्गविधाने प्रपद्यते^१ न तेन जुहोति न स्पृशति ॥ ३ ॥

यूपं परिवीय सारस्वतीं मेघीं चतुर्थीं सवनीयामालभेत
 मेघं वा । षोडशिचमसैः प्रचर्य रात्रिपर्यायैस्त्रिभिस्त्रिषु यामेषु
 प्रचरत्युपयामगृहीतो ऽसौन्द्राय त्वापिशर्वरायेति होतृमैत्रावरुण-
 १५ ब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाकचमसमुख्यान् क्रमेण प्रथमे यामे दश
 चमसानुन्नयति । प्रतिचमसगणोन्नयनं । स्तुतशस्त्रे भवतश्चतुर्षु
 चमसगणेषु प्रथमाभ्यामध्वर्युः प्रचरत्युत्तराभ्यां प्रतिप्रस्थातैष प्रथमः
 पर्याय । एवं विहितो द्वितीयस्तृतीयश्च रात्रिपर्यायः । प्रति-
 प्रस्थाताश्विनं द्विकपालं निर्वपति । अपयित्वासाद्य होतृचमस-
 २० मुख्यान् संधिचमसानुन्नयन्सर्वं राजानमुन्नयति ॥ ४ ॥

त्रिवृद्राथंतरं संधिस्तोत्रमाश्विनं शस्त्रं परःसहस्रमुदित
 आदित्ये तस्मिन्परिहिते होतृचमसमध्वर्युरादत्त इतरांश्चमसा-

ध्वर्यवः^१ पुरोडाशं प्रतिप्रस्थाता सोमैः सह सर्वज्जतं जुहोति
पङ्क्तिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमति^२ यस्मात्पशवः प्र प्रेव
भ्रंशेरन्सो ऽप्तोर्यामेण यजेत^३ चत्वारश्चमसगणा आग्नेयैन्द्रवैश्व-
देववैष्णवा^४ यथैको रात्रिपर्यायः^५ संधिचमसवत्तेषां प्रचरण-
मतिच्छन्दस इति भक्षमन्त्रं संनमत्यग्नीदौपयजानित्यादि ५
समानम्^६ ॥ ५ ॥

यः स्तोमभागान्विद्यात्मा ब्रह्मा^७ भवति^८ होत्रध्वर्यूद्गातृभिः
क्रियमाणे कर्मणि तावत्तस्मिन्यज्ञाः संचरन्ति^९ तथा किद्रापि-
धानाय^{१०} यज्ञेशं विष्णुमहं^{११} ध्यायीत^{१२} सर्वेषु यदि प्रमत्तो
व्याहरेत् त्रीणि पदा विचक्रमे तदस्य प्रियं ते ते धामानी- १०
त्यृचो वैष्णवीर्जपेद्वाहतीश्च^{१३} ब्रह्मन् स्तोष्यामः प्रशास्तरित्यभि-
ज्ञाय देव सवितरेतत्ते प्राहेत्यनूच्य रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं
जिह्वोऽस्तुतेति प्रथमेन स्तोमभागेन बहिष्यवमानस्तोत्रं प्रसौत्यैव-
मनूच्य सर्वस्तोत्राणामुत्तरेणोत्तरेण स्तोमभागेन प्रसौत्यग्निष्टोमे
द्वादश स्तोमभागास्त्रयोदशात्यग्निष्टोमे पञ्चदशोक्थ्ये षोडश १५
षोडशिनि सप्तदश वाजपेय एकोनविंशदतिरात्रे त्रयस्त्रिंशदप्तो-
र्यामे संख्यानि तत्र तत्रोक्तान्येवं सर्वसंस्थासु ब्रह्मत्वम्^{१४} ॥ ६ ॥

वाजपेयेन ब्राह्मणो राजन्यो वर्द्धिकामो यजेत^{१५} नित्यवद्वा^{१६}
तस्य सर्व^{१७} सप्तदश संख्या भवति^{१८} षोडशिवत्कल्पो^{१९} वसन्तादिषु

१ आग्नेन्द्र० MLTHBV ; आग्नेन्द्र० A.

२ Thus V only ; ब्रह्म भवति MLTA ; स ब्रवीति B ; सन्नाति H.

३ Thus B only ; किद्रापि(वि)धा० the other Mss.

४ Thus all the Mss. ! only B ; विष्णुमहन्त्या०.

५ सर्वः HTAV ; सर्व M ; पर्वः LB.

चतसृधृतुषु पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीक्षेत । त्रयोदश दीक्षास्तिष्ठ
उपसदः सप्तदशीं प्रसृतो ऽपिवा सप्तदश दीक्षास्तिष्ठ उपसदः
एकविंशीं प्रसृतो ऽपिवा तिष्ठ एव दीक्षास्तिष्ठ उपसदः
सप्तमीं प्रसृतः । सप्तदशारत्निर्यूपश्चतुरश्रिर्गोधूमचषालो । बैल्वो
५ वा यूपः खादिरः पाल्ताशो वा । शतेन राजानं क्रीणाति ।
सप्तनवतिर्गावो हिरण्यं वासो ऽजा च त्रीण्येतच्छतं । सप्तदशेन
वा । प्रागुपसद्भ्यः कृत्वा पूर्ववत्सुरां संदधाति । खरकाले प्रति-
प्रस्थाता दक्षिणस्थानसो ऽधस्तात्पश्चादक्षं सुराग्रहणार्थं द्वितीयं
खरं करोति । ॥ ७ ॥

- १० रश्मनापरिव्याणे^१ प्राङ्मुखः सप्तदशभिर्वसोभिरुदीचीनदशं^२
वेष्टयत्यग्नीषोमीयं पशुपुरोडाशमनु देवसुवां हवींषि निर्वप-
त्यग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
ब्रीहीणामिति यथासमानान्नानि हवींषि । पुरोडाशस्यैषां
हविषां समानं स्विष्टकृदिडं । सवने सवने पुरस्तादेव सवितः
१५ प्रसुव यज्ञमिति सावित्रं जुहोत्यत्रैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति
पञ्च दक्षिणायां श्रोण्यां पञ्चोत्तरस्थां चतुरो दक्षिणे ऽंसे
त्रीनुत्तरे । तथा हास्यै दिग्भ्यो वाचमवरुन्धते । वसतीवरौः
परिहृत्य या यजमानस्य व्रतधुक् तामाशिरे दुहतेत्येवं संप्रेष्योप-
वसन्त्यृत्विजो हिरण्यस्रजः सुत्ये ऽहनि प्रचरन्ति । पात्राण्यासा-
२० द्यन्नैन्द्रातिग्राह्यपात्रस्य स्थाने पञ्चैन्द्राण्यासादयति । तेषामैन्द्र-
वत्प्रचारः । ॥ ८ ॥

१ R. परिव्ययणे ?

२ ०दीचीनं दशं MAHB ; ०दीचीनः दशं LTV.

षोडशिपात्रमासाद्य सप्तदश प्राजापत्यानि सोमग्रहपात्रा-
 ण्यासादयति । तानि षोडशिपात्रसदृक्षाण्यपरस्मिन्खरे प्रति-
 प्रस्थाता सप्तदश मृन्मयानि सुराग्रहपात्राण्यासादयत्यतिरात्र-
 वत्क्रतुकरणमैन्द्रमतिग्राह्यं गृहीत्वोपयामगृहीतो ऽसि नृषदं त्वा
 द्रुषदमित्येतैः पञ्चभिः प्रतिमन्त्रं पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णाति । ५
 पुनातु ते परिस्रुतमिति यजुषाध्वर्युवत्प्रतिप्रस्थातोदौचीनदशेन
 वालमयेन सुरां पुनात्यया विष्टा जनयन्कर्वराणीत्यनुद्रुत्योप-
 यामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यध्वर्युः पूर्वं
 वायव्येन द्रोणकलशात्सोमग्रहान्सप्तदश प्राजापत्यान् गृह्णात्येष
 ते योनिः प्रजापतये त्वेति परिमृज्य स्वायतने सादयति । ॥ ६ ॥ १०

कुविदङ्ग यवमन्त इति परिमृज्य स्वायतेने सादयत्यथ
 वा सोमग्रहान् कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो
 ऽसि प्रजापतये त्वेति सुराग्रहान्सोमग्रहमन्त्रेण पश्चान्तदवमध्वर्यु-
 प्रतिप्रस्थातारौ^१ व्यतिषज्य गृह्णीतः । पशूपाकरण आग्नेय-
 मैन्द्राग्नमैन्द्रं मारुतीं वशां सारस्वतीं मेषीमपन्नदतीमुपाकृत्य १५
 सप्तदश प्राजापत्याञ्ज्यामानेकरूपान्सारस्वतमेषमुखानुपाकरोति ।
 सर्वान्पर्यग्निकृत्य भिन्नदेवतानालभते समानदेवतान् सार-
 स्वतादीन् ब्रह्मसान्नि । सर्वेषां बर्हिर्वपाश्रपणीकुम्भीहृदयशूल-
 स्रक्षशाखा भिद्यन्ते । पुरस्तादग्रेर्हरणमग्निगुः प्रयाजाः परिवप्यौ
 संज्ञप्रहोमो रशनोदसनं वपाश्रपण्यनुप्रहरणमभिहोमो मार्जनं २०
 वरदानं च तन्त्रं^२ । भिन्नदेवतानां तु प्रतिपशु संस्काराः प्रत्यक्षार्था

१ ? पश्चान्तदवमध्वर्युः ML; पश्चातदवमध्वर्युः TV; पश्चाध्वर्युः AHB.

२ तत्र all the Mss.

आवर्तन्ते । यथादेवतं मन्त्राणामूहो । भिन्नदेवतानां पृथग्वपादिः
प्रातःसवने प्रचरति ॥ १० ॥

पूर्ववदुदु त्वं चित्रमिति दक्षिणहोमान्तं कृत्वेन्द्रस्य वज्रो
ऽसि वार्चघ्न इति रथवाहनाद्रथमुपावह्य वाजस्य नु प्रसवे
५ मातरं महीमिति धूर्गृहीतं रथमन्तर्वेद्यामावर्तयन्नश्वन्तरमृतमश्व
भेषजमित्यश्वानशु स्नापयति वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेति प्रष्टि-
वाहिनं देशरथमश्वं युनक्तिः । तथा दक्षिणमुत्तराश्वमपां नपा-
दाशुहेमन्नित्येषां ललाटानि संमार्क्ष्य यजुर्युक्तो रथो ऽध्वर्यवे
देयः । षोडशसु रथेषु तूष्णीमश्वान्युनक्त्यांसि रथान् हस्तिनो
१० ऽश्वान्निष्कानजा दासीर्वासांस्त्ववीर्गवां शतानि सप्तदश सप्त-
दशानि ददात्येष एवाजाविवासोवर्जदक्षिणो दुन्दुभ्यधिक आप्तो
वाजपेयः । एकवयःप्रभृत्या पञ्चमवर्षेभ्यो वयसो वयसः सप्तदश
सप्तदशानि ददात्येष कुरुरजसप्तदशैव सो ऽपि कुरुः^४ । शिपि-
विष्टवतीषु बृहता सुवतः पञ्चदशस्तोमेन सप्तदशेन वा प्रकृति-

१ पृथग्वपादि ML ; पृथग्वपादित्प्रा० TV ; प्रथपादि पूर्ववत्प्रा० AB ; पृथपादिः पूर्ववत्प्रा० H.

२ अन्तर्वेदि AB instead of ०वेद्याम्, perhaps preferable, cp. Baudh.

३ ? ०न देशिरथ० H ; ०नदेशरथ० ML ; ०नं देशरथ० TV ; ०नं देवशरथ० A ; ०नन्देशिरथ० B.

४ A difficult passage ; एष कुरुरज सप्तदशैव सोम कुरुः ML and TV (which last two only have : कुरुरजस्तप्त०) ; एष कुरुजसप्तदशैव सोपि कुरुः A ; एष कुरुराज० H, further as A. Here the Kuruvājrapeya is described, cp. Āp. XVIII. 3. 7, Śāṅkh. XV. 3. 17, Lāṭy. VIII. 11, 18.

दक्षिणः संस्था वाजपेयः^१ । पूर्वणाहवनीयं प्राचः सप्तदश रथानव-
स्थापयन्ति । ॥ ११ ॥

तेषां दक्षिणे^२ यजुर्युक्तः । पूर्वणाग्नीध्रं राजपुत्रो ऽवस्थाप्य
सप्तदश प्रव्याधानिषून् प्राचीनानुदीचीनान्वा क्षिपति । यत्रोत्तमो
निपतति^३ तत्रौदुम्बरं काष्ठं लक्षणं करोति । प्राङ् माहेन्द्रात्कृते^४
नैवारं सप्तदशशरावं बार्हस्पत्यं पयसि चरुं चतुर्धा विभज्य
प्रतिप्रस्थाता निर्वपत्येतत्पुरोडाशाः प्राजापत्याः पशवस्त्रिचतुः-
शरावान्मन्त्रेण पञ्च शरावान् तूष्णीं^५ । सिद्धं चरुं सुरक्षितं
सर्पिर्मिश्रं चाल्वाले ऽतिनदधाति^६ । तं राजपुत्रो गोपायति ।
चाल्वाले रथाच्च निमिनोति । तस्मिन्त्रयचक्रमौदुम्बरं सप्तदशारं^{१०}
प्रतिमुञ्चति । विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानो यजुर्युक्तं रथ-
मभ्येत्यङ्गौ न्यङ्काविति रथपक्षसी अभिमृशति । ॥ १२ ॥

देवस्याहमिति ब्रह्मा चाल्वाले रथचक्रं निमित्तमारोहति
देवस्याहमिति यजुर्युक्तं यजमान । इन्द्राय वाचं वदतेति
दुन्दुभीन् समान्नन्तीतरान् षोडश रथानन्ये पुरुषा आरोहन्ति ।^{१५}
वाजिनो वाजजित इति युग्मावश्चौ नैवारं चरुमवघ्रापयति ।
प्रप्रोथयोर्लेपं^५ निमार्ष्टि । विष्णोः क्रमो ऽसौति यजमानारूढं

१ I have accepted the reading as presented in H, with which A nearly agrees. In MLTV, there is a long dittography and at the end of the Khandā the text misses some words, which are partly incorporated in this dittography.

२ दक्षिणेन VT only; read probably दक्षिणो.

३ नुपतति MLTV; क्षपति (!) AHB.

४ It is only M that has not अति.

५ Thus emended; प्राप्तयो० T; प्राप्तयो० V; प्राप्ततयो० ML; पाकयो० AB; पादयो० H.

रथमध्वर्युरारुह्याश्वाजनीत्यश्वाजनीमादायार्वासि सप्तिरसीत्य-
श्वान् प्रतियौति^१ । स रथः प्राक् पूर्वं यातीतरे^२ ऽनुयान्ति^३ ।
वाजिनो वाजं धावतेति चतसृभिर्धावत उपतिष्ठते । ब्रह्मा त्रिः
परिवर्तमाने चक्रे वाजिनां साम गायते । ऽग्निरेकाक्षरेण
५ वाजमुदजयदिति सप्तदशोज्जितोर्यजमानं तदा^४ वाचयति^५ ।
लक्षणं गत्वा यथेतं प्रदक्षिणमावर्तन्ते । ॥ १३ ॥

ते नो अर्वन्त इति चतसृभिराधावत उपतिष्ठत । आ मा
वाजस्येत्यागतेषु जुहोती^१यं वः सा सत्या संधाभूदिति दुन्दुभि-
विमोचनीयं^२ सेवान्वोपस्पृशति^३ । वाजिनो वाजजित इति पूर्व-
१० वदश्वाववघ्नाप्यलेपं निमार्ष्टि^४ । कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्गः पुरुषेभ्यः
प्रयच्छति । तानि प्रत्यादायैकधा ब्रह्मण उपहरति मधुपूर्णं
हिरण्यपात्रं^५ शतमानं । तद्ब्रह्मा प्रतिगृह्य रथचक्रादुपावहरते^६ ।
क्षत्रस्योत्बमसीति तार्थं वासो यजमानः परिधत्ते क्षत्रस्य
योनिरसीति दर्भमयं पत्नी । जाय एहि सुवरिति यजमानः
१५ पत्नीमामन्त्रयते । रोहाव रोहाव हि सुवरिति पत्नी प्रत्याह ।
त्रिरामन्त्रयते त्रिः प्रत्याह । नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामीत्याह
यजमानस्त्वं हि नावुभयोः सुवो रोहेति पत्नी प्रत्याह ।
वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति । ॥ १४ ॥

१ यातेतिमितरे M ; यादितिमितरे LTV ; पूर्वयातेतिमितरे H ; A is hope-
lessly corrupt ; यातेतितनोति B.

२ तदा VTHAB ; तथा ML.

३ ०नीयसेवान्वोपस्पृ० MLTV ; AHB wholly corrupt ; cp. Āp.
XVIII. 5. 2-3.

४ च ins. AHB.

५ उपावहरते LTHVB ; उपाहरते M ; उपवहन्ते A.

आयुर्यज्ञेन कल्पतामिति दशभिः कल्पैः सरजसि यूप-
मधिरोहेणाभ्यन्तं^१ गत्वा सुवर्देवाः^२ अगन्तेति बाहू उद्गृह्णीत^३ ।
समहं प्रजया सं मया प्रजेतीमं लोकं प्रत्यवेक्षेत । यजमान-
माश्वत्थैरासपुटैरुषपुटैरुभयैर्वा दौर्ध्वंशेषु प्रबध्नान्नाय त्वेति
चतुर्भिः प्रतिमन्त्रं वैश्याः^४ पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति । हन्तारं^५
हन्तारमभिपर्यावर्तते यजमानो । यन्ताराड्^६ यन्तासि यमनो
धर्तासि धरुणः कृष्यै चेमाय त्वेति प्रत्यवरोहते ऽग्रेण यूपमासन्दीं
निधाय तस्यां^७ वस्ताजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीय तेजो
ऽसीति तस्मिन् शतमानं हिरण्यं निधायामृतमसीति रुक्मे
दक्षिणं पादं प्रतिष्ठापयति पुष्टिरसि प्रजननमसीति बास्ते^{१०}
सव्यमथ माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । ॥ १५ ॥

दध्नाज्येन संयुतात्सुवेणौषधादादाय वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे
अग्र इति सप्तान्नहोमान् जुहोत्यभिषेकाय होमोच्छेषणं परि-
शिष्यन्भिषिच्य यथाग्निचित्ये सरजसि काले माहेन्द्रेण स्तुवत ।
उक्थ्यस्य मध्यमे पर्याये ब्रह्मसाग्न्युपाकृते सारस्वतप्रमुखेषु^{१४}
प्राजापत्येष्वालब्धेष्वनभिधारिताभिश्चरति । सारस्वतस्य वपया
चरित्वा प्राजापत्यानां वपाभिः समवदाय चरति । पुरोडाश-
स्थाने नैवारेण चरतीडान्तेन^५ । भिन्नदेवतानां^५ पशूनां

१ ०धिरोहेणनाभ्यन्तं AHB ; ०धिरोहेणारुणाहा (or ह) भ्यन्तं MLTV.

२ Thus B ; बाध उद्गृह्णीत A ; बाहू उद्गृहीत H ; चोद्गृह्णीत M ; चाद्गृह्णीत TLV.

३ The mantra must be corrupt, cp. Āp. XVIII. 5. 20.

४ प्रतिदिशं ins. MAHB.

५ ०डान्तेनाभिन्नं AHB ; ०डान्ते भिन्नं MLTV.

हविर्भिः पृथक् चरति^१ षोडशचमसैः प्रचर्य बृहत्सोत्रायाति-
रिक्ताय होतृचमसमुख्यांश्चमसानुन्नयति^२ वैष्णवीषु शिपिविष्ट-
वतीषु सुवते^३ ॥ १६ ॥

शस्त्रं प्रतिगीर्य प्राजापत्यानां मुख्यमध्वर्युर्ग्रहमादत्त इतरे
५ ऽन्यान्^४ सुराग्रहाणां मुख्यं प्रतिप्रस्थातादत्ते वाजसूत इतरा-
नाददते चमसांश्चमसाध्वर्यवः^५ संपृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्ते-
त्यध्वर्युप्रमुखाः प्राञ्चः सोमग्रहैराहवनीयमुद्यन्ति^६ विपृचः स्थ
वि मा पाप्मना पृङ्क्तेति प्रतिप्रस्थातृप्रमुखाः प्रत्यञ्चः सुराग्रहै-
र्माजालीयमुद्यन्ति^७ प्रजापतये ऽनुब्रूहि प्रजापतये प्रेथ्येति
१० संप्रेथ्यति^८ वषट्कारानुवषट्कारेण सोमग्रहैर्जुहोति^९ सुराग्रहाननु-
प्रकम्पयन्ति^{१०} ॥ १७ ॥

विराट्कन्दसः^{११} प्रजापतिना पौतस्येति भक्षमन्त्रं संनमति^{१२}
सर्वेषां पशूनामवदानीयानि सोमग्रहांश्चत्विर्गभ्य उपहरन्त्यनव-
दानीयानि सुराग्रहांश्च वाजसूद्व्यस्ते ऽपि विमथीकुर्वाणा^{१३}
१५ वाजसूतो दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां सुराग्रहान् भक्षयन्ति^{१४} यत्र
भिन्नदेवतानां वपाभिश्चरति तत्र सारस्वतादीनां प्राजापत्यानां^{१५}
वपभिश्चरति^{१६} यत्र भिन्नदेवतानां हविर्भिस्तत्रेतरेषां हविर्भि-
रित्येकेषां^{१७} संतिष्ठते वाजपेयस्तेनेष्टा सौत्रामण्या यजेता-

१ ०कम्पयन्ति H; ०कम्पयति MLTABV.

२ ०कन्दः the Mss.

३ ०द्वास्तेदिविमानाधिकुर्वाणा ML; ०द्वास्तेपि विमानाधिकुर्वाणा TV, जसु-
देपि माकुर्वाणा A; वाजसूदेपिमायकुर्वाणा RHB.

४ च ins. MLTV, om. AB, HR corrupt.

५ वपाश्चरति VMLTAB; HR corrupt.

मिक्षया च^१ मैत्रावरुण्यसौ रक्षचवृत्तिं र्वर्तयन्नवरोहणाभि-
 वादने जघन्यसमसमानासनानुचरणानि^२ वर्जयेदथाग्निष्टोमेन^३
 बृहस्पतिसवेन प्रत्यवरोहणीयेनेद्वा रक्षचवृत्तिं निवर्तयेद्रुक्म-
 कुण्डली श्वेतच्छत्ती च भवति भवति^४ ॥ १८ ॥

इति सप्तदशः प्रश्नः ॥

१ Thus the Mss., read वा .

२ सौक्षत्रवृत्तिं LV; सौक्षत्रवृत्तिं ML; सौक्षत्रवृत्तिं RAB; सौक्षत्रवृत्तिं H; cp. Lāty. VIII. 12. 1, 2.

३ ? जघन्यसमासमानानु० T; the same MV but with जघन्येन०;
 जघन्येन समासमानानु० L; जघन्यसमासमानानु० RH; जघन्येन समासमानानु० A. Perhaps
 जघन्यसमासमानानु० would be right.

४ ०ष्टोमेनानुष्टुप् MLT.

अग्निं व्याख्यास्यामो^१ । यो ऽग्निं चिनुते तस्य सर्वं सुकृतं
 भवति^२ । सर्वेषु निष्कृतिं करोत्यपि ब्रह्महत्यायास्तस्मादग्निचि-
 न्नाभिचरितवै^३ । प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुत इति विज्ञायत^४ ।
 एष नारकौ पीडां न जानाति^५ । सो ऽग्निरुत्तरक्रत्वर्थो ऽन्यत्र
 ५ साद्यस्त्रेभ्यो वाजपेयात्षोडशिनः, सारस्वताच्च सत्तात्प्रथमयज्ञे
 चेत्येक^६ । अग्निं चेष्यमाणो ऽमावास्यायां पौर्णमास्यामापूर्य-
 माणपक्षे^७ पुण्ये नक्षत्रे वैकाष्टकायां वोखां संभरत्याषाढामधि-
 कृत्येत्येके^८ । व्याख्यातमृत्विग्वरणं^९ । बृहस्पतिपुरोहिता देवा
 देवानां देवाः प्रथमजा देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
 १० द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशा अनु व आरभ
 इदं^{१०} शकेयं यदिदं करोमि स्वाहेति जुहोति^{११} । चतुर्गृहीतेनाष्ट-
 गृहीतेन वा सुचं^{१२} पूरयित्वा युञ्जानः प्रथममित्यन्तर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठ-
 न्सावित्राणि यजुरन्तमान्यष्टावनुद्रुत्य जुहोत्यृचा सोमं^{१३} समर्धयेति
 चतुर्गृहीतेनोत्तरया नवम्या जुहोत्युखाः संभरिष्यन्देवस्य त्वेति
 १५ चतुर्भिः पर्याचैरभिमादत्ते^{१४} । सा व्याख्यता प्रवर्ग्यसंभरण^{१५} । इमा-
 मगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते प्रतूर्तं वाजिनाद्रवेति
 रशनयाश्वमभिदधाति^{१६} । तूष्णीं गर्दभरशनमादाय युञ्जाथां^{१७}
 रासभं युवमिति गर्दभमभिदधाति^{१८} । योगे योगे तवस्तरमिति
 तिसृभिरश्वप्रथमाः प्राञ्चो गच्छन्ति^{१९} । पृथिव्याः सधस्यादिति वैश्यं

१ Partly a variant on TBr. I. 7. 7. 5.

२ After पौर्णमास्याम् AHB ins. वा.

३ आषाढामधिकृत्येत्येके MTV and L (which reads आषाढमधि०);
 आषाढायामित्येके H; आषाढ्यामित्येके AB.

४ सुचं MLTV; सुवं AHRB.

प्रदक्षिणीकुर्वते । स वै पुरुषांस्तान् किमच्चेतेति^१ पृच्छति ।
तमग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्चेम इति ब्रूयुरग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
स्वदच्चेहीति यदि द्वेष्टेण संगच्चेत^२ तं जघन्यः सुनिर्दिशत्यग्निं^३
पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपां सूर्यस्योदयनं प्रति
नायकमुद्धृत्योपतिष्ठेरन्वग्निरुषसामग्रमख्यदिति^४ वल्मीकवपायाः ५
प्रक्रामत्यागत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन्निति द्वाभ्यामश्वं मृद-
माक्रमयति । द्यौस्ते पृष्ठमित्यश्वस्य पदे ऽप उपसृजति । सुचि
चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दक्षिणे ऽवान्तरशफे हिरण्यमवधाय
परिस्तीर्य जिघर्म्यग्निं मनसेति जुहोत्येवमा त्वा जिघर्मीत्युत्त-
रस्मिन्नवान्तरशफे । जिघर्म्यग्निमा त्वा जिघर्मीति मनस्वतीभ्या- १०
मेकामाहुतिं जुहोतीत्येके । ऽपोद्धृत्य हिरण्यं परि वाजपतिरिति
तिसृभिस्तयाश्वपदं मृत्वनं परिलिखति । गायत्र्या परिलिखती-
त्युक्तं^५ । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ज्योतिश्मन्तं त्वेति द्वाभ्यां
खनत्युत्तरतः संभाराणि प्राचीनाग्रान्दर्भान् संस्तीर्य तेषु प्राचीन-
ग्रीवमुत्तरलोम कृष्णाजिनमास्तीर्यापां पृष्ठमसीति पुष्करपर्ण- १५
माहरत्युपरिष्ठात्कृष्णाजिने ऽधस्ताद्दण्डमुत्तानमास्तृणात्यपां पृष्ठ-
मसीत्येतयैव विवेक्ष्य शर्म च स्थो वर्म च स्थः संवसाथाः
सुवर्विदेति द्वाभ्यां कृष्णाजिनपुष्करपर्णे अभिमृशति । पुरीष्यो
ऽसि विश्वभरा इति मृत्वनमभिमन्त्यापोद्धृत्य पुष्करपर्णे त्वामग्ने

१ R ; किमच्चेयेति, cp. Baudh.

२ Emended ; ०गच्चे the Mss.

३ सुनिर्दिशति LBTAHV ; सुविनिर्दि० M.

४ ? नायक० MLTV ; नाक० AHB. — उपतिष्ठेत् TV ; उपतिष्ठे L ; उत्तष्ठेरन् ML ; उपतिष्ठेरन् HB.

५ See TS. V. 1. 3. 5.

पुष्करादधीति तिसृभिश्चतसृभिर्वा गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य कृष्णा-
जिने मृदं संभरत्युत्तराभिस्त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य जगतीभिर्वैश्यस्य ।
यं कामयेत वसूयान्यादित्युभयोभिस्तस्य संभरेदित्युक्तं ।
पुरीषो ऽसि विश्वभरा इत्यादिभिश्चतसृभिर्गायत्रीभिस्त्रिष्टुग्भि-
५ श्चाष्टाभिरेकैकं पिण्डमपि वैकैकया । जनिष्वा हि जेन्य
इति मृदमभिमृशतीत्येके । ऽथ पदं^२ विश्वलोपेन पूरयित्वा
सं ते वायुरित्यद्भिरुत्सृजति । पुष्करपर्णमुपरिष्ठान्मृदं निधाय
कृष्णाजिनस्यान्तान्मौञ्जेनार्कमयेण वा योक्त्रेण चिवृता सुजातो
ज्योतिषा सहेत्युपनह्येदुत्तिष्ठ^३ स्वध्वरोर्ध्वं ऊ षु ऊतय इति
१० सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति । स जातो गर्भो असि रोदस्योरिति
हरति । स्थिरो भव वीद्वङ्ग इति गर्दभ आसादयति । शिवो
भव प्रजाभ्य इत्यासन्नमनुमन्त्रयते । प्रैतु वाजी कनिक्रददित्यश्वं
पूर्वं नयन्ति । नानद्रासभः पत्वेत्यन्वञ्चं गर्दभमृतं सत्यमृतं
सत्यमिति द्यावापृथिवी समीक्षते । वैश्यं प्रदक्षिणीकुर्वते । पुरुषाः
१५ किं भरथेति स पृच्छत्यग्निं पुरीषमङ्गिरवङ्गराम इतीतरे
प्रब्रूयुरुत्तरेण विहारं परिश्रित्यौषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतं
शिवमायन्तमोषधयः प्रतिमोदध्वमिति द्वाभ्यामोषधीषु पुष्प-
वतीषु फलवतीषु पुरीषमुपावहत्याभ्युक्ष्याश्वगर्दभावुत्सृजन्य-
थोपनद्धां^४ मृत्तिकां वि पाजसेति विस्रंसयत्यापो हि ष्टा

१ See TS. V. 1. 4. 5.

२ अथ पदं TV ; अध पदं L ; अथवा पदं MAHB.

३ ०पनह्येदुत्तिष्ठ TB ; उपनह्येवतिष्ठ ML ; उपनह्योरभिद्र H ; ०पनह्यो-
दत्तिष्ठ V.

४ Thus T only, all the other Mss. are more or less corrupt.

मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसमप उपसृजति^१ मित्रः सः सृज्य
 पृथिवीमयत्माय त्वा सः सृजामीति दाभ्यां पिष्टाभिरर्मकपाल-
 शर्कराभिरजकृष्णाजिनलोमभिश्च वेण्वङ्गारैर्व्रीहितुषैः पलाश-
 कषायेणान्येन च दृढार्थेन संसर्जनैः संसृजति कृष्णाजिने^१ रुद्राः
 संभृत्य पृथिवीं बृहदिति मृदं संभरति^१ मखस्य शिरो ऽसीति ५
 पिण्डं करोति^१ यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णाति^१
 तृतीयं मृदो ऽपच्छिद्य त्रीन पिण्डान् सः सृष्ट्वां वसुभिरित्येक-
 मुखाकृते प्रयच्छति^१ वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण कृन्दसा-
 ङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि ध्रुवासीति कृन्दसा यजमानः क्रियमाणा-
 मनुमन्त्रयते^१ सिनीवाली सुकपर्देति मृदो ऽर्धं प्रयच्छति^१ १०
 रुद्रास्त्वा कृण्वन्त्विति क्रियमाणामुखां करोतु शक्त्येति सर्वा-
 मन्ततः प्रयच्छत्यादित्यास्त्वा कृण्वन्त्विति क्रियमाणां^१ विश्वे
 त्वा देवा वैश्वानरा इति च^१ व्युद्धिं करोतीत्युक्तं^१ चतुर्भि-
 ः कृन्दोभिर्महिव्युखां करोत्यदितिस्ते विलं गृह्णात्विति वेणु-
 पर्वणा विलं करोति^१ कृत्वाय सा महीमिति खरे निदधा- १५
 त्येवं द्वितीयां करोत्येवं तृतीयां^१ मित्रैतां त उखां परिददा-
 म्यभित्या एषा मा भेदीति मित्राय परिददाति^१ य उखां
 करोत्येषो ऽषाढामेतस्या एव मृदस्तूष्णीं चतुरश्रामिष्टकां
 त्रियालिखितां^२ पञ्च ऋषभांस्तिस्रो मण्डलेष्टका^१ या मृदति-

१ See TS. V. 1. 6. 4.

२ त्रियालि० TV; त्रिधालि० the other Mss.

शिष्यते तया^१ प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयत्यश्वशकमादीथ^२ वसव-
स्त्वा धूपयन्त्विति सप्तभिर्मुख्यामुखां धूपयति वृष्णो अश्वस्य^३
वा^४ धूपितां कृत्वैवं द्वितीयां धूपयत्येवं तृतीयां तूष्णीमिष्टका^५
अदितिस्त्वा देवीत्युत्तरतः शालामुरुबिलमिवावटं खानयति^६
५ तं पचनेनावस्तीर्य देवानां त्वा पत्नीर्देवीरिति मुख्यामुखां
प्रवृणक्त्येवं द्वितीयामेवं तृतीयां तूष्णीमिष्टकास्ताः प्राचीरुदीची-
र्वायातयति^७ पचनेनोपरिष्ठात्संपरिच्छाद्य मृदालिष्य धिषणास्त्वेति
प्रतिदिशमुपोषति^८ धिषणास्त्वादेवीरिति पुरस्ताद् ग्रास्त्वा
देवीरिति दक्षिणतो वरूचयस्त्वेति पश्चाज्जनयस्वेत्युत्तरतो^९
१० मित्रैतामुखामिति परिददाति^{१०} ॥ १ ॥

पक्वेष्वभीमां महिना दिवं मित्रस्य चर्षणीधृत इति दाभ्यां
सोपकरणो ऽभ्येति^{११} तिसृभिर्मैत्रीभिरुपचरेदित्येके^{१२} धृष्टिमादाय
देवस्त्वा सवितोदपत्विति मुख्याया उखाया अङ्गारानवयौ-
त्युत्तिष्ठ^{१३} बृहती भवेत्येनामुच्छ्रयत्यपद्यमाना पृथिव्याशेत्युत्तरतः
१५ सिकतासु प्रतिष्ठापयति संदंशेन परिगृह्य^{१४} सते ऽवधाय
वसवस्त्वोच्छृन्दन्त्विति चतुर्भिश्चागापयसाच्छृणन्ति^{१५} स्वाच्छृणां
कृत्वा गोपयसाभिविध्यन्दयत्येवमितरे तूष्णीमिष्टका^{१६} उपरते
श्वसथे खार्यामवधाय कृष्णाजिनेन प्रच्छाद्योत्तरे शालखण्डे

१ पिय H; पिया B, या the other Mss.

२ ०लेपमुपपातयति H; ०लेपं विपातयति the other Mss., cp. Baudh. X. 6.

३ The unclassical sandhi is due to the Brāhmanic source, see Āp. XVI. 5. 6.

४ ? अवयौम्युत्तिष्ठ T; अवयाम्युत्तिष्ठ VML; AB and H are useless; R: अवधामवयौत्युत्तिष्ठ.

शिक्ष्य आसज्या कालात्परिशेते ^१ ऽथास्मिन्नेव^२ पूर्वपक्षे नक्षत्रे^३
वायवे नियुत्वते श्वेतमजं तूपरमालभते ^४ ॥ २ ॥

एतद्वाख्यातमुत्तरं परिग्राहं परिगृह्य संप्रैषेण प्रतिपद्य सुवं
स्वधितिं सुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं^५ वृषदाज्यग्रहणीं पत्नीं संनह्याज्येन
च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः पशुशीर्षाणि विद्धीत्यध्वर्युरेव ^५
पशुना प्रचरति ^६ प्रतिप्रस्थाता सप्तैकविंशतिं वा माषान्येन
चार्थस्तमादाय पशुशीर्षाण्यभ्येति ^७ वैश्यस्य राजन्यस्य वेषुहतस्या-
शनिहतस्य वा पुरुषशिरो दक्षिणेन उपशेते ऽग्नेतेराणि ^८
प्राचीनावीतं कृत्वा सप्त माषानुपन्युषायं^९ यो ऽसि यस्य
त इदं शिर इति शिरः प्रच्छिद्यैतेन त्वममुष्मिन् लोके शीर्ष-^{१०}
एवानेधीति सप्तधा वितृष्ठां वल्मीकवपां शिरःस्थाने प्रति-
दधाति^{११} ^{१२} यो ऽस्य कौष्ठ्य जगत इति तिसृभिर्यामगाथाभिः
परिगायति ^{१३} परिव्याहरन्^{१४} जपतीत्येके ^{१५} ॥ ३ ॥

अपि वाहरहर्नयमान इति पलाशशाखया त्रिः परि-
कर्षत्यपरान्सप्त माषान् न्युष्य वैवस्वते विविच्यन्त इति द्वितीयं ^{१५}
परिकर्षत्यपरान्सप्त माषान् न्युष्य ते राजन्निह विविच्यन्त
इति तृतीयमत्र प्रतिनिधानमेकविंशतिमाषांस्त्रींस्त्रीन्सप्तस्विन्द्रियेषु
न्युष्यापच्छिद्य शिरो वल्मीकवपाप्रतिनिधानमेक आमनन्ति ^{१६}
शिरः प्रक्षाल्य प्राणानपहाय मृदावलिम्पति ^{१७} प्रोक्षणाकाल एतानि

१ Thus HRB; तथा० the other Mss.

२ पुण्ये नक्षत्रे HR.

३ उपन्यस्य LT; उपन्यस्य MV; उपन्यस्य H; AB worthless.

४ R प्रतिनिदधाति, cp. the next khandā.

५ परिव्याहरन् MLTB; परिव्याहारं HA.

- च प्रोक्षत्यपि वेदमस्माकं भोगाय भुजे भूयादिति पुरुषश्चिर-
आदायोदेह्यग्रे अधि मातुः पृथिव्या इत्याहृत्य परि त्रिविध्य-
ध्वरं परि वाजपतिः कविरिति द्वे परि प्रागाद्देवो अग्नी-
रक्षोहामीवचातनः ।^१ सेधन्विश्वा अप द्विषो दहन्वाऽसि
५ विश्वहेति तिसृभिः पर्यग्निं कृत्वापहाय प्राणान्मृदा प्रलिप्य
निदधात्यत्रैके पश्चालम्भं^२ ब्रुवते । ऽग्निभ्यः कामाय पशूनालभते
ऽश्वमृषभं वृष्णिं वस्तं प्राजापत्यमजं तूपरं मुष्करानपि वा
प्राजापत्यप्रथमानैकविंशतिं चतुर्विंशतिं वा पराचीः सामि-
धेनीरन्वाहैकादश प्राकृतीः समास्वाग्र इति दशाग्निकीस्तांसां
१० ज्योतिष्मतीमुद्धृत्य नव धाय्यालोके दधाति । पृथुपाजवत्यौ युच्वा
हि देवहृतमानित्येकां दधाति । ताः पराचीरनूच्यमाना-
श्चतुर्विंशतिः प्रतिपद्यन्ते^३ । ज्योतिष्मत्या परिदधात्यपि वा रायो
अग्ने महे त्वा दानाय समिधीमहे । ईडिष्वा हि महे वृष-
न्यावा होत्राय पृथिवीमिति यद्येकविंशतिरूपेमसृक्षि वाजयु-
१५ र्वचस्यां चनो दधीत नाद्यो गिरो मे । ॥ ४ ॥

अपां नपादाशुहेमा कुवित्स सुपेशसस्करसि ज्योतिषद्वि-
समन्या यन्तीत्येषापां नपादा ह्यस्यादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वः
स्वयशा उपस्थे । उभे अभि प्रियतमे सधस्थे आ च परा च
चरति प्रजानन्निति तिस्रो ऽप्सुमतीर्यदि चतुर्विंशतिरमुत्रभूया-
२० दित्यामयाविनः कुर्यात् । बृहस्पते सवितर्बोधयेनमित्यन्येषां ।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति सुच्यमाधारयत्यूर्ध्वा अस्य समिधो

१ पश्चालम्भं H; उपालम्भं MLTV; B useless.

२ Thus all the Mss. instead of संपद्यन्ते .

भवन्तीति द्वादश प्रयाजानामाप्रियो भवन्त्यत्रिवसिष्ठकण्वकश्यप-
 शुनकसंकृतिराजन्यवध्याश्वानां नाराशंसिनां^१ मध्वा यज्ञं नक्षस
 इत्याग्नीर्भवति^२ । तनूनपादसुरो विश्ववेदा इत्यन्येषा गोत्राणा-
 मग्ने नय सुपथा प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वमच्छा गिरो
 मतयो देवयन्तीरग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा अग्ने त्वं पारया नव्यो
 अस्मान् प्र कारवो मनना वाच्यमाना इति^३ सूक्तेनाग्नेयी-
 स्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यः प्राणतो य आत्मदा इति
 प्राजापतस्य । यदि वा सर्वेषां स्थाने प्राजापत्य एव भवति
 यदि वा वायव्यः पशुरेव भवति पीवो ऽन्नाः रायिवृधः
 सुमेधा इति वायुमत्यः श्वेतवत्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति ।^४ १०
 वायव्यः कार्याः प्राजापत्याः इत्युक्तं^५ । तस्याग्नये वैश्वानराय
 द्वादशकपालं पशुपुरोडाशं निर्वपति । यः कश्चाग्नौ पशुरालभ्यते
 वैश्वानर एवास्य पशुपुरोडाश इत्येके । ॥ ५ ॥

तेनेष्टा संवत्सरं न मांसमश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपरि
 शयीत । पशुशीर्षाण्यैन्द्रः प्राण इत्यत्र क्त्वा मृदाभिलिप्य १५
 शिक्य आसज्जति पुरुषशिरश्च । यदि वायव्य एव तस्य शिरः
 सर्वशिरःस्थाने भवतीत्येके । ऽथापरपक्ष आग्निकाः संभाराः
 संभरणीया औदुम्बराख्यासन्दी प्रादेशमात्रपदारनिमात्रशीर्ष-
 ण्यानूच्या मौञ्जीभी रज्जुभिरेकसराभिर्युता^५ फलकास्तीर्णा

१ नाराशंसिनां THV ; नाराशंसीना MLAB.

२ आग्नीर्भवति LV ; आग्नी भ० H ; आग्निर्भ० T ; आग्नीता भवति MAB.

३ See TBr. II. 8. 2. 3-5.

४ See TS. V. 5. 1. 3.

५ Read probably with Baudh. व्युता instead of युता .

वा मृदावलिप्ता षडुद्यामं द्वादशोद्यामं वा मौञ्जं शिक्यं
 क्रुमुकमाज्यसंयुतं^१ शकलमेकविंशतिनिर्वाधं रुक्ममित्याग्निकानि
 सर्वोपकरणानि^१ यत्प्राग्दौक्षणीयायास्तत्कृत्वा त्रिहविषं दौक्ष-
 णीयां निर्वपति द्विहविषं वाग्नावैष्णवमेकादशकपालमाग्नावैष्णवं
 ५ वा घृते चरुमादित्यं च घृते चरुं वैश्वानरं द्वादशकपालं तृतीयं
 पुरस्तादासंवत्सरभृतो^२ । ऽथ यत्प्रागाध्वरिकीभ्यस्तत्कृत्वा^३ पञ्चा-
 ध्वरिकीर्जुहोत्याकूतिमग्निमिति षडाग्निकीर्विश्वे देवस्य नेतुरिति
 सप्तमीं पूर्णामाज्यस्य^४ सुचमौद्ग्रहणं जुहोति^५ । संवत्सरं दौक्षित
 उख्यं विभर्ति अहं षडहं द्वादशाहं वाग्नेर्वै दौक्षया देवा
 १० विराजमाप्नुवन्नित्युक्तम्^६ । ॥ ६ ॥

यावन्मुष्टिकरणं तावत्कत्वोखायां शकृत्पिण्डान्यूतिदृशानीति^७
 संप्रकीर्याज्यसुवं^८ प्रत्यस्य मा सु भित्या मा सु रिषो दृष्ट्वहस्व
 देवि पृथिवीति द्वाभ्यामाहवनीयस्यान्तमेवङ्गारेषु प्रवृणक्ति^९
 मित्रैतासुखामिति परिददाति^{१०} । यदि भिद्येत तैरेव कपालैः
 १५ संसृजेत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव-
 दध्याद्यो^{११} भूतिकामः स्याद्य उखायै संभवेत्स एव तस्य स्या-
 दित्युक्तं^{१२} । स य^{१३} एवैष संतापाज्जायते या ते अग्न ओजस्विनी

१ क्रामु० TV ; क्रमु० MLAB ; क्रुमु० H ; read perhaps क्रौमु०.

२ तत् is missing in all the Mss., exc. in BV.

३ Thus V only ; पूर्णम् instead of पूर्णम् all the other Mss.

४ See TS. V. 6. 7. 1.

५ Thus HAB (and cp. Baudh. X. 12) ; ०सुजटणा० MLTV.

६ सुच the Mss.

७ See TS. V. 1. 9. 4.

८ य supplied by me.

तनूस्तां त एतेनावजे स्वाहेति तस्मिन्मुञ्जकुलायमवदधाति
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्युक्तं^१ । क्रुमुममुल्लिखितमव-
दधाति । प्रदाव्यादाहरेद्यं कामयेत शूरो मे राष्ट्रं^२ आजयेतेति^३
यं वा प्रस्यन्दिन्यां भूम्यामस्य राष्ट्रं जायुकं स्यादिति कामयेत ।
वृक्षस्याग्राज्ज्वलतो ब्रह्मवर्चसकामस्य । न काम्यमग्निं कुर्वाण ५
आहवनीये प्रवृज्याज्जात उख्ये ऽनुगमयत्याहवनीयं । परस्या
अधि संवत इति वैकङ्कतीं समिधमादधाति । परमस्याः परप्रवत
इति शमीमयीं । विपरीतमेके समामनन्ति । सीद त्वं मातु-
रस्या उपस्य इति तिसृभिर्जातमुख्यमुपतिष्ठते । यदग्ने यानि
कानि चेति पञ्चभिः पञ्चौदुम्बरीः समिधो ऽपरशुवृक्षणा १०
आदधाति तैल्वका अभिचरतः । कृणुष्व पाजः प्रसितिमिति
पञ्चर्चेन राक्षोघ्नेनोख्यमुपतिष्ठते^४ । तिस्रो नानावृक्षीयाः समिध
आदधाति द५ द्वाभ्यां मलिस्तुनित्याश्वत्थीं ये जनेषु मलिस्तव
इति वैकङ्कतीं यो अस्मभ्यमरातीयादिति शमीमयीं । तस्मा-
दग्निचितः पापं न कौर्ययेन्नाग्निं बिभ्रतो नाग्निदिदः । स५ श्रितं १५
मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे यजमानं वाचयन् तूष्णी-
मौदुम्बरीयौ समिधावादधाति । मातेव पुत्रं पृथिवी पुरौष्य-
मग्निः स्वे योनौ भरिष्यत्युखा । तां विश्वैर्देवैर्चर्तुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्ति मीञ्जे षडुद्यामे द्वादशोद्यामे
वोखामिण्ड्वाभ्यं^५ परिगृह्य शिक्ये स्थापयित्वासन्ध्यामासादयति । २०

१ See TS. V. 1. 9. 4.

२ Thus B; मे रात्रा आज्ञा० A; मे राजाज्ञा० MLTV.

३ रक्षोघ्ने० the Mss. (राराक्षो० V only).

४ वोखामिण्ड्वाभ्यां परि० AHB; ०वोखां परिगृह्य MLTV.

दृशानो रुक्म उर्वेत्येकविंशतिनिर्वाधं रुक्मं सूत्रोत्तमासीनो
ऽन्तर्निर्वाधं प्रतिमुच्य बहिर्निर्वाधं कुरुते । विश्वा रूपाणि ॥ ७ ॥

नक्तोषसेति द्वाभ्यां शिष्यपाशं प्रतिमुच्यते तूष्णीं कृष्णाजिन-
मुत्तरं । सुपर्णो ऽसि गरुत्मानित्यग्निमवेक्षते । सुपर्णो ऽसि
५ गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पतेत्युच्यते । ऊर्ध्वं नाभेधारयमाणो
विष्णोः क्रमो ऽसीति चतुरो विष्णोः क्रमान् क्रामति त्रीन्वात्र
विष्णुक्रमे तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति । न चतुर्थाय प्रक्रामत्य-
क्रन्ददग्निरित्युख्यमनुमन्त्रयते । ऽग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरुजा
सह रयेति चतसृभिरभ्यावर्तिनीभिः प्रदक्षिणमावर्तत । उदुत्तमं
१० वरुण पाशमस्मदित्युदङ् पर्यावृत्य कृष्णाजिनमुन्मुच्य शिष्यपाश-
मुन्मुच्यत । आ त्वाहार्पमन्तरभूदग्ने१ बृहन्नुषसामिति द्वाभ्यां
स्वस्थानमुख्यमाहरति२ । यं कामयेत राजन्यं राष्ट्रं स्यादित्युक्तं३ ।
यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्यान्तर्वेद्यासन्धां४ सीद त्वं मातुरस्या उपस्य
इति तिसृभिर्हंसः शुचिषदित्यतिच्छन्दसोत्तमया सहोख्यं
१५ सादयति । तिसृभिः शर्करायां सादयति हंसवत्योपतिष्ठत
इत्येके । ॥ ८ ॥

मुष्टिकरणप्रभृतिकर्माणि प्रतिपद्यते । ऽस्मै व्रतं प्रदास्यन्नन्नपते
ऽन्नस्य नो देहीति समिधमादधाति जपेद्वा । येन देवा
ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति प्रादेशमात्रैः काष्ठैरुख्यमुपसमिन्द्वे ।
२० यावत्कृत्वो ऽस्य व्रतं प्रदास्यन्नभवति देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्य गायत्रेण

१ ०भूद० (not ०भूर०) all the Mss., only B ०भूर०.

२ उखाम् ML; उख्यम् AHB; उख्याम् TV.

३ See TS. V. 2. 1. 4.

४ सादयति ins. ML.

कन्दसाहरिष्टकासुपदधे तथा देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदेति
सायं समिधमादधाति^१ तथा प्रातस्त्रैष्टुभेन कन्दसा रात्रि-
मिष्टकामिति मन्त्रं संनमत्युदित आदित्ये विसृष्टायां वाचि
दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरिति वात्सप्रेणैकादशर्चन श्वो भूत
उपतिष्ठत^२ एवं पूर्वद्युः प्रक्रामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठते^३ ऽथोपवसथीये^४
ऽहन् वात्सप्रं संपद्यत आ क्रयाद्यदहः सोमं क्रीणीयात्तदह-
रुभयं समस्येत्प्र च क्रामेदुपतिष्ठेतात्र^१ सुष्टिकरणमेके^२ यद्युख्ये
भ्रियमाणे ऽयं देवः प्रजा अभिमन्यते मिषड् म अग्न आवह
स्वरूपं^३ कृष्णवर्तने^४ ॥ ६ ॥

असि होता न ईड्यः ॥ त्वं नो अग्ने मिषग्भव देवेषु १०
हव्यवाहनः । देवेभ्यो हव्यवाडसि ॥ मिषजस्त्वा हवामहे
मिषजः समिधौमहि मिषग्देवेषु नो भवेत्येताभिर्भिषग्वतीभि-
स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत वर्षेदिति सूर्यो
अपो विगाहते रश्मिभिर्वाजसातमः । बोधा स्तोत्रे वयोवृधः ॥
परि यो रश्मिना दिवो ऽन्तान्ममे पृथिव्याः । उभे आ प्रप्रौ^४ १५
रोदसी महित्वा ॥ वह्निष्ठेभिरिति सौरौभी रश्मिवतीभि-
स्तिष्ठभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि कामयेत न वर्षेदित्यदृश्रमस्य
केतवस्तरणिर्विश्वदर्शतो दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेतीति तिष्ठभि-
र्वाजवतीभिस्तिष्ठः समिध आदध्याद्यदि यजमानस्य किञ्चि-

१ क्रामेदु० the Mss.

२ स्वं रूपं AB.

३ Thus HB ; °वर्तने the other Mss.

४ Corrupt in all the Mss., emended by me.

नश्येदग्ने ऽभ्यावर्तिन्मग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येत्यभ्यावर्तिनीभि-
श्चतसृभिरुपतिष्ठते । विन्दत्येवेति विज्ञायते । ॥ १० ॥

- यद्युख्ये भ्रियमाणे दौक्षितमयोगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा
देवयजनाद्दौक्षते संसृजति व्रते संबध्नन्ति व्रतदुहयोर्वत्सावा-
५ दधात्यन्यच्च यदाधेयं^१ भवति नीडे गार्हपत्यं प्रउग आ-
हवनीयमुदु त्वा विश्वे देवा इत्युख्यमुद्यच्छते । सीद त्वं मातु-
रस्या उपस्थ इति चतसृभिः सहसाभिः । प्रउग उख्यमा-
सादयत्युखासन्दौ वध्नात्यपि धारण्योरग्नौन्समारोपयति । भद्रा-
दभि श्रेयः प्रेहि प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहीति द्वाभ्यां प्रयाति ।
१० यद्यन उत्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह । समिधाग्निं दुवस्यतेति घृतानु-
षिक्तामवसिते समिधमादधाति । गायत्र्या ब्राह्मणस्येत्युक्तं^२ ।
प्रप्रायमग्निरिति त्रिष्टुभा राजन्यस्येन्धनव्रतनाथवसानसंनिपाते
घृतानुषिक्तां पूर्वमादधात्युख्यायां भस्म यद्यतिवर्धते यत्रापस्तद्यन्ति ।
संदंशेनाग्निमादाय सते निधायायोदर्व्यापो देवीः प्रतिगृह्णीत
१५ भस्मैतदप्स्वग्ने सधिष्टव गर्भो अस्योषधीनामिति तिसृभिरप्सु
भस्म प्रवेशयति । किञ्चित्प्रविष्टभस्मादाय प्रपीड्य प्रसद्य भस्मना
योनिं पुनरासद्य सदनमिति द्वाभ्यां ज्योतिष्मतीभ्यामुखायां
प्रत्यवदधाति । पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति । पुनस्त्वादित्या
रुद्रा वसवः समिन्धतामिति पुनरुख्यमुपसमिन्द्वे । बोधा स
२० बोधीति बोधद्वतीभ्यां^३ यजमानः स्वायतने तिष्ठन्नुपतिष्ठते^४ ।

१ Thus V; to this reading point AHB; यथाधेय MLT.

२ See TS. V. 2. 2. 4.

३ बोधद्वतीभ्यां AHTV; बोधन्वतीभ्यां M; बोधस्वती० L, बोधयद्वतित्यां B.

४ ? यजमानत्वायतनस्यमुपति० MLT; यजमानः स्वायतने तिष्ठते HAB;
यजमानस्त्वायतनस्यमुपति० V.

यावत्कालो भस्मातिवर्धत एवमेवैतत्सर्वं करोति कृतास्त्रिष्टकासु ।
 पुरीषे पशुकामः कुर्वीताप्सु यायावरः प्रवपेद्दौक्षित्येष्टकाः
 करोति मासप्रभृतिषु दीक्षाकल्पेष्वदौक्षितस्य पूर्वेषूपरिष्ठात्प्राजा-
 पत्यान्मृन्मयीरिष्टकाः पादमात्यो ऽरन्निमात्य ऊर्वस्थिमात्यो
 ऽणुकमात्यश्चतुरश्रा अप्युजुलेखा^१ दक्षिणावृतः सव्यावृतस्त्या- ५
 लिखिताश्च । निर्भन्थ्येनेष्टका लोहिनीः पचन्त्यखण्डा अक्षणा
 अलक्षणा । अथामृन्मयः । पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषो हिरण्मयः
 सुचौ सप्त स्वयमानृक्षास्त्रयोदश हिरण्येष्टका पञ्च घृतेष्टका
 दूर्वास्तम्बः कुर्म उलूखलमुसले पशुशिरांसि सर्पशिरश्च याव-
 दाम्नाता मन्त्रा यथार्थं लोकंपृणा । जानुद्वयं साहस्रं^२ १०
 चिनुते ॥ ११ ॥

प्रथमं चिन्वानो । नाभिद्वयं द्विषाहस्रं द्वितीयमास्यद्वयं
 त्रिषाहस्रं तृतीयं । महान्तं बृहन्तमपरिमितं स्वर्गकाम-
 श्चिन्वीतेति । नित्यकामश्चतुर्थप्रभृतिष्वाहारेषु नित्यमिष्टका-
 परिमाणमुत्तरान्ज्यायसश्चिन्वीतापवृत्ते दीक्षापरिमाणे प्रथमाया- १५
 मुपसदि महारात्रे बद्धा देवस्य त्वेत्युपस्थाप्य पुरोदधे^३ वाचंयम
 उदिते वाचं विस्तृज्य विष्णुक्रमवात्सप्रोपस्थाने कृत्वा सोमं
 परिविवेष्टि । गार्हपत्यचित्तेरायतनं व्यायाममात्रं परिमण्डलं
 वोद्धृत्य हरिण्या पलाशशाखया शमीशाखया वा संमृज्यापेते-
 त्यध्यवसाय व्युदस्य शाखां शं नो देवीरित्यवोच्याग्नेर्भस्मासीति २०

१ अप्युजुलेखा MLTAV; अपिवा मण्डलेषखा H; अपिषा ऋजुलेखा R; B useless.

२ सहस्रं the Mss.

३ Thus the Mss.; पुरोदधे B only.

सिकता न्युप्य संज्ञानभसीत्यूषान्सं या वः प्रिया इति संमृज्यैक-
 विंशत्या शर्कराभिर्गार्हपत्यचितेरायतनं परिवपति चितः स्थ
 परिचित इति तिस्रस्तिस्रः पुरस्तादारभ्य प्रदक्षिणमोत्तरतो^१ ।
 व्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्म सौव्यध्वं वज्रला पृथूनि ।
 ५ पुरः कृणुध्वमायसीरसृष्टा^२ मा वः सुस्रोच्चमसो दृष्टता
 तमिति पर्युप्ताः शर्करा अभिमन्त्रयेते । ॥ ५ ॥ सो अग्निरिति
 चतस्रः प्राचीरिष्टका उपदधाति । गार्हपत्यचिताविडामग्रे ॥ ५ ॥
 ते योनिरिति द्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति^३ चिदसीति
 द्वे पश्चात्^४ समीची । त्रयोदश लोकंप्रणा उपदधाति । लोकं
 १० पृणं किं पृणं ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यां द्वाभ्यामेकैकां
 लोकंप्रणामुपदधाति । सर्वत्रेष्टकासु तथादेवतमन्ततो दधाति ।
 कृणमश्वमभिमृश्य पृष्ठो दिवीति वैश्वानर्यर्चा तनुपुरीषमुप-
 दधाति । तथादेवंतं करोति । पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानस्त्रिचितीकं द्वितीयमेकचितीकं तृतीयमेकचितीकानेवात
 १५ ऊर्ध्वं । यदि चितवत्यादित्यो^५ ऽभ्युदियाद्वाचंयमो ऽध्वर्यु
 यजमानो ऽन्वारभत । उख्यमेवाध्वर्युरादत्ते प्रतिसमेधनीयं प्रति-
 प्रस्थाताजीजनन्नमृतमिति गार्हपत्यचितिमभिमृश्य तौ प्रत्यञ्चौ
 समितमिति चतसृभिः संनिवपतः । साकं हि शुचिना शुचिः
 प्रशास्ता क्रतुनाजनि । ॥ १२ ॥

१ ०क्षिणमोत्तरतो MLAB ; ०क्षिणमोत्तरतः TV.

२ Thus, or असृष्टा, the Mss.

३ ? समीचीन दधाति or ०चीनञ्च दधाति the Mss.

४ Thus B ; पुरस्तात् the other Mss.

५ चितवत्या० MT ; चिति० LAV ; चितवति loc. sing. from participle
 चितवान्० cp. Baudh. X. 21 : 19. 17.

विद्वां॑ अस्य व्रता भुवा वया इवानुरोहस॑ इति न्युप्ता-
वभिमन्त्य मातेव पुत्रमिति शिष्यादुखां निरूहति॑ । न
रिक्तामवेक्षते॑ । तस्यामन्यत्रेक्षमाणो द्विषन्तं शुचि॑२ । निदधामीति
दधिद्रुषं प्रास्यति॑ । सिकताभिः पूरयित्वा दध्नीपरिष्ठात्संप्रच्छाद्य
प्रज्ञातं निदधात्येवं द्वितीयां पूरयत्येवं तृतीयां॑ । ता आ ५
कालात्परिशेरते॑ । यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा
शिष्यामादत्ते॑ । नैर्ऋतीरिष्टकाः कृष्णास्तिस्त्रस्तुषपक्वा आसन्दीं
रुक्मसूत्रमुदपात्रमित्यादाय दक्षिणापरमवान्तरदेशं हत्वा स्वकृत
इरिणे प्रदरे वा पराचीनपाशं३ शिष्यं न्यस्यति नमः सु ते
निर्ऋते विश्वरूप इति पराचीनैर्ऋतीरसंस्पृष्टा४ दक्षिणापवर्गा १०
उपदधाति॑ । ॥ १३ ॥

यत्ते देवी निर्ऋतिरावबन्धेति द्वितीयां यस्यास्ते अस्याः
क्रूर इति तृतीयां॑ । शिष्यजालेनैनाः प्रच्छाद्य रुक्मसूत्रमासन्दीं
च परस्तान्निधायापास्मदेतु निर्ऋतिर्नेहास्या अपि किञ्चन ।
अगोतां नाष्टां पाशान्५ सर्वं तदपहन्महे ॥ अपास्मनैर्ऋता- १५
न्याशान्मृत्यूनेकशतं चये । अपास्य ये६ सिनाः५ पाशान्मृत्यूनेक-
शतं६ सुवे ॥ ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।
तान्यज्ञस्य मायया सर्वानवयजामहे ॥ देवीमहं निर्ऋतिं

१ Thus the Mss.

२ Before द्विष० A ins. सु, which perhaps points to सुं; cp. Baudh. X. 12 : 20. 4.—शुचि A only, शुचि ML; शुचं TV; शुभ B.

३ परिचीन० AB; प्रतौचीन० MLTV.

४ ०स्पृष्टा all the Mss.

५ Thus TV; येसिनां AB; एसिनाः ML.

६ मृत्यू एक० the Mss.

बाधमानः पितेव पुत्रं दस्ये वचोभिः । विश्वस्य या जायमानस्य
वेद शिरः शिरः प्रति सूरौ विचष्ट इत्येताभिश्चतसृभिरुपहिता
अभिमन्त्र्य यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्यर्चा परिषिच्य भूत्यै
नम इत्युपस्थाय परास्य पात्रमप्रतीक्षमायन्ति । शं नो देवोरभिष्टय
५ इति मार्जयित्वोर्जं विभ्रदसुवनिः सुमेधा गृहानैमि मनसा
मोदमानः सुवर्चाः^१ । अधोरेण चक्षुषोह^२ शिदेन गृह्णाणां पश्यन्
वय उत्तिराणि^३ ॥ गृह्णाणामायुः प्र वयं तिरामो गृहा अस्माकं
प्रतिरन्वायुः । गृहानह^४ सुमनसः प्रपद्ये ऽवीरघ्नो वीरवतः
सुवीरानिति गृहानभ्येति^५ । निवेशनः संगमनो वसूनामिति
१० शालासुखीयं गार्हपत्यमुपतिष्ठते^६ । राज्ञो निवपनादिकर्म प्रति-
पद्यते । प्रायणीयेन चरित्वा वेदिं विमिमौते । ऽथ पदेन चरति ।
राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्येन चरित्वा प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्याग्निकं
स्थण्डिलमुत्तरवेदिस्थाने विमिमौते । समूलं हरितं दर्भस्तम्ब-
माहृत्य मध्ये ऽग्नेरुदकमासिच्य वाक् त्वा समुद्र उपदधात्विति^७
१५ तस्मिन्दर्भस्तम्बं निखाय^८ जुङ्गां पञ्चगृहीतं गृहीत्वा सजूरब्दो
ऽयावभिर्घृतेन स्वाहेति पञ्चभिः समुद्रुह्णन्दर्भस्तम्बे पञ्चाङ्गती-
र्जुहोति । सजूरूषा अरूणीभिर्घृतेन स्वाहेति द्वितीयेत्येवं^९ पञ्च ।

१ ARHB read this passage as follows: जर्जं विभ्रदसुवनिरित्युच-
मनुद्रुत्याधोरेण etc.

२ उत्तराणि the Mss.

३ Thus MLT; ARHB; गृहानह सुमनस प्रपद्य इति च प्रतीक्षा (or
०च्चे or चो) यथेतं गृहानभ्येति

४ ०तिष्ठते all exc. A which has the plural.

५ Cp. Baudh. X. 24 : 23. 9.

६ निखाय ML; निधाय TV; निखनोपधाय AH; निखननोपधाय B.

७ Thus TV; द्वितीय इत्येवं ML; द्वितीयादित्येवं AB; द्वितीयादित्येभिर् H.

यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावता वेणुना पुरुषमात्रेणाग्निं विमिमौते
 प्राचस्त्रीन्युरुषांश्चतुर उदीचः पुरुषमात्राणि पक्षपुच्छान्यात्मा
 चतुःपुरुषो^१ ऽरतिना दक्षिणतो दक्षिणं पक्षं प्रवर्धयत्येवमुत्तरत
 उत्तरं पक्षं प्रादेशेन वितस्थ्या वा पश्चात्पुच्छं प्रवर्धयति^१
 सप्तविध एव प्रथमो ऽग्निस्तस्मात्सप्तविधमेवाग्निं चिन्वत^१ ५
 ऊर्ध्वमैकशतविधादेकोत्तरान् चिन्वीत^१ स्योना पृथिवि बडित्या
 पर्वतानामिति द्वाभ्यां विमितमग्निमाक्रमते^१ कार्ष्णाजिनी-
 रूपानह उपमुञ्चन्ते चिते त्वेत्यध्वर्युराचिते त्वेति प्रतिप्रस्थाता
 मनश्चिते त्वेति ब्रह्मा तपश्चिते त्वेति यजमानश्चिते त्वेति वा
 सर्वे तूष्णो^१ वा^१ मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्या- १०
 मात्मन्यग्निं गृह्णीत अध्वर्युयजमानो^२ यास्ते अग्ने समिधो यानि
 धामेति स्वयंचितिं जपतो^१ ऽश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः
 श्वेतो दक्षिणतस्तावाल्भ्येष्टका उपदध्यादित्युक्तं^३ प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तथा देवतयेत्यन्तःशर्करमिमामुपदधात्यन्तरेण यूपा-
 हवनीयं तिष्ठन्धनुरधिज्यं कृत्वायत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्तीन्द्रस्य १५
 वज्रो ऽसि वार्चघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः । यो नः पुरस्तादित्या-
 वृह्याश्मानमुपदधाति^१ दक्षिणे पक्षान्ते ऽन्तःशर्करमिषुं निहत्यावृह्य
 तथेन्द्रस्य वज्रो ऽसौत्याश्मानमुपदधाति यो नो दक्षिणतो ऽघायु-
 रिति मन्त्रं संनमयापरस्मिन्पुच्छान्त इषुं निहत्यावृह्य तथाश्मान-
 मुपदधाति यो नः पश्चादघायुरिति मन्त्रं संनमति^१ ॥ १४ ॥ २०

१ चिन्वत ज० MTV; चिन्वेत ज० L; चिन्वीत ज० H.

२ गृह्णीत अध्व० ML; गृह्णीताध्व० TV; गृह्णातेध्व० HB; गृह्णातिवे
 अध्व० A.

३ See TS. V. 7. 1. 2.

एवमुत्तरस्मिन्पक्षान्ते यो न उत्तरतो ऽघायुरिति मन्त्रं संनम्य
तथा देवतया ता अस्य सूददोहस इति च करोति । स ई
पाहीन्द्रं विश्वा अवौवृधन्नित्यन्यतरयैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टका-
मुपदध्यादत्र वा दर्भस्तम्बं निखनति पुरस्तात्पञ्चाङ्गतीश्वर्यायने ते
५ परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायतैः
हृदो वा पुण्डरीकवानिति दूर्वेष्टकामुपदधत्यग्न आयाहि वीतय
इति दक्षिणे ऽसे विभक्तिमुपदधाति । षड्भवं द्वादशगवं वोदुम्बर-
युगलाङ्गलं पुरस्तात्कारितं सं वरत्रा दधातनेति संप्रेष्यति ।
निष्कृताहावमवटमित्यध्वर्यवो ऽवटाद्वरत्रैरुदकमुत्तर्याहावेव्वसु-
१० संभरतिः । खनत्याहावानित्येके । तत्रोद्भिणः सिञ्चे अक्षितमिति
तेषूदकमुत्सिञ्चति । तेषु बलीवर्दान्याययत्युद्योजनमन्तर्याममीषां
खगल्यं शफम् । अष्टां तालं प्रतिनाहमुभौ मण्डुक्यौ युजाविति
युगलाङ्गलं संप्रसारयति । सौरा युञ्जन्ति कवयो युनक्तः सौरा
वि युगेति द्वे पूषा युनक्तु सविता युनक्तु बृहस्पतिस्त्वा युनक्तग्ने-
१५ स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेति तिसृभिरुद्योजनादिभिस्त्रियुगादिकं
सौरं युनक्तुष्टारयोः पिल्वयोरथो आबन्धनीययोः । सर्वेषां
विद्य वो नाम वाहाः कीलालपेशस इति युक्तानभिमन्त्रयत ।
उदस्थाद्गोजिद्धनजिदश्वजिद्धिरण्यजित्सूनृतयाः परिवृतः । एक-

१ जायतै MLTV ; जायत A ; जायते B, the Ath Samh. VI. 106. I has जायतां, Baudh. X. 14 : जायतै .

२ ? ०संभरति M ; ०संचरति L ; ०न सचति TV : A, partly indistinct, reads at the end सिचति ; B incomplete. After अध्वर्यवः we expect a plural.

३ युनक्तु the Mss. only B युनक्त .

४ उपस्थाद् instead of उदस्थाद् the Mss.

चक्रेण सविता रथेनोर्जो भागं पृथिवीमेत्वापृणन्निति लाङ्गल-
मुच्छ्रयति^१ ब्रह्म जज्ञानमित्येषानाप्ता या वः प्रथमा यस्यां
कर्माणि कृण्वते । ॥ १५ ॥

वौरान्नो अत्र मा दभःस्तद एतत्पुरोदधे ॥ पर्यु षु प्रधन्व
वाजसातये परि वृत्राणि सक्षणिः । द्विषस्तरध्या ऋणया न ५
इयते^१ ॥ सहस्रधारे ऽवते समस्वरन्दिवो नाके मधुजिह्वा
असञ्चतः । अस्य स्थशो^२ न निमिषन्ति भूर्नयः^३ पदे पदे
पाशिनः सन्ति सेतव इति ब्रह्मवर्माणि जुहोति^४ मलिन्नुचो
नामासि त्रयोदशो मास इन्द्रस्य वर्मासौन्द्रस्य शर्मासौन्द्रस्य
वरूथमसि तं त्वा प्रपद्ये ॥ गायत्रीं लोमभिः प्रविशामि त्रिष्टुभं १०
त्वचा प्रविशामि जगतीं मांसेन प्रविशाम्यनुष्टुभमस्थ्वा प्रविशामि
पङ्क्तिं मज्जा प्रविशाम्यैन्द्राग्रं वर्म बज्जलं यदुग्रं विश्वे देवा
नातिविध्यन्ति सूरः । तन्नस्त्रायतां तन्नो विश्वतो महदायुष्मन्तो
जरामुपगच्छेम देवा इति विमितमग्निमाक्रमन्ते^५ लाङ्गलं
पवीरवमिति द्वाभ्यां कृषति^६ कीनाशा बलीवर्दानाजन्ति^७ १५
पुच्छाच्छिरो ऽधि कृषति^८ कामं कामदुघे धुक्ष्वेति प्रदक्षिण-
मावर्तयंस्तिस्तिस्तिः संहिताः सीताः कृषति^९ मध्ये संभिन्ना^{१०}
भवन्ति^{११} दक्षिणात्पक्षादुत्तरमुत्तरस्माद्दक्षिणं दक्षिणायै श्रोणे-
रुत्तरमंसमुत्तरायै दक्षिणं^{१२} विमुच्यध्वमग्निया देवयाना अतारिष्म
तमसः पारे^{१३} अस्य ज्योतिरापाम सुवरगन्मेति दक्षिणे ऽस उत्तरे २०

१ इयते TLV ; इरते M ; ईय० B.

२ स्थशो LTAV ; स्थशो M.

३ Thus (with न) the Mss.

४ Thus V ; संकिन्ना the other Mss.

५ पारे LTMV.

वा बलीवर्दान्विमुच्याध्वर्यवे ददाति । पञ्चदशोदपात्रान्विनयति
 द्वादश कृष्टे । या जाता ओषधय इति चतुर्दशभिरोषधीर्वप-
 त्यनुसीतमित्युक्तं^१ । सप्त ग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे । मा
 नो हिःसीज्जनिता यः पृथिव्या इति चतसृभिर्दिग्भ्यो लोष्टा-
 ५ न्ममस्यति बहिर्विधमापन्नान् । घृतेन सीतेत्युत्तरवेदिमुभि-
 मृश्योत्तरवेदिमुपवपति यावानग्निर्थाधारनान्तं कृत्वाशे तव अव
 इति षड्भिः सिकता न्युष्य चितः स्थ परिचित इत्यपरिमित-
 शर्कराभिश्चितं परिश्रयति यथा गार्हपत्यमाधायस्व ससेतु त
 इति सिकता ब्रूहत्युत्तरया त्रिष्टुभा राजन्यस्य जगत्या
 १० वैश्यस्याग्नेण प्राग्वंशं चर्मणि तिस्रः स्वयमादृष्टास्तिस्रश्च विश्व-
 ज्योतिषस्ता । दर्भाग्रमुष्टिनाज्येनावोक्ष्य चित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्यो
 ऽनुब्रूहीति संप्रेष्यति । यदि होता नानुब्रूयाद्यजमान एव
 पुरीथ्यसो अग्नय इत्येतां त्रिरन्वाह । त्रिरनूक्तायामभ्यस्थाद्विश्वाः
 पृतना इति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यन्यतरेणाश्वप्रथमा ब्रह्मा
 १५ यजमानो ऽध्वर्युश्च प्राञ्चो गच्छन्ति । यदक्रन्दः प्रथमं जायमान
 इति दक्षिणमंसमभ्यवक्रामन्तमभिमन्त्रयत^२ । उत्तरवेदिं प्राप्य
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवा सीदेत्यन्त-
 विधमभिमृशति । मयि गृह्णामि यो नो अग्निरिति द्वाभ्यां
 हृदयस्यमग्निं स्वात्मनि गृह्णीते । यास्ते अग्न इति स्वयंचितिं
 २० जपत्यभिमृशति^३ । वैष्टकाभिश्चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति

१ See TS. V. 2. 5. 5.

२ ०ज्योतिःसार्य MLTV (AHB are missing); cp. Āp. XVI. 21.
 2, 3. Perhaps some words here are missing.

३ ०क्रमन्तमभि० H; ०क्रमन्नभि० MLTV; cp. Baudh. X. 28

विज्ञायते ऽध्वर्युर्यजमानो ब्रह्मा वा । यदि यजमानः स्वयं
चिनोति नात्मन्यग्रिं गृह्णाति न स्वयंचितिं जपत्यभिष्टुतिः^१
वा । दक्षिणावृतो दक्षिणत उपदधात्युत्तरतः सव्यावृत ऋजुलेखा
पश्चात्पुरस्ताच्च भवति । व्यालिखिता मध्ये प्राचीरुपदधाति ।
प्रतीचीरुपदधातीति गणेषु रीतिवादः । प्राचीमुपदधाति ५
प्रतीचीमुपदधातीति कर्तुर्मुखवादः । पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप-
दधाति पश्चादन्याः प्राचीरित्यपवर्गवादः । सर्वान्वर्णानिष्टकानां
कुर्यादिति लेखाधिकार उक्तो । वचनात्पक्षपुच्छेषु श्रोण्योरंसयो-
रित्युपदधात्यर्थेन स्याध्वगतो ऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा देवताभि-
र्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाङ्घ्रिः पूरयित्वा शर्म च स्थ वर्म च १०
स्थ देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति पुरस्तादनु-
सीतमुपधाय ज्योतिषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । शुक्रा
स्थ वीर्यवतीरिन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिर्गृह्णामीति पुनः
कुम्भं कुम्भीं चाङ्घ्रिः पूरयित्वा ऋतं च स्थ सत्यं च स्थ देवस्य
वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति दक्षिणतो ऽनुसीत- १५
मुपधाय चक्षुषे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । मन्द्रा स्याभि-
भुवो विश्वेषां वो देवानां देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं
चाङ्घ्रिः पूरयित्वा सपत्न्यीश्च स्याभिमातिघ्नीश्च स्थ देवस्य वः
सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति पश्चादनुसीतमुपधाय
रेतसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यत्यधिपत्नी स्यौजस्विनीरादि- २०

१ The passage beginning वेष्टकाभि० and ending: ०भिष्टुति is found only in M and AB. It must belong to the text, cp. Āp. XVI. 21. 7, 8. The omission obviously is due to the fact that two sentences end: ०भष्टति वा, of which the first could easily be overlooked.

- त्यानां वो देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा
 रक्षोघ्नींश्च स्यारातिघ्नींश्च स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
 सादयामीत्युत्तरतो ऽनुसीतमुपदधाति प्रजाभ्यो वामिति
 हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । चचभृत स्यौजस्विनीर्भिन्नावरुणयोर्वी
 ५ ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा
 वसु च स्य वामं च स्य देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः
 सादयामीति मध्ये तेजसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति ।
 व्रजक्षित स्योर्ध्वश्रितो बृहस्पतेर्वी ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामीति
 कुम्भं कुम्भीं चाद्भिः पूरयित्वा भूतं च स्य भव्यं च स्य देवस्य वः
 १० सवितुः प्रसवे मधुमतीः सादयामीति च मध्ये ऽनुसीतमुपधाय^१
 वर्चसे वामिति हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्यति । तूष्णीं ग्रहणसादन-
 प्रत्यसना इत्येके । हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति प्रतिमन्त्रं
 कुम्भं कुम्भीं चाभिमन्त्रयत । एतैर्वा प्रतिमन्त्रं दिक्ष्वनुसीतमुप-
 दधाति चतस्रो मध्ये । दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्वेति बार्हस्पत्यं
 १५ नैवारं चरुं पयसि शृतं मध्ये । १करणानीष्टकानां पुरुषस्य पञ्चमेन
 कारयेत्सर्वतः प्रादेशस्तद्वितीयं । पञ्चदशभागीयस्तत्तृतीयमूर्ध्व-
 प्रमाणं जनोः पञ्चमेन कारयेदर्धेन नाकसदां पञ्चचोडानां च ।
 यत्पच्यमानानां प्रतिह्रसेत पुरीषेण तत्संपूरयेदनियतपरिमाण-
 त्वात्पुरीषस्य^२ । चतुरश्राभिरग्निं चिनुत इति नित्यः कल्प
 २० दृष्टका उपधास्यच्छेतमश्वमभिमृशेदित्युक्तमष्टावष्टौ^३ पादेष्टका-

१ ऽनुसीतमुपधाय om. AHB.

२ For this passage cp. Āp. Śulbasūtra IX. 6-8, in Journ. of the German Or. Soc., Vol. LV, page 584.

३ इत्युक्तम्, see TS. V. 7. 1. 3.

चतुर्भागीयानां पक्षाग्रयोर्निदध्यात्तथात्मसन्धौ दक्षिणत उत्तरत-
 आत्मानं षडङ्गुलावेतौ ओण्यंसेषु चाष्टौ प्राचीः प्रतीचीश्च
 सन्ध्यन्तराले पञ्चमभागीयाः सपादाः । पुच्छे प्रादेशमुपधाय
 सर्वमग्निं चतुर्भागीयाभिः प्रच्छादयेत् । पादेष्टकाभिः संख्यां
 पूरयेदपरस्मिन्प्रस्तारे पुच्छाप्यये पञ्चमभागीयास्ता आत्मनि ५
 चतुर्दशभिः पादैर्यथायोगमुपदध्यात् १ । सर्वमग्निं पञ्चमभागीयाभिः
 प्रच्छादयेत्पादेष्टकाभिः संख्यां पूरयेद्वात्यासं चिनुयाद्यावतः
 प्रस्तारांश्चिकीर्षेत् । तिष्ठन्तं दक्षिणतः श्वेतमश्वमालभ्येन्द्रं विश्वा
 अवीष्टधन्नित्यैन्द्रियर्चाक्रमणं प्रतीष्टकामुपदध्यात् ॥ १६ ॥

उत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिमलंकृत्य तस्यामपां पृष्ठमसीति १०
 पुष्करपर्णमधस्तादण्डमुत्तानमुपदधाति । सर्वत्रोपधाने तथादेवतं
 कृत्वा सूददोहसेनभिष्टुशतीत्युत्तरतः पश्चादोपचारो २ ऽग्निर्वाङ्म २
 आसन्नसोः प्राण इति निर्गमनमभिक्रम्य ३ सर्वत्र प्राणायतनानि
 संमृशति । तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा
 शालामुखीये जुहोति । तस्मिन्पुष्करपर्णे ऽधस्तान्निर्वाधमुत्तर- १५
 निर्वाधं वा ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुपदधाति । रुक्मस्य दक्षिणतः
 प्राञ्चं हिरण्यस्यं पुरुषं हिरण्यगर्भः समववर्तताग्र इत्युत्तान-
 मादधाति । द्रुपश्चस्कन्देत्यभिष्टुशति । पुरुषसाम गायेति सं-

१ पादः, given by LAHB, is omitted by M (TV are incom-
 plete here).

२ उत्तरतः पश्चादुपचारो वाग्निः (as Hir.) AHB; उत्तरतः पश्चादोप-
 चारो यिः MLTV (as Āp. XVI. 21. 13).

३ ? ०नसोरितिप्राणनिर्गमनमभिक्रम्य MLTV (the end अभिज्ञाय at the
 end); ०नसोः प्राणनिर्गममभिः A; ०प्राणनिर्गमभिः H; ०नसोः प्राणाग्नि-
 क्रमभिः B.

- प्रेष्यति । तूष्णीं सुचावुपदधातीत्यमसीति कार्श्र्यमयीमसार-
 सौत्यौदुम्बरीमित्येके । मनसा तथादेवतमाज्यस्य पूर्णं कार्श्र्य-
 मयीं दध्नः पूर्णमौदुम्बरमित्युक्तं^१ । कृणुष्व पाज इति पञ्चभिः
 पञ्चगृहीतेनाज्येन पुरुषमुत्तरवेदिवज्राधारयति । मूर्धन्वतीभ्या-
 ५ सुपतिष्ठते । नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिरनुच्छन्दसमभिमन्त्र्य
 दक्षिणे प्रललाटे सर्पशिर उपदधात्यपि वा यतउच्चारं जनपदस्य
 जन्यं भयं मन्यते । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसेनाभिमुशति ।
 ध्रुवासीति स्वयमातृष्णामभिमुश्य तूष्णीमश्वेनावघ्राप्याविदुषा
 ब्रह्मणा सह प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठ इति मध्ये
 १० ऽग्निरुपदधाति भूरिति चेतया व्याहृत्या यथैतस्य पुरुषस्य प्राणैः
 प्राणाः संनिधीयेरन्नापिधीयेरन् । चित्तिं जुहोमीति स्वय-
 मातृष्णामभिजुहोत्यनुप्राणित्यविद्वान्ब्राह्मणो वरं ददात्येकं द्वौ
 त्रीन्वासीनः । प्रथमां स्वयमातृष्णामुपदधात्यूर्ध्वं शुद्धितीयां तिष्ठं-
 स्तृतीयामुपधायोपधाय साम गायेति संप्रेष्यति । यदि पूर्वो
 १५ भ्रातृव्यो मातिक्रान्त इति मन्येत प्रथो ऽसीत्युपहितां प्राची-
 मुदूहेद्यदि वापरः पृथिव्यसीति प्रतीचीं यदि सदृङ् भूरसि
 भुवनमसीति विचालयेत्तेजो ऽसि तेजो मे यच्छेत्यपरे बिले
 हिरण्येष्टकामुपदधाति । पृथिव्युदपुरमन्नेनेति तज्जघनेन मण्ड-
 लेष्टकां । भूरसि भुवनस्य रेत इष्टकां स्वर्गो लोका वाचा
 २० त्वान्वारोहाम्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निस्तयेत्येकामन्वारोहां सूरसि
 सुवनस्य रेत इष्टकां स्वर्गो लोको मनसा त्वान्वारोहामि सूर्यो
 ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यस्तयेति द्वितीयां । काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ति

या शतेन प्रतनोषीति द्वाभ्यां सलोष्टं हरितं दूर्वस्तम्बमप्रच्छिन्नाग्रं
 यथास्योपहितस्य स्वयमादृष्टामग्रं प्राप्नुयान्तथा निमित्ते^१
 तस्मिन्प्राङ्गिधिरण्यशकलावध्यूह्य यास्ते अग्ने या वो देवा इति
 द्वाभ्यां वामभृतं हिरण्यमूर्ध्नी^१ विराड् ज्योतिरधारयदिति
 तिस्रो रेतः सिचस्तासां द्वे यूनः प्रथमचितौ विवयसः सर्वा ५
 मध्यमायामेकां प्रथमायामेकामुत्तमायां स्थविरस्य^१ द्वेयस्या-
 न्यतरां^१ यजुषेमां चामूं चोपदधाति मनसा मध्यमां^१ बृह-
 त्यतिस्त्वा सादयत्विति विश्वज्योतिषमिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सयुजमथ
 मण्डलेष्टकामथ विश्वज्योतिषमित्येकेषामषाढासि सहमाने-
 त्यषाढामुत्तरलक्ष्मानं त्वालिखितामग्नेर्यान्यसीति द्वे संयान्यौ^१ १०
 मधुश्च माधवश्चेति द्वे ऋतव्ये अग्नेरन्तःश्लेषो ऽसौत्यनुद्रुत्य
 वासन्तिकावृत्तं अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु
 तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवे सौदतमिति समानतयादेवते युग-
 पदुपदधाति^१ सर्वास्वृतयास्ववकामनूपदधात्यवकासु वा सादय-
 त्युदस्य शुभाङ्गानुरिति घर्मेष्टकां^१ यास्ते अग्न आर्द्रा योनयो १५
 याः कुलायिनीरिति कुलायिनीं^१ मधु वाता ऋतायत इति
 तिसृभिरनुच्छन्दसं कूर्मं दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति^१ तमवका-
 भारेण परिवेष्ट्य पुरस्तात्स्वयमादृष्टायाः प्रत्यञ्चं प्राङ्मुखो मही
 द्यौः पृथिवी च न इति जीवन्तं कूर्ममुपदधाति चतस्र
 आशाः प्रचरन्त्वग्नय इति वा^१ द्वाभ्यामित्येके^१ तं जालेन २०
 परिवेष्ट्य शङ्कुभिः परिनिहन्ति^१ यदि तं न विन्देयुर्मण्डूकं

तथोपदध्यादपां गम्भीरं गच्छ मा त्वा सूर्यः परिताप्सोन्मो
अग्निर्वैश्वानरः । ॥ १७ ॥

अघोर^१ प्रजा अभिविपश्यानु त्वा दिव्या वृष्टिः सचताम् ॥
सः सर्पं त्रीन्समुद्रान्स्वर्गांलोकानपां पतिर्वृषभ इष्टकानाम् । तत्र
५ गच्छ यत्र पूर्वे परेताः पुरीषं वसानः स्वां योनिं यथायथ-
मित्युपहितमभिमन्त्रयते^२ । प्रादेशमौदुम्बरमुलूखलं^३ यच्चिद्धि त्वा
गृहे गृहे उलूखलक युज्यसे । इह द्युमत्तमं वद जयतामिव
दुन्दुभिरिति चतुःस्रक्त्युत्तरे ऽसे प्रयुनक्त्यरन्निमात्रं मुसलं^४
तस्मिन्सर्वौषधस्य पूरयित्वोर्जो भागो ऽस्यूर्जः पवित्रमूर्गन्नमन्ना-
१० द्यायेत्यवहन्त्युत^५ ते वनस्पते वातो विवात्यग्रमिदथो इन्द्राय
पातवे सुनु सोममुलूखलेति वा^६ । तद्विष्णोः परमं पदमिति
मध्ये ऽग्निरुपदधात्युत्तरतो वा^७ । लोकं पृणामुत्तरतो मुसलं^८ । दिवो
वा विष्ण उत वा पृथिव्या इति शूर्पमुखायां मुखायामग्ने
युक्त्वा हि ये तव युक्त्वा हि देवहूतमानिति द्वे सुवाङ्मती
१५ बिलयोर्युहोति^९ । भ्रुवासि पृथिवीति घृतेन मधुना वा सिक-
ताभिर्वा सर्वैर्वा संसृज्योखां पूरयति^{१०} । न रिक्तामवेक्षेत^{११} । शुग्विद्धा
भवति^{१२} । तस्यां पथ आनयति^{१३} । यं कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां
तस्योपदध्यादित्युक्तं^{१४} । पृथिवि पृथिव्याः सौद माता मातरि
स्योना स्योनायाम् ॥ १८ ॥

१ अघोर (not ०रः) all the Mss.

२ प्रादेश is a curious abbreviation for प्रादेशमात्र .

३ स is not given by the Mss. (cp. Āp. XVI. 26. 3).

४ See TS. V. 2. 9. 1.

उखां स्वसारमधि वेदिमस्थात् । संत्यं पूर्वैर्चर्षिभिश्चाकु-
 पानो^१ ऽग्निः प्रविद्वानिह तदधात्विति प्रक्रम उत्तरत उपदधाति
 लोकंप्रणामुत्तरतो^१ । ऽत्र सुवाङ्मती इत्येके^१ । लोकंप्रणामुत्तरतः
 पुरुषशिरःप्राणेषु हिरण्यशल्कान्यत्यस्यति द्रप्सश्चस्कन्देत्यास्ये ऽभू-
 दिदमिति दक्षिणस्थां नासिकायामग्नेर्वैश्वानरस्य चेत्युत्तरस्या- ५
 मग्निर्ज्योतिषेति दक्षिणे ऽक्षिण रुक्मो वर्चसेत्युत्तरस्मिन्नृचे त्वेति
 दक्षिणे कर्णे रुचे त्वेत्युत्तरस्मिन्^१ । चित्रं देवानामित्यक्ष्णो-
 श्वतुर्गृहीते जुहोति^१ । समित्स्रवन्तीत्यान्तादनुवाकस्य दध्ना मधु-
 मिश्रेण तत्पूरयत्यादित्यं गर्भं पयसा समञ्जनित्यनुद्रुत्येमं मा
 हिंसौर्दिपदमित्युखायां पुरस्ताच्चुबुकमुत्तानं प्राचीनमुखमुप- १०
 दधाति^१ । विश्वकर्मा दिशां पतिरिति ललाटे हिरण्येष्टका-
 मुपदधाति पश्चात्पुरस्ताद्वातस्य ध्राजिमित्यन्तरात्मनि पुर-
 स्तात्प्राचीनमश्वस्य शिर उपदधाति^१ । प्रजापतिर्दिशां पतिरिति
 ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति^१ । पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्यान्तरा-
 त्मनि पश्चात्प्राचीनमृषभस्याजस्रमिन्दुमरुषमित्युपदधाति^१ । तस्य १५
 ललाटे रुद्रो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ । दक्षिणत उदङ्मुख
 उपविश्यान्तरात्मनि वरूचौ^१ त्वष्टुरिति दक्षिणत उदीचीनं
 वृष्णेस्तस्य शिरसि वरुणो दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकामुत्तरतो
 दक्षिणामुख उपविश्य यो अग्निरग्नेरित्युत्तरतो दक्षिणा वस्त-
 स्याग्निर्दिशां पतिरिति हिरण्येष्टकां^१ । यं कामयेत भूयो ऽस्यान्नं २०

१ The original reading of this word must have been चाक्षुपानो .

स्यादित्यन्तेषु तस्य व्यूहोपदध्यादित्युक्तं^१ तान्यव्यवायेनेमं^२ मा
हिःसौर्दिपदमिमं मा हिःसौरेकशफमिमः समुद्रः शत-
धारमुत्समिमामूर्णायुमजा ह्यगोरिति सर्वेषामुत्सर्गैः क्रमेणोप-
तिष्ठते । यदि वायव्यस्य स्थान्मुख्यस्य स्थाने सर्वेषामुपधानैरुप-
५ धाय सर्वेषामुत्सर्गैरुपतिष्ठते । तत्तत्स्थान उपधायोत्सर्गेणोपतिष्ठत
इत्येके । ऽत्र सर्पशिरः प्राङ्मुख उपदध्यादित्येके । यजुरेव वदे-
न्नित्ये वायव्यशिरसा^३ वोपदध्यात्तन्नाशे मृदा हिरण्येन वा
कृत्वोपदध्याद्यदि सर्पशिरो न विन्देत्तज्जातीयं स्यात्तदभावे^४
गोधाया । यजुरेव वा वदेत् ॥ १६ ॥

१० अपस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पञ्चभिः पञ्च
पुरस्तात्प्रतीचीरुपदधात्यर्णवे सद्ने सीदेति पञ्चभिर्दक्षिणे पक्षे
ऽपां त्वा सद्ने साद्रयामीति पञ्चभिः पुच्छे गायत्री कृन्द इति
पञ्चभिरुत्तरे पक्षे दक्षिणा । ये यज्ञः समष्ट्मणन्देवा
देवेभ्यस्परि । तान् गायत्री नयतु प्रजानती स्वर्गं लोके अमृतं
१५ दुहाना ॥ ये ज्योतीःषि संदधति स्वरारोहन्तो अमृतस्य लोकं ।
ते यन् प्रजानन्तो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ ये पशवो
मेध्यासो यज्ञस्य योनिमभि संबभूवुः । तान्ददन्ते कवयो
विपश्चितो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके ॥ यः पन्था विततो

१ See TS. V. 7. 10. 3.

२ तन्यव्यपायेने० H; तन्नष्टवाये० A; तन्नद्यावाये० TV; त नद्यावाये० L;
तं निद्यावाये० M; cp. Āp. XVI. 27. 13.

३ यजुरेव वदेन्नित्येवायव्यशि० MLVT (the last ०वदेद् नि०); यजुरेव-
पदेन्नित्येवायव्यशि० H; पिजुरेव A; विजुरेवपदेन्नित्य० B.

४ विन्देत्तज्जातीयस्यात्तदभावे ML; विन्देत्तज्जातियस्यत्तद० VT; वंदेत्त-
ज्जातीय स्यात्तदभावे HA; विन्देत्तज्जातीयस्य तदभावे B.

देवयानश्चन्द्रोभिर्विगृहीत एति । तेनातिष्ठद्विवमन्तरिचं यज्ञं
 गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् ॥ यो यज्ञः सहस्रधारो द्यावा-
 पृथिव्योरधि निर्मितः । तेनैतु यजमानः स्वस्था दिवो ऽधि
 पृष्ठमस्यादिति पञ्च हिरण्येष्टका दिक्ष्वेकैकामेकां मध्ये^१ मा
 कन्दस्तत्पृथिव्यग्निर्देवता तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तथा देवतया ५
 प्रमा कन्दस्तदन्तरिचं वातो देवता प्रतिमा कन्दस्तद्द्यौः सूर्यो
 देवतास्त्रीविष्कन्दस्तद्दिशः सोमो देवता विराट् कन्दस्तद्वाग्वरुणो
 देवता गायत्री कन्दस्तदजा बृहस्पतिर्देवता त्रिष्टुप् कन्द-
 स्तद्धिरण्यमिन्द्रो देवता जगती कन्दस्तद्गौः प्रजापतिर्देवतानुष्टुप्
 कन्दस्तदायुर्मित्रो^१ देवतोष्णिहा कन्दस्तच्चक्षुः पूषा देवता १०
 पङ्क्तिश्चकन्दस्तत्क्षपिः पर्जन्यो देवता बृहतौ कन्दस्तदश्वः परमेष्ठौ
 देवता तेनर्षिणेत्यनुद्रुत्यैताभिः द्वादशभिस्त्रिरभ्यासं पुरस्ता-
 त्प्रतीचीं पुरुषाकृतिं चिनोति^१ पुरुषशिरो ऽस्थाः शिरो
 भवती^१दं वेद पुरुषस्य ब्रह्मणो नारायणाख्यस्य रूपं तस्मादुपहितां
 सहस्रशौर्षा पुरुष इति पुरुषेण नारायणेनोपतिष्ठते^१ यजमानो १५
 ऽध्वर्यवश्चैतमनुवाकं पुरुषं नारायणमित्याचक्षत^१ आयवे
 स्वाहायोष्कृते स्वाहायोष्पत्नने स्वाहा विष्णवे स्वाहा बृहस्पतये
 स्वाहेति पञ्चोपधायाज्ञः संभूतः पृथिव्यै रसाच्चेति चोपधायर्त-
 सदसि सत्यसदसि तेजःसदसि यज्ञःसदसि वर्चसदसि गृणानासि
 धामासि धाम्यै त्वा धामभ्यस्त्वा धामसु सौद सनिरसि २०
 सन्यै त्वा सनेयं वित्तिरसि वित्त्यै त्वा विदेयं शक्तिरसि
 शक्त्यै त्वा शकेयं भूरसि भूत्यै त्वा भूयासं कर्मासि कर्मणे त्वा

- क्रियासं गूर्दो ऽसि गूर्दाय गूर्देभ्यस्त्वा गूर्दे सौद क्षत्रं पाहि
क्षत्रं पिन्व क्षत्रं जिन्व क्षत्रं यच्छ क्षत्रं दृष्ट्व क्षत्रमसि क्षत्राय
त्वा क्षत्रेभ्यस्त्वा क्षत्रे सौद विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि
विश्वेषु त्वान्तरिक्षेषु सादयामि विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि
५ विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि विश्वासु त्वाप्सु सादयामि विश्वासु
त्वौषधीषु सादयामि विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि विश्वासु
त्वा हिंसु सादयामि विश्वासु त्वा प्रदिक्षु^१ सादयामि दिवि
सौद स्वर्जिदसि पृथनाजिदसि भूरिजिदस्यभिजिदसि विश्व-
जिदसि सर्वजिदसि सत्राजिदसि धनजिदसि भ्राडसि विभ्राडसि
१० प्रभ्राडसि सपत्नहनं त्वा वज्रं सादयाम्यभिमातिहनं त्वा
वज्रं सादयाम्यरातिहनं त्वा वज्रं सादयामि यातुहनं त्वा
पिशाचहनं त्वा रुक्षोहणं त्वा वज्रं शत्रुहणममित्रहणं भ्रातृव्य-
हणमसुरहणं त्वेन्द्रवज्रं सादयाम्युददस्युदितिरस्युद्यत्यस्याक्रम-
माणास्याक्रामन्त्यस्याक्रान्तिरसि संक्रममाणासि संक्रामन्त्यसि
१५ संक्रान्तिरसि स्वर्ग्यसि इषि सौदोर्जि सौद भगे सौद द्रविणे
सौद सुभूते सौद पृथिव्या यज्ञिये सौद विष्णोः पृष्ठे सौदेडायाः
पदे सौद घृतवति सौद पिन्वमाने सौद संवत्सरे सौद
परिवत्सरे सौदेदावत्सरे सौदेदुवत्सरे सौदेद्वत्सरे सौद वत्सरे
सौदैकस्यां सौद दशसु सौद शते सौद सहस्रे सौदायुते
२० सौद नियुते सौद प्रयुते सौदार्बुदे सौद न्यर्बुदे सौद समुद्रे
सौद मध्ये सौद पद्मे सौदाब्जे^२ सौद परार्धे सौद पिन्वमानासि

१ प्रदिक्षु HA ; प्रतिदिक्षु MLTBV.

२ अब्जे (not अन्ते) MLAV ; सौदाभे T ; सौदाब्जे HB.

पिन्वमानाय त्वा पिन्वमानेभ्यस्त्वा पिन्वमाने सौदर्तमस्यृताय
 त्वर्तेभ्यस्त्वर्ते सौद सत्यमसि सत्याय त्वा सत्येभ्यस्त्वा सत्ये सौद
 सन्धिरसि सन्धये त्वा सन्धिभ्यस्त्वा सन्धिषु सौद स॒श्लिडसि
 स॒श्लिषे त्वा स॒श्लिड्भ्यस्त्वा स॒श्लिट्सु सौद संपदसि संपदे
 त्वा संपद्भ्यस्त्वा संपत्सु सौदेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां प्रतिमन्त्र- ५
 मृषीष्टकाः सादनप्रवादैश्च पर्यायैरयं पुरो भुव इति प्राणभृतः
 पञ्चाशत उपदधात्याग्नेय्यां दशायं दक्षिणेति नैर्ऋत्यां दशायं
 पश्चादिति वायव्यां दशायमुत्तरादित्यपरदिशायां^१ दश^१ प्राचीः
 प्रतीचीश्च बाह्यां बाह्यामुपधायान्तरामन्तरामुपदधाती^१यमुपरि
 मतिरिति दशभिरुपरिष्ठात्प्रदक्षिणं परिचिनोत्य॑क्ष्णयोपदधाती- १०
 त्युक्तं^२ प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामित्यपानभृतः पञ्चाशतं^३
 यथा प्राणभृतो^४ ऽन्तरामन्तरामुपधाय बाह्यां बाह्यामुपदधाति
 पितरः पितामहा इत्यनुषक्तां^४ प्राणभृतश्चापानभृतश्च विषूची-
 रूपदधाति^४ विषूचीर्विपर्यस्ता इत्यर्थः^४ ॥ २० ॥

आयुषः प्राणः संतन्वित्यनुवाकेन दिक्षु त्रिभिस्त्रिभिस्त्रिस्तो १५
 द्वादश संयत उपदधाति^४ पृथिव्यसि जन्मना वशा साग्निं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभवान्तरिक्षमसि जन्मना सा वायुं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभव द्यौरसि जन्मना वशा सादित्यं गर्भ-
 मधत्याः सा मया संभवर्गसि जन्मना वशा सा यज्ञं गर्भमधत्याः
 सा मया संभव विडसि जन्मना वशा सा राजन्यं गर्भमध्याः सा १०

१ अयमुत्तरात् The Mss. not इदमु० as TS. IV. 3. 2. . .

२ See TS. V. 2. 10. 4-5.

३ पञ्चात्र MLT ; पञ्चात्र AHB ; पञ्चात्रा V.

४ See TS. V. 2. 10. 6.

मया संभवेत्येतेनानुवाकेन^१ पञ्च वशेषका^२ उपदधाति । पृथिवी
 वशामावास्या गर्भो वनस्पतयो जराय्वग्निर्वत्सो ऽग्निहोत्रं पीयूषो
 ऽन्तरिक्षं वशा धाता गर्भो रुद्रो जरायु वायुर्वत्सो घर्मः पीयूषो
 द्यौर्वशा स्तनयितुर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु सूर्यो वत्सो वृष्टिः
 ५ पीयूष ऋग्वशा बृहद्रथन्तरे गर्भः प्रैषनिविदो जरायु यज्ञो
 वत्सो दक्षिणाः पीयूषो विद्धशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
 राजा वत्सो बलिः पीयूष इत्यनुवाकेन वाच कुम्भीपूरणसादन-
 प्रत्यसनाभिमन्त्रणान्येके समामनन्ति । या देव्यसीष्टक आयुर्दा
 उपशीवरौ सा मामुपशेष्व जायेव पतिमित्सदा या देव्यसीष्टके
 १० प्राणदा अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दा श्रोत्रदा वाग्दा आत्मदाः
 पृथिविदा अन्तरिक्षदा द्यौर्दा स्वर्दा कुमारौदाः प्रफर्विदा
 युवतिदा प्रथमौपशदा^३ उपशीवरौ सा मामुपशेष्व जायेव
 पतिमित्सदेत्येतेनानुवाकेनोपशीवरौः षोडशोपदधाति चतुर्दश
 वाच वा कुम्भेष्टका उपदधाति । त्रिवृत्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने
 १५ शिरः पञ्चदशौ ते अग्ने बाहू तौ मे अग्ने बाहू सप्तदशस्ते अग्ने
 आत्मा स मे अग्ने आत्मैकविंशौ ते अग्ने ऊरू तौ मे अग्ने

१ These mantras are handed down in the Mss. in a very corrupt state full of dittography and blunders. I reconstructed them with the help of Maitr. Samh. II. 13. 15. Although only five are required (cp. the next foll. note), there are too many of them. One of these runs: ऋषधयो ऽसि जन्मना वशा सा सोमः राजानं गर्भमध्रत्याः सा मया संभव ॥

२ Thus corrected (cp. Āp. XVI. 32. 4), पञ्चदशेष्टका MAB TA; पञ्चेष्टका LV.

३ प्रथमौपशदा M; प्रथमौपच्छदा TV; प्रथमौपश्वद L; प्रथमौपचदा A; प्रथमौपश्वंदा H; प्रथमौप्रच्छदा B.

ऊरू त्रिणवौ ते अग्ने अष्टीवन्तौ तौ मे अग्ने अष्टीवन्तौ त्रय-
स्त्रिंशस्ते अग्ने प्रतिष्ठानं तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानमित्येतास्त्रिवृदिष्टकाः
शिरसि पक्षयोरात्मनि पुच्छे चोपदधाति^१ त्रिवृत्ते अग्ने
शिरस्तेन माभिपाह्येति संनमयन्यजमानस्तां तामुपहितामुप-
तिष्ठते^१ त्वामग्ने वृषभं चेकितानमित्यृषभं प्राञ्चमुपदधाति लोकं ५
पृण ता अस्य सूददोहस इति द्वाभ्यामवशिष्टमग्निं प्रच्छाद्य
हिरण्यं निधाय चित्तिमचित्तिमिति चित्तिक्लृप्त्याभिमृशति^१
यत्ते ऽचितं यदु चितं ते अग्ने यास्ते अग्ने समिधश्चित्ति-
मचित्तिमिति तिस्रो वयमग्ने धनवन्तः स्यामालं यज्ञायोत
दक्षिणायै । ग्रावा वदेदभि सोमस्याऽशुनेन्द्रऽशिक्षेमेन्द्रना १०
सुतेन ॥ रायस्योषं नो धेहि जातवेद ऊर्जो भागं मधुम-
त्सूनृतावत् । दुहाम^१ यज्ञऽसुनवाम सोमं यज्ञेन त्वामुपशिक्षेम
शक्र ॥ ईशानं त्वा शुश्रुमो वयं धनानां धनपते गोमदग्ने ।
अश्ववद्भूरि पुष्टं हिरण्यवदन्नमद्वेहि मह्यम् ॥ दुहां ते द्यौः
पृथिवी पयो ऽजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु । प्रजापतिनात्मान- १५
माग्नीणे ऽरिक्तो म आत्मा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अशु य
ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश । तस्मै रुद्राय नमो
अस्तु देवा इत्येताभिः सप्तभिः^२ स्वयंचित्तिभिरभिमृशति^१
पुरीषमुपधास्यन् कृष्णमश्वमालभ्य पृष्टो दिवीति वैश्वानर्यर्चा
चात्वालात्पुरीषमुपदधाति^१ सा चितिर्भवति भवति^१ ॥ २१ ॥ २०

इत्यष्टादशः प्रश्नः ॥

१ So (not दधाम) also Hir.

२ So also Hir. although both cite *eight* verses.

- यो ऽग्निं चिन्वन्धिक्रामति वाङ् म आसन्नसोः प्राण इति
यथारूपं प्राणायतनानि संमृशते । यो अश्वन्तरग्निर्यो वृत्रे यः
पुरुषे यो अश्वनि । य आविवेश भुवनानि विश्वा तेभ्यो
अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यः सोमे अन्तर्यो गोष्वन्तर्वयाऽसि य
५ आविवेश यो मृगेषु । य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो
अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ पृष्ठो दिव्युक्षान्नायेति द्वे येनेन्द्रस्य
रथऽ संवभूवुर्यो वैश्वानर उत वैश्वदेव्यः । धीरो यः शक्रः
परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् ॥ यं ऊतादमग्निं यमु
काममाऊर्यं दातारं प्रतिग्रहीतारमाऊः । यो देवानां देवतम-
१० स्तपोजास्तेभ्यो अग्निभ्यो ऊतमस्वेतदित्येताभिश्चितिं चितिमभि-
जुहोत्यग्ने भूरीणीत्याग्नेया धामच्छदा चितिमभिमृशत्युपतिष्ठते
वाग्ने देवाऽ इहावह जज्ञान इत्याग्नेया गायत्र्या प्रथमां
चितिमभिमृशेदुत्तरया त्रिष्टुभा द्वितीयामुत्तरया जगत्या
तृतीयामुत्तरयानुष्टुभा चतुर्थीमुत्तरया पङ्क्त्या पञ्चमी ।
१५ सर्वत्राग्ने भूरीणीति धामच्छद्वितीयां । षडुपसदो । इहं इहमे-
वैकेनोपसदन्मन्त्रेण जुहोत्यनूपसदमग्निं चिनोत्यन्वहमेकैकां चितिं
इहमुत्तमां च । त्रीणि चतुस्तनानि व्रतानि भवन्ति त्रीणि
त्रिस्तनानि त्रीणि द्विस्तनान्येकमेकस्तनं । चतुरो ऽग्रे स्तनान्ब्रत-
मुपैतीत्युक्तं । परोवरौयस्यवान्तरदीक्षा । तथा चतुर्भागव्रतं व्रता-
२० भावश्चापराह्णिकीभ्यां । प्रचर्य यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इति
श्वेतमश्वं प्रदक्षिणं परिणीयैतावदेवैतदहः क्रियते । वसन्त्येतां
रात्रिम् । ॥ १ ॥

१ See TS. VI. 2. 3. 5.

२ व्रताभाव० MLAHBV; व्रताभव० T.

अथोदित आदित्ये पौर्वाह्निकीभ्यां प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य
 द्वितीयां चितिं चिनोति^१ काष्णीं उपानहावुपमुञ्चते^२ यजमानो
 ऽध्वर्युश्च^३ तथात्मन्यग्निं गृहीत्वा ध्रुवक्षितिरिति पञ्चाश्विनौ-
 रूपदधाति दिक्ष्वैकैकामेकां मध्ये^४ सजूर्चतुभिः सजूर्विधाभि-
 रिति समानप्रभृतयः पञ्चर्तव्या आश्विन्य द्रष्टुका भवन्ति^५
 सजूर्देवैर्वयोनाधैरिति समानोदकास्ता अनूपदधाति^६ प्राणं मे
 पाह्वीति पञ्च प्राणभृत ऋतव्या अनूपदधात्येष वै वायुर्यत्राण
 इत्युक्तमपस्मिन्वेति^७ पञ्चार्पस्या अनुपरिहारं सादयति^८ वायो-
 र्यान्यसीति द्वे संयान्यौ^९ शुक्रश्च शुचिश्च द्वे ऋतव्ये समान-
 तयादेवते व्याख्याते^{१०} गैश्चावृत्त अभि कल्पमाना इत्यृतु-
 विशेषस्त्यविर्वय इति वयस्यास्तासां पञ्च दक्षिणस्थां ओण्या-
 मुपदधाति पञ्चोत्तरस्थां^{११} वस्तो वय इति दक्षिणं ऽस उपदधा-
 त्येकां वृष्णिर्वय इत्युत्तरे^{१२} ऽस एव^{१३} प्रतिदधाति^{१४} व्याघ्रो वय
 इति दक्षिणे^{१५} पक्ष^{१६} उपदधाति सिंही वय इत्युत्तरे पुरुषो
 वय इति मध्ये^{१७} विष्टम्भो वय इति पुरस्ताद्वयस्याः प्रतीची-
 रूपदधाति^{१८} तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणीत्युक्तं^{१९} यथाब्राह्मणं
 वोपदध्यादेतदहः^{२०} शेषः साधारण उक्तो^{२१} वसन्त्येतां रात्रिम् ॥२॥

१ Read ०मुञ्चते.

२ इत्युक्तम् see TS. V. 3. 1. 2.

३ ? उत्तरेसावेव MLTV ; उत्तरंस्तोभ्यामंसावेव H ; उत्तरेसेताभ्यामंसावेव A ;
 उत्तरेसेताभ्यांसा० B.

४ Thus H only (cp. Baudh. X. 38 ; 36. 13-14), all the other Mss. are confused.

५ See TS. V. 1. 3. 4.

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य काष्णौ उपानहौ
 कृत्वा तृतीयां चितिं चिनोतीन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वय-
 मातृक्षामभिमृश्य पूर्ववद्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठ
 इत्यविदुषा सह मध्ये ऽग्निरुपदधाति भुव इति चैतया व्याहृत्या ।
 ५ चित्तिं जुहोमीति स्वयमातृक्षायां ऊत्वा व्यनिति । ज्योतिरसि
 ज्योतिर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकामधिद्यौरन्तरिक्षमिति मण्डलेष्टका-
 मत्र रेतःसिचो विवयसो । विश्वकर्मा त्वा सादयत्विति विश्व-
 ज्योतिषमन्तरिक्षस्य यान्यसीति द्वे संयान्यौ । नभश्च नभस्यश्चेति
 चतस्र चतव्या द्वे द्वे समानतयादेवते व्याख्याते । राज्यसि
 १० प्राची दिगिति दिश्या दिक्ष्वेकैकामेकां मध्य । आयुर्मे पाहीति
 दश^१ प्राणभृतः पुरस्तादुपदधाति ज्योतिष्मतीमुत्तमां । मा कृन्द
 इति प्रभृति षट्त्रिंशत्मुपदधाति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी कृन्द
 इति पश्चादग्निर्देवतेत्युत्तरतो । सूर्धासि राडिति सप्त वालखिल्याः
 पुरस्तादुपदधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राचीः सप्त वैखानसाः^२ ।
 १५ पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति भूतावेष्टिमन्त्रैर्द्वादश^३ भूतेष्टका
 उपदधाति । शेषः साधारण उक्त । एतावदहः कृत्वा वसन्त्येतां
 रात्रिम् । ॥ ३ ॥

उदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनी कृत्वा
 चतुर्थी^४ चितिं चिनोत्याशुस्त्रिवृदग्नेर्भागो ऽसीति द्वाभ्यामनु-
 २० वाकाभ्यामक्षणास्तोमीया यथाब्राह्मणमुपदधात्यन्तरिक्षमस्यन्त-

१ नव ML.

२ The addition of वैखानसाः is curious and striking. Nowhere are these bricks designated by this name !

३ On the designation भूतावेष्टि cp. e.g. Āp. XVIII. 15. 9.

रिचाय त्वेति द्वे संयान्यौ । सहस्र सहस्यश्चेति द्वे ऋतव्ये
 समानतयादेवते व्याख्याते । एकयास्तुवतेति सप्तदश सृष्टी-
 रियमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदिति षोडश व्युष्टीरौयुष्ट इति
 षोडशी^१ । शेषः साधारण उक्त । एतत्कृत्वोपवसत्येतां^२ रात्रि-
 मुदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसङ्गां प्रचर्य कृष्णाजिनी कृत्वा पञ्चमौ^३
 चितिं चिनोत्यग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नानित्यपसपत्ना^४ यथा-
 ब्राह्मणमुपदधातीष्टकायां पुरीषमध्यूह्य पृथिव्याः पुरीषमसीति
 पुरीषवतीं मध्ये ऽग्नेरुपदधात्येवञ्छन्दो वरिवञ्छन्द इति चत्वारिं-
 शतं विराजो दश दश प्रतिदिशमच्छण्या । रश्मिरसि क्षयाय
 त्वा क्षयं जिन्वेति स्तोमभागाः सप्त सप्त प्रतिदिशमवशिष्टा मध्ये ।^{१०}
 राज्यसि प्राची दिग्वसवस्त इति पञ्च नाकसदो दिक्ष्वेकैकामेकां
 मध्ये । तासु पुरीषमध्यूह्यायं पुरो हरिकेश इति पञ्चचोडा
 अप्सरसो दिक्ष्वेकैकामेकां मध्ये । पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपदधा-
 त्यायोस्त्वा सद्ने सादयामीति स्वयमावृक्षा व्याख्याता । सुवरिति
 चैतया व्याहृत्या । ऊत्वापान्य प्रोचदश्चो न यवस इति विकर्णी^४ ।^{१५}
 स्वयमावृक्षां च विकर्णीं चोत्तमे उपदधातीत्युक्तं^५ । देवानां
 यान्यसि देवानां देवयान्यसीति द्वे संयान्यौ । तपश्च तपस्य-
 श्चेत्यृतव्ये समानतयादेवते व्याख्याते । प्रजापतिस्त्वा सादयतु
 दिवः पृष्ठ इति विश्वज्योतिषमत्रैकां रेतःसिचं स्थविरस्य ।

१ This, rather strangely, seems to refer to TS. I. 4. 33. a. Nothing of this kind is found in any other source.

२ वसति, not वसन्ति, here the Mss.

३ Baudh. designates them as असपत्नाः .

४ Read विकर्णी^५ ?

५ See TS. V. 3. 7. 3.

सुवरसि सुवर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकां द्यौरपराजितेति मण्ड-
लेष्टकां प्रागेव^१ स्वयमाहणाविकर्णौभ्यामुपदध्यादेतावत्तत्वाप-
राह्निकीभ्यां प्रचर्य वसन्त्येतां रात्रिम्^१ ॥ ४ ॥

- उदित आदित्ये पौर्वाह्निकीभ्यां प्रचर्य^२ पञ्चम्याश्वितेः
५ शेषमग्निर्मूर्धेति याज्ञसेन्या चित्या कन्दांस्युपदधात्यग्निर्मूर्धेति
तिस्रो गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति भुवो यज्ञस्येत्युत्तरास्त्रिष्टुभो
दक्षिणतो जनस्य गोपा अजनिष्टेति जगतीः पश्चात्त्वां चित्र-
श्रवस्तमेत्यनुष्टुभ उत्तरत^३ एना वो अग्निमिति द्वादश विषु-
रूपाणि कन्दांस्युपदधात्येना वो अग्निमिति बृहतीर्मध्ये ऽग्ने
१० वाजस्येति तिस्र उष्णिहः पुरस्तादा ते अग्न इधौमहीति
तिस्रः पङ्क्तीर्दक्षिणतो ऽग्ने तमद्येति तिस्रो ऽक्षरपङ्क्तीः पश्चा-
देभिर्नो अकैरिति विकल्पार्थो ऽग्निः होतारं मन्ये दास्वन्त-
मित्यतिच्छन्दसं मध्ये ऽग्ने त्वं नो अन्तम इति द्विपदा
उत्तरत^४ एतद्वा विपरीतमन्यत्र साहस्रात्पशुकामस्य गोचितिं
१५ चिनोति^५ सहस्रं पादमात्रीरिष्टकास्ता अग्ने गोभिर्न आगह्नी-
त्यनुवाकेन प्रतिमन्त्रं पुनः पुनरभ्यासं प्रथमायां चित्यां
मध्यमायामुत्तमायां वोपदध्यादिन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा
युनज्मीति युज उपदधात्यम्वा नामासीति सप्त कृत्तिका
गुल्मकृताः^६ पृथिव्युदपुरमन्नेनेत्यत्र वा तिस्रस्तिस्रो मण्डलेष्टका
२० विश्वज्योतिषश्च प्रथममध्यमोत्तमासु चित्तिष्वेकैकामित्येके^७

१ Why, then, has the Sūtrakāra not described these two at their proper place ? Influence of Āp. (XVII. 4. 7) is probable.

२ पञ्च ins. MLTV.

३ एक ins. MLTBV.

रोहितेषु त्वा जीमूतेषु सादयाम्यरुणेषु त्वा कृष्णेषु त्वा नीलेषु
 त्वासितेषु त्वा जीमूतेषु सादयामीति पञ्च जीमूताः । पुरोवात-
 सनिरसीति पञ्च वृष्टिसनौर्दिक्ष्वेकैकामेकां मध्ये । अनुपरिहारं
 सादयति । सलिलाय त्वा सणीकाय त्वेत्यष्टाद्रित्येष्टका दिक्षु द्वे
 द्वे । ऋचे त्वा रुचे त्वेति पञ्च घृतेष्टका आद्रित्येष्टकाभिर्यतिषक्ताः । ५
 यशोदां त्वा यशसीति पञ्च यशोदा दिक्ष्वेकैकामेकां मध्ये ।
 भूयस्कृदसीति पञ्च भूयस्कृतो । ऽप्सुषदसीत्यग्निरूपाणि पञ्च ।
 पृथिव्यास्त्वा सादनेः सादयामीति द्रविणोदाः पञ्च । प्राणं मे
 पाहीत्यायुष्याः षडेकैकां दिक्षु द्वे द्वे मध्ये । ऽत्रैकेषामुपशीव-
 र्युपधानमग्निना विश्वाषाडिति द्वाविंशतिमिन्द्रतनूः पञ्च पञ्च १०
 दिक्षु द्वे मध्ये । प्रजापतिर्मनसान्धो ऽच्छेत इति त्रयस्त्रिंशतं
 यज्ञतनूरष्टावष्टौ दिक्ष्वेकां मध्ये । ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति
 द्वादश ज्योतिष्मतीर्दिक्षु तिस्रस्त्रिंशो । राष्ट्रभृतो दिक्षु । पूर्णा
 पश्चादिति दक्षिणं ऽसे पौर्णमासीमुपधाय कृत्तिका नक्षत्रमिति
 नक्षत्रेष्टकाः पुरस्तात्प्रतीचौरसंस्पृष्टाः । पूर्वा पूर्वामुपधायापरा- १५
 मपरामा विशाखाभ्यां दक्षिणादंसादक्षिणेन स्वयमातृणां दक्षिण-
 श्रोण्यारभ्योत्तरेण स्वयमातृणामुत्तरमंसमभ्यायातयति । पौर्ण-
 मासीमन्ततो । हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यष्टौ सरितो ।
 विश्वकर्मा दिशां पतिरिति पञ्च हिरण्येष्टका दिक्ष्वेकैकामेकां
 मध्ये । प्राणाय त्वा चक्षुषे त्वेति चतस्रः स्वयमातृणा दिक्षूप- २०

१ व्यतिषिक्ता TV ; व्यतिरिक्ता ML ; AHB corrupt.

२ सादने TABV ; सदने MLA. Different from TS. IV. 4. 7. c.

३ दक्षिणश्रोण्यारभ्योत्तरेण MTV ; दक्षिणश्रोण्याभ्यो० L ; दक्षिणां श्रोण्युत्तरेण AHB.

दधात्यग्ना आयाहि वीतये ऽग्निं दूतं वृणीमहे ऽग्निनाग्निः
 समिध्यते ऽग्निर्वृत्राणि जङ्घनदग्ने स्तोमं मनामहे सिध्रमद्य
 दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणस्यव इति पञ्चाङ्गां रूपाणि ।
 ५ व्रतमुपदधाति प्राच्या त्वा दिशा सादयामीति पञ्चात्मेष्टका
 दिक्ष्वेकां मध्ये । संयच्च प्रचेतश्चेति पञ्च वैश्वदेवीरात्मनि द्वेष्ट्यं
 मनसा ध्यायन् । कथा नश्चित्र आभुवदिति तिसृभिर्वामदेव्यं^१
 दक्षिणत आत्मनीन्द्रो दधीचो अस्थभिरित्यनुवाकेनाथर्वशिरो
 दशातिषक्ता^२ । अभि त्वा शूर नोनुम इत्येषा ईशानमिन्द्र
 तस्थुषो ॥ न त्वावाꣳ अन्यो दिव्यो न पार्थिवः । न जातो
 १० न जनिष्यते ऽश्वायन्तो मघवन्मिन्द्र वाजिनः । गव्यन्तस्त्वा
 हवामह इति रथंतरं दक्षिणे पक्षे । ऽभ्यात्मन्नपवर्गः^३ । प्रथमा-
 मुपधाय द्वितीयामथ विशयामर्धमात्मन्यर्धं पक्षे । त्वामिद्धि
 हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्यतिं
 नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः काष्ठास्वर्वतः ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त
 १५ धृष्णुया । मह स्तवानो अद्रिवो मह स्तवानो अद्रिवः ।
 गामश्वं रय्यमन्द्रि^४ संकिर । सत्रा वाजं न जिग्युष इति
 बृहदुत्तरे पक्षे । तस्य रथंतरवत्कल्पः । ॥ ५ ॥

यज्ञा यज्ञा वो अग्नये गिरा गिरा च दक्षसे । प्र प्र
 वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शꣳसिषम् । प्रियं मित्रं

१ तिहृभिः MLV ; तहृभिः T ; चतहृभिः AHB.

२ दशातिरिक्ता MLA ; दशाषिक्ता TV ; दशातिषिक्ता H ; दधातिषक्ता B.

३ अभि (not अधि) the Mss.

४ रय्यः the Mss.

न शःसिषम् ॥ ऊर्जो नपातः स हिनायमस्मयुः । दाशेम
 हव्यदातये । दाशेम हव्यदातये । भुवदाजेष्वविता भुवहृधः ।
 उत चाता तनूनामिति यज्ञायज्ञीयं पुच्छे । तस्य रथंतर-
 वत्कल्पस्त्वामग्रे वृषभमित्यृषभमुपधाय संवत्सरस्य प्रतिमामिति
 प्राजापत्यामत्राज्यानीरेक । इन्द्रस्य वज्रो ऽसीति चतस्रो ५
 वज्रिणौर्दिच्छन्मन इषुहस्त उपदधातीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्चन्न-
 स्तनूपा नः प्रतिस्यशः । यो न उपरिष्ठादघायुरभिदासत्येतः
 सो ऽश्मानमृच्छत्विति मध्ये पञ्चमौमेके । पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय
 त्वा दिवे त्वेति तिस्रो लोकेष्टका । अग्नये त्वा पवमानायाग्नये
 त्वा पावकायाग्नये त्वा शुचय इति तिस्रः पावमानीर्च्छा १०
 त्वा कन्दसा सादयामि वषट्कारेण त्वा कन्दसा सादयामि
 हिंकारेण त्वा कन्दसा सादयामि प्रस्तावेन त्वा कन्दसा
 सादयामि प्रतिहारेण त्वा कन्दसा सादयाम्युद्गीथेन त्वा
 कन्दसा सादयामि निधनेन त्वा कन्दसा सादयामीति सप्त
 कन्दस्या । अग्रे यशस्विन्निति चतस्रो राष्ट्रभृतः पुरस्तादुपधाय १५
 हिरण्येष्टकाभिलोकं पृष्णाभिर्वा सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्निर्मूर्धिति
 गायत्रीं पुरस्ताद्भुवो यज्ञस्येति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जनस्य गोपा
 इति जगतीं पश्चात्त्वां चित्रश्रवस्तमेत्यनुष्टुभमुत्तरतो ऽग्रे तमयेति^१
 विकर्णै^२ चोत्तमामुपदध्याच्छेषः साधारण उक्तो । ऽग्रे युद्धा
 हि ये तव युद्धा हि देवहूतमानिति द्वाभ्यां संचितमग्नि- २०
 मभिमृश्य वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्वित्येतैः प्रतिदिशं संचित-
 मग्निमाज्येन प्रोक्षति मध्य उत्तमेन प्राङ्मुखः । सहस्रं हिरण्य-

- शल्कानूर्ध्वं त्रिभ्यो ऽपरिमितान्वा^१ । यदि सहस्रं भवति द्वे द्वे
 शते पत्तनाडौष्वोते भवतः । सहस्रस्य प्रमा असीत्यूर्ध्वस्तिष्ठ-
 न्प्रतिदिशमग्निं द्वाभ्यां शताभ्यां प्रोक्षति मध्यमाभ्यां प्राङ्मुख^१
 इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वितीष्टका धेनूर्यजमानः
 ५ कुरुते । ऽग्निरसि वैश्वानरो ऽसौत्यैडिक्या चित्याध्वर्युरग्निमभि-
 मृश्य दीर्घवंशे सुवं प्रग्रथ्याग्न^२ उदधे या त इषुर्युवा नामेति
 पञ्च संचिताऊतौर्जुहोति तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमान इति
 वारुण्यर्चा च जुहुयादुत्तरस्य पक्षस्य चरमायामिष्टकायामुपरि
 विकर्णां स्वयमाहृष्टायां वा वेणुदण्डाग्रतो ऽर्कपर्णे बद्धा यथा
 १० धारा निपतति तथा जर्तिलयवाग्वा गवीधुकयवाग्वा वा
 गवीधुकसक्तुभिः कुसयसर्पिषाजाक्षीरेण मृगीक्षीरेण वोदङ्
 तिष्ठन्मुखदग्ने नमस्ते रुद्र मन्यव इति प्रतिपद्य शतरुद्रीयस्य
 चतुर्थानुवाके यत्राभिजानाति नमः चतृभ्य इति तत्स्वाहा-
 करोति । संततधारया ततः संग्रहीतभ्य इति प्रतिपद्य प्राङ्गा-
 १५ वृत्याय नाभिदग्ने धारयन्सप्तमानुवाके यत्राभिजानाति नमो
 वर्ध्याय चेति तत्स्वाहाकरोति । ततो दक्षिणावृत्य जानुदग्ने
 धारयन्नववर्ध्याय चेति प्रतिपद्यैकादशानुवाके यत्राभिजानाति
 य एतावन्तश्च भूयाः सस्येति तत्स्वाहाकरोति । ततः प्रत्यङ्गावृत्य
 गुल्फदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामित्येवमेव यजमानं
 २० वाचयति । नाभिदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये ऽन्तरिक्ष इत्येनं
 च यजमानं वाचयति । मुखदग्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये

१ The accusative is not dependent on any verb. The sentence has been taken from Baudh. X. 47, beg.

२ प्रग्रथ्याः MATB ; प्रवध्याः TLV, cp. Baudh. X. 47, end.

दिवीत्येनमेव वाचयन् तदर्कपत्तं यं द्विधात्तस्य संचरे पशूनां
 न्यस्येद्यु वै न द्वेष्टारुसंचर एव न्यस्येद्रौद्रं गावौधुकं चरुं यो
 रुद्रो अग्राविति तस्यामेव चरमायामिष्टकायां निदध्यात् ।
 तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्याद्यत्ते रुद्र पुरो धनुरित्येतै-
 र्यथालिङ्गमुपतिष्ठते ऽनुपरिक्राममुदकुम्भमादायोत्तरे ओण्यन्ते ५
 ऽध्वर्युरश्मन्नूर्जमिति त्रिः प्रदक्षिणमग्निं संततधारया परिषिञ्च-
 न्यर्येति । निधाय कुम्भमश्मस्ते क्षुद्रमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्म इति
 त्रिरपरिषिञ्चन्प्रतिपर्येत्यवका^१ वेतसशाखां मण्डूकं दर्भस्तम्बं च
 दीर्घवंशे प्रग्रथ्नाति । समुद्रस्य त्वावाकयाग्ने परिव्ययामसीति
 यत्प्राक् स्वयमावृष्टायै भवति तत्प्रथमाभ्यां विकर्षति यदक्षिणत- १०
 स्तदुत्तराभ्यां यत्पश्चात्तत्पञ्चमाष्टमाभ्यां^२ यदुत्तरतस्तदुत्तराभ्या-
 मष्टाभिर्विकर्षतीत्युक्तं^३ । विकर्षन्नेवानुगमयित्वा^४ मण्डूकस्य
 प्राणान्सर्वान्संलोभ्योत्कर उदस्यति । कार्ष्णाजिन्युपानहौ दीर्घ-
 वंशं च संक्षिद्यान्यत्र चात्वाले वोदस्यत्यथ^५ शान्तमग्निं पृष्ठैरुप-
 तिष्ठते गायत्रेण पुरस्ताद्बृहद्रथंतराभ्यां पक्षावृतुस्थायज्ञायज्ञियेन १५
 पुच्छं वारवन्तौयेन दक्षिणां ओणिं वामदेव्येनोत्तरां प्रजापते-
 र्हृदयेनापि पक्षमनृचं गायति । पिता मातरिश्चेति संचितोक्थेन
 होतानुशंसति । यदि होता न शंसेदध्वर्युर्यजमानो वा शंसेत्स्तुत-

१ त्रिः परि० all the Mss.

२ This passage is rather confused in the Mss.; I have restored it with the help of Baudh. X. 48-49; अष्टमाभ्यां seems suspect.

३ See TS. V. 4. 4. 3.

४ Thus MLVT; विकर्षन्नेवाग्निसनुगमयित्वा AHB; this hardly can be right.

५ वोदस्याथ TLV; वोस्साद M; वेदस्यथ AB; देवस्यत्यथ H.

- शस्त्रयोश्च स्तुतस्य स्तुतमसि शस्त्रस्य शस्त्रमसीति स्तुतशस्त्रयो-
 वैशेषिकं च दोहं यजमानं वाचयतीष्टो यज्ञो भृगुभिरशीर्दा
 इति पुरो वा पश्चाद्वात्र प्रवर्ग्यमुद्वासयति । काष्णीं उपानहौ
 कृत्वा चिते त्वेति दक्षिणपादावुपमुञ्चतो ऽध्वर्युर्यजमानश्चापामिदं
 ५ नमस्ते हरसे शोचिष इति द्वाभ्यामध्वर्युरग्निमधिरोहति ।
 पृथिवीमाक्रमिषमित्येतैर्यजमानो । नृषदे वडिति पञ्चगृहीते-
 नाज्येन पञ्चभिरुत्तरवेदिवदग्निं स्वयमात्स्यां वा व्याघार्य ये देवा
 देवानामिति द्वाभ्यामनुपरिहारं दध्ना मधुमिश्रेण दर्भाग्रमुष्टिना
 प्रतिदिशमवोक्षति । कूर्मपृषन्तं कृत्वा प्राणदा अपानदा इति
 १० प्रत्यवरुद्धाग्निस्तिग्मेन शोचिषेति द्वाभ्यामग्नये ऽनौकवत एका-
 माहुतिं जुहोति । जुक्कां षोडशगृहीतं गृहीत्वा^१ य इमा विश्वा
 भुवनानि जुक्कच्चक्षुषः पिता मनसा हि धीर इति नानासूक्ताभ्यां
 द्वे आहुतौ । यं कामयेत चिरं पाप्मनो निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्ये-
 त्युक्तं^२ । यद्येनमुदके भीर्विन्देदुदकाञ्जलिमादाय समुद्राय वयुना-
 १५ येत्यप्सु जुहुयादेतत्सर्वत्र भवत्युदेनमुत्तरां नयेत्येकरात्रघृतोषिताः
 समिधस्तिस्र औदुम्बरीराधाय पशुबन्धवदग्निं प्रणयत्युदु त्वा विश्वे
 देवा इत्यृचाग्निमुद्यम्य पञ्च दिशो देवीरिति पञ्चभिराग्नीध्राद्भूरति
 षड्भिर्हरति वा । तासां द्वे परिगृह्यवतौ भवतो । विमान एष
 उक्षा समुद्र इति द्वाभ्यामाग्नीध्रे प्रथममश्मानं^३ निदधातौ^४ न्द्रं विश्वा
 २० अवौवृधन्निति चतसृभिरा पुच्छादेत्याशुः शिशानो वृषभ इति
 दशर्चैनाप्रतिरथेन ब्रह्मा दक्षिणतो ऽन्वेति मैत्रावरुणः प्रतिप्रस्थाता

१ गृहीत्वा AHV ; कृत्वा MLTB.

२ See TS. V. 4. 5. 4-5.

३ प्रथमम् is probably corrupt, cp. Baudh. X. 51 : 54. 2.

वा । धारयत्येनमग्निमत्र संचितस्याज्यप्रोक्षणमित्येके । प्राचीमनु
 प्रदिशमिति सहाग्निनाग्निमधिरोहति । नक्तोषसेति दध्नः पूर्णा-
 मौदुम्बरौ स्वयमाहृषायां जुहोति । नक्तोषसेति पुरोऽनुवाक्यामनू-
 च्याग्ने सहस्राक्षेति याज्यया जुहोत्यूर्णावन्तं प्रथमः सौद योनि-
 मित्युच्यमाने पाशुकान्संभारान् न्युष्य सुपर्णो ऽसि गरुत्मा- ५
 न्युथिव्यामिति तिसृभिरग्निं प्रतिष्ठापयति । प्रेद्धो अग्ने दीदिहि
 पुरो न इत्यौदुम्बरौ समिधमादधाति । विधेम ते परमे जन्मन्नग्न
 इति वैकङ्कतौ । तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयी ।
 चित्तिं जुहोम्यग्ने तमद्याश्वमित्याहुतौ ऊत्वाष्टगृहीतेन सुचं
 पूरयित्वा सप्त ते अग्न इति सप्तवत्या पूर्णाहुतिं जुहोति । १०
 जुह्वदिह सो ऽस्त्विति दिग्भ्यो ऽग्निं मनसा ध्यायति । यत्राग्नेदि-
 प्रोक्षात्कृत्वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति मारुतांश्च सप्त^१
 सप्तकपालान् । वेदं कृत्वाग्नीन्यरिस्तौर्य पाणौ प्रक्षाल्य पात्राणि
 प्रयुज्य हविर्निरुप्य मारुतास्त्रुष्णीमुपचरिता भवन्ति । संप्रैषकाले
 पत्नीवर्जं संप्रेष्य ध्रुवायामेवाज्यं गृह्णाति । प्रोक्षणीरभिमन्त्या- १५
 परेणाग्निं बर्हिः स्तौत्वा ध्रुवां सुवं च सादयत्येषासददिति मन्त्रं
 संनमति । वेदं निधाय सामिधेनीभ्यः प्रतिपद्य न संप्रेष्यति न
 संमार्ष्टि न प्रयाजान्यजत्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य जुह्वामुपस्तौर्यं
 कृत्स्नं वैश्वानरमवदाय द्विरभिघारयति । त्रिः पञ्चावत्तिन । उच्चै-
 र्वैश्वानरस्याश्रावयत्युपांशु मारुतान्^२ । मध्ये सुवर्णं^३ घर्म स्वाहा २०
 सुवर्णार्कं^३ स्वाहेति पञ्चभिः सुवाहुतोरुपजुहोति । मारुतैश्चरतीदृङ्

१ सप्त only in TBV.

२ मारुतान् MLTV; मारुतं AHB.

३ With ण, not न, both times the Mss., सुवर्णं B only.

- चेति गणं गणमनुद्रुत्य शुक्रज्योतिश्चेति गणेन गणेन मरुता-
 न्सर्वज्जतान्^१ पुरोडाशान्जुहोति^१ धुनिश्चेति मध्ये ऽरण्येऽनु-
 वाक्येन^२ जुहोति^१ स्वतवाऽश्च प्रघासौ च सांतपनश्च गृहमेधी
 च क्रीडौ च साकौ चोर्जिषी चेति षष्ठो ग्राम्यो गण आन्नातो^१
- ५ मितासश्च संमितासश्च न ऊतय इति सर्वत्रानुषजत्युत्तममनु-
 द्रुत्य पूर्वेण सप्तमं पुरोडाशं जुहोत्यैऽदुम्बरौ^३ सुचं व्यायाममाक्षौ^४
 मध्ये बिलान्ततो ऽग्रतः प्रसेचनां^२ दक्षिणत उदञ्चं पश्चादा प्राञ्चं
 प्रसेचनमन्वायातयति^१ तस्य बिले घृतस्य संततां धारां करो-
 त्यग्राविष्णू सजोषसेति संततां वसोर्धारां जुहोत्या मन्त्र-
- १० समापनादसोर्मे धारासदिति वा एषा ह्येत इत्युक्तं^४ यदाज्य-
 मुच्छिद्यते तस्मिन्ब्रीह्यौदनं पक्त्वा चतुरो ब्राह्मणान्प्राशयेत्तेभ्य-
 श्वतसो धेनूर्दद्यात्^१ सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तरण्याः पृथग्द्रवीकृता
 औदुम्बरेण सुवेण^१ वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्ने वाजो नः सप्त
 प्रदिशश्चतस्र इति चतुर्दश वाजप्रसवनीयानि तत्र ग्राम्या यवागू-
- १५ राज्यसंयुता ऊत्वारण्या जुहोति^१ ऊत्वा ऊत्वा पात्यां प्ररेकं
 परिशिनष्टि^१ दक्षिणं प्रत्यपिपक्षमौदुम्बरीमासन्दौ^३ प्रतिष्ठाप्य
 तस्यां कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति^१ तस्मि-
 न्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्याग्निमन्वारब्धं सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्या-
 मुपर्यधश्च कृत्वा सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्प्ररेकैरभिषिञ्चति^१
- २० शीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या मुखादन्ववस्त्रावयति^१ व्याघ्रचर्मणि राजन्यं

^१ So my correction; सर्वतां MTV; सर्वतान् LA; सयतान् H;
 B corrupt.

^२ Thus V; ०नुवाक्येन the other Mss.

^३ To this accusative a verb is missing!

^४ See TS. V. 4. 8. 1.

वस्ताजिने वैश्यं^१ । देवस्य त्वेत्यनुद्रुत्य सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्ते-
 णाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति ब्राह्मणमभिषिञ्चतीन्द्रस्येति
 राजन्यं बृहस्पतेरिति वैश्यं^१ । न हि सुषुवाणः कंचन प्रत्यवरोहति ।
 समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुध्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो
 ऽमुष्य नप्तेति^१ । नक्तोषसेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा ऊत्वा षड्भिः^५
 पर्यायैर्चर्त्तताषाडिति षड्राजमृतो जुहोति । भुवनस्य पत इति
 रथमुखे पञ्चापि^१ । समीची नामासि प्राची दिगिति दध्ना
 मधुमिश्रेण षट् सर्पाङ्गतौरनुपरिचारं जुहोति । हेतयो नाम
 स्येति षड्गन्धर्वाङ्गतौर्जुहोत्यत्र सुवर्णं घर्मं स्वाहेत्यर्काङ्गतौरेके ।
 यास्ते अग्ने सूर्ये रुच इति तिस्रो रुचो । वेद्यास्तरणादि सौमिकं^{१०}
 कर्म । यत्राग्निधियायनिवपनात्तत्कृत्वा ममाग्ने वर्च इत्यनु-
 वाकेन प्रतिमन्त्रमिष्टकाभिर्धिषिण्यांश्चिनोत्यग्निनवमा^१ आग्नी-
 धीय उपदधाति । द्वादश होतुर्धिषिण्य एकादश ब्राह्मणा-
 च्छंसिनो ऽष्टावष्टावन्येषु धिषिण्येषूपदधाति षण्मार्जालीये ।
 चतुरश्राः परिमण्डला वा धिषिण्यास्तेषां यावत्य दृष्टकास्तावतीः^{१५}
 शर्कराः परिश्रिताः । सर्वत्रैकैकया च लोकंप्रणयेत्येके । ऽष्टौ
 शामित्रे । ऽव ते हेड उदुत्तमं तत्त्वा यामीति तिस्रो ऽवभृथे । तासु
 प्रचरन्ति । खण्डाः कृष्णाश्चोत्करे न्यस्या यूपसंमानात्कृत्वैक-
 यूपमेकादश वा यूपान्संमिनोत्येकयूपे वैकादशिनानुपाकरो-
 त्यग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमन्वष्टौ देवसुवां हवींषि निर्वपति ।^{२०}
 समानं तु खिष्टकदिडं । वसतीवरीः परिहृत्येडान्तः पुरोडाशः
 पत्नीसंयाजान्तः पशुः । संप्रेष्येतावत्कृत्वा रात्रिं वसन्ति ॥ ६ ॥

^१ Thus MLTV; HAB are hopelessly corrupt.

^२ Emended; °नोत्यनवमा TV; °नोत्यनवमा ML; B incomplete.

महारात्रे पुरस्तात्प्रातरनुवाकादग्निं युनज्मौति तिसृभि-
 रग्नियोगं कुर्वन्संचितमग्निमभिमृशति । पशुकाल आग्नेयं सवनीयं
 पशुमुपाकृत्यैकादशिनान्वा कुर्यात् । दक्षिणाकाले हिरण्यपात्रं
 मधोः पूर्णं शतमानस्य कृतं चित्रं देवानामित्यवेक्ष्याश्वेनावघ्राप्य
 ५ ब्रह्मणे ददाति । यज्ञायज्ञीयस्य स्तोत्र एकयाप्रस्तुतं भवत्यथ
 नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीर्विश्वस्येति द्वाभ्यामग्निमभिमृशति ।
 धाता रातिरिति नव समिष्टयजूषि कृत्वेष्टो यज्ञो भृगुभिरिति
 द्वे समिष्टयजुषौ जुहोत्यनूबन्ध्यावपान्तं कृत्वेमः स्तनमूर्जस्वन्तं
 धयापामित्याज्यस्य पूर्णं सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको ।
 १० ऊते सक्तुहोमे यदाकृतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा संभृतं
 चक्षुषो वेति दशाकृतीर्जुहोति । प्रत्यवरुह्य पुनर्मनः पुनरायुर्म
 आगादित्युपतिष्ठते । ये ऽग्नयः पुरीष्या इति प्रयास्यन्नाग्निभिरग्निं
 यजमान उपतिष्ठते ॥ ७ ॥

अन्येषामग्निं दृष्टोप त्वाग्ने दिवे दिव इति तिसृभिरुप-
 १५ तिष्ठते । ऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वामिह-
 याग्निं चित्वैतस्मिन्संवत्सरे न पक्षिणो ऽश्लीयान्न कंचन प्रत्यवरोहे-
 द्यावज्जीवं च मस्तिष्कस्य नाश्लीयान्न च वर्षति धावेद्यदि
 धावेदुपावर्तेत । नाग्निं चित्वा रामामुपेयान्न द्वितीयं चित्वा-
 न्यस्य स्त्रियमुपेयान्न तृतीयं चित्वा कांचन । भार्या वोपेयादग्निं
 २० चित्वैतस्मिन्संवत्सरे यो नर्धुयात्स पुनश्चितिं चिनुते । स्वणार्थं
 समृद्धार्थं संतानार्थं च पुनश्चितिं चिनुते चिनुते ॥ ८ ॥

इत्येकोनविंशः प्रश्नः ॥

नित्यकर्मभिः श्रेयः स्यात् श्रौतैः स्मार्तैश्च^१ । येषामनाहार
इहोपादलम्भो^२ ऽमुत्र च प्रत्यवायस्तानि नित्यान्यध्ययनमग्न्या-
धेयं^३ तयोर्गुप्तिरग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावग्निष्टोमः प्रजन^४ इति ।
श्रुतद्रव्यावेदने प्रतिनिधिर्मात्रावेदने तदेव द्रव्यं होतव्यं । देवताग्नि-
शब्दक्रियाणां देशकालयोर्न प्रतिनिधिर्विध्यपराधे प्रायश्चित्तं^५
दोषनिघातार्थं^६ विधीयते । ऽनाज्ञाते विशेषे^६ ध्यानं^६ नारायणस्य
तज्जपेज्याहोमाश्च हननार्था इत्येकस्मिन्दोषे श्रुतानि प्राय-
श्चित्तानि समुच्चीयन्ते । ॥ १ ॥

गार्हपत्य उदाते ऽवशाणेभ्यो मन्येदलाभे भस्मनारणी
संस्पृश्य मथित्वा पूर्ववत्पूर्णं सुवाङ्मतिं जुहोति । सर्वत्र व्रतो- १०
पायनीयं जपेदाहिताग्नेः प्रयाणे तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमेति
ऊत्वा पृथगरणी प्रत्यग्न्ययं ते योनिरिति प्रतितपेद्यद्यात्मनि
या ते अग्ने यज्ञिया तनूरिति पाणी प्रतप्यापान्यादुचिते^७ स्थले
ऽवसाय लौकिके ऽग्नौ प्राण्यादपि वारण्योः प्राण्य मन्येत्तत्रेष्टिं
समाप्येतावाक्कम्याप्रासादपक्षायन्तमाहवनीयं^८ परिवाजपति- १५

१ Thus B; श्रौतैः स्मार्तैश्च ATV; श्रौते स्मार्ते च H; श्रौतस्मार्तैश्च ML.

२ येषामनाहारणं इहोपादलम्भो TV; येषामनाहारणसहोपादलम्भो M; येषा-
नाहारणनहेपाद० L; एषामनाहारण इहोपादलम्भो H; एषामनाहारण इहोपा-
दलम्भो A.

३ ? नित्यान्यध्ययनमग्न्या० MLT; नित्याध्यायमग्न्या० AB; नित्याध्ययमग्न्या०
V; ०नित्यध्ययनमग्न्या० H.

४ प्रजन MBAH; प्रजनन TLV.

५ Thus: ०निघात० (not ०निर्घात०) the Mss.

६ विशेषध्यानं AHL; विशेषे ध्या० TVB; विशेषं ध्या० M.

७ प्रतप्या० TLV; प्रतितप्या० MAHB.

८ Thus H; समाप्येतावाक्कम्याप्र(or प्रासा०) MLTV (in H there
is a great lacuna); समाप्येतावाक्कम्याप्रसा० B. The text as handed
down is difficult to understand. Cp. Āp. IX. 1. 17.

रिति प्रदक्षिणं कृत्वेदं त एकं पर उ त इत्याहवनीये^१
 संभरेद्यद्यनवकाशः प्रदक्षिणस्येदं त एकमित्येव संभरेद्यदि
 परस्तरामपक्षायेद्वेद्युत्करपुरौषादिभिः^२ सहानुप्रयायावस्येत्तत्रेष्टिं
 समाप्याग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्ने नया
 ५ देवानामिति याज्यानुवाक्ये ^१ यद्वाहिष्ठमग्ने त्वं पारयेति
 स्विष्टकृतो ^१ ऽनङ्गान्दक्षिणापरेद्युर्गृहे पुनरवस्येद्यद्याहिताग्नेरन्यो
 ऽग्निषु यजेतोभयोर्यजमानयोराग्नावैष्णवी पाथिकृतौ^३ वा दर्शं
 पूर्णमासं वाश्रौयादन्यो^४ ऽग्निर्वाग्नीन्व्यवेयात्सैवेष्टिर्यस्य^५ हविषे
 वत्सा अपाकृता धयीरन्वीतान्यां^६ दुह्यात् ^१ ॥ २ ॥

१० यदि कतिपये^७ धयेयुधीतां^८ न^९ दुह्यादितरा दुग्धेष्टिं
 संस्थाप्य धीतानां वत्सानपाकृत्य श्वो भूते सान्नाथ्येन यजेत ^१
 यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमार्कतीन्द्राय ब्रीहीनिरूप्योपवसेदिति
 ब्राह्मणव्याख्यातं^९ ^१ पुरोडाशं प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदेव-
 मार्तस्य प्रातर्दोहस्यापि वा प्रातर्दोहं द्वैधं कृत्वान्यतरदातव्य
 १५ सायं दोहीकृत्य प्रातर्दोहेन समवदाय प्रचरेदुभयोरार्तयोरैन्द्र

१ ०नीये MLTBV; ०नीयस्; A read probably ०नीयं

२ ०पुरुषादिभिः MLTV; ०पुरुषैः A; B corrupt.

३ पाथिकृति TV; पथिकृति ML; पथिकृतौ AB.

४ ? वाग्नियोदन्यो L; वादग्नियोदन्यो TV; वाग्नीयोदन्यो M; वादग्नियोदन्यो AB.

५ त्रिर्वा० all instead of त्रिर्वा, only B निर्वा०.

६ धितान्यां TV; तितान्वां ML; दितान्वां A.

७ ०पये M; ०पया AB; ०पयो TLV.

८ धीतान्न or धितान्न the Mss.

९ See TBr. III. 7. 1. 6.

आग्नेयो वा^१ पञ्चशरावः स्यादुत्तरस्मै^२ हविषे वत्सानपा-
 कृत्योपवसेदेवमन्यत्रातो^३ ऽन्यानि हवींषि चेदार्तान्याज्ये^४ हवि-
 देवताः प्रतिसंख्यायेद्वैतामिष्टिमनुनिर्वपेद्यस्य व्रत्ये ऽहन्यत्य-
 नालम्बुका स्यात्तामपरुध्य यजेतापरेण वेदिमुदगग्रं योक्तं
 निदधाति^५ तन्मन्त्रं यजमानस्तत्पुत्रो वा व्यवेते^६ । त्यहे ऽमो^७
 ऽहमस्मीत्येनामुपह्वयते^८ पूर्णो यज्ञो भवत्येवमप्रक्रान्ते हविषि
 यज्ञेष्टिप्रारम्भे प्रथमेनास्य पत्यनालम्बुका स्यात्तामपरुध्य यजे-
 तेति तस्मा एतामिष्टि निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेककपालं
 सौर्यं चरुमित्युक्तं^९ । स प्रत्नवन्निकायेन्द्रं वो विश्वतस्परौन्द्रं
 नरस्त्वं नः सोम या ते धामानीति याज्यानुवाक्या^{१०} दुष्ट-
 हविषेष्टा^{११} चैषा विभ्रष्टेष्टिः^{१२} ॥ ३ ॥

अग्न्याधेये यद्यनालम्बुका प्राग्दक्षिणायास्तदा^{१३} धीतकाला-
 न्तरे^{१४} पश्चादपरुध्य यजेत प्रारब्धायामारम्भणीयायां सा
 पौर्णमास्यन्ता आहुते^{१५} ऽग्निहोत्रे प्रारब्धे ऽप्यवरुध्य होतव्यः^{१६}

१ Thus A ; ०रैन्द्राग्रयोर्वा TMLV ; ०द्रादाग्रयो वा B.

२ ०न्यत्रातो MLTV , ०न्यतरातो A ; ०न्यतरत्रातो B.

३ Thus the Mss., read आज्येन, cp. Āp. IX. 15. 14, Baudh. Śrs. XXVII. 13 : 340. 7 and Kāty. Śrs. XXV. 4. 14.

४ Thus the Mss.

५ इत्युक्तम्, where ?

६ Thus my conjecture, दुष्टहविषेष्वा the Mss.

७ तदा TAV ; तथा ML ; तद् B.

८ कालान्तरे om. AB.

९ Thus MLTV ; ०मास्यान्ताहत्यग्निः A ; ०मास्यनात्यग्निः B.

१० होतव्यः A ; होतव्य MLTBV.

सोमाधाने सोमकल्पे^१ कृते चानालम्भुका हविर्नाविचेतातीते
 त्यहे तां पूर्ववदुपकृत्यते^२ । दुग्धे व्रते तदहः समाप्यैतान्यतीते^३
 त्यहे व्याख्यातं^४ । तथा प्रवर्ग्ये तथोपवसथे यावत्सौत्यमहः समाप्यते
 तस्मिन्नहनि मार्जालीये परिश्रिते वसेद्भुविष्यव्रता स्याद्यदि
 ५ सूतिका दशाहे ऽतीते तदुपकृत्यते^५ । ऽनालम्भुकयाग्नयः स्पृष्टा^६
 नश्येयुः । पुनरादधौत^७ । यद्येकं स्पृशेत्तं मथित्वायतने निधाय
 पवमानहवौषि निर्वपेत्^८ ॥ ४ ॥

सान्नाय्ये घर्मे वा यदि दोग्धारं प्रतिबध्नीयादुपादौर्हाय-
 त्वैतदन्यैः^९ प्रभाव्य प्रचरेद्विष्यन्दमानं सान्नाय्यमग्निहोत्रं वोदङ्
 १० परेत्य प्रजापते न त्वदिति प्राजापत्ययर्चा पलाशपर्णेन वल्मीके
 ऽवनयेद्भूरित्युपतिष्ठेत्^{१०} । यत्कौटावपन्नं मही द्यौः पृथिवी च न
 इति द्यावापृथिव्ययर्चान्तःपरिधिं निनीय भूरित्युपतिष्ठेत्^{११} ।
 सान्नाय्ये पुनरिज्याग्निहोत्रे^{१२} पुनर्होमो^{१३} । यद्यभिवृष्टमग्निहोत्रं
 मित्रो जनान् कल्पयतीति मैत्यर्चा तद्भुत्वान्यां दुग्ध्वा पुन-
 १५ र्होतव्यं^{१४} । यत्पूर्वस्यामाहुत्यां हुतायामुत्तराहुतिः स्कन्देद्यदा
 पूर्वामुत्तरयाभिजुहुयाद्यत्र वेत्य वनस्पत इति वानस्पत्ययर्चा
 समिधमाधाय तूष्णीमेव पुनर्जुहुयाद्यद्युत्तराहुतावहुताया-
 माहवनीय उदायेदनन्तरे शकले हिरण्यं निधायाग्निर्दारौ
 दारावग्निः स्वाहेति हिरण्यमभिजुहुयात्^{१५} ॥ ५ ॥

१ सोमक० L; सोमक० MAHTBV.

२ ०न्यदतीते AMLTV; ०न्यतीते H; missing in B.

३ Thus V; स्पृष्टा all the other Mss.

४ उपादौ० all the Mss.; उपादेदाहवि of B seems to point to the same Read उपादो० ?

५ Thus emended; पुनरितज्याग्नि० MLTV; पुनरित्येतज्याग्नि० A; पुनरित्येतज्याग्नि० H; पुनरित्येतज्याग्नि० B.

यदि पुरा प्रयाजेभ्यो वह्निः परिधिदेशे प्रागाहवनीया-
 दङ्गारः^१ स्कन्देत्तदाध्वर्यवे च यजमानाय चाकः स्यादित्युक्तं^२ ।
 मा तमो मा यज्ञस्तमदित्यनुद्रुत्याध्वर्युं मा हिंसौर्यजमानं
 मा हिंसौरिति सुवबुधेन तमङ्गारमभिनिदध्यात्तथानुद्रुत्य
 दक्षिणतो ब्रह्माणं मा हिंसौर्यजमानं मा हिंसौरिति^५
 पश्चाद्धोतारं मा हिंसौः पत्नीं मा हिंसौर्यजमानं मा
 हिंसौरित्याग्नीध्रं मा हिंसौर्यजमानस्य पशून्मा हिंसौ-
 रित्युत्तरतः^३ । सहस्रष्टङ्गो वृषभो जातवेदा इत्याहवनीये
 ऽङ्गारमनुप्रहरेत्^४ ॥ ६ ॥

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामीति प्रहृतं सुवेणाभिजुहुया-^{१०}
 दस्य समारूढो ऽग्निरनुगतो वा मथ्यमानो न जायेत संनिक्षेपे
 होमकाले ऽग्निं नरो दीधितिभिररण्योरित्यरणौ अभिमन्त्य
 लौकिकमग्निमायतने निधाय होतव्यं^१ । यद्यन्यमग्निं न विन्देता-
 जायां होतव्यमित्यादिब्राह्मणोक्तानि^२ सांवत्सरिकाणि तत्तद्धोम-
 व्रतानि चाग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्त्वमग्ने^{१५}
 व्रतपा असि यदो वयं प्रमिनामेति याज्यानुवाक्ये^३ । समाप्यैव-
 मिष्टिं तत्तद्भूतानि विष्टजेद्यस्याहिताग्नेः संग्रामे संयत्ते
 गृह्णाहे वा येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयेरन्नग्नये क्षामवते
 शमष्टाकपालं निर्वपेदक्रन्ददग्निस्त्वे वसूनीति याज्यानु-

॥ ७ ॥

- यस्याग्नयो ऽग्निभिरन्यैः संसृज्यन्ते मिथो वाग्नये विविचये
 ऽष्टाकपालं^१ वि ते विष्वग्वातजूतासस्त्वामग्ने मानुषीरीडत
 इति याज्यानुवाक्ये^२ मिथश्चेद्विष्टचये^३ ऽग्नय इत्येकेषामग्निना
 विष्टचा वयं गौर्भिः स्तोमं मनामहे । स नो रास्व सहस्त्रिनः ॥
- ५ कविरग्निः समिध्यते विप्रो यज्ञस्य साधनः । विष्टञ्चन् रास्व
 नो वस्त्रिति याज्यानुवाक्ये^४ यदि गार्हपत्य आहवनीयेन
 दक्षिणाग्निना वा संसृष्टो^५ ऽग्नये वीतय इत्येकेषामग्न आयाहि
 यो अग्निमिति याज्यानुवाक्ये^६ यदि प्रदाव्येन गृहदाहवक्त्रिना
 वा श्मशानवक्त्रिना वा गार्हपत्यः संसृष्टो^७ ऽग्नये शुचये^८ यदि
 १० सर्वैः सर्वे विविचये निरुप्य शुचये निर्वपति^९ ॥ ८ ॥

ततो ब्रातभृतौ तृतीयामप्सुमतीं चतुर्थीमन्ततः क्षामवतीमिष्टिं
 निर्वपेत्^१ संसृष्टानग्नीन्पृथगरणीषु समारोप्य मथित्वायतनेषु
 निधायैता इष्टय आहार्याः पूर्णाङ्गतयः सुवाङ्गतयो वा^२ पूर्वाः
 पूर्वा वरीयस्यः^३ पुनराधेय इत्येके^४ गर्भः^५ स्रवन्तमगदमकरिति
 १५ स्रवन्तीमग्निहोत्रस्थालीमभिमन्त्र्य विधुं दद्राणमिति संधानैः
 संदध्यादसमर्था चेदप्सु क्षिपेदन्त्यामाहृत्य दुह्यादग्निहोत्री यद्युप-
 सृष्टा निषीदेद्यस्माद्भीषा निषीदसौति तामभिमन्त्र्योदस्थाद्देव्य-
 दितिरित्युपस्थाप्य दुग्ध्वा सह दुग्धेन दर्भस्तम्बमालुप्य ग्रासये-
 द्यदि लोहितं दुहीत तदा व्युत्क्रामतेति संप्रेष्य दक्षिणे ऽग्नौ

१ Thus (not विष्टचे) the Mss.

२ सः^१सृष्टे अ० MLTV ; सः^२सृष्टे अ० AB.

३ The verses are confused in the Mss.; see Ait. Br. VII.
 5. 2.

४ Thus HB ; ०सृष्टाग्न० MLA ; only TV ससृष्टाग्न०.

परिश्रित्यात्र^१ अपयित्वा तस्मिन्वाहतीभिर्जुहुयाद्यमनभ्यागमि-
 व्यन्मन्येत तस्मै ब्राह्मणाय तां दद्याद्यदद्य दुग्धं पृथिवीमसर्कोत
 दुह्यमानं स्कन्नमभिमन्त्य समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यद्भिरुपसृज्य^२
 तदेव दुग्धं यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यया वाभिदुह्य
 होतव्यमन्यां वा दुग्ध्वा पुनर्जुहुयादपि वाग्निहोत्रीमेव दुग्ध्वा ५
 होतव्यम्^३ ॥ ६ ॥

आ होतोर्यजमानः सायं प्रातर्नाश्रीयादेवं रौद्रं गवीत्यनु-
 वाकोक्तावस्थहविस्कन्ने^४ सर्वास्वग्निहोत्रे^५ हविरार्तिषु तमतन्वाग्निं^६
 जुहुयादित्यपरं^७ । यदि दुह्यमाना स्याली भिद्येतान्यां
 स्यालीमाहृत्य दुह्याद्यदि सकृदुन्नीतं स्कन्देदस्कान्द्यौः पृथिवी- १०
 मिति स्कन्नमभिमन्त्योन्नम्य पृथिवीमित्यद्भिरुपनिनीयानाज्ञातं
 जपित्वा भूर्भुवः सुवः स्वाहेति तथा सर्वप्रायश्चित्तं ऊत्वा नशनं^८
 च तदेव यादृक् कौदृक् च होतव्यमन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्य-
 मन्यया वाभिदोह्यं^९ । द्विस्त्रिर्वा स्कन्दने न तदाद्रियेत^{१०} । यद्यु
 वै चतुर्थमुन्नीतं स्कन्देत्स्यात्यां शेषमवनौय चतुरभ्युन्नीय १५
 होतव्यमन्यया वाभिदोह्यम्^{११} ॥ १० ॥

१ परिवीत्यत्र ML; परिवित्यत्रि TV; H and A om., परिश्रित्य and
 read तच्छ्रपयित्वा; B useless.

२ उपसृज्य the Mss.

३ ? Thus TABB; ० वास्यहविरन्यैः ML.

४ सर्वास्व० HB; सर्वेष्व० MLTAV

५ ? तमतन्वाग्नि ML; तमतस्वग्नि TABV; ० तमतत्यस्वग्नि H.

६ ऊत्वा om. LTV; ऊत्वाशनं B.

७ Thus AH; अन्यया वा स्यात्याम् ML; वाभिदुह्यात् T; वाभिदुह्यं V.

यद्युद्भूतस्य स्कन्देद्यत्ततो ऊत्वा पुनरेयात्सुचं^१ तन्निषद्य
 पुनर्गृह्णीयात्तदेव यादृक् कौदृक् चेति व्याख्यातमव ते हेड
 इत्यनूच्योदुत्तमं वरुण पाशमस्मदिति वारुण्यर्चाज्येन जुहुयाद्यदि
 प्राचीनं द्वियमाणं स्कन्देत्प्रजापतेर्विश्वभृति तन्वं ऊतमसि
 ५ स्वाहेत्यभिमन्त्र्य पूर्ववदनूच्य जुहुयादथाऊतिमात्रादन्यत्स्कन्नं
 विप्रुडेव^२ सा^३ न स्कन्नं^४ न प्रायेश्चित्तमोत्तरस्माद्धोमकाला-
 न्नाश्रीयात्पुनर्होमं च कुर्याद्यस्याग्निहोत्रमधिश्चियमाणं शिरि-
 शिरा^५ भवति समोषामुमिति द्वेष्टारमुदाहरेद्यस्याग्निहोत्रे
 ऽधिश्चिते श्वादयो ऽन्तराग्नी धावेयुर्गार्हपत्याद्भस्मादायेदं विष्णु-
 १० विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयाद्धंसयन्नुद्भवेत्तया भस्मना शुनः
 पदमपि वपति^६ गोमयीरपो ऽन्वतिषिच्य गोभिराक्रमयेदित्येके^७
 यद्यनभिश्चिते मनो ज्योतिरिति मनस्वतीं जुहुयात्^८ ॥ ११ ॥

दक्षिणाग्निमनाहतं सूर्यो ऽभिनिम्रोचेद्यथायोन्याहृत्यैतं
 प्रविशानौत्यायतने प्रतिष्ठापयेदेष आधीयत इत्यनुगतस्याधान-
 १५ कल्पो^९ यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्यो ऽभिनिम्रोचति दर्भेण हिरण्यं
 प्रबध्य पुरस्ताद्धरेद्राह्मणो बज्रविदार्षेयो^{१०} ऽथाग्निं समिधमुप-
 गृह्याग्निहोत्रं^{११} सूर्याग्न्योर्हिरण्यं प्रतिनिधिरिति विज्ञाय
 हिरण्ये ऽग्निं प्रतिष्ठापयेत्पयसैवाग्निहोत्रं जुहोत्यग्निहोत्रमुपसाद्या

१ Thus emended in acc. with TBr. I. 4. 3. 5. All the Mss. are corrupt here.

२ Thus emended in acc. with Āp. IX. 6. 8; the Mss. are corrupt here

३ शिरिशिरान् A; शिसुशिरा MLTV; शरिशिराद् H; शरिशिरान् B.

४ उपगृह्य THAV; उपसंगृह्य ML.

तमितोरप्राणन्नासीत्^१ । भूर्भुवः सुवरित्युपतिष्ठते । वरं दत्त्वा
पुनः समन्य ऊत्वा नक्तमाहवनीयं धारयन्वारुणं चरुं सूर्यो
अभ्युदेति^२ दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेत् । ॥ १२ ॥

अथ चतुर्गृहीतमाज्यं^३ । पूर्ववदग्निमादायाग्निहोत्रमुद्धरेदुषाः
केतुना जुषतां यज्ञमिति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयादग्निहोत्र- ५
मुपसाद्या तमितोरासीत् । पुनः समन्य जुहोतीति व्याख्यात^४-
मग्निहोत्रमग्निमनुगमयित्वान्वग्निरुषामग्रमस्थदित्यन्यं^५ प्रणीयेहैव
क्षेम्य एधि मा प्रहासीर्मानमुमामुध्यायणमित्युपस्थाय वारुण-
स्थाने मैत्रं चरुं निर्वपेद्भीमं^६ महिना दिवं प्र स मित्र
मर्तो अस्त्विति याज्यानुवाक्ये । ददाति वरमत्र । ऊत्वाहवनीय- १०
मेवैतदहरिन्धानावनश्रन्तौ यजमानः पत्नी च वाग्यतावासाते ।
द्वयोः पयसा सायमग्निहोत्रं जुहुयात्पूर्वमधिश्चित्योत्तरं पय
आनयति । वरो दक्षिणापत्कल्पे न च तदेव प्रायश्चित्तमित्येके ।
ऽस्मिन्द्वये निमित्ते मनो ज्योतिर्जुषतां त्रयस्त्रिंशत्तन्तव इति
दे चतुर्गृहीते जुहुयादित्यपरम् ॥ १३ ॥ १५

यस्य^७ होष्यामीति प्रवृत्ते ऊतमग्निहोत्रं^८ सूर्यो ऽभिनिम्रोचे-

१ आसीत् or आसीद् the Mss.

२ ? वारुणं चरुं सूर्याभ्युदेति TV ; वारुणं च द्रुतं सूर्याभ्युदेति A ; वारुणं च द्रुतं सूर्याभ्युदेति H ; वारुणं च अवदेति M ; the same, but at the end °वदिति, L ; B incomplete.

३ व्याख्याग्निहो० the Mss.

४ In TLV this passage is left out ; अन्वगमयित्वा AB ; अन्वगमयित्वा M ; अन्वहमधित्वा H.

५ °भीमं (not °मां) the Mss.

६ ? यस्यत् MLTV ; यस्यर्त्तु A ; यस्यर्त्तु H ; यस्यन् B.

७ ऊत० or ऽऊत० ?

दम्युदियाद्वा तदुत्साद्य पुनराधेय इत्येके । यद्यन्ते स्यादुन्नीय
प्राङ्मुदाद्रवेत् । उपसाद्यातमितोरासीत् । स यदा ताम्येदथ भूः
स्वाहेति जुहुयादित्युक्तो^१ । यस्योभावग्नौ अनुगतावभिनिम्रोचे-
दम्युदियाद्वा यदि वारूण्योः समारूढो नश्येत्पुनराधेयमग्न्या-
५ धेयं वा प्रायश्चित्तं मनस्वत्या वा चतुर्गृहीतं जुहुयादित्यपर-
मग्निहोत्रं विच्छिद्येत द्यहे त्यहे चतुरहे वाग्नये तन्तुमते
ऽष्टाकपालं निर्वपेत् । ॥ १४ ॥

स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावं त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्न इति
याज्यानुवाक्ये । तन्तुं तन्वन्नुदुध्यस्वाग्ने त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ऽव
१० ते हेड उदुत्तममुदयं तमसस्पर्युदु त्यं चित्रमित्युपहोमा ।
हव्यवाहः स्विष्टमिति संयाज्ये । संस्थितायामिष्टावतीतहोमान्^२
जुहोति । यदि द्यहं न जुहोति त्यहं वात ऊर्ध्वं^३ सप्तहोतारं
मनसानुद्रत्य सग्रहं जुहोति । मनो ज्योतिरित्येके । सर्व-
प्रायश्चित्तमित्यपरे । चतुरात्रमह्वयमानो^४ ऽग्निलौकिको भव-
१५ तीति ब्राह्मणं^५ । द्वादशरात्रमह्वयमानो ऽग्निलौकिको भवती-
त्येके । अन्यत्रापङ्गतस्य मासादिषण्मासपर्यन्तमग्निहोत्रलोपे
तन्तुमान्यथिक्त्वैश्वानर्यौ वैश्वानरो वा पथिक्त्वेद्वा^६ सर्वा^६ वेष्टयः
कार्या नाधानम् । ॥ १५ ॥

१ Thus the Mss. ; read इत्युक्तं ?

२ ०होमान् MLTBV ; ०होमं AH.

३ वोर्ध्वं M ; चोर्ध्वं L ; वा ऊर्ध्वं TV ; वात ऊर्ध्वं AHB.

४ ०क्रियमाणो MLTAV ; ०कुर्यमानो H ; क्रियमानो B.

५ I am unable to point out this brāhmaṇa.

६ पथिक्त्वतो वा सर्वा HA ; पथिक्त्वेन सर्वा B.

नैमित्तिकाय होमायोद्धृते यस्याहवनीये ऽनुदाते गार्हपत्य
उदायेत्तदाहवनीयमुदायेतः प्रथममिति पूर्ववद्गार्हपत्यं मन्येत्तत
आहवनीयं प्रणयेदग्ने सम्राडिति ^१ तमाहवनीयमुपसमिध्याग्नये
तपस्वते जनदते पावकवते ऽष्टाकपालं निर्वपेदायाहि तपसा
नो याहि तपसेति याज्यानुवाक्ये ^२ होमकाले त्वज्जते ऽग्निहोत्रे ^५
ऽनुगत आहवनीये ज्योतिष्मते तपस्वते वाष्टाकपालं निर्वपेदुदग्ने
शुचयस्तव वि ज्योतिषेति याज्यानुवाक्ये ^३ अधिश्रित्य येत्स-
न्नाग्निरनुगच्छेन्मथित्वा^४ तपस्वते निर्वपेदधिश्रित्येभ्यन्ते ऽनु-
गतेननिरुहेत्तदा^५ गार्हपत्ये ऽनुगते व्यन्तादाहृत्य समिन्द्वे^६ ^{१०}
प्राग्धविरासादनात्^७ तत्तद्योनितः प्रणीय समिन्धनमित्येके ^{१०}
संधानमात्रे सर्वप्रायश्चित्तमेव ^८ यस्यानाहिताग्नेः सायंप्रातराज्जते
ऽग्निहोत्रे होमकाल आहवनीयो ऽनुगच्छेदधिश्रित्याग्निहोत्रमुन्नीय
बज्रविदाहवनीयमुद्धृत्याग्निहोत्रेण सह प्राङ् द्रवेत् ^९ ॥ १६ ॥

यदस्य दयितं धनं तत्तस्मै^५ दद्यादनुगतेष्टौनां स्थाने
मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय ^{१५}
स्वाहाग्नये तपस्वते जनदते पावकवते स्वाहाग्नये शुचये स्वाहाग्नये

१ ? येत्सन्नाग्निरग(ग्रसं)च्छेन्मथि० MLTV; येत्वांनाग्निरनुगतेमथि० H;
येत्यन्नानिरनुगच्छेन्मथि० A; येत्यग्निरनुगच्छे० B. How is to be restored?

२ ? ०गतेननिरुहे तदा M and the same L but ०रूपे तदा, and A
०रूपेत्तदा; ०गतेननिरुहे तदा HB; ०गतेनं निरुभे तदा TV.

३ व्यन्तर्धाहृत्यस्मिन्ने M; व्यन्तर्धाहृत्यस्मिन्ने T; व्यन्तादाहृत्यस्मिन्ने A; व्यन्ता-
दाहृत्यस्मिन्ने H; व्यन्तदाहृत्यतर्धाहृत्यस्मिन्ने L; व्यन्तोदाहृत्यस्मिन्ने B; व्यन्तदाहृत्यस्मिन्
ने० V.

४ Thus emended by me: प्राग्धविरासा० the Mss.

५ Thus B; तं तस्मै the other Mss.

- ज्योतिष्मते स्वाहाग्नये व्रतपतये स्वाहेति व्याहृतीभिरेकैकशः
समस्ताभिश्च जुहोतीत्येकेषां^१ । यदि होमकाल आहवनीयो
ऽनुगच्छेत्प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्ये जुहुयादपचाणानि
संनिधाय मन्येत्सर्वप्रायश्चित्तमन्यद्यदि गार्हपत्य उदानः प्राण-
५ मप्यगादित्याहवनीये^१ । यदि दक्षिणाग्निर्व्यान उदानमप्यगादिति
गार्हपत्ये^१ । यदि सर्वे ऽनुगच्छेयुर्यां दिशं प्रति वायुरावाति
मथित्वा गार्हपत्यं निधाय तां दिशं प्रत्याहवनीयमुद्धृत्य
वायवे स्वाहेत्याहुतिं जुहोत्येतत् पूर्वमाहुतिं जुहोत्येतत्पूर्वा-
हुतिस्थानीयमित्येके^१ ॥ १७ ॥
- १० यदि निवाते ऽनुगच्छेयुर्मथित्वा विहृत्यापरेणाहवनीय-
मुपविश्य स्वयमग्निहोत्रं पिबेद्ध्रुविः प्रोक्षन्नाग्निमभिप्रोक्षेद्यदि
प्रोक्षेत्पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामिति समिधमा-
दध्याज्जुहुयादुपतिष्ठेत वा^१ । द्वादशमालादिशूद्रादिसंस्पर्शजान्युप-
घाते^१ पुनरादधीत^१ । यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुस्तत्र प्रारब्धं ऊत्वा-
१५ ग्नये ऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्निनाग्निः समिध्यते
त्वष्ट्रं ह्यग्ने अग्निनेति याज्यानुवाक्ये^१ । भवतं नः समनसाविति
चोपतिष्ठते^१ ॥ १८ ॥
- प्रातरहुते^१ ऽग्निहोत्र उदाते ऽपर आदीष्यानूद्धृत्यो^१
मन्येदित्येके^१ । ऽग्नये ज्योतिष्मते ऽष्टाकपालं निर्वपति त्रय-
२० स्त्रिंशत्तन्तव इति च जुहोति^१ मित्रादयश्च^१ । यदि कृष्णशकुनि-

१ ०मालादि० MLH; ०मलादि० ATV (meaning?).

२ Thus V; ०राहुते the other Mss., but cp. TS. II. 2. 4. 7.

ध्वंसयन्नुपर्युपर्यग्निहोत्रमधिपतेद्यदि^१ सान्नाय्ये ऽधिश्चिते हविषि
वा निरुप्ते रथपुरुषादयो ऽन्तरग्नी वीयात्प्राक् प्रधानयागा-
द्गोमयीरपो ऽन्वतिषिच्य तेनैव मार्गेण गामन्वत्यावर्तयेद्धर्धतां^२
भूतिरिति ऊत्वोपस्थाय वा देवाञ्जनमगन्यज्ञ इति षड्भिर्ज्जत्वा
गार्हपत्याद्गस्मादायेदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनौयं ५
ध्वंसयन्नुद्वेदेतयैव भस्मना पदमपि वपति ^१ ॥ १६ ॥

यस्थानो वा रथो वान्तराग्नी याति न कालमवधारय-
त्याहवनौयमुदाय्य यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि ते त्वमग्ने सप्रथा
असीति द्वाभ्यां गार्हपत्यादुद्धरेदथ वा पाथिक्कतौ^३ निर्वपेदेतामेव
स्तोत्रे शस्त्रे वा मूढ^४ एतां जने प्रमीतस्य निर्वपेत्तत्रेहार्थं आशिषो १०
न विद्यन्ते याजमानानि चाध्वर्युर्वा कुर्यादभिवाज्य^२ दक्षिणत^३
उदास्य सकृदेव^४ सर्वं तूष्णीमुन्नीयाधस्तात्समिधं धारयत्युपरि
हि देवेभ्यो धारयन्ति ^१ ॥ २० ॥

विहारस्य^४ दक्षिणतः^४ पयसाग्निहोत्रं जुहुयादा शरीर-
स्याग्निभिः संस्पर्शनात्^५ सर्वं तूष्णीं क्रियेत^६ प्राचीनावीती १५
दोहयति^७ ये पुरोदञ्चो दर्भास्तान्दक्षिणाग्रान्कृत्वा दक्षिणार्धं

१ जति प० or इति प० the Mss.

२ गामावर्तये० TLV; गामनुवर्तये० M; गामन्वयान्यावर्त० AH; गामयत्य-
धान्यावर्तये० B.

३ अभिवाज्य दक्षिणत H; अभिवाद्य दक्षिणत MAB; अभिवान्यवत्सायाद्वास्य
TLV.

४ विहारस्य पयसा the Mss., but in the list of pratikas दक्षिणतः is
given. After all, perhaps, no दक्षिणतः is required, but the original
reading could have been: अभिवान्यायाः पयसा etc., see preceding
note; B विहारस्य दक्षिणतस्तूष्णीं, thus omitting three lines.

गार्हपत्यस्य शीते भस्मन्यधिश्रित्य^१ दक्षिणतस्तूष्णीं प्राङ् द्रवति ।
 स उपसाद्य^२ समिधमाधाय सर्वं तूष्णीं जुहुयादपि वा
 सोमाय पितृमते स्वाहेति पूर्वामाहुतिं जुहुयादग्नये कव्य-
 वाहनाय स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरां । प्राशनोत्सेचनपरिषेचनानि न
 ५ विद्यन्ते । ब्राह्मणेभ्यः सर्वाणि यज्ञायुधानि ददात्ययस्मयानी-
 त्यपरं । मृन्मयान्यप्सु प्रहरेदमैव पुत्रस्य दृषत्यात्पय एवाजसे-
 श्वग्निषु जुहुयादप्रमीतं प्रमीतमिति^३ ष्टण्मादग्नये सुरभिमते
 ऽष्टाकपालं निर्वपेदग्निर्होता निषसादा याजीयान्साध्वी-
 मकर्देववीतिं नो अद्येति याज्यानुवाक्ये । यदि पूर्वस्यामाहुत्यां
 १० हुतायां यजमानो म्रियेत दक्षिणतो भस्मन्युत्तरामाहुतिं
 निनयेत् ॥ २१ ॥

परेयुवाऽसमिति प्रथमामाहुतिं जुहुयाद्यद्यपरपक्षे शेषा-
 ण्यहानि यावत्पूर्वपक्षं संख्याय तावन्ति पयसाग्निहोत्रं जुहुयु-
 रमावास्यायामप्याकृष्य^४ पूर्णाहुत्या याजयेयुर्यदि पूर्वपक्षे नक्तं
 १५ प्रतिकृष्य प्रातरग्निहोत्रं जुहुयुः । परिस्तरणानि प्रहरेयुर्यद्युप-
 वसथे पौर्णमास्यां पैतृमेधिकमेवापराह्णे ऽधिवृत्तसूर्ये । यद्युप-
 वसथे ऽमावास्यायां पूर्णाहुत्यैव याजयेयुर्यदौष्टिमध्ये सर्वेभ्यो ।
 यदि विसंस्थितायामिध्यां यजमानो म्रियेत सर्वेभ्यो हविर्भ्यः

१ After अधिश्रित्य MLTV (in AHB this passage has been omit-
 ted) insert the incomprehensible words: दक्षिणो मेदते पुंसां रर्ष (or
 पुंसां रर्भ or पुंसां रर्च).

२ स उपसान्य A; उसान्य MHLTBV.

३ प्रमीत इति AHB; प्रमीतमिति MLTV.

४ ०मास्यामप्याकृष्य TV; ०मावास्यायामप्याकृष्य MLA; ०मावास्यारयकृष्य
 H; ०मावास्यायामप्यकृष्य B.

समवदाय सर्वा देवता अनुद्रुत्य स्वाहाकारेणैष्टाग्रये विष्णवे
ऽग्नीषोमाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्तथा चातुर्मास्यपशुबन्धसौत्रा-
मणीषु ^१ यद्याहिताग्निर्घ्रियेत^१ ज्ञायेत यां दिशमभिप्रस्थितः
स्यात्तां दिशं गत्वाग्निभिस्तूष्णीं कञ्चं दहेयुरपि वाकृतिदहनं
कुर्युस्तद्वाख्यातम् ^१ ॥ २२ ॥

देशान्तरगतस्य मरणात्प्रत्यासन्नस्य वा पाथिकृतीष्टिः कार्या ^१
देशान्तरे मृतस्य शरीरं तैलद्रोण्यामवधाय शकटेनाहरे-
न्निर्मन्थ्येन दग्ध्वा वा कृष्णाजिने ऽस्थीत्युपनह्याहतेन वाससा
संवेष्ट्य दीर्घवंशे प्रवध्यानधो निदधानाः प्रयता मृन्मयपात्र-
भोजिनस्तमाहरेद्युर्ग्राममर्यादायां^२ निधायाग्नीनाहृत्य पात्राणि ^१
तैः सह श्मशानं नीत्वा दहेयुरप्रमीतं प्रमीतमिति स्वजनाच्छ्रुत्वा-
कृतिदहनादि परिधानीयं कर्म कुर्युर्यद्यागतस्ततो जातकर्मोप-
नयनादिस्नानान्तं कर्म कृत्वा पूर्वमेवोपयच्छेत्तथाग्नीनाधाय
पुनः सोमेन यजेत व्रात्येन पशुनेति^३ विज्ञायते ^१ ॥ २३ ॥

आहवनीय आधीयमाने सूर्यश्चन्द्रः स्यादुपरक्तो वा ^{१५}
शमनहोमान्त उदयं तमसस्पर्युदु त्वं चित्रमिति तिसृभि-
रुपतिष्ठेतैवं सर्वत्र वितते ^१ यद्युच्छ्रियमाणे धूपे चषाले शकुनिः
पद्येत भूमौ वा पतेद्ब्रह्म प्रतिष्ठेत्याहुतिं जुहुयाद्यद्यन्यत्र
पतेत्सर्वप्रायश्चित्तमेवानुदास्य हविःशेषाननूयाजार्थमाश्रावयेद्यदो
देवा इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि प्रणीताः स्कन्देयुरूपदस्येयुर्वापो ^{१६}

^१ घ्रियेत ज्ञायेत MLTAV; मृतज्ञायो H; ०हिताग्निमघ्रियेत B.

^२ ०पात्रभाजिनास्तमा० A; पात्राभाजिनस्तमा० H; ०पात्रे भोजनस्तमा० M
पात्रे भोजनस्तमा० TV; पात्रे भोजनास्तमा० L.

^३ इति om. ML.

हि ष्टा मयोभुव इति तिसृभिः पुनर्गृहीत्वा ततं म आप
इत्याहुतिं जुहुयाद्यदि ऊतो ऽधस्तात्पर्यावर्तेत^१ ब्रह्म प्रतिष्ठा
मनस इत्येतया प्रतिष्ठाप्य सुवाहुतिं जुहुयाद्भुत्वा वा प्रति-
ष्ठापयेदाश्राव्यं^२ विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तहीनेष्वा-
५ आवितमत्याश्रावितमिति^३ सुवेण जुहुयात्^४ ॥ २४ ॥

भागिनीदेवतानामनावाहितानां^५ मनसावाहयेद्यद्वो^६ देवा
इत्याहुतिं जुहुयात्तयैव^७ पूर्णाहुतिं ऊत्वा भागिनीं चावाह्य
यजेद्यजमानस्यत्विजां वा स्वप्ने रेतःस्त्रावः स्याद्यदि गोमायवो
ऽवादिषुरेकसृको ऽवादीदभिमृषाः स्मः परिधिं नः कुर्विति
१० पालाशमिधुपसमाधायेमं मे वरुणेति पञ्चभिराहवनीये जुहुया-
त्प्रजापते न त्वदिति षष्ठीमिमं जीवेभ्यः परिधिमिति दक्षिणतो
ऽश्मानं परिधिं निदधाति नैयग्रोधमिधुं राजन्यस्य राष्ट्र-
मर्यादायामाश्वत्थं वैश्यस्य चेचमर्यादायां^८ यज्ञभेष आगच्छे-
दार्शिकेषु^९ सर्वप्रायश्चित्तेष्विष्टेभ्यः स्वाहेत्यष्टावाहुतीर्जुहुयाद्यदि^{१०}

१ ऊतोऽधस्तात्पर्यावर्ते or ०र्ते MLTV; स्वप्नमन्त्रं ऊतोऽधस्तात्पर्यावर्तेत H and nearly equally AB.

२ ? आश्राव्यं विनात्याश्रावितं च वषट्कृतानामुक्तिहीरेष्वा० TV; ०श्राव्यं विना-
वाश्राव्यवतुं च वषट्कृतानामुक्तिरारेष्वा० M, ०श्राव्यं विना वाश्रावितुं च वषट्कर्तानामुक्ति-
र्हविष्वा० L; ०श्राव्यविनात्याश्रावितवषट्कृतानाम इत्युक्तानुक्तहीने आ० H; श्राव्य-
विनात्याश्रावित वषट्कृतानामित्युक्तानुक्तहीनेष्वा० A; आवितमत्याश्रावितं वषट्कृताना-
मित्युक्तानाक्तं हीने० B.

३ भागिनीं देवतानामनावाह्यानां यद्यावहयेद्यद्वो HB and similarly A;
but for मनसा cp. Hir. and Āp. IX. 15. 23.

४ तस्यैव the Mss.

५ Thus TV; धार्मिकेषु MT; दार्शिकेषु LB; अर्शिकेषु A; H is deficient.

६ अष्टादशाहुतिः ML; अष्टावाहुती T; अष्टावाहुतिर्जुः V; अष्टावा० AHB.

दुःस्वप्नमन्यद्वा भयं पश्येद्विहारान्तर्वहिर्वा यत इन्द्र भयामहे
स्वस्तिदा विगस्यतिरिति द्वाभ्यां जुहुयाज्जपेद्वा ^१ ॥ २५ ॥

यदि प्रवर्ग्यवत्यार्विज्यं कुर्यात्प्रवर्ग्यं वा सर्पेद्यदि वोपांश्वादि-
वाक्स्थानानां स्वराक्षरपदवृत्तभ्रेष आगच्छेदाभिर्गौर्भिरिति
जुहुयादुपतिष्ठेत वा^१नाज्ञाते प्रायश्चित्ते ऽनाज्ञातं पुरुषसंमित ^५
इत्येताभ्यां जुहुयादनाज्ञातदोषेषु कर्मसु यत्पाकत्रा मनसेति
जुहुयाद्यदि^१ होमायोपसमिद्धेष्वग्निष्वहुतेषु यजमानो नाश्रीया-
द्यश्रीयाद्यत्ते वयं यथा ह तदसव इत्येताभ्यामाहुती
जुहुयादुपतिष्ठेत वा ^१ तदश्रीयाद्वातपतीभ्यां जुहुयात्^२ ^१
स्कन्ने भिन्ने क्षामे विपर्यास ऊनातिरिक्ते ऽभिनिष्क्रुक्तो ऽभ्युदितः ^{१०}
पर्याहितः परीष्टः परिवित्तः परिविन्नः परिविविदानो^३ वा
सोमवामी सोमातिपवितो भक्षान्तरितो भक्षान्तरहितो वा द्वे
मिन्दाहुतौ जुहोति मनो ज्योतिरिति वायाश्वाग्ने ऽस्यनभि-
शस्तिरिति मनस्वती^१ वा जुहुयात् ^१ ॥ २६ ॥

यद्याज्यमनुत्पूतं स्कन्देदजां दद्याज्जातवेदस इति दुर्गा ^{१५}
वा जुहुयाद्यद्युत्पूयमानं छिन्दत्प्राणि दद्याद्यद्युत्पूतं चित्रं देयं ^१
यदि सुगतं भूपतये स्वाहेति प्राञ्चं प्रादेशं निदध्याहुवनपतये
स्वाहेति दक्षिणा भूतानां पतये स्वाहेति पश्चाद्भूतये स्वाहे-
त्युत्तरतो भूर्भुवः सुवरित्यूर्ध्वं ^१ सं त्व सिञ्चामीति तत्संसिञ्चत्यभि-

१ यदि should be cancelled ! Thoughtless repetition !

२ The purport of these two sentences is not clear !

३ After परिविविदानोवा HA ins. : परिददानः ; ML : परिविविदासोदा ;
TV : परिविविदनः ; cp. Baudh. XXVII. 5 : 329. 5 with the critical
note 2.

मन्त्रयते वा^१ यज्ञस्य त्वा प्रथमयांभिमया प्रतिमयोन्मया
परिगृह्णामीति तत्परिगृह्णाति^१ देवाञ्जनमगन्यज्ञ इत्येके^१
सर्वत्र भूपतये स्वाहेत्येतेन स्कन्मभिमन्त्रयते^१ यज्ञस्यैव तदार्था
यजमानो वसीयान्भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणातीति
५ विज्ञायते^१ ॥ २७ ॥

यदि कपालं भिद्येत गायत्र्या त्वेति संधायोपरि गार्हपत्ये
धार्यमाणे मनो ज्योतिरित्यभिजुहुयाद्भूमिर्भूमिमगादिति
ब्रह्माभिमन्त्रयते^१ ऽभिन्नो धर्मो जीरदानुरिति भिन्नमपो
ऽभ्यवहरेत्^१ त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रव इत्यन्यत्संस्कृत्य कपालेष्वपि-
१० सृजति^१ यद्यसोमयाज्यात्विज्यं^२ कुर्वन् कृत्वापां^३ पुष्पमस्योष-
धौनामित्येतैराहवनीये^४ तिस्र आज्याहुतीर्हुत्वा वयं सोम
व्रते तवेति शिष्टमाज्यं भक्षयित्वा देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहेति
दक्षिणाग्नौ प्रतिमन्त्रं जुहोति^५ तं जघनेन दक्षिणाप्रागग्रा-
न्दर्भान्संस्तीर्य दधि ददाति^५ देवास इह मादयध्वमित्येतैः
१५ प्रतिमन्त्रमनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपौथादित्युपतिष्ठते^६
कपालं चिकीर्षन्वथचक्राकृतिं सर्वतः षडङ्गुलं स्थानं कल्पयित्वा

१ See TS. II. 6. 6. 4.

२ ? यद्यसोमया० AHB; यदि सोमया० MVT, यसोमायाज्या० L.

३ ? कृत्वा all the Mss.

४ After एतैर् AHB ins.: उपतिष्ठते ऽनन्तरिताः पशव इति; LTV om. these words.

५ दधाति TV, निदधाति ML; missing in HAB.

६ Thus restored in acc. with Āp. XIV. 32. 3-4; the Mss. are wholly confused.

कपालवृद्धिहासौ कुर्वन् द्युङ्गुलोत्सेधं कारयेत्तेषामभिप्रथने^१
व्याहृतीभिर्जुञ्जयाद्यदि प्रयुक्तानां प्रागर्थकर्मणः कपालं नश्ये-
दाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्यमेककपालं^१ भार्गवो
होतैकहायनो दक्षिणा^१ मही द्यौः पृथिवी च न इति
द्यावापृथिव्ययर्चा जुञ्जयादित्येके^१ ॥ २८ ॥

५

अधिप्रयणादूर्ध्वं व्याहृतीभिर्जुञ्जयाद्यदष्टतं रुद्राय स्वाहेति^१
द्रवे वायवे स्वाहेति^१ निदग्धे निर्ऋत्यै स्वाहेति^१ यत्किञ्चि-
च्छृतं तेन प्रचरेद्यदि सर्वं दग्धमपो ऽभ्यवहृत्य मिन्दाञ्जती
ऊत्वान्यं निर्वपेदाज्येन वा प्रचरेद्यदि हविर्या दिशमभ्युत्सिच्येत
तत्तद्विकपतिभ्यो जुञ्जयात्सर्वतः सर्वाभ्यो जुञ्जयाद्विरुदासय-^{१०}
न्यतनखण्डादीन्परिहरेदपरिहरन्व्याहृतीभिर्जुञ्जयाद्येककपालं
परिवर्तेत स्कन्देद्वा प्रजापतेर्वर्तनिमनुवर्तस्वेति यथास्थानं रचयति^१
प्रति चेत्ते प्रतितिष्ठामि राष्ट्र इति तं यजमान उपतिष्ठते^१
ऽस्कान्द्यौः पृथिवीमस्कानजनि प्राजनीति द्यावापृथिवीभ्यां
जुञ्जयाद्यदि पत्नीः संयाजयन्कपालमभिजुञ्जयाद्वैश्वानरं द्वादश-^{१५}
कपालं निर्वपेत्^१ ॥ २९ ॥

यस्य पुत्रौ यमौ गावौ वा जायेयातां मारुतं त्रयोदश-
कपालं निर्वपेन्मारुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति याज्यानु-
वाक्ये^१ पूर्वं सुगापादनादन्तर्वद्यासीनः पश्चाद्धविर्भ्यश्च जुष्टो
वाचो भूयासमित्येषा^१ इमामेवाश्विना यज्ञस्य यदाचो यहु-^{१०}
रिष्टम् । तदश्विनौ भेषजेन संधातारौ स्वाहा ॥ चातारमिन्द्र-
मित्येषा^१ यन्मे मनसश्चिद्रं यदाचो यच्च मे हृदः । देवास्त-

५ च्छमयन्तु सर्वं सोमो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥ यद्विद्वांसो
यद्विद्वांसो मुग्धाः कुर्वन्त्युत्विजः । अग्निर्मा तस्मादेनसः
अद्वा देवौ च मुञ्चतां स्वाहा ॥ यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत
द्यामित्येषा ^१ ब्रह्मत्वे होत्र आध्वर्यव आग्नीध्र ^२ एक ^३ एव यज्ञे
५ पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे मा मा हिंसिषुः
स्वाहा ॥ अहं ब्रह्माहं होताहमध्वर्युरहमाग्नीध्रो ऽहं यजमानः
पत्नी च एक ^४ एव यज्ञे पर्याणि तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान्मे
मा मा हिंसिषुः स्वाहेत्याज्यस्थाल्याः सुवेणादायैकाध्वर्यव-
प्रायश्चित्तानि ^५ ऊत्वा जुह्वपभृतावादाय समिदाद्याः सर्वदेवता
१० यजेत ^६ ॥ ३० ॥

समारोपितेष्वग्निषु ^७ षण्मासविच्छेदे ऽग्नये शुचये पवमानाय
तन्तुमते पथिकृते ऽष्टाकपालान्पुरोडाशान्निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादश-
कपालं ^८ नित्यहोमदर्शकाग्रयणनिरूढपशुबन्धचातुर्मास्यसौत्रा-
मणिसोमेषु बज्रशो विच्छिन्नेष्वेतेषु तदेवान्वारम्भणीयं च
१५ कृत्वाग्नीन्संदधीत ^९ पुनराधेयमग्न्याधेयं वा कुर्यादित्येके ^{१०}
जन्तुभिर्मन्यनेन वारणी अनुपयोग्यौ ^{११} भवतस्तावन्यौ नवारणी ^{१२}
आहृत्य पौर्णमास्याममावास्यां वेद्वा पुराणे अरणी गार्हपत्ये

१ ०ग्नीध्रायैक MLTV; ०ग्नीधाय एक A; ०ग्नीध्रीय एव H; ०ग्नीध्रयमाक एव B.

२ With hiatus in all the Mss.

३ ०काध्वरप्राय० the Mss.

४ समारोपितेषु the Mss.

५ ०योग्यौ AH; ०योगौ MLTV; ०योग्यो B.

६ Thus the Mss. (only TV तावन्यानवा०).

प्रज्वाल्य दक्षिणेनोत्तरामरणीमांदाय^१ सव्येनाधरामरणीमुप-
र्युपर्यग्नौ^२ धारयन्नाजुक्कान उदुध्यस्वाग्न इति द्वे विश स्वां
योनिमिति^३ संनम्य जपेत् । ॥ ३१ ॥

अयं ते योनिर्ऋत्विय इति वा समारोष्यानुगमयित्वा
गार्हपत्यं मथित्वाग्निं निधायाहवनीयं विहृत्य तत्र संतनिं^४ ५
जुहुयादग्नये तन्तुमते ऽष्टाकपालं निर्वपेदन्यजात्यमेध्यवाय-
सादिस्पर्शने ऽरण्योर्नाशस्तावुत्सृज्य भवतं नः संमनसावित्यप्सु
निमज्जयेदन्यौ नवावाहत्याग्न्याधेयं कार्यं । तन्तुमानित्येके
यस्य पशुर्होयेत^५ रौद्रं वासुमयं चरुं निर्वपेत्कृष्णाजिनं दक्षिणा
यो ब्रह्मचार्यवकिरन्स नैर्ऋतं प्राजापत्यं वा गर्दभं पशुमा- १०
लभेत । भूमौ पुरोडाशं अपयेन्नास्य कपालमश्ववदानैश्चरन्ति
पाकयज्ञेन वा निर्ऋतिं यजेत । यो ऽदक्षिणेन यज्ञेन यजेत
मृतस्तस्य यज्ञो ऽनायुर्यजमानः स्यादुर्वरां दद्यात् । ॥ ३२ ॥

यद्यृक्तो यज्ञ आर्तिमियाद्भूरिति गार्हपत्ये जुहुयाद्यदि
यजुष्टो भुव इत्यन्वाहार्यपचने । यदि सामतः सुवरित्याहवनीये । १५
यदि सर्वतः सर्वास्तदिदं सर्वप्रायश्चित्तं सर्वत्र समभ्युचीयते । स्तेनो
ऽभिगस्तो ऽभिगस्यमानो मृगारेष्ट्या यजेत पुरा प्रणीताभ्यो
येन देवाः पवित्रेणेति चतुर्गृहीतं जुहोति प्राजापत्यं पवित्र-
मिति चेन्द्रः सुनीती सह मा पुनत्विति चाग्नये ऽहोमुचे

१ The Mss. sometimes अरणि, sometimes अरणी.

२ ? विशयोमेतानौ (or नि)मिति MLTV ; विश स्वा योनिमित H ; विशस्य-
योनिमिति AB.

३ संतनिं LTV ; संतति AB ; संतनं M ; संततति H ; संततिर्जु० B.

४ पशुर्होयेत MLV ; पशुर्भिद्येत AB ; पशुर्होयेत T ; पशुर्होयेत H.

ऽष्टाकपालमिति दशहविषमिष्टिं निर्वपति । तां मृगारेष्टि-
माचक्षते । सप्तदश सामिधेन्यो ऽपामिदं न्ययनं नमस्ते हरसे
शोचिष इति पावकवत्यौ धाय्ये । अग्नी रक्षांसि सेधति यत्ते
पवित्रमर्चिषीति प्रथमस्याज्यभागस्य । यो धारया पावकया
५ परिप्रस्यन्दते सुतः । इन्दुरश्वो न कृत्विय ज्या कलशेषु धावति
पवित्रे परिषिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषु वर्धत इत्युत्तरस्याग्निर्मन्वे
प्रचेतस इति हविषां याज्यानुवाक्या भवन्ति ॥ ३३ ॥

पुरस्तात्स्विष्टकृतः पवमानः सुवर्जन इत्याज्याहुतीरुप-
जुहोति । यत्ते वयं यथा ह तदसव इति संयाज्ये । दक्षिणा-
१० काले हिरण्यं ददाति । पत्नीसंयाजेषु पुरस्ताद्गृहपतेर्यद्देवा
देवहेडनमित्याज्याहुतीरुपजुहोति । मृगारेष्टिः संतिष्ठत । उक्तः
पशुर्यदि न लभ्येताग्नेयीं वैष्णवीमैन्द्रीं^१ वायव्यां प्राजापत्या-
मैन्द्रावैष्णवीमिति हुत्वा तमेवोपकल्पयेदुपाकृतो वाश्येत यदस्य
पारे रजसो यस्माद्भीषावाशिष्टा इति द्वे आहुती जुहुयाद्यदि
१५ वेपेत यस्माद्भीषावेपिष्टा इति द्वितीयां । यदि पलायेत
यस्माद्भीषा पलायिष्टा इति । यदि संज्ञपनं न कामयीत^२
यस्माद्भीषा समज्ञास्था इति । यदि शकृत्कुर्वीत यस्माद्भीषा
शकृदकथा इति । यदि मूत्रं कुर्वीत यस्माद्भीषा मूत्रमकथा
इति । य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहेति सर्वत्र तृतीयां ।
२० यदि निषीदेदग्निहोत्रवत्कार्यं । मैत्रावरुणदण्डेनोदुस्र तिष्ठे-
त्युस्रमुत्थापयेत् ॥ ३४ ॥

१ After वैष्णवीं H ins. आग्नावैष्णवीं.

२ Thus BHA ; यदिसंज्ञपनान्मन्त्रञ्जियत ML.

अन्येन वौदुम्बरेणोन्मेष तिष्ठेति मेषमुदंश्च तिष्ठेत्यश्चमुच्छाग
तिष्ठेति क्वागमुदश इति वशां । यदि पूर्वं पर्यग्निकरणा-
न्म्रियेत याश्चमेधे प्रायश्चित्तिस्तां कृत्वाथान्यं तादृशं पशु-
मालभेत । तस्योपाकरणादि समानं निर्मन्थ्य सामिधेनी-
तच्छेषाधारसंप्रैषसंमार्गप्रवरप्रयाजवर्जं । यदि तादृशं न लभे- ५
ताजावयो गोअश्वा इत्यन्योन्यस्य प्रतिनिधयो भवन्ति । यदि
प्रतिनिधिं न लभेताज्येन संस्थापयेत्तस्य आशाः प्रचरन्त्वग्नयो
न वा उवेतन्म्रियस आशानां त्वा विश्वा आशा इति मृतं
शरीरमप्सु प्रवेशयति । यदि वपा हृता^१ नष्टा वा स्यादुद्य-
न्त्सुपर्णो न विभाति सर्वमिति चतुर्गृहीतं जुहोति । ॥ ३५ ॥ १०

तत्स्थाने यदवशिष्टं स्यात्तेन मेदसा प्रचरेत्ततो यदि तां
लभेत न तदाद्रियेत । यदि वपा हविरवदानं वा स्कन्देदा
त्वा ददे यशसे वीर्याय चेत्यादाय यस्ते द्रप्सो यस्त उदर्ष
इति जुहोति । यद्यसंस्थिते शकुनिश्चषालमुपविशेच्चषालं^२
प्रक्षाल्य थूपं प्रोक्ष्यापवस्व^३ सोमपीतये गातुमस्मै यजमानाय १५
विन्द^४ स्वाहेति चतुर्गृहीतं जुहोति । स्कन्ने पृषदाज्ये पात्रं
निर्णिज्य पृषदाज्यमन्यमभिगृह्य^५ मनो ज्योतिरित्याज्यं जुहुया-

१ कुनिहृता H, which points to शकुनि०; कूनिभूत० B, with lacuna of one aksara before कू०.

२ ०लमुपवि० the Mss. ? ०ल उप० ? see Baudh.

३ प्रोक्ष्योपवस्व H; प्रोक्ष्यवपस्व A; प्रोक्ष्यवपध्यवः ML; प्रोक्ष्यपध्ववः TV;
प्रोक्ष्यापस्ववसः B.

४ विन्द LTV; विन्दन् MAHB.

५ अन्यम् all the Mss.

देवं स्कन्ने सोमे सोममभिगृह्य जुहुयाद्यदि मार्जारादिभिः
पात्रमुपहतं स्यादन्यस्मिन् गृह्णाति । ॥ ३६ ॥

उखां^१ सवन्तीं^१ पशूखां सवन्तीमभिमन्त्रयते । यावन्ति
पशोरवदानानि न विन्देयुस्तावत्कृत्वस्तत्राज्यस्यावद्येद्ये पशुं
५ दिव्यैरुपेतान् कामयेतार्तिमार्क्युरिति कुविदङ्गेति नमो-
वृत्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहुयाद्यद्यष्टापदीत्यवबुध्येरन् धाता रातिः
सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इति द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति । यस्यास्ते
हरितो गर्भ इत्यभिमन्त्र्या वर्तन वर्तयेति प्रदक्षिणं गर्भ-
मावर्तयति । वि ते भिनद्धि तकरौमित्यन्तरा ओणी गर्भ
१० निष्पाटयति^२ । बहिस्ते अस्तु बालित्याशयाद्गर्भं निरस्यो-
रुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरिति रसाय पात्रमुपयच्छति । शूलेन
पशुश्रपणे निहत्य गर्भं अपयति । पशुपुरोडाशं निरुप्य
भक्तिद्यावापृथिव्यं पशुपुरोडाशं निर्वपति । पशोरवदानान्यवदाय
गर्भस्य पुरस्तान्नाभ्या अन्यच्चावद्येदुपरिष्ठादन्यदवदाय सौविष्ट-
१५ कृतान्यवद्यति । रसं त्रैधं करोति ॥ ३७ ॥

दैवतेषु सौविष्टकृतेष्वेडेषु चैकपदी द्विपदीति पुरस्तात्स्विष्ट-
कृतो जुहोति वषट् ते विष्णो प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामे-
त्यन्यतरया गर्भस्य दक्षिणेन पूर्वसक्थिना विष्णुं शिपिविष्टं
यजति । दक्षिणाकाले ऽष्टाग्रूडिरण्यमुष्णीषेणावेष्ट्य कोशे ऽवधाय
१० द्वितीये ऽवधाय तृतीये ऽवदधाति । विविलानिव कोशान्
कृत्वा तदक्षिणं ददाति । मरुतो यस्य हि चये यज्ञैर्वा

१ Read perhaps (cp. Āp. IX. 18. 12) गर्भं सवन्तीमिति.

२ ०पादयति MLTAV; निषवदति H; ०पदति B.

यज्ञवाहस इत्यन्यतरया पशुश्रपणे गार्हपत्ये वा गर्भपुरोडाशं
चेत्युत्तरेण गार्हपत्यस्य शामित्रस्य वा शीते भस्मन्युपोष्य मही
द्यौः पृथिवी च न इति शीतेन भस्मनाभिसमूह्येतं युवान-
मिति पञ्चभिरुपतिष्ठते । ॥ ३८ ॥

यस्यानपवृक्तो^१ यूपो विरोहेत्तस्मिन् त्वाष्ट्रं चरुं निर्वपेत् ५
त्रयस्त्रिंशदिति तन्तुमतीं वा जुहोति । यदि सुधिरः
स्याद्वैष्णव्या व्याहृतीभिः प्राजापत्यया च ऊत्वा तं संवृष्ट्याग्नौ
प्रविध्याथान्यं साधयेद्यदि क्रिमिणः पूर्ववत्प्रायश्चित्तं । यद्या-
वश्चनमास्कन्देद्वाहत्यादि समानमुत्तरं । यदि दक्षिणा पते-
त्यत्थङ् वा सं वा शीर्येत वैष्णव्याः स्थाने यामी । शेषो १०
व्याख्यातो । यद्यप्यु पतेत्तत्स्थाने वारुणीं जुहुयात्समानमुत्तरं ।
यदि प्रासहा हरेयुरैन्द्री विशेषो । यदि मूल उप शुष्कः
स्यान्मध्ये ऽग्रे वा यद्यग्निष्ठाश्रिर्विच्छिद्येत पूर्वा^२ वा दक्षिणा
सर्वतो वा याम्येव^३ विशेषो । यदि लोहिन्यो रेखा अन्ये
वोत्पाताः सर्वत्र प्रायश्चित्तं भूर्भुवः सुवरित्यन्या वा वैष्णवी- १५
वैष्णवीः । ॥ ३९ ॥

इति विंशः प्रश्नः ।

Thus B ; ०वृत्तो the Mss.

पूर्व the Mss.

यामीरव or यामिरेव the Mss.

अथ सौम्यानि । यदि दीक्षितो ऽनृतं वदेदप आचम्याव
 ते हेड उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामीति जपेद्दण्डात्कृष्णा-
 जिनाद्वा व्यवच्छिन्नो द्वाञ्जनमगन्यज्ञ इति व्याख्यातं । यद्वै
 दीक्षितो ऽमेध्यमनिष्टं वा पश्यत्यबद्धं मनो दरिद्रमिति
 ५ जपेद्यद्वै दीक्षितमभिवर्षत्युन्दतीर्षलं धत्तेति जपेद्यदि वाति
 भद्रादभि श्रेयः प्रेक्षीति । कर्दयित्वा निष्ठीव्य वा यदत्रापि
 रसस्येति । यदि स्वप्ने रेतः सिञ्चति यन्मे रेतः^१ परितोषा-
 दिति स्क्वनमभिमन्त्रयते । यद्यवकिरेदस्वप्ने तपो ध्वमे न
 ह ते अग्ने तनुवा इति तिस्र आहुतौर्जुहोति यद्देवा
 १० दवहेडनमित्येताभिश्च जुहुयात्प्रत्याहुति वरं दद्यादेकं वा
 बद्धविदे । मूत्रमुत्सृजती^२यं ते यज्ञिया तनूरिति मृदं लोष्टं
 वादत्ते । ॥ १ ॥

अपो मुञ्चामि न प्रजामः होमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमा-
 विशतेति तदुत्सृजति । पृथिव्या संभवतेति वेद्यां लोष्टं प्रति-
 १५ निदधाति । बीभत्सा नामापः स्वाहाकृताः पृथिवीमाविश-
 तेत्यश्रु कुर्वन् जपेत् । कफस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविशतेति कफमुत्सृजंस्तपस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
 माविशतेति खेदमुत्सृजन् । दुःस्वप्न पापस्वप्नोपभुक्तैर्ब्रह्माहमन्तरं
 त्यवे न भि स्वप्नमुग्रवधेति^३ दुःस्वप्नं दृष्ट्वा जपति । यदन्नमद्यते

१ यन्मे रेतः परि० HB (as Baudh. XXVIII. 9 : 358. 12) ; यन्मे ऽत्र
 पयसः परि० MLTAV (as Āp. X. 13. 10).

२ ०हमन्तरत्यवेन MLTV (but in TV a space for one aksara is
 left before त्य), ०हमन्तरक्यवेन A ; in H, there is a great gape ;
 ०हमन्तरक्यवेन B.

सायमिति स्वप्ने ऽन्नं भुक्त्वा जपति ^१ नमो रुद्रेभ्यः स्वाहेति
 कण्डूय लोहितमुत्पतितं दृष्ट्वा जपति ^२ न वर्षति धावेन्नमो
 वाय^३ इत्येतमृगद्वयं जपति यदि धावेत्सूर्यो मा देवो
 देवेभ्यः पात्विति दौक्षितविमितादन्यत्राभिनिमुक्तो ऽभ्युदितो
 वा जपति ^४ ॥ २ ॥

५

प्रातरनुवाके ऽभ्युदित उदयं तमसस्पर्युदु त्वं चित्रमिति
 तिस्र आहुतीर्जुहोति तथा सोमो यदि नाविर्भवेन्नवो नवो
 भवति यमादित्या इत्याहुती जुहुयात्सूर्याचन्द्रमसोरुपरागे
 ऽप्येतदेवाग्निं नरादि^१ यदि ग्रहं ग्रहीष्यन्नन्यां देवतां
 गृह्णीयात्तदेवासुष्यै स्वाहेति सर्वहुतं तस्यै देवतायै जुहुया- ^{१०}
 न्निन्दाहुती हुत्वा भागिन्यै देवतायै पुनर्गृह्णीयादपि वा
 वाचस्पते विधे नामन्निति ग्रहाणामेकेन जुहुयात्तमसेषु चैवं ^{११}
 सवनकालातिक्रमे ऽग्निर्मूर्धेति गायत्र्या प्रातःसवने जुहुयाद्भुवो
 यज्ञस्येति त्रिष्टुभा माध्यंदिने जनस्य गोपा इति जगत्या
 तृतीयसवने ^{१२} निन आग्निष्टोमे चारहरतिरात्रमुत्तरं^३ नाधि- ^{१५}
 गच्छेद्यज्ञे भेषः^४ स्यादित्यधिगमे सर्वान् होतृन् जुहुयात् ^{१६} ॥ ३ ॥

पशौ यदि पूतिगन्धः स्यात्तदुत्सृज्यान्येन पशुना प्रचरे-
 दाज्येन पुरोडाशसान्नाय्ययोर्^५दि स्तोत्रशस्त्रप्रतिगरार्धर्चादिषु^५

१ R. वायव ? Baudh. differs.

२ ? वाग्निन्नरादि the Mss. (वाग्निनेराति B).

३ ? निन आग्नि(or ग्री)ष्टोम (or मे) चारहरति रात्रा (or रात्र्या) सु०
 MLT; निन आग्निमीचाहरति रात्र्या० A; निन आग्नीष्टोमिचाहरति रात्र्या BV.

४ यज्ञे भेष the Mss.

५ Thus B; ०प्रतिगरा अर्धर्चा० the other Mss.

लुप्येत मिन्दाऊती ऊत्वा पुनर्जपेद्यदि प्रातःसवने त्रिषु कलशे-
षूक्यस्थाल्यां वाल्यसोमः शिष्येत्प्राग्घोमाच्चमसेष्वभ्युनीय जुहु-
यात्कलशेष्वभ्युनीय तैरुपहोतव्यमित्येके । यदि प्रागनुवषद्वारा-
दनुवषद्वारे^१ जुहुयाद्यदि भूयानतिरिच्येत सचैव कलशे-
५ हौमाय प्रतिष्ठेद्भुते ऽनुवषद्भुते ऽतिरिक्तमवबुध्योद्गाहहोतृप्रत्ययेन
त्रिषु सवनेषूक्तवत्सर्वं कुर्याद्यद्यग्निष्टोमे ऽतिरिच्येतोक्त्यं कुर्वीत
यद्युक्त्ये षोडशिनं यदि षोडशिन्यतिरात्रं यद्यतिरात्रे वैष्णवीषु
शिपिविष्टवतीषु बृहता गौरिवीतेन^२ वा सुवीरन् । ॥ ४ ॥

सोमसंसवे विद्विषाण्योर्यजमानयोर्महारात्रे ऽग्निर्यजुर्भिरिति

- १० चत्वारि संभारयजूंषि ऊत्वोपाकृत्य परिहिते प्रातरनुवाके
संवेशायोपवेशाय गायत्र्या अभिभूत्यै स्वाहेति पुरस्तात्प्रातः-
सवनस्य जुहुयात्तथोत्तराणि संभारयजूंषि माध्यंदिनस्य । त्रिषुभो
ऽभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति । तथोत्तराणि संभारयजूंषि
तृतीयसवनस्य । जगत्या अभिभूत्या इति मन्त्रं संनमति ।
१५ तथोत्तराण्यनुष्टुभ इत्यवभृथस्य संनमति । तथोत्तराणि ऊत्वोद-
वसानीयायाः पङ्क्त्या इति संनमति । प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातं प्राणापानौ मा मा हिंसिष्टमिति द्वे पुरस्तात्पशुस्विष्टकृती
जुहुयादेतिवन्ति प्रेतिवन्ति वाज्यानि । मरुत्वतीर्वृषण्वतीर्वा
प्रतिपदो । यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्त्यं कुर्वीत ।
२० यद्युक्त्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत । ॥ ५ ॥

१ ? प्रागनुवषद्भरोदनुवषद्भरो जुहुय० B; A : ०द्भारोस्तदनुवषद्भारे ज० ; the other Mss. प्रागनुवषद्भारस्तदनु वष०.

२ गौरिवीतेन TVA; गौरिवी० NL; गौरिवीतेन BH.

यद्यतिरात्रो ऽग्नोर्यामो^१ यद्यग्नोर्यामो द्विरात्रः^१ सोममाहृत्य
 हविर्धानसन्निधौ क्रीत्वा^१ सकृदाप्याय्य हविर्धानं प्रपाद्य शकटे
 कृत्वोत्तरमुत्तरमहः कार्यमत्यभिषुत्यो दक्षिणाभिर्वा वरीयांसं^२
 यज्ञक्रतुं कुर्याद्यद्यन्तरा गिरिर्नदी वा न स्यात्संसवो^३ नावि-
 द्विषाणयोः संसव इत्यपरं^३ कोभागिनसत्त्वेषु^४ यदि दीक्षिता-
 नामुपतापः स्यान्महत्काष्ठमाग्नीध्रीये समिधोत्तरत उदपात्रं
 निधाय यवानामेकविंशतिं तावतश्च दर्भपुञ्जीलानवधायापो
 ऽग्नावधिश्रित्याग्नीध्रीयादक्षिणोपविष्टं ब्राह्मणं प्रोच्य तत्प्रसूतो
 जौवा नाम स्येति परिब्रूयात्^५ ॥ ६ ॥

या जाता इत्योषधीसूक्तेन ताभिरुपतप्ताभिरद्भिरभि-^{१०}
 षिच्याचमय्य प्राणापानौ त उपाऽश्वन्तर्यामौ पातामित्यभि-
 मृशति^१ प्राणापानावुपाऽश्वन्तर्यामौ पातमिति सर्वत्र मे
 इति संनम्य यजमानो जपति^१ पुष्टिपतये पुष्टिरित्याग्नीध्रीय
 आहुतिं जुहोति^१ नान्यद्भेषजं कुर्याद्यथासंभवमेकाहे^१ यदि
 म्रियेत यत्प्रागवभृथात्कृत्वा पैतृमेधिकेन विधानेन सर्वैरग्निभि-^{१५}
 दर्शपूर्णमासैः^४ सौमिकैश्च पात्रैः पूर्वेण सदो ऽग्न्यवभृथं कुर्यु-
 रवभृथं^५ वा गमयित्वोन्मुच्य दीक्षामवभृथादुदेत्य अश्वानं

१ Thus BA ; क्रीत्वा TV ; कृत्वा MLH.

२ वरीयांसं TV ; परिधासं H ; परिवीयांसं MLA ; परिधांसं B.

३ Thus the Mss. ; could the original reading be : एकाक्षा-
 हीनसत्त्वेषु ?

४ दर्शपूर्णमासैः MLVTAB ; दर्शपूर्णमासिकैः H.

५ Thus H (and cp. Hir.) ; ०भयो (or धो) वभृथं (or धं) वा गम०
 MLTV ; A useless ; ०भृथं वो मयित्वोन्मुच्य B.

नीत्वाग्निभिर्दहेद्येषां दीक्षितानां प्रमीयते तं यदववर्ज्युः
क्रूरकृतामिवैषा लोकः स्यादाहर दहेति ब्रूयान्तं दक्षिणतो
वेद्यैः स्तुतिदेशे^१ निधाय दक्षिणाग्नेरङ्गारान्निर्वर्त्यैतेन निर्मन्येन
वा दहेयुः^१ ॥ ७ ॥

४ दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यामस्थिकुम्भमुपनिधायायं गौः पृश्नि-
रक्रमौदिति तिसृभिरप्रतिहृताभिः सर्पराज्ञीभिरुद्गातारः सुवीर-
नृत्विजो होतृप्रथमाः प्राचीनावीतिनो यो ऽस्य कौष्ठ्य जगत
इति यामीरनुब्रुवन्तः सर्पराज्ञी^२ कीर्तयन्तो दक्षिणान् केश-
पक्षानुद्गथ्य सव्यान् प्रस्रस्य^३ दक्षिणानूरूनाग्नानाः सव्यान्वा त्रिः
१० प्रसव्यं मार्जालीयं परीयुस्त्रिः पुनः प्रतिपरीयुरैन्द्रवाथवाया-
न्मैत्रावरुणाग्रान्वा गृह्णीयाद्भक्षान्तु मार्जालीयन्यन्ते निनयेयुर्न
भक्षयेयुराप्यायनं • तु कुर्वीरन्^४ आयूषि पवस इति
रथन्तरपृष्ठस्य प्रतिपदं कुर्वीरन्^५ रथन्तरसामैषां सोमः
स्यात्^६ ॥ ८ ॥

१५ पुत्रादिहीनस्यास्थिकुम्भमवभृथे निखनेयुः^७ पुत्रादिमृतं
दग्ध्वास्थीनुपनह्य^८ यो ऽस्य नेदिष्ठौ स्यात्तं तस्य स्थाने दीक्षयित्वा
तेन पुनर्यजेरंस्ततः संवत्सरे ऽस्थीनि याजयेयुरग्निष्टोमो रथ-
न्तरसामा^९ गौरिवीतसामा^{१०} सप्तदशस्तोमेन^{११} पूर्ववद्ब्रह्माग्रतो^{१२}

१ Cp. T. Br. I. 4. 6. 5.

२ ? स्तुतिदेशे MLVTH; स्तुतिदेशे A; सततिदेशे B.

३ Thus the Mss., सर्पं B only.

४ प्रस्रं ML; विस्त्रं ATHBV.

५ कुर्वीत HB only.

६ .०स्थीनुपं all the Mss.

७ गौरिवीतं MLTAV; गौरिवीतं HB.

ऽस्थिकुम्भं प्रतिस्तोत्रं कृष्णाजिन उपनह्य निदधात्यन्तर्यामिहोमान्ते
यामेन साम्ना सर्पराज्ञीषु सुवीरज्ज्ञेत्प्रथमाः प्राचीनावीतिनो
मार्जालीयं प्रतीयुरिति^१ व्याख्यातं^१ द्वादशशतं दक्षिणा^१ मृत-
स्याग्नयः पूर्वस्यैवोदवसानकाले प्रथमकृताग्निहोत्रविधानेन धृता
एवास्थियज्ञावभृथमेतस्मिन्नग्नौ यज्ञपात्रैश्च दहेयुः^१ ॥ ६ ॥ ५

यदि सत्ताय दौक्षितानां कुतश्चित्कारणात्साम्युत्थानं जायेत
स सोममपभज्य विश्वजितातिरात्रेण सर्वस्तोमेन सर्वपृष्ठेन
सर्वगोदसदक्षिणेन यजेत^१ व्याख्यातमृत्विग्वरणं^१ पृथगरणीष्वग्नी-
ज्वालामुखीयारण्योरेवोत्तरवेदिकाग्नीध्रीयान्समारोप्य^२ देव-
यजनादि कृत्वोत्थायिनः कृतान्तात्प्रतिपद्येरन्^३ सत्त्रिणश्चोखा- १०
मवलिख्य तैरन्या मृदः संसृज्याषाढाघर्मेष्टकाकुलयिनौमहा-
वीरेणान्यच्च कुर्युरवलिख्य पशुशिरसां तूष्णीकेष्वाश्लेषयेद्देद्युत्तर-
वेदिधिष्णिगोत्करोपरवखरसदोहविधानादिभ्यो विहृतेभ्यः पुरी-
षानपादायाश्लेषयेदिष्टकाश्च कार्याः^१ ॥ १० ॥

अकृतेषूखादिषूत्थाने तेषां मन्त्रवत्पुनरूपादानमेवं^४ प्रणीत १५
आहवनीय उत्तिष्ठेत्तूष्णीमाहवनीयं प्रणयत्येवमाग्नीध्रीयादि^१
संचिते ऽग्नावुपतिष्ठेत्^५ न कारयेयुः^१ सोमे यदपहृते प्रायश्चित्तं

१ प्रतीयु० the Mss. (प्रतियु० BV).

२ ०वोत्तरं वेदि० the Mss. ; ०ध्रीयात्समा० the Mss.

३ कृतान्तात् AB (and cp. Hir. and Āp. XIV. 25. 2) ; कृतां तान् H ; कृतान्ता TM ; कृतान्तौ L.

४ एवं MLTHBV ; एव A.

५ Read ०ग्नावुत्तिष्ठतो (०ग्नावुत्तिष्ठेत BV).

तद्गधे^१ । पञ्च गावो विशेषो^१ । यदि गावा शीर्येत ब्रह्मसान्ना^१
स्तुवीरन्^१ । कलशो दीर्येत सर्वत्र वषट्कारनिधनेन ब्रह्मसान्ना
स्तुवीरन्सवे स्वाहेति सप्तमन्त्रैर्जलेन्द्रस्य ग्रहो ऽसीति सित्त-
सोममभिमन्त्र्य^२ संवेशाय त्वेति पूर्ववद्यथर्तु जुहोति । ॥ ११ ॥

५ आग्नीध्रविनाशे ऽग्निर्मूर्धेत्याग्नेया जुहुयाद्धविधानि विष्णो
त्वं नो अन्तम इति वैष्णव्या । सदसौन्द्रं विश्वा अवौष्टध-
न्नित्यैन्द्रिया । विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं म इति वैश्वदेव्या
प्राग्वंशे । सर्वेषु विनाशेषु मिन्दाहुती वैष्णवीर्याहुतीर्वा
जुहुयाद्धोतमैत्रावरुणप्रभृतिसप्तानां^३ वषट्कर्तृणामन्योन्यस्य वा
१० याज्यापुरोनुवाक्याविपर्यासे^४ ब्राह्मण एकहोतेति सप्तभिर्मन्त्रै-
र्यथाक्रममध्वर्युर्जुहुयाद्यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति
सर्वाः शंसेदपि दाशतयीः^५ । सौर्यं बज्ररूपं पशुमालभेत ।
॥ १२ ॥

समन्वारब्धानां सर्पतां बहिष्पवमाने यद्युद्गातापच्छिद्येता-
१५ दक्षिणः स यज्ञः संस्थाप्यस्तेन पुनर्यजेत । तत्र तद्द्याद्यत्पूर्व-
स्मिन्दास्यन्स्थाद्यदि प्रस्तोतापच्छिद्येत ब्रह्मणे वरं दत्त्वा स
एव पुनर्वर्तव्यो । यदि प्रतिहर्ता पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्याद्युग-

१ The Sūtrakāra forgets to indicate, which brahmasāman should be applied, see Āp. XIV. 25. 7.

२ सित्तमभिम० H.

३ ०प्रभृतीस्सप्ता० MLA ; ०प्रभृतिसू० TV ; ०प्रभृतः स० HB.

४ ०नुवाक्योविप० MLTAV ; ०पुरोनुवाक्ये वि० HB.

५ Thus H only (and cp. Āp. XIV. 24. 2.); the other Mss. omit सर्वाः and read दाशतयीः or वातशयीस (only A दाशतयी).

पदपच्छिन्नयोरुद्गातुः प्रायश्चित्तं प्रतिहर्तुर्मिन्दाज्जती^१ अपच्छे-
दपौर्वापर्यं यो^२ जघन्यः स्यात्पुनर्यज्ञे सर्ववेदसं दद्यात्तथा
माध्यन्दिने^३ यद्यार्भवे मिन्दाज्जती^४ एवमहर्गणे^५ तदह-
रेवावर्तितव्यम्^६ ॥ १३ ॥

यस्य सोम उपदस्येत्सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यजीषे^५
ऽन्यतरदन्तर्धाय वसतोवरौरवनीय तूष्णीमभिषुत्याधवनीये
ऽवनीयाग्रयणे द्रोणकलशे वावनीयैवमेकधनैकदेशमवनीय पूत-
भृत्यवनयेदन्यद्विरण्यार्धं विभज्य ग्रहचमसेष्वभ्युनीय जुहुयान्मह-
र्त्विगभ्यश्चतुरो वरान्दद्यादाग्रयण उपदस्येत्स्कन्देद्वेतरेभ्यो ग्रहेभ्यो
निगृह्णीयात्तेषामुपदस्तानां शुक्रामन्थिवर्जितानामाग्रयणाद्गृह्णी-^{१०}
यात्सर्वेषु ग्रहेषूपदस्तेष्वग्रयणं^७ द्रोणकलशाद्गृह्णाति^८ यदाग्रयण
उपदस्येत्कलशाद्गृह्णीयाद्यथा पिता पुत्रं क्षित उपधावतौत्युक्तं^९
यदि भ्रुवः स्कन्देदायुर्धा असि भ्रुवायुर्म धेहि वर्चोधा असि
भ्रुव वर्चो मे धेहि तनूपा असि भ्रुव तनुवं^६ मे पाहीति
तस्मिञ्छतमानं हिरण्यं निधाय स्वाहा दिव आप्यायस्वेति^{१५}
द्रोणकलशादाप्याययति^१ द्वितीयमन्तर्धाय स्वाहान्तरिक्षा-
दाप्यायस्वेत्याप्याययति^१ तृतीयमधस्तादन्तर्धाय स्वाहा पृथिव्या

^१ यो added by me. But perhaps this word is not to be added, but स्यात् to be cancelled.

^२ मिन्दाज्जती एवाहर्गणे HB, which also gives a good sense.

^३ ०यणं MLTV; ०यणे AHB.

^४ ०कलशान्निगृ० HB.

^५ See TS. VI. 5. 10. 1-2.

^६ तनुवं T; तन्वं MLAV

आप्यायस्वेति तृतीयमाप्याययत्यध्वरो^१ ऽयं यज्ञो अस्तु देवा
ओषधीभ्यः पशुभ्यो मे जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरो अस्तु
देवाः स पिन्वस्व घृतवद्देव यज्ञेत्या त्वाहार्षमिति ध्रुवसूक्तेन
यजमानो ध्रुवमभिमन्त्याध्वर्यवे वरं ददाति । ॥ १४ ॥

- ५ नाराशंसः स्कन्देद्यमध्वर्युरुत्तरं ग्रहं गृह्णाति तं ऊत्वा-
प्यायस्व मदिन्तमेति तस्मादितरं नाराशंसमाप्याय^२ भक्षयित्वा
पुनराप्यायानुकम्प्य भक्षयति^३ । सोमस्कन्दने ब्रह्मन्सोमो
ऽस्कानिति ब्रह्माणमामन्त्य प्रायश्चित्तं कुर्वीत । तेन प्रसूतो
यत्र स्कन्देत्तत्रापि निनीयाभूद्देव इति स्कन्नमभिमन्त्य देवा-
१० ञ्जनमगन्यज्ञ इति प्रातःसवने पुनरभिमन्त्रयते । हिरण्यगर्भः
समवर्तताग्र इति जुहुयाद्गन्धर्वाञ्जनमगन्यज्ञ इति माध्यन्दिने
ऽभिमन्त्रयते पितृञ्जनमगन्यज्ञ इति तृतीयसवन आप ओषधी-
रिति नक्तं द्यावापृथिवी जनमगन्नति तिरोअङ्गियान्^४ । सोमे
सोममभिगृह्णीयाद्रूपश्चस्कन्द मनो ज्योतिरिति संहिताभ्यां
१५ पृषदाज्येनैकामाहुतिं जुहुयाद्यदृतुग्रहे^५ सुगधौ स्यातां विसृष्ट-
धेनाः सरितो घृतश्रुतो वसन्तो ग्रीष्मो मधुमन्ति वर्षाः ।
शरद्धेमन्त ऋतवो मयोभुव उदप्रुतो नभसी संव्ययन्ताम् ॥
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिर्धाता ददातु सुमनस्यमानः ।

१ ०ध्वर्यो the Mss.

२ Same of the Mss. seem to point to a reading इतरान्नाराशंसान्.

३ भक्षयन्ति H.

४ तीरे आङ्गीयात् HB ; तरे अनुगृह्णीयात् MLTA. The same in Hiranyakesin.

५ Thus the Mss.

संवत्सर चतुभिश्चाकुपानो^१ मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ॥
आ देवानां त्वमग्ने व्रतपा असि यदो वयं मधुश्च माधवश्च
वासन्तिकावृत्त त इमं यज्ञमवन्तु ते मामवन्त्वनु व आरभे ऽनु
मारभध्वः स्वाहेत्येतैः सहैकादशाहुतीर्जुहोति ^१ ॥ १५ ॥

यद्यभक्षिते चमसे स्तोत्रमुपाकुर्यादारमतेति कन्दोगानुक्ता ^५
हिरण्यगर्भ इत्याहुतिं जुहोति ^१ तं चमसं यथान्यायं भक्षयत्यथ
ग्रहं चमसं वाभिवृष्टमिन्दुरिन्द्रमवागादिति भक्षयति ^१ यदि
हुतशेषेण सोमेनाहुतः सोमः संसृज्येतान्तःपरिध्याहवनीया-
दुदञ्चमङ्गारं निर्वर्त्य यज्ञस्य हि स्य चत्वियौ^२ वीतं^२ जुषेयाः
स्वाहेति हुत्वा हुतौ भक्षं हरति मा नो ध्वारिषुरिति शेषं ^{१०}
भक्षयति ^१ मा यजमानं तमो विददिति भक्षयन्तमनुमन्त्रयते ^१
यदि हुतः^३ परिश्रुत्याहुतेन संसृज्येत वा यद्यवृता चत्विजो
ऽन्यवृत्तैः संसृज्येरन्नात्यस्तोमात्सत्त्वादन्यत्र दौचितैर्दौचिता एत-
देवाभिषुत्य सोमो ऽभिवृध्येत^४ तदित्यदं प्रत्यस्मै पिपीषत
इत्येताभ्यां सुवाहुतौ जुहोति ^१ मैत्यर्चाभिवृष्टे^५ हुत्वेन्दुरिन्द्र- ^{१५}
मवागादिति शेषं भक्षयति ^१ ॥ १६ ॥

सप्तर्विजः सप्त सदाः^६स्थेषामिति भक्षं व्यापन्नमुत्तरार्ध-
पूर्वार्धं उपरवे निनयेद्वक्षिणार्धपूर्वार्धं वा ^१ यस्याग्निरुख्य उदायति
स एव पुनः परौध्य इत्युक्तमुख्यश्चेदुदायेदप्सु^६ भस्म प्रवेश्य

१ चाकुपा० (as Āp.) MLTV ; चाक्षपा० A (read चाक्षुपा०).

२ ०त्विजोवीति the Mss.

३ हुतः TBV ; हुतं MLA ; यदहुतः B.

४ ०वृध्येत the Mss., see, however, Baudh. XXIX. 5 : 375. 4.

५ ०वृष्टे A, ०वृष्टेति MLTV.

६ इत्युक्तम् see TS. V. 7. 5. 1.

शकृत्पिण्डेन^१ परिलिप्याज्जतिषाहं^१ कृत्वा सुवर्णं धर्मः स्वाहेति
पञ्चाज्जतीर्जत्वाकः पवित्रं रजसो विमान इति द्वाभ्यां
मुञ्जकुलायप्रभृतीनि कर्माणि प्रतिपद्येता^२ कृष्णाजिनवाचनात्^२ ।
कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा शतमानं च हिरण्यं ।

५ यद्यगारमासन्दी^३ शिक्यं वा दह्येत^४ वैश्वानरो न ऊत्येति
वैश्वानरौभिरष्टौ समिध आदध्याद्यदि हविर्धाने शीर्णे
स्यातामध्वर्युर्दक्षिणमुद्गृह्णीयात्प्रतिप्रस्थातोपस्तम्भुयादुत्तरं^५ प्रति-
प्रस्थातोद्गृह्णीयादध्वर्युरुपस्तम्भुयाद्वै^६ षण्व्योपस्तम्भुतो वैष्णव्योपमिनुत
आश्विन्या संमिनुतः । ॥ १७ ॥

१० अग्ने वाजस्य गोमत इति तिसृभिरुष्णिगिभिरध्वर्युराग्नौध्रे
जुहोत्युत्तराभिः प्रतिप्रस्थाता । यदि पन्नेजनिकलशो^७ वसती-
वरौरेकधनाः कुम्भेष्टकाः कथनेष्टका^८ वा परासिच्येरन्यूपौदु-
म्बरीद्रोणकलशा दीप्येरन् रशना भिद्येत कपालमन्यदा पात्र-
मपस्थाने^९ स्वेनैव यजुषाभिजपति । दारुमयमाहवनीये प्रहरेत् ।

१ त्विण्डेन परिलि० AB (as Baudh. XXIX. 6 : 376. 11); ०त्विण्डै-
रुपलि० MLTV.

२ Thus corrected by me; कर्माणि पद्येत (पत्येत) कृष्णाजिनवचनात्
the Mss.

३ यद्यगार० MLA; यद्यागार० TV.

४ Conjecturally; पुष्येत the Mss. (सुष्येत B).

५ Thus corrected acc. to Āp. and Hir., the Mss. are cor-
rupt.

६ ०कलशे the Mss.

७ त्वायज्ञेष्टका MLAV; त्वायज्ञेष्टिका T.

८ Thus the Mss. (पात्रंवेस्थाने B).

ध्यायन्नारायणं यत्प्रायश्चित्तमभिददात्यानर्थक्यात्तत्तत्प्रसङ्गे^१
तत्कुर्यादापत्सु तद्धनं तद्धनमित्याह^२ विखनाः^३ ^१ ॥ १८ ॥

इत्येकविंशः प्रश्नः ॥

इति श्रीमदौखेयशाखायां विखनसा प्रोक्ते
श्रीवैखानससूत्रे मूलगृह्ये द्वाविंशः प्रश्नः^४ ॥

१ अभिददाति the Mss., only A ०दधाति.

२ तं धनं तत्तत्तनंधन० A.

३ श्रीविखनाः T only. Probably the last three words do not belong to the original text; cp. the note on XI. 11 (end).

४ This last is the colophon acc. to T. In V it runs: इति श्रीमदौखेयशाखायां विखनसा ऋषिणा प्रोक्ते मूलगृह्ये एकविंशत्यंशात्मके एकविंश-
ज्महायज्ञप्रबोधकल्पसूत्रे एकोनषष्ट्यधिकत्रिंशत्खण्डात्मके पञ्चाशदधिकपञ्चशतौत्तर-
शतसहस्रग्रन्थात्मके प्रायश्चित्तविधिनियोग एकविंशतिप्रश्नः ॥

MANTRA-INDEX

TO

Vaikhānasa-śrautasūtram

By

PROF. DR. RAGHU VIRA, M.A., Ph.D., D.Litt. et Phil.,

Director, International Academy of Indian Culture, Lahore.

The references to sections and paragraphs are supplemented by the numbers of pages and lines. The colon (:) separates the two sets of references.

Mantras which show variation (either in form or in extent) with the entries registered in the Vedic Concordance of Bloomfield are marked with one prefixed asterisk. There is, however, a large number of *mantras* or *pratīkas* which are totally missing *as such* in Bloomfield. These are marked with two prefixed asterisks.

अ

अ॒श्वः स्य मधुमन्तः ४, ८: ४७, ८.
अ॒श्वना ते अ॒श्व पृथताम्
१२, १७: १४८, ५.

अ॒श्वर॒श्वस्ते देव सोमाप्यायताम्
१२, २३: १५२, १६.

अ॒श्वस्यत्याय त्वा ९, १२: १०१,
१; १५, ३४: २१२, १७.

अ॒श्वोमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमा-
विशत २१, २: ३२३, १३.

अ॒क्षरिहाणाः ७, ५: ७२, ५.

अ॒क्रन्कर्म कर्मकृतः ८, १२: ८७, १३.

अ॒क्रन्दत् १८, ११: २६१, १०.

अ॒क्रन्ददग्निः १८, ८: २५९, ७;
२०, ७: ३०२, १९.

अ॒क्षममीमदन्त ९, ९: ९८, ५.

अ॒क्षनितरः ९, ९: ९८, ६.

* अ॒क्षितमसि २, ६: २६, २.

अ॒गन्देवान्यज्ञः १६, १८: २३०, ११.

अ॒गन्नग्निः १, १९: २०, ५.

अ॒गन्म सुवः ७, १३: ७७, २१.

अ॒गा इ नग्नीत् ७, ७: ७३, ९.

अ॒गोतां नाष्ट्रां पाप्मानम् १८, १४:
२६४, १५.

अ॒ग्न आयाहि १, ११: १२, १९;
२०, ८: ३०३, ७.

अ॒ग्न आयाहि वीतये १८, १५:
२६७, ६; १९, ५: २८९, १.

अ॒ग्न आयू॒षि १, १४: १५, ८;
१, १६: १७, १६; २, ७२: २७,
१, २; ७, १३: ७८, ३.

अ॒ग्न आयू॒षि पवसे १५, १७:
२००, १०; २१, ८: ३२७, १२.

अ॒ग्न उदधे या त इषुर्यवा नाम
१९, ६: २९१, ६.

अ॒ग्नय आदित्यं गृह्णाम्यङ्गे रात्रिम्
२, २: २४, २.

* अ॒ग्नयेऽ॒श्वोमुचेऽष्टाकपालम् २०,
३३: ३१८, १९.

* अ॒ग्नये कव्यवाहनाय खिष्टकृतेऽनुसंधा
९, ८: ९७, ६.

* अ॒ग्नये कव्यवाहनाय खिष्टकृते स्वाहा
२०; २१: ३११, ३.

अ॒ग्नये गृहपतये स्वाहा २, ६: २६, ४.

अ॒ग्नये च त्वा पृथिव्यै चोन्नयामि २,
३: २४, १४.

अग्नये ज्योतिष्मते स्वाहा २०, १७ :
 ३०८, १६.
 अग्नये तपस्वते जनद्वते पाकवते स्वाहा
 २०, १७ : ३०८, १६.
 अग्नये त्वा जुष्टमुपाकरोमि १५,
 २१ : २०२, १८.
 अग्नये त्वा पवमानाय १८, ६ :
 २८०, ८.
 अग्नये त्वा पावकाय १८, ६ :
 २८०, ८.
 अग्नये त्वा वसुमते स्वाहा १३, १२ :
 १६६, २.
 अग्नये त्वा वैश्वानराय २, ४ : २५,
 १ ; १५, १८ : २००, १६.
 अग्नये त्वा शुचये १८, ६ : २८०, १०.
 ** अग्नयेऽदाभ्याय स्वाहा २, ६ : २६, ५.
 अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु-
 ब्रूहि ८, ६ : ८५, ७.
 अग्नयेऽनुब्रूहि ६, ८ : ६५, १३ ; १०,
 १७ : ११६, १३ ; १५, २५ : २०५,
 ११ ; १६, ४ : २२०, १ ; १६,
 १३ : २२६, १३.
 अग्नयेऽन्नपतये स्वाहा २, ६ : २६, ६.
 अग्नये पावकाय १, १६ : १७, १३.
 अग्नये प्रणीयमानायानुब्रूहि १०, ५ :
 १०५, १२.
 अग्नये प्रेष्ठ १०, १७ : ११६, १४ ;
 १५, २५ : २०५, १२ ; १६, ४ :
 २२०, १ ; १६, १३ : २२६, १३.
 ** अग्नये भूर्भुवः सुवः स्वाहा २, ६ :
 २६, ६.
 अग्नये मथ्यमानायानुब्रूहि ८, ५ :
 ८३, १ ; १०, १० : १०८, १३.
 ** अग्नये विष्णवेऽग्नीधोमाभ्यां स्वाहा २०,
 २२ : २१२, १.
 अग्नये व्रतपतये स्वाहा २०, १७ :
 ३०८, १.
 अग्नये शुचये १, १६ : १७, १४.

अग्नये शुचये स्वाहा २०, १७ :
 ३०८, १६.
 अग्नये समिध्यमानाय ८, ११ : ८७, १
 अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहि ५, ८ :
 ६०, ८ ; ८, ६ : ८३, ८.
 अग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहि १०, २० :
 ११८, ४.
 अग्नये स्विष्टकृते प्रेष्ठ १०, २० :
 ११८, ५.
 अग्नावग्निः ८, ६ : ८३, ७ ; १०,
 १० : ११०, २.
 अग्नाविष्णू ६, ३ : ६२, ४.
 अग्नाविष्णू मदि धाम १, १७ : १८,
 १७.
 अग्नाविष्णू सजोषसा १, १७ : १८,
 १७ ; १८, ६ : २८५, ८.
 अग्निं युनज्मि १८, ७ : २८७, १.
 अग्निं राजानं चान्तरेण सा संचारिष्ट
 १२, २२ : १५२, २०.
 अग्निं स्वे योनौ भरिष्यत्युखा १८,
 ७ : २५८, १८.
 अग्निं होतारमिह तं ऊवे ४, ४ :
 ४४, ४.
 अग्निं होतारं मन्ये दाखन्तम् १८,
 ५ : २८७, १२.
 ** अग्निः १, २० : २१, २.
 * अग्निः पृथिव्याः १५, २३ : २०४, ५.
 अग्निः प्रथमः प्राश्नातु ८, २ :
 ८०, २.
 अग्निः प्रविद्वानिह तदधातु १८,
 १८ : २७६, २.
 अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् १५,
 ३८ : २१६, ४.
 * अग्निं कव्यवाहनं स्विष्टकृतं स्वधा
 ८, ८ : ८७, ८.
 * अग्निं गृह्णामि सुरथम् ३, २ ; ३३, १.
 अग्निजा असि प्रजापते रेतः १३,
 २ : १५६, ४.
 ** अग्निना १, २० : २१, २.

- अग्निनाग्निः समिध्यते १८, ५ :
२८८, १; २०, १८ : ३०८, १५.
- * अग्निना देवेन १६, २२ : २३३, ६.
अग्निना रयिं १, १६ : १८, ४.
अग्निना विष्टचा वयम् २०, ८ :
३०३, ३.
- अग्निना विश्वाषाट् १८, ५ : २८८,
१०.
- अग्निं द्रुत दृणीमहे १८, ५ :
२८८, १.
- अग्निं नरो दौधितिभिररण्योः २०,
७ : ३०२, १२.
- अग्निपीतस्य १६, १८ : २३०, १.
- ** अग्निम् १, २० : २१, २.
- अग्निमग्नौ स्वाहा २, १ : २२,
१०.
- अग्निमद्य १०, २१ : १२०, ११.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरस्वदच्छेमः १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरस्वदच्छेहि १८,
१ : २५०, २.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरस्वद्वरामः १८,
१ : २५१, १५.
- अग्निं पुरौष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामः १८,
१ : २५०, ३.
- अग्निरसि वैश्वानरोऽसि १८, ६ :
२८१, ५.
- * अग्निरेकाक्षरेण वाजमुदजयत् १७,
१३ : २४५, ४.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः १८, १७ :
२७३, २०.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४ :
२५, ६; १३, १४ : १६८, ५.
- अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा २,
४ : २५, ७.
- * अग्निर्ज्योतिषा १८, १८ : २७६, ६.
- ** अग्निर्ज्योतिषाऽं अष्टः १२, ११ :
१४१, १०.

- * अग्निर्दारी दारावग्निः स्वाहा २०,
५ : ३०१, १८.
- * अग्निर्दिशां पतिः १८, १८ : २७६, २०.
अग्निर्देवता १५, २ : १८०, १२;
१८, २० : २७८, ५; १८, ३ :
२८५, १३.
- * अग्निर्देवो होता ६, ४ : ६३, ५.
अग्निर्मा तस्मादेनसः २०, ३० :
३१७, २.
- अग्निर्मा दुरिष्टान्पातु ६, १० : ६६, २०.
- ** अग्निर्मा प्रथिव्याः पातु वायुरन्त-
रिचात्सूर्योदिवः १३, १२ : १६५,
१८.
- अग्निर्मूर्धा १, १५ : १७, १; १, १८ :
२०, २; १८, ५२ : २८७, ५;
१८, ६ : २८०, १६; २१, ३ :
३२४, १३; २१, १२ : ३२८, ५.
- अग्निर्यजुर्भिः १२, ४ : १३५, ४;
२१, ५ : २२५, ८.
- ** अग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन् १०, ६ :
१०६, १०.
- अग्निर्द्वेचाणि जङ्घनत् १८, ५ :
२८८, २.
- अग्निर्होता ८, ३ : ८०, १३; ८, ५ :
८२, ११.
- अग्निर्होता निषसादा यजीयान् २०,
२१ : ३११, ८.
- अग्निर्होता स मे होता १२, ३ :
१३४, ४.
- अग्निः शुचित्रततमः १, १६ : १८, १.
- अग्निष्वात्ताः पितरः ८, ८ : ८७, २.
- अग्निस्त्रिगमेन शोचिषा १८, ६ :
२८३, १०.
- * अग्निस्ते तेजो मा धाचीत् २, ३ :
२४, ४.
- अग्निस्ते तेजो मा विनैत् ५, ३ : ५४,
१५.
- ** अग्नीच्छलाकान्विहर १६, १३ :
२२६, ५.

अग्नीञ्जोतिष्मत्तः कुरुत १२, १२ः
१४३, १.

अग्नीत् ७, ७ः ७३, ८.

अग्नीत्यरिधौऽश्वाग्निं च त्रिस्त्रिः संमृष्टि
६, २ः ६१, १२.

** अग्नीत्यशुपुरोडाशं निर्वप १०, १०ः
११५, १८.

अग्नीत्यात्नीवतस्य यज १६, १०ः
२२८, १०.

** अग्नीत्सवनौयाग्निर्वप १५, ३ः १८१,
२१; १६, १ः २१७; २; १६,
१०ः २२३, १८.

अग्नीदग्नीन्विहर १५, २०ः २०१,
१८; १६, ३ः २१८, ३.

अग्नीदपस्त्रिः संमृष्टि १६, २५ः
२३५, १.

अग्नीदपः स्रक्तसंमृष्टि १६, २५ः
२३५, ८.

अग्नीदौपयजान् १६, २०ः २३१,
१५; १७, १ः २३८, ७; १७, ५ः
२४०, ५.

अग्नीदौपयजानङ्गारानाहर १०,
२०ः ११८, ११.

अग्नीद्वमय ७, ६ः ७२, १६.

अग्नीदेवपत्नीर्याचस्व १४, २ः १७४,
१६.

अग्नीदोहचमसेन वसतीवरीभिश्च
चात्वाहं प्रत्युपलम्बस्व १५, ५ः
१८२, १७.

अग्नीद्यज १५, ३०ः २०८, १७.

अग्नीद्युपावटं खनोपरसंमित द्यङ्गुलेन
अङ्गुलेन चतुरङ्गुलेन वोपरसतिखन-
तात् १०, ७ः १०७, ८.

अग्नीद्रौहिणी पुरोडाशावधिअय १३,
७ः १६१, ८.

अग्नीद्रौहिणी पुरोडाशावासादय १३,
१०ः १६४, १२.

अग्नीनाधास्ये १, ४ः ५, ११.

अग्नीन्नेष्टुरपस्थमासीद १६, १८ः
२२८, १५.

अग्नीन्मदन्यापारः १२, २२ः १५३,
१३; १४, ३ः १७४, १४.

अग्नीन्समाधेहि २, १०२ः २८, १६;
२८, ६.

अग्नी रक्षाऽसि सेधति १, ८ः ८,
१६; २०, ३३ः ३१८, ३.

** अग्नीषोमयोः ६, ८ः ६५, ६.

अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा
भूयासम् ६, ८ः ६६, ७.

अग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमि
१४, १७ः १८७, १०.

अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहि
१४, १५ः १८५, १३.

अग्नीषोमाविसऽसु मे २, ७ः २६, १६.

** अग्ने १, २०ः २१, २.

अग्ने अङ्गिरः १०, ४२ः १०४, ८;
१२; १८, ८ः २५८, ८; १८,
१०ः २६१, १.

** अग्नेः १, २०ः २१, ८.

अग्नेः कुलायमसि १०, ६ः १०६, ८.
अग्ने गृहपते २, ५ः २५, ११; २,
८ः २७, १३; ५, ३ः ५४, ६; ७,
१३ः ७८, ४.

अग्ने गृहपते शुन्धस्व २, १ः २२, १३.

* अग्ने गृहपतेऽहे बुध्न्य परिषद्य १,
११ः १२, १७.

अग्ने गोभिर्न आगहि १८, ५ः
२८७, १५.

अग्ने जातान्पुण्डा नः सपत्नान् १८,
४ः २८६, ६.

अग्ने तमद्य १, २०ः २१, ४; १८,
५ः २८७, ११.

अग्ने तमद्याश्चम् १८, ६ः २८४, ८.

अग्ने तव अयः १८, १६ः २६८, ६.

अग्ने तेजस्विन् १६, ८ः २२३, ८.

अग्ने त्वऽसु जागृहि १२; ११ः
१४१, ८.

- अग्ने त्वं नः २, ७: २७, १०.
 अग्ने त्वं नो अन्तमः १८, ५: २८७, १२.
 अग्ने त्वमस्मद् युयोध्यमौवाः १८, ५:
 २५६, ५.
 अग्ने त्वं पारया २०, २: २८८, ५.
 अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान् १८, ५:
 २५६, ५.
 * अग्ने ऽदव्यायो ७, १०: ७६, १;
 ७, १२: ७७, ६.
 * अग्ने देवा॑ इहावह जज्ञानः १८,
 १: २८३, १२.
 अग्ने नय १४, १५: १८६, ३;
 १५, १: १८०, ५; १६, ६:
 २२१, ३.
 * अग्ने नय सुपथा १८, ५: २५६, ४.
 * अग्ने नया २०, २: २८८, ४.
 * अग्ने ऽन्नपा मयोभुव १, १२: १३, १४.
 अग्ना३इ पत्नीवा३ः सजुर्देवेन त्वष्टा
 सोमं पिब स्वाहा १६, १७:
 २२८, ११.
 अग्ने परिव्रियामसि १८, ६: २८२, ८.
 अग्ने पवस्व १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १६; २, ७: २७, २;
 ७, १३: ७८, ३.
 अग्ने पावक १, १४: १५, ८; १,
 १६: १७, १७.
 * अग्ने बाधस्व १०, ६: १०६, ८.
 अग्ने वृद्धन्नपसाम् १८, ८: २५८, ११.
 अग्ने भूरीणि १८, १२: २८३,
 ११; १५.
 अग्ने ऽध्यावर्तिन् १८, १०: २६१, १.
 अग्ने यशस्विन् १८, ६: २८०, १५.
 अग्ने युक्त्वा हि ये तव १८, १८: २७५,
 १३; १८, ६: २८०, १८.
 अग्नेरनीकमप आविवेश १६, १५:
 २३५, ४.
 अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि १८, १७: २७४, ११.
 * अग्नेरहम् ६, ८: ६६, १.

- अग्नेरहमुज्जितिमनूजेषम् ७, ६:
 ७२, १७.
 अग्नेरातिथ्यमसि १२, २१: १५२, ७.
 * अग्ने रेतस्वन्द्रम् १, ७: ८, ५.
 अग्नेर्जनित्रमसि ८, ५: ८२, १३;
 १०, १०: १०८, १०.
 अग्नेर्जिह्वासि ५, ३: ५४, १६.
 अग्नेर्भस्मासि १, ८: १०, १४;
 १०, ६: १०६, ७; १८, १२:
 २६२, २०.
 अग्नेर्भोगोऽसि १८, ४: २८५, १८.
 अग्नेर्ग्रान्यसि १८, १७: २७४, १०.
 अग्नेर्वस्त्रेजिष्ठेन तेजसा देवताभि-
 र्गृह्णामि १८, १६: २७०, ८.
 * अग्नेर्वाभपन्नगृहस्य ७, ८: ७४, १२.
 ** अग्नेर्वैश्वानरस्य च १८, १८: २७६, ५.
 अग्ने वज्रे ७, १२: ७८, ३.
 अग्ने वाजजित् ६, २: ६१, १५.
 * अग्ने वाजजिदु वाजं त्वा सहवा॑सम्
 ७, ४: ७१, २.
 अग्ने वाजस्य १८, ५: २८७, ८.
 अग्ने वाजस्य गोमतः २१, १८:
 ३३२, १०.
 अग्ने वेर्होचं वेर्दूत्यम् ८, ३: ८२, १२.
 अग्ने व्रतपते ३, २: ३३, १५.
 * अग्ने व्रतपते त्वम् १२, २२: १५४, ३.
 * अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानाम् १४, १६:
 १८७, २.
 अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि ३, २:
 ३३, १६.
 अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषम् ७, १४:
 ७८, ११.
 * अग्ने सम्राट् १, १३: १४, १५;
 २०, १६: ३०८, ३.
 अग्ने सद्यसाच्च १८, ६: २८४, ४.
 अग्नेस्तनूरसि ४, ६: ४५, १४.
 अग्नेस्तोजसा सूर्यस्य वर्चसा १८, १५:
 २६७, १४.

- अग्ने स्तोमं मनामहे १८, ५ : २८८, २.
अग्नेस्त्वा साध्राज्येनाभिषिञ्चामि १८,
६ : २८९, १.
* अग्नेस्त्वास्येन प्राञ्चामि ७, १ : ६८, ४.
* अग्नेः स्विष्टकृतोऽहम् ६, १० : ६६, १८.
अग्ने हविर्निर्वप्यामि ४, ३ : ४३, ८.
अग्ने हव्यं रक्षस्व ४, ६ : ४५, ७;
४, १० : ४८, १२.
** अग्नौ १, २० : २१, ८.
* अघोर प्रजा अभिविपश्य १८, १८ :
२७५, ३.
अघोरेण चक्षुषाहं शिवेन १८,
१४ : २६५, ६.
अङ्गौ न्यङ्गौ १७, १२ : २४४, १२.
* अङ्गिरसां त्वा देवानाम् १, ११ :
१२, १३.
* अङ्गिरसो मास्य यज्ञस्य ६, १ :
६१, ४.
अङ्गेभ्यो मे १५, २२ : २०२, ६.
अङ्गारिरसि बभ्रारिः १४, १२ :
१८३, १५.
अचिक्रदद्गुषा हरिः १३, १८ : १७२,
१३.
अच्छा गिरो मतयो देवयन्तौः १८,
५ : २५६, ४.
* अच्छायं वो मरुतः १६, २२ :
२३२, १८.
* अच्छा वद तवसं गार्भिः ८, ३ :
८०, १६.
अच्छावाक यज १५, ३३ : २१२, ४.
अच्छावाक वदस्व यत्ते वाद्यम् १५,
३३ : २११, १७.
** अच्छावाकस्य चमसमनूत्रयध्वम् १५,
३८ : २१५, १७.
** अच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो त्वमयुत्रयस्व
१६, ४ : २२०, ४.
** अच्छावाकस्य चमसाध्वर्योऽपित्वमुत्रयस्व
१६, १३ : २२६, १६.

- ** अच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो ना त्वमुत्रेष्टाः
१५, २७ : २०७, ३.
अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेण सरस्वत्यै
जुष्टं गृह्णामि ११, ३ : १२४, ८.
अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणाश्विभ्यां जुष्टं
गृह्णामि ११, ३ : १२४, ६.
अच्छिद्रां त्वाच्छिद्रेणेन्द्राय सुवाम्णे जुष्टं
गृह्णामि ११, ३ : १२४, ८.
अच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुगेषम्
१२, १४ : १४५, ४.
अच्छिन्नो रायः सुवीरः १०, २ :
१०३, ७; १०, १५ : ११४, ३.
अज एकपात् १६, २० : २३१, ८.
अजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु १८,
२१ : २८२, १५.
अजगमिः १, ११ : १२, ७.
अजसं त्वां सभापालाः ३, २ :
३३, ७.
* अजसमिन्दमरुषम् १८, १८ : २७६,
१५.
अजा ह्यग्नेः १८, १८ : २७७, ३.
* अजीजनन्नमृतम् १८, १२ : २६३, १७.
अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः १, ११ :
१२, ७.
अजोऽस्येकपात् १४, १३ : १८४, १०.
अज्जन्ति यम् १३, ८ : १६३, ३.
* अतारिक्वा तमसः पारे अस्य १८,
१६ : २६८, १८.
** अतिच्छन्दसः १७, ५ : २४०, ५.
अत्यन्यानगाम् १०, १ : १०२, १४.
अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वम् ८,
८ : ८८, ३.
अत्र रमेथाम् १४, ६ : १७८, ४.
अथर्वं पितुं मे गोपाय १, १४ :
१६, ४.
अथा सपत्नां इन्द्राग्नी मे ७, ५ :
७१, १७.
अथा सपत्नां इन्द्रो मे ७, ५ :
७१, १४.

अथाहमनुकामिनी १४, १४ : १८४,
२०.
अथेमवस्य वर आ प्रथिव्याः १२, १४ :
१४५, ६.
** अथैत ऋत्विजः १२, १ : १३२, ९.
अथो आवन्मनीययोः १८, १५ :
२६७, १६.
अथो इन्द्राय पातवे १८, १८ : २७५,
१०.
अदभ्येन त्वा चक्षुषावेक्षे ४, ८ : ४७,
१३.
* अदभ्येन वसुक्षुषावपश्यामि ४, ७ :
४६, १९.
अदस्तमसि विष्णवे त्वा ३ ; ८ : ३९, ६.
अदित एहि ६, १२ : ६८, ७ ;
१३, ११ : १६४, १७.
* अदितिः पशुं प्रमुनोक्तु १०, १४ :
११२, १३.
अदितिरस्यच्छिद्रपत्रा ५, ३ : ५४, १०.
अदितिस्ते बिलं गृह्णातु १३, ३ :
१५७, १२ ; १८, १ : २५२, १४.
अदितिस्त्वा देवी १८, १ : २५३, ४.
अदित्या उष्णीषमसि १३, ११ :
१६५, १.
अदित्यास्त्वगसि ४, ६ : ४५, १३.
अदित्यास्त्वा प्रष्टे सादयामि ३, ४ :
३६, १.
अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामि ४, ६ :
४५, ६.
अदित्याः सदः ३, ४ : ३५, १५.
अदित्याः सद आसीद १२, १९ :
१५०, १४ ; १२, २२ : १५२, १६.
अदित्याः सदोऽसि १२, १९ : १५०,
१३ ; १२, २२ : १५२, १६.
अदित्यै राक्षासि ३, ४ : ३५, ४ ; ३,
७ : ३८, ४ ; १३, ११ : १६४, १५.
अदीर्घिष्टायं ब्राह्मणः १२, १० :
१४०, १४.

अदीर्घिष्टायं ब्राह्मणोऽसावमुष्य पुत्रो-
ऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्तामुष्याः पुत्रो
ऽमुष्याः पौत्रोऽमुष्या नप्ता १२,
१० : १४०, ११.
अदत्रमस्य केतवः १८, १० : २६०, १७.
* अदो देवीः १, ९ : ११, ५.
अदि त्वणमग्नौ विश्वदानीम् १३, १४ :
१६८, १८.
* अद्भिराज्यम् ५, ४ : ५५, ६.
** अद्भिस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामि १०,
१० : ११०, ६.
अद्भ्यः परि प्रजाताः स्य ४, ९ :
४८, १५.
अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः १०, २१ : १२०, ५.
अद्भ्यः समूतः प्रथिव्यै रसाच्च १८,
२० : २७८, १८.
अद्रिरसि ४, ६ : ४५, १६.
अद्रिरसि श्लोककृत् ४, ७ : ४६, ६.
अधा ह्यग्ने १, २० : २१, ४.
* अधि द्यौरन्तरिक्षम् १९, ३ : २८५, ६.
** अधिपत्नीः स्त्रीजस्त्रिणीः १८, १६ :
२७०, २०.
अधिषवणमसि ४, ६ : ४५, १४.
* अध्वनामध्वपते नमस्ते अस्तु १४,
१३ : १८४, ४.
अध्वरोऽय यज्ञो अस्तु देवाः २१,
१४ : ३३१, १.
अध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवाः १५,
२६ : २०५, १८.
अध्वर्युं मा हिंसीः २०, ६ : २०२, ३.
अध्वर्युं यजतम् १५, ३५ : २१३, १.
अध्वर्योऽवेरपारः १५, ८ : १९४, १.
अध्वर्यो शोऽसावोम् १५, ३५ :
२१३, १२.
अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोम-
पीथात् २०, २८ : ३१५, १५.
** अनया वो यहीष्यामि ४, २ : ४२, १२.
अनर्वां प्रेहि १०, १४ : ११२, १६.

- अनागसस्त्वा वयम् १५, ११:
१८६, १७.
- अनाज्ञातम् २०, २६: ३१४, ५.
- अनाष्टमसि १२, २२: १५३, ८.
- अनाष्टासि १५, २८: २०८, २.
- अनाष्ट्या पुरस्तात् १३, ८: १६३, ३.
- अनाप्ता या वः प्रथमा १८, १५:
२६८, २.
- अनिशिताः स्य सपत्नक्षयणीः ५, २:
५३, ११.
- अनु त्वा दिव्या दृष्टिः सचताम् १८,
१८: २७५, ३.
- अनु त्वा रभे १५, २०: २०१, १३;
१६, १२: २२६, ३.
- अनु त्वा हरिणो मृगः १६, ८:
२२२, ८.
- अनु नोऽद्यानुमतिः १३, १५: १७०, ३.
- अनु प्रहर ७, ६: ७३, ३.
- अनुमत्यै चरम् १६, २७: २३६, २२.
- * अनु मा रभध्वं स्वाहा २१, १५:
३३२, ३.
- अनु मे दीक्षाम् १२, २२: १५३, १०.
- अनु व आरभे १८, १: २४८, १०;
२१, १५: ३३२, ३.
- अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्ते ८,
१२: १०१, १.
- अनुष्टुप् छन्दः १८, २०: २७८, ८.
- * अनुष्टुप्छन्दसः १७, ३: २३८, ८.
- अनुष्टुभमरुत्या प्रविशामि १८, १६:
२६८, ११.
- अन्तराग्नी पशवः ३, २: ३३, ३.
- अन्तरिक्षं वशा धाता गर्भो रुद्रो जरायु
वायुर्वत्सो घर्मः पौयूषः १८,
२१: २८१, ३.
- अन्तरिक्षमसि १८, ४: २८५, २०.
- * अन्तरिक्षमसि जन्मना १८, २१:
२८०, १७.
- * अन्तरिक्षस्य त्वा १०, ८: १०८, १८.
- अन्तरिक्षस्य भागोऽसि ७, ३: ७०, ६.

- अन्तरिक्षस्य यान्यसि १८, ३:
२८५, ८.
- अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि १३, १०:
१६३, ११.
- अन्तरिक्षाय त्वा ५, ५: ५६, ६;
१५, ८: १८४, १३; १८, ४:
२८५, २०; १८, ६: २८०, ८.
- अन्तरिक्षाय स्वाहा १८, ३: २८५,
१५.
- अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि १३, १२:
१६५, १६.
- अन्तरिक्षे यतस्व १८, १६: २७१, १४.
- अन्तरितं रक्षः २, ३: २४, ६;
४, १०: ४८, ८.
- अन्तरेण मा संचारिष्ट ३, ७: ३८, ५.
- अन्तर्यच्छ १५, १४: १८८, १८.
- अन्तान्ममे श्रियिष्याः १८, १०:
२६०, १५.
- अन्वोऽक्षेतः १५, १: १८०, ८;
१८, ५: २८८, ११.
- अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि १८, ८:
२५८, १७.
- अन्नमावसथीयम् ३, २: ३३, ८.
- अन्नाद्याय ब्रूहध्वम् १२, ६: १३६,
१०.
- अन्नाय त्वा १७, १५: २४६, ४.
- * अन्वग्निरुषसाम् १, १२: १३, ५.
- अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत् १८, १:
२५०, ५; २०, १३: ३०६, ७.
- अन्विदनुमते त्वम् १३, १५: १७०, ३.
- अप इष्ट्य होतः १५, ५: १८२, १५.
- अप जन्यं भयं नुद १४, ५: १७८,
१; २.
- अपद्यमानः श्रियिष्याम् १३, ५:
१५८, १.
- * अपद्यमाना श्रियिष्याशा १८, २:
२५३, १४.
- अप द्वेषो अप करः १३, १६:
१७१, ३.

- अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहासुना १५,
२७: २०७, १५; १५, २८:
२०८, १२.
- * अपरिमितानाम् ३, ४: ३५, ७.
अपश्यं गोपाम् १३, १०: १६४, ८.
अपस्मिन्व १८, २: २८४, ८.
अपहतं रक्तः ४, ४: ४३, १८;
४, ८: ४७, १६.
- ** अपहता यातुधानाः ४, ११: ५०,
१८.
- ** अपहतोऽवशः ४, १२: ५१, २.
- * अपहतोऽरुः ४, ११: ५०, ८.
अपहतोऽरुः पृथिव्या अदेवयजनः
४, १२: ५१, १.
अपहतोऽरुः पृथिव्यै ४, ११: ५०, १५.
अपहतोऽरुः पृथिव्यै देवयजन्यै ४,
११: ५०, १७.
- * अपाग्रे अग्निम् ४, ८: ४७, १७.
- * अपां क्षया ऋतस्य गर्भाः १५, २:
१८१, १५.
अपां गन्धीरं गच्छ १८, १७: २७५, १.
- * अपानं त्वानृते १, १२: १४, १४.
अपानाय त्वा ४, ८: ४७, ११; १५,
८: १८४, १४; १५, १५: १८८, ५.
अपानाय मे १५, २२: २०३, ३.
अपां त्वा सदने सादयामि १८, २०:
२७७, १२.
अपां त्वेमन्सादयामि १८, २०:
२७७, १०.
- * अपां त्वीषधीनाम् १०, १८: ११८, ८.
अपां नपादाशुहेमन् १७, ११:
२४३, ७.
अपां नपादाशुहेमा कुवित्सः १८,
५: २५५, १६.
अपां नपादा ह्यस्यादुपस्थम् १८,
५: २५५, १७.
अपाम सोमम् १६, २७: २३६, १०.
अपाम सोमममृता अभूम १६, २२:
२३६, १.

- अपामिदं न्ययनम् २०, २२: २१८, २.
अपामिदम् १८, ६: २८३, ४.
अपां पतिर्दृषम इष्टकानाम् १८,
१८: २७५, ४.
- * अपां पुष्पमस्योषधीनाम् २०, २८:
२१५, १०.
अपां पृष्ठमसि १८, १: २५०, १५;
१८, १: २५०, १६; १८, १७:
२७२, १०.
अपां पेरुरसि १०, १०: ११०, ७.
अपां मेध्यं यज्ञियम् ३, ४: ३५, ८.
अपास्मदेतु निर्वर्ततिः १८, १४: २६४,
१४.
अपास्मन्नैर्वर्ततान्पाशान् १८, १४:
२६४, १५.
- * अपास्य ये मिनाः पाशान् १८, १४:
२६४, १६.
- * अपिप्रेः ७, ६: ७२, १०.
अपिप्रेरग्रे स्वां तन्वम् २, ८: २८,
१२.
अपीपरो मा रात्र्या अक्लो मा पाहि
१३, १३: १६८, २.
अपीपरो माक्लो रात्र्यै मा पाहि १३,
१३: १६८, ३.
अपेत १८, १२: २६२, १८.
अपेत वीत १, ५: ६, १०; १, ८:
१०, ४.
अपेन्द्र द्विषतो मनः १५, ८: १८४, १३.
अपो अन्वचारिणम् ८, १२: १००,
४; १०, २२: १२१, ६; १६, २७:
२३६, ११.
अपो सुक्षामि १२, ११: १४१, १५.
अपो सुक्षामि न प्रजाम् २१, २:
२२३, १३.
- ** अपोर्णु ८, ५: ८४, ८.
- ** अप्रमीतं प्रमीतम् २०, २२: २१२, ११.
- * अशु धीतस्य १६, २६: २३६, १.
अशु धीतस्य सोम देव ते १६, २२:
२३२, १७.

अशु मे सोमो अग्रवीत् १६, २५ :
 २२५, ६.
 अशुषदसि १८, ५ : २८८, ७.
 अखग्रे २१, १ : २२२, ८.
 अखग्रे सधिष्ठव १६, २५ : २२५, ६;
 १८, ११ : २६१, १५.
 अखन्तरमन्तमशु भेषजम् १७ ११ :
 २४२, ५.
 * अवजं मनः १२, ११ : १४१, १०.
 * अवजं मनो दरिद्रम् २१, १ : २२२, ४.
 ** अडे सीद १८, २० : २७९, २१.
 * अभयंकराभयं मेऽकाशीः २, १० : २९,
 १३.
 अभयंकराभयं मे कुरु २, १० : २९, १२.
 अभिजिदसि १८, २० : २७९, ८.
 अभि त्वं देवः सवितारम् १२, १७ :
 १४८, ६.
 अभित्वा देव सवितः ८, ५ : ८३, २.
 अभि त्वा शूर नोनमः १८, ५ :
 २८९, ८.
 अभिन्नो घमा जीरदानुः २०, २८ :
 २१५, ८.
 अभिमातिहनं त्वा वज्रः सादयामि
 १८, २० : २७९, १०.
 * अभिमृषाः स्मः २०, २५ : २१३, ९.
 अभिषोतारोऽभिषुणुत १६, १ : २१७,
 २; १६, १० : २२२, १८.
 अभिष्ठितो वरुणस्य पाशः १६, २४ :
 २३४, १६.
 अभीमं महिना १३, ५ : १५८, १५.
 अभीमं महिना दिवम् २०, १३ :
 २०६, ९.
 अभीमां महिना दिवम् १८, २ :
 २५२, ११.
 अभूदिदम् १८, १८ : २७६, ४.
 अभूदुषा रुमत्पशुः १५, ५ : १८२,
 १३.
 अभूदेवः २१, १५ : २२१, ९.

** अभ्यषेच्यमसावासुधायणोऽमुष्य पुत्रो-
 ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता १८, ६ :
 २८६, ४.
 अभ्यस्यात् १, १२ : १४, ७.
 * अभ्यस्याद्विधाः शतनाः १८, १६ :
 २६९, १३.
 अधिरसि १३, १ : १५५, ७; १४,
 ७ : १७९, ९.
 अमायुं कृण्वन्तं संज्ञपयत १०, १२ :
 ११२, ७.
 * अमावास्या सुभगा ६, ९ : ६६, १३.
 ** अमित्रहणम् १८, २० : २७९, १२.
 अमुं यज ६, ६ : ६४, ७.
 अमुत्रभूयात् १८, ५ : २५५, १९.
 अमुना सह निरर्थं गच्छ १३, १३ :
 १६७, १३.
 अमुं ते शृगृच्छतु यं द्विषः १८,
 ६ : २८२, ७.
 ** अमुवदमुवत् ६, ४ : ६३, ६.
 अमुष्मा अनुवृद्धि ६, ६ : ६४, ५.
 ** अमुष्मा अमुष्मै २, ८ : २७, १५.
 * अमुष्मा अह यज्ञं प्रहरामि न तुभ्यः
 सोम १५, ११ : १८६, १४.
 ** अमुष्मै ज्योतिष्मतीम् २, ८ : २७,
 १५.
 ** अमुष्य सोमो भविष्यति १२, १ :
 १३२, ६.
 अमुष्मै स्वाहा २१, ३ : २२४, १०.
 * अमुं यस्याम् ३, ७ : ३८, ११.
 अमृतमसि २, ३ : २४, ५; १७,
 १५ : २४६, ९.
 * अमृताज्जतिम् २, १ : २२, १०.
 * अमोऽहमस्मि २०, ३ : २००, ५.
 अम्ना नामासि १८, ५ : २८७, १८.
 * अम्भः स्थाम्भो वः २, ७ : २७, ७.
 अयं यज्ञः ५, ९ : ६०, ५.
 अयं योऽसि यस्य त इदं शिरः १८,
 ३ : २५४, ९.

- अयं वां मित्रावरुणा १५, १६:
१८८, १६.
- * अयं वेदः ४, ११: ५०, २; ५, ८:
६०, १.
- अयं वेनः १५, १६: १८८, १८.
- अयं सो अग्निः १८, १२: २६३, ६.
- * अयं सुवः ५, ८: ५८, १४.
- * अयत्माय त्वा संहजामि १८, १:
२५२, २.
- अयत्मा वः प्रजया संहजामि ३, ७:
३८, ६.
- ** अयने ते परायणे १८, १५: २६७, ४.
- अयं ते योनिः १८, १२: २६३, ७;
२०, २: २८८, १२.
- अयं ते योनिर्हृत्त्वियः १, ७: ८, ८;
२, ११: ३०, ११; २०, ३२:
३१८, ४.
- * अयं दक्षिणा १८, २०: २८०, ७.
- अयं नो अग्निः १४, १५: १८५, १५.
- अयं नो नभसा पुरः १६, २८:
२३७, ८.
- अयमग्निः श्रेष्ठतमः २, १०: २८, ८.
- अयमग्निः सहस्रिणः १५, १: १८०, ६.
- * अयमुत्तरात् १८, २०: २८०, ८.
- * अयं पयः ३, ८: ३८, ४.
- अयं पश्चात् १८, २०: २८०, ७.
- * अयं पितृणाम् ३, २: ३३, ६.
- अयं पुरो भुवः १८, २०: २८०, ६.
- अयं पुरो हरिकेशः १८, ४: २८६,
१२.
- * अयं प्रस्तरः ५, ७: ५८, ५.
- अयाडग्निः ७, १४: ७८, १७.
- अयाडग्नीत् १५, २०: २०८, १८;
१६, ५: २२०, १६.
- अयाड्द्यावापृथिवी २, ८: २८, १२.
- * अया विष्ठा जनयन् ८, १०: ८८, ८.
- अया विष्ठा जनयन्कर्कराणि १७,
८: २४२, ७.
- अयाश्वाग्ने ७, ११: ७६, १४.

- अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिश्चस्तिः २०, २६:
३१४, १३.
- अयुते सीद १८, २०: २७८, १८.
- अयुपिता योनिः ३, ४: ३५, ५.
- अरुस्ते दिवं मा स्तान् ४, १२:
५१, ३.
- अरानिह्नं त्वा वज्रं सादयामि
१८, २०: २७८, ११.
- अरातीयन्तमधर कणोमि १०, १४:
११२, १४.
- अरिष्टा विश्वानि ७, १: ६८, ८.
- अरुणेषु त्वा कृष्णेषु त्वा नीलेषु त्वासितेषु
त्वा जीमूतेषु सादयामि १८, ५:
२८८, १.
- अरुरुचदुषसः पृश्निरग्रियः १३, १०:
१६४, ४.
- अर्कः पवित्रं रजसो विमानः २१,
१७: ३३३, २.
- अर्कश्चक्षुः १, १३: १४, १४.
- अर्चिरसि १३, ८: १६२, १८.
- अर्चिषे त्वा १३, ५: १५८, १३.
- अर्चिस्त्वाचिषि ५, ४: ५५, १४.
- अर्णवे सद्ने सीद १८, २०: २७७,
११.
- अर्बुदे सीद १८, २०: २७८, २०.
- ** अर्येत स्याध्वगतः १८, १६: २७०, ८.
- अर्वासि १७, १३: २४५, १.
- अलं यज्ञायोत दक्षिणायै १८, २१:
२८२, ८.
- अलुभिता योनिः ३, ४: ३५, ८.
- अवक्रोऽविधुरो भूयासम् १२, १८:
१५०, ८.
- अव ते हेडः १८, ६: २८६, १७;
२०, ११: २०५, २; २०, १५:
३०७, ८; २१, १: ३२३, १.
- अवधूतं रजः ४, ६: ४५, १२.
- अववाढं रजः ४, ७: ४६, १५.
- अवभृथ निचक्रुण १६, २५: २३५,
१३.

- अव रक्षो दिवः सपत्नं वधासम् ४,
६: ४५, १६.
- ** अवर्षाय च १८, ६: १८१, १७.
अवस्युरसि दुवस्वान् १४, १२:
१८३, १६.
- ** अवादिषुः १६, २: ११७, १७.
अवाम्ब रद्रमदिमहि ८, ११: ८६, ७.
- * अवाहं बाधे ५, ७: ५८, ८.
अविदहन्तः अपयत ४, १०: ४६, १३.
अवीरघ्नो वीरवतः सुवीरान् १८,
१४: २६५, ८.
- * अवोष्टधं वो मनसा १५, ८: १८४,
१८; १५, ११: १८६, १४.
- * अग्निश्रेम बर्हिः ५, ५: ५६, ७.
अग्निं स्ते चतु १८, ६: २८२, ७.
अग्निमूर्जम् १८, ६: २८२, ६.
- * अश्वत्थाद्व्यवाहात् १, ४: ६, ६.
अश्वजनि १७, १३: २४५, १.
अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनः १८,
५: २८६, १०.
- ** अश्ववद्गुरि पुष्टम् १८, २१: २८२,
१४.
- अश्विना घर्मं पातम् १३, १२:
१६६, ८.
- * अश्विनोस्त्वा १५, २०: २०२, ६.
अश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे
सोमानां सुराणामनुब्रूहि ११,
४: १२५, २.
- अश्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे
सोमान्सुराणः प्रस्थितान्प्रेष्य ११,
४: १२५, ४.
- अश्विभ्यां त्वा ११, ४: १२४, १४.
- * अश्विभ्याम् ११, २: १२२, १२.
- ** अश्विभ्यामनुब्रूहि १५, २७: २०६, १८.
अश्विभ्यां पिन्वस्व १३, ११: १६५, ६.
- ** अश्विभ्यां प्रेष्य १५, २७: २०६, १८.
- * अश्वो रूपं धत्वा १, ७: ८, १६.
अषाढासि सहमाना १८, १७:
२७४, ८.

- * अष्टां तालं प्रतिनाहम् १८, १५:
२६७, १२.
- असंवपन्ती पिंषाणूनि कुवतात् ४,
८: ४७, १४.
- असंमृष्टोऽसि हव्यसूदः १४, १३:
१८४, ७.
- असर्ज्यसर्जि १५, १८: २०१, १०;
१५, २६: २१४, ८.
- असवे स्वाहा २१, ११: २२८, ३.
- ** असारसि १८, १७: २७३, १.
असावेह्यसावेहि १३, ११: १६४, १७.
असि होता न ईदः १८, १०:
२६०, १०.
- ** असुरहणं लेन्द्रवज्रं सादयामि १८,
२०: २७८, १३.
- असौ ६, ५: ६३, १३.
- * असौ ते रद्र पशुः ८, ११: ८६, ३.
असौ मानुषः १०, ११: ११०, १४;
१२, २: १३२, ८.
- असौ मे जारः ८, १२: ८७, ७.
- अस्कानजनि प्राजनि २०, २६:
२१६, १४.
- अस्कान् द्यौः प्रथिवीम् २०, १०:
३०४, १०.
- * अस्तम्नाद् द्यामृषभः १२, १८: १५०,
१५.
- अस्तु औषट् ६, ४: ६३, ३.
- * अस्तु स्वधा स्वधा ८, ७: ८६, ८.
- ** अस्तमादात्रा देवत्रा गच्छत १६, ७:
२२१, १५.
- ** अस्मिन् यज्ञ उग्रोऽसि ५, ६: ५७, १०.
- * अस्मिन्यज्ञ उप भूयः ५, ६: ५७, ७.
- ** अस्मिन्यज्ञेऽभिभूरसि ५, ६: ५७, ११.
- अस्मे चन्द्राणि १२, १८: १४८, १२.
अस्मे ते बन्धुः १२, १८: १४८, १३.
अस्मे देवासो वपुषे चिकित्सत १६,
१२: २२५, १५.
- अस्मे रायः १२, १७: १४७, ७.
- अस्मे ब्रह्मणे पवते १५, १७: २००, ८.

- * अस्य प्राणात् १, १३ : १४, १३.
अस्य स्पृशो न निमिषन्ति भूर्न(र्ण)यः
१८, १६ : २६८, ७.
असीविष्कन्दः १८, २० : २७८, ७.
अहं त्वदस्मि १, १० : १२, ५ ; १,
१३ : १५, ६ ; १५, ३१ : २१०, १.
अहं नावभयोः सुवो रोक्ष्यामि १७,
१४ : २४४, १६.
अहं परस्तात् १६, ११ : २२४, २०.
** अहं पितृन् ८, ८ : ८६, १५.
** अहं ब्रह्माहं होताहमध्वर्युरह-
माग्नीध्रोऽहं यजमानः पत्नी च २०,
३० : ३१७, ६.
* अहं भूपतिः ४, २ : ४२, ५.
अहरहर्नयमानः १८, ४ : २५४, १४.
* अहर्ज्यातिः केतुना १३, १२ : १६६, ४.
अहाव्यग्रे हविरास्ये ते ११, ४ :
१२५, ६.
अहिरसि बुध्नियः १४, १३ : १८४, ११.
अहे दैधिषव्य ४, २ : ४२, ३ ; १५,
२३ : २०४, ११.
अहे बुध्न मन्त्रं मे गोपाय १, १४ :
१६, ५.
* अक्रा यदेनः २, १ : २२, ८.
* अद्भुतम् ४, ४ : ४२, १५.

आ

- आ कलशेषु धावति २०, ३३ :
३१८, ५.
आकूतिमग्निम् १८, ६ : २५७, ७.
* आकूत्ये त्वा कामाय त्वा १, ५ : ७, ४.
आकूत्ये प्रयुजेऽग्नये स्वाहा १२, ८ :
१३८, ११.
आक्रममाणासि १८, २० : २७८, १३.
आक्रम्य वाजिन् १८, १ : २५०, ६.
आक्रान्तिरसि १८, २० : २७८, १४.
आक्रामन्त्यसि १८, २० : २७८, १४.
आलुस्ते रुद्र पशुः ८, १० : ८८, १.
आगत्य वाज्यध्वनः १८, १ : २५०, ६.

- ** आगन् ७, ७ : ७२, ८.
आगन्त पितरः पितृमान् १५, २४ :
२०४, १५.
आग्नीध्रं मा हिंसीः २०, ६ :
३०२, ७.
* आग्नेयं हविः प्रजननम् २, ५ : २५, १८.
* आग्रयणोऽसि १५, १७ : २००, ६.
आ घा ये अग्निमिन्धते १४, ५ :
१७७, १.
आ च परा च चरति प्रजानन् १८,
५ : २५५, १८.
** आचिते त्वा १८, १४ : २६६, ८.
* आच्छेत्ता ते ३, ४ : ३५, १.
आजुहोत ६, १ : ६१, ६.
आजुक्कानः २०, २१ : २१८, २.
आज्यमसि ५, ४ : ५५, ३.
* आज्येन च दध्ना चोदेहि १८, २ :
२५४, ४.
* आज्येन दध्ना चोदेहि ८, ५ : ८२,
३ ; ८, १० : ८६, १२ ; १०, ७ :
१०७, ५.
आज्येनोदेहि ८, १ : ८०, १४ ; १४,
१ : १७२, ८ ; १६, २३ : २२४, १.
आतिष्ठ वृत्रहन् १७, २ : २३८, १२.
आ तेऽग्न इध्मीमहि १८, ५ : २८७, १०.
आत्मने मे १५, २२ : २०२, ६.
आ त्वा जिघर्षि १८, १२ : २५०,
८ ; १०.
आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च २०,
३६ : ३२०, १२.
आ त्वा वहन्तु हरयः १५, २७ :
२०७, ५.
आ त्वाहार्षम् २१, १४ : ३३१, ३.
* आ त्वाहार्षमन्तरभूत् १८, ८ : २५८,
११.
आ दशभिर्विवस्वतः १३, ११ : १६५, ५.
आदित्यं गर्भं पयसा समञ्जन् १८,
१८ : २७६, ८.

- * आदित्यवङ्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्
तृतीयस्य सवनस्य जगतौऋतसः
१६, १४ : २२७, ११.
आदित्या देवता १६, १२ : २२५, २१.
* आदित्यानां वो देवताभिर्गृह्णामि
१८, १६ : २७०, २०.
* आदित्यानां त्वा १, ११ : १२, १२.
आदित्यायग्निं गृह्णामि रात्र्या अहः
२, ३ : २४, ४.
आदित्यास्त्वा ४, १२ : ५१, ७.
* आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु १८, १ : २५२, १२.
आदित्येभ्यः प्रियेभ्यः.....प्रेष्य १६,
१२ : २२५, ३.
आदित्येभ्यस्त्वा १६, १० : २२४, ८;
१६, ११२ : २२४, १०; १२.
** आदिशः स्वाहा ८, ७ : ८४, ९.
आ देवयजं वह ४, ८ : ४७, १८.
आ देवानाम् २१, १५ : २२२, २.
आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिः २१,
१५ : २२१, १८.
आ नः प्राण एतु परावतः १५, ९ :
१८५, ५.
आनये आनये १, १२ : १५, ६.
* आनुष्टुभेन ऋतसाववाढो वल्लगः १४,
८ : १८०, ६.
आ नो अग्ने सुकेतुना ९, ७ : ९५, १२.
आ नो दिवः १, १७ : १८, १८.
* आ नो याहि तपसा २०, १६ :
२०८, ४.
आप उन्दन्तु ८, ८ : ८४, १७.
आप उन्दन्तु जीवसे १२, ५ : १३५,
१८.
* आप ओषधीः २१, १५ : २२१, १२.
आपतये त्वा गृह्णामि १२, २२ :
१५३, ७.
** आपवस्व सोमपीतये गातुमस्मै यज-
मानाय विन्द स्वाहा २०, ३६ :
२२०, १५.
* आपः शिवाः १२, ६ : १२६, १२.

- * आपस्त्वामश्विनौ ३, ४ : २५, १२.
आपः समरिणन् १०, १९ : ११८,
१०.
आपूर्या स्वा मा पूरयत १६, २१ :
२२२, ८.
आपो अस्मान्मातरः शुभन्त १२,
६ : १२६, १४.
आपो देवीः ३, ६ : २७, १०; १०,
१४ : ११३, १.
आपो देवीः प्रतिगृह्णीत भस्मैतत् १८,
११ : २६१, १४.
** आपो देवीर्देव्या होत्राश्शुसिन्यः
१२, २ : १२२, ८.
आपो रिप्रं निर्वहत १०, ४२ : १०५,
२; २.
आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः १५,
४ : १८१, २२.
आपो वाजजितो वाजं.....अत्राद्याय
१६, २५ : २२५, २.
* आपा हविषु ३, ८ : २९, ५.
आपो हि छा मयोभुवः १०, १७ :
११५, १७; १६, १९ : २२०, १६;
१८, १ : २५१, १९; २०, २४ :
२१२, २०.
आप्यायतां घृतयोनिः ५, ८ : ५८, २०.
आप्यायतां ध्रुवा घृतेन ६, २ : ६१, ११.
* आप्यायन्तामापः ७, ६ : ७२, १४.
आप्यायय सखीन् १२, २२ : १५३, १७.
आप्यायस्व ८, २ : ७९, १७.
आप्यायस्व मदिन्तम २१, १५ :
२२१, ५.
आप्यायस्व समेतु ते १५, २२ :
२११, १४; १८, १६ : २६९, ८.
आप्रौणेऽरिक्तो म आत्मा १८, २१ :
२८२, १५.
आभिर्गीर्भिः १२, १० : १६२, १२;
२०, २६ : २१४, ४.
आभिष्टे अद्य १, २० : २१, ७.
* आभिष्टे अद्य गीर्भिः १, २० : २१, ५.

- आ.मा वाजस्य १७, १४ : २४५, ७.
 * आमावास्यं हविः ३, २ : ३३, २.
 आ मा विशन्तिन्दवः ८, १२ : ८८, १०.
 आ मास्कान् १५, ८ : १८५, १ ; १५,
 ११ : १८७, १.
 आयं गौः पृश्निरक्रमीत् १, १२ :
 १३, ११ ; २१, ८ : ३२७, ५.
 आयवे स्वाहा १८, २० : २७८, १६.
 आ यस्मिन्सप्त व सवाः १३, १४ :
 १६८, १५.
 * आ याहि तपसा २०, १६ : २०८, ४.
 आयुरसि ८, ५ : ८३, १ ; १०,
 १० : १०८, १२.
 आयुर्दा अग्ने असि २, ७ : २७, ४.
 आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः १६, २४ :
 २३४, ५.
 आयुर्धा असि ध्रुव २१, १४ : २३०,
 १३.
 आयुर्धहि १३, २ : १५६, ६.
 आयुर्म इन्द्रियं धेहि १६, २० :
 २३१, १४.
 * आयुर्मयि धत्ताम् १, ४ : ६, ६.
 ** आयुर्माविशतु १, ४ : ६, ८.
 आयुर्मे देहि २, ७ : २७, ४.
 आयुर्मे धत्ताम् १५, २८ : २०८, ८.
 आयुर्मे धेहि २१, १४ : २३०, १३.
 आयुर्मे पाहि १८, ३ : २८५, १०.
 ** आयुर्मे प्रावोचः १२, १ : १३२, ११.
 आयुर्म यच्छ २, ४ : २५, २.
 आयुर्यज्ञेन कल्पताम् १७, १५ :
 २४६, १.
 आयुषः प्राणं संतनु १८, २१ :
 २८०, १५.
 ** आयुषा नाम्नेहि १०, ४ : १०४, १०.
 आयुषे त्वा ५, ७ : ५८, १.
 आयुष मे १५, २२ : २०२, ६.
 ** आयुषे वो गृह्णामि १, ४ : ६, ८.
 आयुषे हिंक्रव १६, १२ : २२५, २१.
 आयुषा अग्नेऽसि ७, ७ : ७३, ७.

- आयुष्मन्तो जरामुपगच्छेम देवाः १८,
 १६ : २६८, १३.
 आयुः संधत्तं तन्मे जिवन्तम् १५,
 २८ : २०८, ८.
 * आयुः स्याः १५, २८ : २०८, ८.
 आयोष्कृते स्वाहा १८, २० : २७८, १७.
 आयोष्पत्नने स्वाहा ,, ,,
 आयोस्त्वा सद्ने सादयामि १८, ४ :
 २८६, १४.
 आरमत २१, १६ : २३२, ५.
 आरे शत्रून् क्षणुहि सर्ववीरः १२,
 १४ : १४५, ७.
 * आरोहतं दशतम् १, ८ : ८, १३.
 * आरोह पथः ५, ७ : ५८, ६.
 * आर्द्रः प्रथस्तुः ५, ८ : ५८, २.
 आ वर्तन वर्तय २०, ३७ : २२१, ८.
 * आ वह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा
 १०, ५ : १०६, २.
 आ वायो भूष १५, १५ : १८८, ८.
 आ वो देवास ईमहे १२, ७ : १३८, ६.
 आशा दिश आष्टण १३, ५ : १५८, १.
 आशानां त्वा २०, ३५ : २२०, ८.
 आशासानः सुवीर्यम् १०, २२ :
 १२१, ८.
 आशासाना सौमनसम् ५, २ : ५४, २.
 * आशुः शिशानो वृषभः १८, ६ :
 २८३, २०.
 आशुस्त्रिष्टु १८, ४ : २८५, १८.
 * आत्रावयो आवय आवय ह, ४ : ६३, २.
 आत्रावितमत्यात्रावितम् २०, २४ :
 २१३, ४.
 आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभि-
 शक्त्याः १५, ३ : १८१, १६.
 आ समुद्रात् १६, ११ : २२४, १८.
 आ सवत् सवितुयथा १, १७ : १८, १.
 आस्मिन्मुग्धा अचुचुवुः १५, १० :
 १८५, १६.

- * आ स्वधा स्वधा ८, ७: ८६, ७.
 * आहं दीक्षाम् १२, ८: १३८, ३.
 आहर दह २१, ७: २२७, २.

इ

- इड एहि ६, १२: ६८, ७; १३,
 ११: १६४, १६.
 इडा देवऋः १५, ३५: २१३, २२;
 १५, ३६: २१४, १२.
 इडामग्रे १८, १२: २६२, ७.
 * इडाया अहं देवयज्यया ६, १२:
 ६८, १२.
 * इडायाः पदम् २, २: २४, ३.
 * इडायाः पदे सीद १८, २०: २७८,
 १६.
 इडायै चिंकुर....अवरुन्धौ १५, ३६:
 २१४, ८.
 इडासि व्रतभृत् २, २: २३, १.
 * इडास्माननुवस्ताम् ७, १०: ७५, १३.
 * इडे भागम् ७, २: ६८, १५.
 इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः १, ८: ११, ८.
 * इतः प्रथमम् २०, १६: २०८, २.
 ** इत्यमाचक्ष्व १२, १२: १४१, १८.
 इदं यजमानस्य ७, २: ६८, २०.
 इदं विष्णुः १, ८: १०, २.
 इदं विष्णुर्वि चक्रमे ५, ३: ५४, ८;
 १०, ८: १०८, १२; १४, ५:
 १७७, १७; १४, ११: १८२, ३;
 १५, १: १८०, ६; १६, २८:
 २३७, १४; २०, ११: २०५, ८;
 २०, १८: ३१०, ५.
 * इदं शक्यं यदिद करोमि स्वाहा
 १८, १: २४८, ११.
 * इदं त्रेयः २, ११: ३१, २.
 इदं हविः प्रजमनं मे अस्तु ७,
 १२: ७७, ८.
 इदं होतुः ७, २: ६८, १८.
 इदं तयकम् २०, २२: २८८, १; २.

- इदं तस्मै १४, ४: १७५, १२.
 इदं तस्मै हर्म्यं करोमि ४, ११:
 ५०, २.
 इदं तृतीयं सवनं कवीनाम् १६,
 २२: २३२, १०.
 इदं देवानाम् ३, ४: ३४, १६; ४,
 ५: ४४, १०.
 * इदं द्यावापृथिवी भद्रम् ७, ६: ७२, १३.
 * इदमग्रे ४, १०: ४८, ३.
 इदमग्नीधः ७, २: ६८, १८.
 इदमध्वर्योः ७, २: ६८, १८.
 * इदममुष्मै ४, १०: ४८, ३.
 * इदमस्माकं भोगाय भुजे भूयात् १८,
 ४: २५५, १.
 इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि
 १०, १४: ११३, १३.
 इदमहं सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा
 उपग्रशामि १२, १८: १५०, १.
 * इदमहं सेनायाः ४, १०: ४८, ४.
 इदमहं तं वल्लगमुदपामि १४, ७:
 १७८, १६.
 इदमहं निर्वरणस्य पाशात् ४, ५:
 ४४, ११; १४, १६: १८६, १६.
 * इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः ३, २: ३३, १०.
 इदमहमन्वतात् सत्यमुपैमि १, ८:
 ८, १५.
 * इदमहममुष्मासुष्यायणं ब्रह्मवर्चसेन
 पर्युहामि १३, ६: १५८, ४.
 * इदमहममुष्मासुष्यायणस्य १२, ६:
 १३६, ८.
 इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् १३, १८:
 १७२, १४; १४, १६: १८६, १४.
 इदमापः प्रवहत १०, १७: ११५, १७.
 ** इदमापः शिवाः ४, ११: ५०, १७.
 * इदमिन्द्रियममृतम् ५, ८: ६०, ४.
 ** इदमु नः सह ४, ५: ४४, १०.
 इदमेनमधरं करोमि यो नः समानो
 यो समानोऽरातीयति १४, ७:
 १७८, १७.

- इदं पशूनाम् ३, ४ : ३४, १७.
 इदं ब्रह्मणः ७, २ : ६९, १९.
 ** इदं मदन्ति देवीरमृता ऋतावधः
 १२, २३ : १५३, १४.
 इदावत्सरीणां स्वस्तिमाशास्ते ९,
 ३ : ९२, १४.
 इदावत्सरे सीद
 इदुवत्सरे सीद } १८, २० : २७९, १८.
 इद्वत्सरे सीद }
 इध्ममुपसादय १४, १ : १७३, ९.
 इन्दुरश्वो न कृत्वियः २०, ३३ :
 ३१९, ५.
 * इन्दुरिन्द्रमवागात् २१, १६२ : ३३२,
 ७ : १५.
 इन्द्रं विश्वा अवीष्टधन् १५, १ : १९०,
 ८ : १८, १५ : २६७, ३ : १८,
 १६ : २७२, ८ : १९, ६ : २९३,
 १९ : २१, १२ : ३२९, ६.
 इन्द्रं वो विश्वतस्परि २०, ३ : ३००, ९.
 इन्द्रं शिञ्जेमेन्दना सुतेन १८, २१ :
 २८२, १०.
 इन्द्रं होत्रात्सजूर्दिव आ पृथिव्याः
 १४, १७ : १८७, ११.
 इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु
 १०, ५ : १०५, ८.
 इन्द्रं नरः २०, ३ : ३००, ९.
 इन्द्रपीतस्य १५, ३५ : २१३, ६.
 इन्द्र मरुत्वः १६, २ : २१८, ६.
 इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु १८,
 १७ : २७४, १२.
 इन्द्रवायुभ्यां त्वा १५, १५ : १९९, ११.
 इन्द्रवायू इमे सुताः १५, १५ :
 १९९, १०.
 ** इन्द्रवायू युक्ताम् ४, ९ : ४८, ८.
 * इन्द्र शाक्वर गायत्रीम् १२, ८ : १३८,
 १७.
 इन्द्रश्च सघाट् १७, ३ : २९९, ७.
 इन्द्रस्य १९, ६ : २९६, २.

- इन्द्रस्य ग्रहोऽसि २१, ११ : ३२९, ३.
 इन्द्रस्य जठरमसि १५, २२ : २०३, ११.
 इन्द्रस्य त्वा १, ११ : १२, १४ : ३,
 ४ : ३५, १३.
 इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि ७, १ :
 ६९, ६.
 इन्द्रस्य ध्रुवोऽसि १४, ११ : १८३, १.
 इन्द्रस्य बाह्वरसि ४, ११ : ५०, ६ ;
 १५, ६ : ५७, ८.
 इन्द्रस्य भागः सुविते दधातन १०,
 १३ : ११२, ९.
 इन्द्रस्य योनिः १२, ९ : १३९, १२.
 इन्द्रस्य व इन्द्रियावतो देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६ : २७०, १३.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि १८, १४ : २६६,
 १८ : १९, ६ : २९०, ५.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्जघ्नः १७, ११ :
 २४३, ३.
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्जघ्नस्तनूपा नः
 प्रतिस्यशः १८, १४ : २६६, १५ ;
 १९, ६ : २९०, ६.
 इन्द्रस्य वरुथमसि १८, १६ : २६८, ९.
 इन्द्रस्य वर्मासि १८, १६ : २६८, ९.
 * इन्द्रस्य वैमृधस्य ६, ९ : ६६, १२.
 इन्द्रस्य शर्मासि १८, १६ : २६८, ९.
 इन्द्रस्य सदोऽसि १४, ११ : १८२, १३.
 इन्द्रस्य सूरसि १४, ११ : १८२, १६.
 * इन्द्रस्याहम् ६, ९ : ६६, ११.
 इन्द्रस्योरुमाविश १२, १९ : १५०, ५.
 इन्द्रस्योजोऽसि १३, २ : १५६, ४.
 इन्द्रः सुनीती सद्य मा पुनातु २०,
 ३३ : ३१८, १९.
 * इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वर्षा मेदः प्रस्थितं
 प्रेष्य १०, १६ : ११५, ९.
 इन्द्राग्निभ्यां कागस्य वर्षाया मेदसो
 जुव्रहि १०, १६ : ११५, ८.
 इन्द्राग्निभ्यां कागस्य हविषः प्रेष्य १० ;
 १९ : ११८, १३.

इन्द्राग्निभ्यां आगस्य हविषो ऽनुब्रूहि
१०, १९: ११८, १२.

इन्द्राग्निभ्यां त्वा १५, ३८२: २१५,
२०; २१; १८, १७: २७४, ८.

इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमि १०,
९: १०९, ६.

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्मि
१९, ५: २८७, १७.

इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्य प्रेष्य १०,
१७: ११६, १२.

इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रूहि १०,
१७: ११६, ११.

इन्द्राग्नियोर्भागधेयौ स्त १४, १९:
१८८, १६.

इन्द्राग्नी अव्ययमानाम् १९, ३:
२८५, २.

इन्द्राग्नी आ गतः सुतम् १५, ३५:
२१३, १०.

इन्द्राग्नी आ गतम् १, १६: १८, ५.

इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी १२, ७:
१३८, ८.

इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुताम् १५, ९:
१९५, ७.

इन्द्राग्नी रोचना दिवः ८, १:
७९, ८.

* इन्द्राग्न्योरहं देवयज्यवेन्द्रियाव्यन्नादो
भूयासम् ६, ९: ६६, ८.

* इन्द्राणीव ५, ३: ५४, ७.

इन्द्राण्यै संनहनम् ३, ४: ३५, ११.

* इन्द्राधिपतेऽधिपतिः १७, ३: २३९, ७.

इन्द्रावृहस्पतिभ्यां त्वा १७, १:
२३८, ६.

इन्द्राय त्वा १४, ११: १८३, १;

१५, ३७-३८: २१५, १२; १४;

१६, १०: २२३, १३.

इन्द्राय त्वापिशर्वराय १७, ४:
२३९, १४.

इन्द्राय त्वा प्रसक्ने १२, १४:
१४४, १४.

इन्द्राय त्वा वृहद्वते १५, १७:
२००, १२.

इन्द्राय त्वा वृत्रघ्ने १५, ११:
१९६, ५.

इन्द्राय मरुत्वतेऽनुब्रूहि १६, ८:
२२२, १०.

इन्द्राय मरुत्वते प्रेष्य १६, ८: २२२,
१२.

इन्द्राय वाचं वदत १७, १३: २४४,
१४.

* इन्द्राय सुत्राम्णे त्वा ११, ४: १२४,
१६.

इन्द्राय हरिवते धानासोमानामनुब्रूहि
१६, २०: २३१, १९.

इन्द्राय हरिवते धानासोमानप्रस्थिता-
न्प्रेष्य १६, २०: २३२, १.

इन्द्रावरुणाभ्यां त्वा १७, १: २३८, ५.

इन्द्राविष्णुभ्यां त्वा १७, १: २३८, ६.

इन्द्राश्विना १३, १२: १६५, १२.

इन्द्रियाय त्वा १३, १३: १६६, १५.

* इन्द्रियावन्तः १५, २०: २०१, १७.

* इन्द्रेण देवेन १६, २२: २३३, ६.

इन्द्रेण प्रेषिता उष १५, ११: १९६,
१८.

इन्द्रेण सयुजो वयम् १५, २८:
२०७, १८; १६, २२: २३३, ९.

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः १९, ५:
२८९, ७.

इन्द्रो देवता १८, २०: २७८, ९.

इन्द्रोऽजस्विन् १६, ९: २२३, ९.

इन्धानास्त्वा शतः हिमाः २, ७:
२७, ५.

इमं वि ध्यामि ७, ११: ७६, ७;

८, १४: ८८, १८; १६, २६:

२३६, ३.

इमं समुद्रं शतधारसुत्सम् १८,
१९: २७७, २.

इमं स्तनमूर्जस्वन्तं धयापाम् १९,
७: २९७, ८.

- * जीदमं वेभ्यः परिधिम् २०, २५ :
२१३, ११.
इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि २०,
७ : २०२, १०.
- * इमसू षु त्यम् १३, १८ : १७२, १७.
- * इमं पशुम् १०, ८ : १०८ : ५.
इमं मा हिंसीरेकशफम् १८,
१८ : २७७, २.
- * इमं मा हिंसीर्द्विपदम् १८, १८२ :
२७६, ८ ; २७७, १.
इमं मे वरुण २०, २५ : ३१३, १० ;
२१, १ : ३२३, २.
- * इमा उ माम् १, १२ : १४, ३.
इमां सु नावमारुहम् १२, ८ :
१३८, ३.
इमां धियम् १२, ८ : १३८, २.
- * इमां नराः कणुत ५, १ : ५२, १.
इमां नराः कणुत वेदिमेत्य १४, ४ :
१७६, ४.
इमामगृभणन् रशनामृतस्य १८, १ :
२४८, १५.
इमामूर्णायुम् १८, १८ : २७७, ३.
इमा मेऽग्न इष्टका धेनवः सन्तु १८,
६ : २८१, ४.
- ** इमामेवास्विना यज्ञस्य २०, ३० :
३१६, २०.
- * इमां प्राचीम् ३, २ : ३४, ३.
इमो अग्ने १, १६ : १८, ६ ; ८, २ :
७८, १७.
इमो पर्णं च दर्भं च ३, ८ : ३८, ७.
इमो प्राणापानौ ३, ६ : ३७, ६.
इयं वः सा सत्या संधाभूत् १७,
१४ : २४५, ८.
- * इयं स्थाळौ ५, ८ : ५८, १४ ;
७, २ : ७०, १०.
इयत्यग्र आसीः १, ८ : ११, ५ ;
१३, २ : १५६, ३.
इयं ते यज्ञिया तनूः १२, ११ :
१४१, १४ ; २१, १ : ३२३, ११.

- इयं ते शक्र तनूः १२, १६ : १४६, ८.
- * इयमसि २, २ : २३, २ ; १८, १७ :
२७३, १.
इयमुपरि मतिः १८, २० : २८०, ८.
इयमेव सा या प्रथमा व्योच्छत् १८,
४ : २८६, ३.
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोक्षमीत्
५, ८ : ५८, ४.
इरोवतौ धेनुमती १४, ५ : १७७, १७.
इषमावद ४, ७ : ४६, ७.
- * इषिता दैव्या होतारः ७, ६ : ७२, १२.
इषि सीद १८, २० : २७८, १५.
इषे त्वा २, ५ : २५, १५ ; ३, ३ :
३४, १ ; ५, ३ : ५४, ११ ; १०,
८ : १०८, ३ ; १०, १५ : ११३, १५.
इषे त्वा १, ४ : ५, ७.
इषे पीपिहि १३, १३ : १६६, १३.
इष्टका स्वर्गा लोकः १८, १७२ :
२७३, १८ ; २१.
** इष्टं म आगच्छतु १६, २० : २३१,
१५.
इष्टयजुषस्ते देव सोम १६, २१ :
२३२, ५.
इष्टाहोत्रौयं साम गाय १३, १६ :
१७०, १३.
इष्टेभ्यः स्वाहा २०, २५ : ३१३, १४.
इष्टो यज्ञो भृगुभिः ७, ७ : ७४, ५ ;
१८, ७ : २८७, ७.
* इष्टो यज्ञो भृगुभिराग्नीर्दाः १८, ६ :
२८३, २.
इह द्युमत्तमं वद १८, १८ : २७५, ७.
* इह पशवः ३, २ : ३३, ५.
* इह प्रजाः ३, २ : ३३, ४.
इह प्रजां पशुन्दुष्टं २, ३ : २४, ८.
इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम् १०,
१३ : ११२, ८.
** इह बर्हिंरासदे ३, ४ : ३४, १३.
** इह सोऽस्तु १८, ६ : २८४, ११.

* इहा इहा इहा १६, १२: २१७,
११; १२; १३.

** इहामेहाम् २, १: २२, ७.

इहैव क्षेम्य एधि मा प्रहासीर्मासुमासु-
धायणम् २०, १३: ३०६, ७.

इहैव सन्तत्र सतो वो अग्रयः २, १०:
२८, २.

ई

ईडिष्वा हि महे वृषन् १८, ४:
२५५, १३.

* ईडेन्यक्रतूः ५, २: ५३, ६; ५, ३:
५४, १७.

* ईहङ् च १८, ६: २८४, २१.

* ईयुष्टे १८, ४: २८६, ३.

ईशानं त्वा शश्रुमो वयम् १८, २१:
२८२, १३.

ईशानमिन्द्र तस्युषः १८, ५: २८९, ८.

ईषां खगल्यं शफम् १८, १५: २६७,
११.

उ

उक्थं वाचि १६, ८: २२२, १८.

उक्थं वाचीन्द्राय १६, १६: २२८,
१४; १६, २०: २३१, ८.

उक्थशाः १५, ३६: २१४, २.

उक्थशा यज सोमस्य १५, ३६:
२१४, ५; १५, ३६: २१४, १३;
१६, ८: २२२, १८; १६, ८:
२२३, ८.

उक्थशा यज सोमानाम् १५, ३७:
२१५, ३; १५, ३८: २१६, २;
१६, २०: २३१, ११; १७, ३:
२३८, ६.

उक्थैर्यज्ञैर्वृषते २०, ३३: ३१८, ६.

उक्षान्ताय १८, १: २८३, ६.

उक्षा समुद्रः १८, ६: २८३, १८.

उखां स्वसारमधि वेदिमस्थात् १८,
१८: २७६, १.

उखां करोतु शक्त्या १८, १: २५२,
११.

** उच्चैः समाहन्तवै ४, ७: ४६, ६.

* उच्छाग तिष्ठ २०, २५: ३२०, १.

उच्छिष्टभाजो जिव् २, ५: २५, २१.

उच्छुभो अग्रे ६, १: ६१, ४.

** उत ते वनस्यते वातो विवात्यग्रमित्
१८, १८: २७५, १०.

उत चाता तनूनाम् १८, ६: २८०, ३.

* उत त्वामदिते १, १६: १८, ५.

उत नो ऽहिर्बुध्नः १, १५: १६, ११.

उत नो ऽहिर्बुध्नः शृणोतु १६, २०:
२३१, ८.

उतेमनन्नसुः १५, ८: २८४, २.

* उत्तमः ८, ६: ८३, १०.

उत्तरतः परीत ७, ३: ७०, १४.

उत्तिष्ठन्नोजसा सह १४, १२: १८३, ५;
१५, १७: २००, ११.

उत्तिष्ठ वृहती भव १८, २: २५३, १४.

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते १३, १: १५५, ८.

** उत्तिष्ठ स्वध्वर १८, १: २५१, ८.

* उत्सं दुहन्ति कलशम् ३, ७: ३८, ८.

* उत्समुद्रान् १, ८: ११, ४.

* उत्सो वा तत्र जायते १८, १५:
२६७, ५.

उदग्ने शुचयस्तव १, १६: १८, १;
२०, १६: ३०८, ६.

* उदप्रतो नभसी संव्ययन्ताम् २१,
१५: ३३१, १७.

** उदश्च तिष्ठ २०, २५: ३२०, १.

उदस्याद्भोजिद्वनजिदश्चजित् १८,
१५: २६७, १८.

उदस्याद्देव्यदितिः २०, ८: ३०३, १७.

* उदस्य शुभाद्भानुः १८, १७: २७४,
१५.

उदानः प्राणमप्यगात् २०, १७:
३०८, ४.

उदाभ्यः शुचिरा पूत एभि १२,
६: १३७, १.

उदायुषा १२, १८ : १५०, १६.

उदितिरसि १८, २० : २७८, १३.

उदीचीनाऽस्य पदो निधत्तात्
१०, १३ : ११२, ३.

उदुत्तमम् १८, ६ : २८६, १७;
२०, १५ : ३०७, १०; २१, १ :
३२३, २.

उदुत्तम वरुण पाशमस्तत् १८, ८ :
२५८, ८; २०, ११ : ३०५, ३.

उदु त्यम् १, ८ : १०, १०; १३,
१८ : १७२, १६; १६, ६ : २२१,
२; १६, २६ : २२६, ६; १७,
११ : २४३, ३; २०, १५ : ३०७,
१०; २०, २४ : ३१२, १६; २१,
३ : ३२४, ६.

उदु त्यं जातवेदसम् १२, १८ :
१५०, १७.

उदु त्वा १, १२ : १३, ७.

उदु त्वा विश्वे देवाः . १८, ११ :
२६१, ६; १८, ६ : २८३, १६.

उदुख तिष्ठ २०, २४ : ३१८, २०.

उदेनमुत्तरां नय १८, ६ : २८३, १५.

उदेषां बाह्व अतिरम् १८, ७ :
२५८, १६.

* उदेह्यमे १, ८ : ११, २.

उदेह्यमे अधि मातुः प्रथिव्याः १८,
४ : २५५, २.

उद्गात्रा पत्नीं संख्यापय १६, १८ :
२२८, १६.

उद्गीथेन त्वा कन्दसा सादयामि १८,
६ : २८०, १३.

* उद्ग्राभं च ७, ५ : ७१, १५.

उद्विऽस्तमान १०, ८ : १०८, ७;
१४, १० : १८२, ३.

** उद्विऽस्वाहा ८, ७ : ८४, १०.

* उद्वन्यमानम् १, ५ : ६, ११; १,
८ : १०, ६.

उद्वर २, १ : २२, ५.

उद्वयस्व २, १ : २२, ५.

उद्वयस्वाग्ने २०, १५ : ३०७, ८;
२०, ३१ : ३१८, २.

उद्वत्यसि १८, २० : २७८, १३.

** उद्वन्त्सुपर्णो न विभाति सर्वम् २०,
३५ : ३२०, ८.

उद्वन्नद्य मित्रमहः ७, १३ : ७७, २२.

उद्व्योजनमन्तर्यामिम् १८, १५ : २६७,
११.

उद्विणऽसिञ्चे अक्षितम् १८, १५ :
२६७, १०.

उद्वदसि १८, २० : २७८, १३.

* उद्वयं तमसः १, ८ : १०, १०; १३,
१८ : १७२, १६.

उद्वयं तमसस्परि १६, २६ : २२६, ६;
२०, १५ : ३०७, १०; २०, २४ :
३१२, १६; २१, ३ : ३२४, ६.

उद्वशे २०, ३५ : ३२०, २.

उन्दतीर्बलं धत्त १२, ११ : १४१,
८; २१, १ : ३२३, ५.

उन्नम्य पृथिवीम् १०, ८ : १०८,
११; १२, १७ : १४७, १३; १४,
११ : १८२, ७; १६, १२ : २२५,
६; २०, १० : ३०४, ११.

** उन्नयस्व १५, २३ : २१२, २.

उन्निवत उद्वतस्व गेषम् ४, २ : ४९,
३; १५, २३ : २०४, १२.

उन्नीतऽराये ६, ४ : ६२, १३.

उन्नीयमानेभ्योऽनुब्रूहि १५, २७ :
२०७, १; १६, ४ : २२०, ३;
१६, १३ : २२६, १५.

* उन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय माति-
रौरिचो दशाभिः कलशौ मृष्टा
न्युज १५, २८ : २१५, १८.

** उन्नेतः सोमं प्रभावय १५, २७ :
२०७, ४; १६, ४ : २२०, ५;
१६, १३ : २२६, १७.

* उन्नेतमुन्नय १६, २६ : २२६, ५.

उन्नेतहीतुस्वमसमनूत्रय होतृचमसे
ध्रुवायावकाशं कुरु १६, १८:
२२९, १५.

उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १२, २१:
१५२, ३.

* उन्नेष तिष्ठ २०, २५: २२०, १.

** उप कलशः १५, २३: २०३, १९.
उप त्वाग्ने दिवे दिवे २, ७: २७, ९;
१०, १५: ११४, ९; १९, ८;
२९७, १४.

उप त्वाग्ने हविष्मतीः १, ६: ७, १५.

* उप देवाः १५, २३: २०३, २०.
उप द्रव पयसा गोधुक् १३, ११:
१६५, ९.

* उप प्रयन्तु १३, १: १५५, ९.
उपप्रयन्तो अध्वरम् २, ७; २६, १५.
उप प्रेष्य होतृर्हव्या देवेभ्यः १०, १२:
१११, १४.

* उपभृदसि घृताक्षी ५, ७: ५८, ८.
उपभृदेहि ६, ३: ६२, ३.
उप मा द्यावापृथिवी १५, २३:
२०३, १७.

उप मा होत्रा उपहवे ऋयन्ताम् १५,
२३: २०३, २०.

* उप यज्ञः १५, २३: २०३, २०.
उपयष्टरुपसीद १०, २०: ११९, १२.
उपयामगृहीतोऽसि ११, ३२: १२४,
६; ७; ९; १५, ८: १९४, १०;
१५, १४: १९८, १८; १५, १५२:
१९९, ९; ११; १५, १६: २००,
३; १५, १७: २००, १२; १५,
२५: २०५, १५; १५, २७२:
२०६, १३; १७; १५, ३४२:
२१२, ९; १७; १५, ३७२:
२१४, १६; २१५, १२; १५,
३८: २१५, १९; १६, १०२:
२२३, १३; २२४, ८; १६,
११२: २२४, १०; १२; १६,
१५. २२८, ६; १६, १७: २२९,

८; १६, २०: २२१, १७; १७,
४: २२९, १४; १७, ९२:
२४२, ४; ७; १७, १०: २४२,
१२.

उपवीरसि १०, ९: १०९, ४.

* उपवेषोऽसि यज्ञाय ३, ५: ३६, १०.

उप खजामि ३, ७: ३८, ३.

उपसृष्टां मे प्रब्रूतात् ३, ७: ३८, ३.

** उप सोमः १५, २३: २०३, १९.

उपहृतः ८, ७: ८४, १३; १५,
३१: २१०, ६.

उपहृतः पशुमानसानि ६, १२:
६८, ११.

उपहृताः पितरः ९, ८: ९६, १७.

** उपहृता पशुमत्यसानि ७, ९:
७५, १२.

उपहृतेय यजमाना ७, ९: ७५, ११.

उपहृतो द्यौः पिता ७, २: ७०, ३;
७, १०: ७५, १३.

उप ऋयस्व ८, ७: ८४, १२; १५,
३१: २१०, ६.

** उपाग्निः १५, २३: २०३, २०.

उपावरोह १, १०: १२, २; २,
११: ३१, २.

उपावरोह जातवेदः २, ११: ३१, १.

* उपास्तावः १५, २३: २०३, १८.

उपेसृष्टि वाजयुर्वचस्याम् १८, ४:
२५५, १४.

उपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ऋयध्वम्
१५, ३३: २११, १८.

* उपो देवान् १०, ९: १०९, ४.

* उभयतः शुक्रं कृणुष्व १५, ३३:
२१२, २.

* उभयतः शुक्रान् कृणुध्वम् १५, २७:
२०७, २; १६, ४: २२०, ४

* उभा कवी युवाना सत्या १६, २२:
२३२, २०.

* उभावग्री ३, ९: ३९, १६.

उभा वामिन्द्राग्री २, ७: २६, १६.

- उभे अभि प्रियतमे सधस्ये १८, ५ :
२५५, १८.
- उभे आ प्रपौ रोदसी महित्वा १८,
१० : २६०, १५.
- **उभौ मण्डुक्यौ युजौ १८, १५ : २६७,
१२.
- उरुं हि राजा वरुणस्यकार १६,
२४ : २३४, ८.
- उरुद्रप्ता विश्वरूप इन्दु २०, ३७ :
३२१, १०.
- उरुप्रथस्व ४, १० : ४८, ७; १०,
४ : १०४, १४.
- उरु वाताय ४, ४ : ४३, १६.
- उरु विष्णो वि क्रमस्व १०, १ : १०२,
८; १४, १५ : १८६, ६; १६,
२८ : २३७, १४.
- उरो अन्तरिक्ष १०, १२ : १११, १८.
- उर्वन्तरिक्ष वीहि २, ४ : २४, २१.
- उर्वन्तरिक्षम् १०, १५ : ११४, ८;
१४, १६ : १८६, १०.
- उर्वन्तरिक्षमन्विहि ३, ४ : ३५, १४;
४, ३ : ४३, ८; ४, ६ : ४५, ६;
१२, १८ : १५०, १३; १२, २१ :
१५२, १२; १५, १२ : १८७, ११;
१५, २८ : २०७, १७.
- उर्वन्तरिक्षं प्रेहि ३, ३ : ३४, ११.
- उर्वश्यसि ८, ५ : ८२, १५.
- उलूखलक युज्यसे १८, १८ : २७५, ७.
- उलूखले मुसले ७, १० : ७६, ३.
- * उग्रन्तस्त्वा हवामहे ८, ६ : ८५, ८.
- उग्रिक् त्व देव सोम १५, १३ :
१८८, २.
- उग्रिगसि कविः १४, १२ : १८३, १५.
- * उषाः केतुना जृपतां यज्ञम् २०, १३ :
३०६, ४.
- उषासानक्ता ८, ६ : ८३, ८.
- उष्टारयोः पितृयोः १८, १५ : २६७,
१६.
- उष्णिहा बन्दः १८, २० : २७८, १०.

- * उख घर्मं शिष १३, ११ :
१६५, २.

उखावेत धूर्षाहौ १२, १८ : १५०, २०.

ज

- * जतीः कुर्वाणः १, ७ : ८, १२.
- * जर्गस्याङ्गिरसी १२, ८ : १३८, ५.
- ** जर्जः पवित्रमूर्गमन्नाद्याय १८,
१८ : २७५, ८.
- जर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि १, ७ :
८, १६.
- जर्जं धत्स्व ४, ४ : ४३, १७.
- जर्जमस्मात्तु धेहि २, ८ : २८, १२.
- जर्जमावद ४, ७ : ४६, ७.
- * जर्जं पयः ३, ७ : ३८, ७.
- * जर्जं पृथिव्याः १, ७ : ८, १३.
- जर्जं विभ्रद्वसुवनिः सुमेधाः १४, १८ :
२६५, ५.
- जर्जा वः पश्यामि २, ८ : २७, ११.
- जर्जि सीद १८, २० : २७८, १५.
- जर्जे त्वा १, ४ : ५, ७; २, ५ :
२५, १५; ३, ३ : ३४, ३; ५, ३ :
५४, १२; १०, १५ : ११४, १;
१२, ७ : १३७, ५.
- जर्जो नपातं स हिनायमस्मयुः १८,
६ : २८०, १.
- जर्जो भागं पृथिवीमेत्वाष्टणम् १८,
१५ : २६८, १.
- जर्जो भागं मधुमत्सून्वतावत् १८, २१ :
२८२, ११.
- ** जर्जो भागोऽसि १८, १८ : २७५, ८.
- * जर्णाम्बुदु प्रथमानम् ५, ६ : ५७, १.
- जर्णाम्बुदं त्वा स्तृणामि ५, ६ :
५६, १७.
- जर्णावन्तम् १०, ६ : १०६, ७.
- जर्णावन्त प्रथमः सीद योनिम् १८,
६ : २८४, ४.
- जर्ध्वं ज वृ[ण] जतये १८, १ : २५१,
८.

जध्वः ६, ३ : ६२, ७.

* जध्वसदसि १२, ८ : १४०, २.

जध्वी अस्य समिधो भवन्ति १८, ५ :
२५५, २१.

जवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् १०, १३ :
११२, ५.

क

ककसामयोः शिल्पो स्थः १२, ८ :
१३८, १८.

कगसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८०, १८.

कगवशा वृहद्रथन्तरे.... पीयूषः
१८, २१ : २८१, ५.

कचा त्वा कन्दसा सादयामि १८,
६ : २८०, १०.

कचा स्तोमम् १४, १७ : १८७, १६.

कचा स्तोमं समर्धय १८, १ :
२४८, १३.

कचे त्वा १८, १८ : २७६, ६ ;
१८, ५ : २८८, ५.

कतः सत्यमृतः सत्यम् १८, १ :
२५१, १३.

**कतं स्तृणामि १, ८ : ११, ७.

कतं च स्थ सत्यं च स्थ १८, १६ :
२७०, १४.

कतधामासि सुवर्ज्योतिः १४, १३ :
१८४, ८.

कतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि २, २ :
२३, १४.

कतमसि ५, १ : ५२, ११ ; १८,
२० : २८०, १.

कतमेव परमेष्ठि ८, ८ : ८४, १८.

कतसदसि १५, २७ : २०६, १३ ;
१८, २० : २७८, १८.

* कतसधः स्थ ५, २ : ५३, ४.

कतस्य त्वा देवहविः पाशेनारभे
१०, १० : १११, ४.

कतस्य पथा पर्येहि ७, १ : ६८, १.

कतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणाः १६,
७ : २२१, ११.

कताय त्वा १८, २० : २८०, १.

कताषाट् १८, ६ : २८६, ६.

**कतुना पीतस्य १५, २५ : २१३,
६ ; ८.

कतुना प्रेष्य १५, २४ : २१२, १२ ;
१५.

**कतुभिः पीतस्य १५, २५ : २१३, ७.

कतुभिः प्रेष्य १५, २४ : २१२, १४.

कतेभ्यस्त्वा १८, २० : २८०, २.

कते सीद १८, २० : २८०, २.

कत्वियवती स्त्री अग्निरेतसौ १, ८ :
८, १४.

* कव्यासमद्य १३, १ : १५५, १५.

कवृणां त्वा १, ११ : १२, १५.

कवभं वाजिनं वयम् ६, ८ :
६६, १३.

कवभोऽसि शाकरः ५, ७ : ५८, १२.

ख

**एक एव यज्ञे पर्याणि २०, २० :
३१७, ७.

* एक एव रुद्रः ८, १० : ८८, २०.

एकचक्रेण सविता रथेन १८, १५ :
२६७, १८.

एकताय स्वाहा ४, १० : ४८, १५.

एकधनिन आद्रवत १५, ५ :
१८२, १६.

एकपदी द्विपदी २०, ३८ : ३२१, १६.

एकमिषे १२, १६ : १४६, १८.

एकं माममुदष्टजत् ८, १२ : १०१, ३.

एकया च दशभिश्च स्वभूते १६, १५ :
२२८, ७.

एकयास्तुवत १८, ४ : २८६, २.

* एकविंशौ ते अग्ने जरु तौ मे अग्ने जरु
१८, २१ : २८१, १६.

**एकद्वयोऽवादीत् २०, २५ : ३१३, ८.

एकस्याऽऽसीद १८, २० : २७८, १८.

- एतं युवानम् २०, ३८ : ३२२, ३.
 एतत्ते अग्ने राधः १६, ७ : २२१, १०.
 एतत्ते ततासौ ये च त्वामनु ८, ८ :
 ८७, १८ ; १६, २१ : २२२, १२.
 एतत्त्व सोम १४, १६ : १८६, १३.
 एतत्त्वं देव घर्म १३, १८ : १७२, १४
 ** एतदेतत् ७, ६ : ७३, ४.
 * एतसु त्वं मधुना ८, २ : ८०, ३.
 एतं प्रविशानि २०, १२ : ३०५, १३.
 * एता असदन् ५, ८ : ५८, १६.
 * एता आचरन्ति ३, ६ : ३७, ११,
 एतावसदताम् १४, २ : १७३, १४.
 * एतेन त्वमसुग्निन् लोके शीर्षणानेधि
 १८, ३ : २५४, १०.
 ** एते याजयन्ति १२, १ : १३२, ८.
 एदमगन्म देवयजनं पृथिव्याः १२,
 ४ : १३४, १२.
 एधोऽस्येधिषीमहि ८, १२ : १००,
 ४ ; १०. २२ : १२१, ५ ; १६,
 २७ : २३६, १०.
 एना वोऽग्निम् १८, ५२ : २८७,
 ८ ; ८.
 एभिर्नो अर्कैः १, २० : २१, ७ ;
 १८, ५ : २८७, १२.
 एमा अग्मन्नाशिषी दोहकामाः ७, ६ :
 ७३, २.
 एवञ्छन्दः १८, ४ : २८६, ८.
 एवा वन्दस्व १४, १४ : १८५, २.
 ** एष आधीयते २०, १२ : ३०५, १४.
 एष ते गायत्रो भागः १२, १७ :
 १४८, ३.
 एष ते योनिः ११, ४३ : १२४, १४ ;
 १५ ; १५, १२ : १८७, १६ ;
 १५, १५२ : १८८, ५ : १२ ;
 १५, १६३ : १८८, १७ ; १८ ;
 २० ; १५, १७ : २००, ८ ; १५,
 १८ : २००, १६ ; १५, ३७ :
 २१४, १७ ; १५, ३८२ : २१५,
 १४ ; २१, १७, ८ : २४२, ८.

- एष ते रुद्र भागः ८, ११२ : ८८, ५ ;
 १००, १ ; १५, ३० : २०८, ८.
 एष वो देव सवितः सोमः १४, १६ :
 १८६, १२.
 * एषा ते अग्ने ७, ३ : ७०, १७.
 एषा ते अग्ने समित् २, ४ : २५, ३.
 एषा मा भेदि १८, १ : २५२, १७.
 ** एषासदत् ८, २ : ८०, १७ ; १८,
 ८ : २८४, १६.
 एष्टा रायः प्रेषे भगाय १२, २३ :
 १५४, २.
 एद्रीः स्य १२, १२ : १४३, ६.
 एह्यु षु ब्रवाणि ते १, २० : २१, ४.

ऐ

- ऐन्द्रः प्राणः १०, १८ : ११८, ८ ;
 १८, ६ : २५६, १५.
 ऐन्द्रमसि १०, ८ : १०८, २ ; १४,
 ११२ : १८२, १२ ; १८३, १ ;
 ऐन्द्राग्रं वर्म बज्रं यदुग्रम् १८,
 १६ : २६८, १२.
 ऐन्द्रीमाष्टतमन्वावर्ते ७, १३ : ७७, २२.

ओ

- ओं स्तुत १७, ६ : २४०, १३.
 * ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे १, १२ :
 १३, ६.
 ओजोविदसि १६, १० : २२३, ११.
 ओथा मोद इव १५, ३६३ : २१३,
 १७ ; १८ ; २१४, १.
 * ओथा मोद इव मदे मदा मोद
 इवोमथा १७, ३ : २३८, ४.
 ओं निर्वप ४, ३ : ४३, ८.
 ओमासश्वर्षणीधृतः १५, ३६ : २१४, ७.
 ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत १३, ८ : १६१,
 ११.
 ओमुन्नय २, ३ : २४, १३.
 ओमुन्नयामि २, ३ : २४, १२.
 ओमुन्नेयामि २, ३ : २४, १२.

** ओमोथा मोद इव १५, २६ : २१२, १८.

ओ भूः १२, २० : १५१, ६.

ओषधयः प्रतिगृहीताग्निमेत १८, १ : २५१, १६.

ओषधयः प्रतिमोदध्वम् १८, १ : २५१, १७.

ओषधीभ्यः पशूभ्यो मे जनाय २१, १४ : २२१, २.

ओषधीभ्यस्त्वा २, ५ : २५, ११.

ओषधीर्जिन्व २, ५ : २५, ११.

ओषधे चायस्त्रैनम् १०, १ : १०२, १ ; १०, १४ : ११२, १० ; १२, ५ : १२६, १ ; १२, ६ : १२६, ४.

क

* क इदमग्नीत् ६, ४ : ६२, १.

* क इदमध्वर्युर्भविष्यति ६, ४ : ६२, १७.

** क इदं ब्रह्म ४, २ : ४२, ५.

क कृत्विजः १२, १ : १२२, ७.

ककुहः रूपम् १५, १० : १६५, १७.

कच्चित्कल्याणो दक्षिणाः १२, १ : १२२, ८.

* कच्चिन्न न्यस्तमार्त्विज्यम् १२, १ : १२२, ७.

कच्चिन्नाहीनः १२, १ : १२२, ७.

कदा चन प्रयुच्छसि १६, ११ : २२४, १०.

कदा चन सरीरसि २, ८ : २७, १२ ; १६, १० : २२४, ७.

** कफस्या नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
माविशत २१, २ : २२२, १६.

कया नश्चित्र आ भवत् १५, ९ : १६५, ४ ; १६, ५ : २८६, ६.

कर्मणे त्वा. १८, २० : २७८, २२.

कर्मणे वाम् ४, १ : ४१, ३.

कर्मांसि १८, २० : २७८, २२.

कलया ते क्रीणानि १२, १८ : १४६, १.

कल्पेतां द्यावापृथिवी १, १० : ११, १५ ; १, १५ : १६, १४.

* कल्याणो दक्षिणाः १२, १ : १२२, १०.
कविरग्निः समिध्यते २०, ८ : २०२, ५.
कविर्यज्ञस्य वितनोति पन्याम् १६, ११ : २२५, १.

कव्योऽसि कव्यवाहनः १४, १२ : १८४, ११.

** कः त्रेयांसं विषुप्तं बोधयिष्यति २, १० : २६, ११.

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु ४, ४ : ४४, ६ ; ४, ६ : ४६, ४ ; १५, २ : १६०, १२.

कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु ७, १४ : ७८, ९.

काण्डात्काण्डात्परोहन्ति(नी) १८, १७ : २७२, २२.

कामं कामदुघे धुक्ष १८, १६ : २६८, १६.

कामधुक्षः ३, ७२ : ३८, १० ; १२.

कायानुब्रूहि ८, १२ : ८८, ५.

* कार्षीरसि १५, ६ : १६२, ६.

** किमच्चेत १८, १ : २५०, १.

किमत्र १४, ८२ : १८०, १० ; १२.

कुर १५, १ : १६०, ५.

कुविदङ्ग ११, २ : १२४, ३ ; २०, ३७ : २२१, ५.

कुविदङ्ग यवमन्तः १७, १०९ : २४२, ११ ; १२.

कुष्ठया ते क्रीणानि १२, १८ : १४६, २.

** कुक्कै चरम् १६, २७ : २२७, १.

कुण्डल पाजः १, ४ : ६, २ ; १८, ७ : २५८, ११ ; १८, १७ : २७२, २.

कुत्तिका नक्षत्रम् १६, ५ : २८६, १४.

* कुत्वाय सा महीम् १८, १ : २५२, १५.

कुण्डोऽसि ५, ५ : ५६, ३.

* कुण्डोऽस्याखरेभ्यः २, ५ : २६, ४.

* कुण्डै क्षेमाय त्वा १७, १५ : २४६, ७.

* कृष्यै ज्ञेमाय रथ्यै पोषाय १६, २१ :
२२२, ७.

कृष्यै त्वा सुसस्यायै १२, ८. १३८, १४.

के याजयन्ति १२, १ : १३२, ७.

को वः प्रणयति स वः प्रणयतु ४, ३ :
४२, १७.

को वो गृह्णाति स वो गृह्णातु ४.
२ : ४२, ११.

* को वोऽयोक्षीत् ७, १२. ७७, १०.

कोऽसि को नाम १५, २२ : २०३, १३.

क्रमध्वमग्निना १, १२ : १४, १.

क्रथ्यः १२, १८ : १४८, १७.

क्रियासम् १८, २० : २७८, १.

* क्रीडी च साकी चोर्जिषी च १८,
६ : २८५, ४.

क्षत्रं यच्छ

क्षत्रं जिन्व

क्षत्रं दृष्टुं च

क्षत्रभृत स्यौजस्विनीः १८, १६ :
२७१, ४.

क्षत्रमसि १८, २० : २७८, २.

क्षत्रं पाहि १८, २० : २७८, १.

क्षत्रं पिन्व १८, २० : २७८, २.

क्षत्रस्य योनिरसि १७, १४ : २४५,
१३.

क्षत्रस्योत्सवमसि १७, १४ : २४५, १३.

क्षत्राय त्वा १८, २० : २७८, २.

क्षत्रेभ्यस्त्वा १८, २० : २७८, ३.

क्षत्रे सीद १८, २० : २७८, ३.

क्षत्रं जिन्व १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, १०.

क्षत्राय त्वा १७, ६ : २४०, १२ ;
१८, ४ : २८६, ८.

ग

गन्धर्वाञ्जनमगन्धजः २१, १५ : ३३१,
११.

गन्धर्वो असि ५, ६ : ५७, ६.

गयस्फानः १, १६ : १८, ४.

गर्भं सुवन्तमगदमकः २०, ८ :
३०३, १४.

गर्भो अस्योषधीनाम् १८, ११ :
२६१, १५.

गवा ते क्रीणानि १२, १८ : १४८, ४.

गव्यन्तस्त्वा हवामहे १८, ५ : २८८, १०.

* गभं दोहपवित्रे ३, ६ : ३७, ८.

गामश्च रथ्यमिन्द्र संकिर १८, ५ :
२८८, १६.

गायत्रः पन्थाः १५, १८ : २०१, ६.

गायत्रं कन्दोऽनु प्रजायस्व ८, ५ :
८३, ३.

गायत्रमसि १३, १० : १६३, १३.

गायत्रीं स्तोमभिः प्रविशामि १८,
१६ : २६८, १०.

गायत्री कन्दः १५, २ : १८०, १२ ;
१८, २० : २७७, १२ ; १८, २० :
२७८, ८.

गायत्रेण कन्दसावबाढो वल्लगः १४,
७ : १७८, १८.

** गायत्रेण कन्दसाहरिष्टकामुपदधे १८,
८ : २५८, २०.

गायत्रेण त्वा कन्दसा करोमि १३,
३ : १५७, ८.

गायत्रेण त्वा कन्दसाच्छृणुहि १३,
६ : १५८, ७.

गायत्रीऽसि १३, ३ : १५७, ७ ;
१३, ११ : १६५, ८.

* गायत्र्या त्वा २०, २८ : ३१५, ६.

गिरा गिरा च दक्षसे १८, ६ :
२८८, १८.

गौर्भिर्विप्रः १, १६ : १८, ५.

गौर्भिः स्तोम मनामहे २०, ८ :
३०३, ४.

गुदं मा निर्द्वेषीः १०, १७ : ११६, ६.

- * गूर्दीय
गूर्देभ्यस्त्वा } १८, २० : २७९, १.
गूर्द सीद
गूर्दीऽसि
- गृणानासि १८, २० : २७८, १९.
गृहपते यज १५, २५ : २१३, २.
गृहा अस्माकं प्र तिरन्वायुः १८,
१४ : २६५, ७.
गृहाज् जिन्व २, ६ : २६, ३.
गृहाणामायुः प्र वय तिरामः १८,
१४ : २६५, ७.
गृहाणां पश्यन् वय उत्तिराणि १८,
१४ : २६५, ६.
गृहानहन् सुमनसः प्रपद्ये १८,
१४ : २६५, ८.
- * गृहानहम् २, १० : ३०, ३.
गृहानैमि मनसा मोदमानः सुवर्चाः
१८, १४ : २६५, ५.
- * गृहा मा विभीत २, १० : ३०, १.
गृहेभ्यस्त्वा २, ६ : २६, ३.
गोमदग्रे १८, २१ : २८२, १३.
गोमाऽग्ने ७, १४ : ७८, १३.
- * गोर्महिमा महान् १२, १८ : १४९, १.
गोष्ठं मा निर्मृक्षम् ५, २ : ५३, १४.
- * ग्रास्वा देवीः १८, १ : २५३, ८.
ग्रावभ्यः स्वाहा १३, १३ : १६७, ७.
- ** ग्रावस्तुद्राणोऽभिष्टुहि १६, १ : २१७,
२.
ग्रावा वदेदभि सोमस्याऽग्ने शुना १८,
२१ : २८२, १०.
ग्रावासि १५, ११ : १९६, ५.
गैष्वाष्टू अभि कल्पमानाः १९, २ :
२८४, १०.

घ

- घर्ममपातमश्विना १३, १२ : १६६, ९.
घर्म या ते दिवि शुक् १३, १५ :
१६९, १७.

- * घर्म या तेऽन्तरिक्षे १३, १५ :
१६९, १९.
* घर्म या ते इथिव्याम् १३, १५ :
१७०, १.
घर्मः शिरः १, ११ : १२, १६.
घर्मस्य यज १३, १२ : १६६, ८.
** घर्माः स्य विश्वायुवः ९, ५ : ९३, १९.
घर्माय सऽसाद्यमानायानुब्रूहि १३,
१४ : १६८, १४.
घर्मैतत्ते ऽन्नेतत्पूरीषम् १३, १६ :
१७१, १२ ; १३, १७ : १७२, ५.
घर्मोऽसि रायस्योषवनिः २, ३ :
२४, ७.
घर्मोऽसि विश्वायुः ४, १० : ४९, ६.
* घसीना मे मा ७, १ : ६९, ७.
घृतं घृतपावानः १०, १९ : ११८, १५.
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये १४, ४ :
१७६, ६.
घृतवति सीद १८, २० : २७९, १७.
घृतवतीम् १४, ३ : १७४, ५.
घृतवतीमध्वर्यो सुचम् ६, ६ : ६४,
११ ; १०, १६ : ११५, २.
घृतवन्तं कुलायिनम् ७, ११ : ७६, १०.
घृताचीरेत ५, २ : ५३, ११.
घृतेन द्यावाष्टयिवी आष्टणेत्याम् १४,
११ : १८२, ८.
घृतेन द्यावाष्टयिवी आष्टणेत्याऽग्ने स्वाहा
१०, ८ : १०७, १८.
घृतेन द्यावाष्टयिवी प्रोर्णाथ्याम् १०,
१५ : ११३, १६.
घृतेन सीता १८, १६ : २६९, ५.
घृतेन स्वाहा १८, १४२ : २६५ ;
१६ ; १७.
* घृतेनाक्ते ८, ५ : ८३, १ ; १०,
१० : १०९, १२.
घृतेनाक्ती १०, ११ : १११, ४.
घृतेनाक्ती पशुं त्रायेथ्याम् १०, ११ :
१११, ५.

च

- चक्षुर्भ्यां मे १५, २२ : २०३, ५.
 चक्षुः श्रोत्रम् ५, २ : ५३, १६.
 चक्षुषः पिता मनसा हि धीरः १८,
 ६. २८३, १२.
 चक्षुषे त्वा १८, ५ : २८८, २०.
 चक्षुषे वाम् १८, १६ : २७०, १६.
 चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः १८,
 १७ : २७४, १८ : २०, ३५ :
 ३२०, ७.
 * चतुःशिखण्डा ४, ११ : ५०, ४ ; ५,
 ६ : ५७, १.
 चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशाः १४,
 ४ : १७६, ५.
 चतुःशिखण्डे युवती कनौने १०,
 ४ : १०५, ५.
 चतुःशक्तिर्नाभिर्ऋतस्य १३, १६ :
 १७१, १.
 चत्वारि शृङ्गा १, १४ : १५, ११.
 चनो दधीत नाट्यो गिरो मे १८,
 ४ : २५५, १५.
 * चन्द्रमग्निम् १, १० : ११, १२.
 चन्द्रमसि १२, १४ : १४४, १०.
 * चन्द्रमा देवो देव्यो ब्रह्मा १२, २ :
 १३३, ७.
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य ५, ४ : ५५, १४.
 चितः स्त्र ४, ८ : ४८, ७.
 चितः स्त्र परिचितः १३, ८ : १६३,
 ७ ; १८, १२ : २६३, २ ; १८,
 १६ : २६८, ७.
 चित्ते त्वा १८, १४४ : २६६, ८ ; ८ ;
 १८, ६ : २८३, ४.
 चित्तिः सुक् १, १० : ११, १८.
 चित्तिं जुहोमि १८, १७ : २७३,
 ११ ; १८, ३ : २८५, ५.
 चित्तिमचित्तिम् १८, २१२ : २८२,
 ७ ; ८.
 चित्पतिर्मा पुनातु १२, ७ : १३८, २.

चित्पतिस्त्वा पुनातु १२, ७.
 १३७, १४.

चित्पतिभ्यः प्रणीयमानेभ्योऽनुब्रूहि १८,
 १६ : २६८, ११.

चित्रं देवानाम् १८, १८ : २७६,
 ७ ; १८, ७ : २८७, ४.

चित्रम् १, ८ : १०, १० ; १३,
 १८ : १७२, १६ ; १६, ६ : २२१,
 २ ; १६, २६ : २३६, ६ ; १७,
 ११ : २४३, ३, २०, १५ : ३०७,
 १० ; २०, २४ : ३१२, १६ ; २१,
 ३ : ३२४, ६.

* चित्रियादश्रत्यात् १, ६ : ७, १५.
 चिदसि ४, ८२. ४८, ४ ; ६ ; ६,
 १२ : ६८, ८ ; १२, १६ : १४६,
 १५ ; १८, १२ : २६३, ८.

छ

छन्दोभिर्विगृह्येत एति १८, २० :
 २७८, १.

ज

जगती छन्दः १८, २० : २७८, ८.
 जगतीं मांसेन प्रविशामि १८, १६ :
 २६८, ११.

* जनः १, ३ : ४, १२.
 जनयत्यै त्वा संयौमि ४, १० : ४८, १.

* जनयस्त्वा १८, १ : २५३, ८.
 जनस्य गोपा अजनिष्ट १८, ५ :
 २८७, ७.

जनस्य गोपाः १८, ६ : २८०, १७ ;
 २१, ३ : ३२४, १४.

अनिष्ठा हि जेन्यः १८, १ : २५१, ५.
 जयतामिव दुन्दुभिः १८, १८ :
 २७५, ७.

जागतः पन्थाः १६, १२ : २२५, २०.
 जागतमसि १३, ११ : १६५, ८.

** जागतेन छन्दसाववाढो वल्लगः १४,
 ७ : १८०, ३.

त

- जागतोऽसि १३, ३ : १५७, ८.
जातवेदो भुवनस्य रेतः १, ७ : ९, ९.
जातवेदो वपया गच्छ देवान् १०,
१६ : ११५, १२.
जातायानुब्रूहि ८, ५ : ८३, ४.
* जाय एहि सुवः १७, १४ : २४५, १४.
जिघर्म्यग्निम् १८, १ : २५०, १०.
जिघर्म्यग्निं मनसा १८, १ : २५०, ९.
जिह्वाणामूर्ध्वः स्वयशा उपस्ये १८,
५ : २५५, १७.
* जीवा नाम स्य २१, ६ : ३२६, ९.
जुषस्व सप्रथस्तमम् १०, १५ : ११४,
१६.
जुषाणो अग्नः १४, १४ : १८५, ६.
** जुष्टं निर्वपामि १२, २१ : १५२, ८.
* जुष्टिरसि ७, १ : ६९, १३.
जुष्टो वाचो भूयासम् १४, १७ :
१८७, १५ ; २०, ३० : ३१६, १९.
* जुह्वरसि ५, ७ : ५८, ६.
जुह्वरसि घृताची गायत्रियाम्नी ५,
७ : ५८, ७.
जुह्वेहि ६, ३ : ६२, ३.
* जूरसि घृता मनसा १२, १६ :
१४६, ९.
ज्योतिरसि १३, ९ : १६२, १९ ;
१९, ३ : २८५, ५.
ज्योतिरसि वैश्वानरं शुश्रियै दुग्धम्
१६, ३ : २१९, ७.
ज्योतिरापाम १८, १६ : २६८, २०.
ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधी-
नाऽऽ रसः १३, १६ : १७१, ९.
ज्योतिर्मे यच्छ १९, ३ : २८५, ६.
ज्योतिषे वाम् १८, १६ : २७०, १२.
* ज्योतिषे हिंकुरु १६, ३ : २१९, १.
ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १९ : ५,
२८८, १२.
* ज्योतिष्मतीम् २, ८ : २७, १६.
* ज्योतिष्मन्तं त्वा १८, १ : २५०, १३.
ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि ५, ४ : ५५, १०.

- त इमं यज्ञमवन्त २१, १५ : ३३२, ३.
तऽऽ होतव्यकथस्व १५, ३३ :
२१२, १.
तच्चक्षुः १८, २० : २७८, १०.
* तच्छम्योः ७, ७ : ७३, ११.
तत म आपः २०, २४ : ३१३, १.
तत्कृषिः १८, २० : २७८, ११.
तत्त्वा यामि १९, ६ : २९६, १७ ;
२१, १ : ३२३, २.
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानः १२,
२२ : १५२, १९ ; १८, १७ : २७२,
१४ ; १९, ६ : २९१, ७.
तत्र गच्छ यत्र पूर्वे परेताः १८,
१८ : २७५, ४.
तत्सवितुर्वरेण्यम् २, ८ : २७, ११.
तदजा १८, २० : २७८, ८.
तदन्तरिक्षम् १८, २० : २७८, ६.
* तदयम् १, ११ : १२, १६.
तदश्वः १८, २० : २७८, ११.
** तदश्विनौ भेषजेन २०, ३० : ३१६,
२१.
तदस्य प्रियम् १७, ६ : २४०, १०.
तदायुः १८, २० : २७८, १०.
तदित्यदम् २१, १६ : ३३२, १४.
तदु ऋतम् ८, ८ : ८५, १.
तद्गौः १८, २० : २७८, ९.
तद्दिशः १८, २० : २७८, ७.
तद्दु द्यौः १८, २० : २७८, ६.
तद्विरण्यम् १८, २० : २७८, ९.
तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यम् १६,
१६ : २२८, १२.
तद्वयतत्परो दधे १८, १६ : २६८, ४.
तदु वाक् १८, २० : २७८, ७.
तद्विष्णोः परमं पदम् १०, ९ : १०८,
१३ ; १८, १८ : २७५, ११.
तनूनपादसुरो विश्ववेदाः १८, ५ :
२५६, ३.

- * तनून्त्वचम् १०, २१ : १२०, ६.
 ** तनूपा असि ध्रुवं तनुवं मे पाहि २१,
 १४ : ३३०, १४.
 * तन्तु तन्वत्रजसः १६, १९ : २३१, २.
 * त त्वा जुषे १०, १ : १०२, १४.
 त त्वा प्रपद्ये १८, १६ : २६८, १०.
 त त्वा समिद्धिरङ्गिरः १, ६ : ७, १६.
 तन्नस्त्रायतां तन्नो विश्वतो महत् १८,
 १६ : २६८, १३.
 तन्नो सह १४, ८ : १८०, ११.
 तन्मे १४, ८ : १८०, १३.
 तपस्य तपस्यश्च १८, ४ : २८६, १७.
 ** तपश्चिते त्वा १८, १४ : २६६, ८.
 तपसस्तनूरसि १२, १८ : १४८, ७.
 ** तपस्या नामापः स्वाहाकृता पृथिवी-
 माविशत २१, २ : ३२३, १७.
 तपो ष्वमे १३, ८ : १६३, ६ ; २१,
 १ : ३२३, ८.
 तपोऽसि १३, ८ : १६३, १.
 तमभिषोच १०, २२ : १२१, ३.
 तं प्रलया १५, १६ : १८८, १८.
 ** तं मे देवा रक्षन्तां प्राणान् मे २०,
 ३०९ : ३१७ ; ५ ; ७.
 ** तथा १८, १७२ : २७३, २० ; २२.
 तथा देवतया १८, १४ ; १५ : २६६,
 १३ ; २६७, २.
 तथा देवतयाङ्गिरस्वदु ध्रुवा सौद १८,
 ८ : २६०, १ ; १८, १६ : २६८, १७.
 तथा देवतयाङ्गिरस्वदु ध्रुवे सौदतम्
 १८, १७ : २७४, १३.
 तयोर्देवानामधिभागधेयम् १४, ४ :
 १७६, ७.
 तरणिर्विश्वदर्शतः १५, १७ : २००,
 ११ ; १८, १० : २६०, १८.
 तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि स्वाहा
 १५, ३० : २०८, ६.
 * तस्मिन्सौद ५, ८ : ५८, ३.

- ** तस्मै मित्राय सुतमाजुहोमि स्वाहा
 १५, ३० : २०८, ६.
 तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः १८,
 २१ : २८२, १७.
 तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण १२, ७ :
 १३८, ४.
 तस्यां सुपर्णावधि यो निविष्टौ १४,
 ४ : १७६, ६.
 तस्यै प्रस्तुहि
 तस्यै मेऽवरुद्धैः
 तस्यै स्तुहि } १६, १२ : २२६, १.
 ता अस्य सूददोहसः १८, १२ :
 २६३, १० ; १८, १५ : २६७, २ ;
 १८, २१ : २८२, ६.
 तां सवितुर्वरेण्यस्य १, १४ : १५, १३.
 तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्राम् १८,
 ६ : २८४, ८.
 ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् १२,
 २१ : १५२, ११.
 तान् गायत्री नयतु प्रजानती १८,
 २० : २७७, १४.
 तान्ददन्ते कवथो विपश्चितः १८,
 २० : २७७, १७.
 तान्यज्ञस्य मायया १८, १४ :
 २६४, १८.
 तान्वरुणो गृह्णातु ८, १२ : ८७, ६.
 ताभिराद्रव १२, २३ : १५३, १५.
 तामाशिषमाशसे तन्नवे ज्योतिष्मतीम्
 २, ८ : २७, १४ ; ७, १३ : ७८, ४.
 तामाशिषमाशसेऽसुस्यै ज्योतिष्मतीम्
 ७, १३ : ७८, ५.
 ** तिष्ठ होतः १६, १५ : २३५, ५.
 * तिष्ठो देवोः ८, ६ : ८३, ८.
 ** तीन्नां आशीर्वतः कुर्वध्वम् १६,
 १३ : २२६, १६.
 तुयो वो विश्ववेदा विभजतु १६,
 ६ : २२१, ६.

- तुथोऽसि विश्ववेदाः १४, १२ : १८३, १५.
 तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम २०, २ : २९८, ११.
 तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो..सोमान्प्रस्थि-
 तान् प्रेष्य १६, १३ : २२६, १९.
 * तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
 न्प्रस्थितान्प्रेष्य १६, १३ : २२६, ११.
 * तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशना-
 मनब्रूहि १६, १३ : २२६, ११.
 * तृतीयस्याम् १०, ४ : १०४, १३.
 * तृतीयस्यै ३, ७ : ३८, १३.
 तृतीयस्यै दिवः ३, ५ : ३६, ११.
 तृप्त्यन्ताऽङ्गोवः १६, १४ : २२७, १०.
 तेजसे त्वा ५, ३ : ५४, १४.
 * तेजसे मे ओजसे मे वर्चसे मे १५,
 २२ : २०३, १०.
 तेजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,
 २२ : २०३, ७.
 तेजसे वाम् १८, १६ : २७१, ७.
 तेजःसदसि १८, २० : २७८, १९.
 * तेजिष्ठा ते ५, ७ : ५८, १.
 तेजोऽनु प्रेहि ५, ३ : ५४, १५;
 १३, १२ : १६५, १८.
 तेजो मे यच्छ १८, १० : २७३, १७.
 तेजोविदसि १६, १० : २२३, ११.
 तेजोऽसि ५, ३ : ५४, १४; १३,
 १२ : १६५, १७; १७, १५ : २४६,
 ८; १८, १७ : २७३, १७.
 ते ते धामानि १०, ९ : १०८, ८;
 १७, ६ : २४०, १०.
 * तेनर्षिणा १८, २० : २७८, १२.
 तेनातिष्ठदिवमन्तरिक्षम् १८, २० :
 २७८, १२.
 तेनैतु यजमानः स्वस्या १८, २० :
 २७८, ३.
 * ते नो अर्वन्तः १७, १४ : २४५, ७.
 तेभ्योऽग्निभ्यो ऊतमस्वेतत् १९, १४ :
 २८३, ३; ५; ८; १०.

- ते मामवन्तु २१, १५ : ३३९, ३.
 ते यन्तु प्रजानन्तः १८, २० : २७७, १६.
 ते राजन्निह विविच्यन्ते १८, ४ :
 २५४, १६.
 तोते रायः १२, १७ : १४७, ८.
 तौ देवौ शुक्रामन्यिनौ १५, २९ :
 २०८, १०.
 त्रयस्त्रिंशत् २०, ३९ : ३२२, ६.
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवः २०, १३ : ३०६,
 १४; २०, १५ : ३०७, ९; २०,
 १९ : ३०९, २०; २०, २८ :
 ३१५, ९.
 त्रयस्त्रिंशस्ते(शं ते) अग्ने प्रतिष्ठानं
 तन्मे अग्ने प्रतिष्ठानम् १८, २१ :
 २८२, १.
 त्रातारमिन्द्रम् २०, ३० : ३१६, २१.
 त्रिंशद्दाम १, १२ : १३, ११.
 त्रिणवौ ते अग्ने अष्टौवन्तौ तौ मे अग्ने
 अष्टौवन्तौ १८, २१ : २८२, १.
 त्रिरेकादशस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशः १८, १ :
 २४९, १०.
 त्रिवृत्ते अग्ने शिरस्तन्मे अग्ने शिरः १८,
 २१ : २८१, १४.
 * त्रिवृत्ते अग्ने शिरस्तेन माभिपाहि १८,
 २१ : २८२, ३.
 त्रिवृत्पक्षाशे दर्भः ३, ५ : ३६, १३.
 त्रिष्टुप् कन्दः १८, २० : २७८, ८.
 त्रिष्टुभं त्वचा प्रविशामि १८, १६ :
 २६८, १०.
 त्रिष्फलीकर्तवै ४, ७ : ४७, १.
 त्रिष्फलीक्रियमाणानाम् ४, ८ :
 ४७, ४.
 त्रीणि पदा विचक्रमे १७, ६ :
 २४०, १०.
 त्रैष्टुभः पन्थाः १६, २ : २१८, १२.
 ** त्रैष्टुभेन कन्दसा रात्रिमिष्टकाम् १८,
 ९ : २६०, २.
 ** त्रैष्टुभेन कन्दसा ज्वबाढो वल्लभः १४,
 ७ : १८०, १.

- चैष्टुभोसि १३, ३ : १५७, ८ ; १३,
११ : १६५, ८.
अम्बकं यजामहे ८, ११ : ८९, ९.
अविर्वयः १८, २ : २८४, ११.
* त्वं सोम तनुकङ्गाः १४, १४ :
१८५, ६
त्वं सोम पितृभिः संविदानः ८, ८ :
८६, ११.
त्वं सोम प्रचिकितः ११, ५ :
१२५, १६.
त्वं सोम प्रचिकितो मनौषा ८, ७ :
८६, ५.
त्वं सोम महे भगम् ८, ७ : ८५, १३.
** त्वं हि नावुभयोः सुवो रोह १७,
१४ : २४५, १७.
त्वं ह्यग्ने अग्निना २०, १८ : ३०९,
१६.
त्वचं गृह्णीष्व ४, १० : ४९, ८.
* त्वत्पितारः २, १० : २९, ८.
* त्वं दीक्षाणामधिपतिरसि १२, ७ :
१३८, ९.
* त्वं देवानाम् ४, ४ : ४३, १३.
त्वं नः सोम २०, ३ : ३००, १०.
त्वं नस्तनुस्तु सेतुरग्ने २०, १५ :
३०७, ८.
त्वं नो अग्ने १, २० : २१, ११.
त्वं नो अग्ने भिषग्भव १८, १० :
२६०, १०.
त्वमग्ने ईडितः ८, ८ : ८७, ७.
त्वमग्ने गृहपतिः १३, १० : १६४, १०.
त्वमग्ने व्रतपा असि १२, १० : १४०,
११ ; १२, ११२ : १४१, ६ ; ७ ;
२०, ७ : ३०२, १५ ; २१, १५ :
३३२, २.
त्वमग्ने सप्रथा असि ८, २ : ७९, १५ ;
२०, २० : ३१०, ८.
* त्वया वेदिम् ७, ११ : ७६, ११.
* त्वया हि नः पितरः सोम ८, ७ :
८६, ६.

- त्वष्टीमती ते सपेय १२, १७ : १४७,
१० ; १३, १० : १६४, ११.
त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्यतिं नरः १८,
५ : २८९, १३.
* त्वां काष्ठास्वर्वतः काष्ठास्वर्वतः १८,
५ : २८९, १४.
त्वां चित्रश्रवस्तम १८, ५ : २८७, ७ ;
१८, ६ : २९०, १८.
त्वामग्ने पुष्करादधि १८, १ : २५०,
१८.
* त्वामग्ने मानुषीरीडते २०, ८ : ३०३,
२.
त्वामग्ने वृषभम् १८, ६ : २९०, ४.
त्वामग्ने वृषभं चेकितानम् १८, २१ :
२८२, ५.
त्वामग्ने समिधान यविष्ठ १, ६ :
७, १८.
त्वामिद्धि हवामहे १८, ५ : २८९, १२.
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहम् १०, १५ :
११४, १४.
त्विष्टे त्वा १३, १३ : १६६, १४.
त्वे रायः १२, १७ : १४७, ७.
* त्वे वस्त्रानि २०, ७ : ३०२, १८.

द

- दंष्ट्राभ्यां मलिनून् १८, ७ : २५८,
१३.
दक्षक्रतुभ्यां मे १५, २२ : २०३, ४.
दक्षाय त्वा ४, २ : ४२, ८ ; ४, ३ :
४३, ६.
दक्षिणत एत ७, ३ : ७०, १२.
दक्षिणसदुभ्य उपहर्तवै ७, ३ : ७०, ११.
दधन्वे वा यदीमनु १५, ९ : १८५, ८.
दधिक्राव्याः १६, २२ : २३२, २०.
दधिक्राव्या अकारिषम् ७, १२ :
७७, ८.
दधिघर्मस्य यज १६, ३ : २१९, १२.
दधिरसि ६, ९ : ६६, ५.

- ** दर्शेन यक्ष्ये ३, १ : ३२, ९.
 * दश ते तनुवो यज्ञ ई, १० : ६६, १५.
 दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणाः १३,
 १० : १६४, २.
 ** दशभिः कलशौ मृदा न्युज १६,
 १८ : २२९, १७.
 दशसु सीद १८, २० : २७९, १९.
 दहन् रक्षांसि विश्वहा १८, ४ :
 २५५, ४.
 दानवः स्य परवः १३, ११ : १६५, ५.
 * दानाय समिधौमहे १८, ४ : २५५,
 १३.
 दाशेम हव्यदातये १९, ६२ : २९०,
 १ ; २.
 दिवः खीलो ऽवततः ७, ६ : ७३, ५.
 ७, १२ : ७७, ६.
 दिवः पृथिव्याः १, १२ : १३, ६.
 दिवं गच्छ १८, ८ : २५९, ५.
 दिवं गच्छ सुवः पत १६, ६ : २२१, ४.
 दिवं तपसस्त्रायस्व १३, १० : १६३,
 १२.
 * दिवमग्रेण १०, २ : १०३, ३.
 * दिवः शिल्पम् ५, ३ : ५४, १.
 दिव स्तम्भनिरसि ४, ८ : ४७, ५.
 दिवस्त्वा परस्यायाः १३, १६ :
 १७०, ८.
 * दिवस्त्वा वीर्येण १, १० : ११, १४ ;
 १, ११ : १२, १७ ; १, १२ : १३,
 १४ ; १, १३ : १४, १५.
 दिवस्परि २, ८ : २८, १.
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निः १८,
 ९ : २६०, ४.
 दिवः स्वनुरसि १०, ९ : १०८, १७.
 * दिवि देवान्दृष्ट १६, १९ : २३१, ६.
 दिवि त्रयस्व १८, १६ : २७१, १४.
 दिवि सीद १८, २० : २७९, ७.
 * दिविस्पृह मा मा हिंसीः १३,
 १२ : १६५, १९.

- दिवे त्वा ५, ५ : ५६, ६ ; १४, १० :
 १८२, १ ; १५, ८ : १९४, १२ ;
 १९, ६ : २९०, ९.
 दिवोऽधि षष्ठमस्यात् १८, २० :
 २७८, ३.
 दिवो नाके मधुजिक्ता असञ्चतः १८,
 १६ : २६८, ६.
 दिवो भागोऽसि ७, २ : ७०, २ ; ७,
 ३ : ७०, ७.
 दिवो रक्ता उरुचक्षा उदेति १८,
 १० : २६०, १८.
 दिवो वा विष्ण उत वा पृथिव्याः
 १८, १८ : २७५, १२.
 दिवो वा विष्णो १४, ६ : १७८, ६.
 दिव्यं धामाशास्ते ८, ७ : ८४, २.
 दिशः स्वाहा ८, ७ : ८४, ८.
 दिशां क्षुप्तिरसि ७, २ : ६९, १८.
 दिशो जिन्व ७, १ : ६९, १०.
 दौक्षित वाचं यच्छ १२, १२ :
 १४३, १.
 ** दौदिता मेऽसि स्वाहा २, ९ : २८, ११.
 दौदिहि २, ९ : २८, ११.
 दौद्यासम् २, ९ : २८, ११.
 * दौर्धामनु ४, ८ : ४७, १२.
 * दुरः ८, ६ : ८३, ९.
 दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योस्तान् द्वेष्टि यं च
 वयं द्विष्मः १६, २५ : २३५, १५.
 ** दुःस्वप्न पापस्वप्नोपभुक्तैर्ब्रह्माहमन्तरं
 ... सुप्रवध २१, २ : ३२३, १८.
 दुहां ते द्यौः पृथिवी पयः १८, २१ :
 २८२, १४.
 ** दुहाम यज्ञं सुनवाम सोमम् १८,
 २१ : २८२, १२.
 दुर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः १८, १५ :
 २६७, ५.
 दृष्टं गाः ३, ८ : ३८, २० ; १०,
 १८ : ११७, ७.
 * दृष्टं चानां दुर्याः ४, ६ : ४५, ४.

* इष्टुस्व देवि पृथिवि १८, ७ :
२५७, १२.

दृढे स्थः शिथिरे समीची १५, २३ :
२०४, ३.

* दृशानो वक्त्र उर्व्या १८, ७ : २५६, १.
देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा १६,
२२ : २३३, २.

देवङ्गममसि ३, ४ : ३५, १५.

** देवपितृवर्हिः ८, ४ : ८३, ५.

देव पुरश्चर सध्यासं त्वा १३, ५ :
१५८, ८ ; १३, ६ : १५८, १५ ;
१३, ७ : १६०, ३ ; १३, ८ :
१६२, ११ ; १३, १६ : १७१, ५.

* देववर्हिः ३, ४ : ३४, १८ ; ३, ४ :
३५, ३.

देवयजनवान् भूयाः १२, ३ : १३४, १.

* देव वरुण १२, ३ : १३३, २०.

देवश्रुतौ १४, ५ : १७७, ८.

देवश्रुतानि प्रवपे १२, ६ : १३६, ३.

देव सवितः प्रसुव यज्ञम् १७, ८ :
२४१, १४.

* देव सवितरेतत्ते ७, ३ : ७०, १७.

देव सवितरेतत्ते प्राह १७, ६ :
२४०, १२.

देव सूर्य सोमं क्रोश्यामः १२, १८ :
१४८, १५.

देवस्त्वा सविता ३, ७ : ३८, १२.

देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु ५, ८ :
५८, ७ ; १०, १ : १०२, १५ ;
१०, ८२ : १०७, १८ ; १०८,
३ ; १३, ८ : १६२, १५.

देवस्त्वा सविता अपयतु ४, १० :
४८, १०.

देवस्त्वा सवितोदपतु १३, ५ : १५८,
१७ ; १८, २ : २५३, १३.

देवस्य त्वा २, ३ : २४, १० ; ३,
३ : ३४, ८ ; ३, ४ : ३४, १७ ;
४, ४ : ४४, २ ; ४, ६ : ४५, १० ;
४, ८ : ४७, ८ ; ४, ८ : ४८, १० ;

४, ११ : ५०, ६ ; ७, १ : ६८, २ ;

१०, ३ : १०४, ६ ; १०, ७ : १०७,

७ ; १०, ८ : १०८, १२ ; १०,

१० : ११०, ३ ; १३, १ : १५५,

५ ; १३, ११ : १६४, १५ ; १४,

७ : १७८, ८ ; १५, ११ : १८६,

३ ; १८, १ : २४८, १४ ; १८,

८ : २५८, २० ; १८, १२ : २६२,

१६ ; १८, ६ : २८६, १.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १२, २१ :

१५२, ७ ; १८, १ : २५०, १३.

देवस्य द्रविणस्यवः १८, ५ : २८८, ३.

देवस्य वः सवितुः प्रसवे मधुमतीः साद-
यामि १८, १६६ : २७०, ११ ;

१४ ; १८ ; २७१, २ ; ६ ; ८.

देवस्य सवितुः सवे ५, १ : ५२, १.

देवस्याहम् १७, १२२ : २४४, १३ ;
१४.

देवः सविता वसोर्वसुदावा १२, १४ :
१४४, १०.

देवाः पितरः ६, ५ : ६३, १४.

देवा मातुविदः ३, १ : ३२, १२ ;
७, ११ : ७७, २.

देवा आवाण इन्दुरिन्द्रः १६, २ :
२१७, १७.

देवाञ्जनमग्न्यज्ञः १२, १२ : १४२,
३ ; २०, १८ : २१०, ४ ; २०,
२७ : २१५, २ ; २१, १ : २२२,
३ ; २१, १५ : २३१, ८.

देवा देवेभ्यस्परि १८, २० : २७७, १३.

देवा देवेषु पराक्रमध्वम् ३, २ :
३३, १४.

देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु
द्वितीयास्तृतीयेषु १८, १ : २४८, ८.

देवानां यान्यसि १८, ४ : २८६, १६.

देवानां त्वा १३, १२ : १६५, १७.

* देवानां त्वा पत्नीर्देवीः १८, १ :
२५३, ५.

देवानां देवयान्यसि १८, ४ : २८६, १७

- देवानाम् २०, २ : २६६, ४.
 देवानां पत्नीः ५, २ : ५४, ६.
 ** देवानां पत्नीभ्यो ऽनुब्रूहि ७, ९.
 ७५, ३.
 देवानां परिषूतमसि ३, ४ : ३४, १५.
 ** देवानां पितॄणां परिषूतमसि ९, ४ :
 ९३, ५.
 * देवानां ब्रह्मवादम् १, ७ : ८, १७.
 देवान्यज ७, ४ : ७१, ७.
 देवाय सवित्रे ऽनुब्रूहि १६, १५ :
 २२८, ३.
 देवाय सवित्रे प्रेष्य १६, १५ : २२८, ४.
 देवास इह मादयध्वम् २०, २८ :
 ३१५, १४.
 ** देवास्तच्छमयन्तु सर्वम् २०, ३० :
 ३१६, २२.
 देवास्त्वा मन्विषाः प्रणयन्तु १५, २७ :
 २०७, १२.
 देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु १५, २७ :
 २०७, ११.
 देवी द्यावापृथिवी १३, १ : १५५, १४.
 * देवी द्वारौ १५, २३ : २०४, ७ ;
 १५, ३८ : २१६, ७.
 देवीमह निर्वर्तति बाधमानः १८,
 १४ : २६४, १८.
 देवीरापः ८, १४ : ८९, १ ; १२,
 १४ : १४५, ३ ; १५, ६ : १९३, ५ ;
 १६, २६ : २३५, २०.
 देवीर्वक्षीः १३, २ : १५६, ३.
 देवेभ्यः कल्पस्व १०, १५ : ११४, ३.
 देवेभ्यः पितॄभ्यः स्वाहा २०, २८ :
 ३१५, १२.
 ** देवेभ्यः पितॄभ्यो जुष्टम् ९, ४ : ९३, ४.
 देवेभ्यः प्रातर्यावभ्यो होतरनुब्रूहि १५,
 ३ : १९१, २०.
 देवेभ्यः प्रेष्य १०, २१ : १२०, १.
 देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, १.
 देवेभ्यः शुन्धस्व १०, ४ : १०४, १६ ;
 १०, १५ : ११४, २.

- देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, २.
 देवेभ्यः शुन्धध्वम् ४, ७ : ४७, २.
 देवेभ्यः शुन्धस्व १०, ४ : १०४, १६ ;
 १०, १५ : ११४, २.
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यः १५, १२ :
 १९७, १४.
 देवेभ्यस्त्वा ३, ४ : ३४, १८ ; १५,
 २६ : २०६, ७.
 * देवेभ्यस्त्वा देवयुव षण्णज्मि यज्ञस्यायुषे
 जुष्टम् १५, ३७ : २१५, ५.
 देवेभ्यः स्वाहा १०, १६ : ११५, १२.
 देवेभ्यो हव्यवाडसि १८, १० : २६०,
 ११.
 देवेषु हव्यवाहनः १८, १० : २६०,
 १०.
 देवो देवमेतु १२, १ : १३२, १२.
 * देवो देवानाम् १५, १२ : १९७, ८.
 देवो वः ३, २ : ३४, ५ ; ३, ६ :
 ३७, ९६ ; ४, २ : ४२, १३ ; ४,
 ७ : ४६, १८ ; ४, ८ : ४७, १३ ;
 ४, ९ : ४८, १२ ; ५, ४ : ५५, ५.
 देवो यज ९, १० : ९८, १२ ; १६,
 २५ : २३५, ९.
 देहि मे ९, ३ : ९२, ५.
 देवीं धियं मनामहे १२, १३ :
 १४३, १०.
 ** दैव्या अर्ध्वर्यव उपहृतोऽयं यजमानः
 ६, १२ : ६८, १०.
 * दैव्या होतारा ८, ६ : ८३, ९.
 * दोषावस्तोर्नमः स्वाहा २, २ : २३, ११.
 * दोह्या च ते १, ८ : ९, १२.
 द्यां ते धूमो गच्छतु १०, २१ : १२०, ८.
 द्यावा नः पृथिवी ८, १ : ७९, १०.
 द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा १३, १३ :
 १६७, ८.
 द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि १३,
 १२ : १६५, १४ ; १६, १९ :
 २३१, ३.

द्यावापृथिव्योरधि निर्मितः १८, २० :
२७८, २.

द्यावा होत्राय पृथिवीम् १८, ४ :
२५५, १४.

द्युतानस्त्वा मास्तो मिनोतु १४,
१० : १८२, ४.

द्युम्नाय त्वा १३, १३ : १६६, १५.

द्यौरपराजिता १८, ४ : २८७, १.

द्यौरसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८८, १८.

द्यौर्वशा स्तनयितुर्गर्भो नक्षत्राणि जरायु
सूर्यो वत्सो वृष्टिः पौषूषः १८,
२१ : २८१, ४.

* द्यौश्चेमं यज्ञम् ३, ८ : ३८, १८.

* द्यौश्चेमम् ३, ७ : ३८, ८.

द्यौस्तेष्टम् १८, १ : २५०, ७.

द्रक्षस्वस्कन्द १५, ८ : १८५, २ ;
१५, ११ : १८७, १ ; १५, १८ :
२०१, ३ ; १८, १७ : २७२, १८ ;
१८, १८ : २७६, ४ ; २१, १५ :
३३१, १४.

द्रक्षस्ते दिवं मा स्कान् ४, १२ :
५१, १.

द्रविणे सीद १८, २० : २७८, १५.

* द्विषस्तरध्या ऋणया न इयते १८,
१६ : २६८, ५.

द्वे द्रवसी १५, २२ : २०३, १.

द्वे सुतो अश्रुणवं पितृणाम् ११, ५ :
१२५, १२.

द्वौ समुद्रौ १५, २१ : २०२, २० ;
१५, २२ : २०३, १.

ध

धनजिदसि १८, २० : २७८, ८.

धनानां धनपते १८, २१ : २८२, १३.

धरुणमसि ४, ८ : ४८, २.

धर्तासि धरुणः १७, १५ : २४६, ७.

धर्चमसि ४, ८ : ४८, १.

धर्मासि ४, ८ : ४८, ३ ; १३,
१३ : १६७, २.

धर्षा मानुषान् १०, १० : ११०, ५.

धा असि ५, २ : ५२, १३.

धाता ददातु सुमनस्यमानः २१,
१५ : ३३१, १८.

धाता रातिः १८, ७ : २८७, ७ ;
२०, ३७ : ३२१, ६.

* धाता रातिः सविता १६, २२ :
२३३, ४.

धामभ्यस्त्वा १८, २० : २७८, २०.

धामसु सीद १८, २० : २७८, २०.

धामासि १८, २० : २७८, २०.

* धाम्ने धाम्ने ५, ४ : ५५, ११.

धाम्नो धाम्नः १०, २२ : १२१, ४.

धाम्यै त्वा १८, २० : २७८, २०.

धिषणासि पर्वत्या ४, ८ : ४७, ७.

धिषणासि पार्वतेयौ ४, ८ : ४७, ८.

धिषणास्त्वा १८, १ : २५३, ७.

धिषणास्त्वा देवौः १८, १ : २५३, ८.

धिषणे विडू सती १५, ११ : १८६,
१६.

धीरो यः शक्रः परिभूरदाभ्यः १८,
१ : २८३, ७.

* धुनिश्च १८, ६ : २८५, २.

धूरसि ४, ४ : ४३, १२ ; ४, ५ :

४४, ८ ; १२, १८ : १५०, १८ ;

१५, २७ : २०६, १५.

धृष्टिरसि २, १ : २२, ६ ; २, २ :

२३, १७ ; ३, ६ : ३७, १३ ; ४,

८ : ४७, १६.

ध्रुवक्षितिः १८, २ : २८४, ३.

ध्रुवं ध्रुवेण क्षविषा १६, १८ : २३१, ६.

ध्रुवमसि ४, ८ : ४७, १८ ; ८, ५ :

८३, १७ ; १५, ४ : १८२, ८.

* ध्रुवा अस्मिन् ३, २ : ३४, ६.

ध्रुवासि ७, ७: ७३, ८; १०, ४:
१०४, १५; १८, १: २५२, ९;
१८, १७: २७३, ८.

* ध्रुवासि घृताची ५, ७: ५८, १०.

* ध्रुवासि धरणी धनस्य ५, ७: ५८, ११.

ध्रुवासि प्रथिवी १८, १८; २७५, १५.

ध्रुवोऽसि ५, ६: ५७, ७; ९, १:

९०, ११; १५, १८: २००, १५.

* ध्रुवोऽहम् ५, ६: ५७, ७.

न

नक्तोषसा १८, ८: २५९, ३; १९,
६२: २९४, २; ३; १९, ६:
२९६, ५.

न जानी न जनिष्यते १९, ५:
२८९, ९.

न त्वावाꣳ अन्यो दिव्यो न पार्थिवः
१९, ५: २८९, ९.

** न न्यस्तमार्त्विज्यम् १२, १: १३२, १०.

** न पुरस्ताद् व्युत्क्रामत १४, १९:
१८८, १२.

नभश्च नभस्यश्च ८, १३: ८८, ५;
१९, ३: २८५, ८.

नम इन्द्राय मखघ्ने १५, २३:
२०४, १.

** नम ईशानाय प्रजा: (?) २, ४:
२४, २०.

* नमः क्षत्रभ्यः १९, ६: २९१, १३.

नमः प्रथिव्यै १५, २३: २०४, १०.

नमस्तुत्या मा पाहि १५, २३:
२०४, २.

नमस्तु आतान १०, १४: ११२, १५.

नमस्ते अस्तु १९, ७: २९७, ६.

नमस्ते रुद्र मन्यवे १९, ६: २९१, १२.

नमस्ते हरसे शोचिषे १९, ६: २९२,
५; २०, २३: ३१९, २.

नमः सखिभ्यः सन्नान्मावगात १०,
२२: १२१, ८.

नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे १५,
२३: २०४, ९.

नमः सदसस्पतये १५, २३: २०४, ८.

नमः सदसे १५, २३: २०४, ८.

नमः सु ते निर्वर्तते विश्वरूपे १८,
१३: २६४, ९.

नमः सूर्यस्य संहशे १०, १५: ११४, ६.

नमः सोमाय राज्ञे १२, १: १३२, ११.

नमो अस्तु सर्पेभ्यः १८, १७: २७३, ५.

* नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय २, १०: २९,
७.

नमोऽग्नये मखघ्ने १५, २३: २०४, २२.

नमो दिग्भ्यः ८, ७: ८४, ११.

नमो दिवे ४, ११: ५०, १२; १४,
४: १७६, २; १४, १६: १८६,
१५; १५, २३: २०४, ९.

नमो दिवे नमः प्रथिव्यै १३, १२:
१६६, १०.

नमो देवेभ्यः १४, १६: १८६, १५.

नमो ब्रह्मणे ४, २: ४२, २.

नमो मित्रस्य १२, २०: १५१, १४.

* नमो यमाय मखघ्ने १५, २३: २०४, २.
नमो रुद्राय मखघ्ने १५, २३:
२०४, १.

नमो रुद्राय वास्तोष्पतये १६, २४:
२३४, ५.

* नमो रुद्रेभ्यः स्वाहा २१, २: ३२४, १.
नमो रुद्रेभ्यो ये दिवि १९, ६:
२९१, २१.

नमो रुद्रेभ्यो येऽन्नरिचे १९, ६: २९१,
२०.

नमो रुद्रेभ्यो ये प्रथिव्याम् १९, ६:
२९१, १९.

* नमो वर्धाय च १९, ६: २९१, १५.
नमो वाचे १३, १: १५५, २;
१३, ७: १६०, २.

* नमो वायो २१, २: ३२४, २.
नर्यं प्रजां मे गोपाय १, १४: १६, ४.

न वा उवेतन्मियसे २०, ३५:
२२०, ८.

नवो नवो भवति २१, ३: २२४, ७.

नसोः प्राणः १८, १७: २७२, १२;
१८, १: २८२, १.

न ह (हि) ते अग्ने तनुवै २१, १:
३२३, ८.

* नाकोऽसि १, १२: १४, ४.

नानददु रासभः पत्वा १८, १:
२५१, १३.

नाना प्राणः १०, १३२: १११,
१७: ११२, ११.

नाना हि वां देवहितं सदो मितम्
११, ५: १२५, ११.

* नान्दीमुखाः पितरः सानुगाः प्रियन्ताम्
१, ४: ५, १३.

नाभिस्त आप्यायताम् १०, १४:
११३, ५.

नारिरसि १३, १: १५५, ७.

** नाहीनोऽग्निष्टोमः १२, १: १३२, ८.
निकाया २०, ३: ३००, ८.

** निग्राभं च ७, ५: ७१, १६.

निग्राभ्या स्त देवयुतः १५, ८:
१८४, ८.

** निदधामि १८, १३: २६४, ३.

निधनेन त्वा कन्दसा सादयामि १८,
६: २८०, १४.

नियुते सौद १८, २०: २७८, २०.

* निरमुं नुद ७, १३: ७७, १७.

* निरस्तः शण्डः सहासुना १५, २८:
२०८, ११.

* निरस्तो मर्कः सहासुना १५, २८:
२०८, १२.

निरस्तो वल्लगः १४, ७: १७८, १८.

निर्हृत्यै त्वा १२, १४: १४४, १३.

निर्हृत्यै स्वाहा २०, २८: ३१६, ७.

* निर्दग्धम् ४, ८: ४८, १.

* निर्मां मुद्यामि १०, १७: ११५, १८.

निवेशनः संगमनो वस्त्रनाम् १८,
१४: २६५, ८.

निषसाद धृतव्रतः १, १४: १६, ८.

निष्कृताहावमवटम् १८, १५:
२६७, ८.

निष्टप्तम् ३, ६: ३७, १२.

नृचक्षसं त्वा १५, २०: २०२, ७.

* नृषदं त्वा द्रुषदम् १७, ८: २४२, ४.

नृषदे वट् १८, ६: २८३, ६.

नेत्वा वातः स्कन्दयात् १३, १३:
१६७, ३.

नेष्टः पत्नीमुदानय १५, ५: १८२,
१६, १६, १८: २२८, १५.

नेष्टर्यज १५, २०: २०८, १७.

नेहास्या अपि किंचन १८, १४:
२६४, १४.

न्यर्बुदे सौद १८, २०: २७८, २०.

प

पङ्क्तिं मञ्जा प्रविशामि १८, १६:
२६८, १२.

पङ्क्तिश्चन्दः १८, २०: २७८, ११.

पङ्क्तिश्चन्दसः १७, ५: २४०, २.

पञ्चदशौ तेऽग्ने बाहू तौ मे अग्ने बाहू
१८, २१: २८१, १५.

* पञ्च दिशो देवीः १८, ६: २८३, १७.

* पञ्चधाग्नीन् १, १४: १६, ६.

पञ्चधाग्नीन्व्यक्रामत् १, ८: १०, १.

* पञ्चानां त्वर्तूनाम् ५, ४: ५५, १२.

* पञ्चानां त्वा शृष्ठानाम् ५, ४: ५५, १३.

* पञ्चानां त्वा वातानाम् ५, ४: ५५, ८.

* पञ्चानां त्वा सलिलानाम् ५, ४:
५५, १३.

पत्नि कति ते जाराः ८, १२: ८७, ५.

पत्नि वाचं यच्छ १२, १२: १४६, १.

पत्नीं संनह्य ८, १०: ८६, १२;
८, १: ८०, १३.

पत्नीं मा हिंसीः २०, ६: ३०२, ६.

पदा ते क्रीणानि १२, १८ : १४९, २.
 पदे पदे पाणिनः सन्ति सेतवः १८,
 १६ : २६८, ७.
 पद्मे सौद १८, २० : २७९, २१.
 पद्मा नामासि १२, १ : १३२, १३.
 पयस्वतीरोषधयः ३, २९ : ३३, १०;
 १४ : ७, १४ : ७८, ११ : १२,
 ६ : १३७, २.
 पर उ ते २०, २ : २९९, १
 परमस्याः परावतः १८, ७ : २५८, ७.
 परमेष्ठी देवता १८, २० : २७८, ११
 परस्या अधि संवतः १८, ७ : २५८, ६.
 पराध्माता अमित्राः ४, ७ : ४६, १२.
 परापूतं रक्षः ४, ७ : ४६, ११.
 परार्धे सौद १८, २० : २७९, २१.
 परि त्रिविष्टाध्वरम् १८, ४ : २५५, २.
 परित्वा गिर्वणः १४, ६ : १७९, २
 परित्वाग्ने पुरं वयम् २, ८ : २७, १३.
 ** परिधिं नः कुरु २०, २५ : २१३, ९.
 परि प्रागाद्देवो अग्निः १८, ४ :
 २५५, ३.
 परिभूरग्निम् १५, २२ : २०३, २.
 परि यो रश्मिना दिवः १८, १० :
 २६०, १५.
 परिलिखितं रक्षः परिलिखिता
 अरातयः १२, १७ : १४७, ५.
 परिलिखितम् १०, ३ : १०४, ६ :
 १०, ७ : १०७, ८ ; १४, ७ :
 १७९, १०.
 परिवत्सरीणां स्वस्तिमाशस्तो ८, १३ :
 ८८, ९.
 परिवत्सरे सौद १८, २० : २७९, १८.
 परि वाजपतिः १०, १२ : १११, ९ ;
 १८, १ : २५०, ११ ; २०, २ :
 २९८, १५.
 परि वाजपतिः कविः १८, ४ :
 २५५, ३.
 परिवीरसि १०, ९ : १०८, १६.

परि वृत्राणि सक्षणिः १८, १६ :
 २६८, ५.
 परिषद्योऽसि पवमानः १४, १३ :
 १८४, ५.
 * परिस्तृणौत ३, ९ : ३९, १५.
 परेयुवाङ्गुसम् २०, २२ : ३११, १२.
 पर्जन्याय प्रगायत ८, ३ : ८०, १६.
 पर्जन्यो देवता १८, २० : २७८, ११.
 पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहि १०,
 १२ : १११, ८.
 * पर्युष प्र धन्व वाजसातये १८, १६ :
 २६८, ४.
 पवमानः सुवर्जनः १२, ७ : १३८,
 २ ; २०, ३४ : ३१९, ८.
 * पवित्र ते विततम् १५, १४ : १९८,
 १३.
 पवित्रे परि पिच्यते २०, ३३ :
 ३१९, ६.
 पवित्रे स्थः ३, ६ : ३७, ६.
 * पशुभिः १३, ६ : १५९, ६.
 पशुभ्यो मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व १५,
 २२ : २०३, ७.
 पशूनाङ्गु शर्मासि ९, १० : ९८, १९.
 ** पशूनां त्वा भागमुत्सृजामि ३, ४ :
 ३४, १५.
 पशून्मे यच्छ २, ४ : २४, १९.
 * पातं मा द्यावापृथिवी ४, २ : ४२,
 ४ ; १५, २४ : २०४, १४.
 पायुस्त आयायताम् १०, १४ :
 ११३, ६.
 * पाहि माग्ने ६, २ : ६२, १०.
 पितरः पितामहाः १८, २० : २८०,
 १३.
 पितरो भूः १२, १ : १३२, १४.
 पिता मातरिश्वा १९, ६ : २९२, १७.
 पितृभ्यस्त्वा २, ५ : २५, १६.
 * पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽनु स्वधा ९, ८ :
 ९७, १.

- पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा १३, १३ :
१६७, १०.
- * पितृभ्यो बर्हिषद्भ्योऽनु स्वधा ८, ८ :
८६, १४.
- पितृञ्जनमग्न्यज्ञः २१, १५ : ३३१,
१२.
- पितृञ्जिन्व २, ५ : २५, १६.
- पितृणां सदनमसि १०, ८ : १०७,
१६ ; १४, १० : १८२, २.
- * पितृनग्निष्वात्तान्स्वधा ८, ८ : ८७, ३.
- * पितृबर्हिषदः स्वधा ८, ८ : ८६, १६.
- पितेव पुत्रं दसये वचोभिः १८, १४ :
२६५, १.
- पिन्वमानाय त्वा १८, २० : २८०, १.
- पिन्वमानासि १८, २० : २८९, २१.
- पिन्वमानेभ्यस्त्वा १८, २० : २८०, १.
- पिन्वमाने सीद १८, २० : २७९ १७ ;
१८, २० : २८०, १.
- पिष्टहि मा १४, १२ : १८३, ८.
- * पिशाचहनं त्वा १८, २० : २७९, १२.
- पौपिवाऽसः सरस्वतः १, १७ :
१८, १.
- पौवोऽन्नाऽरयिष्ठधः सुमेधाः १८,
५ : २५६, ८.
- पुत्रमिव पितरौ ११, ३ : १२४, ५.
- * पुनरग्निश्चक्षुः १६, २१ : २३२, १४.
- पुनरासद्य सदनम् १८, ११ : २६१,
१७.
- पुनरुर्जा १, २० : २१, ६ ; १८,
८ : २५९, ८ ; १८, १० : २६१,
१ ; १८, ११ : २६१, १८.
- पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात् १८,
७ : २८७, ११.
- पुनर्हविरसि १५, ३७ : २१४, १८ ;
१५, ३८ : २१५, १४.
- * पुनस्त्वादित्या रुद्राः १, १८ : २०, १६.
- पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धताम्
१८, ११ : २६१, १८ ; २०, १८ :
३०८, १२.

- पुनातु ते परितुतम् ११, २ : १२३,
१० ; १७, ८ : २४२, ६.
- पुरः कृणुध्वमायसौरधृष्टाः १८, १२ :
२६२, ५.
- पुरा क्रूरस्य ५, २ : ५३, १.
- पुरीष वसानः स्वां योनिं यथायथम्
१८, १८ : २७५, ५.
- पुरीष्यासो अग्रयः १८, १६ : २६८,
० १३.
- पुरीष्योऽसि विश्वभराः १८, १२ :
२५०, १८ ; २५१, ४.
- * पुरुषसंमितः २०, २६ : ३१४, ५.
- पुरुषमास गाय १८, १७ : २७२, १८.
- ** पुरुषाः किं भरथ १८, १ : २५१, १४.
- पुरुषो वयः १८, २ : २८४, १४.
- पुरुवरवाः ८, ५ : ८२, १५.
- पुरोडाशः अलंकुरु १६, ३ :
२१८, ४.
- पुरोडाशाः अलंकुरु १५, २० :
२०१, १८.
- पुरोवातसनिरसि १८, ५ : २८८, २.
- * पुष्टिपतये पुष्टिः २१, ७ : ३२६, १३.
- * पुष्टिमती पशुमती ७, ११ : ७६, ८.
- पुष्टिरसि १७, १५ : २४६, १०.
- * पुष्टै मे वचीदा वर्चसे पवध्वम् १५,
२२ : २०३, ८.
- ** पूतं ह्यतनः (?) १, ८ : १०, ७.
- पूर्णा दर्वि ८, ३ : ८२, ५.
- पूर्णा पश्चात् १, १७ : १८, १४ ; १८
५ : २८८, १३.
- * पूषा ते ३, ४ ; ५ : २५, १२ ; ३६, ५.
- पूषा ते ग्रन्थिं विष्यतु ५, ५ : ५६, ११.
- पूषा ते ग्रन्थिं ग्रन्थात् ५, ३ : ५४,
४ ; १२, ८ : १३९, ६.
- पूषा ते बिलं विष्यतु ५, ३ : ५४, ८.
- पूषा त्वोपावह्यतु १३, ११ :
१६५, २.
- पूषा देवता १८, २० : २७८, १०.
- * पूषाध्वनः १२, १६ : १४६, १७.

पूषा युनक्तु सविता युनक्तु १८, १५ :
२६७, १४.

पूषा सन्या १२, १४ : १४४, ८.

पूषासि २, २ : २३, ३ ; २, ५ :
२५, १८ ; ३, ७ : ३८, ४.

पूषो शरसे स्वाहा १३, १३ : १६७, ५.

पूषो स्वाहा १३, १४ : १६८, १२.

पुतनाजिदसि १८, २० : २७९, ८.

पृथिवि देवयजनि ४, ११ : ५०, ८.

पृथिवि पृथिव्याऽऽ सीद १८, १८ :
२७५, १८.

पृथिवी बन्दः १८, ३ : २८५, १२.

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व १३, ८ :
१६२, १६.

पृथिवीमाक्रमिषम् १८, ६ : २८३, ६.

** पृथिवी वशमावास्या गर्भो वनस्पतयो
जराद्वग्निर्वत्सो ऽग्निहोत्रं पीयूषः
१८, २१ : २८१, १.

पृथिव्यसि १८, १ : २५२, ८ ; १८,
१७ : २७३, १६.

पृथिव्यसि जन्मना वशा १८, २१ :
२८०, १६.

पृथिव्याः पुरीषमसि १८, ४ : २८६, ७.

पृथिव्याम् १८, ८ : २८४, ६.

पृथिव्या यज्ञिये सीद १८, २० :
२७९, १६.

पृथिव्या संभव १२, ११ ; १४ :
१४१, १६ ; १४५, ५.

पृथिव्या संभवत २१, २ : २२२, १४.

पृथिव्यास्त्वा नाभौ ७, १ : ६९, ३.

पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षि १२, १६ :
१४७, ३.

पृथिव्यास्त्वा सादने सादयामि १८,
५ : २८८, ८.

पृथिव्याः सधस्मात् १८, १ : २४९, १८.

पृथिव्याः संश्रुचः पाहि ३, ४ : ३५, ७.

पृथिव्युदपुरमन्नेन १८, १७ : २७३,
१८ ; १८, ५ : २८७, १८.

पृथिव्यै त्वा ५, ५ : ५६, ७ ; १०, ८ :
१०७, १४ ; १५, ८ : १८४, १३ ;
१८, ६ : २८०, ८.

पृथिव्यै भागोऽसि ७, ३ : ७०, ६.

पृथिव्यै वर्मासि ४, ११ : ५०, ८.

पृथिव्यै स्वाहा १८, ३ : २८५, १५.

पृथो दिवि १, १८ : २०, २ ; ८,
३ : ८०, १५ ; १८, १२ : २६३,
१२ ; १८, २१ ; २८२, १८ ; १८,
१ : २८३, ६.

पोतर्यज १५, ३० : २०८, १६.

पोषाय त्वा ५, ५ : ५६, ८.

* पौर्णमासं हविः ३, २ : ३३, २.

** पौर्णमासेन यक्ष्ये ३, १ : ३२, ७.

* प्र कारवो मनना वाच्यमानाः १८,
५ : २५६, ६.

प्रधास्यान्हवामहे ८, ११ : ८७, ३.

प्रचवस्व भुवस्यते १२, २० : १५१, ८.

प्रजननमसि १७, १५ : २४६, १०.

प्रजा अग्ने संवासय १, ६ : ८, ८.

प्रजां योनिम् ५, २ : ५३, १६.

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षम् ७, ५ : ७२, ६.

प्रजाः पाहि १५, १६ : १८९, २०.

* प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति १०, १० :
१०९, ८.

प्रजापतये त्वा १७, ८ : २४२, १० ;
१७, १० : २४२, १३.

प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि १७,
८ : २४२, ८.

प्रजापतये त्वा ज्योतिष्यते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामि १५, ८ : १८४, ११.

** प्रजापतयेऽनुव्रूहि } १७, १७ : २४७,
** प्रजापतये प्रेष्य } ८.

प्रजापतये स्वाहा ६, १ : ६१, ८.

प्रजापतिनात्मानम् १८, २१ : २८२,
१५.

प्रजापतिरसि ५, ८ : ६०, ४.

* प्रजापतिर्दिशां पतिः १८, १८ :
२७६, १३.

- प्रजापतिर्देवता १८, २० : २७८, ९.
 प्रजापतिर्मनसा १५, १ : १९०, ८;
 १९, ५ : २८८, ११.
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्तु १८, ७.
 २५८, १९.
- * प्रजापतिस्तृष्टानाम् १, ७ : ८, १३.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु १८, १४;
 १६ : २६६, १३; २६९, १७.
- * प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे १९,
 ४ : २८६, १८.
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे
 १८, १७ : २७३, ९.
 प्रजापते न त्वत् २०, ५ : ३०१, १०;
 २०, २५ : ३१३, ११.
 प्रजापते न त्वदेतानि १६, ८ :
 २२२, ७.
 प्रजापतेर्जायमानाः १०, ९ : १०९, ५.
 प्रजापतेर्वर्तनि मनुवर्तस्व २०, २९ :
 ३१६, १२.
- प्रजापतेर्विश्वभृति तन्वं ऊतमसि स्वाहा
 २०, ११ : ३०५, ४.
- * प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि १,
 १० : १२, ४
 प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमि १२,
 २३ : १५३, ११.
 प्रजाभ्यस्त्वा १२, १८ : १४८, ११.
 प्रजाभ्यो वाम् १८, १६ : २७१, ३.
 प्रजां मे यच्छ २, ३ : २४, ८.
- * प्रजास्त्वमनु प्राणिहि } १२, १८ :
 प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु } १४८, १३.
- ** प्रजा स्थास्तीम् १, ५ : ७, ६.
 प्र णय यज्ञम् ४, ३ : ४२, १६.
 प्र णो देवी १, १७ : १८, १८.
 प्रतक्वासि नभस्वान् १४, १३ :
 १८४, ६.
 प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नाम २०,
 ३८ : ३२१, १७.
 प्र तद्विष्णुः १४, ७ : १७९, ७.

- प्रति क्षेत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे २०,
 २९ : २१६, १३.
 प्रति ते जिक्का घृतमुच्चरण्येत् १६,
 २४ : २३४, १७.
 प्रति त्वा वर्षष्टब्धं वेतु ४, ७ : ४६, ११.
- * प्रतिप्रस्थातः पशुं विशाधि १०, १७ :
 ११५, १९.
 प्रतिप्रस्थातः पशुनेहि १५, २० :
 २०१, १८.
- ** प्रतिप्रस्थातः पशुशौर्षाणि विद्धि १८,
 ३ : २५४, ५.
 प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्व १६, १३ :
 २२६, ६.
- ** प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यं विहर १३, ७ :
 १६१, ९.
- ** प्रतिप्रस्थातराशिरं श्रुतातङ्ग्य दध्या-
 दित्यग्रहायाहर १६, १० : २२४,
 १.
- * प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्मेणोदेहि १६, ३ :
 २१९, ४.
 प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १५, २७ :
 २०७, ३.
- ** प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिः शकलैः प्रोक्षिता-
 प्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्व १६, ४ :
 २२०, ५.
- प्रतिमा कन्द्यः १८, २० : २७८, ६.
 प्रतियुतो वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २३६, ८.
 प्रतिरेभ्यः स्वाहा १३, १३ : १६७, ८.
 प्रतिहारेण त्वा कन्दसा सादयामि.
 १९, ६ : २९०, १३.
 प्रतूर्तं वाजिघ्नाद्रव १८, १ : २४९, १६.
- * प्रत्यङ् सोमः ११, ३ : १२३, १३.
 * प्रत्यञ्चः १६, १० : २२३, १२.
 प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः १६, २७ :
 २३६, ८; १२, २० : १५१, २.
 प्रत्यस्मै पिपीषते २१, १६ : ३३९, १४.

प्रत्युष्टम् २, ३ : २४, १०; ३, ३ :
३४, १०; ४, ३ : ४३, ७; ५,
२ : ५३, १३; १०, १५ : ११४, ५.

प्रत्युष्टं जन्यं भयम् २, ३ : २४, ९.
प्रथोऽसि १८, १७ : २७३, १५.

**प्रदिशः स्वाहा ८, ७ : ८४, ९.

प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋताष्टधा
१६, १५ : २२८, ९.

* प्र पूर्वजे ८, १ : ७९, १०.

प्र प्र वयममृत जातवेदसम् १९, ६ :
२८९, १८.

प्र प्रायमग्निः १८, ११ : २६१, १२.

प्रभाडसि १८, २० : २७९, १०.

प्रमा असि १३, १० : १६३, ९.

प्रमा कन्दः १८, २० : २७८, ६.

प्रयुता द्वेषाऽसि १०, १६ : ११५, २.

**प्रवक्ष्यामि २, १० : २९, १३.

**प्रावात्सम् २, १० : २९, १४.

प्रयुते सौद १८, २० : २७९, २०.

प वः शुक्राय भानवे भरध्वम् १८,
५ : २५६, ४.

प्रविद्धः रक्षः ४, ७ : ४६, १२.

प्र वेधसे कवये मेधाय १, ५ : ७, १०.

प्र वो देवायामये १५, ३६ : २१३, १७.

प्रशास्तः प्रसुहि १५, ३८ : २१६, ५;

१६, १० : २२३, १५ : १६, २२ :
२३३, ११.

प्रशास्तर्यज १५, ३० : २०९, १३;

१६, १४ : २२७, ८.

प्रशास्ता क्रतुनाजनि १८, १२ :
२६३, १९.

प्रमद्य भस्मना योनिम् १८, ११ :
२६१, १६.

प्र स मित्र १६, ४ : २१९, १८.

प्र स मित्र मता अस्तु २०, १३ :
३०६, ९.

प्रस्तावेन त्वा कन्दसा सादयामि १९,
६ : २९०, १२.

प्रस्तोतर्वाष्पहरं साम गाय १३, १६ :
१७०, १३.

प्रस्तोतः साम गाय १३, १५ : १७०,
५ ; १६, २४ ३ : २३४, ८ ; १३ ;
१५.

प्रस्तोतः सामानि गाय १३, ७ :
१६१, ९.

प्रह्रियमाणायानुब्रूहि ८, ६ : ८३, ६.

प्राङ् सोमः ११, ३ : १२३, १३.

प्राची दिक् १९, ३ : २८५, १० ;
१९, ४ : २८६, ११ ; १९, ६ :
२८६, ७.

* प्राची दिशाम् १८, २० : २८०, ११.

प्राची प्रेतम् १४, ५ : १७७, १४.

प्राचीमनु प्रदिशम् १, १२ : १३,
१७ ; १९, ६ : २९४, १.

प्राच्या त्वा दिशा सादयामि १९,
५ : २८९, ४.

* प्राच्यां दिशि देवाः ७, १२ : ७७,
१३.

प्राजापत्यं पवित्रम् २०, ३३ : ३१८,
१८.

प्राण उदानमप्यगात् २०, १७ :
३०९, ३.

प्राणदा अपानदाः १९, ६ : २९३, ९.

* प्राणं त्वामृते १, ११ : १२, १७.

प्राणं धेहि १३, २ : १५६, ७.

प्राणं मे पाहि १९, २ : २८४, ६ ;
१९, ५ : २८८, ८.

प्राणस्य त्वा परस्यथै १३, १६ :
१७०, ११.

प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमि ५,
५ : ५६, १४.

प्राणापानौ त उपाऽश्वन्तर्यामौ पाताम्
२१, ७२ : ३२६, ११ ; १२.

* प्राणापानौ मा मा हिऽसिष्टम् २१,
५ : ३२५, १७.

प्राणापानौ मृत्योर्मा पातम् २१,
५ : ३२५, १६.

प्राणायत्ना ४, ८ : ४७, १० ; १२,
१८ : १४८, १२ ; १५, ८ : १८४,
१४ ; १५, १२ : १८७, १६ ; १८,
५ : २८८, २०.

प्राणाय मे १५, २२ : २०२, २.
प्राणाय स्वाहा १३, ८ : १६२, १४ ;
१३, १४ : १६८, १२.

प्राणे त्वानृतमादधामि १, १० : १२,
४.

प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवतो मन्थिवतो
मधुश्चुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य
१५, २८ : २०८, १८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशाना-
मनुब्रूहि १५, २५ : २०५, ८.

प्रातः प्रातः सावस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्र-
स्थितान् प्रेष्य १५, २५ : २०५, ८.
प्रातर्युजौ विमुचेयाम् १६, १५ :
२२८, ८.

प्रातर्वस्तोर्नमः स्वाहा २९, २ : २२, १२.
प्रास्मा अग्निं भरत १०, १३ :
१११, १७.

प्रियं मित्रं न शश्वसिषम १८, ६ :
२८८, १८.

प्रियेण नाम्ना प्रियं सद आसीद
५, ८ : ५८, १२.

प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहि १८, ११ :
२६१, ८.

प्रेदो अग्ने १, १६ : १८, ६ ; ८, २ :
७८, १७.

प्रेदो अग्ने दीदिहि १, १४ : १५, १२.
प्रेदो अग्ने दीदिहि पुरो न १८, ६ :
२८४, ६.

प्रेयमगात् ३, ३ : ३४, ११.

प्रेष्य १०, ११ : ११०, १६.

प्रेष्य प्रेष्य १०, २१ : १२०, १.

प्रेक्षुदेहि १५, ६ : १८२, २ ; १५,
७ : १८३, १२.

प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः १३, १ : १५५, १०.

प्रेतु ब्रह्मणस्पती १४, १४ : १८४,
१८.

प्रेतु वाजी कनिक्रदत् १८, १ :
२५१, १२.

* प्रेतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातृणां प्र
यजमानस्य प्रयन्तु सदस्यानाम् १५,
३० : २०८, १० ; १६, ५ : २२०,
१२ ; १६, १४ : २२७, ४.

प्रोक्षणीरासादय ५, २ : ५३, २ ;
८, १ : ८०, १३ ; १६, २३ :
२३३, १८.

प्रोक्ष यज्ञम् ४, ६ : ४५, ८.

प्रोथदश्वो न यवसे १८, ४ : २८६, १५.

ब

बडित्या पर्वतानाम् १८, १४ : २६६,
६.

बभान देव सवितः ४, ११ : ५०, १४.

बर्हिरसि ५, ५ : ५६, ४.

बर्हिषदः पितरः ८, ८ : ८६, १५.

* बर्हिषोऽहम् ७, ४ : ७१, १०.

बर्हि स्तृणाहि १५, २० : २०१, १८ ;
१६, ३ : २१८, ३.

बस्तो वयः १८, २ : २८४, १२.

बहिस्ते अस्तु बाल् २०, ३७ : ३२१,
१०.

* बह्व दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः ३, ७ :
३८, १५.

* बीभत्सा नामापः स्वाहाकृताः पृथिवी-
माविशत २१, २ : ३२३, १५.

बृहती वन्दः १८, २० : २७८, ११.

बृहदु बृहत् १६, १ : २१७, १४.

बृहदु भाः ६, ३ : ६२, ८.

बृहन्नसि १४, ७ : १७८, १२ ;
१४, ८ : १८१, ५.

बृहस्पतये स्वाहा १८, २० : २७८, १७.

* बृहस्पतिपुरोहिता देवा देवानां देवाः
प्रथमजाः १८, १ : २४८, ८.

वृहस्पतिर्देवता १८, २० : २७८, ८.
 वृहस्पतिसुतस्य ते १६, १७ : २२९, ८.
 वृहस्पतिस्त्वा युनक्तु १८ १५ : २६७,
 १४.
 वृहस्पतिस्त्वा सादयतु १८, १७ :
 २७४, ७.
 वृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वतु १२, १६ :
 १४७, १.
 वृहस्पतिस्त्वोपसीदतु १२, ११ : १६५,
 ४.
 वृहस्पतेः ३, ४ : ३५, १४ ; १९,
 ६ : २९६, २.
 वृहस्पते परिगृहाण वेदिम् ५, १ :
 ५२, १०.
 वृहस्पते परि दीय १, १२ : १४, ५.
 वृहस्पतेर्वी ब्रह्मणा देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६ : २७१, ८.
 वृहस्पते सवितर्वीधयेनम् १८, ५ :
 २५५, २०.
 बोधा स बोधि १८, ११ : २६१, १९.
 बोधा स्तोत्रे वयोवृधः १८, १० : २६०,
 १४.
 ब्रह्म पिन्वस्व ७, २ : ६९, १७ ; ७,
 ३ : ७०, १०.
 ब्रह्म जज्ञानम् १, ८ : १०, ७ ;
 १३, ८ : १६१, १४ ; १८, १५ :
 २६८, २ ; १८, १७ : २७२, १६.
 ब्रह्म ज्योतिरसि सुवर्धाम १४, १३ :
 १८४, ९.
 ब्रह्मणस्त्वा परस्यायाः १३, १६ :
 १७०, १०.
 ** ब्रह्मणे जुष्टं निर्वपामि १, ५ : ७, ६.
 ब्रह्मण्वदा च वक्षत् ६, ५ : ६२, १२.
 ** ब्रह्मत्वे होत्र आध्वर्यव आग्नीध्र एक
 एव यज्ञे पर्याणि २०, ३० :
 ३१७, ४.
 ब्रह्म ह्युह १०, ९ : १०८, १० ;
 १४, ११ : १८२, ७.
 ब्रह्म देवा अवीवृधन् ७, ५ : ७१, १६.

ब्रह्मन्नपः प्रणेष्ट्यामि ४, ३ : ४२, १५.
 ब्रह्मनुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामि
 ५, १ : ५२, १०.
 ब्रह्मन् प्रवरायात्रावयिष्यामि ६, ४ :
 ६३, १.
 ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः १३,
 ७ : १६१, ७.
 ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः ७, ३ : ७०, १५ ;
 ९, १० : ९८, ११ ; १०, २० :
 ११९, १२.
 ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि ४, ६ : ४५, ९.
 ब्रह्मन्ब्रह्मासि ७, ३ : ७०, ९.
 ** ब्रह्मन्मनस्ते ददामि तदनेन निष्क्रीणामि
 १६, ७ : २२१, १८.
 ब्रह्मन्यज १५, ३० : २०९, १५.
 ब्रह्मन्वाचं यच्छ १२, २० : १५१,
 ५ ; १५, ३ : १९१, २०.
 ब्रह्मन्सोमोऽस्कान् २१, १५ : २३१, ७.
 ब्रह्मन् स्तोत्र्यामः प्रशास्तः १७, ६ :
 २४०, ११.
 ब्रह्मपूता स्य ४, ३ : ४३, २.
 * ब्रह्म प्रतिष्ठा ७, ११ : ७६, १३ ;
 २०, २४ : ३१२, १८.
 ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसः २०, २४ :
 ३१३, २.
 ब्रह्म यच्छ २, १ : २२, ६.
 * ब्रह्मवनिं त्वा १०, ९ : १०८, १० ;
 १४, ११ : १८२, ७.
 ब्रह्म संधत्तं तन्मे जिवन्तम् १५,
 २८ : २०७, १९.
 ब्रह्माणं मा हिंसीः २०, ६ :
 ३०२, ५.
 ब्राह्मण एकहोता ८, ८ : ८५, १ ;
 २१, १२ : २२९, १०.
 ब्राह्मणमद्य राधासम् १६, ७२ :
 २२१, १३ ; १६.
 ** ब्राह्मणस्योदरेण वृहस्पतेर्ब्रह्मणा ७,
 १ : ६९, ५.

** ब्राह्मणा अयं व ओदनः ७, ३ : ७०,
१२.

ब्राह्मणाः स्तर्पयितवै ७, १४ : ७८,
१४.

भ

भक्षय १५, ३३ : २१२, ६.

भक्षेहि १५, २० : २०२, ५.

भगः स्य भगस्य वो लक्ष्मीय ८, ११ :
८८, ११.

** भगेन त्वा संवृजामि मासरेण सुरामिव
८, ११ : ८८, १२.

भगे सीद १८, २० : २७८, १५.

भद्रम् १४, ८२ : १८०, १० ; १३.

भद्रादभि त्रेयः त्रेहि १२, १४ :
१४५, २ ; १८, ११ : २६१, ८ ;
२१, १ : ३२३, ६.

भद्रान्नः त्रेयः ८, २ : ८०, ३.

भवतं नः समनसौ ८, ६ : ८३, ६ ;
२०, १८ : ३०८, १६.

भवतं नः समनसौ २०, ३२ : ३१८, ७.

** भसन्त आरोहति १२, ८ : १३८, २.
भिषग्देवेषु नो भव १८, १० : २६०,
१२.

भिषङ् म अग्र आवह १८, ८ :
२६०, ८.

भिषजस्त्वा हवामहे १८, १० : २६०,
११.

भिषजः समिधीमहि १८, १० :
२६०, १२.

भुवः १, ३ : ४, ८ ; १, १५ : १७,
१ ; १, १८ : २०, २ ; १८, ३ :
२८५, ४ ; २०, ३३ : ३१८, १५.

भुवद्वाजेष्वविता भुवद्दधः १८, ६ :
२८०, २.

भुवनपतये स्वाहा २०, २७ : ३१४,
१७.

भुवनमसि ६, ३ : ६१, १८ ; १८,
१७ : २७३, १७.

भुवनमसि सहस्रपोषपुषि २, ८ :
२७, १६.

भुवनस्य पते १८, ६ : २८६, ६.

भुवो यज्ञस्य १८, ५ : २८७, ६ ;
१८, ६ : २८०, १७ ; २१, ३ :
३२४, १३.

भूः १, २ : ३, ८ ; १८, १७ : २७३,
१० ; २०, ५२ : ३०१, ११ ; १२ ;
२०, ३३ : ३१८, १४.

भूतकृतः स्य २, २ : २३, १७ ; ३,
६ : ३७, १३.

भूतं च स्य भव्यं च स्य १८, १६ :
२७१, ८.

भूतमसि भूते मा धाः १६, १८ :
२३१, २.

* भूतये स्वाहा २०, २७ : ३१४, १८.
भूतानां पतये स्वाहा २०, २७ :
३१४, १८.

भूतेभ्यस्त्वा १०, ५ : १०६, ३.

भूत्यै त्वा १३, १३ : १६६, १५ ;
१८, २० : २७८, २२.

भूत्यै नमः १८, १४ : २६५, ३.

भूपतये स्वाहा ५, ४ : ५५, २ ; २०,
२७ : ३१४, १७ ; २०, २७ :
३१५, ३.

* भूपते भुवनपते ४, १ : ४१, १६.

* भूमिर्भूत्वा ५, १ : ५२, ८.

भूमिर्भूमिमगात् २०, २८ : ३१५, ७.

भूमिर्भूमिना १, ११ : १२, १५ ; १,
१३ : १४, १३ ; १, १८ : २०, १२.

* भूय एवातः सोमो राजार्हति १२,
१८ : १४८, ५.

भूयस्त्वादसि १८, ५ : २८८, ७.

भूयासम् १८, २० : २७८, २२.

भूयो वा अतः सोमो राजार्हति १२,
१८ : १४८, ४.

भूरसि १५, २६ : २०६, ४ ; १८,
१७ : २७३, १६ ; १८, २० : २७८,
२२.

भूरसि भुवनस्य रेतः १८, १७:
२७३, १९.

भूरिजिदसि १८, २०. २७९, ८.

भूर्भुवः सुवः २, १: २२, ८; २,
५: २५, १२; २, ८: २७, २०;
४, २: ४२, ५; ५, ९: ५९, ११;
७, ११: ७६, १५; १२, १: १२२,
११; १२, १२: १४३, ५; १६,
४: २१९, १६; २०, १२: २०६,
१; २०, २७: २१४, १९; २०,
३९: २२२, १५.

भूर्भुवः सुवः स्वाहा २०, १०: २०४,
१२.

* भूश्च कश्च ४, ३: ४३, १.

भूः स्वाहा २०, १४: २०७, २.

* भृगूणां त्वा देवानाम् १, ११: १२, १२.

* भृगूणामङ्गिरसाम् ३, ६: ३७, १४;
४, ९: ४८, ७.

भेषजं गवे ९, ११: ९९, ७.

भ्राडसि १८, २०: २७९, ९.

**भ्राट्यव्यहणम् १८, २०: २७९, १२.

म

मखस्य त्वा शीर्षो १३, १: १५५, १६.

* मखस्य रास्ता १३, २: १५७, १२.

मखस्य शिरः १३, १: १५५, १५.

मखस्य शिरोऽसि ४, १०२: ४९, १;

५; ६, ३: ६२, ११; ९, ५:

९३, १८; १०, १०: ११०; ११;

१३, ३: १५७, ५; १८, १:

२५२, ५.

मखाय त्वा १३, १; ८: १५५, १६;
१६१, १२.

मखोऽसि १३, ४: १५७, १६.

**मदनौरासादय १४, १: १७३, ९.

मदा मोद इव १६, १५: २२८, १०;

१६, १६: २२८, १३; १६, १९:

२३१, १.

मधु त्वा मधुला करोतु १३, २:
१५६, ७; १०.

मधुमतीर्न इषस्तुधि १५, १२:
१९७, १०.

मधु मधु १३, १०: १६३, १४; १६

मधु वाता ऋतायते १८, १७: २७४,
१६.

मधुश्च १५, २४: २१२, ९.

मधुश्च माधवश्च ८, ६: ८३, १६;
१८, १७: २७४, ११.

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकाष्टतू २१,
१५: २२२, २.

मधु हविरसि १३, १२: १६५, १३.

मध्यतः कारिणां चमसाध्वर्यवो वषट्कु-

तानुवषट्कुताञ्जुजत १५, २९:

२०९, १; १६, ५. २२०, १०;

१६, १३: २२६, २१.

मध्ये सौद १८, २०: २७९, २१.

* मध्वा यज्ञं नक्षसे १८, ५: २५६, २.

**मनश्चिते त्वा १८, १४: २६६, ९.

* मनसाग्निभ्यः प्रहिणोमि १, १८:

१९, १२.

* मनसा ते वाचं प्रतिगृह्णामि १५, ४:

१९२, १.

मनसा, त्वान्वारोहामि १८, १७:

२७३, २१.

मनसे त्वा १५, ३: १९१, १८.

मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा १९,

७: २९७, १०.

मनस्त्वाष्ट १५, १२: १९७, १२;

१५, १४: १९९, २.

मनासि ६, १२: ६८, ८; १२,

१६: १४६, १५.

* मनुना दृष्टाम् ६, ११: ६७, ७.

मनुवत् ६, ५: ६३, ११.

मनुष्वत्त्वा निधोमहि १०, ६:

१०६, १०.

मनो ज्योतिः ७, २ : ६९, १६ ; ७,
११ : ७६, १४ ; २०, ११ : २०५,
१२ ; २०, १५ : २०७, १३, २०,
२६ : ३१४, १३ ; २०, २८ :
३१५, ७ ; २०, ३६ : ३२०, १७ ;
२१, १५ : ३३१, १४.

मनो ज्योतिर्जुषताम् १, १९२ : २०,
१५ ; १७ : २, १० : २९, ९ ;
२०, १३ : ३०६, १४.

मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानुब्रूहि
१०, १८ : ११७, १२.

मनो न येषु १५, १६ : १९९, २०.

मनो मे हार्दि यच्च १०, २१ :
१२०, ६.

मनोरश्वासि भूरिपुत्रा १३, ९ :
१६३, ५.

मनोऽसि प्राजापत्यम् ६, २ : ६१, १०.

मनोस्त्वा १, ११ : १२, १५.

मन्यिनः समिदसि १५, २९ : २०८,
१५.

* मन्यिन्नेषा ते समित्तया समिध्यस्व
१५, २९ : २०८, १६.

मन्यी मन्यिशोचिषा १५, २८ :
२०८, ६.

मन्द्राभिभूतिः १५, २१ : २०२, ८.

मन्द्रा स्याभिभुवः १८, १६ : २७०, १६.

मम देवाः ३, २ : ३३, ४.

मम नाम तव च जातवेदः २, १० :
२९, ६.

मम नाम प्रथमं जातवेदः २, १० :
२८, १७.

मम पुत्राः ५, ३ : ५४, ८.

ममाग्ने ५, ९ : ६०, ६.

ममाग्ने वर्चः ३, १ : ३२, १२ ; १९,
६ : २९६, ११.

मयि गृह्णामि १, ८२ : ९, ११ ; १४ ;

१८, १० : २६६, १० ; १८, १६ :

२६९, १८.

मयि त्यदिन्द्रियं सहत् १६, ४ :
२१९, १६.

* मयि देवाः १, ८ : १०, ५, ३.
२ : ३३, ५.

मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु २१, १५ :
३३२, १.

मयि प्राणापानौ ७, १ : ६९, ९.

मयि मेधाम् १६, १० : २२३, १२.

* मयि वसुः पुरोवसुः १५, २६ : २०६,
९ ; १५, ३२ : २१०, १२.

मयि वसुर्विद्वसुः १५, २७ : २०६,
१६ ; १५, ३२ : २१०, १४.

मयि वसुः संवदसुः १५, २७ : २०६,
२१, १५, ३२ : २१०, १७.

* मरुतां शर्धः ४, ९ : ४८, ३.
मरुतो गृहमेधिनो यज ९, २ :
९१, १०.

मरुतो यद्व वो दिवः १२, १६ :
१४६, ४ ; २०, ३० : ३१६, १८.

मरुतो यस्य हि क्षये २०, ३८ :
३२१, २१.

* मरुत्वन्तं वृषभम् १६, २ : २१८, ५.
मरुत्वां इन्द्र वृषभो रणाय १६,
९ : २२२, १६.

मरुद्गस्त्वा १२, १४ : १४४, १३.

* मरुद्गाः स्वतवद्गाः ९, ३ : ९२, ८.
मरुद्गो गृहमेधिभ्योऽनुब्रूहि ९, २ :
९१, ८.

मरुद्गोऽनुब्रूहि ८, १३ : ८८, १.

मल्लिखुचो नामासि त्रयोदशो मासः
१८, १६ : २६८, ८.

महः १, ३ : ५, १.

मह स्तवानो अद्रिवः १९, ५२ : २८९,
१५.

महां इन्द्रो नृवत् १६, ९ : २२३, ३.

महां इन्द्रो य ओजसा १६, ९ :
२२३, २.

महि त्रीणामवोऽस्तु २, ८ : २७, १८.

महिषीरसि १०, ४ : १०४, १४.

- मही द्यौः पृथिवी च नः १८, १७ः
 २७४, १८; २०, ५: ३०१, ११;
 २०, २८: ३१६, ४; २०, २८:
 ३२२, २.
- * महीनां पयः ५, २: ५४, १०.
 महीनां पयोऽसि ५, २: ५४, १२;
 ८, ५: ८२, ६; १२, ७: १३७, ७;
 १३, १६२: १७१, ६; ८.
- महीमू षु मातरम् १, १६: १८, ६.
- * मही विप्रपत्नी १, ८: ८, १२.
- * महेन्द्रस्याहम् ६, ८: ६६, १२.
 महो वा विष्णो १४, ६: १७८, ११.
- * मह्यम् १३, १३: १६६, १३.
 मा असि १३, १०: १६३, ८.
- मा कन्दः १८, २०: २७८, ४; १८,
 ३: २८५, ११.
- मां जिन्य ७, १: ६८, ११.
- मा तमो मा यज्ञस्तमत् २०, ६:
 ३०२, ३.
- मातरिश्चनः ३, ६: ३७, १४.
- मातली कथ्यैः ८, ८: ८७, १०.
- * माता मातरि १८, १८: २७५, १८.
- ** मातिरीरिचः १६, १८: २२८, १७.
 मातेव पुत्रम् १८, १३: २६४, २.
 मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीषम् १८,
 ७: २५८, १७.
- मा त्वा सूर्यः परितापीनो अग्निर्वैश्वानरः १८, १७: २७५, १.
- मा त्वा हिंसिषम् १५, ११:
 १८६, १७.
- माध्यंदिनस्य सवनस्य निष्कैवल्यस्य
 भागस्य शुक्रवतो मन्यवतो मधुसुत
 इन्द्राय सोमान् प्रस्थितान् प्रेष्य
 १६, ५: २२०, ८.
- * माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
 न्प्रस्थितान्येष्य १६, ४: २१८, २०.
- * माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशा-
 नामनुब्रूहि १६, ४: २१८, १८.

- मानुषः ६, ५: ६३, १२; १४,
 १७: १८७, १५.
- * मा नो ध्वारिषुः २१, १६: ३३२, १०.
 मा नो हिंसीज्जनिता यः पृथिव्याः
 १८, १६: २६८, २.
- मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमि १५,
 १०: १८५, १३.
- ** मां देवेष्वात्रावयायुषे वर्चसे ६, ५:
 ६३, १५.
- मा भेः ६, ८: ६५, ७; १५, ११:
 १८६, १६.
- * मा मा हिंसिषुः स्वाहा २०, ३०२:
 ३१७, ५; ८.
- मा मा हिंसीः १४, १२: १८३,
 १०; १४, १३: १८४, ४; १८,
 ७: २८७, ६.
- मा यजमानं तमो विदत् २१, १६:
 ३३२, ११.
- मार्जयन्तां पितरः सोम्यासः १६,
 २१: २६२, ११.
- मा वः सुखोच्चमसो दृष्टता तम्
 १८, १२: २६३, ५.
- ** मा वो (?) परिहार्षम् १४, १८:
 १८८, १२.
- मा संविष्याः ६, ८: ६५, ७;
 १५, ११: १८६, १७.
- मा सु भित्वा मा सु रिषः १८, ७:
 २५७, १२.
- मादृष्टं रायस्योषेण वि योषम् १२,
 १७: १४७, १०.
- * मितासश्च संमितासश्च न जतये १८,
 ६: २८५, ५.
- मित्रस्त्वा पदि बभ्रातु १२, १६:
 १४६, १६.
- मित्रस्य चर्षणीधृतः १८, २: २५३,
 ११.
- मित्रस्य त्वा ४, ४२: ४३, १६; १७;
 ६, १०: ६७, ६.

- मित्रः स० ह्य प्रथिवीम् १८, १ :
२५२, १.
- मित्राय स्वाहा २०, १७ : ३०८, १५.
- मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्य १४, १८ :
१८९, २
- मित्रावरुणयोर्वो ब्रह्मणा देवताभि-
र्गृह्णामि १८, १६ : २७१, ४.
- * मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा
प्रयच्छामि १२, १८ : १५०, ८.
- मित्रावरुणाभ्यां त्वा १५, ३७२ : २१४,
१६ : १७.
- ** मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहि १५, २७ :
२०६, १४.
- ** मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्य १५, २७ :
२०६, १४.
- मित्रावरुणौ त्वा ५, ६ : ५७, ९.
- मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ प्रशास्त्रात्
१०, १० ; ११०, १२.
- मित्रैतां त उखां परिददाम्यभित्यै
१८, १ : २५२, १६.
- * मित्रैतामुखाम् १८, १ : २५३, १० ;
१८, ७ : २५७, १४.
- मित्रो जनान् १६, ४. २१९, १८.
- * मित्रो जनान् कल्पयति २०, ५ :
३०१, १४.
- मित्रो देवता १८, २० : २७८, १०.
- मित्रो न एहि सुमित्रधाः १२, १८ :
१५०, ४.
- ** सुखायाहरत २, ११ : ३०, १३.
- सुग्धाः कुर्वन्त्यृत्विजः २०, ३० :
३१७, २.
- सूधीन दिवो अरतिं प्रथिव्याः १५,
१८ : २००, १४.
- सूधींसि राट् १९, ३ : २८५, १३.
- मृत्यूनेकशतं सुवे १८, १४ : २६४,
१६.
- मृत्यूनेकशतं च ये १८, १४ : २६४,
१६.

- मृत्यो मर्त्याय हन्तवे १८, १४ :
२६४, १७.
- मेढ्रं त आप्यायताम् १०, १४ :
११३, ६.
- मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रव १५,
५ : १८२, १६.
- * मोदा मोदः १६, १५ : २२८, १०.
- मोदा मोद इव १६, १६ : २२८, १३.
- * मोदा मोद इवोम् १५, ३५ : २१३,
१५.
- मो षू णः ८, १२. ८७, ११.

य

- य आत्मदाः १८, ५ : २५६, ७.
- य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदः १८,
१ : २८३, ५.
- य आविवेश भुवनानि विश्वा १८,
१ : २८३, ३.
- य इदमकस्तस्मै नमस्तस्मै स्वाहा २०,
३४ : ३१९, १९.
- य इमा विश्वा भुवनानि जुक्तु १८,
६ : २८३, ११.
- य एतावन्तस्य भूयाः सञ्च १८, ६ :
२८१, १८.
- य ऊतादमग्निं यमु काममाहुः १८,
१ : २८३, ८.
- यः पन्था विततो देवयानः १८,
२० : २७७, १८.
- यः पुरुषे यो ऽग्नि १८, १ :
२८३, २.
- यः प्राणतः १८, ५ : २५६, ७.
- * यच्चिद्धि त्वा गृहे गृहे १८, १८ :
२७५, ६.
- ** यच्छन्ताम् ४, ४ : ४४, २.
- यज ९, १० : ९८, १२ ; १०, २१ :
१२०, ४ ; १६, २५ : २३५, १०.
- यजमानं प्रथत ७, ७ : ७४, २.
- यजमानं मा हिंसीः २०, ६३ :
३०२, ३, ५ ; ६.

- यजमान वाच यच्छ ४, ३: ४२,
१५; १०, ७: १०७, ३.
यजमानस्य पशून्पाहि ३, ३: ३४, ८.
** यजमानस्य पशून्मा हिंसीः २०,
६: २०२, ७.
यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसि १२, २०:
१५१, ११.
यजमान हविर्निर्वप्यामि ४, ३:
४३, ७.
यजमाने प्राणापानौ दधामि ५, ५:
५६, १३.
यज यज ६, ७: ६४, १५: ७, ४:
७१, ८.
यजुर्युक्तम् १३, ८: १६१, ११.
* यजेत २०, ३: ३००, ७.
यज्ञं विद्वानाः सुकृतस्य लोके १८,
२०२: २७७, १६; १८.
यज्ञं गृहीत्वा सुकृतस्य लोकम् १८,
२०. २७८, १.
यज्ञ नमस्ते यज्ञ ७, ७: ७४, ५.
यज्ञपतिमृषय एनसाहुः १६, ८:
२२२, ९.
* यज्ञ प्रतितिष्ठ १०, ६: १०६, ८;
१४, ९: १८१, ४.
यज्ञ यज्ञं गच्छ १०, २२: १२१, १.
यज्ञ शं च मे ७, ७: ७४, ४.
यज्ञस्य घोषदसि ३, ३: ३४, ९.
* यज्ञस्य त्वा ४, १२: ५१, ६.
* यज्ञस्य त्वा प्रथमयाभिमया प्रतिसयो-
न्मया परिगृह्णामि २०, २७:
२१५, १.
यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः १६,
२५: २३५, १२.
यज्ञस्य पदे स्यः १३, ३: १५७, ६;
१८, १: २५२, ६.
यज्ञस्य पाथ उपसमितम् ७, ७:
७३, १४.
यज्ञस्य योनिमभि संबभूवुः १८, २०:
२७७, १७.

- यज्ञस्य संततिरसि २, २: २३, १६;
३, ८: ३९, ३: ४, १: ४१, ४;
१५, २१: २०२, ११.
यज्ञस्य हि स्य ऋत्वियौ २१, १६:
३३२, ९.
यज्ञा यज्ञा वो ऽग्नये १८, ६: २८९,
१८.
यज्ञिया यज्ञकृतः स्य १५, २३:
२०३, १७.
यज्ञे जागृत १४, २०: १८९, ५.
यज्ञेन त्वामुपशिक्षेम अक्र १८, २१:
२८२, १२.
यज्ञेन यज्ञः संततः ६, ४: ६२, १४.
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसः २०, ३८: ३२१,
२१.
यज्ञो देवानाम् १६, ११: २२४,
११.
यज्ञो बभूव स आबभूव ७, १४:
७८, १३.
* यज्ञोऽसि ५, ९: ६०, ३.
* यत इन्द्रः ७, ११: ७६, १५.
यत इन्द्र भयामहे २०, २५: २१४, १.
यत्कुसीदमप्रतीतम् १६, २८: २३७,
७.
* यत्कृष्णो रूपम् ३, ५: ३६, ३.
यत्ते क्रूरं यदास्थितम् १०, ४:
१०५, १.
यत्ते आग्णा चिच्छिदुः सोम राजन्
१६, २६: २३५, १७.
यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने १८,
२१: २८२, ८.
* यत्ते तान्तस्य १, ७: ९, २.
यत्ते देवा अदधुः १, १७: १८, १४.
यत्ते देवी निर्हतिरावबन्ध १८, १४:
२६४, १२.
* यत्ते ऽनाष्टु नाम यज्ञियम् १०, ४:
१०४, १०.
यत्ते पवित्रमर्चिषि २०, ३३: ३१९, ३.
* यत्ते पावक १०, ५: १०५, १४.

- यत्ते अन्यपरोपस्य १, १८: २०, १५.
 यत्ते रुद्र पुरो धनुः १८, ६: २८२, ४.
 यत्ते वयम् २०, २६: ३१४, ८: २०,
 ३४: ३१८, ८.
 यत्ते शिक्वाः परावधीत् १०, ८:
 १०७, १२.
 * यत्ते ह्यस्य १, ७: ८, १.
 यत्ते सोम दिवि ज्यातिः १५, ११
 १८६, ८.
 यत्ते सोमादाभ्य नाम जागृवि १५,
 १३: १८८, ३.
 यत्त्वा क्रुद्धः परोवप १, ८: २०, १४.
 * यत्पर्यपश्यत् १, ७: ८, २.
 यत्पशुर्मायुमकृत १०, १३: ११२,
 १२.
 यत्पाकत्रा मनसा २०, २६: ३१४, ६
 * यत्पृथिवीमचरत् ५, ८: ६०, ५.
 * यत् पृथिव्याः १, ८: ११, २.
 ** यत्प्रसन्ता अन्तरगाम ७, ११: ७६,
 १४.
 यत्र वेत्य वनस्पते २०, ५: ३०१, १६.
 * यथा त्वं सूर्यासि १६, २०: २३१,
 १४
 यथाभागव्यावर्तेथाम् ४, १०: ४८, २.
 यथा ह तद्वसवः २०, २६: ३१४,
 ८; २०, ३४: ३१८, ८.
 * यदकर्म ७, ११: ७६, १४.
 यदक्रन्दः १, १३: १४, १०.
 यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः १८,
 १६: २६८, १५; १८, १: २८३,
 २०.
 यदग्ने कव्यवाहन ८, ८: ८७, ७;
 ११, ५: १२६, १.
 यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि ते २०,
 २०: ३१०, ८.
 यदग्ने यानि कानि च २, १: २२,
 १२; १८, ७: २५८, ८.
 * यदत्र शिष्टं रसिनः ११, ५:
 १२५, ११.

- * यदत्रापि रसस्य २१, १: ३२३, ६.
 यददस्यन्द्रमसि कृष्णं तदिहास्तु १,
 ८: ११, १.
 यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त २०, ८:
 ३०४, २.
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम् २०,
 ३०: ३१७, ३.
 यदन्तरिक्षस्य १, ८: ११, ३.
 यदैन्नमद्यते सायम् २१, २: ३२३,
 १८.
 यदशु ते सरस्वति ७, १२: ७७,
 १४.
 * यदवदानानि ६, ८: ६५, १२.
 * यदस्मिन्यज्ञे ७, ११: ७६, १५.
 यदस्य पारे रजसः १८, १३: २६४,
 ६; १८, १४: २६५, ३; २०,
 ३४: ३१८, १३.
 * यदहं देवयजनं वेद तस्मिन्त्वा देव-
 यजन आक्विनग्नि १२, ३: १३४, २.
 यदाकूतात् १६, २८: २३७, १०.
 यदाकूतात्समसुखोद्भूतो वा १८, ७:
 २८७, १०.
 * यदिदं दिवः १, १३: १४, १२.
 * यदिदं दिवो यददः ४, ७: ८, १२.
 यदि आतो जुहोतन १६, ३: २१८,
 ११.
 * यदुदुघ्नन्तः ५, १: ५२, २.
 यद्वते चिदभिन्निषः १३, ६: १५८,
 १२.
 यद्गामे ८, १२: ८७, ११.
 * यद्वर्मः ८, १४: ८८, ३.
 यद्विवोऽजामृतम् १, ८: ११, ४.
 यदुदेवा देवहेडनम् १२, ७: १३८,
 ४; २०, ३४: ३१८, १०; २१,
 १, ३२३: ८.
 यद्य आतो ममन्तन १६, ३: २१८,
 ११.
 यद्वाचो यच्च मे हृदः २०, ३०: ३१६,
 २२.

- यद्वाचो यदुरिष्टम् २०, ३० :
३१६, २०.
- यद्वाह्मिष्ठम् २०, २ : २६६, ५.
- यद्विद्वाधुंसो यदविद्वाधुंसः २०,
३० : ३१७, १.
- * यद्वो देवाः २०, २४ : ३१२, १६ ;
२०, २५ : ३१३, ६.
- यद्वो वयम् २१, १५ : ३३२, २.
- यद्वो वयं प्रमिनाम् २०, ७ : ३०२,
१६.
- यन्ताराट् } १७, १५ : २४६, ६.
यन्तासि यमनः }
- य ते अग्न आष्टशामि ७, ३ : ७०, १६.
- यन्त्रमसि ४, ६ : ४८, ४.
- यन्त्री राट् १६, ३ : २८५, १४.
- * यं त्वायम् १०, २ : १०३, ६.
- य त्वा समभर जातवेदः १, ७ :
६, ७.
- य दातारं प्रतिग्रहीतारमाहुः १६,
१ : २८३, ६.
- यं देवा मनुष्येषु ७, १२ : ७७, १५.
- य निरयाचथाः १५, ३० : २०६, ८.
- * यन्म आत्मनः १६, २१ : २३२, १४.
- * यन्मे अग्ने ५, ६ : ५७, १३.
- यन्मे मनः परागतम् ११, ५ : १२५,
१४ ; १६, १७ : २२६, ४.
- यन्मे मनसश्चिद्रम् २०, ३० : ३१६,
२२.
- * यन्मे रेतः परितोषात् २१, १ :
३२३, ७.
- ** यमः पितृभ्यः [पातु] १५, २२ :
२०४, ६.
- यमग्ने ष्टु मर्त्यम् १५, ८ : १६४, २.
- * यमादित्याः २१, ३ : ३२४, ८
- यमाय त्वा १२, १४ : १४४, १५ ;
१३, ८ : १६१, १२.
- यमिन्द्रमाह्वरुणं यमाहुः १६, २ :
२१६, १२.
- यं परिधिम् ७, ७ : ७३, १२.

- यथा ते ह्यष्टस्याग्नेः १, ७ : ६, १.
- यवोऽसि १०, ८ : १०७, १६ ; १४,
१० : १८२, २.
- यशःसदसि १८, २० : २७८, १६.
- यशोदां त्वा यशसि १६, ५ : २८८, ६.
- * यस्त आत्मा १, १२ : १३, ६ ; ५,
८ : ५६, १.
- * यस्त आत्मा पशुषु १०, १८ : ११७, ६.
- * यस्ते देव वरुण गायत्र्यन्दाः ११,
६ : १२६, ७.
- * यस्ते देव वरुण जगतीच्छन्दाः ११,
६ : १२६, ६.
- * यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः ११,
६ : १२६, ८.
- ** यस्ते देव वरुण पङ्क्तिच्छन्दाः ११, ६ :
१२६, १०.
- ** यस्ते देव वरुणानुष्टुप्छन्दाः ११,
६ : १२६, ६.
- * यस्ते द्रष्टा यस्त उदर्षः २०, ३६ :
३२०, १३.
- यस्ते स्तनः शशयः १३, ११ : १६५, ३.
- यस्माद्भीषा निषीदसि २०, ६ : २०३,
१७.
- यस्माद्भीषापलायिष्ठा २०, ३४ :
३१६, १६.
- * यस्माद्भीषा मूत्रमकथाः २०, ३४ :
३१६, १८.
- यस्माद्भीषावाशिष्ठाः २०, ३४ : ३१६,
१४.
- यस्माद्भीषावेपिष्ठाः २०, ३४ : ३१६,
१५.
- * यस्माद्भीषा शलदकथाः २०, ३४ :
३१६, १७.
- यस्माद्भीषा समज्ञास्थाः २०, ३४ :
३१६, १७.
- यस्मान्न जातः १७, २ : २३८, १४.
- यस्मिन्नश्वासः ११, ४ : १२५, ७.
- * यस्य रूपम् १, ७ : ८, १४.

- यस्यां कर्माणि कृण्वते १८, १५ :
२६८, २.
- * यस्यास्ते अस्याः क्रूरे १८, १४ :
२६४, १२.
- यस्यास्ते हरितो गर्भः २०, ३७ :
२२१, ७.
- यः सोमे अन्तर्या गोधन्तः १८,
१ : २८३, ४.
- * या अपस्वन्तर्देवताः ७, १ : ६८, ७.
याः पशूनाम् १२, १२ : १४३, ५.
- * याः पुरस्तात् ४, ३ : ४३, १.
- * या जाताः ३, ४ : ३४, १८; २१,
७ : ३२६, १०.
- या जाता ओषधयः १८, १६ :
२६८, २.
- * यातुहन् त्वा १८, २० : २७८,
११.
- * या ते अग्रे उत्सीदतः पवमाना १,
१८ : २०, ३.
- ** या ते अग्रे ओजस्विनी तनूः १, ७ :
८, ३.
- ** या ते अग्रे ओजस्विनी तनूस्तां त
एतेनावयजे स्वाहा १८, ७ : २५७,
१७.
- * या ते अग्रे पशुषु पवमाना प्रिया तनूः
१, ११ : १३, ३.
- * या ते अग्रे पावका १, १८ : २०, ३.
- * या ते अग्रे यज्ञिया तनूः २, ११ :
३०, १२; २०, २ : २८८, १३.
- * या ते अग्रेऽयाशया तनूः १४, ३ :
१७४, १०.
- * या ते अग्रे रजाशया १४, ३ : १७४,
११.
- * या ते अग्रे रुद्रिया तनूः १२, १४ :
१५४, ७.
- * या ते अग्रे सूर्ये शुचिः १, १८ :
२०, ४.
- या ते अग्रे हराशया १४, ३ :
१७४, १२.

- या ते धामानि २०, ३ : २००, १०.
या ते धामानि हविषा यजन्ति १२,
२१ १५२, ११.
- * या ते प्राणान् १०, १४ ११३, ४.
या दिव्या दृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि
१६, ११ : २२४, १३.
- या देव्यसीष्टक आयुर्दा उपशीवरी सा
मानुपशेष जायेव पतिमित् सदा
१८, २१ : २८१, ८.
- * या देव्यसीष्टके....सदा १८, २१ :
२८१, ८.
- यानि घर्मे ४, ८ : ४८, ८.
- यानि घर्मे कपालानि ७, १३ : ७७,
१७.
- * याभिरदृष्टत् १, ७ : ८, १४.
नाभिर्वर्तिकां प्रसिताममुद्धतम् १३,
१० : १६४, १.
- * या यजमानस्य व्रतधुक् तामाश्रिरे
दुद्धत १७, ८ : २४१, १८.
- * या यजमानस्य....कुरुत १४, २० :
१८८, ८.
- यावतौ द्यावापृथिवी १६, ३ :
२१८, ८.
- * यावन्तो गृह्याः स्मः ८, १० : ८८, १६.
या वः शर्म २०, ३० : ३१६, १८.
- * या वां कशा सधुमत्यश्विना १५,
२१ : २०२, १५.
- या वाजिन्नग्रेः १, १२ : १३, १६.
- या वो देवाः १८, १७ : २७४, ३.
- या शतेन प्रतनोषि १८, १७ :
२७४, १.
- या सरस्वती विशोभगीना तस्यै ते
स्वाहा ७, १० : ७६, ३.
- या सरस्वती वेशभगीना तस्यै ते स्वाहा
७, १० : ७६, ४.
- यास्ते अग्रे आर्द्रा योनयो याः कुला-
यिनीः १८, १७ : २७४, १५.
- ** यास्तु गन्धा रसाः १, ४ : ५, १५.

- यास्ते अग्ने १८, १६: २६६, १६;
१८, १७: २७४, ३.
- * यास्ते अग्ने कामदुघा विभक्तौ: १,
१६: २०, ४.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः क्षुब्धं तृष्णा च
१, १४: १५, १८.
- * यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिः पाप्मानं
गच्छ १, १४: १५, १७.
- यास्ते अग्ने समिधः १८, २१: २८१, ८.
यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम १८,
१४: २६६, ११.
- यास्ते अग्ने संभृतौ: १, १६: २०, ४.
यास्ते अग्ने सूर्ये रुचः १६, ६: २६६,
१०.
- यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने १६,
१२: २२५, ४; १६, २७: २३६,
१६.
- यास्ते शिवाः १, ११: १२, १७,
१, १३: १४, १५.
- * यास्ते शिवास्तनुवः १, १०: ११,
११; १, १२: १३, १३.
- युक्त्वा हि देवहूतमान् १८, ४:
२५५, १०; १८, १८: २७५, १४;
१६, ६: २६०, २०.
- * युजे वां ब्रह्म पूर्वम् १४, ५: १७७,
१३.
- युज्जते मनः १३, १: १५५, ३;
१४, ५: १७७, ८.
- युक्तायां रासभं युवम् १८, १:
२४६, १७.
- * युञ्जानः प्रथमम् १८, १: २४६, १२.
- * युनक्त सौरा वि युगा १८, ५:
२६७, १३.
- * युनज्मि तिस्रः १५, ३: १६१, १५.
युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सह १५,
३: १६१, १०.
- * युनज्मि त्वा ५, ६: ५७, १३.
युनज्मि वाचं सह सूर्येण ते १५,
३: १६१, १३.

- युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सह १५,
३: १६१, १२.
- युव॑ सुराममश्विना ११, ३: १२४,
५.
- यूपाय परिवीयमाणायानुब्रूहि १०,
६: १०८, १५.
- यूपायाज्यमानायानुब्रूहि १०, ८.
१०८, ३.
- यूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहि १०, ६:
१०८, ७.
- ये अग्नयः १, १४: १६, १४.
- ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः ६, ८:
६७, २.
- येऽग्नयः पुरीषाः १६, ७. २६७, १२.
- ये जनेषु मलिस्रवः १८, ७: २५८,
१३.
- ये ज्योती॑षि संदधति १८, २०:
२७७, १५.
- ये ते अग्ने वानस्पत्याः १, १६: २०, ५.
- ये ते अग्ने शिवे तनुवी १, १३:
१५, ६; १, १४: १५, १६.
- ये ते पाशा एकशतम् १८, १४:
२६४, १७.
- ये ते सरस्व जर्मयः १, १७: १६, १.
- ये देवा दिव्येकादश स्त्र १५, १६:
२००, २.
- ये देवा देवानाम् १६, ६: २६३, ७.
- ये देवा मनोजाता मनोयुजः १३,
१३: १४३, ११.
- ये देवा यज्ञह्नः ७, १४: ७८, ८.
- येन देवाः पवित्रेण २०, ३३ ३१८,
१८.
- येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् १८,
६: २५६, १८.
- येनेन्द्रस्य रथं संबभूवुः १६, १:
२८३, ६.
- ये पशवो मेधासः १८, २०. २७७,
१६.

- ये बध्यमानमनु बध्यमानाः १०, १२ :
१११, ११.
- ये यज्ञः समष्टिभण् १८, २० :
२७७, १२.
- ये स्वधामहे ८, ८२. ८६, ११ ;
८७, ४ ; ८, ८ : ८७, १०.
- * यो अग्निम् २०, ८ : २०३, ८.
यो अग्निरग्नेः १८, १८ : २७६, १८.
यो अस्वन्नरग्निर्यो वृत्रे १८, १ :
२८३, २.
- यो अश्वत्थः शमीगर्भः १, ४ : ६, ५ ;
१, ७ : ८, ६.
- यो अस्मभ्यमरातीयात् १८, ७ :
२५८, १४.
- * यो अस्याः पृथिव्याः ८, १२. २००, ८.
योगे योगे तवस्तरम् १८, १ : २४८,
१८.
- यो देवानां देवतमस्तपोजाः १८,
१ : २८३, ८.
- * यो द्वितीयस्याम् १०, ४ : १०४, १२.
यो धारया पावकया परिप्रस्यन्दते
सुतः २०, ३३ : ३१८, ४.
- यो न इन्द्रवायु अभिदासति १५,
२६ : २०६, ४.
- * यो न उत्तरतोऽघायुः १८, १५ :
२६७, १.
- यो न उपरिष्टादघायुरभिदासत्येतः
सोऽश्मानमृच्छतु १८, ६ : २८०, ७.
- * यो नः कनीयः ५, ८ : ६०, ५.
- * यो नः पञ्चादघायुः १८, १४ : २६६,
२०.
- * यो नः पुरस्तात् १८, १४ : २६६, १६.
यो नो अग्निः १, ८२. ८, ११ ;
१५ ; १८, १४ : २६६, १० ;
१८, १६ : २६८, १८.
- यो नो अश्विनावभिदासति १५,
२७ : २०६, १८.
- * यो नो दक्षिणतोऽघायुः १८, १४ :
२६६, १८.

- यो नो मित्रावरुणावभिदासति १५,
२७ : २०६, १५.
- * योपवेष्टे शुक् ७, १२ : ७७, १६.
यो भूतानामधिपतिः ७, ४ : ७१, ३.
- * यो मा वाचा मनसा ५, ७ : ५८, ११.
- * यो मा हृदा ४, ११ : ५०, १०.
- * यो मेऽन्ति दूरे ६, ११ : ६७, १२.
यो यज्ञः सहस्रधारः १८, २० :
२७८, २.
- यो रुद्रो अग्नी १८, ६ : २८२, २.
यो रुद्रो अग्नी यो अशु य ओषधीषु
१८, २१ : २८२, १६.
- यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश १८,
२१ : २८२, १७.
- यो वैश्वानर उत वैश्वदेवः १८, १ :
२८३, ७.
- योऽस्य कौश्या जगतः १८, ३ : २५४,
१२ ; २१, ८ : ३२७, ७.
- * योऽस्या पृथिव्यामसि १०, ४ : १०४, ८.

र

- रक्षसां भागोऽसि ४, ७ : ४६, १३ ;
१०, १४ : ११३, १२.
- रक्षोघ्नीश्च स्यारातिघ्नीश्च स्य १८,
१६ : २७१, २.
- रक्षोघ्नी वो वल्लघ्नः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ : १८१, ६.
- रक्षोघ्णं त्वा वज्रम् १८, २० :
२७८, १२.
- ** रक्षोघ्णमेतो न्विन्द्रम् १, ८ : १०, ५.
- * रक्षोघ्णो वल्लगहनः १४, ७ : १७८,
११.
- रक्षोघ्णो वल्लगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्
१४, ८ : १८०, १४.
- * रक्षोघ्णो वल्लगहनो वैष्णवान् खनामि
१४, ७ : १७८, १४.
- रक्षोघ्णो वल्लगहनोऽनुपदधामि वैष्णवी
१४, ८ : १८०, १८.

रक्षोहणौ वल्लगह्नौ परितुणामि
 वैष्णवी १४, ८ : १८०, २२.
 रक्षोहणौ वल्लगह्नौ पर्युहामि वैष्णवी
 १४, ८ : १८०, २१.
 रक्षोहणौ वल्लगह्नौ वैष्णवी १४.
 ८ १८१, २.
 रक्षोहामीवचातनः १८, ४ : २५५, ४.
 रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्वः १३,
 १८ : १७२, १२.
 ** रश्मयो देवा दैव्याः १२, २ : १३२,
 १०.
 रश्मिभिर्वाजसातमः १८, १० : २६०,
 १४.
 रश्मिरसि १७, ६ : २४०, १२;
 १८, ४ : २८६, ८.
 ** राकायै चरुम् १६, २७ : २३६, २२.
 राज्यसि १८, २ : २८५, ८; १८,
 ४ : २८६, ११.
 रात्रिः १३, १२ : १६६, ४.
 रात्र्या यदेनः २, १ : २२, ८.
 राजस्ते ब्रह्मोदनः १, ६ : ७, १२.
 रायस्योष नो धेहि जातवेदः १८,
 २१ : २८२, ११.
 राया वयम् १५, १६ : १८८, १७.
 रायो अग्ने महे त्वा १८, ४ : २५५,
 १२.
 रक्ता वचसा १८, १८ : २७६, ६.
 रुचितो घर्मः १३, १० : १६४, ५.
 रुचे त्वा १८, १८ : २७६, ७; १८,
 ५ : २८८, ५.
 रुद्र ऋड २, ५ : २५, १४.
 * रुद्रवज्रणस्य सोम देव ते मतिविदो
 माध्यदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्कन्दसः
 १६, ६ : २२०, १८.
 रुद्रस्त्वावर्तयतु १२, १८ : १५०, ८.
 रुद्रा देवता १६, २ : २१८, १२.
 रुद्राय त्वा १२, १४ : १४४, १४.
 रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा १३, १२ :
 १६७, १२.

रुद्राय स्वाहा २०, २८ : ३१६, ६.
 रुद्रासि १२, १६ : १४६, १८.
 रुद्रास्त्वा ४, १२ : ५१, ६.
 रुद्रास्त्वा कण्वन्त १८, १ : २५२, ११.
 * रुद्राः संभृत्य पृथिवीं ब्रूहन् १८, १ :
 २५२, ४
 रुद्रो दिशां पतिः १८, १८ : २७६,
 १६.
 रूपेण वो रूपमभ्यैमि १६, ६ :
 २२१, ५.
 रेतसे वाम् १८, १६ : २७०, २०.
 रेवती रमध्वम् २, ७ : २७, ८.
 * रेवतीर्यज्ञपतिम् १०, १२ : १११,
 १५.
 * रोहाव रोहाव हि सुवः १७, १४ :
 २४५, १५.
 रोहितेषु त्वा जीमूतेषु सादयामि
 १८, ५ : २८८, १.
 रौद्रेण १४, १२६ : १८३, १३; १५;
 १६; १८; १४, १३११ : १८४,
 ५-१२.
 रौद्रेणानीकेन १४, १२ : १८३, १२.
 रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने १४, १२ :
 १८३, ८.

ल

लाङ्गलं पवीरवम् १८, १६ : २६८,
 १४.
 लोकः सलोकः सुलोकः १, २० : २१,
 १२.
 लोकं पृण १८, २१ : २८२, ५.
 लोकं पृण किद्रं पृण १८, १२ :
 २६३, ८.

व

वद् स्वयमभिगूर्णाय नमः स्वाहा १६,
 १४२ : २२७, ३; ८.
 ** वत्सरीणाम् ८, १२ : १०१, २.

- वत्सरे सीद १८, २० : २७९, १८.
 वनस्पतयेऽनुब्रूहि १०, १९ : ११९, १.
 वनस्पतये प्रेष्य १०, १९ : ११९, २.
 वनस्पते शतवल्लो विरोह १०, २ :
 १०३, ४.
 * वनिष्ठं मा निर्लेपीः १०, १७ :
 ११६, ७.
 वनेषु व्यन्तरिक्त ततान १२, १९ :
 १५०, १६ ; १६, ८ : २२२, ५.
 वयं सोम व्रते तव १०, २० : ११९,
 १० ; २०, २८ : २१५, ११.
 * वयं नाम १, १४ : १५, ११.
 वयमग्रे धनवन्तः स्याम १८, २१ :
 २८२, ९.
 वयः स्रपणीः १२, १९ : १५०, ७.
 * वया इवानुरोहसे १८, १३ : २६४, १.
 वयाऽसि य आविवेश यो नृगेषु १९,
 १ : २८३, ४.
 वरिवष्कन्दः १९, ४ : २८६, ८.
 वरुणस्त्वोत्तमातु १२, १९ : १५०,
 १९.
 वरुणस्य त्वा १, ११. १२, १४.
 वरुणस्यर्तसदन्यसि १२, २१ : १५२,
 १४.
 वरुणस्य स्कम्भनमसि १२, २० : १५१,
 १ ; १२, १९ : १५०, १९.
 वरुणस्य स्कम्भमर्जनमसि १२, २१ :
 १५२, ३ ; १२, २० : १५१, १.
 वरुणाय त्वा १२, १४ : १४४, १२.
 वरुणाय स्वाहा २०, १७ : २०८,
 १५.
 वरुणायानुब्रूहि ८, १३. ८८, ४.
 वरुणो दिशं पतिः १८, १९ : २७६,
 १८.
 वरुणो देवता १८, २० : २७८, ७.
 वरुणोऽसि धृतव्रतः १२, २२ : १५२,
 १७.
 * वरुणयस्त्वा १८, १ : २५२, ९.
 * वरुणी त्वयुः १८, १९ : २७६, १७.

- वर्चसे वाम् १८, १६ : २७१, ११.
 वर्चःसदसि १८, २० : २७८, १९.
 वर्चोधा असि १२, ७ : १३७, ८.
 वर्चोधा असि ध्रुव २१, १४ : ३३०,
 १३.
 वर्चो मयि धेहि १२, ७ : १३७, ८.
 वर्चो मे धेहि २१, १४ : ३३०, १३.
 वर्चो मे यच्छ २, ५ : २५, १०.
 वर्धतां भूतिः २०, १९ : २१०, ३.
 वर्म सौवध्व बज्रला पृथ्वि १८,
 १२ : २६३, ४.
 वर्षतु ते द्यौः ४, ११ : ५०, ११.
 वर्षतु ते पर्जन्यः ४, ११ : ५०, १२.
 वर्षष्टमसि ४, ७ : ४६, ९.
 वर्षष्टदाः स्व ४, ७ : ४६, १०.
 * वस्तुरसि १२, १६ : १७०, १५.
 वषट्कारेण त्वा कन्दसा सादयामि १९,
 ६ : २९०, ११.
 वषट् ते विष्णो २०, २८ : २२१, १७.
 वसन्त ऋतूणाम् १८, २० : २८०, ११.
 वसन्तऋतूणां प्रीणामि ६, ७ : ६४,
 १६.
 वसन्तो पीयो मधुमन्ति वर्षाः २१,
 १५ : ३३१, १६.
 * वसवस्ते १९, ४ : २८६, ११.
 वसवस्त्वा ४, १२ : ५१, ५.
 वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण कन्दसाज्जिर-
 स्वत् १८, १ : २५२, ८.
 वसवस्त्वा धूपयन्तु १८, १ : २५२, २.
 * वसवस्त्वा प्रवृहन्तु १५, १० : १९५,
 ११.
 वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु १९, ६ :
 २९०, २१.
 * वसवस्त्वोच्छन्दन्तु १८, २ : २५२, १६.
 वसु च स्य वाम च स्व १८, १६ :
 २७१, ६.
 वसुभ्यस्त्वा ७, ५ : ७२, १.
 * वसुभ्यो रुद्रेभ्यः १५, ७ : १९३, १४.

- * वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो
देवेभ्यः १५, ७: १८३, १०.
वसुमान्यज्ञः ७, १३: ७८, २.
वसूनां रुद्राणाम् ५, ७. ५८, ५.
* वसूनां पवित्रमसि शतधारम् ३,
५: ३६, १२.
वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारम् ३,
७२: ३७, १६; ३८, १
वसून्देवान् यज्ञेनापिप्रेम् ७, ५. ७२,
२.
* वसोर्मेधारासत् १८, ६: २८५, १०.
वसूनां १२, १६: १४६, १८.
वसूनां हिंक्रु १५, २०: २०१, ११.
* वहिष्ठेभिः १८, १०: २६०, १६.
वहिरसि हव्यवाहनः १४, १२:
१८३, १२.
वाक् च त्वा मनश्च त्रीणीताम् १६,
३: २१८, ८.
वाक् त आयायताम् १०, १४:
११३, २.
* वाक् त्वा समुद्र उपदधातु १८, १४:
२६५, १४.
वाक् सदासि १५, २५: २०५, १५.
वाग्नेयाः १५, १८: २०१, ६;
१६, २: २१८, १२; १६, १२:
२२५, २१.
वागस्याग्नेयी ८, ३: ८२, १३; १६,
२५: २३५, ५.
वागस्यैन्द्रो ६, ३: ६२, ८.
वाग्नीता १२, ४: १३५, ४.
वाग्देवी सोमस्य पिबतु १५, २१:
२०२, ८.
वाङ्म आसन् ७, १. ६८, ८; १८,
१७: २७२, १२; १८, १: २८३,
१
वाचं यच्छ १४, १: १७३, ५.
वाचं प्राणम् ५, २: ५३, १६.
वाचस्पतये त्वा ऊत प्राश्नामि ७, १:
६८, १२.

- वाचस्पतये पवस्व वाजिन् १५, ११:
१८७, ४.
* वाचस्पते वाचमाश्रावय ६, ४. ६३,
२.
वाचस्पते विधे नामन् २१, ३:
३२४, १२.
वाचा त्वान्वारोहामि १८, १७:
२७३, १८.
* वाचा त्वा होत्रा २, १: २२, ६.
वाचा मे वाग्दीक्षतां स्वाहा १२,
८: १३८, १३.
वाचे मे १५, २२: २०३, ४.
वाजस्य प्रसवस्य १७, १४: २४५,
१८.
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीम् १७,
११: २४३, ४.
वाजस्य मा प्रसवेन ७, ५२: ७१,
१२; १३.
वाजस्येन प्रसवः सुषुवेऽग्रे १७, १६:
२४६, १९; १८, ६: २८५, १३.
वाजिनं त्वा वाजिनोऽवनयामः १३,
१६: १७१, १०.
वाजिनस्याग्ने वीहि ८, ७: ८४, ७.
* वाजिनां भक्षो अवतु ८, ७: ८४,
१३.
वाजिनो यज ८, ७: ८४, ६.
वाजिनो वाजजितः १७, १६: २४४,
१६: १७, १४: २४५, ८.
वाजिनो वाजं धावत १७, १३:
२४५, ३.
वाजिभ्यो ऽनुब्रूहि ८, ७: ८४, ५;
८, १३: ८८, १०.
* वाजो नः सप्त प्रदिशन् चतस्रः १८,
६: २८५, १३.
वातः प्राणः १, १२: १३, १२.
* वातं प्राणम् १२, ८: १३८, १५.
वातस्य धाजिम् १८, १८: २७६, १२.
** वातस्य धाजिरसि ४, ६: ४५, ११.
वाताय त्वा २, ४: २५, २.

- वातो देवता १८, २० : २७८, ६.
 वानस्पत्योऽसि ४, २ ४२, ८; ४,
 २. ४३, ६.
 * वान्यायै दुग्धे ८, ८ : ८७, ४.
 वामसद्य सवितः १६, १५ : २२८, २.
 वायव इन्द्रवायुभ्यामनुव्रुहि १५, २५ :
 २०५, १४.
 वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेष्य १५, २६ :
 २०६, २.
 वायवः स्य ३, ३ : ३४, ४.
 वायविडा ते माता ६, १२ : ६८, ८.
 वायवे त्वा १२, १४ : १४४, १२;
 १५, १५ : १८८, १०.
 वायवे स्वाहा २०, १७ : २०८, ८;
 २०, २८ : २१६, ७.
 वायुः पूतः पवित्रेण ११, २ : १२३,
 १२.
 * वायुरन्तरिक्षात् १५, २३ : २०४, ५.
 वायुरसि ४, ११ : ५०, ७.
 वायुरस्यैडः १३, ११ : १६५, २.
 वायुर्वः ४, ७ : ४६, १८.
 वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा १७, ११ :
 २४३, ६.
 वायुर्हिकर्ता १५, १८ : २०१, ८.
 वायोर्यान्यसि १८, २ : २८४, ८.
 वायो वीहि स्लोकानाम् १०, १५ :
 ११४, ११.
 वायो शतं चरौणाम् १५, १ :
 १८०, ७.
 वारुणमसि १२, १८ : १५०, १८;
 १२, २१३ : १५२, १; २; १०;
 १२, २२२ : १५२, १८.
 ** वाससा ते क्रीणानि १२, १८ :
 १४८, ८.
 वासोष्यते २, ११ : ३०, ८.
 वाहाः कीलालपेशसः १८, १५ :
 २६७, १७.
 विक्रमस्व महाँ असि १, १२ : १३, १७.
 * विच्छिन्नसि ५, ७ : ५८, ३.

- वि ज्योतिषा २०, १६ : ३०८, ७
 विडसि जन्मना वशा १८, २१ :
 २८०, २०.
 विड्वाशा राजन्यो गर्भः पशवो जरायु
 राजा वत्सो बलिः पीयूषः १८,
 २१ : २८१, ६.
 वि ते भिनद्धि तकरीम् २०, ३७ :
 ३२१, ८.
 वि ते मुञ्चामि ७, ७ : ७३, १३;
 १६, २६ : २३६, ३.
 * वि ते विष्वग्वातजूतासः २०, ८ :
 ३०३, २.
 वित्तायनी मे असि १०, ३. १०४,
 ३.
 वित्तिरसि ७, ८ : ७४, ८; ७,
 ११ : ७६, ६; १५, ३३ : २११,
 १०; १८, २० : २७८, २१.
 वित्त्यै त्वा १८, २० : २७८, २१.
 ** विदिशः स्वाहा ८, ७ : ८४, १०.
 विदेय ७, ८. ७४, ८; १८, २० :
 २७८, २१.
 * विदेरग्निः १०, ४. १०४, ११.
 विदेरग्निर्नभो नाम १०, ३ : १०४,
 ७.
 विद्युदसि २, २ : २३, ७; २, ४ :
 २५, ४; ३, २ : ३३, १३; १२,
 ७ : १३८, ७.
 विद्वाँ अस्य व्रता ध्रुवा १८, १३ :
 २६४, १.
 विधुं दद्राणम् १३, ६ : १५८, ११;
 २०, ८ : ३०३, १५.
 * विधेम ते १, १४ : १५, १२.
 विधेम ते परमे जन्मव्रते १८, ६ :
 २८४, ७.
 वि पाजसा १८, १ : २५१, १८.
 विष्टचः स्य १७, १७ : २४७, ७.
 विष्टचन् रास्व नो वसु २०, ८ :
 ३०३, ५.

विप्रो यज्ञस्य साधनः २०, ८. ३०३.

५.

विभूरसि प्रवाहणः १४, १२ : १८३, ९.

विभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां व्यानपाः १५, २७ : २०६, १८.

विभ्राडसि १८, २० : २७९, ९.

विभ्राड् वृहत् १०, ४ : १०५, ४.

* विमान एषः १८, ६ : २९३, १८.

वि मा पाप्मना षड् १७, १७ : २४७, ८.

* विमिमे त्वा पयस्वतीम् १४, ४ : १७५, ११.

वि मुच्यध्वमघ्निया देवयानाः १८, १६ : २६८, १९.

* वि यन्तु वयः ७, ५ : ७२, ६.

विराट् कन्दः १८, २० : २७८, ७.

** विराट्कन्दसः प्रजापतिना पीतस्य १७, १८. २४७, १२.

विराडसि १ ११२ : १२, ९, १९.

विराडसि सपत्न्या १४, ७ : १७९, १५.

विराड् ज्योतिरधारयत् १८, १७ : २७४, ४.

विवस्व आदित्य १६, ११ : २२४, १३.

** विश स्वां योनिम् २०, ३१ : ३१८, २.

** विशा पर्युहामि १३, ६ : १५९, ५.

* विशो यन्त्रे नुदमाने ५, ७ : ५८, ४.

विशो यन्त्रे स्त्र ५, ७ : ५८, २.

विश्वकर्मा त्वा सादयतु १८, ३ : २८५, ७.

* विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य षष्ठे १८, ३ : २८५, ३.

विश्वकर्मा दिशं पतिः १८, १९ : २७६, ११ ; १८, ५ : २८८, १९.

विश्वजनस्य काया १४, ११. १८२, १३.

विश्वजिदसि १८, २० : २७९, ८.

विश्वदानीमाभरन्तः २, १ : २२, ११ ; २, १० : २९, ५.

विश्वदेवेभ्यस्त्वा १५, २७. २०६, १६.

* विश्वलोप १६, २८. २३७, ८.

विश्वस्मै भूतायाध्वरो अस्तु देवाः २१, १४ : ३३१, २.

विश्वस्य (?) १८, ७ : २९७, ६.

विश्वस्य ते विश्वावतः १६, १८. २३०, ९.

विश्वस्य या जायमानस्य वेद १८, १४ : २६५, १.

विश्वा आशाः २०, ३५ : ३२०, ८.

विश्वा आशा दक्षिणमत् १३, १२ : १६६, ५.

विश्वा उत त्वया वयम् २, १० : ३०, ३.

* विश्वा त्वं भूत्वा ६, १२ : ६८, ८.

विश्वान्देवानयाडिह १३, १२ : १६६, ६.

विश्वाभ्यः ४, ९ : ४८, ४.

विश्वायुरसि १०, ५ : १०६, ४.

विश्वाराडसि विश्वासां नाद्याणां चन्ता १४, ८ : १८०, ५.

विश्वास्तु त्वा दिक्षु सादयामि १८, २० : २७९, ६.

विश्वास्तु त्वा प्रदिक्षु सादयामि १८, २० : २७९, ७.

विश्वास्तु त्वास्तु सादयामि १८, २० : २७९, ५.

विश्वास्तु त्वीषधीषु सादयामि १८, २० : २७९, ५.

विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः १८, १ : २५२, १२.

विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्तु १६, १९ : २३१, ५.

विश्वे देवस्य नेतुः १२, ८ : १३८, १४ : १८, ६ : २५७, ७.

विश्वे देवा अभि मामाववृचन् १२, ११ : १४१, ८ : १२, १२ : ३४२, ९.

- विश्वे देवा ऋतावधः ८, १. ७९, ९.
 विश्वे देवाः १, १२: १३, ७.
 विश्वे देवा नातिविध्यन्ति सूर्याः १८,
 १६: २६८, १२
 विश्वे देवा मरुतः १६, १०. २२२,
 १४.
 विश्वे देवाः शृणुत ८, १. ७९, ९.
 विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे २१,
 १२: ३२९, ७.
 * विश्वेभिर्देवेभिः १६, १२: २२२, ७.
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः १५, १६: २००,
 ३; १५, १७: २००, ९; १५,
 २७: २०६, २०.
 विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वा १४, १०: १८१,
 १०.
 विश्वेषां वो देवानां देवताभिर्गृह्णामि
 १८, १६: २७०, १७.
 विश्वेषां देवानाम् १५, २२: २०२,
 १२.
 विश्वेषां देवानां भागधेयो स्य १४,
 २०: १८९, ४.
 विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ४.
 विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ५.
 * विश्वेषु त्वान्नरिचेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ४.
 * विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ३.
 * विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि १८,
 २०: २७९, ६.
 * विषाणे विष्टैतम् १२, ९ १३९, १५.
 विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा १६, १४:
 २२७, ८.
 विष्टम्भो वयः १९, १: २८४, १५.
 ** विष्णवसि ९, २: ९०, १८.
 ** विष्णवसि वैष्णव धामासि प्राजापत्यम्
 १४, २: १७३, १५.
 * विष्णवश्च क्रम १५, २७: २०६, २१.

- विष्णवे त्वा १४, ६: १७९, ६.
 विष्णवेऽनुब्रूहि १२, २२: १५३, ६.
 विष्णवे स्वाहा २, ६: २६, ७; १८,
 २०. २७८, १७.
 विष्णुं यज १२, २२: १५३, ६.
 विष्णुस्त्वाक्रुस्त ४, ४. ४३, १४.
 विष्णुस्त्वान्वेतु १२, १६: १४६, १९.
 विष्णुस्त्वोत्तमातु १४, ६: १७८, ६.
 विष्णुनि स्य ५, ८: ५८, १६.
 विष्णोः कर्माणि १०, ९: १०८, ८.
 विष्णोः क्रमोऽसि ४, ४: ४३, १५;
 १७, १२. २४४, ११; १७, १३:
 २४४, १७; १८, ८: २५९, ६.
 * विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतः ७, १३:
 ७७, २०.
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा ७, १३:
 ७७, १९.
 विष्णोः प्रथमसि १४, ६: १७८,
 १५.
 विष्णोः प्रथे सोद १८, २०: २७९,
 १६.
 विष्णो त्वं नो अन्नमः १५, २१:
 २०२, १३; १६, ३: २१९, ६;
 १६, १२: २२६, ७, १६, १६:
 २२८, २०; २१, १२: ३२९, ५.
 विष्णो रराटमसि १४, ६: १७८,
 १४.
 विष्णोर्जठरमसि १५, २२: २०३,
 ११.
 विष्णोर्ध्रुवमसि १४, ६. १७८, ९.
 विष्णोर्ध्रुवोऽसि १४, ६२: १७८, ९;
 १७९, ४.
 विष्णोर्नु कम् ३, १: ३२, १०:
 १४, ६: १७८, ८.
 विष्णोर्मनसा पूते स्यः ३, ६: ३७, ७.
 * विष्णोः शम्योरहं देवयज्यया ७, ७:
 ७४, १.
 विष्णोः शर्मासि १२, ९: १३९, १०.
 विष्णोः शम्ने स्यः १४, ६: १७९, १.

विष्णोः स्तूपोऽसि ३, ४ : ३४, १४ ;
 ५, ५ : ५६, १२.
 विष्णोः स्थानमसि ६, ३ : ६२, ५.
 विष्णोः सूरसि १४, ६ : १७९, ३.
 विष्णो हव्यं रक्षस्व ३, ८ : ३९, ८.
 वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षम् १६, ७ :
 २२१, १४.
 विष्टुधेनाः सरितो दृतस्तुतः २१,
 १५ : ३३१, १५.
 ** वीत जुषेथां स्वाहा २१, १६ :
 ३३२, ९.
 वीतिहोत्रम् ५, ७ : ५७, १५.
 वीरतां पाहि १५, १६ : १९९, १९.
 वीरान्नो अत्र मा दभन् १८, १६ :
 २६८, ४.
 वीर्याय मे १५, २२ : २०३, १०.
 वृत्रस्य कनीनिकासि १२, ७ : १३७,
 १०.
 वृषणं सोमपीतये १५, २७ : २०७, ५.
 वृषणौ स्यः ८, ५ : ८२, १४.
 वृष्टिरसि २, ५ : २५, १७ ; ७,
 १४ : ७८, १६.
 वृष्णिर्वयः १९, २ : २८४, १३.
 * वृष्णो अश्वस्य निष्वदसि १३, ४ :
 १५८, ५.
 वेदिरसि १, २ : ४, ५ ; ५, ५ : ५६, ४.
 वेदिर्बर्हिः श्रुतं हविः ७, ४ : ७१, ४.
 * वेदेन वेदि विविदुः ४, ११ : ५०, ३.
 * वेदेन वेदिम् १४, ४ : १७५, १२.
 * वेदो म आहर ७, ११ : ७६, ११.
 वेदोऽसि ३, ५ : ३६, ६ ; ७, ८ :
 ७४, ८ ; ७, ११२ : ७६, ६ ; ११ ;
 १५, ३३ : २११, १०.
 वेषाय त्वा ४, ३ : ४३, ६.
 वैवस्वते विविच्यन्ते १८, ४ : २५४, १५.
 वैश्वदेवं हविः १२, १६ : १४६,
 १३.
 वैश्वदेवमसि १४, १० : १८१, १०.

* वैश्वानरं ज्योतिः ४, ६ : ४५, ४ ;
 १४, १६ : १८७, १.
 वैश्वानरस्य रूपम् १, ७ : ८, ११.
 वैश्वानरे हविरिद जुहोमि ६, १० :
 ६६, २१.
 वैश्वानरो अजीजनत् १, १९. २०, २.
 वैश्वानरो न जत्या ८, ३ : ८०, १५ ;
 २१, १७ : ३३३, ५.
 वैष्णवमसि १४, ६२ : १७८, ५ ;
 १७९, ६.
 ** वैष्णवी विष्णवे श्रुन्धेथाम् १४, ५ :
 १७७, ७.
 व्याघ्रो वयः १९, २ : २८४, १३.
 व्यान उदानमथगात् २०, १७ :
 ३०९, ५.
 * व्यानं त्वामृते १, १२ : १३, १३.
 व्यान मे पाहि १५, २७ : २०६, १९.
 व्यानाय त्वा ४, ८ : ४७, ११ ; १२,
 १८ : १४८, ०३ ; १५, २ : १९०,
 १४ ; १५, १५ : १९९, ६.
 व्यानाय मे १५, २२ : २०३, ३.
 व्युत्क्रामत २०, ९ : ३०३, १९.
 व्रजक्षित स्थोर्ध्वव्रितः १८, १६ :
 २७१, ८.
 व्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणः १८,
 १२ : २६३, ४.
 व्रजं मच्छ ४, ११ : ५०, १०.
 व्रत कृणुत १२, १२ : १४३, ५.
 व्रत्य व्रतय व्रतमुपेहि १२, १३ :
 १४३, ९.

श

* शंस्य पशून् मे गोपाय १, १४ :
 १६, ४.
 * शक्रेयम् १८, २० : २७८, २२.
 शक्तिरसि १८, २०. २७८, २१.
 * शक्त्यै त्वा १८, २० : २७८, २२.
 * शं च वक्षि १३, १६ : १७०, १६.

शत ते राजन् १६, २४ : २३४, १४.
 * शतभृष्टिरसि ५, २ : ५३, ५.
 शतायुधाथ ८, २ : ८०, १.
 शते सौद १८, २० : २७९, १९.
 * शत्रुहणम् १८, २० : २७९, १२.
 शं नो देवीः १, ४ : ६, १२ ; १, ८२ :
 १०, ५ ; ९ : १८, १२ : २६२,
 २०.
 शं नो देवीरभिष्टये १८, १४ : २६५, ४.
 शं नो वातः १३, ६ : १५९, १६.
 शं नो वातः पवताम् १३, १४ :
 १६८, २० ; १३, १८ : १७२, १८.
 शफेन ते क्रीणानि १२, १८ : १४९,
 २.
 शमहोभ्याम् १०, १४ : ११३, ८.
 * शमितरेषा तेषां प्रजातास्तु १०,
 १२ : १११, ७.
 शमितार उपेतन १०, १४ : ११२,
 १३.
 * शम्योर्ब्रूहि ७, ७ : ७३, १०.
 शरद्धेमन्त ऋतवो मयोभुवः २१, १५ :
 ३३१, १७.
 शर्म च स्य वर्म च स्य १८, १६ :
 २७०, १०.
 शर्म च स्यो वर्म च स्यः १८, १ :
 २५०, १७.
 शक्तैरग्निमिन्वानः १, ६ : ८, ९.
 शस्त्रस्य शस्त्रमसि १५, २० : २०१,
 १६ ; १८, ६ : २९७, १.
 शिरः शिरः प्रति सूरौ वि चष्टे १८,
 १४ : २६५, २.
 शिवमायन्तं १८, १ : २५१, १७.
 शिवाः पीता भवथ १२, १३ : १४३,
 १२.
 शिवा च मे ५, ६ : ५७, ४.
 शिवो भव प्रजाभ्यः १८, १ : २५१,
 ११.
 शुक्रज्योतिश्च १८, ६ : २९५, १.

शुक्र ते शुक्रेण क्रीणामि १२, १८ :
 १४९, ६.
 शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामि १५, १० :
 १९५, १५.
 शुक्र त्वा शुक्रायाम् ५, ४ : ५५, ८.
 शुक्रमसि ५, ४ : ५५, ४ : १२,
 १६ : १४६, १२.
 शुक्रः शुक्रशोचिषा १५, २८ :
 २०८, ५.
 शुक्रस्य समिदसि १५, २९ : २०८,
 १४.
 शुक्रा स्य वीर्यवतीः १८, १६ : २७०,
 १२.
 ** शुक्रैषा ते समित्तया समिध्यस्व १५,
 २९ : २०८, १४.
 शुगसि १०, २२ : १२१, ३.
 शुद्धः १२, १७ : १४८, ३.
 ** शुद्धस्ते सोमः १२, १७ : १४८, २.
 * शुद्धा अपः ३, ३ : ३४, ६.
 शुद्धाश्चरित्राः १०, १४ : ११३,
 ७.
 शुन्वतां लोकः १४, १० : १८२, २.
 शुन्वतां लोकः पितृषदनः १०, ८ :
 १०७, १५.
 शुन्वध्वम् १, ८ : १०, ४ : ३, ६ :
 ३७, ११.
 शुन्वन्तां पितरः ९, १० : ९८, ७.
 शुन्धूरसि मार्जालीयः १४, १२ :
 १८३, १७.
 * शुङ्गाणीवेच्छुङ्गिणाम् १०, २१ : १२०,
 ९.
 शुणोत्वग्निः समिधा हवन् मे १५, ५ :
 १९२, १४.
 शुतं हविः शमितः १०, १८ :
 ११७, २ ; १६, १२ ; २२६, ९.
 शुतम् १०, १८ : ११७, ३.
 शोऽसा मोद इव १५, २५ : २१३,
 १४ ; १५, २६ : २१३, १९.
 शोचिरसि १३, ९ : १६०, १९.

अथदु वृत्रम् ८, १ : ७९, ८.
श्रेनाथ पत्नने स्वाहा १६, १२ :
२२७, १

श्रेनो भूत्वा परा पत १२, २० :
१५१, १०.

श्रेनोऽसि गायत्रच्छन्दाः १५, २० :
२०१, १२.

* अडा देवी च सुञ्चतां स्वाहा २०,
३० : ३१७, ३.

आतं हविः १६, ३ : २१९, १२.

आवय ७, ७ : ७३, १०.

औरसि १०, १९ : ११८, ९.

अतसदसि १५, २७ : २०६, १७.

ओत्राय मे १५, २२ : २०३, ५.

औषट् ७, ७ : ७३, १०.

आत्रास्य वृत्रतुरः १५, ११ : १९६, ८.

आत्रोऽसि प्रचेताः १४, १२ : १८३,
१३.

स

* स ई पाहि १८, १५ : २६७, ९.

* संयच्च प्रचेतस्य १९, ५ : २८९, ५.

सयजत्रैरङ्गानि १०, १० : ११०, १०.

सं यज्ञपतिराशिषा ७, १२ : ७७, ७ ;
१०, १० : ११०, ११.

* सं या वः १, ९ : ११, ८.

* सं या वः प्रियाः १८, १२ : २६३, १.

संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानः २१, १५ :
३३२, १.

संवत्सरस्य प्रतिमाम् १९, ६ : २९०, ४.

संवत्सरीणां स्तुतिमाशस्तौ ८, ७ :
८४, २.

संवत्सरे सौद १८, २० : २७९, १७.

सवदस्व ७, ७ : ७३, ८.

सं वरचा दधातन १८, १५ : २६७, ८.

सवसायां सुवर्विदा १८, १ : २५०,
१७.

* सं वः सृजामि १, ९ : ११, ९.

* संविशन्ताम् ४, ३ : ४३, ५.

संवेशाय त्वा २१, ११ : ३२९, ४.

सवेशायोपवेशाय गायत्र्या (त्रिष्टुभो,
जगत्या, अनुष्टुभो) अभिभूत्य स्वाहा
२१, ५ : ३२५, ११ ; १२ ; १४ : १५.

* सं वो दधातु वरुणः १५, ७ : १९३,
१६.

* सं वोऽनक्तु वरुणः १५, ७ : १९३, १९.
संश्रितं मे ब्रह्म १८, ७ : २५८,
१५.

संश्रिडसि, संश्रिषे त्वा, संश्रि-
स्त्रिड्यस्त्वा, संश्रिट्सु सौद
१८, २० : २८०, ३.

संश्रुषे चीन् समुद्रान्स्वर्गांलोकान्
१८, १८ : २७५, ४.

संश्रुषोऽसि ९, १२ : १००, १४ ;
१५, ३४ : २१२, १७.

संश्रुसौदस्व १३, ९ : १६३, ९.

संश्रुष्टां वसुभिः १८, १ : २५२, ७.

संश्रुखावभागाः स्व ७, ७ : ७४, ३ ;
१०, २१ : १२०, १३.

संश्रुहितासि २, ७ : २७, ८.

संश्रुदं पश्य १२, ३ : १३४, ५.

सखायः १२, १६ : १४७, १.

सगराः स्व २, २ : २४, १.

सघासि जगतीच्छन्दाः १६, १२ :
२२६, ३.

संक्रममाणासि १८, २० : २७९, १४.

संक्रान्तिरसि १८, २० : २७९, १५.

संक्रामन्त्यसि १८, २० : २७९, १४.

स जातो गर्भोऽसि रोदस्योः १८,
१ : २५१, १०.

सजूरब्दोऽथावभिः १८, १४ : २६५,
१५.

सजूरुषा अरुणीभिः १८, १४ : २६५,
१८.

सजूर्ऋतुभिः १९, ९ : २८४, ४.

सजूर्देवैः प्रातर्यावभिः २, ३ : २४,
१७.

सजूर्देवैर्वयोनाधैः १८, २ : २८४, ६.
सजूर्देवैः सायथावभिः २, ३ : २४,
१७.

सजूर्विधाभिः १८, २ : २८४, ४.

सजीषाभ्यां त्वा १५, १५ : १८८, १२.

* अजग्मानौ दिव आ प्रथिव्याः १५,
२८२ : २०८, ५ ; ६.

संजानाथाम् ७, ५ : ७२, ४.

सज्जानमसि १, ८ : ११, १ ; १८,
१२ : २६२, १.

स ते मास्यात् ३, ४ : ३५, १२ ;
१२, ८ : १३८, ७.

सत्यं त्वर्तेन २, २ : २३, १५.

सत्यमसि १८, २० : २८०, २.

सत्य पूर्वैर्ऋषिभिश्चाकुपानः १८, १८ :
२७६, १.

सत्यसदसि १८, २० : २७८, १८.

सत्याय त्वा
सत्येभ्यस्त्वा
सत्ये सीद

१८, २० : २८०, २.

सत्राजिदसि १८, २० : २७८, ८.

सत्रा वाजं न जिग्युषे १८, ५ : २८८,
१६.

सत्रो त एतद्यदु त इह १६, १७ :
२२८, ३.

स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्याया १८,
५ : २८८, १४.

स त्वं नो अग्ने १, २० : २१, १२.

सदसस्पतये त्वा ऊतं प्राश्नामि ७, १ :
६८, १२.

सदसि ७, १२ : ७७, १२ ; १६,
१० : २२३, १२ ; २१, १२ :
२२८, ६.

सदस्योऽसि मलिस्तुचः १४, १२ :
१८४, १०.

सदो विश्वायुः १३, १६ : १७१, २.

स नः पावक १, १६ : १८, १.

समिरसि सन्धे त्वा सनेयम् १८,
२० : २७८, २०.

स नो राधाऽस्यभर १, १७ : १८, २.

स नो रास्व सहस्रिणः २०, ८ :
३०३, ४.

सन्ने भूयाः ७, १२ : ७७, १२.

स ते ८, २ : ७८, १७.

* स ते प्राणः १०, १० : ११०, ८.

सं ते मनसा मनः १०, १८ : ११७,
५.

सं ते वायुः १८, १ : २५१, ७.

* सं त्वमग्ने २, ७ : २७, ६.

सं त्वा नक्षामि १२, ८ : १३८, ८.

सं त्वा विशन्त्वोषधीस्तपः १६,
२५ : २३५, ११.

सं त्वा सिञ्चामि ५, ४ : ५५, २ ;
२०, २७ : ३१४, १८.

सं देवि देव्योर्वशा पश्यस्व १२, १७ :
१४७, ८.

** संधातारौ स्वाहा २०, ३० : ३१६,
२१.

संधिरसि सन्धये त्वा संधिभ्यस्त्वा

संधिषु सीद १८, २० : २८०, ३.

सपत्न्यौश्च स्वाभिमातिघ्नौश्च स्व १८,
१६ : २७०, १८.

सपत्नहनं त्वा वज्रं सादयामि १८,
२० : २७८, १०.

स पिन्वस्व घृतवदेव यज्ञ २१, १४ :
३३१, ३.

** सप्त ऋषीन्प्रीणीहि २, ६ : २६, ३.

सप्त ते १०, ६ : १०६, ११.

सप्त ते अग्ने १८, ६ : २८४, १०.

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः १,
१८ : २०, १७.

सप्तदशस्ते अग्न आत्मा स मे अग्न आत्मा
१८, २१ : २८१, १५.

सप्तर्त्विजः सप्त सदाऽस्येषाम् २१,
१७ : ३३२, १७.

सप्तिरसि १७, १३ : २४५, १.

स प्रत्नवत् २०, ३ : ३००, ८.

सप्रथ सभां मे गोषाय १, १४ :
१६, ५.

* स भद्रमकर्थो नः सोमं राजानं पाययि-
ष्यति १५, ३१ : २०६, १६.

* समङ्गाम् ७, ६ : ७२, ६.

समङ्गिः पृथक्ध्वम् ४, ६ : ४८, १५.

समन्या यन्ति १५, ७ : १६३, १७ ;
१८, ५ : २५५, १७.

समपित्रतान् कथयध्वम् १४, १४ :
१८५, २.

समस्य तनुवा भव १०, १३ : ११२, ४.

समहं प्रजया ७, १३ : ७८, १ ;
१७, १५ : २४६, ३.

समापः ४, ६ : ४८, १३.

* समायुषा ७, ११ : ७६, ८.

समास्वाग्ने १८, ४ : २५५, ६.

समितम १८, १२ : २६३, १८.

समित् स्वन्ति १८, १६ : २७६, ८.

समिदसि ५, ७ : ५७, १५.

समिदो अग्निराहुतः ६, १ : ६१, ५.

* समिदो अग्ने ७, १३ : ७८, २.

समिद्वाः प्रेष्ठ १०, १० : ११०, १६.

समिधमाधायाग्नीत्यरिधींश्चाग्निं च
सकृत्सकृत्संष्टि ७, ३ : ७०, १५ ;
१०, २० : ११६, १२.

समिधग्निं दुवस्यत १, ६ : ७, १५ ;
१, २० : २१, ३ ; १८, ११ :
२६१, १०.

समिधो यज ६, ७ : ६४, १४.

समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः १, ६ :
७, १७.

समीची नामासि १८, ६ : २६६, ७.

समुद्रं वः प्रहिणोमि ७, १२ : ७७,
१४ ; १६, २२ : २३२, १८ ; २०,
६ : २०४, ३.

समुद्रं गच्छ स्वाहा १०, २० : ११६,
१७.

समुद्रस्य त्वावाकया १८, ६ : २६९, ६.

समुद्रस्य वो ऽक्षित्या उन्नये १५, ६ :
१६३, ६.

समुद्रादूर्मिः १, १४ : १५, ११.

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा १३,
१२ : १६६, १.

समुद्राय वयुनाय १८, ६ : २६३,
१४.

समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः १६, २५ :
२३५, १० ; १६, २६ : २३५, २०.

समुद्रे सीद १८, २० : २७६, २०.

समुद्ध्योऽसि विश्वभराः १४, १३ :
१८४, ८.

समीषामुम् २०, ११ : २०५, ८.

* सं पत्नी पत्या ७, ६ : ७५, ५.

संपत्सु सीद १८, २० : २८०, ५.

संपदसि } १८, २० : २८०, ४.
संपदे त्वा }

संपद्वास्त्वा १८, २० : २८०, ५.

संपश्यामि प्रजा अहम् २, ७ : २७, ७.

संष्ट्वः स्य सं मा भद्रेण षड्ङ्क् १७, १७ :
२४७, ६.

* संष्ट्वध्वम् ३, ८ : २८, १६.

सं ब्रह्मणा पृथक्स्व ४, १० : ४६, १२.

** संभृता अग्रयो मा कश्चनान्तरेण
संचारिष्ट १, १० : ११, १६.

सं मया प्रजा १७, १५ : २४६, ३.

* संष्ट्व इमानायुषे १४, ८ : १८०, ६.
संष्ट्वसि ३, २ : ३३, १८.

संष्ट्वसि कशानुः १४, १३ : १८४, ५.

संष्ट्वसि भ्रातृव्यहा १४, ७ : १७६,
२०.

संष्ट्वसि १, ११२ : १२, ६ ; १६.

** सरस्वती मनुष्येभ्यः [पातु] १५, २३ :
२०४, ६.

सरस्वत्येहि १३, ११ : १६४, १७.

सरस्वत्ये त्वा ११, ४ : १२४, १५.

* सरस्वत्ये वाचो यन्तुर्गन्तव्येण १८, ६ :
२६६, १.

सर्णीकाय त्वा १८, ५ : २८८, ४.

सर्पत १५, २८ : २१६, ६ ; १६,
 १० : २२३, १५ ; १६, २२ : २३३,
 ११.
 सर्पाञ्जिन्य } २, ६ : २६, २.
 सर्पेभ्यस्त्वा }
 सर्वजिदसि १८, २० : २७९, ९.
 सर्व तदपहन्महे १८, १४ : २६४,
 १५.
 सर्वमायुर्व्यानिशे १, १३ : १५, ६.
 ** सर्वश एव राजानमुन्नय १६, १८२ :
 २२९, १७ ; १८.
 सर्वानवयजामहे १८, १४ : २६४,
 १८.
 * सर्वेभिर्देवेभिः १६, २२ : २३३, ८.
 सर्वेषां विद्म वो नाम १८, १५ :
 २६७, १६.
 सलिलाय त्वा १८, ५ : २८८, ४.
 सह रय्या १, २० : २१, ६ ; १८,
 ८ : २५९, ९ ; १८, १० : २६१,
 १, १८, ११ : २६१, १८.
 सहस्र सहस्रस्य ८, ३ : ८२, १३ ;
 १८, ४ : २८६, १.
 ** सहस्रीमा इन्द्राय स्वाहा १६, २० :
 २३२, २.
 * सहस्रधारेऽव ते समस्वरन् १८, १६ :
 २६८, ६.
 * सहस्रवल्गवाः ३, ४ : ३५, ४ ; १०,
 २ : १०३, ५.
 सहस्रशीर्षा पुरुषः १८, २० : २७८,
 १५.
 सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः २०,
 ६ : ३०२, ८.
 सहस्रस्य प्रमा ऋसि १८, ६ : २९१, २.
 सहस्रे सीद १८, २० : २७९, १८.
 * सहाग्रेऽग्निना १, १० : १२, १.
 सहोर्जा भागेनोपमेहि १३, ११ :
 १६५, १०.
 सांक्रु हि शुचिना शुचिः १८,
 १२ : २६३, १८.

साग्निं गर्भमधत्याः १८, २१ : २८०,
 १६.
 साता वाजस्य कारवः १८, ५ :
 २८९, १३.
 सादित्यं गर्भमधत्याः १८, २१ :
 २८०, १८.
 साध्वीमकर्देववीतिं नो अद्य २०,
 २१ : ३११, ८.
 सांतपनश्च गृहमेधी च १८, ६ :
 २९५, ३.
 सांनाथ्य मा विलोपि ३, ७ : ३८, ६.
 साम गाय १८, १७ : २७३, १४.
 सा मया संभव १८, २१५ : २८०,
 १७—१८ ; २०२.
 सा मे सत्याशीः ६, १२ : ६८, १२.
 सा यज्ञं गर्भमधत्याः १८, २१ : २८०,
 १८.
 * सा राजन्यं गर्भमधत्याः १८, २१ :
 २८०, २०.
 सा वायुं गर्भमधत्याः १८, २१ : २८०,
 १७.
 सा विश्वकर्मा ३, ७ : ३८, १४.
 सा विश्वव्यचाः ३, ७ : ३८, १३.
 सा विश्वायुः ३, ७ : ३८, ११.
 सावीर्हि देव प्रसवाय पित्रे १४,
 १५ : १८५, १४.
 * सासि सुब्रह्मणे १४, ३ : १७४, १८.
 सासि सुब्रह्मणे तस्यास्ते पृथिवी पादः
 १२, २० : १५१, ६.
 सिङ्घीरसि १०, ४ : १०४, १४ ;
 १०, ५ : १०६, २.
 सिङ्घीरसि रायस्योषवनिः स्वाहा
 १०, ५ : १०५, १८.
 सिङ्घीरसि सपत्नसाही स्वाहा १०,
 ५ : १०५, १७.
 सिङ्घीरसि सुप्रजावनिः स्वाहा १०,
 ५ : १०५, १८.
 सिङ्घीरस्यादित्यवनिः स्वाहा १०,
 ५ : १०६, १.

सि०हो वयः १८, २ : २८४, १४.
 सिद्धौ त्वा १३, ५ : १५८, १६ : १३,
 ८ : १६३, ६.
 सिधमद्य दिविस्पृशः १८, ५ : २८८,
 २.
 सिनीवाली सुकपर्दा १८, १ : २४२,
 १०.
 ** सिनीवाल्यै चरम् १६, २० : २३६,
 २२.
 सौद त्वं मातुरस्या उपस्ये १८, ७ :
 २५८, ८ ; १८, ८ : २५८, १३ ;
 १८, ११ : २६१, ६.
 सौद होतः ८, ७ : ८५, १२.
 सौरा युञ्जन्ति कवयः १८, १५ : २६७,
 १३.
 सुगार्हपत्यः १, ११ : १३, १ ; २,
 १ : २२, ५.
 सुजातो ज्योतिषा सह १८, १ : २५१,
 ८.
 सुनु सीमसुलूखल १८, १८ : २७५,
 ११.
 * सुपर्णस्य त्वा गरुत्मतः ७, १ : ६८, ३.
 ** सुपर्णां त्वा २, ३ : २४, ११.
 सुपर्णोऽसि गरुत्मान् १८, ८२ : २५८,
 ४ ; १८, ६ : २८४, ५.
 सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्बन्दाः १६, ३ :
 २१८, २.
 सुपिप्यला श्लोषधीः कधि १४, १६ :
 ११४, १७.
 सुपिप्यलाभ्यः १०, ८ : १०८, २.
 सुपिप्यलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः १२, ८ :
 १३८, १५.
 * सुपेशसस्करसि ज्योतिषदि १८, ५ :
 २५५, १६.
 सुप्रजसस्त्वा वयम् ५, ३ : ५४, ७ ;
 १४, १४ : १८५, १.
 * सुप्रजाः प्रजया भूयासम् २, ८ : २७,
 २०.
 सुप्रजाः प्रजाः १५, २८ : २०८, ४.

सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि ५, ४ :
 ५५, १६.
 सुब्रह्मण्य पितापुत्रीयाः सुब्रह्मण्या-
 माकथ्य १४, १७ : १८७, १७.
 सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाकथ्य १२, २० :
 १५१, ५ ; १४, ३ : १७४, १६ :
 १४, २० : १८८, ६, १५, ३ :
 १८१, २०.
 सुभूते सौद १८, २० : २७८, १६.
 * सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्रियो देवानाम्
 १६, २० : २३१, १२.
 * सुभृदस्युपभृत् ५, ७ : ५८, १०.
 सुमनसो यजमानाय सन्तु ५, ५ :
 ५६, ५.
 सुमित्रा नः १०, २२ : १२१, ५ :
 १६, २५ : २३५, १४.
 * सुम्नाय सुमिनीः सुम्ने मा धत्त १४,
 १८ : १८८, ८.
 * सुयमे मे चन्य ६, ३ : ६२, ३.
 सुरूपवर्षवर्णं शङ्खि ६, ११ : ६७, १४.
 सुवः १, २ : ४, २ ; १८, ४ : २८६,
 १४ ; २०, ३३ : ३१८, १५.
 सुवः पत १८, ८ : २५८, ५.
 सुवरगन्म १८, १६ : २६८, २०.
 सुवरभि विख्येषम् ४, ५ : ४४, १२ ;
 १४, १६ : १८७, १.
 सुवरसि १८, ४ : २८७, १.
 ** सुवर्णं घर्म स्वाहा १८, ६ : २८६, ८ :
 २१, १७ : ३३३, १.
 ** सुवर्णं घर्म स्वाहा सुवर्णार्कं स्वाहा
 १८, ६ : २८४, २०.
 सुवर्देवाः अगन्म १७, १५ : २४६, २.
 सुवर्मे यच्छ १८, ४ : २८७, १.
 सुवर्विदसि १६, १० : २२३, ११.
 सुवाक् १४, ५ : १७७, १५.
 सुवीराः प्रजाः १५, २८ : २०८, ४.
 सुवीराय स्वाहा ६, ४ : ६२, १३.
 सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १६, १५ :
 २२८, ६.

- सुसंष्टं त्वा वयम् ८, ८ : ८८, ४.
 * सुसंष्टता त्वा ३, ४ : ३५, ८.
 * सूक्तवाके नमोवाके विधेम स्वाहा १६, २५ : २३५, १२.
 सूक्ता प्रेष्य १०, २१ : १२०, ११.
 सूपस्या देवो वनस्पतिः १२, ८ : १४०, २.
 सूरसि सुवनस्य रेतः १८, १७ : २७३, २०.
 * सूर्य ज्योतिः ५, ८ : ५८, १८.
 * सूर्यं ते १०, १ : १०२, ६.
 सूर्यं भ्राजस्विन् १६, ८ : २२३, ८.
 सूर्यमग्नौ स्वाहा २, १ : २२, ११.
 सूर्यस्त्वा १४, २ : १७३, १३.
 सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु ५, ६ : ५७, १२.
 * सूर्यस्य चक्षुररुहम् १२, १६ : १४६, १४ ; १२, १७ : १४८, १.
 सूर्यस्य तपस्तप १३, १९ : १६५, १४.
 * सूर्यस्य त्वा चक्षुषा ७, १ : ६८, २.
 सूर्यस्य त्वा चक्षुषान्वीक्षे १३, ५ : १५८, २.
 ** सूर्यस्य वासोऽसि १२, ६ : १३७, ३.
 सूर्यस्य हरसा आय १३, ४ : १५७, १५.
 सूर्याय स्वाहा २०, १७ : ३०८, १५.
 सूर्यो अपो वि गाहते १८, १० : २६०, १३.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा २, ४ : २५, ८.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः १८, १७ : २७३, २१.
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा २, ४ : २५, ७ ; १३, १४ : १६८, ६.
 सूर्यो देवता १८, १० : २७८, ६.
 सूर्यो देवो दिविषद्भ्यः २०, ३७ : ३२१, ७.
 सूर्यो मा देवेभ्यः पातु १६, ११ : २२४, २१ ; २१, २ : ३२४, ३.

- * सूर्यो मा देवो दिव्यादृष्टसस्यातु १५, २३ : २०४, ४.
 संधन्वित्रा अप द्विषः १८, ४ : २५५, ४.
 सेनेन्द्रस्य १४, ३ : १७४, १७.
 सोमं यज ७, ८ : ७४, १७.
 सोमं ते क्रीणामि १२, १८ : १४८, १७.
 ** सोम पवते १५, १७ : २००, ७.
 सोमप्रतीकाः पितरस्तृपणुत ११, ५ : १२५, १५.
 सोम पिबमन्तं स्वधा ८, ८ : ८६, १०.
 सोम यास्ते मयोभुवः ८, २ : ७८, १६.
 सोमविक्रयिणि तमः १२, १८ : १५०, २.
 सोमविक्रयिन् क्रय्यस्ते सोमो राजा १२, १८ : १४८, १६.
 सोमविक्रयिन् सोमं शोधय १२, १५ : १४५, १०.
 सोमस्य तनूरसि १२, ६ : १३७, २.
 सोमस्य त्वा मूजवतो रसं गृह्णामि १५, ७ : १८३, ८.
 सोमस्याग्ने वीहि ११, ४ : १२५, ६.
 * सोमस्याहं देवयज्यया ७, ८ : ७५, ६.
 सोमः सोमस्य पुरोगाः १५, १० : १८५, १७.
 सोमानं खरणम् २, ८ : २७, १२.
 सोमाय क्रीताय प्रोक्ष्यमाणायानुब्रूहि १२, २० : १५१, ५.
 सोमाय पिबमतेऽनुस्वधा ८, ७ : ८६, ५.
 सोमाय पिबमते स्वाहा २०, २१ : ३११, ३.
 सोमाय स्वाहा २०, १७ : ३०८, १५.
 सोमायानुब्रूहि ७, ८ : ७४, १७.
 * सोमेन लातनक्षि ३, ८ : ३८, २.

- सोमो जिगाति गातुवित् १४, १६ :
१८६, ८.
- सोमो देवता १८, २० : २७८, ७.
- * सोमो वृद्धस्यतिश्च स्वाहा २०, २० :
३१७, १.
- सोमोऽसि ११, २ : १२२, १२.
- सौम्यस्य यज १६, १६ : २२८, १९.
- * सौर्यं हविः प्रजननम् २, ५ : २५, २०.
- * स्तनाभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाम्
१५, २२ : २०३, ९.
- स्तुतस्य स्तुतमसि १५, २० : २०१,
१६ ; १९, ६ : २९३, १.
- * स्तुतोऽसि १५, २८ : २०७, १७.
- स्तुतोऽसि जनधाः १५, २७२ : २०७,
११ ; १२.
- स्तोकेभ्योऽनुब्रूहि १०, १५ : ११४, १५.
- स्थिरो भव वीज्जः १८, १ : २५१, ११.
- * स्फात्यै त्वा ४, ५ : ४४, ११.
- * स्फ्राः स्वस्तिः १५, २३ : २०३, १६.
- स्योनं ते सदनं करोमि ५, ८ : ५९, १.
- स्योना पृथिवि १८, १४ : २६६, ६.
- स्योना स्योनायाम् १८, १८ : २७५,
१९.
- * स्योनो मे सीद ५, ८ : ५८, १४.
- * सुवं सुचश्च संमृद्धि ८, १० : ८६, १२.
- * सुवं स्वधितिं सुचश्च संमृद्धि १८,
३ : २५४, ३.
- सुवं च सुचश्च संमृद्धि ९, १ : ९०,
१३ ; १४, १ : १७३, ९ ; १६,
२३ : २३३, १८.
- स्वगा तनुभ्यः ७, ६ : ७३, ३.
- स्वगा दैव्या होतृभ्यः ७, ७ : ७३, १०.
- स्वतवाऽश्च प्रघासी च १९, ६ :
२९५, ३.
- स्वधा कुरु ६, ८२ : ९६, १० ; १६ ;
९, ८२ : ९७, ३ ; ८.
- स्वधा नमः ९, ८२ : ९६, १२ ;
१८ ; ९, ८ : ९७, ५ ; ९, ९ :

- स्वधा पितृभ्यः ५, ५ : ५६, १० :
६, ३ : ६२, १ : १४, १६ :
१८६, १५.
- स्वधिते मा मा हिंसीः १२, ६ :
१३६, ५.
- स्वधिते मेनः हिंसीः १०, १ :
१०३, १ ; १०, १४ : ११३, ११,
१२, ५ : १३६, २.
- स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम् २०,
१५ : ३०७, ८.
- स्वराडस्यभिमातिहा १४, ७ : १८०, २.
- स्वरारोहन्तो अमृतस्य लोकम् १८,
२० : २७७, १५.
- स्वरूपं कृण्ववर्तने १८, ९ : २६०, ९.
- स्वर्गे लोके अमृतं दुहाना १८, २० :
२७७, १४.
- * स्वर्ग्यसि १८, २० : २७९, १५.
- स्वर्जिदसि १८, २० : २७९, ८.
- स्वर्विदसि १०, १३ : ११२, १०.
- स्वस्तिदाः ७, ११ : ७६, १५.
- स्वस्तिदा विशस्यतिः १, ४ : ६, २ ;
२०, २५ : २१४, २.
- * स्वस्ति न इन्द्रः ७, ११ : ७६, १५.
- स्वस्ति नो मिमीताम् १, ४ : ६, २.
- स्वस्ति मा संपारय १५, २० : २०१,
१३ ; १६, १२ : २२६, ३.
- स्वस्ति मे ऽस्तु २, १० : २९, १२ ; १४.
- स्वस्तिर्मानुषेभ्यः ७, ७ : ७३, १०.
- स्वस्त्युत्तराण्यशीय १२, ६ : १३६, ६.
- स्वाकृतो ऽसि १५, १२ : १९७, ११.
- * स्वानं चित् १०, १० : ११०, ७.
- स्वादुक्किलायं मधुनाऽऽ जतायम्
१६, १९ : २३०, १७.
- स्वादी त्वा ११, १ : १२२, १०.
- * स्वान भ्राजान्वाहरे १२, १९ : १५०, ३.
- स्वावेशोऽसि १०, ८ : १०७, १७.
- स्वाहा १४, ११ : १८२, १०.
- स्वाहाकृतस्य घर्मस्य १३, १२ : १६६,

** स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वम् १६,
१८ : २३०, ११.

स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्य १०, १६ : ११५, ४.

स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः १३, १० : १६४,
८ ; १३, १४ : १६८, १८.

स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय १५, १२ :
१८७, १२ ; १५, १४ : १८८, २.

* स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये १३, १२ :
१६५, १२.

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः १३,
१० : १६४, ७ ; १३, १४ : १६८,
१७.

स्वाहा दिग्भ्यः ८, ७ : ८४, ११.

स्वाहा दिव आयायस्व २१, १४ :
३३०, १५.

स्वाहा देवेभ्यः १०, १६ : ११५, ११.

स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याम् ३, ७ :
३८, १० ; ४, ६ : ४५, ५ ; १२,
१० : १४०, ५ ; १४, १७ : १८७,
५

स्वाहान्तरिक्षादायायस्व २१, १४ :
३३०, १६.

स्वाहा पृथिव्या आयायस्व २१, १४ :
३३०, १७.

स्वाहा यज्ञं वातादारभे १२, १० :
१४०, ७ ; १४, १७ : १८७, ६.

स्वाहा यज्ञं मनसा १२, १० : १४०,
४ ; १४, १७ : १८७, ५.

स्वाहा वाचि वाते विहजे १४, १७ :
१८७, ६.

स्वाहा वहिन्द्राय १६, ४ : २१८, १५.

स्वाहेन्द्रावट् १३, १२ : १६६, ८.

स्वाहोरोरन्तरिक्षात् १२, १० : १४०,
६ ; १४, १७ : १८७, ५.

स्वाहोर्ध्वनमसम् १०, १६ : ११५, १३.

स्वाहोष्मणो व्यथिष्ये १०, १८ :
११७, ६.

स्विष्टम् २०, १५ : ३०७, ११.

ह

हःसः शुचिषत् १८, ८ : २५८,
१४.

हरिणस्य रघुष्यतः १६, ८ : २२२, ८.

हरिरसि १६, २० : २३१, १७.

हरी स्य हर्योर्धानाः १६, २० :
२३१, १८.

हविर्देवानाम् २, ३ : २४, १३.

हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामनुब्रूहि
१४, ५ : १७७, १२.

हविष्कृदागहि } ४, ६ : ४६, २.
हविष्कृदाद्रव

हविष्कृदाधव ४, ६ : ४६, ३.

हविष्कृदेहि ४, ६ : ४६, १.

हविष्मतीरिमा आपः १४, १८ :
१८८, २.

हव्यवाहम् २०, १५ : ३०७, ११.

हिकारेण त्वा वन्दसा सादयामि
१८, ६ : २८०, १२.

* हिन्व मे १५, २१ : २०२, १०.

हिरण्यगर्भः २१, १६ : ३३२, ६.

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे १८, ५ :
२५५, २१ ; १८, १६ : २६८, १४ ;
१८, १७ : २७२, १७ ; १८,
५ : २८८, १८ ; २१, १५ : ३३१,
१०.

* हिरण्यजित्पूतया परिहृतः १८,
१५ : २६७, १८.

हिरण्यवदन्नमजेहि मद्यम् १८,
२१ : २८२, १४.

हिरण्यवर्णाः शुचयः १३, १४ : १६८,
११.

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः १२,
६ : १३६, १४ ; १८, १६ : २७१,
१२.

ऊतः हविर्मधु हविः १३, १४ :
१६८, ७.

** ऊतं त्वाऊते....मनुष्येभ्यः १५,
३७ : २१५, ६.

ऊतः स्लोकः }
ऊतो द्रष्टः } ३, ७ : ३८, ८.

हृदे त्वा १५, ३ : १८१, १८.

हेतयो नाम स्थ १८, ६ : २८६, ८.

होतरेतद्यज १५, ३५ : २१३, १.

** होतरेहि ५, ८ : ६०, ७. •

होतर्घर्ममभिष्टुहि १३, ७ : १६१, ८.

होतर्वदस्व १६, ३ : २१८, १०.

होता यक्षत् १०, ११ : ११८, १७.
होतारं मा हिंसीः २०, ६ : ३, २,
६.

** होतुश्चमसमनून्नयध्वम् १५, २७ :
२०७, २ ; १६६, ४ : २२०, ३ ;
१६६, १३ : २२६, १५.

होत्रकाणाम्....उपावर्तध्वम् १५,
२८ : २०८, २ ; १६६, ५ : २२०,
११ ; १६६, १३ : २२६, २२.

ऋदो वा पुण्डरीकवान् १८, १५ :
२६७, ६.

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

